

P. D. A. Atterbom

Minnen

FRÅN TYSKLAND OCH ITALIEN

I

SVENSKA KLASSIKER
UTGIVNA AV SVENSKA AKADEMIEN

P. D. A. ATTERBOM
MINNEN FRÅN TYSKLAND
OCH ITALIEN

P. D. A. Atterbom

Minnen

FRÅN TYSKLAND OCH ITALIEN

Under redaktion av Bengt Lewan
och med inledning av Horace Engdahl

I

SVENSKA KLASSIKER
UTGIVNA AV SVENSKA AKADEMIEN
I SAMVERKAN MED
BOKFÖRLAGET ATLANTIS

P. D. A. Atterbom
*Minnen från Tyskland
och Italien*
Atlantis, Stockholm

© 2002

INLEDNING: Horace Engdahl
och Svenska Akademien

TEXTREDIGERING, KOMMENTARER

OCH ORDFÖRKLARINGAR:

Bengt Lewan och
Svenska Akademien

FORMGIVNING OCH TYPOGRAFI:
Anders Ljungman och Johan Melbi

PDF-GENERERING:

Megin Media 2004

Innehåll

Horace Engdahl: Om svårigheten att återvända från Italien xv

FÖRRA BANDET.

Företal 3

I. Från Uppsala till Ystad 13

Avsked, i Sigtuna, från Uppsalieniska vänner. – Besök i födelsebygden. – Resa genom Småland. – Skåne. – Midsommarsfest i Brösarp. – En lantlig filosof. – Vistelsen på Gyllebo. – Ystad.

II. Avsked till Fäderneslandet 26

III. Från Ystad till Berlin 29

Äventyrlig landstigning. – Vandring till Stralsund. – Resa från Stralsund till Greifswald. – Pommerska landets och folkets skaplynne. – Den i Pommern rådande sinnesstämningen mot Sverige. – Professor Florello. – Die altdeutsche Tracht. – Biblioteket. – Kosegarten. – Professorerna Schildder och Tillberg. – Färd med den ordinära posten från Greifswald till Berlin. – Det tyska myntväsendet. – Bekantskaper i postvagnen.

IV. Berlin 52

Gensd'arm-torget. – Intrycket av Berlin. – Amalia von Helvig. – Sammanträffande med General Gneisenau. – Umgängeslivet i Helvigskas huset. – Leopolds av Dessau och Ziethens bildstoder. – Unter den Linden. – Universitetet. – Operabesök. – Lässällskapet Das Casino. – Tyskt omdöme om Svenska författare. – Klingemanns dramatiska behandling av Goethes Faust. – Devrient. – Berlins estetiska kultur. – Der Schicksalspudel.

V. Berlin (Forts.). Ankomst till Dresden 69

Ytterligare om Berlins estetiska kultur. – Schleiermacher. – Schleiermacher som predikant. – Rühs. – En av honom tillämnad Bellmans-översättning. – Det »Philomatiska« och det »Tyska« sällskapet. Schmalz, Jahn, Zeune. – Fouqués och Hoffmanns författarskap. – Brentanos besök hos Hoffmann.

- Berlinska Teaterns brand. – Operan Undine. – Franz Horn. – Snille's självbeundran. – Charlottenburg och mausolöen till Drottning Louises minne.
- Bekantskap med Oehlenschläger. – Resa från Berlin till Dresden.

VI. Pilgrimshälsning (Dresden d. 10 Okt.) 89

VII. Dresden 94

- Beslut att resa till Rom. – Ressällskap. – Italienska språklektioner. – Resefruktur. – Litterära planer och förslager. – Metafysiska och Teologiska studiers samband med poesi och poetisk verksamhet. – Återblick på författarens litterära bana. – Kännedomen i Tyskland om Sveriges tungomål och litteratur. – Förhoppningar om utbildningen av den Skandinaviska urstamps poesien. Tysklands litteraturtidningar och tidskrifter. – Steffens. – Målningsgalleriet. Tavlor av Friedrich och Hartmann. Rafaels Madonna Sistina. – Målaren Roos. – Katolska kyrkomusiken. – Studentuppträdet på Wartburg. – Greve von Loeben (Isidorus Orientalis). –

VIII. Der Schwede. An Fanny von Unruh 122

IX. Avsked från Dresden. Bayreuth. Nürnberg. München.

Brev till E. G. Geijer 126

- Avskedsfest hos baron von der Malsburg. – Fröken v. Winkel, en Dresdener Korinna. – Namnet Atterboms klang i Tyska öron. – Värmländskt landskap i Vogtland. – Hof. – Bayerska postiljoner. – Bernecks ruiner. – De Vendiska vägarne. – Bayreuth. Besök hos Jean Paul. – Avskedet från denne. – Nürnberg. –

Besök i München Akademie der Wissenschaften. – Sveriges framtid och Skandinavismen. – Tysklands ställning till sina regeringar. – Jämförelse mellan Norra och Södra Tyskland. – Preussiska Censuren. – Sympatier i Södra Tyskland för Sverige och Bernadotteska dynastien. – Ytterligare om Svensk Litteratur i Tyskland. – Thiersch om Nygrekerna och deras nationalpoesi. – Baggesens process mot Hjort. – Förslag att på Svenska översätta Schellings Weltalter och till Tyskan överflytta några av författarens egna samt en del andra Svenska poeters verk, framför allt provstycken av de Svenska folksångerna. – Författarens ställning inom sällskapslivet i München. – Schellings individualitet. Hans hustru. En nyårsafton inom Schellingska familjen. – Första besöket hos Franz v. Baader. – Baaders konversation. – Baaders experimenter med Animala magnetismen. – Mag-

netismens demoniska sida. – Baaders och Schellings åsikter om Swedenborg. – Jacobi och hans systrar. – Ekenstam, »den Svenske Baader.« – Schellings omdöme om Höijer. – Schubert. – Münchenska målare: von Langer, fader och son; Hauber. – Münchenska galleriet: spanska måleriets karaktär. –

Augsburg. – Anekdot om Gustav II Adolf. – Första intrycket av ett katolskt land. – Eugène Beauharnais. – Deltagandet inom Tyskland för Prins Gustav av Wasa. – Teaternotiser – Das Morgenblatt. – Fest hos Jacobi. – Firandet av Schellings 42 födelsedag.

X. Tyska Dikter. Minnen från Dresden och München 189

Der Neck. Nach dem Schwedischen.

An den Freiherrn von der Malsburg.

An Helmina von Chezy.

An Schelling. An seinem 42sten Geburtstage, d. 27 Jänner 1818.

XI. Tio dagar i Nürnberg 197

Tyska national-lynnet. – Intrycket av den i Nürnberg omgivande konstvärlden. – Den äldre Tyska konstens förhållande till den Italienska. –

Värdshuset zum rothen Ross. – Das Poeten-Wäldchen och der Irrhain. – Broarne över Pegnitz. – Nürnbergs springbrunnar. – Nürnbergska folklustbarheter. – Betecknande namn på gator och stadsdelar. – Mariekyrkan. Dess urverk: »Männleinlaufen.« – Förhållandet mellan de olika religionsförvanterna i Nürnberg. – Den Nürnbergska vinhandelns forna flor. – Riksborgen, stadsportharne och stadens närmaste omgivning. –

Besök i Borgen. – Kejslerliga kapellet. – Målerisamlingen: Dürers porträtter av Karl den Store och Sigismund samt hans Altardörrar. Altardörrar av Michael Wohlgemuth. – Sandrarts tavla, föreställande den fredsmåltid, som Karl Gustav gav på Rådhuset i Nürnberg efter avslutandet av preliminarierna till Westfaliska freden. – Minnen från Gustav II Adolfs vistelse i Nürnberg. – Nakna kvinnofigurer av Holbein. – Kristus som kröner sin moder, föregiven bysantinsk tavla. – Borgbrunnen. – Sagen om rovriddaren Eppela Gailing. –

Sebaldskyrkan. – Kristi gravläggning av Adam Krafft. – Löffelholz'iska kapellet. – Kejsar Wenzeslai dopfunt. – Kristi nedtagande från korset av Albrecht Dürer. – Förträfflig tavla av Hans von Kulmbach. – Stort, upphöjt arbete i sten av Adam Krafft. – Petri Vischers minnesvård över S:t Sebaldus. – S:t Sebaldskyrkans prosthus. –

Förnyat besök i Borgen. – Därstädes befintlig samling av glasmålningar.
– Slottsuppsyningsmannens enskilda konstsamling. –

Lorenzkyrkan. – Det s. k. Volkameriska fönstret. – Ett tabernakel eller så kallat sakrament-hus av Adam Krafft.

Besök hos konstkännaren och samlaren, Baron Haller von Hallerstein.
– Den nioåriga skaldinnan. – Albrecht Dürers forna hus. – Utvandring till S:t Johannis kyrkogård. – De s. k. sju stationerna under Kristi gång till Golgata, väggpelare av Adam Krafft. – Nürnbergs besungna lik. – Johanniskyrkan och kapellet zum Heiligen Grabe. – Griftvårdar över Dürer, Hans Sachs och Willibald Pirkheimer. –

Nya kyrkogården. – Kristi födelse, av Dürer, i S:t Rochi forna kyrka. – Besök i Friedrich Campes konsthandel. – Frauenholz'iska konstsamlingarne. – Härligt porträtt av Dürer. – S:t Egidien (eller Neue) Kirche. – Hans Sachs' forna boning. –

Nürnbergska rådhuset. – Den därstädes förvarade delen av Frauenholz'iska samlingarne: Porträtt av Georg Pencz; Karl V av Amberger och Tizian; Maria med barnet av Leonardo da Vinci; Samma ämne av Annibal Carracci och Lucas van Leyden samt Holbein; Törnekrönt Kristus av Dürer m. m.

XII. Rom. Brev till Professor E. G. Geijer 281

Ankomsten till och första intrycket av Rom. – Tyska konstnärer och skaldar i Rom. – Friedrich Rückert. – Byström. – Orientalisten Åkerblad. – Hjalmar Mörner. – Thorvaldsen och hans verk. – Morgonvandring på Monte Pincio. – Freskomålningar av unga tyska konstnärer, i Preus. Konsuln Bartoldis hus. – Den nya tyska målarskolans (Cornelius, Overbeck) åsikter, syften och verk. – Cornelius. – Overbeck. – Landskapsmålaren Koch. – Teufels-Müller. – Katolska gudstjänsten och ivrandet mot den Romerska vidskepelsen. – Resande Engelmän. – Den Romerska vardaglighetens poesi.

XIII. Italia. (Monte Mario vid Rom, Mars 1818.) Sonett 319

SENARE BANDET.

XIV. Byströms Juno. (Rom, April 1818.) 323

XV. Rom. (Forts.) Resan från München till Verona.

(Brev till E. G. Geijer.) 325

Den Italienska dramatiken. – Rövaren Masocco. –

Från München till Verona. Avskedet från Schelling, Jacobi, Franz von Baader och övriga vänner i München. – Inträdet i Tyrolen. – Minnesrikt värdshus i Innsbruck. – Kejsar Maximilian den Förstes gravvård av bildhuggaren Colin. – Minnen av Andreas Hofer. – Innsbrucks läge och karaktär. – Sång av Tyrolska flickor. – Deras levnadshistoria. – Byggnads-sättet i Tyrolen. – Klädedräkter och prydnader. – Tyrolsk narraktighet. – Sedernas tillstånd. – Måltid på spetsen av alpen Brenner. – Brigantinnorna från Sterzing. – Den plötsliga klimatförändringen efter nedkomsten från Brenner. – Anblicken av dalen omkring Bozen. – Italienarns barnsliga nyfikenhet. – Nattkvarter i Salurn, den yttersta tyska poststationen. –

Italienska Tyrolen. Trident. – Roveredo. – Lustfart till Garda-Sjön. – Passet la Chiusa. – Ankomst till Verona.

XVI. Rom. (Forts.) Verona. Mantua. Modena. Bologna. Florens. Siena.
(Fortsättning av föregående brev.) 368

Verona. – Den Venetianska och särdeles den Veronesiska adelns förfall. – Veronas Amfiteater. – Stenbroarne över Adige. – Scaligerernas griftvårdar. – Veronas palatser. – Conte Giustis trädgård. – Kyrkan S:t Pietro in Castello. – Julia Capelletti's fäderneboning. – Minnesvårdarne på Piazza dei Signori. – Operan Clotilda, ett provstycke av Italiensk dramatik. – Italienska teaterpubliken. – Veronas sköna fruntimmer. – Albarellis samling av gamla mästars målningar. – Grundfrändskapen mellan det äldre Italienska måleriet och det äldre Tyska. – Rafaels förhållande till de äldre Italienska mästarna. – S. Zenos Basilika. – Domkyrkan. – Omdömen i Verona om Karl Johan. – Monasterio di S. Francesco (på vars kyrkogård Romeo och Julia ligga begravna). –

Nejden kring Mantua. – Piazza Virgiliana. – Mantuas kyrkor. Gravvårdar och relikier. – Giulio Romanos hus. – Palazzo di T, med däri befintliga alfreskomålningar av Giulio Romano. – Fart över Po. – Modena. – La Secchia rapita. – Tiggeriet inom kyrkostaten. – Ankomst till Bologna. – Lättheten att förstå Italienerna, även det ringaste folket. – Bolognas arkader. – Galleria Mariscalchi. – Besök hos Mezzofanti. – Kvinnliga Doktorer och Professorer vid Universitetet i Bologna. – De Fysiska och Anatomiska apparaterna. – Universitetets konstsamlingar. – Sällsynta böcker på Universitetsbiblioteket. – Det staden och universitetet gemensamt tillhöriga stora galleri av målningar. – Rafaels Cecilia. –

Färd över Apenninerna. – Dalen omkring Arnofoden. – Intrycket av

Florens. – Teaterbesök. Den Italienska publiken. – En pilgrim. Herdar och Herdinnor. – Domkyrkan i Siena. – Den Romerska plogen. – Idealet av en postiljon. – Naturen på höjden av Apenninerna. – Viterbo. Ronciglione. – Färd över Campagnan. – Den gamla Romerska stenläggningen. – Det forna Veji. – Första anblicken av Rom. – Tibern. – Villa Borghese. –
 Författarens »Stjernhjemlska ring.« – Utflykten till Tivoli. – Själens rening i heliga och stora minnens förnygrings-källa.

XVII. Rom. (Forts.) Brev till Professor Grubbe 432

Anbud av Grubbe att emottaga en filosofisk docentur. – Fest av de Tyska konstnärerna för Kronprinsen av Bayern. – Litteratur- och Konstnotiser.

XVIII. Resa till Tivoli 444

Uttåg genom Porta Tiburtina. – Via Consularis, vägen från Rom till Tibur. – Anio-floden. – Lago della Solfatarasjön med de simmande öarne. – Kvarlevor av Zenobias badhus. – Ruinerna av Hadriani Villa. – Äventyrlig belägenhet. – Lämnningar efter lanthus tillhörige Cassius och Marcus Brutus. – Tibur Superbum. – Besök i Sibyllas tempel. – Köpeanbud därpå av en Engelsk Lord. – Tivolis vattenfall: stora Cascaden; fallet vid Neptunigrottan. – Sirenernas grotta. – Cascatellerna. – Lämnningar efter Horatii Tiburtinska Casino. – Intrycket av Horatii Sångers de nejder, där de diktades. – Qvintilii Vari Villa. –

XIX. Kyrkofesten vid Albano, Heliga Annas dag, den 26 Juli.

En bild ur Italiens folkliv 472

Firandet av sabbats-aftonen. – Vandring till kyrkan Madonna della Stella, söndagseftermiddagen. – Lantfolkets högtidsdräkter. – Nordiska konstnärer och Engelska turister. – Procession från Albano för att avhämta den Heliga Annas bild. – Dess besök i Albano. – Lustbarheter om aftonen. –

Kommentarer och ordförklaringar 483

Om svårigheten att återvända från Italien

av Horace Engdahl

Sverige kändes 1817 som en allt mindre ombonad plats för Per Daniel Amadeus Atterbom. Han hade utmanat opinionen, visserligen på ett sätt som skulle hågkommas av litteraturhistorien, men han hade tagit större risker än han först förstod. Den »nya skola« han hade lanserat i poesin – den som efter att först ha burit gangsternamnet fosforismen kom att heta romantiken i våra handböcker – hade ådragit honom hänsynslösa fiender, som inte tvekade att övergå från argument till repression. I de filosofiska rapsodier av olika slag som den unge Atterbom strödde kring sig, kunde hans belackare med förtjust ogillande stryka för passager som kunde uppfattas som stridande mot den rena lutherska tron. Han riskerade att bli relegerad från Uppsala universitet. Det talades om att romantikernas huvudorgan Svensk Literatur-Tidning skulle bli indraget. I sitt uppjagade sinnestillstånd befarade Atterbom rentav landsförvisning om saken drevs vidare. Han försvarade sig lamt och funderade på att fly till Norge. Hans vänner och gynnare kom till slutsatsen att han skulle må väl av en längre bildningsresa i Europa. Under tiden skulle rabaldret förhoppningsvis förklinga.

Med rörande ansträngningar lyckades man, i ett land där den totala penningmängden var ofattbart liten, samla ihop över trettusen riksdaler banco, en försvarlig reskassa. Främsta äran av att ha organiserat Atterboms utflykt till Tyskland och Italien tillkommer Amalia von Helvig, den snillrika kvinna som på 1810-talet såg till att seriekoppla den tyska och den svenska litteraturen så att ny kraft alstrades hos de unga begåvningarna, sedan de gustavianska batterierna blivit tömda.

Den 3 juni 1817 kom Per Daniel iväg, grundligt avfestad: sextio-sjuttio personer följde med ända till Sigtuna, där studenter-

na övertalade en överrumplad borgmästare att utfärda ett tillfälligt tillstånd att röka på offentlig plats. Den 1 juli såg han Skånes kust sjunka under horisonten. Detta var hans livs stora äventyr. Han var 27 år och oskuld och skulle tillbringa två år på en resa i kulturens förlovade länder, som han länge hade drömt om.

Han färdades först genom vad som nyss hade varit Svenska Pommern, den rest av stormaktsväldet som till slut hade gått förlorad 1814. I Berlin återförenades han med Amalia von Helvig. Hon banade väg för honom med introduktioner och beröm och följde honom till Dresden. Där fick han sällskap på den fortsatta färden av två danskar, litteratören Peder Hjort och en ung baron vid namn Bertouch, som Hjort hade hand om.

Färden var rik på strapatser. Vägarna var bitvis så dåliga att kuskarna föredrog att tjuvåka på åkerrenarna, jagade av ilska bönder. Men det var ännu en jämförelsevis jungfrulig värld för resande. Vid varje anhalt kunde den som så önskade söka upp litterära berömdheter och få en pratstund med dem. En framgångsrik författare kunde stå upptagen bland sevärigheterna i dåtida guideböcker. Av de celebriteter Atterbom hoppades träffa var det bara E.T.A. Hoffmann som envist höll sig undan. Först i Italien konfronterades han med den moderna massturismens förebud, horder av engelsmän med långa rockskört och dystra miner, som i guidernas kölvatten hastade genom gallerier och ruinfält.

I början av sin Romvistelse hyrde Atterbom tillsammans med danskarna ett hus vid en liten gata som gick ut från Piazza Barberini. Senare kom han bland annat att kampera med Wilhelm Müller (»Die schöne Müllerin«, »Winterreise«) och med Friedrich Rückert (»Kindertotenlieder«). Atterboms vekhet och djupsinne slog an på kultiverade kvinnor. I Rom upptogs han i kretsen av tre eminenta tyskor: Henriette Herz, skaparen av den litterära salongen i sitt hemland, Dorothea Schlegel, hustru till Friedrich Schlegel och i några fall hans medförfattare, samt

Wilhelm von Humboldts maka Karoline. Hos dessa damer och deras konstnärsvänner fick Atterbom, utom den bästa konversation som stod att uppbringa, indirekt beröring med idoler som bröderna Schlegel, Arndt, Schiller och Schleiermacher. Han förbereddes för den roll han skulle komma att spela i Malla Silfverstolpes salong i Uppsala.

Andra som Atterbom såg mycket av i Rom var den svenske skulptören Byström och hans mera vittberömde danske kollega Thorvaldsen. Så småningom fann han ett par målare som fullkomligt motsvarade hans konstideal, Cornelius och Overbeck. De tillhörde en gruppering kallad nasarenerna och var den nya tidens män i tyskt måleri, upptagna av att föra måleriet fyrahundra år bakåt. Vi kan finna det egendomligt att Atterbom, som i Dresden hade bekantat sig med Caspar David Friedrichs subtilt metafysiska konst, skulle falla platt för nasarenernas fromma planschartade kompositioner, men det går inte att resonera bort.

Det är frapperande att Atterbom nästan inte träffar några italienare, annat än betjänter, kuskar och värdshusvärdar. Han umgås nästan uteslutande med skandinaver och tyskar (»gli tedeschi« som italienarna urskillningslöst kallade dessa grupper). Egendomligheten lyser i ögonen om man jämför med en resenär som hade genomkorsat Italien strax före honom, Henri Beyle alias Stendhal – visserligen även han en nostalgiker på flykt från den moderna världens fulhet, men företagsam nog att vinna tillträde till de italienska salongerna. Genom förbindelser med de italienska liberalerna lärde sig Stendhal att förstå landets samhällsliv och politik, ämnen Atterbom aldrig brydde sig om.

Få mänskliga varelser har varit så genomsyrade av litteratur som Per Daniel Amadeus Atterbom. Han behövde litterära förlagor för att känna och uppleva, ett förhållande som inte är ovanligt men som hos honom drivs till det extrema. När han ögnar verkligheten längs sin resväg, är han preparerad genom läsning av Goethe och Tieck, Ehrensvärd och Mme de Staël, för att bara

nämna några av dem som mest påtagligt har slipat hans optik. Det land där citronerna blommar hade av tidigare generationer till den grad förvandlats till en myt, att en person med Atterboms receptivitet kunde ha skildrat det nästan lika trovärdigt utan att ha besökt det. Det är löjligheterna som räddar hans text från att bli ett karamellburkslock. Vem skulle, utan att ha varit med om det, komma på idén att beskriva en bestigning av Vesuvius där den kvinnliga reskamraten på grund av sin fetma måste dras uppför sluttningen med rep av fyra starka karlar? Missödet med hans stulna och återskänkta ring, frusenheten i de ouppvärmda romerska stenhusen eller häpnaden över tiggare, judar och engelsmän kan andra gånger vara nog för att få prosaisten inom honom att fatta mod. Men ibland är han alltför rädd om sin bild för att ge fritt spel åt den vanvördiga exakthet han beundrade hos Ehrensvärd och själv hade ämne till. Atterboms ideal är skört, Ehrensvärds stötsäkert.

»Signor Biondo«, som hans första hyresvärd i Rom kallade honom, ser Italien som en blandning av friluftsteater och kulturhistoriskt museum. Atterbom hänförs av de romerska lämningarna, men hans fantasiliv står mera i samklang med »den romantiska tidsåldern« (ungefär det vi kallar renässansen). Framför allt blir han lycklig när han tycker sig se hur det gamla Italien tidlöst lever vidare i vardagen, som om den romantiska eran aldrig hade upphört. Han har inte riktigt bruk för ett modernt Italien. Lyckligtvis kan han inte låta bli att hålla ögonen öppna. Den poetiske drömmaren visar sig något överraskande bära på en journalistisk talang. Särskilt i korta oredigerade anteckningar framträder en iakttagelseförmåga som Atterbom annars, trogen sin poetik, höll undan från det litterära skapandet. Den konkreta detaljen hade inte något högt anseende i det begynnande 1800-talets estetik. Den ansågs vara ett ålderdomligt stildrag, en homerisk barnslighet. Den nya litteraturen skulle behandla det inre, människans känslor och föreställningar.

Atterbom är på många sätt en mycket svensk författare. Åsbodalen i södra Östergötland, där han växte upp, är och förblir navet i hans värld så länge han lever. En vandring över ängarna vid barndomshemmet Pålsbo lär Atterbomläsaren lika mycket om hans poetiska universum som något litteraturvetenskapligt seminarium. Hans jämförelser mellan olika folk utfaller i allmänhet till svenskarnas förmån. På toppen av Brenner, med bägaren full av cypernvvin, tänker han på Bellman. Astolf, hjälten i *Lycksalighetens ö*, är kung över hyperboréerna, sagovärldens svenskar. Han är stolt över att tillhöra detta krigiska släkte, men samtidigt hjärtligt utled på sin »hemska fosterbygd«, som det står i pjäsen. Hemlandet är både oöverträffat och outhärdligt. Han ber om magisk transport till någon mera poetisk region. Bokstavligt talat: bara Norden skapar riktiga män; men dessa män längtar till Italien. Atterbom bekräftade själv parallellen när han många år senare refererade till sin tid i Rom som »en feisk vistelse på Lycksalighetens ö«. Hans stora sagodrama lånar utan tvivel en del av sin stämning och scenografi av hans italienska upplevelser.

I *Lycksalighetens ö* har Atterbom byggt ut det vanliga motsatsförhållandet mellan ideal och verklighet till en tredelad struktur: hyperboréernas land, Felicias förtrollade ö och moder Uranias eviga himmel, motsvarande tidens rike, poesins dröm och religionens sanning. Det som tänder hans fantasi är idén om mellanonen, där jord och himmel möts, synligt och osynligt förenas. Atterbom behövde Italien som ett konkret exempel på en sådan värld, där det poetiska och det faktiska ingår en underbar syntes, som nästan tycks undfly tidens framfart. När han under sin Romvistelse första gången beträder Villa Borghese, känner han igen den trädgård han hade beskrivit i sin dramatiska dikt *Fågel Blå* (delvis publicerad i Poetisk kalender för år 1814, aldrig fullbordad). Det är värre än *déjà-vu*, det är *déjà-écrit*!

Så snart Astolf landar på Felicias ö, tycker han att jorden blivit grönnare och himlen blåare och att allt han ser är en återerinring

av ett tidigare liv. Atterbom säger något liknande om det italienska landskapet: det liknar drömmar, färgerna är starkare, himlen närmare, luften genomskinligare. Visserligen tillhör detta textställe de talrika plagiat, fria översättningar och kompilat med vilka Atterbom underlättade sitt skrivuppdrag. Bengt Lewan, som påvisade förhållandet i sin avhandling *Drömmen om Italien* (1966), säger att vissa avsnitt i Atterboms text snarast är en mosaik av lån med inskjutna egna bitar. Men Atterbom är skicklig. Man ser inga skarvar. Han har gjort allt till sitt och tagit vad han behöver för att ge luft åt den känslans pånyttfödelse han genomgår.

I den självbiografiska dikten *Minnesrunor* beskrev Atterbom på motsvarande sätt barndomens landskap som en plats där verklighet och dröm blandas. Det han då upplevde som natur, söker han i Italien som konst: en öppen port mot en högre värld. Därför blir mötet med Rafaels »S:ta Cecilia« på museet i Bologna den känslomässiga kulmen på hans resa.

Då den närsynte diktaren klättrar upp på ett bord för att granska Rafaels målning, står han plötsligt på sitt förklaringsberg. Det är en typupplevelse som man finner hos många av de stora Italienresenärerna: ett slags estetiskt chocktillstånd. Stendhal nästan svimmar när han ser Volterranos fresker i S:ta Croce i Florens. Numera finns det en empirisk forskning om sådana extaser, men psykologerna har en tendens att bortse från att varje känsla har en förhistoria. Den estetiska entusiasmen är en mutation av den religiösa entusiasmen. De beskrivningar av intensiva konstupplevelser, som blir ett stående motiv i litteraturen från 1700-talet, lånar sitt språk från mystikernas upplevelse av att genomströmmas av Gud. Förhållandet är lätt att påvisa till exempel hos det moderna symbolbegreppets upphovsman Karl Philipp Moritz, som var Goethes skyddsling i Rom. Hos Atterbom ligger det i öppna dager.

Atterboms återgivning av glädjechocken inför »S:ta Cecilia« påminner oss om romantikernas avgörande insats på området,

nämligen att de lokaliserade det absoluta till musiken. Visserligen är det en tavla som skänker Atterbom extasen, men det beror inte främst på måleriska kvaliteter. Cecilia, som Rafael framställt henne, är *hon som tänker på annat*. Musikens helgon står bland fromma män och kringkastade instrument och gör sig frånvarande. Det runda ansiktet, målat med unik besjälning, är vänt uppåt, mot en högre/inre värld, som Rafael med demonstrativ naivitet har monterat i bildfältets övre del. Hon ser i molnen den himmelska sången, eller mera precist en körrepetition hos änglarna. Hon låter sin jordiska orgel sjunka. Snart kommer hon att släppa den, utan att bry sig om ifall den går sönder. Atterbom skulle vilja göra detsamma. Den estetiske entusiasterna står i samma förhållande till sin omgivning som helgonet. De är trollbundna av en musik för vilken andra är döva.

Det har tillhört forskningens privilegium att påpeka att Atterbom egentligen hade sin konstuppfattning färdig före resan. Även den spontana upplevelsen av Ceciliebilden var, har man visat, grundligt förberedd. I Wackenroders *Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (1797), en av romantikens kultböcker, återfinns en liknande scen med Rafaels Cecilia i centrum. Atterbom hade dessutom läst Friedrich Schlegels artikel i tidskriften *Europa* 1803, där samma målning görs till åskådningsexempel för det andliga i konsten. (Schlegel, som aldrig kom till Italien, hade haft turen att se den i Paris, tack vare Napoleons rofferier, innan den återställdes efter kejsarens fall.) För övrigt hade redan Ehrensvärd nämnt denna tavla som en märkvärdighet. Dessa förhållanden ger oss naturligtvis inte någon rätt att avfärda upplevelsen på bordet i Bologna som ett falsarium. Tvärtom borgar de för dess autenticitet.

Var resan för Atterbom en mognadsprocess? Kom han till insikt om tomheten i sitt dittillsvarande drömliv och närmade han sig den handfasta verkligheten? Flera av hans uttolkare har menat det. Atterbom var ett hudlöst lejon. Geijer, som fick ta emot

hans värsta ångestskrin, klagade över hans brist på objektivitet, det vill säga hans oförmåga att bortse från sig själv. Han pendlade mellan övermodig upprymdhet och förkrosselse. Liksom Byrons Manfred hade han stunder då han ville utplåna minnet av att alls ha funnits till. Bland de botemedel han prövade var Lings gymnastik, men han stod inte ut med träningsvärken. Mera effektivt visade sig umgänget i Malla Silfverstolpes salong och lämpliga mängder rom. Intensiteten i Ceciliaupplevelsen stärker knappast intrycket att det skulle vara det praktiska livet Atterbom närmade sig under resan. Snarare vittnar den om hans allt starkare religiösa orientering, som skulle framträda i *Lycksalighetens ö*, där tron detroniserar skönheten.

Minnen från Tyskland och Italien utgavs efter författarens död av Lindhs förlag i Örebro som del I och II av Atterboms »Samlade skrifter i obunden stil« 1859. Förlaget anlidade en redaktör, Elis Vilhelm Lundblad, som pusslade ihop verket av de dokument resan hade avkastat. Vid sidan av skisser, dagboksanteckningar och dikter utgjordes materialet av det stora antal brev Atterbom skrev till vänner i Sverige (bl. a. Geijer, Palmblad, Hammarsköld och Malla Silfverstolpe). Breven lästes högt i vänkretsen och cirkulerade i avskrifter över hela landet. Särskilt förtroliga är de sällan, snarare halvvoffentliga. Atterbom visste mycket väl att han inte bara talade till den namngivna adressaten utan till en publik. Ett helt Kultursverige spanade efter dammet från hans resvagn, som Elisabeth Tykesson säger.

Många av dessa brev kan tyckas oss vara litterära mästestycken, men själv menade Atterbom att de skrivits »utan all ordning och städning«. Han ville inte se dem publicerade i det skicket. I Rom fattade han beslutet att efter hemkomsten omarbete dem till en riktig reseskildring (som Goethes), men det blev ett av hans många ofullbordade litterära projekt. Visserligen kunde utgivaren inleda boken med ett avsnitt på nästan hundra sidor som Atterbom hade skrivit om, visserligen hade några kapitel

tryckts i tidskrifter under hans livstid, men det är tvivelaktigt om författaren skulle ha gått med på utge boken i det skick den kom att få. Vi kan säga att han hade fel, men han kunde inte veta att snålhet med prunkande formuleringar skulle komma att uppskattas av en oborstad eftervärld. Ja, redan i hans samtid fanns det läsare (Törneros var en) som föredrog originalbrev framför de »förbättrade« versioner som kom i tryck.

Att ha ett system är, som Friedrich Schlegel observerade, lika farligt för intellektet som att sakna ett. Vad Atterbom förmodligen fäste störst vikt vid i breven från Tyskland – rapporterna om sina samtal med filosofen Schelling – tillhör de minst givande partierna, och vice versa. Det kostar på att följa med i sökandet efter det absoluta av 1818 års modell, medan man gärna dröjer en stund hos ölpimplaren Jean Paul och hans vackra dotter.

Atterbom skulle med förtjusning ha förlängt sitt estetiska grönbete i Italien, men blev tvungen att avbryta vistelsen på grund av penningbekymmer. Schopenhauer säger att det hos varje kvinna finns en övertygelse om att männen kommit till jorden för att tjäna pengar och kvinnorna för att göra av med dem. Med denna förvisso diskutabla genusdefinition skulle Atterbom hamna på den kvinnliga sidan. När Amalia von Helvig till slut inte kunde uppbringa det ekonomiska stöd han tyckte sig ha blivit lovad, blev han förorättad och rasande. Lita på en kvinna, man skulle ha stryk, skriver han ungefär till Geijer. Rückert gav honom att äta sista tiden när han var pank i Rom.

Vid hemkomsten ramlade skulderna och karriärkraven över honom. Han biktade sig för Geijer i det så kallade kimröksbrevet och lät så avgrundslig att vännen provocerades till ett svarsbrev med de beryktade orden: »*Sorg är synd*; ty existensens innersta är salighet.« Det är svårt att återvända från Italien, det hade Ehrensvärd och Sergel erfarit. Varför vände de inte? Frågan borde, som Lars Forssell har antytt, snarare riktas till våra

förfäder stenåldersjägarna, som någon urminnes april kämpade sig norrut i snögloppet. Astolf i *Lycksalighetens ö* försöker efter ett olyckligt återbesök i sin hembygd att hitta tillbaka till paradiset, men det får endast till följd att gubben Tid hinner upp honom och gör slut på honom. Atterbom visste att det inte fanns någon andra resa.

Väl hemma i Sverige bestämde han sig för att börja ett nytt liv. Redan under resan såg han kritiskt på sin tidigare extrema hållning i litterära frågor och kände sig färdig med polemiken. Visserligen medverkade han i smyg i Stockholmslitteratörernas stora satir »Markalls sömnlösa nätter«, som skulle krossa Wallmark, Svenska Akademiens försvarare. Men i 1821 års Poetisk kalender tryckte han sitt Eld upphör!, dikten »Fridsrop«. En position höjd över stridens tumult unnades honom emellertid inte. Till gamla litterära belackare kom nya motståndare med politiska bevekelsegrunder. Liberalerna tog sig ton och fann att Atterbom var en tacksam måltavla för insinuationer och löje. Man anklagade honom för dålig moral och framställde honom som en drönare genom att publicera de mer än lovligt magra föreläsningsdiarierna från hans akademiska lärarverksamhet.

Även som diktare fick han se tiden gå ifrån sig. När *Lycksalighetens ö* äntligen kom av trycket, med en första del 1824 och en andra del 1827, var det redan förbi med litterära feerier, åtminstone för denna gång. Det stora erkännandet uteblev. *Frithiofs saga* tog hem hela potten, och Almqvist väntade i kulisserna. Ovanpå detta fick han kallduschen, Geijers elaka recension av *Samlade dikter* 1838. Som tröst och upprättelse kom invalet i Svenska Akademien året därpå. Ledamöterna förlät honom alla hårda ord om Leopold och gjorde front mot liberalismen.

I yttre bemärkelse ordnade sig det mesta för Atterbom, sedan han väl kommit över sin hemkomstdepression. Han blev professor i Uppsala, den svenska litteraturhistoriens grundläggare, lärdomsfader och banbrytande forskare, lyckligt gift, oför-

änderligt hypokondrisk, tills ett glas isad mandelmjök njutet vid en kiosk i Kungsträdgården påskyndade slutet.

Hans Grand Tour på kontinenten befäste bilden av honom som ett »osvenskt« geni (men intellektualitet anses alltid osvensk). Ändå har det knappast funnits någon som haft mera storslagna framtidsplaner för den svenska litteraturen. Tegnér försökte få ekvationen att stämma i sitt versifierade svar på Atterboms in-trädestal i Svenska Akademien, där han säger om den atterbomska dikten:

I hennes röst och drag tillhopaställas
 Hvad Södern ljufvast, Norden djupast lär,
 Till formens skönhet hon ett barn af Hellas,
 Till tankens djup ett Nordens barn hon är.

Man kan läsa *Minnen från Tyskland och Italien* som ett uttryck för Atterboms kulturprogram, men det är knappast det roligaste sättet. »Les doctrines passent, les anecdotes demeurent,« säger de cyniska fransmännen: »Tankesystemen förgår, anekdoterna består.« Kvar är de ögonblick som springer emot oss ur hörnen av denna ålderdomliga adressbyrå för den europeiska anden. Finns det något härligare än ett gammalt nu, där ingenting längre kan gå riktigt illa? Att följa med på en länge sedan gjord resa, station för station, morgon efter morgon, utan att behöva befara någon hemkomst.

FÖRRA BANDET

»Lass den Anfang mit dem Ende
Sich in Eins zusammenziehn!
Schneller, als die Gegenstände
Selber dich vorüberfliehn.
Danke, dass die Gunst der Musen
Unvergängliches verheisst:
Den Gehalt in deinem Busen
Und die Form in deinem Geist.«

Goethe.

Företal.

Bland Atterboms dagboksanteckningar finnes en i Wien den 30 Dec. 1818 uppgjord plan för utgivandet av Författarens samlade skrifter. Enligt denna plan skulle samlingens*) andra del innehålla skildringen av Romarresans »minnen och intryck, i en fortskridande *cyclus* av inre utbildning och livligare världs-uppfattning, utgående från Svensk rot och återvändande vid slutet med hjärtlig kärlek, men mogna förstånd, i Nordens moderliga sköte.« Formen skulle vara fritt omväxlande: dels vers, dels prosa, dels brev, dels dagboksanteckningar. I spetsen för det hela borde ställas en svensk ombildning av Författarens tyska dikt *Der Schwede an Fanny*, emedan däri finnes uttryckt Författarens sinnesstämning vid avskedet från fäderneslandets jord. Likaledes skulle resan slutas med ett poem, motsvarande det förra och skildrande nordbons inre, då han återvänder till sitt fosterland, »begripande Södern, och således även Norden.«

Till den 1 Okt. 1819 ansåg Författaren, enligt vad ovannämnda anteckning visar, att denna del borde vara färdig att läggas under pressen**). Men detta är åter ett bland de många rika löften, över vilkas uteblivna fullbordan vår vitterhet har att beklaga sig. Hade Författaren kommit i tillfälle att, efter den plan som föresvävade honom, ordna sin resas minnen och intryck, så hade utan tvivel Svenska Litteraturen haft att berömma sig

*) De *Samlade Skrifterna* voro ämnade att utgöra 4 delar; den första innehållande Författarens *Lyriska Dikter*, den andra *Resan*, den tredje *Fågel Blå* och den sista *Philosofiska Skrifter*. Alla fyra delarne borde vara tryckfärdiga till d. 1 Okt. 1821.

**) I ett brev till *Hammar-sköld* av d. 17 Nov. 1820 skrives åter: »Min resas tryckning begynner straxt efter nyårsdagen. Jag skall göra allt för att få henne färdig till midsommaren?« I brev till förläggaren, skrivne 1853, talar Förf. ånyo om sina reseminnens utgivande.

av en resebeskrivning, vartill ett motstycke, inom vilken Litteratur som helst, hade varit svårt att finna. Denna resebeskrivning hade icke blott blivit en med omsorg uppdragen kulturbild, icke blott en konsthistoria, grundad på troget studium och kärleksrik uppfattning av de stora mästarens verk, icke blott en levande teckning av personligheter, dem alla tider skola anse för heroer inom konstens eller litteraturens område och med vilka författaren stått i nära personlig beröring; – utan över det hela hade därjämte blivit utbrett en anda av poesi, som, oavsett de diktens blommor Författaren på sina ställen hade för avsikt att infläta, skulle gjort denna resa till ett modernt epos, till sagan om huru en det Skönas trogne riddare drog ut att söka idealerna.

Men vad Atterbom i livstiden om sin resa meddelade allmänheten var högst litet, och vad han efterlämnade utarbetat var beklagligen föga mer. På materialier var däremot ingen brist. Dessa utgjordes förnämligast av de mer och mindre utförliga brev, Atterbom under resans lopp skrivit till sina hemmavarande vänner, och som av desse återlämnats för att tjäna honom såsom underlag för den åt offentligheten ämnade reseskildringen. Atterbom hade därjämte under större delen av sin resa gjort dagboks-anteckningar, ehuru väl mycket fragmentariska och till följe därav föga användbara för en främmande ordnare; slutligen fanns även – för att begagna författarens egna ord*) – »en mängd förunderliga lappar med långa och korta rader, kråkfötter, tankstreck och hieroglyfer.« – Utgivaren anser sig skyldig att i korthet redogöra för, huru han begagnat sig av vad sålunda i såväl tryckt som otryckt form stått honom till buds. Ett säger honom hans medvetande: att han under sitt [tillgörande](#) med dessa »Minnens« ordnande i det skick, vari de nu befinna sig, alltid varit genomträngd av den känsla av [pietet](#), som man är

*) Sid. 98.

skyldig en utmärkt författares litterära kvarlåtenskap, isynnerhet om han i livstiden själv vid sina skrifers lämnande åt offentligheten varit noggrann även i det minsta.

Atterbom hade, troligen under de senare åren av sin levnad, börjat en utarbetning av sina reseminnen. Den avbröts dock snart nog, för att icke mera fortsättas. Den omfattar de sex första arken av 1:sta bandet, eller till och med sid. 110. De originalbrev, av vilka han därvid begagnat sig, äro: ett från Berlin till Överstinnan Silfverstolpe; ett till Geijer, likaledes från Berlin; ett till Palmblad, från Dresden, och början av ett till Hammarsköld, även från Dresden. I sitt utarbetade skick äro dock alla dessa brev riktade till en och samma person, nämligen Geijer. Det synes, som hade Författaren ämnat att, överallt då han uttrycker sig i obunden form, ställa sina ord till Geijer, liksom även flertalet av Författarens brev i verkligheten voro till honom. Men i det följande, d.v.s. sedan Atterboms eget tillgörande med resans ordnande slutat, är namnet på den person, till vilken brevet är riktat, alltid utsatt. Varje särskilt brev bildar sedermera alltjämt sitt särskilda kapitel. Kapitel-överskriften anger den eller de orter, som i kapitlet skildras, och de därunder ställda data den tidsrymd, som kapitlet innefattar. I de kapitel, som utgöra på en gång en dagbok och en återblick (t. ex. kap. IX, vilket ehuru det omfattar tiden från den 24 Nov. 1817 till den 28 Jan. 1818 dock ej är påbörjat förr än den 13 Dec.), äro därjämte originalbrevens alla dateringar bibehållna.

Endast tvenne undantag givas från vad nyss yttrades, att varje kapitels överskrift angäve de i kapitlet skildrade resestadierna. Dessa undantag äro kap. XXIV och XXVI, i vilka båda brev resans ekonomiska sida och författarens utsikter till framtida **bärgning** i fosterlandet äro huvudsak. Utgivaren har imellertid icke trott sig på grund av denna deras mera enskilda beskaffenhet böra utesluta dessa brev. Det första är ett icke oväsentligt bidrag till kännedomen om vad Atterbom i inre avseende vun-

nit på sin resa, och båda tjäna de att sprida ljus över det förhållande av den renaste hängivenhet, som förenade Geijer och Atterbom, dessa tvenne ädla, men i så många avseenden olika naturer. Ett ytterligare stöd för denna sin åsikt har utgivaren dessutom funnit däri, att de brev, som Geijer i samma ämne skrivit till Atterbom, i den Geijerska brevväxlingen finnas upptagne*).

Skildringen av *Kyrkofesten vid Albano* har varit införd i *Nordstjernan* för 1843; därjämte finnes i tredje häftet av *Svea* ett *Brev från Rom* till Geijer, på vilket i sjunde häftet en fortsättning följde. Detta är allt vad hittills i *obunden form* rörande Atterboms resa varit allmängjort. För båda de i *Svea* intagna breven, här utgörande kapitlen XII och XV, ligger till grund ett brev till Geijer, börjat i Rom den 14 Mars 1818 och slutat därstädes den 25 April. Detta brev är på en gång en dagbok över vistelsen i Rom och en skildring av avskedet från München samt resan därifrån och till Italien. Det första av dessa i *Svea* införde brev (XII kap.), huvudsakligen avhandlande de Skandinaviska och Tyska i Rom vistande konstnärernas verk och åsikter, sammanfaller endast i början med originalbrevet, varav däremot det andra är ett i det närmaste troget avtryck. På detta andra brev utlovades jämväl fortsättning, som då hade kommit att omfatta vistelsen i Verona samt resan över Mantua, Modena, Bologna och Florens till Rom; men denna fortsättning kom aldrig. Dock fanns bland författarens efterlämnade manuskriptet vad som rörde Verona i det närmaste utarbetat. Härmed börjar XVI kap., men resten därav, omfattande resan från Verona till Rom, är i sitt ursprungliga skick hämtat från originalbrevet.

Däremot hava alla här upptagna dikter, med undantag av de Tyska, förut varit tryckta. Flertalet äro hämtade från *Poet. Kalendarium* för 1818, där de förekomma under den gemensamma

*) Geijers Samlade Skrifter, I Avd. 8 Bandet.

titeln »Vandringsminnen.« I den av Atterbom 1837–1838 utgivna diktsamling äro dessa uteslutna, emedan Atterbom enligt sin ovan nämnda plan ville begagna dem i den alltjämt påtänkta reseskildringen. Endast tvenne poemer äro (kap. XI: 251 och XXVII: 603), på sätt som troligen varit meningen med de flesta, av författaren inflätade i texten. Utgivaren, som icke ansett sig äga frihet att göra detta på eget bevåg, har ansett lämpligare att låta varje poem bilda sitt särskilda kapitel, varvid han därjämte, så vitt görligt varit, sökt att iakttaga tidsföljden. Endast där flera kunna anses tillhöra en och samma cykel, har han sammanslagit dem under en gemensam kapitel-överskrift.

Atterboms plan för ordnandet av sina Reseminnen upptager namnen på flera aldrig utförda skaldstycken. Så hade han ämnat att besjunga sitt besök vid Romeos och Julias grav, Tyrolersångarinnorna (se kap. XV: 344) och i en »stor canzone« Rafaela Cecilia i Bologna, m. fl. – Av de i 1818 års Poetiska Kalender bland »Vandringsminnena« upptagna dikter äro några här uteslutna, då de icke stå med själva resan i synnerligt närmare sammanhang, än att de tillkommit på utländsk botten. En bland dessa, den Sicilianska visan: »Säg mig vackra bi, du lilla« etc., har dessutom av Atterbom sedermera blivit i sin helhet använd i Lycksalighetens Ö. – Sonett-cykeln »Die Mutter Gottes«, (varom se kap. IX: 158, XV: 333 m. fl. ställen) är även på nyss anförda grund sparad till en blivande fullständig samling av Författarens lyriska dikter.

Jämte den redan nämnde skildringen av Verona, utgörande förra hälften av XVI kapitlet, fanns bland Författarens efterlämnade papper i mer och mindre fullständigt skick samt till större delen på spridda blad, som det ej kostat ringa möda att bringa i sammanhang, följande utarbetat: *Tio dagar i Nürnberg* (kap. XI), *Resan till Trivoli* (kap. XVIII), *de strödda dagboksanteckningarne öfver Rom* (kap. XXI) samt *Supplementbladen till anmärkningarne öfver Wien* (kap. XXVIII).

I den »*Geschäfts- und Erinnerungs-Buch*,« som Atterbom nyårsaftonen 1817 erhöj av Fru Schelling (se kap. IX: 161), gjorde han under loppet av följande år visserligen anteckningar för varje dag; men dessa äro till större delen begagnade i de brev han tillskrivit sina Uppsaliensiska vänner och dessutom, såsom redan är antytt, städse så kortfattade, att endast den, som läser dem med minnets blick, är i stånd att få någon föreställning om de scener eller intryck, som föresvävat författaren vid deras nedskrivande.

Omedelbart avtryckta från motsvarande originalbrev äro slutligen kapitlen VII (senare hälften), IX, XVI (senare hälften), XVII, XXII, XXIV, XXVI, XXVII, XXX, XXXII, XXXIII och XXXIV. Utgivaren har icke tillåtit sig några ändringar men där- emot stundom en uteslutning, mest där innehållet varit av all- för enskild beskaffenhet*), utan att likväl utgöra något bidrag till uppfattningen av författarens bild. Dessa brev äro alla skriv- na till förtroliga och beprövade vänner, inför vilka författaren utan tvekan, utan fruktan att missförstås framlägger både sitt inre livs och sin resas skiften: Atterboms älskvärda personlig- het blickar läsaren här ohöljd till mötes. Men på samma gång dessa brev äga den förtroliga brevstilens fördelar, sakna de dess **olater**: Atterbom satte för högt värde på formens motsvarighet till innehållet, att icke vårda densamma, då han om konstens och naturens skönheter skrev till dem, med vilka han icke minst genom gemensam kärlek till det Sköna var förbunden. »Jag kan icke nog tacka dig« – skriver Geijer (Saml. Skr. Förra Avd. VIII B.) – »för ditt utförliga, innehållsrika brev från München, som jag för halvannan vecka sedan emottog. Jag påminner mig ej att någonsin ha emottagit något brev med större **fägnad** eller läst något med större nöje. Outsägligt gläder mig din framgång

*) Av denna anledning har utg. ock lämnat obegagnade tvenne tillgängliga brev, ett till Författarens svåger, daterat Rom den 18 April, och ett till Geijer, dat. Ve- nedig d. 16 November.

och det friska, livliga sinne, varmed du emottager och återspeglar den rika, skiftande värld som dig omger. Därvid har ovillkorligen fallit mig i minnet vad Fouqué på något ställe låter Jak. Böhme säga: **Euch Poeten hat der Erdgeist besonders lieb.** *Be-traktar jag spänstigheten och den inre rikedom av din framställnings-gåva som jag väl ock förut känner, men som i dina brev särdeles fröjdat mig, så kan jag väl förstå, att det egentligen är övermättet på denna Guds gåva, som under ditt bleka eremit-liv hittills ätit opp dig, i brist på annan sysselsättning än gruv-arbete inom dig själv.*«

Ett uppehåll i den dittills flitiga brevväxlingen inträffar under sommarmånaderna 1818. Den 28 April skrev författaren till Grubbe (kap. XVII), varefter han ej förr än den 16 November giver vännerna i Sverige del av sina öden*). Utom de reseintyck som gestaltat sig till poemer, hava vi därför från denna tid endast skildringen av *Kyrkofesten i Albano* och *Resan till Tivoli*, då – såsom redan är nämnt – anteckningarna i den av Fru Schelling skänkta »Erinnerungs-Buch,« som dock under dessa månader troget följde författaren på alla vandringar och färder, äro av den fragmentariska beskaffenhet, att de icke en gång kunna uppställas till ett sådant »Skelett«, som utgör slutet av Nicanders Minnen från Söder. – I nyssnämnde brev av d. 16 November (kap. XXII) lämnar Författaren visserligen en, såsom han själv uttrycker sig, »**summarisk** berättelse« om sin resas gång under den förflutna sommaren; med några data, hämtade ur nyssnämnda anteckningar, är utg. imellertid i stånd att till någon del fullständiga densamma.

Innan Atterbom den 1 Juli utbytte Roms vid denna tid tryckande luft mot *Albanos friskare vindar*, hade han, utom den i April företagna Tivoli-resan (kap. XVIII), under loppet av Maj

*) Anteckningar i dagboken utvisa, att Författaren under sommarens lopp brevväxlat med Schelling, v.d. Malsburg m.fl. och åtskilliga gånger med Amalia v. Helvig.

gjort tvenne utflykter åt Albanernejden. Vid sin utflyttning åtföljdes han nu av sina danska reskamrater och den tyske skalden Wilh. Müller. I Albano kvardröjde han till den 8 Augusti. Samtidigt uppehöll sig i det närbelägna *Ariccia* skalden Rückert och några tyske konstnärer, samt i *Genzano*, ävenledes en grann-ort, den av Atterbom ofta omnämnda, ryktbara Fru v. Herz, Friedrich v. Schlegels hustru och en tysk fröken Klein. Ömsesidiga besök och gemensamma promenader hörde till ordningen för dagen. Atterbom läste Virgilius och arbetade flitigt på utkastet till *Fågel Blå*. I sällskap med Rückert och en tysk målare Barth, en av de konstnärer som över sommaren uppehöll sig i Ariccia, gjorde Atterbom från d. 15 till d. 18 Juli en liten utflykt till de Volskiska bergen. Den 8 Augusti flyttade han från Albano till Ariccia. Följande dag reste Müller till Florens; Atterboms danska reskamrater hade redan i slutet av Juli lämnat Albano. Den 23 Aug. anträdde Atterbom, i sällskap med Rückert och den utmärkte, då sextonåriga historiemålaren Karl Heinr. Hermann, en resa inåt Sabinerbergen. Vägen gick över *Palestrina* och *Olebano* till *Subiaco*, varest fjärde nattkvarteret togs. Följande dagen, den 27, skedde resan till fots fram till Tivoli, 18 *migliers* väg, genom skogar och bergsbygder. Denna gång bebodde Atterbom det Sibyllinska värdshuset; vid sitt första besök i Tivoli hade han av sina dåvarande reskamrater avskräckts från att taga in därstädes (se kap. XVIII sid. 460). Den 28 var rasteday; endast kring *cascatellerna* gjordes en vandring. Följande dag anträdde återresan på åsnor till *Frascati*, varest middag intogs, varefter på eftermiddagen den återstående vägen hem till Ariccia tillryggalades till fots. – Om resan till Neapel talar Atterbom i sitt ovannämnde brev från Venedig med något mera fullständighet.

Titel och Motto äro hämtade från författarens egna anteckningar. –

Dessa reseminnen äro visserligen gamla i avseende på tiden

då de tillkommo. Över fyrtio år hava sedan dess förflutit; döden eller ålderdomen har hunnit dem, om och till vilka här talas i verksamhetens och kraftens dagar; förhållanden och åsikter hava jämväl sedan dess i många fall gestaltat sig annorlunda. Men till den litterära allmänhet, som ej blott har sinne för dagens företeelser, överlämnas dock dessa minnen i den vissa övertygelsen, att läsaren i dem skall finna icke blott mycket *nytt* utan ock mycket av det *evigt Unga*. Han skall finna en tid, rik på kraftiga strävanden inom konst och **vittherhet**, återspeglad av en äkta skaldenatur; han skall finna de gamle mästaresh verk så väl som Italiens vår uppfattade av en överstepräst i det Skönas tempel. Har denne läsare därjämte själv ett varmt fosterlandssinne, skall han alltjämt finna en källa till glädje i betraktande av huru en skald, så sydländsk som Atterbom i sin känslöglöd och sina målningars färgprakt, på samma gång är så äkta nordisk i sin hängivenhet till vänner och sin kärlek till fosterjorden. Fosterlandskänslan är en grundton, som alltjämt genomljudar Atterboms diktning; söderns lockelser kommo honom aldrig att glömma sin barndomskärlek. Ingen skall sluta läsningen av hans Romarfärd utan att med rörelse känna vad svaret är på de ord, skalden i avskedets stund tillropade fosterjorden:

»Säg, om du i din minnesbok mig skrivit,
O Svea! att en trogen Son jag var!«

I.

Från Uppsala till Ystad.

1817. 3 Juni – 1 Juli.

Att taga avsked är en svår sak; att beskriva avsked en både svår och överflödigt. En rätt **artig tavla** i den vägen kunde annars visst göras över skilsmässan i *Sigtuna*, dit ett uttåg från Uppsala, sextio eller sjuttio personer starkt, i vagn, till häst, till fots, åtföljde mig den 3 Juni, på en av den unga sommaren vackraste dagar. Sällskapet, idel vänner, unga som sommaren – studenter, recensenter, magistrar, poeter, musikanter, med den dråplige gubben Hæffner till anförare som **oldtfader** – hade för dagen hyrt det förnämsta huset i Odens gamla stad; och timmarne försvunno dels under pokulerande vid sång och strängklang, dels under lustvandringar genom och kring den mera med ut- än insikter begåvade staden. Egentligen är den att betrakta som en täck by: torget ser ut som en ängsbit, och de lantliga stigarne förvandla sig blott här och där – såsom det tyckes högst ogärna – till gator. Det enda storartade, som visar sig (utom den härliga **Lögaren**), är kyrkorna. Så väl den stående, som de i ruiner fallna, förtjäna all aktning; de senare göra berömligt sitt bästa att hålla sina ärevördiga tornkroppar upprätt. Var mellertid, under allt detta, grundstämningen i våra sinnen **elegisk**, så infunno sig dock även komiska elementer: bland vilka främst må nämnas ortens egen borgmästare, ett slags **Silenus**, högeligen belåten att vara sällskapet gäst och till gengäld beviljande oss, av sin maktfullkomlighet, den eljest förbjudna rättigheten att vandra rökande genom gatorna. Själv gick han i spetsen, med en blossande, ofantlig sjöskumspipa; men då här-

vid ett par bönder, som sutto mot ett plank vid sina betande hästar, lockades av det aristokratiska föredömet att knacka eld på sina **pipnubbar**, slog han dessa ifrån dem med en Thorsuppsyn och den underrättelse, att **slik** frihet vore »*ex speciali gratia*«, ensamt förunnad *Herrarne* och *honom*. Äntligen tömdes på kvällen avskedsskålen. De till mig avsungne verserne, av vår **Carl**, har du sett. Sällskapet bröt upp, mestadels återvändande till Uppsala: och jag, under sinnesrörelser dem du själv kan utmåla, tågade med den broderlige *Sondén* till Stockholm, dit jag anlände först vid slutet av en natt, som, på vanligt svenskt vis denna årstid, föga var annat än dag.

Nyssnämnde broder följde mig ock ända ned till födelsebygden, efter förloppet av den vecka, som jag tillbragte i Sveriges huvudstad. Vad jag där hade att bestyra, utom den för en utländsk resa nödvändiga **förpassningen**? Att fortsätta avskeden, – bland vilka ett skriftligt, under förseglat omslag, i både bokstavig och **sinnbildlig** mening gavs mig »på grått papper«; att stå fadder åt »**Neckens**« förstfödde son (liksom nyss förut i Uppsala, dagen före min avresa, åt »**Vikingens**«); att öka de gamla bekantskaperna med en ny och oförgätlig, skaldinnan *Euphrosyne*, i vars personlighet man snart igenkänner alla dragen av hennes poesi; att sitta några timmar för *Fogelberg*, som ville modellera mitt huvud till en gips-medaljong; äntligen att på Mosebacke ännu en gång rätt livligt i min hågkomst inpräglade en tavla, med vilken väl icke mången på jorden uthärdar jämförelse.

I hemorten väntade mig omsider den sista, men också den svåraste skilsmässan; huvudet fortfor att vilja framåt, men hjärtat ville med all makt stanna kvar. Nej, du kan icke föreställa dig, vilken ljuv idyll hela denna nejd är, och vilken egen dager av frid skimrar på hennes kullar och lundar! Kommer du någongång att färdas mellan Dala och Hesters gästgivaregårdar, och inträffar du på en backe vid *Barbäck* just som solen ämnar sjunka, så blicka framåt den långa, gröna dalen, som nedanføre

till vänster öppnar sig! Det är en utsikt, som strax därefter vid Dala vidgas. När du ser i den dalen åar slingra sig och sammanlöpa, mellan frodiga ängar med blommor och lövverk, smärre sädesfält och björkbeklädda höjder, – allt inom en allvarsam infattning av fjärmare granskogar; när du ser, huru långt bort en liten vit kyrka uppreser sin tornspira: minns då, att hon heter *Åsbo* – rasta ett par ögonblick och tänk på din vän! Samma dal fortsätter sig sedan, men i sammandrag, en halv mil uppåt den för stora kungsvägen osynliga bygd, som därvid, ständigt mera vild, påminner, att man nu alltredan befinner sig inom den fordom så beryktade Holaveden. Vid slutet av nämnda halvmil, och med detsamma i slutet av nämnda lövrika *ådäld*, skulle du, om du ville fördjupa dig så långt in i ensligheten, träffa den fläck,

»där de ljusa björkar stå«

mellan vilka jag första gången uppslog mitt öga för dagsljuset. Dock må du i sådant fall låta dig underrättas, att dess vackraste anblick erhålles från den ditväg, som går vänster om ån, och som icke är den vanliga, samt att boningen på björkkullen, för det närvarande ett litet rödfärgat tvåvåningshus med tegeltak, var i min barndom en fullkomlig hydda, en grå envåningskoja med torvbetäckning. Vid varje besök i min födelsestrakt gör jag åtminstone en pilgrimsvandring till detta ställe, vars åsyn troligen skulle erinra dig om den »skogsensamhet«, som den underbara fågeln i Tiecks novell »der blonde Eckbert« beprisar.

Ille terrarum mihi præter omnes

Angulus ridet.

Skall jag åter se den? och i sammanhang med de dyrbara väsenden, vilka jag kvarlämnar i dess grannskap? Du vet, från vilka människor jag där måste slita mig. Likväl klagade jag ej; även *smärtans* grundlighet har sin nytta. Vad vore kärleken utan saknad?

Den sydliga delen av Östergötland och den tillgränsande nordliga av Småland stämplas av enahanda prägel: bergig och kullig skogsbygd, ofta vänlig, men i det hela vild nog, för att alltid stämma sinnet i sago-ton. I denna ton inpassade sig förträffligt en av skjutsbonden från Säthälla berättad högromantisk kärlekshistoria, som just nyss hade i trakten tilldragit sig, med det dråpligaste innehåll av **mesallians**, motspänstiga släktingar, **enlevement** och giftermål på utländsk botten. Vad därvid egentligen behagade mig, var den originella *stil*, som hjälten – vilken jag personligen känner – förstått giva åt detta innehåll. Längre fram på aftonen fogade sig härtill åsynen av en avrättsplats och en tre dagar förut **steglåd** missdådare: det var en dräng, som (jag minnes icke varföre) mördat en käring. Ett skådespel, som jag aldrig förr haft; rätt kusligt! Med dessa tvåfaldiga materialier till en novell i Tiecks anda och en annan i Hoffmanns, inträffade jag i mitt första nattkvarter.

Även på denna väg visa sig här och där punkter av mycken fågning. Så t. ex. omkring Säby kyrka och Gripenberg. Denna herregård är **ett Wrangelskt minne**, med ett slott av – trä, men av ekvirke; som, väl vårdat, kan trotsa tiden i århundraden. En annan vacker landskapstavla är belägenheten av det täcka Växjö. Elgströms och Ingelgrens barndomshem! *Dem* var beskärt att gå bort i halvutsprucken och löftesrik vårknoppning; en avundsvärd lott mot den, att under en lång följd av frostiga järn-nätter småningom genomkylas, tills man äntligen slutar banan med Bürgers suck:

»**Meiner Palmen Keime starben,**
Eines mildern Lenzes werth.«

Anblicken av Helgasjön är förtjusande, och biskopsbostället, tronande på en höjd ovan staden, borde hellre vara ett boställe för skalder*). Men eljest får man icke i det egentliga Småland

*) Denna önskan var profetisk: bostället innehades sedermera av en *biskop som var skald*. Senare anm. av Förf.

söka den mera storartade och nästan oavbrutna skönhet, som utmärker Kalmar-sidan eller Östersjökusten. Åtminstone föredrar den översikt, som allmänna farvägen erbjuder, ett visst armod: ofta småtäckt, oftare dystert, men överhuvud enformigt och på längd beklämmande genom ett ödsligt intryck. Folket är likväl överallt glatt, hövligt, verksamt och trevligt; på samma gång menlost och slugt. Skjutsbönder och skjuts-gossar tjänstaktiga, språksamma, förtroliga. Smålänningarne äro tvivelsutan en av götiska stammens ädlaste grenar.

Att man begiver sig söderut börjar man av flerahanda tecken mer och mer varsna. Redan synas bokar; de för Uppsvearne bekantare **rang-lövträden** möta den resande talrikare, högväxtare, lummigare; särdeles gäller detta om deras konung eken, på vilken det skönjes, att han i Götarike känner sig hemmastadd. Gränsmarkerna mellan Småland och Skåne uttrycka ett djärvt och våghalsigt **skaplynne**, som påminner, att de fordom beboddes av Dacke-kämpar och Snapphanar. Gärna återsåg jag de livliga Göinge-boerne som i fjol somras, icke utan stolthet, själva förtäljde mig, att de voro de kända Snapphanarnes avkomlingar. Nu äro likväl dessa bygders innevånare, liksom i allmänhet den skånska allmogen, förvandlade till trogna Svenskar och deltaga i de övriga Svenska böndernas mindre förmånliga begrepp om våra Danska grannar. I alla andra hänsikter märker man, att man lämnat det *äkta* Sverige bakom sig, såsnart man kommer ner på de skånska slätterna. Det lägre folkspråket är, än i dag, mera danskt än svenskt; lynnet, levnadssättet, förhållandet mellan herrar och bönder, de i byar sammanträngda gårdarna och socknarna, korsvirks-husen, brännrotven, stenhägnaderna, jordvallarna, **sädes-rymderna**, slutligen bandpilarne, giva Nordsvensken tillkänna, att han nu redan inträtt i ett sydligare klimat. Vanligen påstår han sig här möta **flegma** i natur och människor: allt förekommer honom fruktbart och – ledsamt. Till slik synpunkt bidrager väl ock, att han på vägen från Kri-

stianstad till Ystad mera sällan än han väntat ser de vittfrejdade bokskogarne, om vilka man i norra Sverige gör sig så poetiska föreställningar. Oftare träffar han sandhedar: likväl i denna riktning mindre plågsamma, än i den från Ystad till Lund; en väg, där jag i fjol åkte nästan tre mil uppföre i sand, och slutligen mellan Everlöv och Dalby råkade på en ordentlig saharaöken, – som jag till på köpet måste genomtåga vid middagstiden i den mest brännande solhetta. Med allt detta har jag dock även denna gång i Skåne sett åtskilligt, som rätt mycket behagat mig. Till en början måste jag berömma gästgivaregården Marklanda, vid denna väg den första skånska; lika trevlig som i fjol och försedd med samma vackra uppapperska. Hon bar liksom då den högst enkla, men obeskrivligt smakfulla skånska kvinnfolksdräkten; smakfull åtminstone hos alla dem, som ej skämma bort den genom att påbylta sig en mängd kjortlar, för att därmed beteckna ägarinnans – rikedom. Övermättad på *slätt* blev jag visst sedermera, innan jag hunnit genomtråka den flacka Kristianstads-bygden. Där hände mig även den motgång, att nödgas framåt midnatt åka förbi den till mitt tredje natthärbärke utsedda staden, och **dymedelst** förlänga min tolv mils dagsresa med ett skjutshåll av nio **fjärdingsväg** rakt fram till gästgivaregården Nöbbelöv. Man hade nämligen genom en orimlig **tidsutdräkt** vid Kviinge ådragit mig det missöde, att fästningens portar, som stängas varje afton kl. 11 och ej senare öppnas utan mycket krångel, redan voro tillbommade; och för att göra denna nattfärd än mer behaglig hade man tillika berättat mig, att om nätterna plögade förrymda fästningsfångar ofreda vägarne däromkring med mord och plundringar. Till tröst hade man dock bifogat, att i Nöbbelöv skulle jag – om jag komme dit med livet – anträffa ett ypperligt förfriskningsställe med många och goda rum, samt mat och dryck i överflöd. När jag omsider hann dit, kl. 3 på morgonen, fann jag visserligen att rummen voro många, men ock att de voro allesammans **igen-**

lästa; med undantag av ett enda, som beboddes av en Överstlöjtnant, – avundsvärd, i fall han ej hade nyss före min ankomst blivit sjuk. Nycklarne till de övriga, var förvarades de? Hos gästgivaren och hans gemål, vilka med dem dagen förut bortrest, att på något annat ställe fira sin midsommardag. I följd av detta de hulda makarnes lustparti måste jag alltså, genomskakad, trött och sömning, tillbringa *min* midsommarsmorgon i en tom stuga, på en gammal träbänk; under avbidan på nya hästar ovillkorligen påminnande mig den scen i Oehlenschlägers *Aladdin*, där dennes fattiga mor, som vill köpa olja till sin lamp, snäses av krämaren med underrättelse, att han inga olja säljer, emedan staden är *illuminerad* och han vill slå sig lös vid det glada tillfället.

Min vedermöda förglömdes, när jag fram på förmiddagen såg och igenkände bokarne i den fagra lund, där jag för ett år sedan i vår skaldinnas*) sällskap betraktade solstrålarnas förtrollande brytning mellan de vita stammarna och de täta, saftgröna, ståtliga bladen. Jag sprang av, för att än en gång, änskönt blott i minuter, vila där och kunna till henne frambara hälsning från det naturtempel, som hon då anbefalldes mig att besjunga. Snart därefter kom jag till Brösarp, en välbyggd gästgivaregård, belägen halvvägs från Kristianstad till Ystad, och utan fråga en av de bästa i Sverige. Uttröttad och *duzig* som jag var samt dessutom okänd, ville jag ej framkomma på eftermiddagen till min närmaste bestämmelseort. Dit återstod endast ett skjutshåll: men den förnäma ägarinnan var mig bekant blott till namnet, och dessutom skulle måhända förestå mig att mönstras av en mängd ännu förnämre främmande. Jag beslöt därför att till nästa morgon kvarstanna där jag var – och där det verkligen blev mig gott att vara; till och med över all förmodan.

*) Eleon. D'Albedyhll.

Jag väcktes nämligen ur två eller tre timmars sömn genom underrättelsen om ett beslut, som gästgivaren, en bedagad och rik man med Direktörs-titel, hade fattat efter underrättelsen om mitt: det var en inbjudning att i bokstavigaste mening bli hans *gäst*, eller deltaga i en huslig midsommarshögtid, som han firade i kretsen av anhöriga och vänner. Naturligtvis tackade jag och kom: lämnande därhän, *vadan* jag funnit denna nåd inför hans ögon, om för min egen skull eller för den förnäma grannfruns, till vilken min resa var ställd, eller blott för att tillfredsställa ett glättigt lynnes frikostighet. Sannolikast är det sista, ty hans väsende och skick tillkännagav genast, att han var lika jovialisk som rik; och såsom medelpunkt i den vida ringen av söner, döttrar, mågar, sonhustrur, grannar och granntärnor, rörde han sig med en livlighet, sammansatt av fryntlig faderskärlek och självbibehållen ungdomslust. Sällskapet, idel städat och hyggligt folk av den såkallade medelklassen (Lanthushållare, Handelsmän, och så vidare, ända upp till Kongl. Sekreterare och Assessorer), bemötte mig ganska vänligt, och innan kort som en gammal bekant. Hade i Nöbbelöv varit ont om förfriskning, så vankades därav här desto ymnigare Guds gåvor, fasta och flytande; de senare i både inströmmande och *hart nära* överströmmande mått. Jag lät mig väl smaka, blev upprymd, pratade med de äldre om politik och kommers, med en student från Lund om vitterhet och framför allt med de unga flickorna om – ja, Gud vet vad; jag minnes blott att jag höll tunga och läppar i oavbruten rörelse. Av den fagra flocken fästade särdeles en Mamsell *** min uppmärksamhet: en blomstrande brunett, som på sin lätta och smidiga gestalt bar ett vackraste huvud, med ögon, ej blott eldiga, utan – vad mindre vanligt är – tankfulla. Det kunde ej nekas, att

»*hon lyste som en stjärna bland andra tärnor små*«; också vann hon så mycket välde över mig att jag för hennes skull till och med anställde ett par försök i danskonsten. Dock

slöts det senare mitt i högsta svängen genom ett ögonblickligt anfall av svindel; – ett varnande **omen**, varefter jag drog mig ur den leken och satte mig i en vrå att tala vishet med hennes far.

Denne var en gammal hedersman till lanthushållare, om vilken man redan, *sub rosa*, berättat mig underliga ting; och bland annat att han, lika besynnerlig som rik, hade **av grundsats** uppfostrat sina barn som vildar. Hans magra, spensliga och gråklädda skepnad, med en hög panna och ett par sammandragna, mörka ögonbryn, hade alltifrån första anblicken sett mig tämmeligen **spekulativ** ut. Jag bedrog mig ej heller: ty han betygade mig genast sin fågnad att råka en person, med vilken han kunde hålla något allvarligt samtal; och sedan han förklarat mig lycklig, som finge företaga en utländsk resa, – vilken han ock ålade mig att beskriva, emedan resebeskrivningar vore de enda böcker i världen, som dugde – beklagade han, att man ej i allmänhet kunde skicka sina barn på resor. Det vore, sade han, ett uppfostringsätt, som han ville låta gälla; ty eljest är all barnuppfostran en **chimär**, ett narrspel. Då jag härvid yttrade mig tro, att man enklast och rättast uppfostrar barn på det sätt, som närmast liknar Guds eget sätt att uppfostra föräldrarna, gav han mig en skarpt prövande blick, och förtäljde därpå utan omsvep, att han omöjligt kunde finna Guds tillvarelse bevislig. Helt oförmodat hade jag således hittat på ett stycke **fritänkare** att omvända; märkvärdig nog därigenom, att han syntes mig i sin naturalism, eller sitt **Encyclopädisteri**, vara en ren autodidakt. Mannen var verkligen spetsfundig. Att begagna de bevis, som lättast kunna klädas i populär form, var att skjuta med löst krut; hans skeptiska **dämon** gav sig varken vid **det kosmologiska beviset** eller vid det fysiko-teologiska eller vid det Kantiskt-moraliska. Endast vid det ontologiska, varmed jag slutligen framryckte, visserligen i andra ordasätt än Anselmi, studsade han; grundtanken av denna bevisning överraskade honom, så att han beslöt taga saken i närmare skärskådning och tills vidare hålla Guds

existens för åtminstone sannolik. Detta samtal, vari jag till en början hade inlåtit mig halvt på skämt, fortfor tills långt över midnatt, under dansmusik, mellan flitigt fyllda och tömda punschglas. Vid avskedet *förgat* han ej att än en gång lägga mig på hjärtat nödvändigheten att göra en bok över min resa; varemot jag anbefalldes honom att dittills övertyga sig om Guds tillvarelse och alla resbeskrivares opålitlighet, – min egen däribland inberäknad. Under det grannarne samtligen uppbröto till hemfärd, såg jag mig om efter hans vackra dotter, vars ögon, under den i Skåne halvdunkla midsommarnattshimmeln som ett par stjärnbloss hälsade mig farväl och försvunno.

»Vad uttryck skola dessa ögon visa tjuugu år härefter«? frågade inom mig en röst andra morgonen, då jag från vägen till den lantlige filosofens boning, dit han och hans döttrar bjudit mig på kaffe, nödgades – icke utan försakelse – vika av in på vägen till *Cimbritshamn*. Den frågan kan jag icke besvara. *Tilläven-tyrs* hava de dessförinnan slocknat.

Bland utmärkt vackra skånska trakter förtjänar med särdeles lovord att nämnas belägenheten av *Gyllebo*, en Överstinnan Schönström tillhörig egendom, nära intill *Cimbritshamn*. Det var, som du känner, detta ställe, där jag skulle sammanträffa med Baron D'Albedyhll, min reskamrat till Stralsund och Berlin. Dagen efter midsommarsdagen anlände jag och fann min faderliga vän i god ro spatserande på stränderna av en idyllisk sjö under härliga bokar, tillfredsställd med det löfte han erhållit från Postmästaren i Ystad, att ett ilande sändebud skulle infinna sig genast efter nästa postjaks ditkomst. I denna väntan försvann mellertid den ena sköna Junidagen på den andra, och min oro att snart komma över till Tyskland kunde slutligen ej längre härda ut, ehuru ädelmodig gästfrihet förenade sig med ortens fågring att bringa i förgätenhet, vilket *pays de Moab* jag i största delen av Skåne tyckt mig finna. Förgäves sade man mig att träden här beboddes av näktergalar, dem jag likväl ej hörde

med egna öron, förgäves målade man obehaget att i det vederstyggliga Ystad bida på fartyg och vind: jag lämnade min vän ingen vila med mina föreställningar om det ovissa i postmästarens ordhållighet och det vissa i postjakt-kaptenerns skyndsamhet att begagna varje gynnande vindkast, förrän jag omsider, ett par dagar före månadens slut, ryckte honom med mig ut på landsvägen. Nu gick det i fullt sträck nedåt hamnstaden, med det dunkelblå havet beständigt i sikte och allahanda mångfärgade aningar om framtida öden. Så befunno vi oss äntligen den 30 Juni om aftonen i Ystad, och just vid den riktiga tidpunkten, ty alla våra medpassagerare voro där församlade och hade redan i många dagar väntat på lägenhet till avfärd. Det var i sådana omständigheter troligt, att det efterlängtade skeppet, när det en gång hunnit anlända, skulle gå till segels kanske efter några timmar, varföre ock Postmästaren flera dagar förut skrivit oss det råd till, att inställa oss ju förr desto hellre. Också sluppo vi att dröja länge; redan följande dagen låg det preussiska fartyget på reddan. De landstigna passagerarens ansikten och underrättelser voro för oss föga hugnesamma; de hade blivit, jag tror i mer än en veckas tid, kringkastade mellan Rügens, Mecklenburgs och Skånes kuster, samt uthärdat allahanda förtretliga öden. Även ett italienskt fruntimmer hade nödgats deltaga i deras motgång, och detta slags företal till Sverige var just icke lämpligt att bibringa henne något lockande intryck. Vi uppgåvo dock ingalunda hoppet om en bättre lycka, och gladde oss, när påföljande dagen, eller den 1 Juli, bestämdes av vår välmående skeppskapten *Burmeister* till segling.

Vårt vistande i Ystad tillbragtes med att skriva några brev och spatsera omkring på gatorna, likväl mest på skeppsbyggnaden, som verkligen är den trevligaste platsen i hela staden. Denna fann jag för övrigt vara sig fullkomligt lik: flack, kärv, ful och genomandad av vidriga havstångsdunster. Korteligen, den har i sitt utseende prägel av en ort, som tycks vara gjord att *taga avsked*

uti och sedan lämna med största möjliga hastighet. Denna åsikt stod sedan fjolårets sommar med smärtliga drag skriven i mitt minne. – Ett enda vackert hus, vid en liten grön öppen plats ej långt ifrån havet, väckte och fångslade min uppmärksamhet: det var nybyggt, av sten, i en täck söderländsk smak, med en sirlig fönsteraltan, som bar ett litet **orangeri** av yppigt svällande blomster-arter. Man sade oss, att dess ägare och upphovsman är en handlande, som under sista kriget blivit rik genom leveranser till Engelmännerna. Han bebor sitt palats, vilket även inuti skall vara skönt och praktfullt, alldeles ensam, emedan ingen, som kan ha penningar nog att hyra en våning i ett sådant hus, har lust att bosätta sig i själva staden. Så mycket mer oegenlyttigt har ägarna, endast till sin och andras ögonfägnad, använt en tvivelsutan betydlig del av sin förmögenhet. Mellertid ligger denna byggnad *här* på sätt och vis alldeles gagnlöst, och ägde jag en trollstav, så skulle jag i blinken förflytta den till Uppsala. Dock det Vackra behagar kanske allramest, där det är fjärmast avlägsnat från alla synbara ändamål. Den skapande Allkraften utströr ju själv så ofta de underbaraste skönhetsformer liksom handlöst i ödemarker, där de sällan, ja aldrig upptäckas av något mänskligt öga; men solen går upp och ned över dem i sin eviga glans, och fåglarna äro vittnen till deras härlighet. **Nota bene**, såsom ordspråket lyder att *all liknelse baltar*, så vill jag ej **eller** neka att även denna är tämligen lemmalytt: ty först och främst äro den omnämnde handlanden och hans stenhus ännu båda två lätt möjliga att beses för mänskliga blickar, och sedermera lyssnar väl Ystad mindre ofta till fåglars toner, än till knoddars, skeppares och hamnvaktens. – Men man gapar sig snart mätt på en byggnad, till och med när hon är arkitektoniskt märkvärdigare än denna; och sedan alla breven voro förseglade och avlämnade hade jag kommit att finna den sista förmiddagen förtvivlat lång, då hela mitt lilla bokförråd med övriga tillbehör var överfört på vårt fartyg, om ej till min tröst med

posten från Stockholm ankommit några tidningsnumror, fullproppade med ovet över [Utgivaren av Hörbergs Lefverne](#). Äntligen sade oss vår [platt-tyske](#) skeppskapten vid middagsbordet, att han vore klar och vi kunde göra oss resfärdiga. Likväl blev ännu några timmars uppskov, Gud vet varigenom, så att vi först kl. 1/2 7 om aftonen stego på skeppet.

Det var den 1 Juli; kvällen mild, himlen blå, vädret härligt, vinden frisk. Snart hissade manskapet seglen under fröjdeskri, och lätt hän över böljorna flög den köl, som gungade mig det sydliga Europas kuster till mötes. Den ljusgröna Svenska stranden, med Ystad, som åt sjösidan visar sig i en mycket trevligare skepnad, drog sig småningom allt mer och mer tillbaka, tilldess att slutligen blott en obestämd, dunkel kontur, i den yttersta randen av vår synkrets, var det enda som återstod oss av hela detta stolta Skandinavien. Mina ögon fylldes av tårar, och jag kände djupt i mitt innersta, huru oupplösligt jag vore, både som människa och författare, fästad vid mitt dyrbara fädernesland. Det i skymning och fjärran försvinnande Sverige förekom mig som en dyrbar konungadotter från sagornas dagar, en kvinnogestalt ungefär sådan, som man tänker sig [en Gudruna eller en Signild](#). Var det en dröm, eller gjorde dropparna i pilgrimens blick, genom vilka den avlägsna stranden blev rörlig och darrande, att han tyckte sig se den höga, guldlöckiga, grönmantlade [Asynjan](#) vinka efter honom från klippeborgen med en azurblå slöja? Åtminstone kände han, då aftonrodnan sönk i djupet och natten bredde sitt dok över den sista skymten av Svithiod, i sitt hjärtas öken en stjärna tindra fram, vilken däruti liknar sin moder, polstjärnan, att hon aldrig vet av någon nedgång.

II.

Avsked till Fäderneslandet.

(Natten mellan den 1 och 2 Juli 1817.)

Farväl, du jord, så dyrbar för mitt hjärta,
Du vittne till min barndoms frid, farväl!
Du flyr – och moln din gröna slöja svärta;
Dock, evigt nära står du för min själ!
Än sänder du en blick igenom natten,
Ur grånat avstånd vinkar mig din hand –
Välän! – Omkring mig himmel blott, och vatten! –
Ett långt farväl, du moderliga land!

Framför mig, skum, som framtiden, som döden,
I töcken vilar nu en okänd kust.
Mig vänta nya syner, nya öden,
Och nya band av smärta och av lust.
Dock, nesligt må min varelse försvinna,
Som aska virvlas bort i vind och flod,
Om detta bröst förglömma kan att brinna
För vad det älska lärt i Svithiod!

Låt, viskad fram av dina skogars toppar,
Till alla vänner vandrarns hälsning nå!
Skriv, Nord, med aftonrodnans purpurdroppar
Min trohets längtan på din himmel blå!
Men framförallt, o, kransa rik och fager
Min Moders grav, du Minnets rosengård,

Och låt ett paradys, vid månans dager,
I dagg och vällukt smycka hennes vård!

Vad *avsked* nämns, är ej ett kval allena;
Långt mer en blyxt, som *luttrar* ifrån skuld.
Välkommen, Saknad, med din skärseld! Rena
Från varje främrat slagge min kärleks guld!
Jag rättvist blev av vredens koger sviken,
Det Heliga med helgd befrämjas vill;
Förgäta skall jag, inom Sångens riken,
Att något annat är i världen till!

Mitt ljuva hem, du Sagas skönsta boning,
Förtörnas du? Har Du förskjutit mig?
Jag många fel begått – men till försoning
Du vet, de flesta dock av nit för Dig!
Att bli Dig värd, jag aldrig hoppas vågat;
Blott, att engång Ditt värde fullt förstå.
Att lära det, till andra land jag tågat –
Ett barn, i skola skickat hemifrån!

Bevara mellertid, som huldrik Moder,
Mitt hjärtas *håvor* i en tryggad famn!
Bland dina klippor visst, bland dina floder
Från mången vänlig tunga hörs mitt namn.
O hemlighet av själarnas förening!
Samliv, som ej av kroppsligt fjärran störs!
Ej alltid *läppar* tolka få din mening;
Men oavbrutet dock dess samtal förs.

Nord, Känslans pol, magnet för Diktens lekar!
När får mitt öga väl dig åter se?

Skall *du* engång, bland dina milda ekar,
 En runesignad vilobädd mig ge?
 Ack ja! och när jag själv en sägen blivit,
 Ett sångar-äventyr från flydda dar; –
 Säg, om du i din minnesbok mig skrivit,
 O Svea, att en trogen son jag var.

III.

Från Ystad till Berlin.

1 Juli – 9 Juli.

Sådana betraktelser äro vida mer ljuva än bittra; och så länge jag kunde, vandrande på däckets av och an, överlämna mig åt dem och andra besläktade ämnen, fann jag detta vingade och vaggande sätt att färdas vara ytterst angenämt. Men omsider störde mig i alla mina åminnelser och utsikter den nedrigaste av krämpor, sjösjukan, som jag fåfängt smickrat mig med hopp att undslippa, emedan hon dröjde att infinna sig ungefär till den tidpunkt, då jag upphörde att se omkring mig någonting annat än himmel och vatten. Hon plågade mig några timmar av natten rätt grundligt. Mot nästa middag var jag dock redan tämligen återställd, och sedan jag inhämtat ett ymnigt mått av både solid och spirituös förstärkning, gick jag fullkomligt rask ånyo upp på däckets. Vinden, berättade kaptenen, hade under natten försämrat sig; vi borde annars redan befinna oss på redens av Stralsund. Mellertid syntes på vår vänstra sida Rügens kust; äntligen, på höger och framför oss, den efterlängtrade Pommerska vallen. Mot aftonen kom en lots med sina medhjälpare, som skulle ledsaga oss till Stralsund, vilket redan syntes, i starkt solsken, med sina forntyska tornspetsar. Men det gick ej så lätt, som jag trodde, att komma dit; talrika sandbankar göra inloppet krångligt och vådligt. Väl arbetade lotsarna flinkt i sina viga, omkring halsen rundskurna och nedantill kjortelformiga rockar, under varjehanda omelodiska rop, som illa påminte mig om Goethes tungomål: men de gjorde likväl sin sak ej bättre, än att vi omsider helt oväntat kände en duktig puff, vilken på till-

frågan uppgavs betyda, att man stött på grund och fastnat. Något flata, men dock tämligen kallsinniga erkände de ganska öpenhjärtigt, under samtliga passagerares eder, till vilka Herr Burmeister satte basackkompagnemang, att vi befunno oss just på den *allrasista* sandbanken, och hade vi blott kommit väl förbi *den*, så skulle alla svårigheter varit övervunna. Gott! man **ävlades** länge och ivrigt, man röt på alla sidor och grimaserade, men – man satt fast och man förblev fast. Äntligen kastades ankar och beslöts att avbida morgonen; man förmante oss till tålmod och sade, att vid slika tillfällen ingenting bättre vore att företaga, emedan ebb härskade nu och endast den återvändande floden, nämligen om den bleve nog stark, vore mäktig att avgöra skeppets förlossning: dock tillades, att ett fartyg kan ofta på det sättet, när icke tillräcklig flod kommer till bistånd, få i flera dygn ligga stilla. Bland passagerarne uppstod nu en livlig överläggning, om man borde stanna på fartyget över natten – vi hade ännu, tror jag, ett par sjömil igen till Stralsund – eller ock låta sätta sig i skeppsbåten och avtåga dit i förväg. Tvenne officerare, som förde med sig en förryckt bliven tredje, om vilken beständigt måste hållas vård, valde det förra; Baron D'Albedyhll och jag det senare. Skeppskaptenen följde oss. När vi rott en stund blevo vi varse en vedskuta, som ämnade sig till Stralsund; detta lilla fartyg var något rymligare än båten och bekvämare, isynnerhet för våra roddare, vilka här kunde få vila sig, emedan deras tjänst förrättades av ett segel. Alltså ropade vi an och begärde att upptagas; besättningen, som utgjordes blott av två man, besvarade vänligt vår åstundan. Vi kommo då över till dem, och sträckte oss på vedstaplar och träklabbar så makligt vi kunde; jag var mycket trött och svor i mitt sinne på den otäcka platt-tyskan, som allt lägre folk i Pommern talar, och varav jag knappt förstod ett och annat ord med all möjlig ansträngning. Det var oss likväl ej av ödet bestämt att på detta vis inträffa i Stralsund. När vi hade lagt något mer än en mil till-

rygga, blev vinden oss så ogunstig, att vi ej kunde styra rätt fram åt staden, utan måste försöka en anseelig sidoböjning för att ernå kusten. Vi riktade kosan åt en by, som låg på en höjd till höger, och hoppades att där sedan kunna skaffa oss hästar till staden. Slutligen hade vi blott ännu en halv fjärdingsväg igen till stranden; då blev vattnet till och med för vedskutan för grunt, och vi måste nu stiga ner i en båt, som tillhörde denna skuta, en båt som var sämre än den sämsta av våra ekstockar, vilka dock oftast äro tillräckligt dåliga. Han var murken, söndrig och så smal, att man stående knappast fick rum, och sittande måste oupphörligt balansera för att hålla honom i jämvikt. Vad tycks? Även med *detta* verktyg, oaktat all dess ytlighet, förmodde vi ej komma landet närmare än på 50 till 60 steg: vi stannade åter på sand; lyckligtvis kunde man nu *vada* sig fram, vilket ock en del av sällskapet gjorde. Baron D'Albedyhll och jag låto *bära* oss i land, prydligt ridande på ett par breda Pommerska båtsmansryggar. I detta något sällsamma skick ankom jag på Tysklands jord och tänkte vid mig själv: *Tante molis erat* – !

Skeppskaptenen med ett par av sällskapet voro redan försvunna bortom den branta strandbädden, uppför vilken det ej gick så lätt för Baron D'Albedyhll att klättra. Blott en handlande från Karlskrona ville ej övergiva oss, utan rökte tobak och pustade troget vid vår sida. När vi äntligen hunnit opp, sågo vi framför oss öppnad en omätlig slätt, bevuxen med klöver och väppling; våra följeslagare funnos ej inom synkretsen och ingen by var märkbar. Vi gingo i skymningen en stig framåt, vars krokar vi trodde leda dit: omsider mötte vi en flicka, som bar en blomsterkorg; detta såg visst poetiskt nog ut, men vår belägenhet tillät oss ej långvarig befattning med idyll-världen; på våra frågor svarade hon, att vi ännu hade ett gott stycke väg till byn, som, i fall jag minns rätt, hette *Parow*. Äntligen kommo vi fram, trötta och flämtande: vår amiral hade lovat oss att där beställa hästar, men vid efterfrågan förnummo vi, att han kort förut med

sina bägge följeslagare helt enkelt och tiggande spasserat förbi, liksom i akt och mening att Gud skulle omedelbart förse våra behover. Inga hästar och ingen vagn stodo att erhålla; blott, efter många böner och för betydlig *sold*, en karl som åtog sig att bära baronens schatull och några andra småsaker. I hopp att möjligtvis finna gott nattkvarter, eller åtminstone god skjuts, föreslog baron D'Albedyhll att gå upp till det såkallade *slottet* och språka med adelsmannen, som rådde om byn, en person som var honom till namnet bekant och som någon tid hade vistats i Sverige. Men jag och den ovannämnde handelsmannen voro mera hågade att gå rakt på Stralsund utan uppehåll; vi kände ej huru tillförlitlig de Pommerska adelsmännens gästfrihet kunde vara, särdeles för främlingar som ankommo till fots, och dessutom försäkrade oss vår nya vägvisare, som förmodligen ogärna ville förlora det betingade höga priset, att det i själva verket vore blott en liten aftonpromenad, som numera skilde oss från målet för våra mödor. Vi fortsatte då gången, och jag tillspärrade öronen för åtskilliga lockande föreställningar, med vilka vår vän ville *besticka* mig, t.ex. att vistandet på detta slott skulle genast kunna föranleda något intressant äventyr, att där kunde finnas en romantisk fröken och kanske många, med mera sådant. Nästan blev jag dock färdig att ångra mig, när vår medföljande karl, först sedan vi hunnit en tämlig bit på andra sidan om byn, underrättade oss att vi väl ännu hade ungefär – tre fjärdingsväg att marschera. Jag tillstår att jag nu blev allvarsamt förskräckt, icke för mitt, utan för Baron D'Albedyhlls öde; en så lång och häftig nattvandring kunde ju för honom, såsom en gammal man och redan utmattad av sjöresans besvär, medföra ganska vådliga följder. Också var han mycket orolig, och jag förebrädde mig storligen i mitt sinne, att jag ej unnat honom kvarstanna på slottet i ro. Nu är att märka, det Stralsunds portar, som tills vidare behållit hedern och värdigheten av fästningsportar, alltid stängas kl. 11 varje kväll, och att den som kommer

senare får tillbringa natten under fri himmel, eller, som man säger på Svenska, *ta sin komma hur han kan*. Herr Burmeister hade ej hittills givit oss synnerliga prov av sorgfällig omvårdnad, och vi kunde lätt vänta oss såsom det sista tecknet av hans vänskap, att *han* gått in genom porten utan tillsägelse att vi skulle komma efter. Vad mig angår, så kunde jag bekymmerslöst, under den tämligen varma sommarnatten, insvepa mig i min kapprock och lägga mig under ett träd: men min reskamrat! – I denna belägenhet skyndade vi allt vad vi förmådde, och jag har aldrig i min livstid så svettats, ty jag måste bära på mig både *syrtut* och kapprock, emedan vår *cicerone* hade sina armar fullpackade ändå. Landet, som vi gingo över, var mycket flackt och mycket bördigt; intet enda hus var till finnandes vid hela vägen. Äntligen hunno vi till staden, just, som man brukar säga, *i Grevens tid*: klockan var nämligen långt över 11 och besättningen som bäst sysselsatt med att draga opp vindbryggan. Dock hade kaptenen mot vår förmodan varit nog vettig att i förväg anmäla oss. En Preussisk under-officer tillsporde oss, om vi voro *die Herren Schweden*? vi svarade *ja*, varpå man hövligt anmärkte, att vi låtit *nog länge bida* vår ankomst. Vi urskuldade oss med en hederlig drickspenning, samt tågade så med släpande fötter och högst jämmerliga fysionomier in i det så länge förgäves *efterfikta Stralsund*.

Högst välkommet blev oss här värdshuset *zum goldenen Löwen*, icke blott därför, att dess namn erinrade om den ståtliga värden i Goethes *Hermann und Dorothea*, utan emedan det verkligen ej illa svarade mot det vid denna åminnelse fästade begrepp: huset var hyggligt, folket vänligt och bordet erbjöd i fullt mått behöfliga förfriskningar. Du gissar då lätt, att vi hastigt förglömdo våra överståndna lidanden, och själve vår ålderstigne vän, i trots av all sin trötthet, satt uppe i samtal halva natten, med ett alldeles ungdomligt lynne. Nästa morgonen, den 3 Juli – månadsdagen av vår Sigtunahögtid! – gick jag ti-

dig ut för att se mig omkring och för att uppsöka en man, till vilken jag var adresserad å pungens vägnar – den skulle nämligen hos honom, för första gången i min levnad, fyllas med *guld*. Detta skedde ock efter önskan, fastän en piga, till min ej ringa bestörtning, vid mitt första besök gav mig det besked, att Herrn vore bortrest och att jag på eftermiddagen kl. 5 skulle få tala »*mit der gnädigen Frau*«, av vilken jag ej väntade mig mycken tröst i min angelägenhet. Desto glättigare överraskad blev jag vid min återkomst, då jag i denna nådiga fru träffade ett ungt, vackert och angenämt fruntimmer, som genast med sin fina, veka röst i vänlig livlighet utropade mitt namn och icke länge dröjde, förrän hon inkom med en rulle *Louisd'orer* i den ena handen och en *guld-ecritoir* i den andra, varefter hon uppräknade för mig *louisd'orerna* och jag med en *guldpenna* sirligt skrev ett kvitto, som beströddes med *azursand*. Men nu begärde hon att jag skulle själv se till om hon räknat rätt, och jag kom härvid i ett löjligt bryderi, ty dels hade jag under hennes räknande mest betraktat färgbrytningen av myntets *guldglands* mot de vita händerna, dels hade jag i mitt liv aldrig förr sett någon *louisd'or* och visste lika litet huru dessa skimrande myntstycken, vilka nu på en gång lågo framför mig med olika stämplor och formater, kunde förhålla sig till varandra, som till de i dagligt bruk mera övliga penningeslag. Jag räknade och räknade i stor förlägenhet, under det den vackra frun, som emellertid satt bredvid mig på soffan, alltsomoftast såg på mig och en smula ironiskt smålog. Äntligen måste jag bekänna min oskicklighet att komma till rätta utan hennes undervisning; tålmodigt begynte hon en populärt finansiell föreläsning; lärde mig först att skilja en dubbel *louisd'or* från en enkel, gick sedan in i djupare undersökningar, och innan kort ägde jag en summarisk översikt av hela preussiska myntinrättningen. Skada, att ingen tredje person var vittne till denna scen! Jag utbrast själv efteråt i skratt, när jag föreställde mig en ung svensk »*Doctor der Wel-*

tweisheit«, som med en högst djupsinnig uppsyn sitter i en elegant soffa bredvid en täck Hennes Nåd, för att av hennes läppar hämta – en föreläsning över myntsorter. Men vad sker icke här i världen? – Efter detta besök började jag med mera obekymrat sinne beskåda de föremål, som omgävo mig. I Stralsund märker man redan, att man är i en *sydligare* stad än våra. Husens byggnadssätt, som till större delen ännu bibehållit mycket av den forntyska stilen, förekommer oss Svenskar ovanligare än det borde, emedan vi äga så få arkitektoniska minnen från äldre tidevarv, och man till och med i själva Stockholm sällan ser ett och annat hus, som påminner att staden är över hundra år gammal. För övrigt kan jag ej säga, att jag i Stralsund fann någon egentligt skön byggnad i denna äkta nordiska smak, utom det vid ett rymligt torg mitt emot vår boning liggande *Rådhuset*, vars gestalt är i sanning beundransvärt ärevärdig. Men det liksom faderligt ålderdomliga i de gamla husen, vilkas gavlar gärna vända sig åt gatan, omväxlar med det brokigt glättiga i de nya, som i Tysklands städer icke enformigt vitstrykas, utan skifta för ögat med flerahanda ljusa färger, på ett sätt, som ger det hela en mer individuell prägel av liv, mångfald och folklynne. Invånarne sitta ock redan icke så oupphörligt inspärrade i sina nästen, som hos oss: när vädret är gott, ser man dem ofta sittande *utanför* husen i arbete och fryntliga samtal, eller åtminstone på »*die Hausflur*«, ett trevligt mellanting av portgång, salong och förstuga. Kvinnor av alla stånd och åldrar bära här, liksom överallt i Tyskland, när de visa sig i sin husliga dräkt, ett slags natthuva av spetsar med ljusröda band, vilken ger, NB. åt täcka eller åtminstone vänliga ansikten, ett särdeles utseende av naiv godsintet och välmening. Staden tycktes mig mera folkrik än stor; belägenheten är åt sjösidan rätt angenäm, dock i allmänhet mindre tjänlig för en fästning; också äro fästningsverken längese'n försatta i obrukbart tillstånd.

Följande dagen upplöstes mitt resesällskap med Baron D'Al-

bedyhl, ehuru vi båda ämnade oss till *Berlin*; men han var nödsakad att genom åtskilliga omvägar, besök och dröjsmål göra sin ditresa långsammare, än av min längtan att komma till Preussens huvudstad kunde uthärdas. Han avreste vid middagstiden, och jag erfor nu för första gången den av vemod, resignation och äventyrs-lust förunderligt blandade sinnesstämning, som uppkommer av känslan att vara fullkomligt ensam i ett främmande land. Jag beslöt att rikta min kosa åt Greifswald, för att där avbida nästa söndagsafton, då jag ville med den såkallade *ordinära* åkande posten, som färdas blott två gånger i veckan, avgå därifrån till Berlin. Det var nu Fredag, jag var mätt på Stralsund, där jag ingen människa kände, och då jag föresatt mig att spara det vackra *Rügen* till en episod i min *Odysse* vid min återkomst, hade jag alla skäl att tillbringa min lördag och min söndag i Greifswald, där ett universitet var att se och sannolikt mången minnesvärd bekantskap att förvärva. Därföre, ett par timmar efter min väns avtåg, sedan jag med ofantliga drickspenningar övertygat en *gnom-lik* stövelputsare, att jag nyss begynt resa och räkna silver, kastade jag mig i en öppen extra-post-vagn och framrullades till lärosätet helt *makligt*, men också tämligen sakta, ehuru en ung körsven, försedd med uniform och posthorn, oupphörligt framom mig beskrev stora bågar i luften med sin väldigt smällande piska. Sand och damm felades ej; vägarne börja redan här bli *nordtyska*; d.v.s. dåliga, likväl i det hela ej sämre än de skånska, förrän man kommer inemot Greifswald. Landet har alldeles samma utseende som Skåne: flackt, enformigt, här och där smyckat med några bokar, folkrikt och i allmänhet bördigt. Detta släktskapstykke utmärker ock invånarnes fysionomier. Enstaka hemman ser man ej: i norra Tyskland färdas man blott genom byar och städer. Byarna likna de skånska: ömsom tämligen välbyggda och renliga, vilket förmodligen är egendomsherrns förtjänst, ömsom nästen, som knappt äga något drag av mänskliga boningar. Men i det

fallet äro ock människorna därefter. Aftonen var skön, liksom anblicken av havet på vänstra sidan, det ännu synliga yttre sambandet mellan Sverige och mig. *Greifswald* är en liten täck stad, vars omgivande natur har någonting oskyldigt och inbjudande; likväl måste jag tillstå, att det sista, nästan bottenlöst sandiga vägstycket ansenligt prövade mitt tålmod. Icke desmindre anlände jag tidigt på kvällen och tyckte mig finna att staden verkligen inuti höll vad den utvärtes lovade. Invånarne äro vänliga, gästfria och mycket *svenskt* sinnade. Denna sinnesstämning, som härskar i hela det forna Svenska Pommern, bevisar då även *sunnan* om Östersjön huru mild och välgörande den *svenska spiran* är. Det gavs likväl ej längesedan en tid, då herrar Pomrare ej ville erkänna detta, och då man ofta hörde dem önska, att Fransoserna ju förr desto hellre måtte förändra deras politiska läge. De äro nu tillräckligt straffade. Jag har ännu ej sett mycket av Preussen och Tyskland, men dock nog för att tacka Gud, *att vi ännu äro svenskar*. Vem vet, om ej detta blir huvud-resultatet av allt, vad jag under min resa kommer att lära mig?

Icke långt utanför *Greifswald* ser man vid vägen en liten kyrka; vid vars murar den förgängliga delen av *Thorild* vilar från livets ättika och galla. Jag besökte likväl ej hans grav, emedan jag först efter min ankomst till staden fick veta, att denna kyrkogård gömde ett för Svenskar så vördnadsvärt stoft. Den som därom underrättade mig var en fryntlig och rättskaffens landsman, som i de sista åren av *Thorilds* levnad varit med detta älskvärda Snille förbunden genom dagligt umgänge och den närmaste vänskap. Hans namn är dig visst icke obekant: det var Professorn och Bibliotekarien *Florello*. Du förmodar med skäl, att *Thorild* var våra samtals förnämsta ämne, om vilket jag hade mycket att fråga och han mycket att besvara. Dock förglömde jag ej att låta honom föra mig till Universitet och Bibliotek, vilket du annars på grund av min särdeles *olärda* natur lätt skul-

le kunna gissa. *Universitetet* är anständigt byggt och **begåvat**. Det stiftades redan år 1456 och är således äldre än Uppsala. Studenternas antal syntes ej vara stort: åtskilliga buro den såkallade *altdeutsche Tracht*, som jag här såg för första gången. Den älskas mycket av Tysklands ungdom, särdeles vid Universiteterna, men anses av regeringarne, påstås det, med ovilja, såsom ett slags ordenstecken av *överdriven tyskhet*. Man har länge, som du vet, och häftigt stritt i tyska tidningar och tidskrifter om värdet eller ovärdet av en egen folkdräkt, samt om möjligheten och fördelarna av att införa den just i denna skepnad. Den ser verkligen, om man så vill, något spöklik ut; den är, några små tillbehörs-förändringar oberäknade, flyttad ifrån det femtonde och sextonde århundradets **karaktäristiska porträtter** in i det evigt samma, som gjort uniformen åt vårt närvarande sällskapsliv. Det kan ock vara troligt, att själva tanken av en nationaldräkt icke passar till vår samtids *universaliserande* lynne, som tycks ha för ändamål att sammansmälta hela Europa till en enda nation i begrepp och seder, och att således de unga forntyskarne icke lyckas i sin åsyftning. Men *det* är visst, att denna dräkt är *pittoreskt* vida vackrare än vår, och att den vederkvicker ögat med anblicken av något *individuellt*, isynnerhet som den, mycket mer än vår vanliga, är skicklig att utmärka det enskilda lynnet hos dem som bära den. Endast förutsätter den, för att riktigt behaga, en ännu sorgfälligare snygghet och sirlighet än vår, och anstår egentligen blott *sådana* unga män, vilka i blick, växt, ställning och gång synas vara besläktade med den ridderliga tid, varom deras klädsel påminner. Råkar man – vilket redan en och annan gång hänt mig – hos en skön yngling icke blott den för växten så förmånliga outskurna och osynligt med häktor sammanfogade mörka livrocken, halvstövlorna, den blotade halsen, den nedfällda prydliga spetskragen, de kring skullrorna fladdrande lockarna och på hjässan den trotsiga sammetsbaretten, utan ock tänkesätt, böjelser, handlingar, som icke ovär-

digt tillkännagiva ättlingar av Franz von Sickingen och Wolfram von Eschenbach: så överlämnar man sig i sanning med glädje åt intrycket av denna förkroppsligade romantiska dröm, och glömmer för en stund den härskande vardaglighetens bullersamma oreda, som ingenting annat går ut på, än att röra tillsammans alla det andliga människolivets beståndsdelar i en enda osaltad och onjutbar grynvälling. – *Biblioteket* är icke stort, men snyggt uppställt, bekvämt och rymligt. Av allt, som där visades mig, har min hågkomst endast kvarhållit den av *the Highland Society* utgivna *Ossian* på Gaeliska urspråket med ordlig latinsk översättning, ett stort, präktigt och kostbart verk, samt en hög, ålderdomligt arbetad guldcalc, vilken akademiska ungdomen i Wittenberg, enligt inskriftens lydelse, skänkt åt Doctor Luther och Catharina v. Bora på deras bröllopsdag. I anledning av Ossian frågar du kanhända efter hans nyaste tolk, Professor *Ahlwardt*? Jag sökte honom förgäves; han var utrest på landsbygden. Besynnerligt nog, att även i Tyskland hans översättning långt mindre värderas än den förtjänar. Hon är dock hittills den enda, som försökt att framställa den skotske Barden i den ursprungliga formalprägeln av hans poesi; och detta bemödande, som åtminstone ofta lyckats (huru ypperlig är icke t. ex. svanesången *Berrathon* i Ahlwardts behandling?) må tillräckligt ursäktas den honom förebrådda *otyskheten*, en beskyllning som förekommer mig nästan löjlig av *tyska* recensenter, vilka äro vana vid och själva *merendels* gilla att i översättningar från dylika urskrifter se Tyska språkets utomordentliga bildsamhet och smidighet begagnas ända till dess yttersta gräns. Däremot råkade jag *Rügens* namnkunnige skald, den gamle *Kosegarten*, som för några år sedan lämnat sin idylliska ö och bosatt sig i Greifswald såsom Över-Konsistorial-Råd och lärare i Teologien. Jag fann en något åldrad men reslig och prästerligt högtidlig gestalt; det långa dunkla håret var benat över hjässan omkring ett välbildat, djupsinnigt, melankoliskt och nästan färglöst ansikte.

I hans väsende och sätt att vara förräder sig en viss studerad mystisk värdighet, som dock ej kläder honom illa. Det porträtt, som står framför hans *Poesieen*, liknar honom verkligen mycket, fastän hans utseende nu är mera gammalt och teologiskt. Men lönar han mödan att se, så lönar han ännu mer mödan att höra; hans röst och hans uttal har någonting alldeles eget i sitt slag. Föreställ dig en stämma, som är mycket djup, ihålig och hemsk, och som, när han kommer i affekt – vilket sker lätt och ofta – får ett förvånande tycke av vågornas klagan, när en uppväxande storm vältrar dem emot branta klippstränder! Engång, när han talade om ett fruntimmer, vars åminnelse bragte honom till det högsta mått av förtjusning, höll jag ordentligt på att bli förskräckt, och när jag därvid såg i det bleka, dystra, sällsamma anletet, hade jag så när inbillat mig att Östersjöns dimmiga havsman stod framför mig. Någon berättade sedan, att de pommerska lantprästerna icke blott samtligen förälskat sig i denna underbara tonart, utan ock företagit sig att efterhärma den: tänk då, vilket förfärande böljesvall och klagodön söndagligen uppbygger den kristna församlingen i Pommerns kyrkor! Ett kvickhuvad, vars bekantskap jag gjorde om kvällen efter detta besök, yttrade på den förvåning jag betygade över Kosegartens stormvinande röst, att jag, som rest ut för att beskåda den tyska skaldekretsens *Elysium*, borde finna helt naturligt att först möta *Cerberus* vid själva porten. Min *mystagog* var för övrigt på sitt vis mycket vänlig och språksam, tryckte flera gånger hjärtligt min hand, sade sig känna åtskilliga av mina skaldestycken och önskade mig att lyckligt genomgå den hälsosamma revolution, som i Sveriges litteratur äntligen begynt. Desto mindre nöjd var han med litteraturens närvarande tillstånd i Tyskland och förklarade, att han själv, med vad han kunde hädanefter bli föranlåten att skriva, ämnade framträda blott såsom anonym. Han förebrådde sina landsmän en stor lättsinnighet i smak och omdöme samt påstod, att de rent av glömt

bort alla sina *äkta Klassiker*, till och med de få ännu levande, Goethe själv ej undantagen; att man numera hörde talas om ingen annan än Fouqué, som vore dagens avgud o. s. v. Likväl yttrade han sig med aktning om Fouqués poetiska naturgåvor, och berömde särdeles *Undine*; men ansåg hans nyare skrifter för blotta ur armen skakade efterapningar i ett hårdnat maner av äldre, friskare alster. Slutligen tröstade han sig dock, att detta mode i poesien snart skulle få dela de föregående modernas öde. »*Ich habe schon mebrere solche Influenzen durchgelebt*«, sade han; det ohövlige tillägget »*und auch mitgemacht!*« kom mig så hastigt på tungan, att jag med möda hann åter nedsvälja det. Ty alltsedan den tidpunkt, då Kosegarten började sin författarbana, har i Tysklands poesi och estetik ej ett enda slags influens eller maner varit härskande, i vilket han ej deltagit med fullaste allvar. Han har gjort Klopstockska oder, Stolbergiska hymner, Bürgerska ballader, Leisewitziska tragedier, Vossiska idyller, Schlegelska legender, romaner av fransysk, engelsk och till sist en religiöst uppbygglig beskaffenhet; blott den Fouquéiska ridderligheten återstår honom ännu oförsökt, och vem vet om han ej, oaktat alla sina protester, innan kort ändock låter trycka en *Islands-novell* eller en romans i rytm och stil av *Lied der Nibelungen*? Också hava recensenterna i långliga tider anfäktat den stackars gubben för denna *Proteus-natur*, som oaktat alla hans glänsande *disjecti membra poete* mindre förråder en rik och mångstämmig fantasi, än en bristande inre självständighet, en återljudande, men på egen näring tom och därför oupphörligt föränderlig individualitet, vars sammanhang med sig själv består nästan blott i denna ombytlighet av färg och form, genomandad av en viss ödslig och söndersliten trånad, samt förenad med prålet av en sällan dold, ofta våldsamt frambrytande fåfänga. I den sistförledna tiden har han ock haft det missödet att förälska sig i Napoleon, ett nytt skäl för Tysklands läsare och granskare till ovilja och fördömelse. Mellertid har Kosegarten

onekligen skrivit många vackra saker; såsom ett helt äro isynnerhet hans *Legender* (till större delen) förträffliga. Efter *Scriptores Rerum Suecicarum* sporde han med livlig nyfikenhet; med idén att giva ut ett *Bibliothek der deutschen Classiker* var han belåten och frågade, huru långt man därmed hade framskridit. Jag var hos honom en hel eftermiddag, och hans samtal, ehuru även där en stark personlig fåfånga ofta nog stack fram, sårad på köpet av den nuvarande generationens omdömen och fordringar, visade i det hela en man av anda och utmärkt beläsenhet. Äntligen, när jag skulle vandra, gav han mig avskedshälsningen på ett i sanning *hierofantiskt* sätt, näml. med sina händers läggande på mitt huvud och dessa i all oceanens majestät deklamerade ord: »*Nun, Gott segne Sie, und der Stern begleite Sie, der Ihre Jugend so schön erleuchtet!*« Ehuru denna invigning förekom mig något sällsam, var likväl intrycket av hans personlighet, vilken jag kanske aldrig mer skulle återse, i detta ögonblick mäktigt och imponerande. – En annan mindre besynnerlig, men rätt angenäm bekant vann jag i Professor *Schildener*, en lika spirituell som kunskapsrik jurist med en klar och skarp blick, ett manligt omdöme, kvickhet och driftig själsspänstighet. Han har vistats länge i Stockholm och Sverige, emedan han var en av de lagkunnige, som under Gustav Adolfs regering skulle för Pommern översätta svenska lagen på Tyska. Han var nu sysselsatt med att utgiva *Gotlands-Lagen* och visade mig de första tryckta arken; men en nervsjuklighet, som särdeles angripit ögonen, hade tvungit honom till avbrott i sitt arbete. Min knappa tid unnade mig blott ett par gånger njuta hans umgänge, men jag erinrar mig gärna dessa flyktiga stunder, som tillbragtes med att samtalsvis spatsera av och an i hans skuggrika trädgård. Greifswald har liksom Lund åtskilliga små täcka trädgårdar. Även allmänna spatsergångar saknas ej; en sådan är bildad av de gamla stadsvallarna, glad och trevlig. Här såg jag på Söndagseftermiddagen vimla om varandra en hop folk av

stadens menighet och *honoratiores* av båda könen; i allmänhet glättiga ansikten, stundom vackra.

Söndagsaftonen, den 6 Juli, klättrade jag kl. 1/2 11 med Florellos tillhjälp upp i den *ordinära Postens* höga vagnskepp – ty vagn bör detta obäkliga åkdon egentligen icke heta – och började min avresa från Greifswald. Jag *slöt* min vistelse där med att lära känna, helt oförväntat, ännu en därvarande hederlig Svensk, en Professor i Naturkunnigheten vid namn *Tillberg*, en man i vars hus den svenska och den tyska godsintheten tävla om det vänligaste uppförandet emot nordiska landsmän.

Snart gav mig det nyförsökta besynnerliga sättet att färdas mången anledning att i mitt inre anställa en elegisk jämförelse mellan ett resande livs vedermödor och Professor Tillbergs lycksalighet. Han är gift med en älskvärd och rik tysk änka, håller ett ypperligt bord och har en vacker styvdotter. Ett slikt läge har sina behag! suckade jag för mig själv, i detsamma som en väldig knuff av en stor bullersten under ena hjulet kastade mig högt upp ifrån mitt hårda säte. Vill du göra dig ett klart begrepp om Post-åkningen, så betrakta följande lilla tavla. Man blir inpackad i ett ofantligt, flersitsigt vagnsskrov, övertäckt, men för övrigt i varje hänsikt obekvämt, med en mängd personer av allahanda lynnen, stånd, villkor, kön och åldrar; människor, dem man här första gången i sin levnad ser och till större delen säkert aldrig sedan får se: så förs man helt *piano* framåt av fyra *flegmatiska* hästar, av vilka en skördar den äran att på sin rygg bära en livrébeprydd lymmel, som har titel av *Svåger*, och som knallar oupphörligt i luften med en himmelstormande *formanspiska*, utan att resan därför går det minsta fortare. Också äro vägarne ej inrättade för skyndsam körning, särdeles i Mark Brandenburg och ju kortare avståndet blir från Berlin; hästarne vada steg för steg i svällande sand, under det att de åkandes munterhet *esomoftast* upplivas av ett och annat mitt å landsvägen befintligt stenrös, eller åtminstone någon duktig rotfast

kullersten, som ingen åtager sig besväret att skaffa undan. När man på detta vis en god stund vaggat av och an i sanden, kommer man till någon by, och där begynnes det allravärsta lidandet: Postiljonen vill då nämligen dels vinna in tid, dels visa sig som en glänsande [hippodromist](#) för flickor och bekanta; nu kör han alldeles obarmhärtigt genom de långa, illa stenlagda gatorna, så att lever och lunga äro färdiga att hoppa ur de arma passagerarne på deras träbänkar, och ej sällan män, kvinnor och barn ramla i en hög om varandra ned på vagnsbotten; därom bryr [Schwager](#) sig ej, han gör ryttarkonster på sin häst, där han inga stötar kan erfara, klatschar lustigt med piskan och tutar i sitt posthorn den ena marschen efter den andra. De så kallade [chausséerna](#) äro ej stort bekvämligare än by-gatorna, blott en smula bättre stenlagda. Äger man en stark och mot varjehanda omak härdad kroppsbyggnad, så kan man visserligen med en sådan post-fora, i avseende på allt yttre resebestyr färdas helt bekymmerslös, ty man har för allsingingenting dylikt att draga försorg, man låter släpa sig mekaniskt genom natt och dag. Den betalning man vid varje station, alltifrån det posthus där man först låtit inskriva sig såsom exportartikel, i förväg erlägger såväl för sin person som för koffert eller kappsäck (i fall de väga över ett visst mått) och de drickspenningar, man vid stationens fullbordan skänker åt den så kallade Svågern, äro i Tyskt mynt högst obetydliga, ja, även i förhållande till vårt dåliga svenska mycket måttliga; ehuru väl ej kan glömmas, att vår [skjutsinrättning](#) för ett ännu ringare pris ger den resande, isynnerhet om han medför eget åkdon, alla förmåner av den här i landet ofantligt dyra [extraposten](#), som också gör att man i värdshuset får grundligare lossa på pungremmen, utan att just därför alltid erhålla i behörigt motsvarande mått [den förnämre apparitionens](#) njutningar. Mellertid unnar jag gärna åt vem som vill att spara penningar och slita ont; jag undanber mig hädanefter denna hushållningsmetod, och det är endast lättheten att i en all-

män postvagn finna äventyr, som jag icke så godvilligt uppförar. – Detta ställe i mitt brev är kanske mest passande att beklaga mig över en lika prosaisk som brydsam svårighet för nykomna främlingar, helst när de så föga befattat sig med mynt och räkenskaper som jag. Du gissar visst redan att jag menar den nyckfulla oreda och mångfald, som råder i Tysklands penningväsende. Icke blott myntfoten i allmänhet vilar i olika stater på olika grunder och förutsättningar, icke blott de särskilda myntslagens inbördes växelförhållanden besvära uppmärksamheten – t. ex. det av Sydtysklands *Gulden* och *Kreuzer* till Norra Tysklands *Thaler* och *Groschen*; utan även vart och ett myntslag för sig självt antager oupphörligt, under bibehållande av samma namn, förändrade värden, ja förekommer inom ett och samma rike under olika stämplor och inskrifter, ehuru gällande för en och samma betydelse. Den preussiska mynträkningen skulle dock ej vara krånglig om den kunde slippa en genom fransyska operationer inrotad villervalla, nämligen den under Napoleons herravälde uppkomna skillnaden mellan *gute Groschen* och *Groschen Münze*, ett smutsfärgat oäkta mynt, som ännu ej hunnit bringas ur omlopp. Denna skillnad är så viktig, att då 24 *gute Groschen* utgöra en *Thaler* (Riksdaler), fordras däremot 42 *Gr. Münze*: således kan den resande i början lätt få dubbelt vidergälla sina bekvämligheter, om värdshusfolk och säljare i allmänhet ej ärligt angiva det mynt, varmed man skall betala dem, och i alla fall beror det på deras goda vilja att draga eller icke draga någon fördel av en utlännings ovana vid deras *Dreier*, *Sechspfennige* och Gud vet allt vad denna *strunt* av underavdelningar heter. Så är ock det forna Svenska Pommerns myntade silver, vilket ännu är det reella svenska riksmünt, som hos oss själva förvandlats till ideal, i så hög grad bättre än det övriga Preussens, att då jag i Pommern för Louisd'orn (eller Friedrichsd'orn, som han här benämnes) fick blott 4 *Thaler* och 20 *Groschen*, gäller han däremot i Berlin (för det närvarande) 5

Thaler och 12. I Sachsen återigen mindre; och så byter själva det fasta, konungsliga guldets värde från rike till rike, ända in i det ringaste av dessa furstendömen, i vilka det stora Tyskland måst söndersplittra sig. Orsaken är dels Kursens humoristiska regemente, dels de präglade furstarnes *tel est notre bon plaisir*; deras ansikten på de olika ***d'orerna* ligga inbegripna i ett beständigt *bellum omnium contra omnes*. Kostnaden av en resa omkring Tyskland är således i alla hänseenden omöjlig att bestämt föruträkna. Det förhåller sig vart man kommer med Tysklands penningevärden som med de Pommerska landsvägarnes nyligen skedda mätning, vilken utfallit på det viset, att det vägstycke, som förut varit fyra mil långt, nu blivit fem o. s. v. Annars gläder det öga och fingrar att aldrig i handel och vandel behöva kvälja sig med lumpna smutsiga papperslappar; man bär på sig idel guld och silver i fina, gröna nät, och vederkvicker sig magiskt vid varje anblick av det ädla metallskimret. – Tidigt om morgonen den 7 kom jag till det tämligen välbyggda *Anklam*, som nu icke mera är gränsestad. Jag såg med ett eget slags rörelse den lilla floden *Peene* och den röda bron, som för icke länge sedan var Svea-väldes sydligaste gräns. Här upphöra pilträden, vilka hittills liksom i slättbygderna av mitt fädernesland omgivit landsvägen. I denna stad ombyttes hästar. Där är en frimurarloge, som har följande sentimentala namn: *Julius zum gefühlvollen Herzen*. Landet fortfar att troget behålla sin pommerska beskaffenhet. Till *Pasewalk* hade jag sällskap av en ung, något sorgbunden och likväl ännu mera öppenhjärtig borgarfru, en fattig och beskedlig änka, som i sista kriget under murarne av Paris förlorat sin man, en rask frivillig, med vilken hon varit gift blott i sex månader. Hon hade dock hunnit förvärva sig en liten dotter, som vistades hos en bror i *Pasewalk* och där skulle avhämtas. Det roade mig att låta henne beskriva den trånga kretsen av sin huslighet och sina bekantskaper, att höra huru små fordringar hon gjorde sig av livet och huru de

ändock i hennes läge svävade som [oupphinneliga glansbilder](#) för hennes längtan, samt huru lång och äventyrlig hon fann sin dock så moget, så heroiskt övertänkta Pasewalks-resa. Hon gav sig ingen ro, förrän hon förmått mig att spisa något av hennes matsäck, och bad Gud att han skulle giva henne en så vänlig reskamrat på sin återfärd. Äntligen tryckte hon vid avskedet min hand med en naiv häftighet, och jag erfor därvid det spökaktiga intryck, som så ofta på en lång resa i allmänhet och allra oftast på en postvagn erinrar om människolivets skuggnatur; nämligen den vissa övertygelsen att aldrig mera sammanträffa med en varelse, som väl icke betydligt intresserat, men med vilken man likväl i flera timmar skiftat fryntliga ord och konstlösa yttringar av ett godhjärtat sinnelag. – Jag fick dock ingen tid att bli vemodig: i stället för detta ena fruntimmer skänkte mig Fortuna i Pasewalk *tre*, och tvenne små flickor därtill. Detta sällskap skulle följa mig till *Prenzlau*, och i postvagnen uppstod nu på en gång en så sladdrande livlighet, att hörselsinnet en lång stund var försatt i fullkomlig bedövning. Ett angenämare rus överraskade småningom åtskilliga andra sinnen: bland de nykomna fruntimren, som för övrigt syntes mig tillhöra den lägsta hantverkarklassen och voro lika litet fagra som själfulla, befann sig en sjuttonårig flicka, välklädd, fåordig och tankspridd, som vid närmare påseende var av en förtrollande kroppsbildning, ja den vackraste kvinna jag ännu härute sett, med ett par stora, dunkelblåa, varma ögon under långa, skuggande ögonlock, ett mörkt, lockigt, majestätiskt hår, vårdat av enkelhet och smak, en mer italiensk än nordisk anletsfärg och en liten mun som sällan öppnades, men även tillsluten förrådde ägarinnans smältande röst och den unga barmens hemliga suckningar. En stund satt hon mitt emot mig, sedan uthärdade hon ej att åka baklänges och förändrade sin plats, varpå jag i ett lämpligt tal övertygade det övriga sällskapet att min hälsa icke längre tillät mig sitta stilla under det kvalmiga läder-överdrag, som betäckte två

tredjedelar av vagnen, och att jag måste ut på det främsta sätet, liksom nyss vår av svindel anfallna sköna, för att hämta fri luft. Sagt och gjort! Jag bröt mitt läderfängsel och lät öppningen falla igen bakom mig, sedan jag med **ogemen** värdighet uppdragit min andel i den allmänna konversationen åt en gammal mager och gällt skrikande skollärare, som hette *Freier* och beständigt åkte i nattmössa, under mångahanda spekulationer över den reform han ämnade företaga med katekes-undervisningen i *Stargard*. Nu var jag då ensam med **min Armida**, vars blick tindrade opp i ett par **spetsfundiga** strålar, när hon såg min ankomst och hörde mig avmåla några stänkande regndroppar såsom ett skyfall för de bakom förhänget sittande, på det de i sin sammankrupna ställning desto mindre skulle bekymra sig om någon annan. Det var första gången som de täta stötarna på den skändliga landsvägen föreföllo mig behagliga, och ju värre postiljonen körde och trumpetade genom byarne, ju mer var jag därmed belåten, ty den vackra flickan sjönk i alla ögonblick än över min axel, än till mitt bröst, och våra armar, våra händer, våra knän rörde, slag för slag, elektriskt varandra. Men – hon måste kvarlämnas i Prenzlau: det var nu sena kvällen och den *andra* natten förestod att genomvaka; till och med min gamle skolmästare, med vilken jag knutit ett slags förtroligare nödfallsbekantskap, övergav mig här, och jag befann mig, under en tämligen lång väntan på vidare **förfordran** i en så elegisk stämning, att jag kanske ännu samma natt på värdshuset skulle gjort elegien färdig, om ej den äntligen ankommande Stettiner-Posten hade alldeles ohjälpligt förflyttat mig utom all beröring med kärlekens och sångens riken. Den medförde nämligen från Stettin en mängd officerare, som tagit hela postvagnen i besittning så att jag, efter den vid varje station övliga inventering, registrering och ompackning av saker och personer, blev sittande högt i vädret på ett med allahanda skräp till övermått lastat åktyg, som hade utseende av en kolossal svensk bondvagn

och kallas *Beiwagen der Postkutsche* samt användes, när så många resande på en gång sammanskockats, att den egentliga postvagnen ej kan rymma dem som sist anmält sig. I denna ställning, vars behaglighet förhöjdes av ett duktigt nattregn, fortsatte jag mitt ensliga tågande, trött, långnäst och mulen, utan att ha njutit någonting varken av den hyggliga staden, som i Sverige skulle med heder kunna vara ett landshövdingssäte, eller av den fiskrika *Ueckersjön* i dess grannskap. Nästa morgon förbättrade sig dock vädret och med detsamma mitt öde; jag gladdes att äga fri utsikt och luft och var för slug att vidare krypa in i den tillspärrade, kvalmiga kistan, när dess *garnisonerande hjäl-tar*, efter att om natten ha begagnat hennes skydd mot kyla och regn, nu ville under sken av *billig* artighet övertala mig att byta platser. Hettan blev dem verkligen fram på dagen så plågsam, att den ena efter den andra måste stiga ut och klättra upp på vagnstaket, där de i omväxlande komiska lägen flämtade och beklagade sig. Bredvid mig hade jag ett lustigt sällskap nog i ett slags förnämre *ambulatorisk hållkarl*, eller åkintendent och res-konduktör, vars titel är *Herr Schirrmeister* – en man, som emellan vissa städer följer med de resande, ansvarar för deras *fortkomst* på de orter, där hästar och *bivagnar* ombytas, och för en måttlig drickspenning, den han vid avskedet erhåller, är beredd att esomoftast anmana *Svågrarne* till större skyndsamhet och gå de resande tillhanda med åtskilliga tjänster. Min *spannmästare* (låter ej detta epitet en smula Homeriskt?) var en gammal språksam f. d. Underofficer, som underhöll mig med allahanda snack om *alten Fritz und dem grossen Churfürst*, spöksyner och uråldriga *bonnes fortunes*, lög, skröt, bjöd mig snus och trugade mig att förtära rökt ål på alla krogar, där han och svågern funno för gott att vänta. Till tacksamhetsprov lät jag honom tömma en i Greifswald av ädelmodig hand rågad och skänkt *bischoffs-butelj*, av vilken jag dock förut, som ju skäligt var, hade övertalat den vänliga änkan och den retande flickan

att utdricka största delen. Så skred man vägen framåt, genom *Templin, Marienwalde, Zebdenick*, småstäder, fläckar och byar, tills vi om aftonen inträffade i *Oranienburg*, en stad som för svenskar är mera märkvärdig genom vår *Karl Jobans* där utfärdade ridderliga manifest, än genom sitt kongliga slott och sin [läsesällskaps-anstalt](#), som berättas vara en av de ymnigast försedda i Tyskland. Hittills fick man åtminstone här och där se någon liten skuggrik skogsdunge, någon angenäm park, någon täck adlig egendom (t. ex. det nyssnämnda *Liebenberg*); ju närmare man kommer till Berlin, desto kalare och ödsligare blir den Markiska sandöknen. Allmogens fysionomier, alltifrån Prenzlau till huvudstaden, syntes mig ej äga Pomrarnes *skånska* tycke; Brandenburgarne äro tvivelsutan mer oblandade avkomlingar av de i dessa länder fordom så mäktigt härskande *Wenderne*, som aldrig varit någon vacker folkstam. Det skaplynnne, som Naturen här [inandar](#) sina mänskliga [individuationer](#), är kärvt, vresigt, uppnäsigt, plumpt, osnyggt och pockkande. Den tredje nattresan, mellan Oranienburg och Berlin, var mig utomordentligt besvärande. Att genomvaka tre dygn å rad, under alla en dylik postfärds vedermödor, nätterna i höstköld och dagarne i juli-solsken, var för mycket för en svag kropp; jag började känna ett slags feber-tillstånd, i vars ängsliga halvdrömmar min avmattade själ med ringa uppbyggelse förnam postiljonernas smållar och underliga rop till sina hästar, de enda ljud, som avbröto de stumma och skumma sandtrakternas ohyggliga enformighet. Äntligen spratt jag på morgonstunden opp ur mina febersyner vid ett förfärligt skojande, skrikande och skrattande, som på alla sidor omgav mig, varvid jag såg icke långt framför mig stora massor av stenhus och av min *Schirrmeister* hörde, att vi nu ofördröjligen skulle intåga genom [das Oranienburger-Tor](#) i den stolta preussiska huvudstaden: skriket och skrattet härrörde från en hop därifrån kommande Brandenburgska mjölkflickor, klumpiga, bredkjortlade, i svarta hattar med stora slokiga skyg-

gen; de hade blivit hälsade av herrar svågrar med ett dussin artigheter, icke just av det läckraste slag, men som de med innerlig förnöjelse i samma vackra dialekt och anständiga tonart besvarade.

Så kom jag då omsider i Onsdags, den 9 dennes, in i Berlin, ungefär kl. 7 på morgonen, och sedan jag på tullhuset med några goda ord och fyra än bättre Groschen övertygat en om sitt samvete mycket rädd undersökare, att min koffert ingenting syndigt innehöll, fann jag över allt annat angeläget att uppspana värdshuset *Hotel de Brandenburg*, till vilket jag var adresserad, och där sänka mig i en långvarig vila.

IV.

Berlin.

9 Juli – 26 Augusti.

Mitt i min bästa sömn, utsträckt på en maklig soffa, blev jag väckt av ett försvarligen välklätt, medelåldrigt och särdeles kruserligt kvinnfolk, som höll i handen en liten kruka med smultron, och ville att jag skulle köpa dem. Jag svarade, halvvaken, att jag inga smultron behövde, att jag vore över all beskrivning trött och önskade blott få sova i ro. Men hon var så envis, att jag äntligen, för att slippa henne, beslöt köpa hennes bär; spårade alltså upp ögonlocken så högt jag förmådde, räknade fram penningar, men gav i sömnyslan – vilket jag först efteråt märkte – åtta groschen i stället för de fyra hon begärt; hon trodde mig förmodligen vara en kund av någon vikt och förmån, stannade, trädde fram till soffan och höll ungefärligen följande oration:

»*Mein lieber, süsser, junger Herr! Die Erdbeeren haben Sie freilich bezahlt, aber nicht den Krug; Sie dürfen ihn jedoch über diesen Tag behalten, denn wo wollten Sie sonst die Erdbeeren hinthun? Meine junge Schwester, die leichte Füße hat, kann ihn heut Abend bei Ihnen hoblen, wenn Sie zu Hause sind; sie kann auch Morgen früh, oder wann und so oft Sie befehlen, mit neuen Erdbeeren wiederkommen. Das gute Mädchen ist allerdings in der ersten Knospe ihrer Blüthe, ja sogar ein wahres Wunder von Schönheit; aber was würde sie zu befürchten haben bei honetten Herren? Und ich will drauf schwören, dass Sie ein eben so edler Mensch sind als feiner Kenner. Glückliche übrigens, wem einmal mein Rosenmädchen in die Arme sinkt! wem sie es vergönnt, ihre schamhaften Reize zu enthül-*

len! Ach, welche Stunden seeligster Wonne! Bei'm lebendigen Gott, sie hat einen Wuchs, einen Körperbau, eine Anmuth -- nein, man kann sich nichts köstlicheres wünschen!«

Därmed gick hon sin väg, under det jag ännu sökte efter de lämpligaste uttryck att anbefalla henne åt Satan, och tillade på tröskeln, vänligt nickande: »*Nun, Sie werden's schon sehen!*« Löjligt nog var jag ännu så begiven på sömn, att jag genast efter denna underhandling somnade in igen, och först efter ett par timmar, då jag blev riktigt vaken, såg detta uppträde till fullo klart för min föreställning. Jag kunde ej annat än skratta över en så vacker begynnelse av min Berliner-levnad, i sanning mera passande för en Fänrik, en brukspatron eller en tanddokter, än för en platonisk filosof och poet. Naturligtvis var mitt beslut i avseende på den så kallade *rosenflickan* lätt fattat, men då jag samma dag var borta om aftonen och följande morgon ömsade boning, behövde jag ej sätta det i verkställighet och slapp för alltid hennes besök.

Jag hade från mina fönster en rymlig utsikt över större delen av *Gensd'arm-torget*, ett av de största och vackraste i hela Berlin. Mitt emot mig på den vidsträckta platsen låg en kyrka, som förmodligen är ett mästerstycke av Friedrich den andres arkitektoniska smak, men icke dess mindre ser ut, som vore hon byggd av en sockerbagare. Jag gick ner för att betrakta henne närmare, och märkte nu att hon på motsatta sidan av torget ägde en likadan, frittstående make, och att ett stort hus, som sades vara, det nya *Skådespelshuset* och låg på den rektangelformiga platsens långsida, i symmetriskt avstånd från bägge, utgjorde liksom den världsliga huvudbyggnaden till dessa andliga flyglar. Det är byggt i en vacker stil; jag har sedan hört sägas, att det oaktat alla därpå använda skatter ändock ofullkomligt uppfyller sitt ändamål, i följd av illa beräknade akustiska förhållanden. Kyrkornas torn ensamt lära kosta 350,000 preussiska riksdaler. Jag lämnar därhän, om ej på dem kan lämpas Ehren-

svärds bekanta utrop över Berlin och Potsdam: »Kolonner, vad gören J här?» – och om verkligen en kyrka, ett kristeligt tempel därmed uppföres, att man höjer små kupolerande pelaromgångar i flera varv ovanpå varandra samt utsmyckar varje sida av den baserande fyrkanten med en bit [Pantheons-fasad](#).

I allmänhet kan man här ej undvika, att just det nyssanfödda Ehrensvaridska yttrandet alltsomoftast ovillkorligen påtränger sig. Onekligen är denna stora, folkrika huvudstad, särdeles i de nya avdelningarna *Friedrichsstadt* och *Neustadt*, byggd med en prakt, ja med en smak, varemot Stockholm, utom några få undantag och det konungsliga intrycket av dess belägenhet, förhållningsvis liknar en småstad, som börjat snygga sig. Å andra sidan har Berlin icke blott det flacka och tråkiga läget oövervinnerligt emot sig, så att man beständigt, i trots av invånarnes flitiga, ja [undransvärda](#) bemödanden att *paradisera* det med omgivande lustgårdar, trädbeskuggade gator och mera sådant, ändå beständigt känner på sig att detta paradiset ligger »*in der sand'gen Mark*«, åtminstone genom de finsiktade och aldrig vilande sandvirvlar, som överallt än i blåst, än i solhetta dansa vandraren till mötes: utan det har ock i byggnadsarten, i gatornas anordning, i sin hela yttre skepnad en viss prålande och torr monotoni, som tvivelsutan antingen [allegoriskt](#) skildrar Berlinarnes lynne eller ock måste betydligt inverka därpå; åskådarn blir snart mätt på idel [snörmått](#), linjer och geometriska figurer, ehuru pryddigt de äro utstofferade, och tycker sig oupphörligt vandra bland räcker av *kaserner*. Detta intryck bör ock så mycket mindre kallas illusion, som det är nästan omöjligt att åt något håll rikta fötter eller ögon, utan att träffa på soldater, parader, marscher och manövrer. Du minns Alfieri's korta karaktäristik av den preussiska staten; och man ser, fastän i mindre mått, dess allmänna, *här* centraliserade prägel upprepas över hela Preussen i varje stad, varje fläck, ja nästan på vartenda ställe, där det är görligt att uppställa några karlar i uniform och en

subaltern-imperator som ryter: *Eins – Zwei – Halt – Rechts um-kebrt euch!*

Mot kvällen av ankomstdagen uppspanade jag vår älskade Skaldinnas boning och fann den, poetiskt nog, belägen vid en med lindar planterad gata, mitt emot en liten vänlig öppen plats och en på denna plats fritt stående kyrka, vars namn *Jerusalem-Kirche* icke illa passar till den stillhet och tystnad, som härskar i den från stadens livligare trakter avlägsna och till en del av träd- och blomsterrika kyrkogårdar upptagna Louisenstadt. I grannskapet, på andra sidan om Jerusalemskyrkan, men likväl i den så kallade *Friedrichsstadt*, har jag bekommit ett par hyggliga *chambres garnis*; jag bor väl nu ej långt ifrån den ena ändan av det vidsträckta Berlin, men jag köper gärna det nöjet att kunna dagligen vara tillsammans med sångarinnan av Lesbos och Corcyra, för den lilla mödan att få spatsera något längre till andra människor. Hon är sig lik i hjärta, i snille, i själens ungdomliga spänstighet, i kärlek för Sveriges jord, folk och språk, i evigt livlig outtömlighet av tankar och talännen. Hennes man, som i en originell, genialisk bildning förenar en riddares egenskaper med kunskaperna av en lärd, har mottagit mig med utmärkt godhet och är i sina tänkesätt en så redlig Svensk, att önskligt vore, det man inom Sverige ägde många hans likar. I deras hus och just vid mitt första besök såg jag den ryktbare hjälten *Gneisenau*, som dagen därpå avreste till sitt gods *Erdmannsdorf* i Schlesien. Döm huru lycklig jag var, att i Preussens *Bayard sans peur et sans reproche* finna en skön, högväxt, något över medelåldrig man, i sitt väsende mild, hjärtlig, anspråkslös och enkelt värdig, med ett ansikte, som i omiskännliga drag avspeglar en djup och lugn tanka, ett rent sinne, en fast karaktär och en klar, men vänlig åsikt av livets förhållanden. Hans bortovaro förorsakade en oersättlig lucka i den intressanta sällskapskrets, vilken alla lördagsaftnar hos General Helvig församlar sig, och vars närmare beskaffenhet jag ej be-

höver utförligt skildra, då den älskvärda **Genien** av denna krets är dig känd, nämligen själva värdinnan. Det var mig ännu ett nytt skådespel att vistas i en talrik människosamling, där det hör till *god ton* att vara annat än tråkig; där båda könen, utan att jollra över ingenting och utan att elakt mönstra varandra, med lika mycken förtrolighet som livlighet bidraga till eget och allmänt nöje; där man söker andra tidsfördriv än att spela kort, äta och dansa som på dagsverke; där glättigt lärorika samtal, angenäma berättelser, skarpsinniga reflexioner, skaldedikter, målningar, kopparstick bevinga timmarne; där varje medlem *vågar* och *kan* meddela sig såsom ett *individuum*, som icke i uppförande och fraser oupphörligt repar upp en och samma för alla gemensamt gällande utantills-läxa. Din patriotism förlåter mig denna lilla **farut**, isynnerhet om jag tillägger, att jag av patriotisk blygsel gömde sorgfälligt inom mig själv alla dylika betraktelser. För övrigt är det visserligen troligt, att de Berlinska societeterna icke på *alla* ställen, ja kanske på få, visa sig i lika förmånlig dager, och man har sagt mig, att utlännigen först i *Dresden* skall riktigt lära känna det tyska sällskapslivets trevlighet. Desto bättre! jag kommer snart också dit: mellertid har jag dock redan sett bekräftelse på min förmodan, att det i Tyskland bland människor som anses för uppfostrade är lika oanständigt att lämna sitt mått själsodling hemma, när man går i sällskaper, som det är obrukligt att alls icke äga något.

Det kärva i Berlins läge, det torra i dess natur uppfriskas ej betydligt av den lilla älven *Spree*, som flyter tvärsigenom staden; hon bör snarare kallas en å och ser ut som vore hon beredd att försvinna i sanden under de små skutor, vilka mödosamt skrida förbi varandra mellan smala och låga flodbräddar. Enligt **Schillers bekanta epigram**, är det den äldre Berlinska poesien och upplysningsprosan (*Ramler, Engel, Nicolai; Neologerne*) som förorsakat denna vattenbrist; sannolikt bidrager dock även därtill den till större delen med konst åstadkomna utgreningen i någ-

ra smärre armar och kanaler, genom vilka i stadens medelpunkt på sätt och vis åtskilliga öar blivit bildade. En sådan ö är, på huvudarmens nordöstliga sida, det gamla ursprungliga Berlin, som ännu företrädesvis bär namnet och i sitt yttre bibehållit ett slags faderlig skepnad. En sådan är, gent emot, det så kallade *Alt-Kölln*, där preussiska konungaborgen är belägen. Detta väldiga slott, på en sida sköljt av Spree och på de andra omgivet av rymliga, sinsemellan sammanhängande öppna platser, underlåter ej att imponera genom sin massa och ett visst konungsligt allvar, fastän det egentligen är ett **sammanflickat** alster av flera åldrar, furstar och byggmästare, varvid äntligen i senare tider en snillrik arkitekt och bildhuggare *Schlüter* lagt sista handen och lyckats att ur det **förriga** kaos frambringa ett slags symmetri. Men ehuru det nu således erbjuder åt ögat ett icke blott i stil någorlunda med sig själv överensstämmande helt, utan ock ett majestätiskt, kan det likväl i skönhet och enkel storhet alls icke jämföras med våra konungars boning; lika litet som *die grosse Brücke*, åt vilken Fredrik den Store hade utsikt från sitt vardagsrum, i storlek och belägenhet kan tävla med Norrbro. På ett fält framför slottets ena långsida, planterat med en nästan rathörnig omgång av kastanjer och därför kallat *Lustgarten*, varvid du likväl ingenting vidare bör tänka dig än en naken och dammig exercisplats, har skaparn av preussiska infanteriet, *Leopold av Dessau*, erhållit en marmorstod; den skicklige bildhuggaren *Schadow* har ärligt gjort allt vad han kunnat, men detta hindrar ej, att den gamle korporalfursten, med sin tids hela noggrant iakttagna klädedräkt huggen i marmor, ser mera komisk ut, än passande är för en hjältes minne. Bättre har det lyckats för samme konstnär med *Zietens* bild, som bland några andra fornpreussiska fältherrar står i *Friedrichsstadt* på den också av höga träd omgivna, men för övrigt bottenlöst sandiga *Wilhelms-Platsen*: husar-uniformen har där hjälpt honom, och den är väl i våra dagar den enda militäriska dräkt, i vilken någon

skymt är kvar av antik smak och ledighet. En vacker utsikt har man från slottets balkonger åt den breda, praktfulla, av lindar i flerfaldiga rader beskuggade gatan, som i *Neustadt* leder ut genom den sköna *Brandenburger-porten* till den vittberömda lustparken Tiergarten: men hennes eget namn är icke mindre berömt, ty hon är denna beryktade *Unter den Linden*, vilken vi redan såsom barn i Lafontaines romaner och andra dylika böcker så ofta funno nämnas och beskrivas. Egentligen utgör hon blott två tredjedelar av en gata, som i allmänhet är den märkvärdigaste i Berlin, och väl förtjänar genomvandras från dess begynnelse vid en bro, som ur *Lustgarten* över en arm av Spree försätter vandraren i stadens sydvästliga trakter, d. v. s. i dem, som förnämligast utmärka sig genom nyhet, regelbundenhet och ståt. Till höger ser man då genast *Tygbuset*, en stor och skön byggnad, på vars borggård de inre väggarna, sällsamt nog, av den ovannämnde *Schlüter* blivit smyckade med 21 *Larver*, i förfärlig styrka, sanning och omväxling föreställande lika många arter av döende personers ansikten. Till vänster går man förbi *Kommandantens* täcka *residens*, framför vilket en färgrik blomsterparterri, prunkande och doftande av de yppigaste rosenbuskar, oemotståndligt, så ofta jag återser den, flyttar min inbillning ur Mark Brandenburg bort till söderländska nejder och äventyr. Därpå följer det tämligen lilla och ganska trivialt byggda *Kronprins-palatset*, endast märkligt ur det skäl, att den närvarande konungen ännu fortfar att bebo det, och däremot har låtit sin son uppslå sin bostad i själva slottet. Därefter kommer man till *Operabuset*, vars sal berättas inrymma 5 000 personer; det är en anseelig byggnad, fritt stående på en vidsträckt plats, på vars högra sida man har det vackra *Universitetet*, ett för detta varande furstligt slott med flyglar och en rymlig, gräsbevuxen borggård, fordom tillhörigt Prins Henrik, och sedan år 1808 invigt åt sin nya bestämmelse. Det har bakom sig en spatser-park, där det är angenämt att enligt studenternas föredöme vila och läsa

i skuggan, och innehåller utom hörsalarne åtskilliga för ett universitet outhärliga museer och samlingar. Bland sådana, ehuru de gudnås i Uppsala *måste* umbäras, räknar jag naturligtvis dem av antiker, gipsavtryck och målningar. De synas mig dock ej utmärkt betydliga; jämväl *Berlin* ligger för långt från de bildande konsternas fädernesland. Den här befintliga samlingen av *skilderier* har varken i antal eller värde mycket överträffat den Stockholmska, förrän en av konungen nyligen köpt italiensk samling, kallad den *Giustinianska*, hunnit ankomma; den är likväl ännu till större delen outpackad och ouppställd. *David*s Napoleon, som rider uppför Gotthard, vistas nu också här; ett effekt-stycke, som tappat effekten. Jag vill ej trötta dig med beskrivningar över kopior av tavlor, dem jag kanske snart nog får se i original. – Ja, min aning syftar verkligen ej blott på Dresden, utan till och med på Rom!!! Slår hon in, så banna mig om jag ej skriver intressantare brev än detta. – Nu följa tvenne mitt emot varann belägna hörnbyggnader, mellan vilka de sexradiga lindgångarne begynna; det högra är *Vetenskaps-Akademien*, det vänstra är *Biblioteket*: men varföre det ena tillika är ett ridhus, och det andra bekommit formen av en *nattstol*, må Fredrik den Stores vålnad benäget förklara. Den sista omständigheten hindrar dock ej Biblioteket att inom en mängd ljusa och glada rum äga en dyrbar boksamling. Ett rum är ifrån golv till tak uppfyllt nästan blott av berättelser om italienska resor. Jag gläder mig att slippa läsa dem. *Das Brandenburger-Tor*, Berlins arkitektoniska huvudsmycke, är en härmning i förstörd skala efter Perikles' *propyläer* till citadellet i Athen. Det är i sanning en härlig port, och väldigt svävar den i Paris återhämtade *Victoria* med sitt ryktbara koppar-fyrspann över denna stolta ingång till de tappra Preussarnes huvudstad.

Jag har sett Operan *Richard Lejonhjärta*. Skådebanan är rymlig; dekorationerna vackra. Stycket utfördes i allmänhet väl, utom av de bägge huvudpersonerna Richard och Blondel. Isyn-

nerhet förargade mig Blondel; en så fadd och örfilstäck trubadur skulle ej öppnat många torn med sina sånger. Den tråkige karlen, vars namn i den prosaiska verkligheten är *Eunike*, har likväl en romantiskt förtjusande dotter, som spelade förträffligt Richards älskarinna. Det är denna unga, sköna och för sitt fläckfria rykte allmänt högaktrade sängerska, som vanligtvis föreställer *Undine*, i den opera som Fouqué gjort av sin bekanta saga och Hoffmann komponerat. Också har hon i sin gestalt, sina ögon, sin sång, i sitt hela väsende mycken Undin-likhet; skada blott, att det veka, ljuva, feiskt entusiastiska, varmed Naturen så rikt begåvat henne, redan synes mig på vägen att från sin första osminkade naturlighet urarta till en smula koketteri. – Spektaklet öppnades föröfrigt denna gång med en täck Prolog i åttaradiga stanser av *Helmina von Chezy*, som för det närvarande uppehåller sig här i staden; verserna voro författade till ärebetygelse för prinsessan Charlotte, vilken på samma kväll i Petersburg skulle vigas med Storfursten Nikolaus, och deklamerades av en ung och vacker Madame *Stich* med välljudande röst och utmärkt **prosodisk** finkänslighet. Därpå uppfördes det namnkunniga sångstycket *Pygmalion* av en främmande virtuosinna, Madame *Sessi*, som i min smak söng vederstyggligt, ehuru hon av de flesta åhörarne tycktes anses för **ett non plus ultra** bland sångerskor. Det är sant, hon äger en förundransvärt kraftig stämma, med vilken hon ganska konstigt, i trots av dess tämligen sträva och hårda beskaffenhet, frambragte den ena förvånande löpningen och brytningen efter den andra. Men jag förstår mig ej på någon annan sångkonst, än »*il cantar che nell'anima si sente*« – och denna innehade hon ej. Dock – hon var föregången av ett stort rykte; och ju värre hon gastade och skrek, ju pliktskyldigare trodde sig väl därför mängden vara att klappa och ropa bifall. *Tout comme chez nous!* tänkte jag vid detta tillfälle, som betydligt nedsatte Berlins teater-publikum i min föreställning. Mesta nöjet skänkte mig en bedagad konst-

domare med hårpiska, som satt bakom mig. Han blev, just som han skriat ut ett dundrande bravo, hastigt rörd till medlidande, och sade till sin granne: *ach, aber es greift sie doch wahrhaftig sehr an!* ty i samma ögonblick slog Madame Sessi en lång fågelkvitterdrill, som tvivelsutan gjorde henne ett fanders besvär, emedan hon därvid såg ut som en Furie. Äntligen kom Richard Lejonhjärta och befriade mig från obehaget att växelvis kväva gäspningar och gapskratt.

Med undantag av långfredagen, spelas på teatrarna alla dagar, och de lära dock alltid kunna räkna på talrika åskådare. Berlinerne äro ivriga älskare av *Melpomenes* och *Thalias* yrken; varemot Stockholms-boarnes eviga virvel av dans-assembléer och soupéer här skulle förefalla odrägligt tröttsam. Konungen själf intresserar sig mest för *Balletterna*, på vilka han offerar stora penningesummor. Jag kan dock ingalunda säga, att det system av dans, som karaktäriserar dem, särdeles behagar mig. Det yttrar sig mest i bemödandet att oupphörligt variera vissa i sig själva ganska enformiga *tours de force* och våldsamma kroppsvridningar, oftast mer oanständiga, än estetiska. Men idén av *skön dans* har sannolikt överallt gått förlorad.

Jag ämnar snart söka en och annan bekantskap bland Berlins litteratörer och snillen, t. ex. *Schleiermacher* och *Hoffmann*. *Fouqué* vistas några mil härifrån på ett lantgods i trakten av Rathenow. Andra tider, andra seder! i en kyrka här ligger den gamle hederlige rimmarn *Kanitz* begravnen, med vilken Berlin för hundra år sedan fann Poesien vara i gott behåll; vilka ytterligt motsatta ändpunkter: *Kanitz* och *Fouqué*! Nu skulle väl den redbare gubben slå händerna tillsammans över sitt huvud, om han finge se de överallt återtända Lohensteinska lågorna, dem hans välmenande *vattusiktighet* så mödosamt utsläckte. *Arndt* har lämnat Berlin; han är utnämnd till professor vid det nya universitetet i Bonn, och skall gifta sig med *Schleiermachers* syster. Även *Steffens* och vår vän *Gröben*, numera Chef för Ge-

neral-Staben i Breslau, har jag förfelat; de avreste för blott få dagar sedan till Schlesien. Dock, några veckor försvinna snart – och sedan reser jag väl över *Dresden* dit efter. Dessförinnan hoppas jag få känna *Charlottenburg* och *Potsdam*: var till det enda villkor fordras, att en länge regnaktig himmel behagar klarna.

Tusen tacksägelser för ditt brev och för alla de underrättelser det medförde! Även de *vittra* voro mig välkomna, ehuru fientligt deras innehåll är; sedan dylika oväder ej mer kunna skada, gör man bäst i att stillatigande låta dem rasa ut, och vederbörandes ilska tröttnar omsider av brist på luft i lungorna. I Berlin har man inget enda svenskt tidningsblad, och vi få Svenskar, som vistas här, veta således ej synnerligen om de stormar, som brusa därhemma:

– »*wir borchen allein dem Gerüchte.*«

Väl har jag blivit ledamot av det förnämsta härvarande läsesällskap, *das Casino*, som i ett palats ej långt från Gensd'armtorget äger en stor, ja präktig lokal: men där måste man åtnöja sig med tyska, engelska, fransyska, korteligen idel *osvenska* tidskrifter. Likväl har jag på detta ställe, tämligen oväntat, i ett dagblad kallat *der Freimüthige* och utgivet av en *August Kubn*, råkat på ett långt och berömmande omdöme över Poetiska Kalendern för 1816, samt i följd därav över mig och åtskilliga vänner, bland vilka Du naturligtvis icke saknas. Det står att läsa i en för några månader sedan tryckt uppsats över Sveriges och Danmarks nyare litteratur, *Schilderungen aus dem Norden*; en artikel, som utan tvivel har någon Dansk till författare, då största delen handlar om dansk vitterhet och om striden mellan Oehlenschläger och Baggesen. Du torde gissa på Molbech, eller på någon av hans bekanta: men denna uppsats antager sig häftigt *Baggesens* sak, och yttrar bland annat om Oehlenschläger, att han va-

rit aktör, att han ingenting har lärt sig, att han känner de Gamles mästarverk blott ur tyska översättningar, att han har genialisk natur, men ingen bildning o. s. v. Underligt nog är, att en anhängare av Baggesen kan finna *mig* berömvärd; ännu mera har dock förvånat mig, att här, i avseende på ett par ur företalet till ovannämnda kalender och elegien *Carolina* översatta styck- en, träffa en meddelad anekdot som angår mina barnår, och som mig veterligt, åtminstone till sitt rätta förhållande, knappt av två eller tre personer kan vara känd. Tillräckligt *eterisk* är för övrigt visserligen denna novell, om en kärlek mellan en åtta- årig gosse och en sjuårig flicka, som ett år därefter dör och läm- nar en outplånlig bild kvar i den överlevande gossens minne. De så kallade *Eldgnistorna*, som sprakade från Molbechs Athe- ne, ha också blivit begagnade av herr Kuhn till sina landsmäns upplysning. Det är dem alltså icke längre förborgat, att min hu- vudegenskap består i en »*tristesse interessante*«, och vilken he- dersman det må vara, som *utgör »indifferens-punkten«* mellan Ling och mig. Likväl, på det vi samtligen ej måtte en smula upp- blåsas av så mycken ära, vill jag tillägga det lilla offret på San- ningens altare, att detta tidningsblad ej blott anses för att vara, utan ock verkligen är, ett av de sämsta som nu för tiden i Tysk- land lämna pressen. Gott vore alltså, om en i samma tidning lovad utförligare uppsats, över mig ensam, alldeles utebleve; isynnerhet då det än viktigare skälet tillkommer, att jag ingen- ting utträttat som förtjänar utlänningars uppmärksamhet. – Jag kallade Casino-sällskapet det *förnämsta* i sitt slag bland härva- rande klubbar; men det är ock bokstavligen så *förnämt*, att jag under fyra besök där ännu ej sett någon medlem, som ej är en *värdig* man i staten, t. ex. Minister, Statsråd eller General. Vil- ket tillfälle att bli dilettant i Diplomaten! –

I nya Skådespelshuset såg jag häromdagen *Klingemanns* dra- matiska behandling av *Faust*. Någon tysk recensent har gans- ka riktigt anmärkt, att Klingemann är en skicklig *tillverkare* av

dramatiska arbeten, och så är även detta, som du känner, ett slags teatralisk husbehovstragedi. Den gjorde likväl på skådebanan en verkan, som var mera tråkigt, än poetiskt pinsam; förmodligen just därför, att författarn hopat effekt på effekt och velat lämna ingen av de i sagan förekommande gräsligheter obegagnad. Däruti har han mellertid rätt, att man vid *egentligt* dramatiska bearbetningar av denna rysliga folksaga bör sluta sig närmare till hennes urkunder, än Goethe gjort, som för sitt ändamål ej behövde visa Faust och hans öden i hela deras ursprungliga helvetesglans. Detta sista ville Klingemann; och därför har han ej blott i allmänhet med hårdare, vildare drag tecknat den snillrike, trotsige, överdådige, av omätligt begär efter kunskap och njutning lågande, slutligen förtvivlande trollmannen, utan ock framställt honom såsom av sina inskränkta samtida, dem han i början ville gagna, missförstådd, förolämpad och till den grad förskjuten, att han ej vet var han skall taga bröd åt sin familj, som hotas med hungersnöd; därför har han framställt honom såsom man åt en hustru, vars fromma, veka, tåliga, lättföroijda själ endast fruktar, icke begriper honom, än mindre förmår lägga tyglar på hans vådliga flykt, och såsom son av en far, vars stränga gudsfruktan, *kväljande* honom med oförsiktigt avpassade förebråelser, har i sin dystra samvetsgrannhet någonting hemskt och tyranniskt; därför låter han Satan vara en mindre lustig djävul, än Goethes, och locka honom icke med någon oskyldig Gretchen, utan med en i gestalt av den yppigaste och stoltaste kvinnoskönhet förklädd avgrundsande, i snaran av de *fyra dödsynderna*, efter vilkas fullbordan – ett drag, som Goethe likaledes uraktlåtit – han skulle tillhöra människoslåktets fiende för evärdlig tid. Men ett sådant problem fordrar, för att tillfredsställande lösas, andra krafter än Klingemanns. Anmärkas bör dock tillika, att aktörernes denna gång högst medelmåttiga spel visserligen ägde mycken del i tragediens ringa framgång. Endast den, som agerade Fan själv, utför-

de sin roll med oöverträfflig anda och styrka; men denne var också en av Tysklands utmärktaste skådespelare, likväl mest i den komiska dramatiken, *Devrient*. Jag beundrade bland annat den karlens utomordentliga förmåga att göra sig helvetesfärgad; icke blott var han klädd i en riddardräkt av idel brännande högrött, utan själva ansiktet glänste beständigt liksom övergjutet av ett norrsken, den inre **vådeldens** avspegling. Ett rysligt intryck gör i sanning det sista uppträdet, där Faust förgäves bjuder till att döva sin ångest på en midnattlig bal, där han är, utan att veta det, den enda människan ibland en mängd **larver**, som dansa omkring honom under en vilt jublande musik, tills äntligen den sköna Helena faller masken, just då han, övergiven av Gud och världen, vill i hennes armar hämta priset för ett sådant offer. Styckets slut förekommer likväl som en härmning av slutet på **Mozarts härliga djävuls-opera**.

Bättre lyckades *die Jungfrau von Orleans*, vilken jag ett par dagar därefter sett uppföras; men en så mäktig ström av poesi skulle även genom de oskickligaste kanaler kunna frambrusa till sitt mål. Jungfrun spelades av Mad. *Stich*, med mycken värma, värdighet och behag. Det är lätt troligt, vad Berlinerarne påstå, att den avlidna Mad. Unzelmanns plats i denna roll, liksom i allmänhet, hittills ej blivit uppfylld och svårligen kan uppfyllas. Det är ock möjligt, att jag får se samma roll fullkomligare givas, emedan det är möjligt att tänka den såsom fullkomligare given. Men även då skall jag säga, att Mad. *Stich* utövar sin konst med lika fin poetisk känsla, som ihärdigt artistiskt studium, och att Stockholms teater kan lyckönska sig, när den hin- ner så långt att äga en sådan skådespelarinna. *Devrient* var här *Talbot* och gick hurtigt tillväga, men kanske med nog mycket larm och støj: man påstod, att han denna gången inhämtat ett för starkt mått av **spirituösa incitativa**, vilka denne talangfulle aktör icke alltid lär använda med fördel; de synas alltså mer passa för Satan, än för engelska generaler. Med *Agnes Sorel*

gjorde en ung flicka sitt första framträde på skådebanan; man måste då ursäktas, att Konungens älskarinna var något rädd, stel och kylig. Dessutom tycktes mig ock Mad. Stich's man, som föreställde Konung, föga skicklig att ingjuta någon låga; han skall i komiska roller ej sakna duglighet, men är till *denna* fullkomligt opassande. Såsom känt är, har Karl VII hos Schiller, liksom i Historien, ingen annan förtjänst, än att vara älskvärd; Herr Stich åter kan möjligtvis äga alla andra förtjänster, utom just denna enda. Han talte i näsan och **harangerade** med hela salvelsen av en kär skolmästare.

Dubbelkronan i Berlinska skådespelar-kretsen, *Wolff* och hans fru, **bildade** i Weimar under Goethe's uppsikt, äro nu för en tid frånvarande. Förträffliga subjekter felas här ej: men *ensemblen*? Dock, denna finns kanske på ingen teater i världen så, som Skalderna önska den. Ifrån Stockholm till hit har i alla fall teaterkonsten tagit ett väldigt steg i fullkomlighet. Jag vågar därmed ej påstå, att Publikum, nämligen den *massa* som vanligtvis under detta namn betecknas, i själva botten är särdeles mycket klokare, oaktat den här allmänna böjelsen för analys och kritik. Men den segrande andan av några stora skalders mäktiga skapelser magnetiserar här både skådeplats och åskådare till åtminstone ett *sken* av **clairvoyans**.

Ingen kan för övrigt neka, att ju den *estetiska kulturen* här blivit *populär*; den har stigit ända ner till skoputsare och pigor. **Markörerne** på värdshuset **pröva** med kännar-uppsyn **plastiska** konstverk, barberarne tala om *Schönheitssinn* och *Kunstgefühl*, hårklipparne om *Gemüth* och *geläuterter Geschmack*. Min städerska besvor mig att ej glömma se Schillers *Jungfrau*; »**es ist**«, sade hon, »*ein dramatisches Gedicht, das der Deutschen Nation Ehre macht!*« På tröskeln till huset där jag bor, satt i går kväll en betjänt, såg på aftonrodnan och söng, med försmältande röst ur operan *Undine*: **Rauscht ibr grünen Bäume, durch die goldne Nacht** m. m. Alla barnflickor läsa Fouqué och Hoffmann. Har du

ännu gjort bekantskap med den senares *Nachtstücke*? De ha vida mindre behagat mig, än hans Fantasier i Callots manér. Han berättar med lika mycken lätthet som uppfinning, men går nog enformigt ut på att skaka nerverna med de utsöktaste gruvligheter. Han bör akta sig, att ej slutligen hans läsare finna själva helvetet vardagligt.

Tieck, som annars bor några mil här ifrån på ett slott Ziebingen i grannskapet av Frankfurt an der Oder, har rest med slotets ägare åt England. Han vill där samla de sista materialerna till ett utförligt verk över Shakespeare, vilket han sedan **med första** ämnar utgiva. *Goethe* har flyttat till Jena, sedan han förlorat sin hustru och sin teater-direktion; den förra genom döden, den andra genom en *bund*, som bragte honom i gräl med sin gamle ungdomsvän Storhertigen. Saken var, att *le beau monde* i Weimar ville se en pudel uppträda på teatern såsom huvudperson i en rörande dram, vilken *Goethe* fann osmaklig; man utverkade sig Storhertigens befallning att den skulle uppföras, varpå den förtörnade Skalden begärde avsked och lämnade staden. Denna händelse har en tid livligt sysselsatt dagbladsskrivarne, som givit hunden det tragiska namnet »*der Schicksalspudel*.« *Werner* håller **kapuciner-predikningar** i Österrike. *Fredr. Schlegel* vistas i Frankfurt, har blivit ofantligt tjock och äter varje mål i dubbla portioner, men betalar blott för enkla, emedan värden anser sig mångfaldigt vedergäldad i den mängd av gäster, som en sådan mans ryktbarhet skaffar till spisningsstället. *Aug. Wilh. Schlegel* är åter hos Madame Staël-Holstein. *Oehlenschläger* kuskar omkring i Södra Tyskland. – Vad tycker du om **Napoleons Manuscrit**? Det äger väl knappast honom själv till författare, men har i sitt naiva förgudande av Styrkan, sin matematiska frånvaro av all historia, religion och moral, sin genialiska orimlighet och sin spartanska stil, ett dystert och dock bländande majestät, som icke är denne vårt tidevarvs förfelade **Prometheus** ovärdigt.

Hur mår man i Uppsala? Dyrbara vänner! när får jag åter språka med Er? –

»*Warum treibt sich das Volk so, und schreit? Es will sich ernähren,
Kinder zeugen, und die nähren, so gut es vermag.
Merke dir, Reisender, das, und thue zu Hause desgleichen!
Weiter bringt es kein Mensch, stell' er sich wie er auch will!*«

Har ej Goethe rätt? och kan man i själva verket göra någonting klokare, än erövra en älskvärd flicka, gifta sig och sätta sig i ro? – Lev väl! och tag frågan i betänkning.

V.

Berlin. (Forts.) Ankomst till Dresden.

[Augusti.]

Ja, min älskade Broder! det gamla ordspråket: *allt är ej guld som glimmar*, bekräftar sig även med en mängd tyska härligheter, så snart man ser dem på närmare håll. Framför allt gäller det om Preussen och Berlin: ehuru väl jag visst vore orättvis, om jag nekade, att jag också lärt känna mycket, som uthärdat provet. Gudskelov mellertid, att jag för denna gång är därifrån! Din vän sitter nu i *Tysklands Florens*, det *olympiska* Dresden, såsom Herder i billig förtjusning kallade denna glada stad; jag befinner mig sedan ungefär en månad i hjärtat av det vackra, trevliga Sachsen, och känner mig med detsamma närmare intill Germaniens hjärta. Vår dyrkansvärda Skaldinna inträffade, som du vet, i detta **Canaan** redan ett par veckor före mig, och fröjdas, liksom jag, åt njutningen av den eldigare, friskare och vänligare livsfläkt, vars vederkvickelse här omotståndligt meddelar sig från natur, konstverk och människor. Jag vädjar till Ditt omdöme, om det är möjligt att vantrivas under en sydligt mild, evigt blå Septemberhimmel, mellan de angenämaste bekantskaper av båda könen, filosofer, skalder, italienska målningar, katolska koraler, vinkullar, flodböjningar, berg, dalar, lustgårdar och spatsergångar, vilkas fågring endast överglänses av de personliga skönheters, med vilka man vandrar? Vad erfor jag däremot i Berlin? Damm, röt månadshetta, tröga intryck och magkrämpor.

Till de tröga intrycken bidrog väl mest den enslighet, i vilken jag där halvt frivilligt, halvt ofrivilligt framlevde min tid. En och annan sällskapskrets, i vilken jag blev införd, lockade mig

ej särdeles att oftare återkomma; den berömda superfina Kulturen föreföll mig, när jag kände henne närmare på pulsen, icke sällan lika ytlig och torr, som sanden ur vilken hon uppgrott. Det bästa är, att hon i detta fall merendels blottar sitt abstrakta och konstlade väsende med en självförnöjsamhet, som gränsar till ett slags oskuld. Jag har upplevat märkvärdiga utbrott av Berlinsk fosterlandskänsla: så t.ex. frågade mig, i en tämligen högspänd te-församling, en hårt åtsnörd officer, som tillika var poet: »*Nun, wie gefällt's Ihnen, mein lieber Schwede, in diesem südlicheren Klima? Gelt, hier ist Leben und geistige Beweglichkeit!*« och en annan prisade, på fullt allvar, de mjölfina sandvirvlarnas egenskap att göra ögonen skarpa och glänsande. Dessutom får man sig vid alla tillfällen inskräppt, att man har äran av idel utsökt tappra mäns och riddares umgänge. Jag råkade icke lätt någon ung karl, som ej antingen är soldat, eller åtminstone nyss varit det; alla berättar att de äro Tysklands befriare, alla bära mustascher, stjärnor, snöra sig och skriva vers. En preussisk militär i full klädsel är, vad den övra delen av kroppen beträffar, trogen arving av fruntimrens gestalt i den beryktade fransyska snörlivsdräkten: magen och underlivet sammanpressas till en förvånande grad, höfterna skjuta ut vitt och brett därunder, och bröstet är betäckt med en så karikatyrlik uppstoppning, att man tror sig vid första anblicken mindre se hjältar än förklädda kvinnor. Man skulle tro, att denna dräkt vore antagen för att parodiera Moskoviterne: men parodien är så allvarsam, att karlar stundom under parad-manövrer digna överända och dö, besegrade av sina kläder. Bland Elysiums invånare kan en skugga i sådan dräkt knappast undgå att väcka spefåglars uppseende. I blandade sällskaper av bägge könen föll dess löjlighet starkast i ögonen, emedan det i Berlin ofta nog händer, att de samfunds-medlemmar, som *de facto* och oförnekligen äro fruntimmer, framträda så långa, käck och på barmens vägnar av Naturen så njugett begåvade, att om dessa flickor ville anlägg-

ga uniform och måla sig mustascher, skulle de försmäktande hjältarna och skalderne omkring dem ej i manhaftighet behålla det ringaste företräde. Föga uppbyggde mig för övrigt det oupphörliga snacket om idéer, bildning, konst och litteratur, så snart jag insåg att den härskande tonen, hos de flesta, liksom hos oss, bestämdes av *mode* och *jargon*, och att mängden, liksom hos oss, bestod av platta och prosaiska naturer. Dessa äro således *dresserade*: men ligger väl egentligen med sådana någon vikt på *arten* av deras dressyr? I Sverige äro dylika personer *tråkiga*, i Tyskland äro de genom det övergjutna glitterguldet av beläsenhet, kritik och poesi tillika *äckliga*: och billigt må betvivlas, om det sista är bättre. Vartill hjälper det, att i stället för annat skvaller prata om Shakespeare, Goethe, Beethoven och Rafael, att måla, att musicera, att göra vers, från morgon till kväll, om hjärtat är tomt och hjärnan utan snille? att göra vetenskap och konst till ett slags *crém*, som var och en kan komma åt och lägga en liten klick av på sin tallrik, om det, liksom allt annat slisk, på längden fördärvar slappa magar? att för månader göra någon utmärkt författare till sitt *év και πав*, om man efter denna tid glömmer honom och under denna tid frågar efter ingen annan? – *Fouqué* var den siste, som på detta vis en tid bortåt *satte* alla te-societets-tungor i *beskattning* till sitt lov, liksom han i Tysklands flesta poetiska kalendrar och fickböcker var de oräkneliga småskaldernes gemensamma mönster. Nu börjar han redan vara betydligt mindre *en vogue*, och man tycks ämna *Hoffmann* till hans efterträdare; en ära, som föga måste smickra denne, så länge hennes utdelare fortfara att likna den kvicka teckning han uppdragit i sin berättelse om hunden *Berganza*. Och förståndigare Berlinare själva hava sagt mig, att detta estetiska kultur-oväsande, som visserligen för övrigt är en i hela Tyskland vida utbredd falsk överflödsvara, men av allmänna rösten dock anses äga i Berlin sin egentliga huvudort, ännu där på långt när ej lämnat plats åt herraväldet av en både grund-

ligare och hjärtligare bildning. Väl räknar också denna sina präster och prästinnor, på vilkas altaren, ostörd av allt omgivande larm, den heliga lågan lika starkt som stilla brinner: men sådana individer äro vanligtvis ej de första, som efter ankoms- ten till en stor, främmande stad framställa sig för en utlännings blick. Att *jag* fick njuta ett av de härligaste bland dylika undan- tag, därför hade jag allenast lyckan av ett äldre personligt för- hållande att tacka. Jag menar en det Sannas och Skönas präst- tinna, om vilken Du känner, liksom jag, att poesien, konsten och den här överallt predikade *högre åsikten av tingen* ej lever blott på hennes tunga, ej blott i hennes penna, utan i varje puls- slag som sprider sig från hennes ädla hjärta. Sedan *hon* icke mera fanns inom Berlins murar, vad förmådde väl i Mark Bran- denburg kvarhålla mig?

Men Professorerne, de Lärde, de *stora männen* i Snillets och Vetenskapens värld, av vilka preussiska regeringen med klok och hedrande frikostighet dragit så många från Tysklands alla sidor till sin huvudstad? – Jag tillstår, att jag av en besynnerlig lättja var länge försumlig i förvärvandet av litterära bekantska- per, så att Universitetets sommarferier började och nästan alla de, vilka jag borde uppsöka, reste sin kos, just vid den tidpunkt, då jag hunnit någorlunda vänja mitt lynne vid känslan av att vistas *utomlands*, och begynt med allvar tänka på att därav skör- da nytta. Hos filologen *Böckh*, vars yttre ovillkorligt påminner om Rask, och den filosoferande Fysikern *Weiss* bevistade jag ett par innehållsrika föreläsningar. Men endast *Schleiermacher* och *Rübs* lyckades det mig att ordentligen råka, fastän liksom på re- sande fot, emedan bägge lämnade staden ett par dagar därefter, den ene för att begiva sig till Thüringen, den andre till Pom- mern och Rügen. *Platons översättare* är till sin gestalt liten, spenslig och puckelryggig, med ett välbildat, livligt och *deter- minerat* ansikte, glasögon på näsan och denna högt i vädret; kvickhet, slughet och *dialektik* lysa ur hans vänligt skarpa

blickar och leka på hans oupphörligt rörliga anletsdrag. Hans umgänge liknar hans fysiologi: det är den sokratiske ironiens ande i slöjan av en smula modernare personlighet. Sverige kallade han *das Paradies der protestantischen Geistlichkeit*, emedan Kyrkan där ännu icke blivit oinskränkt beroende av Staten, och skrattade mycket åt det i Hamburgs-Correspondenten utbasunade gräl, som i början av detta år uppstod mellan Schellings Filosofi och Ärkebiskopen i Uppsala. Söndagen förut hörde jag honom *predika*; det var likväl ej för första gången. Hans predikosätt svarar väl ej mot *mitt* ideal av predikning, men är tvivelsutan fullkomligt passande för det slags menighet han har. Denna består nämligen av en destillerad kvintessens ur allt vad man i Berlin kallar bildat och upplyst, idel sinnrika herrar och damer, psykologer och *mimiska konstnärinnor*, som varje söndag församla sig i logerna och *parterren* av en så kallad *Dreifaltighets-Kirche*, för att låta Schleiermacher arbeta på sina själars räddning. Nu är *känslan* icke Berlinarnes starka sida, varemot de inbilla sig att överträffa hela människosläktet i *intelligens* och *idéer* (de nyaste mode-namnen på *förstånd* och *väsentliga föreställningar*); av vilken orsak en och annan begäbbare döpt deras flacka sandöknar till *das Land der Intelligenz*, den bästa parodi på det abstrakta begreppet av en intelligens utan natur och utan rötter. Till sådana åhörare, vilka mer och mindre hänga fast vid den ensidiga världsåsikt, vars högsta filosofiska representant *Fichte* var, fastän de nu sökt överkläda den med en smula mystik, liksom han själv i de sista åren av sin levnad, måste predikanten alltså först och främst taga i beslag reflexionen, för att genom denna omväg småningom bana sig fram till det förskansade hjärtat. Detta förhållande gör, att Schleiermachers predikningar mera äro ett slags konverserande, populärt *dialektiska* föreläsningar över kristendomens utanverk, än omedelbara utgjutelser av kristendomen själv och dess höga mysterier, dem han sannolikt anser såsom endast en *esoterisk* församlings egen-

dom. Mellertid äro hans tal genomandade av en jämn och liksom förborgad, men lindrigt kännbar värma; och gärna hör man ej mindre det vackra i hans skära, böjliga röst, än det klara, lugna och sakta bevekande i sättet av hans föredrag, vars okonstlat systematiska sorgfällighet och rundning är så mycket mer förundransvärd, som det påstås att han nästan alltid extemporerar. Hans vänner hava sagt mig, att han stundom oförmodat överrumplas av en häftig rörelse, och att han då talar med en ljungande kraft, som erinrar om Gamla Testamentets profeter. Jag har ännu ej hört honom i denna stil, men tvivlar ej att utsagan kan vara sann. De predikningar Schleiermacher låtit trycka, äro på vänners enträgna begäran uppskrivna ur ett ungefärligt minne av vad han improviserat på predikstolen, och förekomma oss förmodligen därför något stela och kalla. I fall detta ämne skulle påminna dig om ännu en högaktad predikant, den älskvärde teologen *Marheineke*, så förmår jag, tyvärr, om honom ingenting vidare säga dig, än att jag en gång mött honom på gatan, och att hans utseende är mildt, värdigt och intagande. Jag för min del skulle näppligen vara i stånd att predika varmt i kyrkor, vilka, liksom de nyaste Berlinska; i sin inredning nästan likna opera-salar; ehuru väl denna världslighet inskränker sig endast till bänkrummen och deras i flera varv över varandra kringgående gallerier, ty för övrigt har den protestantiska gudstjänstens kärlek för tomhet och vitkalk avlyst allt möjligt så i väggprydnader som ceremonier. Nattvardens anammande t. ex. såg jag engång, och det bestod i en frukosterande spatser-tur omkring ett runt dukat bord, på vilket brann en ljusdank; mellan bordet och väggen stod en svartklädd värd, som gav varje ankomling en drick och ett stycke kaka, varpå gästen tackade med en bugning och gick sin kos bakom hans rygg. Det djupaste religiösa intryck jag i Berlin erfor, skänktes mig av en ypperlig koralmusik, som jag engång hörde uppföras i en av sockerkyrkorna på Gensd'arm-torget. En hänryckande Sång-

erska, Madame *Milder-Hauptmann*, vars like åtminstone i *detta* slags sång visst ej Norra Tyskland kan framvisa, fyllde valvet med allsmäktiga himlaljud och hjärtat med förädlade berusning. Vid detta tillfälle satt bredvid mig i bänken den berömda läkaren *Hufeland*, en gammal gravitetisk hedersman, som ännu lever, i praktiskt förakt av sin egen teori om tobaksrökning. – *Rühs* är en hyggelig karl, och min blida stjärna lät mig träffa honom i ett särdeles vänligt lynne: man skyller honom annars för att ofta nog vara vresig, liksom han i allmänhet gärna polemiserar. Också har han nyligen, sedan han länge förföljt Judarne och Konungen av Danmark, spänt bågen mot vår vän Hammarsköld, och i en tidskrift, vars namn jag ej minns, infört en smädlig kommentar över något Tal om Folkskolor, som Hammarsköld lär hava hållit på sista riksdag. Vid första åsynen skulle man snarare taga Rühs för en elegant Stockholms-Kanslist, än för en lärd hävdeforskare och Professor: hans umgänge är dock verkligen både angenämt och undervisande. Det är en stor skada för vetenskapen och våra nordiska hävder, att en man av så mycken [annalistisk beläsenhet](#) och flit skall så rentav sakna sinne för vad som är Historiens mærg och själ, det mytiska i dess forntid och det dramatiskt individuella i dess utveckling. Jag dolde ej, huru missnöjda Du och jag och alla med oss likatänkande Svenskar äro med begynnelsen av hans verk över Sverige, och huru vi ej kunna undgå, vad hans åsikter av Eddorna och isländska vitterheten beträffar, att äga samma mening som Rask, Müller och bröderna Grimm så väldigt mot honom förfäktat. Till min förundran svarade han, att han i avseende på dessa föremål betydligt ändrat sina tänkesätt, och att man snart skulle få se det; likväl utlät han sig ej närmare, [varutinnan](#) väl den omnämnda ändringen kunde bestå. Än mera förvåntes jag dock, när han började läsa opp ett par provstycken av en tillämnad översättning av *Bellman*, och bäge i hög grad lyckade! Det ena var visan om Ahasverus och Esther, det andra den be-

kanta vaggvisan »Lilla Carl sov sött i frid«, vars ömma toner även hälsade *mig* vid mitt inträde i livet. Jag hade sannerligen ej trott Rühs om en så utmärkt poetisk skicklighet. Han berättade, att han meddelat dem jämväl åt Tieck, som genast fattat ett livligt intresse för skalden och uppmanat honom till fullbordan av detta företag. Enligt nödvändighetens krav vill han beledsaga översättningen med upplysande noter, till vilka han utan tvivel genom sin långvariga vistelse i Stockholm, mer än varje annan möjlig tysk översättare är *iståndsatt*. Håller han ord, så riktar han sitt fäderneslands litteratur med en av de underbaraste skepnader, i vilka någonsin Poesiens idéttjusning uppenbarat sig. – En i Berlin över sommarn kvardröjande lämning av vetenskapsmän såg jag en afton i ett sällskap, som kallar sig *det philomatiska*: där uppläste den för sina politiskt-litterära operationer billigt vanryktade *Schmalz* en avhandling över lyxen, bevisande att ingen lyx finns till; en sats, vilken sedan bragte honom i häftigt klammeri med den privatiserande Smakläraren *Bendavid*, en gammal cynisk och rödbrusig Jude, tills äntligen det dukade bordet återställde vänskap och likstämighet. Nu, mellan skål och vägg, som ordspråket lyder, var *Schmalz* på sitt rätta ställe: han berättar förträffligt anekdoter, sväljer vin med drift, och är för övrigt ett litet fett *Geheimeråd*, som skrivit emot Dygdförbundet. Ur detta tros ett annat Sällskap, som heter *det Tyska*, vara en telning av betänklig natur, nämligen i de Makthavandes ögon, emedan den såsom demokrat och *demagog* ansedde *Jahn* där förer ordet, alla lånade ord utmönstras ur språket och ledamöterna gå klädda i forntyska dräkten. En av dessa ledamöter, den bekante geografen och *puristen Zeune*, lärde jag känna i ett av Generalskan Helvigs aftonsamkväm; en hederlig, okonstlad man, som tillika är föreståndare i en uppfostrings-anstalt för dövstumma. Han har utgivit en fick-upplaga av *Lied der Nibelungen*, vars företal vittnar om redligt nit, men ej i samma mått om insikter och snille. –

Den *fortytyska dräkten* börjar genom Regeringarnes motvilja bekomma en vikt, som åter befordrar dess bruk och omlopp; den var för icke längesedan av mängden avlagd, till och med ibland Studenterne. I Österrike och Bayern har överheten förklarat sig däremot med formliga förbud: preussiska Styrelsen besinnar sig ännu. Det är obegripligt, varför man ej kan unna folk att låta sy sina kläder efter eget gottfinnande, isynnerhet när det nya bruket icke blott är pittoreskt vackrare än vårt vanliga, utan ock mera hälsosamt och bekvämt. Här i Dresden ser man det allsicke: men därtill har ej något kungligt förbud varit av nöden; en *tillräcklig förmur* ligger i Sachsarnes egen mot Preussen högst fientliga sinnesstämning, som tycker sig ha föga skäl att jubilera över Tysklands befrielse. Också existerar ej här den Berlinska motsatsen av ett militäriskt snörlivs-system å ena sidan och en otillsnörbar universitets-anda å den andra. Man har gjort sig livet mera bekvämt.

Till *Fouqué* kom jag ej att resa; nästa vår torde dock bereda mig detta nöje. Varje vinter tillbringa han några veckor i Berlin, åtföljd av sin romandiktande *junoniska* fru; den övriga delen av året förlever han i skötet av en älskvärd familj och en vacker park, under oavbrutna poetiska värv och ridderliga betraktelser. Jag håller oändligt av denna fromma, i saliga trubadurs-drömmar ostört lekande skaldenatur, fastän ej glömsk av de brister, som vidlåda den inför Konstlärans obevekliga domstol. Det kunde dock hända, att just den *strängaste* synpunkten överallt är den enda, som är billig och mild. Mängden av läsare handlar annorlunda: den kan ej annat än utsväva, i tadel och beröm. Ingenting är vådligare för en skald, en utmärkt författare, än att komma i *mode*, i fall han är nog svag att gärna lyssna till modens bifall och låta bruka sig till den läsande *massans* hjälte för dagen. Tvivelsutan har en sådan svaghet gjort Fouqués olycka; han är liksom tillfångatagen av sitt eget manér, han lever blott i skrivande och är på vägen att bli en ridderlig-

hetens Lafontaine. Vem ser icke, att en sådan utgång visst ej är värdig sångaren av Sigurd och Undine? Men också lagar man redan sin uppsyn i ordning att förgäta vad han varit, och sannolikt skall man innan kort fränkänna honom varje gnista av poetisk förmåga, sedan man för icke längesedan upphöjt honom till fader och Messias för ett nytt poetiskt tidevarv. Det är en skärseld, på vilken var och en måste bereda sig, som engång haft det missödet att vara ett slags avgudabild. *Fanns* likväl i belätet något odödligt guld bland den myckna mänskliga slaggen, så mörda dessa flammor ej: de blott rena och försona. – Liksom Lafontaine med sin huslighet och Fouqué med sitt rid-darliv, så börjar nu *Hoffmann* att bli enformig med sina *djävlerier*. Detta genialiska original har fallit på den vurmen att förälska sig i *helvetets* skönhet, och dukar opp för sina läsare så många *Belsebubs-rätter*, att slutligen all matlust förgår dem, eller åtminstone all smältningsförmåga. Ett märkvärdigt fenomen av personlig disharmoni och estetisk överretning, av oupphörig kamp mellan vardagsvärldens platta prosa och de eviga idealen, ett slitande kaos av välljud och missljud, som han sällan på annat sätt upplöser, än med ett vilt förtrampande av alla de sparsamma blomster, med vilka vårt arma Närvarande är bestrött, ett ironiskt hån, som gränsar till människohat, ja till vansinnighet; ej under då, att detta sista själstillstånd över allt i hans skrifter förgudas! Jag var högst nyfiken att se en så besynnerlig individualitet ansikte mot ansikte, men det är nästan omöjligt att få råka honom: han tycks ej älska besök och låter merendels svara främlingar, antingen att han är sjuk, eller att han är borta. Detta kan jag dock ej särdeles förtänka honom; ingenting är mera ledsamt, än gapares påhälsningar. Sista gången, ett par dagar före min avresa, sökte jag honom i sällskap med General Helvig och Oehlenschläger, som bägge personligen känna honom; men lika förgäves. Det hjälper ej stort att bjuda honom i något hus, där han ej självmant har lust att in-

finna sig: han kommer, men talar ej ett ord, dricker sitt te och gör förunderliga miner. Man säger, att han ser ut ungefär så, som han i sin *Sylvester-Nacht* skildrat »mannen utan spegelbild«, och har i sitt lynne någonting lika demoniskt och spökaktigt, som i sin gestalt. Du märker således, att man ej lätt kommer detta underbaraste av alla Kriminal-Råd inpå livet, i fall man ej så griper an saken som *Brentano*, vilken ej längesedan vistades i Berlin och själv är ett stycke helvetesbo. Det berättas nämligen, att Brentano en dag gick till Hoffmann, för att göra hans bekantskap: men erhöll av betjänten det svar, att hans herre vore högst illa sjuk och alls icke orkade tala med någon människa. »*Das ist mir eben recht*« sade Brentano; »*nun, es ist an der höchsten Zeit: geh' Er gleich zu seinem Herrn hinein, mein Lieber; und meld' ihm, dass der Doctor D'Apertutto draussen steht, der allenfalls auch durch Fenster und Thüren passiren kann!*« Du minns att Doctor D'Apertutto i *Sylvester-Natten* föreställer Hoffmanns poetiska *principal*, Satan: betjänten, i sin oskuld tämligen bestört över dessa hemska utlåtelse, skyndade in, kom darrande tillbaka och öppnade dörren, varefter »den förryckte Kapellmästaren *par excellence*« mottog sin gäst med ett fullkomligt solskenslynne. En enda gång visades han mig på avstånd, vid ett tillfälle, då mitt i sommaren det nya Skådespelshuset avbrann, blott tvenne dagar sedan jag där sett givas den av honom lika romantiskt komponerade, som av hans vän Fouqué romantiskt diktade operan *Undine*. Han lutade sig ur ett fönster av sin boning vid Gensd'arm-torget; det var afton, och den ofantliga, nu i flammor på alla kanter blossande byggnaden, som alltsedan middagstiden varit lågornas rov, liknade i kväldunklet en lång stund, med sin oskadade stomme och alla dess lysande fönstergluggar, ett konungsligt *salamander-palats*; eldskenet bestrålade det lilla magra anletet, under vars *larv* i detta ögonblick förmodligen spökade några dussin vidunder och äventyr. Denna brand, som i begynnelsen försatte Berlin i den

yttersta förskräckelse, men snart genom Försynens och vindarnes gunst förvandlades från *fara* till *dekoration*, församlade på Gensd'arm-torget hela Berlins vackra värld och kvarhöll den inpå sena natten: man såg rätt förnöjd ut och tycktes trösta sig över den kostsamma förlusten med en viss tillfredsställelse, att skådespelshuset i sin undergång dock självt föranstaltade ett skådespel. Mest beklagades för övrigt mistningen av garderoben och dekorationerna, vilka ock i sanning voro så dyrbara, så präktiga, så inrättade av fantasi och smak, att knappt någon europeisk teater troddes i dessa beståndsdelar kunna med den Berlinska mäta sig. Tvenne dekorationer i ovannämnda opera kan jag aldrig förgäta: de brusande skogsvattnen och den av dem bildade holmen, på vilken Undine och Huldbrand första gången kommo tillsammans, om natten under den gamla fiskarens klagoskri; samt det färgrikt skimrande, genomskinliga palats på Medelhavets botten, där den trogna havsprinsessan slutligen visades åter med sin älskare och make förenad. Överhuvud gjorde denna opera på mig ett förtrollande intryck; och likväl skulle hon ännu vida högre behagat mig, om jag aldrig hade läst den ypperliga sagan, vars ande är egentligen för ljuv, för öm, för luftig och späd att kroppsligt frambefallas på ett brädgolv mitt ibland den plumpa verkligheten. Det oaktat har hon bestyrkt mig i min övertygelse, att detta slags dramatik bör alltid välja sagan till sin källa och magien till sitt rike. Denna åsikt var Mozarts; och endast ett sådant musikaliskt snille, som Glucks, kan lyckas att göra den så kallade heroiska, på tragediens område ingripande operan uthärdlig. — *Franz Horn* bodde *unter den Linden*, och jag gick ofta förbi hans boning, men utan att sätta foten över hans tröskel; jag skrämdes av ryktet om hans fåfänga, som tillika skall vara parad med en halvt sjuklig, halvt tillgjord religiositet. Skada om denne man, så högt aktningsvärd för grundliga forskningar i vitterhetens hävder och för många omdömen, yttrade med lika mycken kvickhet,

som mognad och sanning. Ganska lätt kan dock ryktet göra honom orätt, och om jag engång återkommer till Berlin, vill jag ej bära på mitt samvete att häri hava varit delaktig. – Man skyl- ler en mängd av Tysklands högre och lägre snillen för den svag- het, att över all höva blåsa opp sig av egenkärlek och självbe- undran. Tyvärr saknar man ej dylika exempel hos oss, men det är mig lika litet begripligt, om man ock har inom sin barm blott en enda anande skymt av sanning, skönhet och poesi, huru man bär sig åt att falla i denna osaligt sälla förryckthet. Mig tycks, att en uppsänd blick till höjden av en Plato, en Shake- speare, en Goethe borde vara tillräcklig att visa det egna Jaget i hela dess ömkliga litenhet. Varje sannfärdigt stor man, varje mästare i vetenskap och konst har i kärnan av sitt väsende varit ödmjuk och anspråkslös. Vilken föraktlig sak är icke varje per- son, varje talang, i jämförelse med Guds härlighet, Naturens rikedom och Evighetens fordringar! Vad har jämväl det störs- ta snille framför sina medmänniskor, utom en smula eldigare spänstighet i livets uppfattning och i flykten till ett mål, som av ingen dödlig kan uppnås?

De enda vackra landställen i närheten av Berlin äro *Charlot- tenburg* och *Stralau*; det sistnämnda en trevlig by vid Spree bland täcka ängar och lundar, med en enslig kyrka och några gravvår- dar i sikte gent över floden, det förra ett pryddigt slott med en rymlig engelsk lustpark och den berömda mausoleen till *Drott- ning Luise's* minne. Få drottningar hava väl så av sina underså- tare blivit älskade; saknade och förgudade; skön, mild, själf- full, glättig, trofast, moderlig, modig och ståndaktig, var hon lik de ädlaste kvinnliga gestalter i den forna Riddaråldren, på engång sin gemåls hela sällhet och för varje Preussare den personliga bilden av kvinnlighetens högsta tjusning och behag. Så be- skrivs hon av alla, som sett och känt henne, med en mun, och jag begriper ej annat än att denna *vox populi*, som ännu sex år efter hennes död är densamma, här tolkar en sannfärdig *vox*

Dei tillika. De nedriga rykten, som Napoleon och hans satelliter ganska oridderligt läto utsprida för att hämna sig på hennes hat och förakt, bjödo förgäves till att fläcka den glänsande snön av hennes ära. I sällskap med Generalskan *Helvig* och Baron *D'Albedyll*, som blott en kort tid i Berlin uppehöll sig, besökte jag på en vacker Juli-eftermiddag den enkla grekiska gravbyggnad, som förvarar hennes jordiska kvarlevor och *formen* av deras levande fullkomlighet. I skuggan av Nordens cypresser, mellan blomstermattor av troget vårdade förgät-mig-ej, höjer sig det lilla dödstemplet, i vilket ännu den sörjande Konungen varje år ensam innesluter sig för att fira årsdagen av hennes förlust. Ett slags allrahelgaste öppnar sig och visar det mästartverk, varmed den unge bildhuggaren *Rauch*, av ringa härkomst, uppvuxen i hennes tjänst och först av henne med uppmuntran bemärkt i sin omotståndliga böjelse för konsten, förevigat i marmor den sista tacksägelsen till sin välgörarinna och kanske till sin konst kärleks första ideal. Den sköna drottningen, i mer än kroppsstorlek, sover på en vilobädd, i den ledigaste och täckaste ställning, liksom hängjuten i en lycklig slummer; glad, nästan barnslig oskuld blandas i hennes anletsdrag med ett stilla majestät; det lätta täcket, den veka linnebehöljningen smyga sig kyskt omkring varje omedvetet behag, och falla ned ifrån bädden i mångfaldiga, lika okonstlade som konstrika fällar; de äro arbetade med en sådan finhet, en så len smidighet, att man blott genom vidrörning kan övertyga sig att man ser marmor. Omkring den sovande Befriade stå, i rummets hörn, höga och med sinnrika symboler smyckade marmor-kandelabrar av *Friedrich Tieck*; en värdig broder av skalden och nu, tillsammans med *Rauch*, vistande i Carrara. Dessa män äro snillen och konstnärer: *Schadow* en skicklig hantverkare blott. Jag lämnade med en ljuv känsla det ensliga grifthuset, som inom trånga murar dock räddar det allt, som efter få år av varje skönhet, varje ungdom *blir övrigt* på jorden: dess *bild*, evigt lika lockande och ny.

Och så har jag om Berlin ingenting vidare att tillägga, än att sommaren i intet avseende är en tjänlig årstid att leva där, och att jag småningom **sönk** i en besynnerlig melankolisk liknöjdhet, som gjorde att jag utan ett enda skäl dröjde där kvar ända till inemot tre veckor efter min väninnas avresa. Det hjälpte ej att vandra omkring i *Tiergarten*, där nästan alla löven voro grånade av damm, eller tumla om den tröga fantasien bland människovimlet utanför värdshusen, sedan man blivit van vid Berlinerfolkets märkvärdiga passion för svagdricka. Än mindre **båtade** mig mina mödosamma steg, åt alla riktningar, inom stadens murar: jag blev ej lättare till sinnes och gjorde inga upptäckter, om jag undantager den av ett vackert *badbus* vid Spree, med överskriften *in balneis salus*, och av min barndomsvän *Pufendorfs* grav i den av gamla **skilderier** och gravvårdar uppfyllda Nikolai-kyrkan. Du vet väl, i vilken mening jag kallar Pufendorf min barndomsvän: det var den första historiska författare, som föll i den fyraårige gossens händer. Mellertid, för att dock med någonting fördriva tiden, fortsatte jag tämligen flitigt min i Sverige påbegynta omarbetning av skriften över *Ehrensvärd*, och emottog dagligen regelbundna besök av en ryktbar läkare, som hade åtagit sig att förbättra min hälsa, men använde den egna kur-metod, att en timma var förmiddag, sedan han åkt omkring till sina övriga patienter, underhålla mig med berättelser om alla student-dueller, i vilka han deltagit som hjälte och som vittne. Mitt Ehrensvärdiska arbete var en kväll nära att kosta mig dyrt; ljusen på mitt skrivbord fattade i de fina, tunna fönstergardinerna, som inom ett ögonblick stodo i full låga; lyckligtvis förhindrade en spegel kommunikationen mellan fönstren så länge, tills jag hann slita ner de brinnande bitarne och vräka dem i en hög på golvet, där min värdinna, som instörtade från gatan blek av det sedda eldskenet, fann mig redan segrande, med en vattenflaska i handen, trampa bland rök och flammor. Det var en ung, **minauderande** och illslug änka, som gick

ut på att vara sentimental och nervsvag; hon betygade mig i den allrasirligaste Berliner-dialekt sin tillfredsställelse över händelsens utgång, ville ge mig droppar för den förskräckelse, i vilken hon trodde mig vara råkad, och sydde ofördröjligen med egna vita händer ett par små svarta sidengömslor åt mina förbrända tummar: men lät mig icke dessmindre två dagar därefter betala den till aska förvandlade dubbelgardinen åtminstone åtta gånger över dess verkliga värde. Jag var i alla fall belåten med mitt ödes vändning: Preussen fick behålla sin huvudstad och jag mina papper.

Dagen efter detta äventyr blev mig sagt, att *Oebenschläger* vore ankommen till staden; varpå jag genast, nästa morgonstund, uppsökte honom i *Solens* hotell *under lindarna*. Han hade nyss lämnat Wien och ämnade sig till Köpenhamn där han nu redan befinner sig. Lyckligt har således han slutat den frivilliga landsflykt, i vilken han begav sig för att njuta någon frid undan Baggesens och dess *-aners* skällande larm. Av min återstår ännu största delen. – Jag blev mycket artigt emottagen, och sedan vi språkade varjehanda om ställningarna i danska och svenska litteraturen, vilken senares nyaste händelser icke voro honom obekanta, uppläste han för mig några bitar ur sin yngsta dikt *Fredriksberg*, ett slags kedja av små idyller över hans födelseort och första barndomsintryck. Det är i sanning ett nöje både att höra honom läsa och betrakta honom när han läser: örat gläder sig över böjligheten av hans angenäma röst, och ögat över den livliga rörligheten i hans vackra anletsdrag. Han har verkligen, såsom ryktet berättat, ett prydligt utseende; och huvudet kan med skäl kallas skönt. Någon har sagt, att han vill låta sin *Under-lampas* hjälte, *Aladdin*, gälla för sitt eget porträtt; och i det fallet må honom gärna medges, att åtminstone *syskontycket* icke saknas. *Dana-skalden* är nämligen själv en ännu rätt ungdomlig och fyllig *Sanguinicus*, med dunkelfärgade hår och ögon, jovialisk, godhjärtad, lätt eldfängd, maklig och sinnlig; endast

är han för egen räkning en smula förmycket *Narcissus*; men på ett så naivt och förtroligt sätt, att man svårligen kan upptaga det illa. Jag förde honom till General Helvig, vars bekantskap han gjort under dennes vistande i Köpenhamn, varefter vi alla tre gingo ut i *Tiergarten*, där vi spisade mellan gröna träd i en molnfri himmels åsyn, drucko tappert och blevo hela dagen tillhopa under mycken lust och gamman. Ehuru vänlig och glättig han var, kunde dock, som du lätt förmodar, den stora personliga olikheten mellan våra naturer ej undvika att stundom i vissa punkter stridigt drabba tillsammans; så t. ex. uppstod om rätta åsikterna av Medeltiden och Kristendomens mysterier en häftig tvist, som slöts därmed att han höll mig för en svärmare och jag honom för en ofilosof, men för övrigt icke störde harmonien av vårt umgänge. Bland hans senaste diktfoster sätter jag mesta värdet på *Helge*, och har stark böjelse att själv engång behandla något passande fornsvenskt ämne i ett dylikt litet epos av romanser, vilkas enkelhet, liksom där, oaffekterat borde gränsa till folkvisans oskuld. – Jag såg ej oftare den älskvärde och snillrike skalden, emedan jag vid ett förnyat besök ej träffade honom hemma, och nu äntligen hade ställt mig på resande fot till de Dresdenska vinbergen. Sedan jag med en utsökt, och av några *gute Groschen* understödd vältalighet skaffat mig en passpåskrivares förlåtelse, att jag uppehållit mig i Berlin sju veckor utan någon *carte de sejour*, rullade jag redan vid nästföljande dags soluppgång, i en tämligen bekväm formans-täckvagn, utföre *die Dresdner-Strasse*, genom *das Kotbusser-Tor*, glad att snart få vederkvicka mig bland de muntra Sachsarne och deras otaliga konstskatter.

Det sätt jag denna gång valde att resa, nämligen med en så kallad *Lobnkutscher*, är utan tvivel det rådligaste man kan välja, när man ej är nog rik att för ensam räkning färdas med extrapost, och ej nog fattig att behöva kvälja sig med den odrägliga ordinära posten. En sådan tysk *vetturin* är en man, som med

egen vagn och egna hästar åtager sig att bringa den resande från en viss huvudort till en annan, för en viss i ett för allt ackorderad summa, som likväl ej i Tyskland, liksom i Italien, tillika inbegriper vad man själv under resan kostar på sin person för spisning och nattkvarter. Det är naturligt, att prisen skola vara ringare i Tysklands västliga och sydliga delar, där kommunikationen är vida livligare och de stora städerna ligga närmare varannan; dock fann jag min första lärpenning måttlig nog. Vagnen var snygg och rymlig, vartill kom den förmånen, att ehuru han, såsom de flesta sådana, var inrättad för fyra personer, hade blott en enda reskamrat anmält sig, en munter och språksam gravör vid namn *Jachtmann*, vars vänlighet och tjänstaktighet blev mig på flerahanda vis till nytta. Lustig och artig var jämväl den unge kusken, frodig och solbränd, i ljusgrön manchestersjacket och svart vaxdukshatt, berättade historier, körde i solhettan och sanden fortare än vi med billighet kunde fordra, och lät oss i trots av alla lands- och egendoms-herrars uppspikade förbud åka varenda möjlig genväg över åkrar, parker och ängar. En enda gång, bäst han körde och fröjdade sig över den hårda vallen av en stor gräsrik betesmark, höll han på att ertappas av en vallherde, som på morgonstunden kom ut från en by med sin hjord framför sig; vår **Pandarus** råkade i någon förlägenhet emedan, så långt vår synkrets räckte, ett brett och djupt floddike skilde honom från landsvägen, och vi tydligt på avstånd märkte herdens goda vilja att **fiskalisera** oss, vilket enligt härvarande lagar likväl endast får ske om den åkande kan överraskas under själva gärningen. I sådant fall voro väl ej vi förbundna till böter; utan vagnens ägare, d.v.s. formannen eller hans husbonde: men att bli uppehållna i gräl med en bonde, som troligtvis ur kringliggande trakter skulle sammanskrika än flera, var även för oss en mindre angenäm utsikt. Alltså var nu frågan, vem som skulle hinna snabbare, kusken att hitta på en jordtung mellan gräsvallen och landsvägen, eller

vallherden att med sina fördubblade steg och våldsamt pådrivna får postera sig i vår bana: men kuskens falkblick spanade äntligen ut en möjlighet att komma över diket, och just vid fiendens första larmskri befann han sig åter i säkerhet, samt körde den på sin andel i **plikten** bedragne sedermera förbi, under hånliga miner och triumferande pisksmällar, prisande sin **ogemena** kännedom av terrängen. – Det var den 26 Augusti, som jag lämnade Berlin; dock måste jag ungefär halvannan dag ännu låta mig hänvaggas över de brandenburgska sandhedarne, överallt erinrad om deras ypperliga teckning i Goethe's *Musen und Grazien in der Mark*. I den lilla staden *Zossen*, där det första middagsmålet intogs, satte jag min reskamrat, vars något prosaiska natur av alla världens föremål endast entusiasmerade sig för bildhuggaren Schadow, i största förvåning, då han återkommen från en liten spatsergång träffade mig på värdshuset flytande i tårar: jag hade nämligen till tidsfördriv upptagit ur min koffert några medförda ark ur de sista, ännu ej färdigtryckta delarne av *Svenska Folkvisor*, men den första på vilken mina ögon föllo var denna: »Om alla berg och dalar de voro utav gull«, som jag så ofta hört din älskade sjunga vid ditt klaver, och minnet av den ädla rösten, den ädla blicken förflyttade min själ med ett trollslag tillbaka inom hjärtat av mitt fosterland och den ovärderliga kretsen av mina vänner. Vad under då, att det liv, som för det närvarande omgav mig, förekom mig outhärdligen ödsligt och kallt! – Sedan man hunnit ett stycke förbi den usla stadshålan *Baruth*, där jag kvaldes av ett nattläger, vars like jag blott engång förut i min levnad erfarit, och det just i *dina* bygder, nämligen på gästgivaregården *Högåsen* i grannskapet av Kristinehamn, börja natur och människor få ett helt annat utseende. Det sköna Sachsen, varav Preussarne tillrövat sig hälften, och till belöning så i den underkuvade, som i den ännu fria delen hatas med raseri, är ett av Tysklands härligaste länder.

Det andra nattkvarteret blev ett hyggligt posthus bredvid ett gammalt slott, som, i fall jag rätt förstod det sachsiska uttalet, heter *Dobrebeck*, och tycktes mig romantiskt nog att förtjäna en halvtimmas kringvandring i strömmande hällregn. Den 28 fortsattes resan över *Elsterwerda* och *Grossenhain*, varemellan och Dresden man till vänster på något avstånd ser det prydliga jakt-slottet *Moritzburg* med dess ansenliga park, där Konungen av Sachsen ofta förlustar sig. En halv mil ifrån huvudstaden ligger ett värdshus *zum wilden Manne*, vilket ensamt för sin angenäma belägenhet skulle förtjäna nämnas, men egentligen av ett helt annat skäl fäst at sig i min hågkomst. Jag såg nämligen där en flicka, som både till själ och kropp var så lik *Philine* i Goethe's *Wilhelm Meister*, att det ordentligen överraskade mig, ehuru naturligt det är att under en resa få råka sådana varelser. Lyckligtvis var jag för nära intill en stor stad, för att möjligtvis, enligt Meisters förebild, kunna överfallas av rövare; ty hade jag, liksom han, plundrad och sårad, kommit i hennes våld, vem vet om jag slutligen burit mig åt klokare än han? – Men hela min traktan var nu riktad på den vackra Elbedalen och Dresdens blänkande tornspiror, över vilka solen just nedgick och spred en förtjusande aftonglans. Vänliga alléer av lindar och popplar mötte främlingen ett stycke utom *barriären* och ledsagade honom genom den så kallade *Neustadt* till den majestätliga *Elbebron*, på vilken skymningen redan var så stark, att ett par *portchaiser*, som buros förbi mig, förekommo mig i vagnen som två svarta oformliga spökgestalter vandrande utan fötter. Detta i Dresden allmänna sätt att färdas var mig dessutom ett ännu alldeles osett skådespel. Äntligen höllo vi på det rymliga *Neumarkt* framför det efterfrågade *Hotel de Berlin*, det närmaste målet för våra mödor. Vi funno ett grant värdshus, snabbfotad upppassning, otadlig aftonmåltid, förträffligt vin, talrikt sällskap och taffelmusik; går man ej ofta för mindre anledningar till sängs vid det bästa lynne i världen?

VI.

Pilgrims-Hälsning.

Dresden den 10 Okt.

En Pilgrim satt på Elbens strand
Vid druvokullens fot,
Med kinden vilande mot hand,
I hemlig bön och bot.
Än kvällens himmel, röd och varm,
På dunkla popplar låg;
Stjärnsmycket skalv på Nattens barm
I flodens spegelvåg.

Och när och fjär, i glädjens rus,
Ett vimmel söng och njöt;
Bland tält och häckar, bord och hus,
På strålar Nöjet flöt.
Men från de Skönas ögonkast,
Från alla lampors sken
I skuggan bortvänd, så han brast
I klagan ut, allen:

»Vem klingar här sitt glas med mig,
O hem-land, till Din skål?
Vem lyssnar här till Dig, till Dig,
Du väna modersmål?
Ack, cittran själv här måste slås
Till annan ton, än Din,
Och stamma, om hon vill förstås,
En annan röst, än sin!

Hur lycklig **den, som sluta får**
 Vid sina fäders grift,
 Där torvan bär hans barndoms spår,
 Ett stilla livs bedrift!
 Som från sin bonings tröskel ser
 Sin skörd, sitt hopp, sin värld,
 Och somnar, när hans sol gått ner,
 På Kärleks huvudgård!

Åt Skalden sade Ödets ord:
 »Du får ej hem, ej ro!» –
 Flyttfågeln kring den vida jord
 Så evigt skiftar bo.
 Och speglar livets ve och väl
 Inom hans bröst sin lott,
Blott spegel är ändock hans själ,
 Hans Jag – en stämma blott.

Ett **genljud** till Naturens sång,
 En luftig trånads fläkt,
 Han finner varje rymd för trång
 Och hör till ingen släkt.
 Till *ingen*? – Nej, o Gud, förlåt!
 Du mången vän mig gav;
 Och mången minnesros, så **såt**,
 Bekransar vandrarns stav.

Säg, minns Du, glada Sångförbund!
 Hur modigt, hand i hand,
 För tio år se'n, denna stund,
 Det knöts, vårt brödraband?
 Vad hopp! vad glänsande beslut!
 O, vilken tjuvnings vår!

Vad världen dock ser härlig ut,
När man är sjutton år!

Snart skall igen, av årens dröm,
Ett tiotal förgå;
I vilken trakt, vid vilken ström
Slår, arma bröst! du då?
När trött vid jakt, en åldrad falk,
Din längtan vilar sig,
Skall då i höstens purpurkalk
En druva gry för mig? –

Vad? Har en pust från Tidens mun
Makt över Känslans våg?
Vad? På Odödlighetens brunn
Ett isvalv nånsin låg?
Hör du ej evigt källans sus
Inom ditt hjärtas borg?
Där drick dig kärlek, drick dig ljus,
Drick lejons mod och sorg!

Och majfrisk blommar tron på Gud,
Och märg har Viljans arm;
Och **Manhem** är en trogen brud,
För alla åldrar varm.
Från varje sjuklig åsikt **bar**
Och rik på **luttrat** guld,
Skall Mannen **gälda**, fast och klar,
Sin djärva ynglingsskuld.

Välan, min stav! Välan, till Rom!
Vår vallfarts väg är lång:
Till Trons, till Konstens helgedom,
Med nordmanskraft och sång!

Och vad jag ser, och vad jag hör
 Av färg, av glans, av vikt,
 För Er engång, J Svenska Mör,
 Skall klinga i min dikt!

I vinterkvällens sällskapsring
 På gammal Islands-sed,
 När mjödets horn går flinkt omkring,
 Jag sätter då mig ned:
 Men ej blott dunkla runor bär
 Min Romar-sagas väv;
 Hesperiens frukt är dubbelt skär
 I korg av Näckens säv.

O Svea land, du sköna land,
 O Du, min Moders jord!
 Så räck mig än engång din hand
 Du fromma, helga Nord!
 Du järnbekrönta drottning-ö,
 Låt upp din famn för mig,
 Och låt mig leva, låt mig dö
 För Gud, min Kung och Dig!« –

Så söng han, tryckte djupt sin hatt
 I pannan ner, och gick,
 Vål mången dag, väl mången natt,
 Vid enslig stjärnas blick.
 Och varje morgon, varje kväll
 Med mången hjärtlig tår,
 Han tänkte sig de björkars tjäll
 Där barndoms-hyddan står.

Vad är citronens varma lund,
 Vad är Armidas park,

Emot den bygd, där klippans grund
 Gör anden kysk och stark?
 De berg och sjöar utan tal,
 Den gröna sommaräng,
 Där furan viftar, tyst och sval,
 Kring havsfruns vida säng?

Han mycket såg, och mången sak
 Berömd och underbar;
 Dock ofta bildning, konst och smak
 Ett [Sodoms-äpple](#) var.
 Väl skimrar så ej kronans rund
 På [Odens gamla stam](#);
 Men frisk är roten, kärnan sund
 Och evigt [avelsam](#).

Sist i Sankt Petri tempelkor
 Blev så hans bönsuck hörd:
 »O Gud så mild, o Gud så stor,
 Gör Svensken värd sin börd!
 För Göta frihet, Göta lag,
 För [KARLS och OSCARS](#) rätt,
 Sträck fram din sköld, din [glaven](#) drag,
 Och styrk vart tänkesätt!« –

Och över Alper, över hav
 När Minnets duva flög,
 Blev mindre tung hans pilgrims-stav
 Och himlen mera hög.
 O Svea land, du sköna land,
 O Du, hans Moders jord!
 Räck honom än engång din hand,
 Du fromma, helga Nord!

VII.

Dresden.

28 Augusti – 24 November.

Du har alltid varit en av dem, som behandlat mig med den ståndaktigaste tålsamhet; och då du så noga känner de kroppsliga, så frivilligt urskuldar de andliga skälen, som göra mig till den trögaste och försumligaste av alla brevskrivare, måste jag väl en och annan gång bjuda till att visa mig tacksam för så mycket ädelmod. Egentligen har man ock i min närvarande ställning just ingenting viktigare att uträtta, på vilostunderna mellan nya [åskådningar](#) och nya händelser, än att meddela dem i en ungefärlig teckning åt hemmavarande trofasta vänner, vilkas välönsningar överallt följa en liksom Guds välsignelse.

Beslutet att resa till *Rom* är nu verkligen på fullt allvar fattat, och med Guds hjälp skall det åtminstone innan December månads början sättas i verkställighet. Överbringaren av dessa rader, en Bankir Mesmer, kan berätta dig, att redan varjehanda italienska [rese-anstalter](#) äro vidtagna. Betrakta närmare denne man, som du tvivelsutan genast finner angenäm och vad i Danmark heter [ett *opvakt Hoved*](#); han är en nära släkting till [Magnetismens ryktbara patriark](#), har gjort resor i nästan alla Europas länder, varit på Medelhavet i handgemäng med [mauriska sjörövare](#), bott i Frankrike under revolutionen, personligen känt Buonaparterne från den tid, då Napoleon var brigad-general och [Louis](#) under-löjtnant, stått i [enskilda](#) penninge-förhållanden till denna släkt, kan uppvisa brev ifrån dess flesta medlemmar och förtälja tusen anekdoter i timman. En sådan Bankir träffar man ej alla dagar, och jag önskar att han även om vårt

fädernesland må få så mycket gott och intressant, som möjligt, att förkunna. – Du kan troligtvis knappt föreställa dig, att jag skulle gärna själv ledsaga denne resande dit, om jag tilläte mig att följa mitt hjärtas hemsjuka. Allstäds gott, men hemma bäst! Årstiden bidrager ock av alla krafter till en trånande sinnesstämning. De kulna höstvindarne och de gula löven rycka nu äntligen också från denna paradiska Elbe-dal den glada, förtrollande slöjan. Men de påminna mig tillika skarpt om nödvändigheten av ett skyndsamt uppbrott *framåt*; och förståndet kan icke blunda för nyttan av min resas ytterst görliga utsträckning. Jag är mätt på moln, kylighet, slask, tynande plantliv, all denna dagliga åsyn av förgängelse, och vill se huru jag blir till mods, när jag en gång omringas i all kroppslig verklighet av den varma Söderns tjustbilder. Alltså – hurtigt åt Italien! Min lyckostjärna har på det mest oförmodade vis förskaffat mig en resekamrat, vars möte och vänskap Försynen liksom **enkannerligen** för mig tillställt, på det att den dunkla, men hörbara aning måtte slå in, som vid min avresa från Sverige tillviskade mig att Tyskland ej skulle bli det enda fältet för mina vandringar. Denne nye bundsförvant och vän är en ung dansk litteratör *Hjort*, författaren till de förträffliga tolv paragraferna (i Molbechs Athene) över Jens Baggesen, och en man, i vars väsende med den naivaste, hjärtligaste natur älskvärt förena sig en lika fast karaktär, som utmärkt huvud och **själsodling**. Han kom för ungefär fem veckor sedan hit ifrån Berlin med en ung och rik, men sjuklig dansk **Baron v. B****, som för sin hälsas skull nyss förut, under *Oeblenschlägers* ledande omvårdnad, tågat omkring i Tyskland och Frankrike, samt nu beslutit, att i Hjorts sällskap än vidare fortsätta sin utomlandsfärd. Genast efter sin ankomst sökte han upp mig, vårt första möte var tillräckligt att knyta ett band för evigheten, och min beskyddarinna*) hade blott i tio

*) Fru v. Helvig.

minuter talat med honom, då hon sade mig med hela den häftighet, som så väl kläder henne: denna människa reser till Rom, och följ med honom på ögonblicket, ty ingen dödlig passar bättre till reskamrat åt Er! – Och i sanning, utom sina övriga förträffliga egenskaper, är han ock i besittning av den för mig högst oumbärliga, den att i allt, som rör det vanliga praktiska livet och en lång resas mångfaldiga bestyr, vara oändligt mycket skickligare och rådigare än jag.

Trogen mitt system, att alltid överlämna mig blint åt *min Fortuna*, har jag även denna gång ej längre gjort svårigheter att lyda hennes vink. *Steffens* och *Tieck*, till vilka jag nu nödgas uppskjuta mina besök, måste väl ännu nästa höst finnas bland de levandes antal. Vem vet likväl, vilka nya oväntade förbindelser kunna förlänga mitt vistande söder om Alperna? Jag kom ju över Sveriges *landamären*, knappt vetande *hur* – liksom buren på vingarne av en dröm. Så föranleder det ena äventyret det andra. – I Bayreuth ämna vi se Jean Paul; i den gamla märkvärdiga riksstaden Nürnberg dröja några dagar, för att fördjupa oss i det forntyska måleriets härligheter; i München slutligen uppehålla oss tre till fyra veckor, för att någorlunda grundligt få språka med Schelling och Baader, genomse de jämväl där ymnigt hopade konstskatterna, och kanske lite flitigare öva tungan för instundande hesperiska samtal. Jag har nämligen, sedan någon tid, redan här tagit språkstunder *nel dolce parlar Italiano*; och gissa hos vem? Hos en ung älskvärd fröken, Fanny von Unruh, som har med sin mor, Generalskan von Unruh, vistats nio år i Florens och tvenne i Rom. Det var till henne (till fröken), som det lilla skaldestycket *Der Schwede* riktades. Säg nu, att jag är sysslolös!

Du tycks annars vara nästan fullt övertygad, att all denna Dresdenska gamman ej särdeles befrämjat min poetiska och litterära verksamhet. På sätt och vis är din förmodan ej osann. Åtminstone har mitt skriftställer, min *Filosofi och Kristendom*

(nämligen den tillämnade boken därom), mitt verk över Ehrensvärd o. s. v. alldeles råkat på grund och ebb. Jag *tänker* verkligen numera föga, och än mera sällan utvecklar jag någon tanke på papper. Så länge min tid, i oavbruten behaglig omväxling, delar sig mellan Målningsgalleriet, Katolska kyrkans koraler, de stundom ännu trevliga trädgårdarne och några alltid trevliga sällskapskretsar, vänjer jag mig i stället att vara, helt makligt, bara öga, öra och mun: det sista naturligtvis för att prata; en konst, som här i landet ofantligt mycket mer övas än hos oss. Men gräm dig ändå ej över min sorglösa levnad! Även *dessa* veckor skola bära frukt. Är väl biet, när det samlar honing, dessmindre arbetsbi, fastän det flyger i fria luften omkring och solskenet blänker dess vingar? En och annan bit vers, menar du, kunde i alla fall snart vara färdig och hemskickad. Inte så lätt, som Du tror! Lovar ock min vallfart att bli lika poetisk som lång, och är den redan i stort mått det förra, så torde jag likväl ej fela om jag påstår, att var och en sådan resa, just i följd av sin natur, mera verkar för känslans, tankans, inbillningsgåvans rikande med ämnen till framtida bearbetningar, än för ett omedelbart frambringande av estetiska skapelser eller till och med blott av rediga beskrivningar över vad man erfar. För *mig* åtminstone äro slarviga sändebrev, liksom detta, tills vidare nästan de enda möjliga meddelanden av det viktigaste som i mitt inre föregår. De tvenne outhärliga villkoren för ordentligare avspeglingar: *tid* och *lugn* , felas **gemenligtvis** under ett så dagligen omskiftande vimmel av nya föremål, nya intryck, nya personliga förhållanden; och den resande måste nöja sig, om han hinner blott då och då framstörta något litet utkast, på ett flyktigt pappersblad, till en antecknad åsikt eller en översvallande känslas lyriska utgjutelse. Dessa åter, såsom sådana, dyrbara kanske för dem, vilka (liksom Du) med välvilligt deltagande ledsaga vandraren i hans enskilda mänsklighets öden, äro dock annars, i sig själva, oftast föga värdiga en allmännare uppmärksamhet.

samhet. Onekligen givs det mången, som på resor kan bevara sin arbetsdrift, ja utveckla en kraftigare än någonsin; men det låter väl endast därigenom göra sig, att han mindre överväldigas av den yttre världen och dess från alla sidor påträngande synbilders rikedom. Jag bekänner min svaghet, fastän jag ej gärna vill döpa den med *lättjans* namn; och min portfölj, vars *tyngd* av din spefulla fråga sätts i tvivelsmål, är verkligen mera tung än du tror, men blott av en mängd förunderliga lappar med långa och korta rader, kråkfötter, tankstreck och *hieroglyfer*. – Imidlertid bifogar jag ett par små rimmade stycken, för Ditt enskilda omdöme – jag dristar ej säga nöje. De äga ingen annan förtjänst, än att bevittna, huru oåtskiljeligt i mitt bröst en gyllne kedja förenar min sångmö med mitt fädernesland. Förmodar du, att den läsande allmänheten skall betrakta dem ur samma synpunkt, så låt dem i vår nästa Kalender tryckas, och var för övrigt viss, att denna kan väl och prydligt komma i dagen mig förutan. Allraminst bör man denna gången sakna mig, då min plats ersättes av *Euphrosyne*, vars vårfriska sånger med en rörande oskuld erinra om svenska hjärtats och svenska språkets fågring.

Mina närvarande planer och förslager? – Deras antal är efter vanligheten *legio*; verkställt blir, vad hälsa och lynne tillåta; d. v. s. efter vanligheten litet nog. Framförallt ligger mig *Filosofien* ännu i hågen. Du fortfar att berömligt arbeta i Vetenskapsdrottningens tjänst: jag åter önskar att genast efter min hemkomst från Italien få taga ett hederligt avsked för livstiden från hennes hov och *hovstat*. Detta hedrande avsked skulle bestå i den spekulativt-religiösa skrift, som jag redan ovanföre nämnt; ett slags efter vetenskapens och tidevarvets närvarande ståndpunkter lämpad omarbetning av Schellings *Philosophie und Religion*. Utkommer innan kort en sådan av Schelling själv: så mycket bättre. Det är visst sannolikt, att det ideal, som föresvävar mig av ett så nödvändigt verk, då i det närmaste uppfylles, och alltså lämnar mig sedermera i ro. Men därmed må gå hur

det kan, orätt har Du i ditt påstående, att jag hittills med för mycken böjelse överlämnat mig åt metafysiska och teologiska betraktelser. Vad är väl i världen mer berättigat att sysselsätta skaldens uppmärksamhet, än just det Allrahögsta, det enda och det ursprungligt Sköna? och till vilka djup av hemligheter måste ej en sådan sysselsättning leda varje livligt **centripetal** reflexion? – Gott, anmärker Du, men skalden bör aldrig framställa sina åsikter därav i annan form, än den *poetiska*: förgäves kämpar han att få den *filosofiska* i sin makt. Ganska möjligt! men *kunna* då alltid dessa åsikter i poetisk form framställas, åtminstone så länge han vill fixera dem för sin och andras *reflexion*? Den filosofiska *formens* tunga rustning skrämmer mig ej; det är icke omöjligt att bära den med behag; och jag känner en brinnande håg, att med ett äkta riddarprov för en gång riktigt försöka hennes börda. – Till avhandlingen över *Ehrensvärd* hopa sig, lyckligt- eller olyckligtvis, materialerna dagligen; men därpå skall den sannolikt ej förlora, såframt jag ej vid deras användande svikes av andra omständigheters gunst. Möjligtvis blir den i sin nya gestalt även för utövande konstnärer välkommen, ty jag är nu en särdeles nitisk anhängare av det *praktiska*. Det gör en betydlig skillnad vid författandet av arbeten över **Bildande Konst**, om man sitter i Uppsala på sin kammare och *tänker* sig förträffliga målningar och bildstoder, eller om man på själva stället ser dem i deras verkliga beskaffenhet. – De återstående åren av min levnad skola, vill Gud, odelat ägnas åt Poesien, och egentligen åt den *historiska*. Romansen och Dramatiken, isynnerhet den sista äro mannaåldrens egendomliga sångarter. Ynglingen finner för sina skygga, men himlasälla aningsbilder, sina vulkaniskt uppbrusande önsknings en passande tolk i Lyrikens musikaliska vällust och klagan. Äntligen tröttnar man dock att besjunga den trånga kretsen av sin egna personlighets öden: den närvarande vardaglighetens molnstoder tränga en allt närmare och närmare in på livet; och man behöver nu, för att giva

luft åt sitt inres **Urania**, nya, kraftigare medel, än den trånad efter kärlek, den förtröstan på sköna (helst *kvinnliga*) hjärtans sympatier, vilken i det unga, oskuldsfulla bröstet vanligtvis är Poesiens första skepnad. När skalden omsider märkt, att den kärlek han önskar sig, lika litet *utom* honom existerar som de älskarinnor han tillbeder, vore han både såsom människa och konstnär förlorad, om ej en religiös åsikt av Naturen småningom klarnade ur den dunkla längtningens avgrund. Naturen blir honom en mytisk chifferskrift, i vilken han läser spridda de sälla, eviga sanningar, som i fullstämmig ackord skola omklinga oss efter bortläggandet av den jordiska slöjan. Men det är Historiens ande, rätt fattad, som ger åt denna åsikt dess ljusaste, dess för Konsten mest fruktbärande synpunkt. Mannaåldren, hunnen till sann självmedvetenhet, blygs för bemödandet att upphöja det oändligt lilla Jag till Poesiens kärna och medelpunkt; den begriper, att man endast genom självförsakelse närmar sig till det högsta Sköna; den uppmanar själen att förglömma, att fördjupa sig i betraktelser av dessa hjältar och hjältinnor, som ännu ropa ur sina gravar: **Du död, var är din udd?** du helvete, var är din seger?

Så blir skaldens konst fullkomligt den *glada vetenskap*, som hon från urminnes tider bestämdes att vara: men också anbefaller hon sina idkare, för att kunna utvecklas i hela sin glada härlighet, en sinnesart som överensstämmer med friden och lugnet av hennes egna pulsslåg. Tyvärr låter man så gärna onödigt förvirra sig av de disharmoniska smädgillen, som Opoesien och Idélösheten vanligtvis bilda mot allt, vad de icke mäktat eller icke gitta förstå. Men en *mans* viktigaste prydnad är herraväldet över sig själv; och har man av sitt öde blivit kastad mellan stridande partier, så gör man tvivelsutan bäst i, att låta striden gå sin gång och själv gå sin egen. Är det möjligt, när man lugnt besinnar saken, att på ett onyttigare sätt förspilla stunderne av sitt ilande liv, än då man över den andliga världens my-

sterier invecklar sig i svaromål med varelser, för vilka de *aldrig kunna* göras tillgängliga? med motståndare, som aldrig annat en skymt av sina *vederparters* mening? Deras hätskhet, deras smädelust förtjänar medlidande snarare än harm; den är lika ovillkorlig som arvsynen och lika förlätlig som den. Lägg härtill, att grinet är det Lågas hänryckning och fåfången det opium, som ger en ögonblicklig retning åt Medelmåttans nervtrådar. Behöver man väl flera skäl till förklarande av deras angrepp och stridssätt? men också flera till obekymrad ro? – Tio år, min älskade vän! äro nu förflutna, sedan vi sammanträdde i Uppsala under *Auroras* beskydd, för att bereda en dagbräckning i det långa mörker, som Ehrensvärd och Thorild förgäves ville skingra; av dessa tio ha ungefär åtta varit vittnen till våra *offentliga* åtgärder för folkhjärtats och folklynnets befrielse. Vårt uppsåt har blivit krönt av en framgång över all förväntan. Varföre då med förebråelse påminna sig de misstag, man stundom både i råd och dåd begått? Lönar väl denna ånger besväret, då tid och rum nog ligga framför oss till lyckligare bemödanden? Jag är därom alldeles av Din mening. Allraminst ångrar jag den oundvikliga nödvändighet att nedbryta och vägrödja, med vilken vår banas första glättiga uppträde var stämplat. Men *däruti* sätter jag vårt egentliga, vårt högst tadelvärda fel, att vi, jämväl sedan denna nödvändighet upphört, ofta handlat så, som fortfarande den ännu. Låtom ej hädanefter allahanda skoj, tomt på vett och betydning, locka våra öron att däråt lämna den ringaste uppmärksamhet, och givom den goda saken alla möjliga tillfällen att själv, i sitt eget väsendes långsamt verkande, men säkra makt, komma till *ordom*, i stället att personligen å hennes vägnar ideligen hålla långa tal till hennes försvar. Vår sak äger, nu mera, blott ett enda värdigt sätt, i allvar och skämt, att bekriega sin motsats: detta sätt består, helt enkelt, i fortfarandet av sakens tillvaro och dess med oförtrutet framåt skridande utveckling.

»Und wer uns *nicht verstehen* kann,
Der – lerne besser lesen!«*)

Annat hjälper ej. Man vet väl, att Fichte gav ut ett försök, *die Leute zum Verstehen zu zwingen*; men man har ej förnummit, att hans *antipoder* efteråt blevo klokare. Besynnerligt nog, att man måste betala så många lärlenningar, innan man hinner till en så handgriplig sanning! – Vad *mig* angår, så har jag nu omsider för alltid vunnit den. Ljuset, i fall det är ljus, segrar mildt genom sin onämnbare glans, och den gudomliga vrede, som någon gång, när molnen skockat sig för tätt, behövs att genomblixtra kvalmet, må man överlåta åt Gud ensam, om man ej känner sig skapad till en profet eller en Luther. Vi andra tröttna ändock snart att predika för åhörare, som med alla sina sinnen oupphörligt dväljas i narrspel och oreda. Vilken obetänksamhet, att med flit lämna sin själs renaste syftningar, sin vördnads heligaste ämnen, sin kärleks huldaste tjusning till föremål för en dagblads-tvist, till näring för tom nyfikenhet, parti-hat och klubb-skvaller! Är det ej att på samma vis nedsmutsa och vanhelga dem, som då man, genom slump eller oförsiktighet överfallen av pöbel på gatan, blir tvungen i sitt nödvärn att härma dess vapen och till någon del dess språk? På detta fält stå endast tve tydiga lagrar att skörda, och förnuftig är tvivelsutan *den*, som i sådant fall genast går hem, tillstänger dörrar och fönster, samt förflyttar sig, personligen eller åtminstone med sina tankar, i kretsen av vad en välbildad mänsklighet har mest aktningvärt och ljuvt. Där vädjas till Idéernas domstol: och varken Konsten eller Vetenskapen erkänner någon annan. Vad lida dessa därav, att personer, som ännu ej i någondera lärt sig alfabetet, och som aldrig i sitt liv ämna lära det, icke dessmindre käckt hålla sig befogade, ja behandla såsom ett ordentligt levnadsyrke, att låta världen veta huru deras tomma hjärnor tänka om

*) Goethe.

fostren av den varmaste uppfattningsgåva, den djupaste forskning, mångåriga studier, den ömmaste finkänslighet, den sällsyntaste förening av huvud och hjärta? Vad bekymrar sig eftervärlden om alla de kritiska **kvartband**, med vilka den Florentinska *Accademia della Crusca* ville bevisa, att Tasso ej skrivit en rad, som icke felar mot förnuft, smak, tydlighet, grammatik och prosodi? Vem är ej färdig att mistro sina ögon, när han händelsevis i gamla halvmultnade Tyska tidskrifter från 1770:talet slår upp recensioner, där man fasar över den svulst, det mörker, den råhet, det barbariska språk, som säges utmärka Goethes lyriska ungdomsdikter, vilka nu av alla partier i Tyska vitterheten med en mun beundras för deras naturlighet, klarhet, ädelhet och klassiska **diktion**? Vilken förmätenhet, vilken osmak, skrek man då, att göra verser som ej likna Gellerts och fru Karschins! Lyckligtvis är Poesiens evigt grönskande lustgård underkastad andra lagar, än de som föreskrivas av stat-torparnes kritik, och nog rymlig, att inom dess lundar varje fågel kan få sjunga efter sin näbb, alltifrån den fullkomligaste näktergal ända ned till den obetydligaste tätting. Är man ock, i sångens värld, närmare bestämd till det sista än det första, så bör man dock ej försumma, att med hjärtans lust utbilda sin smula *ton* till dess yttersta gräns: det är till ljustet och luften, som man **står i förbindelse**, icke till åhörarne, som kunna välja mellan tusenden. Den som ej vill höra på den ena, han gånge sin kos och lyssne till den andra! Det givs dock en och annan, som har öppna sinnen för lundens hela fullstämmda harmoni, och finner att denna endast uppkommer genom varje sångares rättighet, att på *sitt* vis deltaga i solens och luftrymdens fria rike. Till denna rättighet inskränker sig hela *mitt* författarspråk, villigt erkännande den gyllne regeln, att leva och låta leva. Döme sedan allmänheten, hur hon vill, eller hur hon förmår! Händer det, att man väcker ett större uppseende, än man kanske både önskar och bör, så dröjer visserligen ej länge det ödet, att av många begapas och av många **begriñas**:

de som ej förstå, varifrån man kommer eller vart man far, skola nödvändigt fördela sig i dessa bägge klasser. Men är ej veder-gällningen utövad redan i förväg? och fortfar ej dess utövande ännu? Ha vi ej mångengång, rätt hjärtligt, skrattat åt vad dessa människor, ofta burleskst nog, prisa såsom det högsta i smak och vishet? och finna vi ej ännu i dag, om vi åt det hållet kasta en blick, samma befängda löjlighet i deras självkärligt uppblåsta vältrevnad, som för tio, för fjorton år sedan? *Chacun doit vivre content, en mangeant, buvant et chantant*, sade den krönte **Car-tesianskan** Kristina: må tillämpningen av denna sats få gälla även för **auktorer**, skalder och deras granskare!

Nog, och mer än nog, om ett ämne, vars gemenskap med min resa är föga egentlig. Säg nu ej, att jag ju åter själv sammanskri-vit ett stycke polemik: det är åtminstone blott en polemik emot polemiken. För övrigt ursäktar jag gärna, om du vid denna **dia-trib**, som livas av hetta mot hettan, således av fridskärlek, med en icke alldeles ytlig ironi påminner dig Jean Pauls fältpräst Attila Schmelzle, som påstod att han obilligt ansågs för rädd, emedan hans ångest icke kom av feighet, utan av fruktan för fe-ghet, således egentligen av hjältesinne.

Du frågar, om Sveriges tungomål är i Tyskland mer bekant än Kamtjatkas? Icke stort. Du frågar vidare, hurudant begrepp man gör sig om Sveriges vitterhet? Ungefär detsamma, som vi om Rysslands. Väl träffar man här och där någon Tysk Lärd, som förstår Svenska och läser svenska skrifter: det sker då lik-väl blott och bart av vetenskapliga grunder, t. ex. **filologiska** el-ler historiska. Här i Dresden leva tvenne nordiska språkkän-nare, Camoens' **förtjante** översättare *Friedr. Kubn* och kongliga Bibliotekets över-uppsyningsman, **Geh. Legationsrådet von Bei-gel**. Den senare visade mig häromdagen, att Biblioteket äger tämligen många svenska böcker, särdeles av historiskt innehåll, och önskade att kunna dit erhålla de märkvärdigare av vår ny-aste litteraturs framalstringar; den förre yttrar sig med lovord

över vårt språks inneburna poetiska kraftighet och välljud. Men [visserligen](#) är, över hela Tyskland tillsamman, sådana kännares antal ej drygare, än att man med lätthet kan räkna dem person för person, varvid största summan i alla fall skulle utgöras av några *ex professo* skandinaviska forskare, liksom *Rübs* i Berlin, bröderna *Grimm* i Kassel, *von der Hagen* och *Büsching* i Breslau. Och även dessa veta, mestadels, knappt *namnen* på våra Gustavianska snillen, vilka förgäves i ett och annat lärdomshistoriskt kompendium [skyldra](#) med en stavning, vars förunderlighet oftast gäcker de svenska korrespondenternas omsorg. Till ursäkt för sin obekantskap med så mycken smakfullkomlighet har man uppgivit mig det svårt vederläggliga skäl, att man i Tyskland bor nog nära intill själva källan, och blivit tillfyllest otörstig av dess vatten, för att med mycket besvär hämta samma vatten ur avledda brunnar. *Acerbi*, som i en prydlig tysk översättning fortfarande att njuta sin lättköpta beskrivar-ära, tycks huvudsakligen ha bidragit att sprida ryktet om vår vitterhets slaveri under härmningen efter fransyska mönster. Tyvärr har denne storljugare ej i *allt* haft orätt. *Arndt's* reseskildringar över Sverige äro, Gud vet varföre, föga komna i omlopp; man har kanhända funnit dem alltför mångordiga och för mycket dröjande vid småsaker. Därföre är ock själve *Bellman*, som i nyssnämnda verk blivit så utförligt och ypperligt tecknad, för Tyskarne ej mindre obekant, än vår förträfflige landskapsmålare *Fahlcrantz*, om vilken här ingen vet någon ting, ehuru han sannolikt bland Tysklands konstnärer i samma slag knappt har sin like. Däremot är det redan ett vanligare skådespel, att se *Danskan* studeras, och *Danmarks* litteratur är snart, åtminstone historiskt, för Tyskarne lika litet [förborgad](#) som *Englands*. Den har dock ej vunnit denna för vår nationalkänsla något förödmjukande uppmärksamhet endast genom *Oehlschläger* och sina nordiska fornforskares storverk; våra danska grannar äga dessutom en egen talang att i allahanda tyska dagblad och tidskrifter flitigt utbasuna sitt [He-](#)

licons ogemena fruktbarhet. Likväl har just denna omständighet småningom begynt att här yttra en förmånlig inflytelse på omdömet över Sveriges andliga odlingsmått. Då nämligen dessa talföra släktingar, fastän (begripligtvis) blott i förbigående, ofta nog förtälja åtskilligt jämväl om oss, så berättas det numera i Tysklands tidningar icke sällan, att vår stela, mumie-torra litteratur, under de senare årens förlopp, börjat yppa några kännetecken av en ny levande anda, och utveckla en länge väntad förnygrings vederkvickta, sjäfullare anletsdrag. Sådan är följden av de för oss icke oförmånliga beskrivningar, som de vänliga Danskarne lämnat; jag hör, till min fägnad, överallt förmodas, att Skandinavien ämnar bryta sin långa dvalas fjättrar, och uppstå, liksom fordom Brynhilda på [Hindfjället](#), i trots av det förtrollande [sömntörne](#) varmed hon blivit stungen. Och så uppträskar sig den sagolika glans, i vilken begreppet *Sverige*, med så många stora minnen ur dess hävder, så många underbara föreställningar om natur, folk och seder i detta högnordliga rike, ännu fortfar att sväva i den färgrika spegeln av Tyskarnes inbillningskraft. Härtill kommer den härskande böjelse, som nu riktar den tyska poesien, ja filosofiens uppmärksamhet åt [Arc-turs isborg](#), åt urmodren Eddas hembygder. Den angenämas-te njutning man erfar under en resa genom Germanien, är att vara ögonvittne till detta folks glada, livliga, vittomfamnande, alltid rörliga fantasi, som oupphörligt strävar att bemäktiga sig alla skepnader av det outtömliga Universum, och till en förvånande grad är i stånd att uppfatta det enskilt väsentliga, det [egendomligt karaktäriserande](#) av varje sådan, så väl ensamt betraktad som i sammanhanget med det Hela och sig själv. Ja, det är under vår kallare himmel knappt möjligt att tänka sig den entusiasm, varmed här allting emottages, som lovar en ny utsikt, en ny erövring inom snillet, konstens, vetenskapens rymder. Denna spanande kärlek är nu, hos de viktigaste av Tysklands yngre författare och deras talrika läsare, riktad på det av-

lägsna **Thule** och den malm som ur dess hemlighetsfulla gruvor kan **framfodras**. Bemötas härvid de vägvisande Danskarne med en billigt vänskapsfull aktning, för den tjänst de göra såsom tolkar och kommentatörer, så omfattas likväl huvudsakligen den förenade Svensk-Norska monarkien av alla de majestätliga **tankbilder**, som stå i omedelbar gemenskap med begreppet om Odins urgamla rike; oss tillhör ju den halvö, som ännu i dag bebos av Göter och Norrmän! Dessutom gynnas vi av den omständigheten, att våra hävders hjältevärld icke, liksom Danskarnes, ligger skild ifrån oss genom sex århundradens avstånd; vi ha upplevat ännu en hjälteålder, som är ny i Tysklands och Historiens minne; till och med i de sista tiderna, mitt i alla våra statskrafters domning och splittring, har det lyckats oss att rädda vår politiska självständighet och utvidga vår medborgerliga frihets omfång. Detta tycks vara skälet, varför man här, med undantag av några axelryckningar över svenska *adelns* påstådda fallenhet för intriger, revolutioner och fransyska seder, dock i allmänhet fortfar att om ärligheten, renheten, allvarret, ridderligheten av det svenska grundlynnets hysa en tro, som gudnås förefaller en ankommande främling från det prisade underlandet nog mycket romantisk; den är dock i själva verket ingenting annat än en oförfalskad släktskapsvärma, som håller av oss och önskar oss välgång. Man har ock länge undrat, om ej Boileau-Johnsonio-Gottschedianismen, ett slags själens frossa, som spred sig ur Gallien och var för alla Europas nationer oundvikligen förutbestämd att genomgå, äntligen skulle bli resfärdig även från Mälarens kuster. Då detta nu omsider inträffat, gör man sig betydliga förhoppningar om följderna för utbildningen av den mäktiga urstams-poesi, som är alla götiska folkstammar gemensamt medfödd, och redan hos våra syskon så härligt uppenbarat sig. Man väntar att Sverige och Norrige, vilka i denna riktning senast bland dem alla uppträtt, skola med en länge sparad styrka, och just därför på engång ungdomsfriskt

och mannamoget, skyndsamt ila framåt på den tävlingsbana, som för oss ännu skimrar av morgonrodnad och oprövd handlingsslust. Men nu gäller ock i desto högre mått för varje Skandinav, som vill deltaga i Svithiods pånyttfödelse, den stränga **förbindelsen** att dagligt vaka, bedja och arbeta, på det man ej, vid närmare bekantskap, må finna oss ändock i grunden ovärdiga det rykte våra ättefäder lämnat oss och det nya, som vi äro på vägen att förvärva. Det är icke tid att vila, och allraminst att skryta. Måtte det vara sant, vad jag själv så gärna håller troligt, att *roten* av vårt folks lynne ännu har bibehållit en hos släktingarna *kanske* icke mer så ymnigt uppkvällande saft av sunt och manligt liv! Men ingenting, och allraminst ädelmodiga utlänningars förskönande vitsord, bör förleda oss att glömma, vilken ansenlig del av samtidens synder jämväl vår halvö bär på sina sviktande skuldror. Yppar sig mångenstäds ett högmod, som vill förneka detta, så måste vi däruti se en farlig tänkesättets förruttelse, lätt mäktig att sänka oss med allo i den avgrund av flärd och giftiga dunster, som redan så länge gapat oss till mötes.

Men jag faller i predikoton, och förgäter, att du begärt anmärkingar över den Tyska Litteraturen själv, i samband med den sällskapliga bildningen och de karaktäristiskt allmänna grundsatser, vilkas bestämmande inflytelse på tyska folklivets närvarande dag- och nattsidor är oförneklig. Denna gången har jag ej tid att ordentligt fresta på ett uppfyllande av din begäran. Jag samlar dock i stillhet över dessa ämnen mångfaldiga drag till en framtida teckning. *Oväldig* skall den åtminstone bli, om ock för övrigt i alla hänsikter ofullkomlig; jag kan ej undgå att se på närmare håll, vad jag redan på avstånd i Sverige såg tämligen tydligt, huru ofta det parti, bland vars anhängare man där uppställt mig, bekräftar sanningen av Napoleons utsago i Warschau, att »blott ett *enda* steg avlägsnar det Sublima från det Löjlige.« Det sublimaste i Tyskarnes litteratur är kanske den *idée* av *litteratur*, som den själv uppställt sig till föresyn och syftemål; och

denna tanke av ett i oändlighet organiskt andligt Helt, i vilket, såsom i en alla krafter sammanbindande och återspeglande enhet, en stor nation bevarar och igenkänner för alla tider bilden av sitt högsta liv, är så skön, att man därför bör ursäkta, om hela nationen, under första glädjeruset av dess *klara* uppfattning i sitt medvetande, känner sig frestad att liksom resa sig i massa till författarskap. Det mångskriveri, som alltid varit Tyskarnes fel, idkas visserligen nu slemmare än någonsin. För övrigt säger jag dig ingenting nytt, om jag försäkrar, att deras egna Litteratur-Tidningar äro de minst pålitliga vägledare bland alla möjliga till någon redig åsikt av det, som i deras litteratur är härskande själ och verkligt värde, eller de raka motsatserne av bägge två. Okens ryktbara tidskrift *Isis*, som nu läses med en slukande begärlighet, borde göra mera nytta än den gör: men den visa naturgudinnan yttrar sig alltför ofta i en ton, som är mera studentisk än gudomlig; Utgivaren är i den *spekulativa* delen av *naturfilosofien* en snillrik *jakobin*: det är då ej underligt, att han i sin politik demokratiserar över hövan. De äldre ännu fortfarande kritiska tidskrifterna hava förlorat all *nimbus* av ofelbarhet, och bland de yngre, som tallöst och *stundligen* begynna en tillvarelse, vilken de vanligtvis med görligaste skyndsamhet åter sluta, har ännu ingen, mig veterligt, uppsvingat sig till det anseende, som t. ex. omgav den *Jenaiska* litteratur-tidningen för ungefär sjutton år tillbaka, eller *die Heidelbergischen Jahrbücher* för hälften kortare tid sedan. I allmänhet behandlar man dessa slags lärda och vittra sammangaddnings-foster, som så ofta äro halvlärda och ovittra, helt rätt och slätt såsom litterära *avisor*, i vilka man ser efter *nytt*, utan att för övrigt sätta mer förtroende till dessa, än till alla andra (t. ex. politiska) nyhetskrämarens uppgifter, särdeles vad deras egna omdömen över sina nyheter angår. De utmärktaste skriftställare hava dragit sig ifrån all befattning med sådana instituter, och det händer ytterst sällan, att de framträda med någon recension. Därför verka re-

censerande tidningar, liksom överhuvud alla dithörande flygskrifter i dag-, vecko- eller månads-format, föga eller allsintet på läsarens tankesystem, när man undantager de människor, vilka här, liksom i alla länder, vörda utan urskiljning vad de finna svart på vitt. I Sverige är förhållandet ännu det motsatta: och så länge torde man kunna påstå, att ett *behov* av kritiska tidsskrifter verkligen fortfar.

*) Av Steffens, med vilken jag i begynnelsen av September här levde några härliga dagar, har jag bekommit rekommendationsbrev till Schelling, hans *Busenfreund*, så att jag blir av denne mottagen såsom en gammal bekant. Schelling har nyligen gift sig för andra gången med en ung flicka, dotter av poeten Gotter, och Steffens, som just anlände med Schütz (Förf. till *Lacrimas*) hit från en resa i Södra Tyskland, kunde ej nog berömma hans charmanta fru och sällheten av hans husliga levnad. Steffens är en gudomlig man; en outsläcklig *Begeisterung* klappar i hans bröst och eldar hans blickar; under lockar, som begynna gråna (följd av otaliga mödor och bekymmer), bär han en ynglings hela liv och rörlighet. Har ett mycket ädelt utseende, och mera karaktären av en Officer än en Professor; bär järnkors-orden på sin rock och påminner sig gärna den förflutna krigstiden. När han talar om ämnen, som röra hans allrainnersta, t. ex. sina barn, som äro döda, Tysklands intellektuella och politiska bestämmelse, Skandinavien (särdeles Norriges) välgång, sina vänner Schelling och Gneisenau m. m., då fyllas hans strålande ögon av tårar, och under en rörelse, som omotståndligt fattar alla åhörare, strömma de skönaste tankar över själens odödlighet, över nationers och staters högsta intressen, över Filosofi och Religion ifrån hans läppar, i de sublimaste och dock alltid okonstlade och naturliga uttryck. Mig kände han lyckligtvis redan genom mitt skyddshelgon Am. v. Helvigs be-

*) Här slutar Atterboms utarbetning. Fortsättningen av detta kapitel utgöres av ett brev, ursprungligen till L. Hammarsköld.

skrivning på en fördelaktig sida, och bemötte mig med en hjärtlighet och tog avsked av mig med en ömhet, som jag aldrig kan förgäta. Annars började vår bekantskap lustigt nog, hos en Professor Hartmann, berömd Historiemålare och min goda vän, med en häftig träta över Sveriges och Norriges förening; till vår värds synnerliga förundran, emedan han är en mild och foglig man, hälsade jag Steffens med dessa ord, just som han stigit inom dörren med sin följeslagare v. Schütz och sagt mig på ett ganska vänligt sätt att han redan genom Fru Helvig kände mig: »*Ich lese eben jetzt Ihr schönes Buch über die gegenwärtige Zeit, und mit herzlicher Freude, nur muss ich Ihnen gestehen, dass mir Ihre Ansicht von Schwedens und Norwegens Verhältniss ganz verkehrt und einseitig erscheint*« – varpå striden naturligtvis gick löst och med tämlig iver, emedan Steffens är mycket hetlevrad och jag mycket envis. Äntligen slutades tvisten med ett ömsesidigt och allmänt skratt, och Steffens berättade sedan för alla som vi råkade denna affär på det mest komiska sätt, under stora lovord över den Svenska ärligheten.

Det tjänar till ingenting att skicka dig *skrivna* landskapsmålningar över Dresden och dess omgivning, Elbe, bron, vinbergen och de vänliga byarna, det såkallade Sachsiska Schweiz o. s. v., ty när man ej själv varit på stället, vet man ändå ej huru det ser ut. Också nekar mig tiden att beskriva dig det sköna Målning-Galleriet, där man vid första inträdet är nära att svindla av så mycken liksom i havsvågor översvallande härlighet, – över det rika och eleganta Biblioteket, över Antiksalen och de Mengs'-iska *Gyps-Abgüsse* o. s. v. – Säg åt våra vänner Sandberg, Fogelberg och Breda, att de skynda sig ut till Dresden, Wien, München och Rom; vad i all världen håller dem hemma vid spiseln, isynnerhet Breda, som har en rik far? – Att Fahlcrantz ej härute är känd, förargar mig; kanske har man ej här en sådan landskapsmålare som han. Friedrich, med vilken jag gärna är tillsammans, emedan han är lika *gemüthlich* som människa och

målare, har dock sett ett par tavlor av Nordens Claude Lorrain, jag tror hos Arndt (Friedrich är Pomeran liksom denne och betraktar sig som halv Svensk), och berömde mycket själen och tendensen, men sade sig ej vara alldeles nöjd med utförandet. Det är möjligt, antingen att dessa tavlor voro av Fahlcrantz' mindre betydliga och äldre, eller att Friedrich, som är ett slags *metafysicus* med pensel, fann i dem för litet symbolisk *Bedeutung*. Han har nyligen målat en altartavla, som är gudomligt skön: ett majestätligt skogslandskap, där i mitten av de högsta bergsspetsarne, högt över mäktiga furor och dunkla lägre partier, ett kors, som bildas av ett i bergshällen med spetsen av klingan nedstött kolossalt svärd, hälsar åskådaren i gyllne solskimmer. Mera därom, och mindre *konfust*, när vi råkas. Så har ock Hartmann gjort en underbar målning, som föreställer den i Uppenbarelsboken omtalade *Döden* på sin *blacka* häst, i spetsen för sina gräsliga skaror, med allusion på Napoleon. Rik i komposition, fordrar denna tavla en vidlyftig beskrivning, till vilken här ej är tillfälle. Hjort har anmärkt, kanske ej så orätt, att de närvarande Tyska målarna äro mera *poeter* än egentliga *målare*; dock är väl denna väg den enda, som kan regenerera Konsten ur sin *fenix-aska*; och för den (kanske i småsaker för långt drivna) entusiasm, som nu fäster den Tyska Målareskolans uteslutande uppmärksamhet vid sina gamla Mästare Dürer, Holbein m. fl. ligger visserligen ett djupt känt behov till grund. Över de Italienska Mästarnes odödliga verk, som på Dresdner-Galleriet bevaras, vill jag ingenting säga dig – ty när kunde jag taga pennan från papperet, såsnart jag engång börjat tala om Rafael, Correggio, Guido, Perugino? Jag har att tacka dessa män för mången lycklig förmiddag, och jag skall på något sätt i sinom tid därför betyga dem min tacksamhet. Så, som du känner mig, skall det sannolikt icke förundra dig, att Antik-salen lämnade mig tämligen kall, att jag sett de Mengs'iska sakerna blott en gång o. s. v. då jag däremot på Målning-Galleriet tillbragte

nästan varenda förmiddag under hela September månad. Vid statyer och rent plastiska konstverk fordras för mig att *vänja* mig, d. v. s. att genom ofta förnyat betraktande och allvarligt studium försätta icke blott min *reflexion*, utan ock min *känsla* in i deras värld; då däremot en målning, sådan som Rafaels bekanta *Madonna Sistina* eller som Holbeins i sitt slag lika förträffliga Madonna, för vilken en Borgmästarfamilj i Basel knäfaller, tränger mig med en omedelbart antänd stråle genom märg och ben, liksom en koralmusik i den äkta gamla kyrkostilen. Ja, Holbeins Madonna har någonting som talar mera till *hjärtat*, än Rafaels; men också har Holbein velat framställa den Gudomliga Kärleken i sitt förhållande till en lidande Mänsklighet; Rafael däremot den i hela sin himmelsglans över jorden triumferande och till himlen åter uppstigande. Det är synd att jämföra sådana bilder med varandra; man har lika svårt att skilja sig från dem bägge. Kanske försöker jag, vid min återkomst från Italien, då jag väl torde tillbringa åtminstone ett par veckor (sannolikt en månad) här, att med pennan ordna de intryck och minnen, som detta Galleri givit mig – för att sedan meddela denna uppsats åt vår *Svea*, om vilken jag hör att den ännu ej är färdig att löpa av stapeln. Tycke och smak äro olika; så finns här t. ex. en Svensk målare vid namn Roos, som finner de Italienska målningarne, vilka bekläda det såkallade *inre* galleriet eller det Allrahelgaste, kalla, livlösa, onaturliga, och för övrigt visserligen mästerliga, men tråkiga; *hans* hjälte är däremot Rubens och Nederländerne, varvid är att märka, att han hos dem icke söker det i *deras* genre verkligen ypperliga, utan bemödandet att upplyfta *eine gemeine Natur*, såsom sådan, till *Ideal*; vilket väl ofta hos Rubens är fallet. De ypperliga tavlorna av Teniers m. fl., vilka jag alltid betraktat med samma nöje som jag hör en Bellmansk visa sjungas, finner han däremot *för litet anständiga*, och *för låga* i sin *Stoff*, för att få räknas bland märkvärdiga målerier och konstverk av god ton. För övrigt är denne Roos en mycket flitig, myck-

et uppriktig och mycket godhjärtad man, som redan gjort mig tjänster, och som har den förtjänsten, att jag i honom äger en varelse, med vilken jag någongång kan språka på *Svenska*; – den som ej vistats i främmande land vet ej, vilket himmelskt nöje det är att stundom få höra och tala – sitt *modersmål*!

Mässan i Katolska kyrkan avhör jag varje Söndag. En *dråplig* musik. När man *abstraherar* det vidriga, som ligger i *reminiscensen av könförhållandet*, så givs det verkligen *in rerum natura* ingen mera passande organ för *andlig* musik, än Kastraters sång. Här underhåller det Kongl. Hovet, som självt är katolskt, ett magnifikt kapell under Webers styrelse, och äkta kastrat-virtuoser. När man hör Sassarolli sjunga, så är det verkligen, som hörde man bokstavligen en ängels röst. Kunde blott denna röst tillvägbringas utan att misshandla den mänskliga naturen! I en kvinnas sång blandar sig dock alltid, *bewusst oder unbewusst*, en smula *Geschlechts-coquetterie* och sinnlig retelse; förmodligen gäller för det andra könet detsamma omdömet om den manliga: däremot har kastratens röst, som på ett underbart sätt i *ett* försmälter det högsta förtrollande av den manliga och den kvinnliga röstens ömsesidiga skönhet, en rent, liksom Änglarnes, överjordisk, neutral och *eterisk* karaktär: – Men det förstås, att man, för att kunna fullkomligt njuta den, måste helt *unbefangen* överlämna sig åt den ström av välljud, som nedbrusar över folksamlingen liksom från ett öppnat himlavalv, och icke låta det falla sig in, att det är kastrater som sjunga.

Men vart kom jag nu från min Italienska resa, om vilken du ej ännu känner vidare, än att den skall gå genom Jean Pauls boplingsorter Hof och Bayreuth, samt över München? Ja, bästa vän, jag vet själv icke stort mera därom. Dessa äro dock projektets allmänna konturer: Från München genom Tyrolen till Venedig – där mycket är att se. Så till Florens; så genom Bologna o. s. v.; men vår önskan är, att, om möjligt, hinna så tidigt till Rom, att vi där kunna bevista Karnevalen. I Rom bliva vi väl

cirka tre månader, under vilken tid vi företaga åtskilliga utflykter runtomkring, framför allt till Neapel. Äntligen i Juni tillbaka genom Schweiz och kanske en del av södra Frankrike, sedan genom Rhenstrakterna upp till Köln, och så tvärsöver land genom Kassel, Weimar o. s. v. till Dresden och Berlin igen. I Berlin är jag sannolikt ej tillbaka förrän i September eller Oktober nästa år, och det är troligt, att jag där tillbringar nästa vinter och gör ännu en utfart åt Schlesien, kanske åt Wien, innan jag återkommer till Sverige – vilket då ej sker förrän sommaren 1819. Dock – *l'homme propose et Dieu dispose*; det är möjligt att jag kommer hem hösten nästa år, och det är lika möjligt, på det viset som jag låter föra mig av Försynen och händelsen, att jag blir ännu längre borta och beser ännu Gud vet vilka länder. Härifrån reser jag rikt bepackad med rekommendations-brev till fruntimmer och lärda män i Italien, samt på andra orter dem jag kommer att genomresa. – För övrigt kostar det mycket på mig att skiljas från Dresden, där jag blivit fullkomligt hemmastadd, och där jag i flera intressanta hus bemötts som en *släkting* mer än som en *gäst*. Särdeles är mitt förhållande till mina *kvinnliga* bekanta *plaisant*; sedan Fru v. Helvig börjat med att producera och rekommendera mig överallt, vart hon muntligen och skriftligen kan nå, *såsom om jag vore hennes Son*, skickar mig den ena Damen efter den andra, allt som jag avancerar framåt på min resa, från stad till stad och från familj till familj, med begäran att *dieser junge Schwede, eine dichterische und sonderbare Erscheinung*, skall mottagas såsom vore han (och här bestämmes uttrycket av Damens ålder) hennes *son* eller hennes *bror*. Den nästföljande respektive Damen, till vilken denna anmodan är riktad, ser på mig, finner mig i början något besynnerlig, men fattar innan kort för mig samma tillgivenhet; och så går det hela vägen utföre. Så har jag redan i förväg kvinnliga bekantskaper i München och Italien, till vilkas fullbordan det blott fordras att jag själv personligen infinner mig. Ja, till och

med min unga Italienska språkmästarinna, som är flera år yngre än jag, visade mig i förrgår skrattande ett brev till Florens, vari hon ber en där befintlig familj, att den skall upptaga »*questo illustrissimo e imaginossissimo poeta Suedese, come se fosse il mio proprio figliuolo*« – varvid är att märka, att *imaginoso* vanligtvis nyttjas i den mening, som det fransyska *rempli des fantômes*. Man har tillika försäkrat mig, att jag skall göra mycken lycka hos de Italienska fruntimren (NB. om jag själv vill) genom min oerhört blonda figur, min melankoli och min utvärtes köld, eller *in summa* därigenom, att jag är den absoluta motsatsen av allt Italienskt. Nu finner du det visserligen billigt, att jag ovanföre placerat *fruntimren* i första rummet och de *lärda männen* i det andra.

Vad tycks om **Student-uppträdet på Wartburg**? Allmänheten, med undantag av det *furstligt-aristokratiska* partiet, är därmed förträffligt belåten. **Storhertigen av Weimar** har mycken popularitet, emedan han skänkt sitt land en representativ författning, skyddar en oinskränkt tryckfrihet o. s. v. Över Studenternes sammankomst på Wartburg bekom han **remonstrationer** från flera hov, men svarade därpå mycket likgiltigt; ja man säger, att han själv i hemlighet skänkt Studenterna veden till det bål, på vilket Preussiska snörlivet, Hessiska hårpiskan, Ryska knuten, Nassauiska påken, Schmalz' och Kotzebues skrifter m. m. uppbrändes. Jag har här en bekant, som själv varit med vid detta skådespel; det skall ha varit stort och rörande, emedan den högsta förtjusning och tillika den högsta ordning och enighet där härskade; omkring 800 à 900 Studenter, samt flera märkvärdiga män, t. ex. Oken, voro närvarande. Av de övriga potentaterna anses Storhertigen av Weimar ungefär som *en misstänkt person*; och den delen av Tyska adeln, som tager *sömn-systemets* parti, skäller honom högt för en Jakobin, då hans ålder icke längre tillåter dem att ursäkta honom som en ung och fantastisk **Student-Bursche**. – Vid nämnda sammankomst hava de

Tyska universiteternas deputerade också sinsemellan överenskommit att avskaffa alla *Landsmanskaper*, en inrättning som i Sverige kanske är nyttig, men som här medfört oändligt mycken skada och årligen flera hundra dueller. Man har gjort sig den ed, att man skall i varandra blott se *Tyskar*, och genom denna fixerade synpunkt förbereda den tid då Tyskland *realiter* kommer att uppträda såsom *Nation* och såsom *En* (om icke *En* till formen, dock orubbligt i andan). – *Der Deutsche Bundestag* synes ej äga stort mera förtroende, än *Wiener-Kongressen*. Duktigt folk äro visserligen *till någon del* med i Bundstags-affärrerna, men synas ännu ej bekommit övervikten. – Ännu känner jag nästan intet av det egentliga Universitets-livet här i Tyskland, nämligen genom egen erfarenhet; mina förhållanden hava hittills inskränkt mig inom den *estetiska* delen av de så kallade *förnämre sällskapskretsarne*. Det förstås, att Professorer, Studenter o. s. v. däruti deltaga, liksom i allmänhet, bland *denna* del av Tyska Adeln, allt avseende på så kallad *rang* tycks vara försvunnet. Man har beskyllt Fouqué och hans vänner att återuppväcka rang-fåfängan; men de betrakta sitt adelskap som en poetisk idé, som en ridderlig tradition från *Chevaleri-tiden*, och uppföra sig för övrigt lika borgerligt i borgerliga förhållanden som t. ex. Du, vilken det väl aldrig fallit in i våra ömsesidiga relationer, att *du* är adelsman och *jag* icke.

Greve von Loeben (*Isidorus Orientalis*) har nyligen givit ut tvenne böcker, av vilka den ena heter *Lotosblätter* och den andra *Rosengarten*; de förtjäna att läsas; hans äldre arbeten förekomma mig för mycket *nebulistiska*. Själv är han ett stycke *planta sensitiva*, mycket (ja för mycket) eterisk, mycket spenslig, *zart* och sjuklig, och *doftar* väl endera dagen *bort* – ty han har för litet kropp att dö på *annat* sätt. I grannskapet av ett hans slott i Lausitz (jag tror till och med på hans ägor; jag skall fråga honom därom), ligger *Jac. Böhmes* födelse-ort Alt-Seidenburg samt berget Landscron där han hade sin första vision. Nästa höst har

jag lust att med honom, som är en nitisk vän av denne Kristendomens Plato*), göra en färd till de trakter, där profeten såsom herdegosse vandrat. Hade min Schlesiska resa blivit utav, så hade jag kommit att passera Görlitz, där ännu hans grav visas, och där i hans forna hus, som står kvar och nu bebos av en (förmodligen icke **teosofisk**) bagare, ännu förvaras målade rutor som suttit i Böhmes fönster. – Känner du Okens tidskrift *Isis*? Den läses i Tyskland med mycken begärlighet, och förtjänar det även; ehuru den onekligen stundom är något *burschikos*.

Huru många tusen saker har jag icke ännu att säga dig! men jag måste dock engång sluta; när jag genomläser vad jag skrivit, tycker jag att jag sagt just ingenting. Håll dock till godo, och se på min välmening. Jag måste jämväl sammanrafsa några rader till våra goda vänner Afzelius och Sondén: Euphrosyne vill jag också skicka en kort vänlig hälsning. Har du ännu gjort hennes bekantskap? I den nya Kalendern komma ifrån henne superba, *allerliebste Sachen*. Hälsa *Hedborn* millionfaldigt. Påminn honom om den tid, då vi tillsammans flackade upp och ner mellan Åsbo, Regna och Uppsala. Nu har jag kommit ut på längre *fälvägar*. Hur går det med hans Pastorats-meditationer? Skriver han flitigt *världslig* vers för **Kalendern**? Gud välsigne denne hedersvän och göre honom så lycklig som han förtjänar. Från något högst poetiskt ställe i Italien skall jag skriva honom ett brev. Han torde därav få erfara, att *sorgen* följer Nordländarn även i *rosendegård*, där *bland myrten går sommaren evig och ung* (du minns hans vackra romans »*Fjärran i Nord*« etc.). Vad under, att den då i skepnaden av felslagna pastorats-förhoppningar presenterar sig på Stockholms snöiga gator? – Hur mår den älskvärde Wallman och hans **Pylades** Loenbom? Ack, om jag hade tid att skriva till *alla* mina vänner! För Wallman skulle en resa till Italien vara högst välgörande.

*) Eller kanske rättare *Heraklitus*; i fall nämligen *Schelling* är Platos kristliga motbild.

Rustnings-kammaren här i Dresden är högst intressant, rik och smakfullt inrättad; man tycker sig där fullkomligt vara förflyttad i Medeltiden tillbaka. På *Biblioteket* finns, som jag redan nämnt, tämligen mycket Svensk Litteratur. Mig gjorde på detta Bibliotek mycket nöje åsynen av *Luthers* och *Melanctons egenhändiga brev*, Albr. Dürers handskrivna (egenhändigt) *Vier Bücher von Menschlicher Proportion*, *Renati d'Anjou* eleganta pergament-manuskript *sur les tournois* m. m. – Vad Czar Peter i sin ungdom var gudomligt schön! Av allt vad jag såg i det på kostbarheter så yppiga *Grüne Gewölbe*, var ingenting, som så hänryckte mig som ett enkelt porträtt av denne store, fastän för oss fördärvlige *Ryss-autokrat*.

P.S. Rasar ännu Wallmark lika gruvligt? – Drager *S** ännu kappan på bägge axlarna, eller har han äntligen i *Anmärkaren* sjungit ut? – Vad gör Askelöf? Livijn? Hur går det med deras *Statistiska företag*? – Vad har *Törneblad* för händer? – Du själv? – Cirkulera inga underliga rykten hemma om min resa och mina planer? – Farväl, bästa vän! Jag längtar efter den stund, då jag i din förtroliga krets får muntligen språka med dig om mycket Gammalt och ännu mera Nytt. – Min återresa sker slutligen troligtvis genom Danmark. – Har du läst Steffens' *danska* skrift *Inledning till Philosophiens studium* (jag mins ej riktigt titeln)? Den innehåller hans bekanta föreläsningar i Köpenhamn 1803, som gjorde så mycket uppseende. Hjort berömmar den mycket. – Folket i Dresden är rätt *aimabelt*; likväl sitter dem ännu *das galante Sachsen* (från *Augusternas tid*) något för mycket i skinnet. – För övrigt grasserar här, jag vet ej varföre, den Engelska sjukan förskräckligt, så att man ser en obegriplig mängd av halta, puckelryggiga, storhuvade och dvärgar, ehuru människorasen i sig själv annars är vacker. – De Tyska Regeringarne, liksom de Europeiska i allmänhet, göra allt för att *pian piano* bringa sakerna i samma skick, som de voro 1785, men de hava folkets röst emot sig, och det Goda skall väl slutligen segra. För-

skräckligt mycket **Abderiter**, både i litteratur och politik, givs det för övrigt här, liksom annorstädes. Kanske har Sverige, i avseende på framtida utsikter (om blott Ryssland icke uppslukar oss!!!), av alla Europeiska stater minst att beklaga sig. Ännu är hos oss *roten* frisk, om ock *stammen* är något maskstungen.

För några månader sedan har emellan Okens anhängare och Fries' förefallit en ordentlig batalj på sabel, utanför Jena på en stor slätt, mellan de där studerande *Burschen*. En Dansk, som själv deltog i slaget och hörde till Okens parti, har omtalat det för Hjort. Nu måste dock parterna något ha försonat sig emedan även Fries varit närvarande på Wartburg och till och med hållit ett tal. Nästa sommar ämnar jag tillbringa någon tid i Jena, för att lära riktigt känna »das Burschenleben.«

Jag har i dessa dagar, med mycket nöje, för första gången läst Gozzis *Fiabe Teatrali*, och har mycken lust att på Svenska om-arbeta en och annan. Få se, om jag i Rom får någon ledig stund. Så, som Gozzi behandlat dessa sagor, är det egentligen blott *konturer* av en mästarhand – men ifyllningen, exekutionen fattas. Också har han sett dem nästan blott från den humoristiska sidan, och även denna synpunkt har blivit ensidig genom hans polemiska förhållande till Chiari och Goldoni – ett förhållande som först bragte honom på den tankan att dylika *Kinder-Mährchen* kunde göra sig gällande i Poesiens rike – vilken tanke sedan *Tieck* så lysande bekräftat. – Jag orkar ej skriva mer – bröst och händer värka – jag har ej engång givit mig tid att äta middag. – Jag måste uppgiva förslaget att denna gången skriva till Silfverhielm. Hälsa denne vördnadsvärde man och hans naiva, spirituella fru på det innerligaste och vördnadsfullaste. Du kan föra Mesmer dit. – Hälsa Schröder och säg honom, att ännu har jag intet gagn haft av det ståtliga **patent**, som Universitetet i Uppsala för mig utfärdat, och för vilket jag på hans inrådan måste betala mina dyra Banco-riksdalrar. – Man brukar här mycket (ett skönt sällskapsnöje!) att läsa dramatiska saker i

compagni, så att alla roller besättas med olika personer; vilket gör ett rätt artigt helt, när personerna läsa någorlunda drägligt; och här träffar man många som läsa och deklamera förträffligt. Jag har själv deltagit i ett par sådana deklamatorier; bland annat hade jag i sista veckan en roll i Müllners *Yngurd*, som på detta vis förelästes hos en Grevinna Stosch. Stundom, som du väl kan föreställa dig, förefalla i dessa estetiska samkväm rätt löjliga ting. Svårligen kan jag t. ex. förgäta en lektyr, som förehades i förrgår's afton, av Racines *Andromaque*. – Frun i huset, där vi då voro tillsammans, var den enda av hela sällskapet som på fullt allvar rördes av detta stycke och var fullt övertygad om dess förträfflighet. Däremot hände oss andra tvenne gånger den olyckan, att brista ut i ett allmänt gapskratt, till vår stora förskräckelse, emedan värdinnan såg på oss med förfärliga blickar.

VIII.

Der Schwede.

An Fanny v. Unruh.

Nein, wähne nicht, was jene sagen,
Das Schwedenherz sey starr und kalt!
Wie stumm auch seine Pulse schlagen,
Beweglich ist, was drinnen wallt.
Die Sprache ward ihm nicht gegeben,
Die Saiten schwirren räthselhaft,
Doch wirkt in ihm ein glühend Leben
Mit tief verschlossener Zauberkraft.

Gedanken, ernst wie Geister, hausen
In seiner felsumschirmten Burg;
Wohl brausen oft die Stürme draussen;
Doch scheint auch oft der Mond hindurch.
Und rege wird ein himmlisch Sehnen,
Ein Ahnungsblitz, ein Lenzgefühl,
Und leise wogt, wie Liebesthränen,
Von fern der Saga Harfenspiel.

Erklimmst du die granitnen Mauern
Wo einsam die Walküre thront,
Da wandelt sich in süßes Schauern
Was in der Schlufft gespenstisch wohnt;
Da will sich Alles froh bewegen,
Im Nu entsinkt das Eisgewand,
Der Frühling tritt dir rasch entgegen
Und bietet dir die Kindeshand.

Er will dir seine Schätze zeigen,
 Im Thalesgrund, am Wiesenquell;
 Und wenn auch rings die Birken schweigen,
 Tönt doch die Heerdenglocke hell.
 Die tausend blauen Seen schauen
 Wie Augen zu der Sonn' empor,
 Und Glaube quillt und hold Vertrauen
 Aus jedem Blütenkelch hervor.

Zwar flüchtig prangt das bunte Neue,
 Und ewig jung ist nur der Tod:
 Wie wonnig sinkt der Väter Treue
 Dem Sohn an's Herz im Abendroth!
 Er weilet gern, wo ihm die Hehre
 Wie einer Mutter Bild erscheint,
 Und unversiegbar ist die Zähre
 Die er um seine Lieben weint.

Drum meide nicht die grünen Matten,
 Wenn trübe Wolken drüber gehn!
 Es sind nur unsrer Ahnen Schatten
 Die grüssend so vorüberwehn.
 Oft schon, wann Alles nächtlich ruhte,
 Wir lauschten ihrem stillen Zug;
 Dann ward uns wohl und weh zu Muthe,
 Dann hob der Wunsch den Adlerflug.

Was rauscht im Waldgewässer klagend,
 Was flüstert in dem Espenhain?
 Der Stein, so moosicht grau und ragend,
 Deckt eines Recken alt Gebein.
 Gefallen einst in edlem Streite,
 Schläft hier er aus vom schweren Lauf;

Feinsliebchen in dem Arm, zur Seite
Das Schwert, und Siegesrunen drauf.

Und Geister winden Zauberkränze,
Die Nacht sieht zu, ein wacher Traum;
In blassem Zwielight drehn die Tänze
Sich gaukelnd um den Alfenbaum.
Gefährlich ist des Liedes Gabe,
Der *Necken* stellt den Mädchen nach,
Und wie ein hellgelockter Knabe
Erscheint er dir am Erlenbach.

Ein Märchen von dem üpp'gen Süden
Tritt lockend an des Jünglings Brust:
Empfänd' er *einmal* nur hienieden
Des *ganzen* Daseyns Füll' und Lust!
Den Lorbeer sieht er schon geflochten,
Die That ist reif, die Krone winkt,
Das Schönste hat er kühn erfochten
So wie das Liebste ihm gelingt.

Doch – von der Erde Heiligthume
Wird leicht der Farbenschmelz geraubt:
Der *Dichtung* thaubeperlte Blume
Senkt bald ihr schlummerschweres Haupt.
Und wie sich ausdehnt, weit und weiter,
Des *Denkens* unbegrenztes Reich,
So zeigt sich, kühl, doch sternenhaiter,
Der Winter, weiss und riesengleich.

Dann kreist am Freundesheerd der Becher
Wenn uns der Vorzeit Kunde schallt;
Dann schimmert, wie ein blut'ger Rächer,
Das Nordlicht über'm Tannenwald;

Dann zuckt durch jeden Lebensfunken
 Die alte Welt, so mild und kühn,
 Und, gleich von Ruhm und Trauer trunken,
 Beginnt der Heldenzorn zu sprüh'n.

Es ringt nach daurender Gestaltung
 Die Flamme in verborgner Schacht;
 Schon blinkt empor des Stoffs Entfaltung,
 Und der metallne Klang erwacht.
 Des Liedes Lust, der Minne Gluthen
 Sind diesem Feuer nah verwandt:
 Doch tief, wie unter Meeresfluthen,
 Liegt Sigurds goldner Hort gebannt.

Wie reizend, in des Lichtes Sphäre,
 Die Aussenwelt der Dinge blüht!
 Warum denn zieht die *eigne* Schwere
 Fernab, nach unten, das Gemüth?
 Die Kräfte, die vom Himmel stammen,
 Erschöpfen sich in Kampf und Drang,
 Das Streben stürzt in sich zusammen
 Und siegt nur durch den Untergang.

So ruht die dunkle Woge träumend
 Im Schoosse der gestirnten Nacht;
 Du ahnest kaum, wie wild und schäumend
 Sich oftmals bäumt die finstre Macht.
 Wankt auf dem Spiegel, feucht gebrochen,
 Ein düstrer Strahl, ein heller Schmerz, –
 Dann ist mein Leben ausgesprochen,
 Dann wird Dir klar das Schwedenherz.

IX.

Avsked från Dresden. Bayreuth. Nürnberg. München.

Brev till E. G. Geijer.

[24 November. – 1818. 28 Januari.]

München d. 13 Dec. 1817.

Broder Geijer!

Denna gången har jag så mycket att säga dig, att jag behövde på engång vara den störste **tachygraf** och den störste **mikrograf**, för att ens hinna med hälften. Ett **ark** har jag likväl lust att skriva fullt; sedan jag engång kommit söder om Alperna, får jag väl ej ofta tillfälle att skriftligen hälsa mina vänner i nordn.

Den 23 Nov. om aftonen, sedan jag tagit åtskilliga andra mindre smärtsamma avsked – bland vilka jag dock icke räknar det från den intressanta Fru v. Unruh och hennes älskvärda Dotter, vilket kostade mycket på mig, och, jag tror, även på dem – hade jag ännu till gott slut sparad en liten avskedsfest hos Baron von der Malsburg, som sammanbjudit åtskilliga av mina Dresdneriska vänner av bägge könen. Bland andra voro Grev von Loeben (Isidorus) där med sin Fru, en till själ och kropp prosaisk, men förständig och godhjärtad dam, Helmina v. Chezy o. s. v. Vid denna sista bemärkte vi, att hon ännu aldrig hade låtit se sig i en så proper och elegant, ja prunkande kostym, (ehuru hon i allmänhet tycktes mer och mer, på Loebens och Malsburgs råd, vinnlägga sig om beskaffenheten av **sin yttre Erscheinung**); förmodligen önskade hon i sitt inre, att Hjort och jag skulle behålla i vårt minne blott denna bild av henne. Sedan

sällskapet rätt hjärtligt och poetiskt tillbragt kvällen, och skilsmässans ögonblick nalkades, uppläste Malsburg några verser till mig, vilka genom sin enkla hjärtlighet rätt mycket rörde mig, och Loeben spelade på pianoforte den bekanta gamla Tyska visan: »*Es ritten drei Reiter zum Thor hinaus, Ade! — — Ade! Ade! Ach, Scheiden und Meiden thut weh!*« – du känner henne säkert. Och så skildes vi – på ett sätt, varom jag ingenting vidare kan säga, än att »das Scheiden und Meiden« *that sebr Weh*. Dessa människor allasamman hava behandlat mig med en vänskap, en kärlek, som jag varken i denna eller någon tillkommande värld förgäter. Mot Loebens poesi kan visserligen till en del med skäl mycket sägas, men såsom människa är han onekligen en av de oskyldigaste, frommaste och renaste själar, som i dessa fördärvade tider andas på jorden. För dessa egenskaper kan man gärna ursäkta någon sjuklighet och stundom omanlig vekhet. Och Malsburg håller jag av, som vore han min Bror. – Bland dem, som Malsburg bjudit och av förhinder ej kunde komma, saknade jag med någon förtret Fröken v. Winkel (jag har tvivelsutan nämnt henne i något brev till dig eller till Palmblad); icke så mycket för hennes egen skull, som för en ung flickas, vilken är hennes elev – den, för vilken jag egentligen satt Tyska ord till Näckens Polska, ehuru jag inbillade hennes läromästarinna att det skedde på *hennes* vink och till *hennes* ära –. Jag hade väl på förmiddagen gjort ett avskedsbesök, som kunde vara tillräckligt i avseende på vad jag hade att säga Fröknen, men ganska otillräckligt i avseende på hennes lärjunge. Jag måste skiljas ifrån *denna* ytterst lakoniskt och ytterst kallt, emedan jag i ett tête-à-tête med Fröken Winkel, d. v. s. när ingen tredje *interlocuteur* var tillhands för att *bispringa* mig, alltid kände mig *verstimmt* – och så kommo på köpet ett par förhatliga Fransoser, vilkas anblick jagade mig på dörren. Denna Therese von Winkel agerar nämligen Dresdens Korinna, och är det verkligen i den mån, som man kan vara Korinna utan ungdom, skönhet och

geni. Ty allt vad man kallar *talang* och *virtuositet* äger hon i allrahögsta fullkomlighet; och om hon också ej, som hennes gamla mor engång berättat, besitter 27 stora egenskaper och konstfärdigheter, så är det likväl sant, att hon med ovanligt mästerschap målar, spelar harpa, känner och talar nästan alla Europas språk, samt idkar alla sina konster och studier med en flit, en iver, som är högst vördnadsvärd. Dessutom är hon mycket godhjärtad, och har i sitt hus skaffat mig många oändligt angenäma stunder. Med allt detta är man likväl i hennes sällskap aldrig riktigt *à son aise*, emedan hennes väsende är dresserat som ett ordentligt uppdraget urverk, vilket väl till punkt och pricka utvisar tidens indelning, men också mekaniskt och utan ro ilar från den ena timman till den andra. Så har hon ock på minut och sekund indelat sin dag, och när man kommer till henne utan att vara inviterad, vet man alltid att man stör henne; likväl upptager hon mycket illa om man utebliver. I hennes hus är ett vimmel av Tyskar från alla väderstreck, Engelmän, Italienare, Fransoser, Ungrare, Ryssar, Polackar o. s. v. att man för sorl och vimmel knappt vet om man står på huvud eller fötter. Mig visade hon den äran, att upptaga mig bland kretsen av de egentliga *amis de la Maison*; så gjorde hon ock med min reskamrat Hjort, och vi infunno oss nästan blott då denna trängre och förtroligare sällskapskrets var samlad. Likväl förekom det mig alltid, som om hon dyrkade konsten mindre *con amore än con furore*, och jag räddade mig, så ofta det lät sig göra och jag själv icke hade någon roll i kvällens föreläsningar, deklamatorier m. m., i någon vrå till den fjortonåriga Louise, som med den mest spända och naiva uppmärksamhet hörde mig berätta svenska sagor och allahanda underbarheter från Norden. Denna till kropp och själ högst älskvärda flicka är för sina år alldeles ovanligt utbildad, och förenar med en tjugofem-årig kvinnas förstånd hela friskheten och oskulden av ett barns *Gemüth*; därför hoppas jag ock, emedan i hennes inre tycks ligga en outtömlig fond av

naturlighet, att det ej skall lyckas hennes läromästarinna att göra henne *onaturlig*; dock fruktar jag, att hon åtminstone fördärvar hennes fysiska hälsa, ty hon tvingar det arma barnet, som visserligen *ännu* är *kräftig und blühend*, att från morgonen bittida tills inpå natten, dag för dag, oupphörligt och utan någon vilostund taga lektioner och *travailleras av maitrer* i alla möjliga språk, konster och vetenskaper, så att jag verkligen icke begriper huru den stackars ungen kan uthärda därmed och ändå visa sig glad och livlig. Häruti tvingar fröken Winkel henne att imitera sin *egen* flit, som verkligen är kolossal; ingen student, som läser till *tentamina candidandi*, kan anstränga sig värre än hon, av eget fritt val. Varje morgon står hon upp kl. 5, arbetar efter regelrätt utmärkta timmar alla sina 27 talenter igenom tills kl. 2 om natten, då hon vanligtvis äntligen går till sängs, efter att hava slutat sin dag med författandet av någon Teater-Kritik för *Dresdner Abend-Zeitung*. Så har hon hållit ut i femton eller tjuugu år ungefär (hon ser mig ut att nu vara omkring 36 år gammal); vad tycks? hon måste ha hälsa som en häst. – Därföre, när hon någon afton gör besök, bryter hon alltid upp på en bestämd timma och går, nästan som Wahlenberg i Uppsala; och på Malsburgs bjudning den sista aftonen kunde hon ej komma, emedan hon nödvändigt från kl. 7 till kl. 1/2 9 måste spela harpa. Jag är viss, att om hon bleve gift, skulle det ej sällan hända, att hon i sin mans armar, mitt under den äktenskapliga förtjusningens saligaste ögonblick, utropade: »För Guds skull, min vän, skynda dig, klockan är redan 7 minuter och 2/3 sekund över 5, och jag måste göra den mellersta klon färdig på högra foten av Jupiters örn; vad skulle annars Prins Rusczradschbradzcssinsky säga om min *Ganymedes*?« – Andra dagen om morgonen proppade min värdinna, Fru v. Ernst, mig nästan plakat med glödgat vin – sade mig, att *Schubert* (filosofen) och jag voro de bästa människor hon kände, sedan *Novalis* var död – och bad mig, med sin man, att jag vid min återkomst till Dres-

den icke skulle bo på något annat ställe än hos dem. Det är verkligen ett mycket gott folk, och vi skildes icke utan rörelse från varandra. Äntligen framåt middagen voro vi resande färdiga, och då jag redan satt i vagnen erhöll jag ett avskedspoem från H. v. Chezy, hos vilken Hjort på morgonstunden gjort ännu ett besök, för att av henne bekomma rekommendationsbrev för oss bägge till Jean Paul i Bayreuth och åtskilliga personer i München. Ännu äro både Malsburgs och hennes vänliga verser obesvarade, men i dessa dagar ämnar jag knäppa min lyra till återljud.

Alltså, den 24 om middagen, lämnade jag omsider detta Dresden, som genom mångfaldiga omständigheter blivit mig så kärt – och började mitt tåg sydvärts, att söka nya öden. I tvenne posthus under vägen mötte mig den lustiga händelsen att bli hälsad som *Baron* och prydligt trakterad av ett par postmästare = värdshusvärdar, som kände mig från Dresden, där de vid min ankomst dit voro *Kellner* (Över-kypare), den ene i *Hotel de Berlin*, där jag bodde några dagar, den andra i *Hotel de Weimar*, där jag vanligtvis brukade spisa. Sedan hade de båda vid Michaelistiden begivit sig ut i landsbygdens lugn, den ene i Herzogswalde, den andre i Zwickau, gift sig och blivit sina egna herrar. Det förekom mina reskamrater rätt komiskt, att jag var så bekant på gästgivargårdarne i Sachsen. Jag vet icke om jag berättat dig, att jag av alla värdshusuppassare och uppapperskor i Dresden ansågs att vara *Baron*, Himlen vet varföre; jag förklarade engång i Hotel de Weimar, att jag *icke* var Baron, men icke destomindre fortfor man att kalla mig så; ja, en Sachsisk Minister von Nostiz, för vilken jag engång blev presenterad hos Fröken v. Winkel, kallade mig beständigt Baron, ehuru hon presenterade mig under namn av blott Herr *von Atterbom*. Vid detta sista är att märka, att man i allmänhet trodde mig vara *âtminstone* adelsman, och då jag engång frågade Malsburg om orsaken därtill, svarade han att mitt namn klingade så stolt för ett

Tyskt öra, att man ovillkorligt fölle på den tanken att det voreadeligt. Också erinrar jag mig att A.W. Schlegel i Stockholm kallade mig alltid Herr *von A.* Ser du, vilken glans *här* omstrålar detta namn, som för Svenska öron och mina egna låter så högst prosaiskt! – Ofta föll mig därvid in, vad som i Goethes Faust av Gretchen säges om *bonom*: »*Er sieht so stolz und unzufrieden* aus, Er ist gewiss aus einem *edlen Haus!*« Jag vet ej, om det var en sådan slutledning, eller mitt namns klang, eller den omständigheten att jag händelsevis kom att umgås endast med adel, som befästade i denna mening alla *domestiker* i de hus där jag umgicks. Nog, jag passerade där *bon gré mal gré* för en förnäm person.

Zwickau är en täck stad. – I Chemnitz, som första natten passerades, sågo vi ett gammalt hus vid torget, som föranledde Hjort till den hypotesen, att det måtte varit den lärde Teologen Chemnitii boning. Vem vet, huru många osanningar i resbeskrivningar uppkommit genom dylika *Spässe*? Vi kunde ju i vår resjournal ha infört: »d. 24 om aftonen sågo vi i Chemnitz det hus, där enligt en i staden gängse tradition den lärde Chemnitius föddes«. – I Freyberg kunde vi ej bekomma något vin, emedan värden gått på teatern och tagit med sig nycklarne till källarn. Detta gav oss anledning till några eder över den estetiska kulturens popularitet. – Vogtland måste vara ett vackert land, men i denna årstiden är ej mycket av naturen att se; vi måste för elakt väders skull nästan beständigt tillspärta vår vagn och dymedelst vår utsikt. Jag glömmer aldrig, vilket intryck en djup dal gjorde på oss, i vilken vi en afton utför en hög backe nedrullade; det var en *däld* fullkomligt i Värmländsk stil, innesluten av höga mäktiga skogshöjder; tvärsigenom den brusade en ström, ansvalld av höstregn, och satte ett par kvarnar i rörelse; mittuti låg ett enda stenhus, flera våningar högt, som var fullkomligt *eklärerat* som en lykta; himlen var grå utspänd över trakten, och då på den andra sidan vägen gick långsamt uppfö-

re, kunde vi länge njuta detta [Ossianiska](#) skådespel. Det stora, ensliga huset, ur vilket oupphörligt ett besynnerligt gny hördes och där allahanda otydliga människogestalter innanföre skymtade förbi de upplysta fönstren (postiljonen sade oss sedan att det var en spinnfabrik), kunde väl i kvälldunklet gälla för en bild av [Selmas salar](#). – D. 25 om e. m. sågo vi den första snön, i trakten av Plauen. På bron där, om aftonen, i månskenet som tycktes förundra sig över den nyfallna snön, tänkte Hjort och jag på våra Dresdenska vänner, som då voro församlade i sin vanliga Tisdags-cirkel och hörde en Calderónsk översättning av Malsburg sig föreläsas. Om natten passerades Bayerska gränsen, framåt dagningen, efter något bestyr och uppehåll med viseringen av våra pass, varunder vi mycket fröso. Det var nu den andra natten vi vakade, och dessa dagar voro dessutom tämligen kyliga. I morgongryningen d. 26 ankommo vi till Hof, – en ort, ryktbar genom Jean Paul, som en tid bott där och i många av sina äldre romaner, t. ex. i [Siebenkäs](#), gör sig lustig över staden och dess invånare. Trädde in på det yppersta värdshuset (vilket är vår maxim att göra i alla städer), och genomträngdes vid inträdet i den rymliga eleganta källarsalen av en humoristisk entusiasm, då vi erinrade oss huru många glas Bayerskt öl Jean Paul där förmodligen tömt, samt att det var där i gården, som han i Hesperus blev av Lord Horion, vilken i Hof växlade hästar, igenkänd för en av Furst Januarii söner, nämligen den förlorade Prins *Monsieur*. Hof ligger i en angenäm dæld. – När vi reste därifrån, gick landsvägen en lång stund uppåt, så att vi kunde noga bese staden i den nya dagens skimmer. Man må icke föreställa sig, att Hof, ehuru här i landet en småstad, liknar våra usla kälkborgarhåll; i Sverige skulle den *med beder* vara ett landshövdingeresidens. – Bayerska postiljonerna köra i allmänhet mycket [gesvindtare](#) än de Sachsiska, och Bayerska vägarne äro, liksom (enligt berättelse) alla de Syd-tyska, förträffliga. Föröfrigt måste man här, liksom överallt i Tyskland, *strö*

ut penningar åt alla sidor, varvid man på köpet i varje nytt rike och furstendöme har nytt krångel med att lära sig förstå de tusenfaldigt olika myntslagen och räkningssätten. Mycket skratade vi vid en post-station, där vi, som sutto inne i stugan och väntade på hästarnes förespänning, hörde utanför en träta uppstå mellan B*s betjänt och en man, som nödvändigt ville smörja vagnen, vilket av vår betjänt förklarades vara alldeles överflödigt. Då Hjort kom ut för att stifta fred, vände sig den klagande till honom med ett högst allvarligt ansikte, i vilket man kunde tydligen läsa den djupaste övertygelse om rättvisan av hans sak, och sade: »*Sehen Sie, mein Herr! Schmiergeld ist mein Fach, ist es nun einmal, sag'ich, und nun darf ich nicht schmieren! Ist das billig? Jeder thue, als ein redlicher Bürger, was seines Amts ist! Der Teufel hole die Leute, die kein Fach haben!*«

– Om eftermiddagen, vid skenet av den nedgående solen, beskådades ruinerne av den gamla borgen *Berneck*. Erinrar du dig Tiecks tragedi *Karl von Berneck*, som spelar just på detta ställe, och kanske blivit inspirerad av dessa präktiga ruiners åsyn? Något mera dystert-romantiskt kan du svårligen föreställa dig. *Berneck* är en liten stad med en post-station, och på en majestätlig höjd, vid vars fot den lilla staden ligger, resa sig de gråa tornen och blicka vitt omkring sig. Hjort och jag klättrade upp till borgen, på en väg som här och där var något äventyrlig; men hade vi möda att komma dit upp, så blev också belöningen gudomlig. Bergshöjden delade sig ovanpå, liksom trappvis, i trenne höjder, den ena högre än den andra, och på vardera, med tämligt avstånd emellan, men så att en arkitektonisk kommunikation ägt rum, presenterar sig en särskild grupp av ruiner. Den högsta spetsens ruingrupp är, för att göra det hela så mycket skönare, fullkomligast konserverad. Ännu sitter över huvudporten, – till hälften (liksom hela borggården) uppfylld av grus, – det gamla *Berneckska* vapnet; ännu läses en inskription över dörren till borgkapellet; ännu ser man de forna *Burgverliesse*

och kan nedstiga i underjordiska gångar, vilket vi likväl ej ville försöka. Runt omkring kullar, berg och mörka furuskogar, nu tunt med snö betäckta; – *Elster* brusade i djupet, häftig och dunkel, med några mullrande kvarnar – himlen var mörkgrå, och blott i västern ljus, där solen tog avsked; vi stodo på en punkt, som dominerade över hela nejden, med en fri och vidsträckt, men stum och i tiggande minnen vilande synkrets; den lilla staden, som tillhörde det närvarandes vardaglighet, var på denna ståndpunkt alldeles undanskymd för våra ögon. *Das Herz gieng mir auf*; minnet av Tiecks sorgspel försmälte i mitt inre med dessa yttre bilder. En lång stund lutade jag mig över ringmuren åt den sidan, där nedanför en lodrät förfärlig brant Elsterfloden tumlar sig förbi; bredvid mig hade jag ett torn, som sannolikt varit det forna borgfängelset; jag erinrade mig Goethes *Lied vom gefangnen Grafen*, och det förekom mig nästan som vore jag själv *der gefangne Graf*, och hörde ur dalen och från flodranden upp till mig naturens och kärlekens klagan:

»*Dort unten wandelt an dem Bach*

Das treuste Herz der Erde« m. m.

Det naturliga, naiva, mänskliga, hjärtliga, det *äkta historiska* i alla dylika ballader och romanser, lär man sig först riktigt förstå, när man kan *bokstavligt* säga att man står på Balladens och Romansens egen *grund*, jordmån, territorium. De i större och mindre dimensioner avbrutna tornen prunka nu med *kapitäler* av unga björkar och lindar; ovanifrån och genom alla gluggar meddela sig fullkomligt *omedelbart* stjärnor och elementer; på väggarne kan man likväl ännu här och där upptäcka spår till målningar och bilder. Äntligen påminte vi oss dock, att vi voro levande människor och icke vålnader, som uthärda med att oupphörligt sväva kring ruiner och gravar; vi började således vår nedgång på en annan sida, där vi att begynna med måste taga händer, knän och bakdelar till hjälp, men omsider kommo på en väg, som tycktes hava varit den gamla *huvudvägen* till borgen.

Denna var visserligen mycket bekväm, jämförd med de *Vendiska* vägarne, efter vilka man visade mig spår i det så kallade Sachsiska Schweiz, och vilkas inrättning verkligen gränsar till det fabulösa. Så kommo vi omsider tillbaka till Posthuset och satte oss i vagnen, med alla sinnen, yttre och inre, fulla av de forntyska riddarborgarnes härlighet.

D. 18 Dec.

I mellandagarne, sedan jag skrev det föregående, har jag haft allahanda bestyr med flyttning; betraktande av Münchens förnämsta *offentliga* märkvärdigheter o. s. v. Därtill har jag varit gruvligt plågad i mage, huvud och av snuva, och är i allmänhet långt ifrån att vara frisk. Likväl har jag i går och i dag befunnit mig en smula bättre. Om ej Italien kan hjälpa mig, så kommer jag sannolikt, vad fysisk sundhet angår, likadan igen som jag for bort. Föröfrigt hoppas jag visserligen att återkomma *förståndigare* och *kunnigare*; men vartill hjälper det att i oändlighet *potentiera* sitt förstånd, när man i alla andra avseenden oupphörligt mer och mer *depotentieras*, d. v. s. förvissnar? – Dock, det tillkommande står i Guds hand; i min står det, att söka leva och dö med ära, eller att med användandet av de krafter, som ännu ej äro mig betagna, sträva framåt ett stycke till på den bana, som *plikt* och *skyldighet* företeckna mig.

Jag vill nu fortsätta min resbeskrivning. Med de *Vendiska* vägarne hänger det så tillhoppa. Venderne underkuvades av de första Sachsiska Hertigarne, men fortforo länge att såsom rövare och *Troglodyter* bebo den bergstrakt, som nu för sitt pittoreska utseendes skull erhållit namnet »das Sächsische Schweiz.« I de otillgängligaste klyftor ser man där ännu spår efter deras nästen – murade, liksom fågelbon, mellan höga spetsar över svindlande avgrunder. Mellan dessa ser man här och där fragmenter efter i klipporna danade vägar, i vilka man tydligt märker hjulspår – icke bredare, än att en ytterst smal *enbets-vagn*

kunde passera därigenom. Över djupen, som nu göra att man på denna stråt – jag såg den blott tre gånger återkomma – ingenstädes kan avancera mer än några alnar i sänder, befästade de broar av *läder*, dem de kunde uppdraga och sammanrulla när som helst. Så berättade åtminstone vår vägvisare; naturligtvis valde man de *smalaste* klyftorna till dylika passager. Om jag minns rätt, så ha dessa Vender först på 1300-talet blivit fullkomligt utrotade, och deras rövarnästen med otroligt (eller rättare, *troligt*) besvär och manspillan, förstörda. Jag har glömt den Sachsiske förstens namn, som anförde denna expedition; men det måste ha varit ett fanders arbete att upptäcka, bestorma och genomsöka alla dessa kryphål. I en bergvägg visades en brant trappa, som Venderna uthuggit, och som leder nedåt en djup trång dal, där de förmodligen gömt skatter eller fångar. Hjort och jag gingo ett stycke utföre, i avsikt att finna något valv, någon grotta (eller annat slikt), i trots av Fru v. Bardelebens förmaning, men måste snart vända om, för att icke störta ned; ty stegen, som väl dessutom aldrig varit synnerligen bekväma, äro högst slippriga av fuktighet och mjuk mossa, och dymedelst ej särdeles pålitliga. Förövrigt hava även i senare tider förföljda äventyrare (t. ex. [Hussiter](#)) och rövare uppehållit sig i denna trakt, vilken ock är särskilt märkvärdig för en *Svensk* därigenom, att på ett ställe visas en djup och labyrintisk dal, dit under trettiåra-kriget (förmodligen då Banér huserade i Sachsen) bygdens invånare räddade sig. Andra underbarheter om dessa berg skall jag engång muntligen berätta dig.

Kl. 8 om kvällen d. 26 anlände vi till Bayreuth, och restaureerade oss efter mycken möda och nattvak med en förträfflig aftonmåltid och ett gott nattläger. Vårdshuset [zum goldnen Anker](#) bör i sanning rekommenderas åt alla resande, så väl i hänsikt till rummens och upppassningens elegans, som matens och dryckens (*inclusive* likörernas) dråplighet, samt den med allt detta förvånande billigheten i pris. Andra morgonen, d. 27, sågo vi

oss något omkring i den tämligen vackra och ansenliga staden, under det att vi skickade till *Jean Paul* en **Lohnbedienter** med vårt rekommendationsbrev från Fru v. Chezy, och förfrågan när han hade lägligt att mottaga oss. Svar: kl. 11 vore vi välkomna. Alltså begåvo vi oss kl. 11 på vandring till detta märkvärdiga väsendes boning. I ett rymligt och pryddligt hus, vid den vackraste gatan i staden, gingo vi två trappor upp, som hade ett mera prosaiskt utseende, än i lustslottet i Lilars park. Vår tjänare fattade klingan på salsdörren och ringde – men ingen kom att öppna den. Jag grep mig då an med en annan dörr på sidan, som gick upp och förde mig in i ett litet rum, där hela omgivningen vittnade om kvinnlig verksamhet och kvinnors vanliga närvaro. En ännu mest i knoppningen innesluten och ungefär blott till sjättedelen utsprucken, *schlank gewachsen* och högst enkelt klädd flicka stod, överraskad och förlägen, mitt framför mig och blickade på mig med till hälften under långa ögonhår nedslagna, fromma, blåa ögon; sedesam och ärbar, som en miniatyrbild av en Holbeinsk madonna. »**Wohnt hier der Herr Legations-Rath van Richter?**« – frågade jag. »Sind Sie der Schwedische Dichter?« – svarade hon halvhögt. »Ja, freylich bin ich der« – sade jag. »Ei, das will ich gleich dem Vater sagen« – och därmed hoppade hon in genom en dörr till höger, som strax därefter även för mig och Hjort öppnades. Nu kommo vi in i ett större rum, som sannolikt (ehuru förövrigt högst simpelt) hade heder och värdighet av *förmak*; där satt en annan, mindre dotter av Jean Paul och spelade klaver vid sidan av **en maitre de musique**, vilken jag höll i första förvirringen på att taga för Jean Paul, men insåg snart med lätthet mitt misstag. I detsamma öppnades den sist tillslutna dörren, och se! en figur vaggade in emot oss, med gestalt av en välbesutten värdshusvärd, frodig och flintskallig, en gammal grå **surtout** vårdslöst tillknäppt över ölmagen, förövrigt utan halsduk och väst, och öppen i den breda, tegelfärgade, ludna bringan; med ett ord: i fullkomligaste negligé. Av

hans ansikte har man i Sverige ett porträtt, som är honom tämligen likt – jag tror att det finns bland mina papper i Uppsala – likväl är hans hakpåse nu större och hans utseende i allmänhet äldre. Också räknar han väl nu bortåt sina 60 år. Oaktat allt det *fysiska* gästgivartrycket, har hans anlete ett högst spirituellt, och vad mera är, högst hjärtligt uttryck; pannan är hög och öppen, ögonen, blå liksom hans dotters, uttrycka godhet, *humor* och melankoli. Likväl syntes de mig något spända och sömniga; jag lämnar därhän, huruvida hans bekanta passion, *öldricken*, därtill bidragit. Redan i förväg hade jag av Steffens och Schütz hört, att Jean Paul är sig mycket olika, allt efter som man träffar honom när han druckit *mycket* öl eller *litet*; i senare fallet skall han nämligen vara mycket älskvärdare än i det förra. Då jag ännu ej haft tillfälle till någon jämförelse, så vet jag ej, om han vid mitt besök befann sig i ny eller nedan. Hjässan är kal, och det ännu återstående håret, redan tämligen gråaktigt, omger såsom ett eget slags vördnadsvärd krans detta huvud, som uttänkt så många gudomliga och så många lustiga saker. Han *står* gärna, liksom jag, och är under konversationen i oupphörlig rörelse, vilken består däruti, att han beständigt vaggar av och an på sina ben från den ena sidan till den andra och därvid trampar med fötterna upp och ner. Detta förhindrade mig att se, om han är låghalt, vilket jag hört (jag tror av Fru Helvig) sägas. När jag nu lägger till, att han ser *botten-ärlig* ut, att han *talat* ungefärligen i *samma stil* som han *skriver*, och att hans ansikte därunder stundom gör underliga grimaser, så inser du lätt, vad jag alltid anat, att han i Bibliotekarien *Schoppe* egentligen porträtterat sig själv. Han är i högsta grad okonstlad och vänlig, fattade oss genast en i vardera handen och bad oss säga sig, vem som vore *Schwede* eller *Däne*; varpå samtalet öppnades med en mängd frågor om Nordiska bildningens och litteraturens närvarande belägenhet. Han sade, att han redan genom Tyska Tidningar kände mitt namn och det allmännaste om mitt förhållande till mitt

fädernesland, samt att Fru von Chezy i sitt brev yttermera berättat honom, att jag vore den, som huvudsakligen bidragit att Svenska nationen nu började översätta sig ifrån Fransyska till Svenska tillbaka (vilket lovord! give Gud, att jag förtjänade det!!!). Han beklagade, att han lika litet kunde Svenska som Danska, och bad mig följa Oehlenschlägers exempel, som skriver för Tyskland och Danmark på engång. Om denne yttrade han sig med mycket beröm – de äro ock personligen med varandra bekanta – och höll före, att man väl kunde förlåta hans något löjliga fåfånga, emedan han vore en så *naiv* och *uppriktig* Narcissus. Under dessa *discurser* över Danmark och Sverige, varvid han bland annat gjorde sig noga underrättad om de Svenska sommarnätterna, om vilka han sade att de alltid så underbara, liksom Sverige i allmänhet, svävat för hans fantasi, kom äntligen även hans Fru in, förmodligen för att se huru dessa Skandinaver kunde se ut. (Apropos av ordet *Skandinaver*, vill jag i förbigående nämna, att många och de förnuftigare av Danskarne önska Danmarks politiska sammansmältning med Sverige och Norrige till en enda Skandinavisk stat. Detta påstår Hjort, som i allmänhet är mycket *Svenskt* sinnad.) Hon är en behaglig, rätt behaglig kvinna, *geistreich und beiter*, och vi tyckte rätt mycket om henne. Nu blev samtalet ännu livligare, och vi kommo på Gud vet allt vad för olikartade ämnen. Engång var han ute i ett annat rum och drack öl, vilket kändes på andedräkten när han återkom. Bland annat påminner jag mig att jag berättade honom, att fruntimren i Dresden funne *Roquairols* karaktär *onaturlig*, samt påstodo att de i sin praxis aldrig känt någon sådan; vilket gav honom anledning till många komiska betraktelser över tidens kvinnor och män. Bland *alla* Roquairoler som han *själv* kände, sade han, vore *Brentano* den förnämste, *der leibhafte Roquairol par excellence*; detta slöt han isynnerhet därav, ett Brentano själv engång på fullt allvar sagt honom, att han i Roquairol »*med förnøjelse*« igenkät bilden av

sin egen personlighet, samt förundrat sig huru Jean Paul kun-
nat, utan att känna honom, så skickligt göra hans porträtt. Över
Fru v. Helvig, som han annars berömde, gjorde han dock den
anmärkningen, att hon vore »*gar zu besonnen*»; dock medgav
han därjämte, att Helmina v. Ch., för vilken han intresserade
sig långt mer än jag trodde, vore »*ganz ohne alle Besonnenheit*.«
Mycket roade honom min beskrivning på hennes underliga
poetiska nomad-liv, likväl prisade han sig lycklig att icke äga en
sådan hustru. Han har känt henne såsom flicka och påstår, att
hon för aderton år sedan var omotståndligt förtjusande och för-
förisk. Sedan har han icke sett henne, men brevväxlar dock med
hennes då och då. Han frågade mig huru hon nu ser ut; men
sedan jag svarat på hans första spörsmål, om hon ännu hade sin
smala Taille i behåll, bad han mig hålla opp och icke fördärva
den gestalt han av henne gömde i sitt minne. Om Goethe fäll-
de han många skarpsinniga reflexioner. Det draget från Goe-
thes barndom, vilket han i sin biografi berättar, då han glädde
sig över gissningen att icke vara sin faders son, och letade bland
en mängd bilder av samtida prinsar för att finna någon, hos vil-
ken han kunde upptäcka likhet i anletsdrag med sig, och som
således möjligtvis vore hans hemlige, egentlige fader; är enligt
Jean Pauls omdöme ett drag, som låter blicka så djupt in i be-
skaffenheten av Goethes moraliska natur, att om Goethe där-
om haft den ringaste aning, så hade han aldrig låtit det bli be-
kant, i en levernesbeskrivning, där allting är så noga genom-
tänkt och *beräknat*. Under allt detta satt hans förr skillrade äldsta
dotter vid ett bord och tecknade, hörde uppmärksamt på, och
såg på mig så ofta och så noga, att jag en stund nästan var fär-
dig att tro, att hon tecknade av mig. Denna älskvärda familj
och dess trevliga sammanlevnad erinrade mig angenämt om vår
Franzén och prästhuset i Kumla. Likväl äro Franzéns fru och
döttrar, särdeles de sistnämnda, ännu vackrare; liksom Franzén
själv är en vida graciösare och elegantare figur, än Jean Paul.

D. 19 Dec.

I går fick jag en ganska angenäm eftermiddag; först blev jag bjuden till Schelling på Kaffe, och satt hos honom från kl. 1/2 4 till kl. 3/4 6; sedan gick jag till Niethammer, som skickat bud till Hjort och mig, att han ville presentera oss för Jacobi; så följdes vi åt till denne, och hos honom dracks te och tillbragtes den återstående delen av aftonen. Mera om detta besök på sitt ställe. Först måste jag taga avsked från Jean Paul, samt passera Nürnberg. – Hans avsked var rätt hjärtligt; åt mig gav han faderliga varningar, att jag icke borde resa om nätterna och att jag skulle noga taga vara på min hälsa: »denn,« sade han, »nach Ihrem Äussern zu urtheilen, so scheinen Sie mir, obwohl in Norden geboren, doch gar nicht für diese Jahreszeit gemacht zu seyn.« Nu ledsagades vi, på *Fruns* speciella föranstaltande, ut genom en helt annan väg, en *praktväg*, nämligen genom salen, som också visserligen var prydlig nog, samt försedd med åtskilliga målningar. Bland annat visades där (av *modren*) en av deras *son* (vilken vi ej sågo) förfärdigad teckning i svartkrita efter *Batonis* Magdalena, gjord icke utan skicklighet. På detta vis deltagar hela familjen i estetisk sysselsättning. Sedan Jean Paul lämnat oss i förstugan och vänt om med sin Fru, märkte hans dotter, att jag var utan syrtut, och kom ihåg att jag lämnat den just hos henne – varpå jag *andra* gången fick ett tête-à-tête med henne i hennes rum, nu av henne själv dit införd, och alldeles solo. Tyvärr kunde jag dock ej göra denna visit synnerligen lång. – Farväl, vackra mamsell Richter! Farväl, du förunderlige Jean Paul! Jag önskar innerligen till Gud, att jag måtte ännu en gång få återse Er. – Påminner du dig, att i *Hesperus* förekommer ett slags Europeisk *Bramin*, som heter *Emanuel*, och som tror sig veta förut sin dödsdag? Fru Niethammer berättade mig i går afton, att Jean Paul själv nu fallit på samma inbillning: han tror nämligen i hemlighet fullt och fast, att han skall dö den 14

nästkommande Januari, och hans hustru, som håller mycket av honom, och som på något vis kommit underfund med denna hans dödsaning, skall däröver i sitt inre ängslas och gräma sig på det allrayttersta. Det tror jag väl! Vad själva saken angår, så vill jag hoppas, att denna profetia slår felt; han såg mig mycket rask ut: dock har man många exempel, huru mäktigt i detta fall en fix idé eller fantasi kan verka. Det vore i sanning rätt bedrövtligt! – Man säger, att han nu arbetar på ett verk, som skall heta *der Deutsche Don Quixote*. Andra påstå, att titeln bliver en helt annan, men att själva boken och hjälten i boken skall bli ett Tyskt nationalt motstycke till Don Quixote. Okonstlat modest yttrade han sig om sin talang. Då jag sade honom, att numera Goethe, Schiller, Tieck och han överallt i Sverige lästes, utropade han helt naivt: »*Ich? Ich? Ich auch?* Wahrlich, das hätt' ich nicht geglaubt! das freut mich sehr! Also giebt's doch wirklich Leute da oben, die meine wunderlichen Productionen kennen und lieben?»

På vägen ifrån Bayreuth, som vi lämnade omkring kl. 2, sedan vi inhämtat en dråplig middag, som i vår tämligen bekväma resvagn försänkte oss i en behaglig slummer, föreföll innan ankomsten till Nürnberg just ingenting märkvärdigt. Dock kan nämnas, att vid en poststation, en liten stad *Creussan*, sågo vi en gammal borg *Böhmenstein*, som var nästan fullkomligt konserverad och gav en imponant utsikt. Folket där i den lilla staden trodde oss vara Engelmän, förmodligen emedan vi talade ett dem alldeles obekant språk, så nyfiket betraktade gamla ruiner och därvid sågo så allvarsamma ut.

Äntligen anlände vi d. 28, kl. 7 ungefär om morgonen, till *Nürnberg* – för älskare av ålderdom och konst en bland de märkligaste och mest *kvarhållande* städer i Europa. Här ser man först riktigt, vad Tyska national-andan och Tyska snillet var, under den tid, då ännu det *heliga romerska riket* stod i flor. Föreställ dig en forntysk riksstad i all sin härlighet, fullkomligt oföränd-

rad – det finns i hela Nürnberg knappt något hus, som är yngre än från början av 1600-talet; de flesta äro från fjortonde och femtonde århundradet, många ännu långt äldre – föreställ dig i en av de skönaste och bördigaste trakter, som man kan tänka och önska sig, en tallös skara av torn, kyrkor, hus och murar, alla i en ålderdomlig, till en stor del i en utmärkt skön götisk arkitektur, uppresa sig mot stjärnefastet, och högst av dem alla den uråldriga kejsarborgen, byggd på en väldig bergshöjd, så gammal, att dess grundläggning ligger utom gränsen av Nürnbergs *historia*; föreställ dig *utanomkring* den ännu vidmakthållna begränsningen av *duktiga gravar*, murar och bryggor, ett slags *Todtenstadt* och *Reliquien-Residenz* av kapeller och kyrkogårdar; *innanför* åter, där de levande äga sina boningar, en oöverskådlig massa av byggnader, av vilka *ingen enda* är lik någon *annan*; men alla dock i ett visst *grundtycke* harmoniskt korresponderande med varandra; vartenda hus är att betrakta som *ett särskilt arkitektoniskt individuum* i struktur, *sirater* o. s. v. när man undantager några få, vilka i senare åren blivit moderniserade. Nästan i alla har man ännu glasmålerier kvar i fönstren; på många sitta ännu utanpå *alfresco-målningar* i medeltidens smak; på torgen spruta springbrunnar och vattenkonster, som vittna om det forna borgerskapets rikedom och prakt. Naturligtvis får man vid allt detta icke stöta sig över, att gatorna till en stor del äro något bisarra, att husen vanligast vända gavlarna åt gatan (dock är denna regel på långt när ej allmän), samt dylikt mera, som strider mot våra nya städers ordentlighet. Och nu alla de skatter av gammaltysk konst och frihet, alla de historiska minnen, alla de poetiska erinringar och *väckelser*, som dessa vördiga murar innesluta! Jag väntade mycket av *Albrecht Dürers* stad, men jag *fann* dock ännu *mera* än jag väntat. Lägg till, det enskilda behaget för en *Svensk*, att gå omkring i en stad, där den store Gustav Adolfs namn än i dag ljuder från alla tungor; där han och Svenska fältherrarne ännu äro i så friskt minne, som låge

Wallenstein kvar utan för portarne; där man vid vart femte steg kan få höra: i det och det huset, den och den våningen, logerade vid det och det tillfället konungen; där släckte han en afton, i gott lag, ett ljus med ett pistolskott; där och där höll Karl Gustav en *carrousell*, där och där, anställde Fältmarskalk Wrangel en bal; där borta, mellan de blå bergen, hade den bistra Wallenstein sitt läger; där konungen, på slätten; där stormade Svenskarne, där Finnarne, där Hertig Bernhard o. s. v. Jag själv bodde i ett värdshus (*zum Rotben Ross*), där engång *Wrangel* och engång *Octavio Piccolomini* logerat. Var ej allt detta, sammanlagt, ett giltigt skäl, att vi dröjde i Nürnberg *tio* dagar, i stället för *tre*, som förut voro därtill anslagna? Också gynnade himlen våra konstvandringar med en god väderlek; den var helt och hållet *ovinterlig*; under hela denna tid, med undantag av en enda dag, var luftens temperatur och naturens utseende här, i begynnelsen av December, sådant, som i Sverige på vackra Oktoberdagar. (Nu i München har bladet förändrat sig, och vädret är rätt förtretligt; så mycket förtretligare, som det skall *passera* för vinter, men ingen *ordentlig*, *riktig* vinter är; bara fuktighet, mulenhet, regn och snöslask. Om ej den *svenska* vintren räckte så outhärdeligt *länge*, så vore den visserligen i alla avseenden att föredraga.) Jag vill meddela dig avskrift av en dagbok, som jag förde över mitt vistande i Nürnberg, på det du må få något begrepp om myckenheten av de ting, som här förtjäna att ses. Kanske torde jag, sedan jag nogare fått genomskåda det Münchenska Målnings-Galleriet, som också äger många forntyska mästerstycken, engång för vår *Svea* kunna ur detta första utkast bilda någon icke alldeles oläsbar uppsats. Men någonting sådant kan icke ske, förrän jag på något ställe kan få tillfälle att njuta ett fullkomligt *otium litterarium*, vilket jag tyvärr lika litet *här*, som i Dresden, är i stånd att förskaffa mig. Få se, när jag från Rom återkommer till Berlin, vad som där nästa vinter kan göras. I alla fall kommer väl, om ej förr, åtminstone i

Uppsala en tid, då jag får sitta stilla, tillräckligt, och kanske mer än mig lyster. Då får jag väl ledighet att förarbeta allt kaotiskt *stoff*, som jag samlat på mina resor, **emellanåt** att jag går till mina vänner och ser, huru de klappa sina hustrur och klippa hästar åt sina pojkar.

Jag ser, att jag i beskrivningen över Jean Pauls utseende kallat honom *frodig*. Detta är, vad ansiktet beträffar, icke så att förstå, som vore det fett och mycket fylligt; det är mera *ställningen* av ett fylligt ansikte; ty, såsom huvudet är stort, så är detta brett i proportion. – God natt för i dag!

D. 22 Dec.

De tvenne sistförflutna dagarna hava blivit använda på brevskrivning till Dresden. Jag var i förrgårs afton inviterad till en Geheime-rådinna v. *Liebeskind*, en vittter, klok och belevad Fru, vars man sedan förde Hjort och mig upp i den härvarande *Akademie der Wissenschaften*, som varje Lördags-eftermiddag håller sammankomst. Den **ordentliga sessionen** var förbi, men vi träffade dock åtskilliga ledamöter och flera *icke* till Akademien hörande Münchenska Litteratörer, vilka senare på kvällen varje Lördags-afton i Akademiens rum bilda ett slags litterär klubb. Där gjorde vi bland andra *Schlichtegrolls* bekantskap, vilken är Akademiens Generalsekreterare, en hederlig, vänlig och förständig man; han frågade mig mycket efter Grev Schwerin (Prosten), med vilken han i Göttingen studerat tillsamman, och om vilken han sade, att han den tiden genom *seinen Kopf, seinen ächten Rittersinn und seine schöne Gestalt* förtjuste alla människor i Göttingen. Mycket fägnade honom, då jag berättade, att denne Greve Schwerin nu i Sverige spelar en så utmärkt både politisk och litterär roll, och att han verksamt deltagit i vårt fäderneslands intellektuella revolution; man vet nämligen även här i München, att en sådan har förefallit – jämväl Schelling visste därom – och man frågar mig överallt med livlig nyfikenhet om

det mera särskilda av sakens beskaffenhet. Naturligtvis skillrar jag den i vårt fädernesland nyväckta högre andan och sinnesstämningen på ett ganska patriotiskt sätt, såväl vad den vetenskapliga och artistiska, som den statsborgerliga national-karaktären beträffar; men också är det *nu* mer än någonsin min övertygelse, att Sverige befinner sig på en utmärkt god väg, och att den Skandinaviska halvön, såframt det ej lyckas Ryssland att uppsluka oss, skall ännu engång komma att intaga ett glänsande rum i Europas annaler, och det till och med i en vida *högre* potens än den förra. *Danmark* behöva vi i intet avseende avundas; man behöver blott höra bildade Danskars naiva och opartiska beskrivningar över tillståndet där, för att finna, att en *filistermässigare* national-anda kan sväriligen tänkas*). Det är en skräddar-monarki, och de förnuftigare, de kraftfullare ibland Danskarne själve äro alla av den mening, att i Sverige är kvar ett friskare, duktigare, modigare sinne, och att Danmark bör med det övriga Skandinavien politiskt smältas tillsamman, till bådas ömsesidiga båtnad. Också välva mina Danska vänner och jag åtskilliga planer *in petto*, att *piano* och *sub rosa* arbeta på tillvägbringandet av en *omedelbar spirituellt kommunikation* och *Wechseldurchdringung* mellan det Bättre hos bägge nationerna, såsom inledningen och grundläggningen till en åsyftad *statistisk förening*. Vad *Tyskland* angår, så svävar det i en högst orolig och tve tydlig belägenhet; överallt, särdeles i Norra och Mellersta delen, glöder ett häftigt missnöje, och allahanda vulkaniska ämnen vänta på tillfälle till explosion. Om ej Frihet och Kultur skola i Europa absolut gå under, – en avsikt varuti Engelska Kabinettet flitigt understödjer *den beliga alliansen* (vacker helighet!!!) – så måste Tyskarne på något vis bringa sina galna regeringar till *raison*, bland vilka den Preussiska spelar den allra-gemenaste rollen. Den Bayerska, på vilken Arndt så mycket

*) Man erinre sig att detta skrevs för mer än 40 år tillbaka, under en tid då enväldet ännu rådde i Danmark. Utg. anm.

skymfat, uppför sig med 1 000 gånger mera sann fosterländskhet, åtminstone i sitt lands inre administration, utan att **charlatanisera** med bedrägliga fraser och ljugande löften; och av Bayerns Kronprins, enligt vad jag här hör av alla förnuftiga, har man åtminstone i avseende på *fribeten att tänka och tala* ingenting att befara. Södra Tyskland korresponderar verkligen med Sverige däruti, att i folkets *Gemüth* jämväl här, liksom i vår Nord, är en frisk, outhärdlig, kraftig jordmån, ur vilken de ädla frön, som nu där utsås, långsammare uppväxa än i Norra Tyskland, men efter all mänsklig sannolikhet till en rikare och varaktigare skörd. I Norra Tyskland, såsom t. ex. i Berlin, synes mig härska en abstrakt, flärdfull *Vergeistigung*, en vådlig övermognad, som gränssar till torka och förvissning; det *solida* av människonaturen, liksom naturen själv, har dunstat bort i deras bildningsprocess, och ett fint destillerat kemiskt ämne har stannat i degeln, utan färg, utan smak, utan lukt, utan fruktsamhet – *in summa* utan innehåll. Dock finns tvivelsutan även i Berlin mycket duktigt folk, och genom en total *Erderschütterung* av hela Tyskland kan jämväl där möjligtvis hälsa och soliditet återställas. Skulle någon sådan lyckas, så kommer det lilla Weimarska hovet nästan ensamt att bestå med ära, i fall det fortfar att uppföra sig så, som det hittills uppfört sig. Så har det t. ex. i avseende på den Wartburgska Studentfesten, – av vilken alla människor taga parti, utom regenterna och de brända auktorerna med deras vänner, – icke låtit bringa sig längre, i trots av de stora kontinentalmakternas maningar och hotelser, än att förklara Professor Fries' tal för *smaklöst, mystiskt* och *opassande*, samt konfiskera ett nummer av Okens Isis, där han porträtterat de förbrända auktorerna med åsnehuvuden, judeskägg o. s. v. enligt sitt *burschikosa* maner, vilket, i en så allvarsam tid som denna, jag icke fullkomligt kan gilla. Det är möjligt, att man *tvingar* detta lilla hov till viktigare *Gewaltstreiche*, men det har dock till de övriga Förstarnes *blygd* offentligen erkänt, att sådant är otillbörliga

ingrepp i folkets rättigheter. *Segrar* den heliga Alliansen i sina planer, vilka även för *Sverige och vår nya dynasti* icke lära vara särdeles hälsosamma, – då finns det för hederligt och vettigt folk ingen annan räddning övrig, än att begiva sig – till *Amerika*. Det är rätt lustigt att se, vilka sura grimaser de Europeiska Kabinetterna göra över den imposanta kedja av republiker, som på andra sidan om oceanen bildar sig. I detta ämne har jag också sett ett prov av den Preussiska *Censuren*, som gjort mig mycket nöje. Det var ett papper, som Fru v. Chezy engång visade mig, innehållande en av henne, på en Berlinsk tidnings-utgivares begäran, ur ett Engelskt blad översatt artikel: ett tal i Parlamentet till de Syd-Amerikanska *Insurgenternas* fördel. Pappret var sådant, som det kommit ur *Censorns* hand, på många ställen alldeles överstruket, på andra ställen försett med meningar som icke funnos i originalet – *in summa*, det var högst *märkvärdigt* att se, i de stycken som voro utstrukna, och i dem som voro tillsatta, det system enligt vilket den Preussiska censuren förfar. Jag sade, att jag såg det med nöje; nämligen med det nöje, som jämförelsen med tryckfrihetens tillstånd i *Sverige* nödvändigt måste förorsaka. – Här i Södra Tyskland tycks man ock livligare intressera sig för Sverige, än i det Norra; man deltagar, till min stora förnöjelse, i fullt mått i vårt national-hat mot Ryssarne; ja, i ett stort sällskap i går afton hos Niethammer (där jag även till min synnerliga fögnad lärde känna Professor *Thiersch*, en angenäm, tämligen ung man, som berättade mig om sina *klienter*, Nygrekerna, många intressanta saker), sökte man visa mig möjligheten, huru Sverige åter, och till och med kanske under min livstid, skall bekomma sina östliga länder tillbaka; man sade mig, att Tysklands och Europas väl i sista instansen står i omedelbar förbindelse med att Sverige återfår makten i Norden, och Niethammer lade till, att den gången, då genom Karl XII:s olycka Ryssland tillryckte sig denna makt, *wurde der Germanische Stamm in seinem tiefsten politischen Wurzel tödtlich*

angegriffen. Huru mycket det måste glädja ett Svenskt hjärta att höra sådana åsikter, kan du lätt föreställa dig; du behöver blott lägga handen på ditt eget bröst. Också finner man här begrippligt, vad man i Berlin ej ville förstå, att den bättre delen av Svenska folket anser sitt eget intresse vara omedelbart med den *nya dynastiens* intresse förenat, och vid alla tillfällen låter jag mig angeläget vara att utbreda Kronprinsens och isynnerhet Prins Oscars ära. Gud vet, att jag, vad den *förre* angår, icke handlar så av personlig böjelse – tvärtom, jag kommer förmodligen aldrig att till *honom* fatta något *riktigt* förtroende – men av klar övertygelse, att det *stora hela* av Sveriges väl, såvida detta framförallt består i självständighet och ordhållighet, fordrar hans bibehållande. Dessutom låter det icke neka sig, att han gjort mycket för vårt fädernesland. Av Oscar däremot väntar jag, att han skall bli en fullkomligt *Svensk* förste – och så länge denna tro står levande i min själ, kan det visserligen aldrig falla mig in att med Prins Gustaf sätta mig i någon gemenskap. Jag tillhör helt och hållet den Tronföljare-ätts sak, vilken nationen av *fritt* val utkorat. Man har utomlands tillräckligt tillfälle att se sig mätt på det såkallade *System der Legitimität*, vilket, i den absurditet varmed det av vissa styrelser drives, är den största skandal för allt sunt förnuft. – Sverige är i den belägenhet, att det kan förrän Tyskland självt, och utan några häftiga yttre skakningar, genom moget tänkande och konsekvent handlande praktiskt realisera en högre bildnings principer; ju mera de medborgare få insteg och *kredit*, vilka så väl på riksdagarna, som annars i tal och skrift, råda till grundlighet, allvar och driftighet. – Schlichtegroll har den fantastiska idén, att man bör ju förr desto hellre vara betänkt på att göra *Island* till en *nederlagsplats* och ett slags arkiv för den närvarande Europeiska kulturen, vilken enligt hans tanka snart sjunger på sista versen, och att till detta ändamål ett sällskap av Nordboar och Tyskar borde konstituera sig, som nu genast begynte att till Island av alla märkvärdiga

och för eftervärlden outhärliga skrifter avsända exemplar. Jag tror ej, att det är så farligt med Europas tillstånd, och det är bättre att göra Skandinavien självt till ett sådant *depositorium* och *repertorium*, än Island. Föröfrigt lärer väl Försynen draga försorg om, vad som ur *vår* kulturperiod bör åt framtida släkten bevaras.

Om den period av Svenska Litteraturen, som kan sägas representeras av *Svenska Akademien*, med vad därtill hörer, vet man i Tyskland ingenting, och frågar icke heller därefter. Av ett par människor i Dresden hörde jag namnen Leopold och Kellgren. Fru v. Chezy hade också hört Leopold nämnas av en annan Tysk skriftställarinna, Fanny Tarnow, som någon tid (Gud vet när) uppehållit sig i Stockholm. Hon trodde, att han vore ungefär en Svensk *Ramler*. Här och där träffar man en Bibliotekarie eller någon annan dylik bok- och *kompendiekännare*, som vet att säga något om en och annan Svensk författare; men man hör strax, att han tagit det ur sådana källor, som t. ex. Remers *Weltgeschichte*, där *Samsöe* står nämnd såsom en stor Svensk poet. När man undantager *Berzelius* och *Höjjer*, särdeles den *förste*, kan jag icke påminna mig att jag hört någon nyare Svensk Litteratör och Lärd nämnas såsom *känd*, i ordets *egentliga* bemärkelse. Förmodligen är dock jämväl *Wahlenberg* berömd ibland männen av *sitt Fach*, med vilka jag ej haft tillfälle att umgås. Nästa gång jag råkar Schelling, har jag lust att fråga honom om han känner *Wahlenbergs* skrifter. (Jag kommer härvid ihåg, att den goda *Wahlenberg* skall för någon i Uppsala ha berättat, att Schelling bodde på en *vindskammare* i München och vore glömd av hela världen. Denna uppgift har förmodligen någon på Schelling förbittrad gräsläsare eller flugfångare inbillat honom. Schelling bor mycket *splendid* och står i München i stort anseende, till och med hos Hovet *enskilt*. Lika mycket; *Wahlenberg* är ändå i sitt slag en duktig man, som jag av allt hjärta värderar. Hälsa honom ifrån mig!) *Ödmanns* namn

hade Schelling hört, men han tycktes ej göra sig stora begrepp om *grundligheten* av hans orientaliska och naturalhistoriska studier. *Grubbes* namn kände Schelling också, och sade, att Grubbe skickat honom en *Dissertation* (sannolikt den, för vilken han kom i gräl med Höijer och Dig), men att genom inbrytande krigsoroligheter, som avbröto kommunikationen mellan Tyskland och Sverige, hade han kommit att lämna denna artighet obesvarad, och kunde ej mer påminna sig disputationens titel. Om själva avhandlingen yttrade han sig, att han funnit den något *zu sehr jugendlich*, ehuru annars vittnande om beläsenhet. Då jag berättade honom, att Grubbe nu med utmärkt skicklighet och heder beklädde professionen i teoretiska filosofien, sade han: »*Er hat sich also seitdem gemacht!* Das freut mich sehr.« – Vad Schelling sagt mig om Höijer o. s. v. skall du få höra längre fram. – I allmänhet är det för en resande Svensk en högst pinsam känsla, att man så litet känner till oss; man finner det till och med högst sällsamt att se en Svensk Lärd som *reser*; då där-
emot Danskarne oupphörligt stryka av och an genom Tyskland och Italien, samt basuna ut sin förträfflighet åt alla världens väderstreck. – Professor Thiersch kände ock genom tidningar mitt namn, och intresserade sig mycket för vår saks framgång. Om Ny-Grekerna förtäljde han mig bland annat, att den egentliga *kärnan* av detta folk består i de rövarstammar, som bebo bergen i Thessalien och Peloponnesus. De skola i karaktär, seder och författning bära stämpeln av Odysseens tider. De föra egentligen mot Turkarne sina plundringsfejder. Utom dessa *heroer* (i ordets äldsta bemärkelse), skall jämväl ön Chios bebos av en duglig ras. Dessa öbyggare hava för icke längesedan ibland sig inrättat ett Universitet. En samling av Nygrekiska folksånger kommer innan kort i dagen, utgiven av en Hr von Haxthausen. Goethe, som redan sett denna samling, har därom sagt till Thiersch, att den innehöll de skönaste nationalsånger, som han lärt känna i hela sin livstid. Föröfrigt hava Nygrekerne nu jäm-

väl dessutom en (för att så säga) *lärddare* poesi, och denna har till min förundran icke, som jag trodde, bildat sig efter Italiernarne eller Fransoserna, utan efter Tyskarne, med vilka de genom Wien, där ungefär 15 000 Greker bo, stå i kontakt; likväl på det vis, att de hittills utkorat blott de äldre Tyska poeterna till sina mönster, Uz, Gellert o. s. v. samt således mest skriva moraliska oder, fabler, Gleimskt-Anakreontiska visor m. m. Det är i alla fall gott, att de Nygrekiska litteratörerna kommit just med *Tyskland* i denna närmare förbindelse, emedan nu Tysklands Litteratur är den enda, där en levande, progressiv princip är att söka och att hämta.

Nu går jag att avhöra en Konsert på stora *Redoute-salen*, vilken ligger mig så nära, att jag blott behöver gå tvärs över gatan för att komma dit. Skada, att jag icke dansar! isynnerhet då nu snart karnevalen och maskerad-balerna här begynna. – Jag har väl förut nämnt något om Baggesens process mot Hjort. Han har stämt denne för en recension, och slutar en inlaga emot honom bokstavligen med dessa ord: »och har jag ingenting emot, om Kgl. Rätten dömer Hr Hjort för dessa grova förbrytelser till *slaveri**).« Så *splitttrasande* är dock varken Leopold eller Wallmark bliven. – Jag *bor* här i München mycket täckt: give Gud, att jag engång efter min hemkomst finge så trevliga rum i Uppsala! Utanför mina fönster har jag det vackra Maximilians-torget, från vilket en från Isarströmmen ledd brusande kanal skiljer min boning, och då mina rum ligga i fjärde våningen, så sträcker sig min utsikt över hela den nya förstaden eller malmen, till vilken detta torg hör och som är större än det gamla München själv. Jag kan se bortåt Tyroler-Alperna, dem jag snart kommer att genomtåga; mitt emot mig, på andra sidan om det nämnda torget, bo Hjort och B* och på en smula längre avstånd höjer sig, mellan träd, det röda koppartaket av det vackra hus,

*) D. v. s. tvångsarbete på fästning. Utg. anm.

där Schelling mediterar över *världen* och dess *åldrar*. De flesta av våra Münchenska bekanta bo i denna rymliga, med stora trädgårdar och mellanrum försedda förstad, som mera liknar en samling av granna lantgårdar, än någon stadsanläggning. Jacobi bor likväl långt in i den gamla staden och vid dess motsatta ända, så att man behöver en god fjärdedels timma, eller nästan en halvtimma, för att hinna till honom. München i sig själv, eller *abstraherad från* de nya anläggningarne, kan icke kallas *stor*; däremot är den utmärkt väl *byggd* – Taket av Schellings hus är varje morgon, när jag vaknar, det första föremål som faller mig i ögonen. – På konserten skall bland annat uppföras en *Gedächtniss-feier* till *Mébuls* ära. – Nu går jag.

Kl. 12 *på natten*. Nu är jag hemkommen, och ville gärna skriva ett stycke till på denna oändliga epistel, men full av musik och champagne kan jag icke hålla pennan. Det var nämligen i dag Hjorts fästmöes födelsedag, och efter konsertens slut hava vi till hennes ära tömt flera buteljer champagne. Vid sådana tillfällen känner man det *fatala* av att icke själv äga en älskarinna. Dock! *Sverige* är *min* älskarinna, och jag är beredd att förfäktas, med bläck och blod, att *denna* fästmö övergår alla andra. – Vad *desa kära* personer äro narraktiga! Men det är en gudomlig, en rörande galenskap. Varföre kan jag icke dela den?

D. 15 Jan. 1818.

En lång tid har gått förbi, sedan jag sista gången avbröt min vidlyftiga skrivelse. På denna mellantid har jag blivit här fullkomligt hemmastadd. Nästan alldeles absorberad genom de nya och numera redan innerligt förtroliga vänskaps-förbindelser, i vilka jag nu kommit till Schelling, Thiersch, Niethammer m. fl. och deras familjer, har jag väl ingen dag förgätit mina Svenska vänner, men väl huru hastigt tiden förrinner och att Du borde *i dessa dagar* ägt i dina händer detta brev, som jag började för mer än en månad sedan. Jag har nu genomläst vad

jag skrivit, och funnit det under mycken mångordighet innehålla – just ingenting. Men att *skriva om* det, därtill fattas mig också lust och tålmod. Alltså måste du hålla till godo med vad jag i brådskan dukar opp, och vid läsningen hoppa över vad som synes dig för mycket tråkigt. – Du bör föreställa dig, att jag sitter i din kammare och röker, nyss återkommen från mina resor, samt ännu yr av allahanda intryck och minnen berättar dig kors och tvärs om varandra en mängd saker i tämlig oordning, ofta i villervallan glömmande det viktiga för det mindre viktiga eller kanske alldeles oviktiga. – Alltså nu till fortsättningen.

Innan jag återvänder till Nürnberg och det Förflutna, vill jag i korthet säga dig något om vad som för mig är Närvarande. Befinnande oss förträffligt ibland förträffliga människor, människor som i *Solidität des Geistes und Charakters* onekligen stå vida högre än mina annars rätt goda och älskvärda vänner i Dresden, ha Hjort och jag beslutit att dröja här till slutet av månaden eller de första dagarne av Februari. I Juli eller Augusti återkommer jag från Italien, och torde då tillbringa någon tid hos Schellings på en romantisk lantegendom, som för icke länge sedan varit ett kloster, vid namn Schleedorf, på gränsen av Tyrolen. Steffens ämnar också där tillbringa nästa sommar hos sin vän. – Jag har nu alldeles övergivit den önskan, om vilken jag skrev till Dig för några veckor sedan, att tillbringa ett *år i Italien*; efter en mera mogen och förnuftig överläggning har jag funnit, att det för *mig*, ur flerahanda högst viktiga skäl, är långt mera båtande att blott *se* Italien, men att sedan *leva* ett *år i Germanien*. Kunde jag således erhålla hemifrån så mycket förökad understöd, att jag kunde dröja i Tyskland till midsommarn eller hösten 1819, så tror jag mig kunna påstå, att jag hade gjort min resa med fullkomlig båtnad för mina framtida operationer. Utom det, att jag behöver denna tid för att riktigt utbilda hela mitt väsende till den *nya* och för många såväl fiender som anhängare sannolikt något oförmodade *akt* av mitt författarskap,

som jag ämnar begynna vid min hemkomst*), vill jag i förtroende nämna tvenne andra – vad skall jag kalla dem? tankebilder, drömmar eller förslager? – som uppstått hos mig genom mitt umgänge med Schelling, och som väl egentligen blott i Tyskland, ja till en del blott i hans grannskap, låta realisera sig. Det ena är en följd av hans egen önskan, av hans även i min tanka riktiga begrepp om den intellektuella brytningen i Norden och av hans hedrande tillförsikt till mig: näml. ett förslag att översätta hans *Weltalter* på Svenska. Enligt vad jag nu känner om detta verks tendens och beskaffenhet, anser jag för en helig plikt att göra allvar av detta uppsåt, och det så, att min översättning åtminstone en fyra eller fem månader efter första delens utkomst i Tyskland, kunde läggas under pressen i Uppsala. Enligt Schellings försäkran kommer denna första del, som på visst sätt är blott en inledning eller grundläggning till de två följande, men så fullständig, att den tydliga och fullkomliga populärt låter inse utvecklingen av allt det följande, ut i nästa Maj eller Juni månad. *Die Weltalter* är en *total* och såvida *ny Gestaltung* av Schellings lära, och detta jätteresultat av flera års tysta och blott någongång på kort tid avbrutna arbete är just bestämt kalkylerat på att icke blott läsas inom Skolans och *Auditoriernas* väggar, utan tvärtom att träda ut i det friska, offentliga, levande livet och gripa in hos både lärda och olärda, eller hos alla, som helt simpelt (men visserligen i ordets verkliga bemärkelse) äga *sunt förnuft* samt intresse för Vetenskap och Tro. Därföre är i detta verk Schellings vanliga gedigenhet, djupsinnighet och *Geistesenergie* förenad med en så sublim enkelhet och klarhet i tankegång, stil och ton, att var och en, som kan läsa Bibeln, även kan läsa detta arbete. (Men tyvärr givs det också många, som icke kunna läsa Guds Ord.) Nu, då Svenska folket, i följd av sitt lynnes högst allvarsamma och tillika högst

*) Den första akten slutas med den sista Poetiska Kalendern.

praktiska sinneriktning, har fattat stridsfrågan mellan de så kallade *gamla* och *nya* skolorna just vid *religionens* och *moralitetens* beröringspunkter, och det så häftigt, att det därför nästan överser alla de andra, – ett förhållande, varöver jag minns att Du ofta glatt dig, emedan du, liksom nu även Schelling, däruti finner ett *gott* national-tecken, – anser jag det vara av yttersta vikt, att en sådan bok, som *die Weltalter*, icke hos oss kommer att stanna inom Uppsala eller någon *ex professo* filosoferandes händer. Schelling har om Skandinavien den föreställning, att dess innevänares ännu hos den egentliga national-kärnan sunda och ofördärvade **Gemüthskraft** är ämnad att praktiskt förverkliga, nämligen i forskning, i tro, i konst, i personlig dygd, i ett fritt och storsinnigt statsliv, den spekulativa, religiösa och poetiska världsåskådning, vilken man i Tyskland dels behandlar blott som ett lärt ämne för mer eller mindre vettiga trätor, dels låter bero vid pappers-extaser och artiga konversationer. I allmänhet gör Tysklands ännu fortfarande, bedrövligt **paralytiserande** politiska belägenhet, att en dylik sak, fastän omfattad av en mängd enskilda förträffliga personer (på sådana är Tyskland visserligen oändligen rikt), här icke kan drivas som en *national-sak*, åtminstone ej i den anda, varmed, om ej alla tecken av Svenska Litteraturens senaste uppträden bedragit mig, den Svenska nationen, ju mera dess andliga bildning skrider framåt, gör minner av att behandla den. Den riktning alltså, som saken tagit i Sverige, näml. att bli en *national-sak*, tror jag skulle genom översättningen av *die Weltalter* ansenligt befrämjas. Ja, denna uppfattning ligger så klar för alla, att utan tvivel någon annan i Sverige griper sig an med ett slikt företag, sedan han läst boken, om icke jag löper honom i förväg. Och jag kan med tämlig visshet förmoda, att utom Grubbe och Dig, av vilka var och en är hindrad genom annat bestyr, är jag i Svea Rike den ende, som förmår översätta ett arbete av Schelling icke blott på riktig, utan ock på någorlunda vacker Svenska. – Det andra infal-

let, över vilket jag likväl ännu är villrådig, är väl icke egentligen först *väckt* hos mig genom Schelling, men dock genom honom, för att så säga, *utkläckt*; nämligen att, innan jag lämnar Tyskland, översätta de bästa av mina egna och några av våra bättre Svenska poeters kompositioner, framförallt några provstycken av våra härliga gamla folksånger, samt med åtskilliga egna nya Tyska original-produkter giva ut dem i en samling, kallad *Schwedische Blumen* eller något dylikt. Schelling, som fått höra av en sin hustrus Freundinn, en Fröken Louise von Seidler (en talangfull Målarinna, och vad mer är, en på hjärtats och karaktärens vägnar dråplig, fastän icke vacker, flicka), med vilken jag nästan dagligen är tillsamman, att jag på ett par ställen här i München uppläst *tyska* av mig författade verser, *tvang* mig här omdagen (ty för *denne* mans omdöme fruktade jag naturligtvis mer än för alla världens fruntimmers och större delen av dess männens tillsammantagna) att läsa upp dem även för honom; och se! följdén av detta experiment slog så ut, att Schelling, sedan han flera gånger betygat sitt hjärtliga bifall, formligen *anmanade* mig att uppträda ibland Tysklands skalder, och profeterade mig icke blott mycken framgång, utan erbjöd sig till och med att *själv* föra in och presentera mig i den Tyska läsevärlden, om jag tvekar att våga mig åstad alldeles ensam. Vad tycks? Jag svävar verkligen i en pinlig förlägenhet, om jag skall göra allvar av ett sådant förslag – eller om jag nästkommande höst skall begiva mig till Sverige igen, för att på engång undandraga mig alla dessa *sireniska* lockelser, vilka jag av alla mina Tyska bekanta hör nästan dagligen och stundligen, men som ifrån *Schellings* mun – vilken just icke *berömmar* mycket och inga *artigheter* säger – klinga ännu vådligare förföriskt. Betänk, att om jag lyder dessa lockelser, invecklar jag mig i oberäknliga och vittutseende följder – som slutligen skulle kunna leda därhän, att mitt öde och min personlighet, egentligen mot min egen vilja, bleve mer fästade vid Tyskland, än vid mitt fädernes-hem!

Återigen, att parallellt och med lika energi spela *die Rolle eines Dichters oder überhaupt eines Schriftstellers* i två språk och för två nationer på engång, nämligen så, att jag i båda dessa riktningar oavbrutet växelvis frambragte något Dugligt och *lika* Dugligt, – därtill förslår ej *etenduen* av min intellektuella förmåga, isynnerhet då min fysiska bräcklighet och min fördömda själskrankhet, som Du känner, nämligen min orimliga *hypokondri* (som icke vill överge mig, ehuru jag dagligen kämpar med henne på liv och död) sällan unna mig tid och lugn att giva luft åt min produktionsdrift. Däremot ställer sig å andra sidan den utsikten, att på detta vis kunna mera *bestämt* rikta den bättre Tyska allmänhetens uppmärksamhet och deltagande på den andliga kemiska process, som nu föregår i vårt fädernesland, samt tillika – varför skulle jag neka det? – den för min personliga ärelystnad, vilken Gudnå's ej är liten, smickrande föreställning, att föröka till en *sådan* grad mitt Publicum. – Himlen vete, vad parti jag bör taga! – Emellertid har Schelling begärt avskrifter av allt vad jag hittills skrivit på Tyska, dem han också skall erhålla, naturligtvis skrivna med min helgdagsstil och på *velinpapper*. Vad han isynnerhet tyckte mycket om, var *Der Schwede an Fanny*, vilket jag skickat till Uppsala, men nu till hälften omskapat och ansenligt förbättrat, samt en cyclus av Sonetter, som jag skrev över *die Mutter Gottes* sista jul-afton. Om dessa sista tycker jag också själv, uppriktigt sagt, att de övermåttan lyckats mig.

I allmänhet kan jag säga, att jag i de hus här i staden, som *piquera sig* att äga en *ausgezeichnet geistige Bildung*, är ordentligen vad man kallar *frad* – en ställning, vilken såvida gör mig nöje, som den ger mig anledning att ännu vidare befästa *Sverige* i det romantiska (och i grunden *sanna*) ljus, varuti man här *immerfort* ser detta sagolika, hemlighetsfulla land. För detta ändamål bemödar jag mig också om att här gälla för en *stark* och *energisk* karaktär, vilket jag i Dresden försummade, och låter av min

mjältsjuka, vars gränslösa vidd endast för Hjort är bekant, blott framskymta så mycket, som kan få utseende av ett visst poetiskt clair-obscur – med få ord: *ich spanne alle Seegel meines Geistes auf, um eine recht glänzende geistige Erscheinung zu machen*. Också finna Männerna mig *ernst und tief*, och Fruntimren lägga till, att över hela mitt väsende är *ausgegossen ein interessanter Hauch von Sehnsucht und Trauer*. Visste de goda varelserna genom egen erfarenhet, med huru mycket inre lidande en sådan *interessanter Hauch* betalas, så skulle de finna den lagom *interessant*. – Men du torde förebrå mig, att jag på detta vis uppför mig i München mindre som en Nordisk *Biedermann*, än som en hysterisk Coquette – och därpå kan jag blott svara, att om detta uppförande verkligen är coquetteri, så sker det åtminstone i en rent patriotisk avsikt och dessutom i ett visst högst enkelt maner, som icke låter någon misstänka, – icke engång Schelling – att jag är ett vida svagare, vekligare och trööstlösare väsende än jag visar mig. Finner du det åter brottsligt av mig, att jag icke engång med Schelling umgås riktigt öppet, utan även mot honom bibehåller ett slags *skådespelande* roll, så behöver jag blott föra dig till sinnes, om jag ej skulle förgås av blygd, i fall *detta Titaniska individuum*, som nu anser mig för en ande av sin egen släkt, kunde genomskåda mig på samma sätt som t. ex. Du, vilken tyvärr har lärt känna mig såsom en *kvidande matk* och inför vilken numera således ingen förställning hjälper. Att gå till Schelling och göra honom konfessioner, vilka ungefär kunde reduceras till detta utrop: *hjälp mig, jag förgås av melankoli*, vore så mycket nesligare och en *Skandinav* ovärdigare, som han själv bär inom sig en djup fond av *der allgemeinen Schwermuth der Natur* (ett av hans egna uttryck, jag tror i avhandlingen över den Mänskliga Friheten), över vilken likväl hans karaktär, hans ande, hans verksamhet svävar fri och stark, som en Gud. Därhän hoppas jag ock engång komma, och i allmänhet kan man icke tänka sig ett umgänge, som mer bidrager till bildande av själsstyrka och

en *heroisk* levnadsvishet, än Schellings. – Imellertid är det dock bra lätt att *illudera* och imponera, även på de Visaste och Starkaste! Oaktat all min kvinnlighet och barnslighet, finner Schelling hos mig – »*die gediegne Metallität des Nordens*«! Vad skulle han icke säga, om han kände Dig, min ädle Broder, som är en *äkta Nordbo*, en *äkta människa*, och överhuvud icke behöver visa dig annorlunda än du i strängaste mått är i din rena vardaglighet, för att ändå *vara* – allt, vad jag strävar och *måste* sträva att *synas*! – Jag har också nästan vid varje besök hos Schelling talat om Dig.

D. 16 Jan.

Schelling är mycket lyckligt gift. Hans förra hustru, en högst spirituell men tillika högst intrigant dam, vilken, som bekant är, förut var gift med A. W. Schlegel, dog för några år sedan, utan att i detta äktenskap lämna några barn efter sig. Hans närvarande maka heter Pauline Gotter, och är en dotter av operaskalden Gotter. Hon är för sin mans *individualitet* liksom till punkt och pricka skapad, och omgiver honom verkligt som hans *vita Dämon*, eller som en Ljusens Ängel. Ung, hög- och välväxt, på engång jungfrulig och majestätisk i gång och rörelse, med ett allrakäraste huvud, de mildaste ögon, det vänligaste ansikte, där en bländande vithet lätt på kinder och läppar övergutes av en skär och vek rodnad, är hon själva ömheten och godheten personifierad; och då hon tillika har mycken genialitet och mycken bildning, samt är sin man entusiastiskt tillgiven, kan hon ej annat än på honom yttra den förmånligaste inflytelse. Thiersch, som också har en *aimabel* hustru (genom en besynnerlig tillfällighet har Thiersch mycken likhet med Grubbe, fastän, såsom söderlänning, en grad livligare, samt hans fru, en dotter av Teologen Löffler, ett förvånande ansikts- och även lynnes-tycke av min yngsta syster!) och som levat tillsammans med Schellings familj på landet hela förledna sommar, sade mig

engång, att Schellings individuum förekommer honom som ett *Urgebirg*; och han har däruti rätt: Schelling har av ett sådant icke blott *das riesenhafte und das unerschütterliche Beruben auf seiner Basis, sondern auch – in der äussern Rinde – das Schroffe und Starre, eine Härte, die schonungslos und zermalmend wirken kann*. Han har sina ögonblick, enligt vad man berättat mig, då hans lynne är mulet och människofientligt à la *Höjjer*; det överrump- lar honom stundom, då han upptäckt någon ny emot sig anlagd *kabal* (här i München har man ock av allo makt kabalerat mot honom för att beröva honom Regeringens beskydd), eller då han läser i någon tidning någon dylik beskyllning, som t. ex. att han står i sammanhang med Jesuiterna, med Fru v. Krüdeners eller med Pöschel. Men i sådana ögonblick förstår hans hustru, som han innerligt älskar, med en förunderlig skicklighet att *lena upp* honom och förströ de dunkla molnen, och när hans trenne barn leka omkring hans knän, då är han själv nästan så glad som de. Med en särdeles naivitet yttrar sig, som du lätt kan föreställa dig, genom hans *Napoleons-artade* yttre väsende det milda Gemüth, som utgör den *inre kärnan*; så såg jag honom sista Nyårsdags-afton hela kvällen i den högsta rörelse av glädje; hans Pauline, som länge varit sjuk och ännu ej är alldeles till fullo återställd, visade sig då för första gången åter, såsom tillbakagiv- ven åt livet, för några sammanbjudna vänner, bland vilka även Hjort och jag voro, som då sågo henne för första gången. Eme- dan hon av sin sjukdom hindrats att skänka sina barn och vän- ner julaftons-fröjden på själva jul-aftonen, hade hon nu tillställt denna högtidlighet på Nyårsdags-aftonen, på ett lika smakfullt, som oskuldsfullt och hjärtligt sätt. Jämväl Hjort och jag fingo skänker, med verser av hennes hand; jag fick en liten portfölj eller *Erinnerungs-Buch* i rött *saffian* med förgylld snitt, och den- na inskription:

»Erinnerung an Kunst und an Natur,
Die Dir begegnet auf Hesperiens Flur,

Bewahre Dir dies Buch für künft'ge Zeiten;

Drum lass es Dich als einen Freund begleiten!«

Jag glömmar aldrig hur poetisk hon såg ut, då dörren till hennes rum äntligen flög opp, sedan gästerna och barnen en stund väntat i ett yttre rum, till dess att hon hunnit ställa all grannlåten i behörig symmetrisk ordning; händelsevis stod hon mitt i rummet, med ryggen vänd till det höga strålande *Krist-trädet*, som sträckte sina med ett par tre dussin ljus besatta grenar och topp över hennes huvud, liksom en Madonna-gloria. Då hon så mitt i denna glans gjorde emot oss en vänlig och glad nigning, ropade barnen högt av glädje, och den äldste sonen, som har långa guldgula hår och ser ut som en liten **Hermann**, skrek: »*Schöne Mutter! Blanke Lichter!*« en känsla, som vi alla ovillkorligt delade. Nu kom hon emot oss, och Schelling presenterade mig för henne; helt hjärtligt fattade hon mig vid handen och förde mig till min skänk, med de orden: »*Lassen Sie ja mich auch in Ihrer Erinnerung leben!*« Schelling själv fick en prydlig mugg eller tekärl med fat, och därpå målat en treväppling (klöverblad, deras 3 barn); hennes verser till sin man voro, som billigt, de vidlyftigaste och verkligen även poetiskt vackra. Den äldsta sonen, om vilken jag nämnt, fick en gyllne hjälm och en liten sabel, och spatserade stolt hela kvällen omkring i denna rustning; nu, med hjälmen på det långa fladdrande guldhåret, och för övrigt klädd i en skarlakansröd fotsid kolt, fullkomligt bliven en liten Arminius. Jag såg på Schelling, han förstod mig och tryckte min hand; hela aftonen vandrade han upp och ner i rummet, sade nästan intet ord, men såg oändligen vänskapsfullt på alla människor och hade oupphörliga glädjetårar i sina ögon. – Andra dagen skickade jag Fru v. Schelling till tacksamhets-tecken några stanser, vilka haft den lyckan att göra både henne och hennes man, som det synes, fullkomligen övertygade om *vidden* av min tillgivenhet för dem båda. – Jag sade, att Schelling i sitt yttre väsende har något Napoleons-lik; hans ma-

ner att konversera har en prägel av det egna omedelbara, lakoniska, *stenskrift-lik* och på spiken träffande, som enligt berättelse utmärkte de bättre av denne erövrarens samtal; naturligtvis, då för övrigt skillnaden i tendens och principer emellan dem är total och absolut, kan denna likhet icke sträcka sig längre än till en viss färgton i blotta maneret, vilken sannolikt alla *män av antik stil* äga gemensam med varandra. Denna färgton är likväl hos Schelling, vad den icke alltid hos Napoleon var, alltjämt beledsagad av klarhet, fattning och lugn. Men denna skillnaden mellan en Romersk General och en Grekisk Filosof är ju *självnödvändig*.

D. 21 Jan.

I dag har jag gjort bekantskap med den *mirakulösaste* man, som jag hittills sett i mitt liv och som sannolikt i hela världen, sedan Swedenborg och S:t Martin försvunnit, existerar. Du gissar lätt, att denne man är *Franz v. Baader*. Sedan vårt besök hos honom (han bor ett stycke utanför München, i en by som heter Schwabingen) tid från annan kommit att uppskjutas, särdeles genom den högst *infama* väderlek, som med regn och slask i de senare veckorna nästan oavbrutet härskat, uppmanade oss Schelling häromdagen ännu ytterligare att därav göra allvar, och lovade oss en *Empfehlungs-Schreiben*, på det att Baader måtte genast i första ögonblicket behandla oss icke såsom nyfikna främlingar, utan såsom personer, vilka i den filosofiska världen äro *gens comme il faut*. Då vi nu i går omsider bekommo en vacker vinterdag, vandrade vi strax på eftermiddagen ut till Schwabingen, med Schellings lovord på fickan. Vi träffade honom likväl den gången icke hemma, utan måste nöja oss med att beskåda hans hus, som är prydligt och ligger mitt i en trädgård, samt redan i sitt byggnadssätt, när man därtill lägger anblicken av ett lusthus, som ligger ett stycke därifrån och har utseende av ett fågelpalats, har någonting tämligen mystiskt. Vi lämnade Schel-

lings biljett till en yngling, som försäkrade oss, att vi skulle få träffa honom på vilken tid vi ville sätta ut nästföljande dag; vi utvalde morgonstunden. I dag 1/2 9 på f. m. gjorde vi alltså om vår promenad och hade tillika det nöjet att njuta en den allrahärligaste vintermorgon, som angenämt erinrade mig om naturens närvarande gestalt i mitt fädernesland. Vi råkade vår man, som införde oss i ett sirligt kabinett, fullt av böcker och fysikaliska apparater, och emottog oss med yttersta vänlighet. Så väl i sitt yttre, som i sitt sätt att *vara* och *tala* i allmänhet, bildar han mot Schelling en fullkomlig kontrast. Han är något längre och smalare än Schelling, mycket fysiskt *agilare* och livligare, har ett mera avlångt och mera glättigt ansikte, är mera *rechercherad* i sin dräkt och något pudrad (såsom det *ägnar* en *Königl. Baier. Oberst-Bergrath* och vittberest *Welt- und Geschäftsmann*), samt talar nästan i beständig extas, alldeles till punkt och pricka i samma stil som han skriver, blott med den skillnaden att hans högst uttrycksfulla *Minen-Augen-und Gebärdenspiel*, förenat med en behaglig röst och en den ytterst tänkbara, likväl på intet vis i sladder fallande, *volubilitet i tungan*, gör hans *samtalspråk* både mycket omedelbarare lättfattligt och mycket mer graciöst än hans *skriftliga*. I korthet sagt, han talar så väl, att ett dylikt förmiddags-samtal, som det vi i dag hållit med honom, ordentligt uppskrivet av en tachygraf, skulle, utan att ett enda ord av det han sagt behövde ändras, genast utgöra en ganska intressant bok. I förmågan att *tala* har jag endast hört en till, som kan sättas i bredd med Baader, och det är Steffens, som på visst sätt talar ännu mer *eloquent*; men Baaders diskurs har ändå en vida underbarare färg. Han säger *platt ingenting annat* än de djupsinnigaste satser, antiteser, liknelser, *etymologier*, fysiska experimenter och religionsbetraktelser, och allt detta störtar ur honom blixtpå blixtpå, slag på slag, i en obeskrivlig entusiasm, och som dock aldrig begår ett enda fel mot metod och *dialektik*; han uttrycker sina tankar med den skarpaste bestämdhet, hop-

par aldrig över någon länk i sitt resonemang, lämnar inga luckor och gör inga **rediter**. In summa, i en Uppsaliensisk Kateder skulle han kunna disputeras på en dag tio Södermarkar överända, i fall han ansåge en sådan seger löna mödan. På vilket språk som behagas, talar han med samma färdighet, och helst på *flera* tillsammans; t. ex. liksom i dag, Tyska, Fransyska, Engelska, Latin, Grekiska och **Kaldéiska**, om vartannat. Att han i det *väsentliga* av sina åsikter överensstämmer med Schelling, på vilken han har större inflytelse än Schelling själv vet och förmodar, känner du. Likväl, ehuru eniga i sina resultater och egentligen även i sina principer, **differera de** i vägarne att utveckla de förra ur de senare, i samma mån, som deras individualiteter skilja sig från varandra. Jag kan nu i hast ej kortare beteckna denna differens, än att den är *den* mellan *Filosof* och *Teosof*; vartill jag kan lägga, att Schelling vill i *vetenskapsform* uppresa samma system på en populär, en **sinnligt objektiv** grund av Historia och **Filologi**, som Baader vill uppresa i *religionsform* på ett annat ännu sinnligare fundament, Fysik och Magnetism. Sedan Schelling utgivit sina *Weltalter*, ämnar Baader, som hittills utgivit blott små broschyrer såsom **preliminaries**, också uppträda med ett stort verk, *Die Religion*, på vilket han nu ivrigt arbetar. Så kommer denna ömsesidiga differens, och dock väsentliga enhet, att tydligast visa sig. Förövrigt hålla de innerligt av varandra och hysa, som billigt är, för varandra en utmärkt aktning. Baader, vilken liksom Schelling själv är mycket missnöjd med *Oken* och *större delen* av de såkallade Naturfilosoferna, sade att han rätt Schelling, ej alldeles på skämt, att sätta på titelbladet av sina *Weltalter* följande motto: »*Claudite jam rivos, pueri! sat prata biberunt.*« – Schelling sade mig engång om *Oken*, att han vore en lärd och driftig man, en kunnig zoolog och ett kvickt huvud, men hade tvenne falska huvud-inbillningar; den ena, att vara en äkta *Tysk*, medan han i grunden av sin natur vore den argaste Fransos, den andra, att vara en *dynamisk naturfilosof*, medan han dock i

botten vore en atomistisk materialist – naturligtvis mot eget vett och vilja.

D. 22 Jan.

Att förtälja Dig något utförligt om vårt teosofiska gårdagssamtal, som räckte hela förmiddagen, är här icke möjligt. En huvudsaklig del därav utgjorde den animala Magnetismen, med vilken Baader nu nästan uteslutande sysselsätter sig. Att han driver saken med fullkomlig ärlighet, därom är jag till fullo övertygad. Schelling påstår, att han icke i samma grad har varsamhet och lugn, och att han således, fastän begävad så väl med den genialiska skarpsinnighet, som fordras för att göra genialiska experimenter, som med den renhet i vilja, hjärta och seder, vilken är nödvändigt villkor för en sann magnetisör, dock allt detta oaktat i sin något ensidiga entusiasm för saken ej är nog på sin vakt mot det slags tvetydighet, som icke ligger i experimenternas faktiska fenomen, utan i nattligheten och betänkligheten av *den princip* som frambringar dem. Emellertid berättade Baader för oss en nyligen här under hans uppsikt förefallen magnetisk historia, varom jag förut redan hört något av Schelling, och som i sanning är den besynnerligaste jag hittills hört. Den visar Magnetismen från en nästan obekant, näml. från en rent av *demonisk* sida. – Föröfrigt ämnar han innan kort utgiva en fullständig berättelse därom på trycket. I förväg vill jag blott säga dig, att den magnetiserade, en ung Bayersk lantflicka, ett helt dygn var besatt av 13 djävlar, som talade med varandra helt och hållet dramatiskt och om den sjuka såsom om en främmand person, vilken de kallade »*die elende Creatur da*« och vilken det roade dem att plåga i 13 olika skepnader. Om orsakerna därtill och sammanhanget i det hela får du i sinom tid av den tryckta berättelsen fullständig kunskap. Man må nu förklara sig detta fenomen hur som helst, så är dock, bland många flera mirakulösa omständigheter, den t. ex. högst underbar, att då Baader be-

fallde det väsende, eller de väsenden, som talade genom den sjuka, att säga demonernas namn, svarades med en uppräknig av 13 namn, vilka äro *kaldéiska* och vilka han sedan igenfunnit i *Talmud*. Vad är nu därom att säga? Att en bondflicka varken känner kaldéiska eller Talmud, är tydligt. Att hon ville bedraga, genom någon annan bedragares tillhjälp? Men det ena strider mot hennes ända igenom ådagalagda religiösa karaktär, och det andra mot hennes Magnetisörs, en ung Doktors av Baaders bekanta, stränga redlighet. Ingen släpptes till närmare umgänge med henne, om vars *frejd* icke hennes läkare och Baader voro kunniga. Att Baader ljuger? Men att han det *icke* gör, därpå vill jag låta hänga mig. Jag överlämnar saken åt Ditt besinnande; i alla fall har Schelling rätt i, att man genom Magnetismen icke blott är på vägen att komma närmare till Himlens, utan kanske ännu närmare intill Avgrundens portar; och just därför måste den handhavas med yttersta försiktighet och betänksamhet, emedan det *vådliga* därvid mindre ligger i det *historiska* av experimentet, än i det *orakel-dunkla* av dess *ursprung* och *syftning*; ett *demonium*, vilket, liksom i de Gamles Orakler, sannolikt lika ofta och kanske oftare går ut på att förvirra och blända, än att råda och upplysa.

Mycket språkade vi med Baader om Böhme och Swedenborg; om den senare yttra sig både Baader och Schelling med utmärkt vördnad; om hans andesyner äga de samma mening som jag *tillförne* hört av dig, nämligen att han verkligen ägt kommunikation med andar ur en annan sfär än den vanliga synliga, genom en åt vissa individer onekligen i den ursprungliga *konfigurationen* given ovillkorligt *magnetisk* eller *magisk* natur, men att dessa andar ofta varit av en ganska opålitlig beskaffenhet och icke alltid ur det *rena ljusets* region. Om hans lära förövrigt i allmänhet hysa de alldeles samma åsikt som vi, att däri den skönaste *Gemüthlichkeit*, den frommaste poesi, den mest blixtrande djupsinnighet föra en besynnerlig kamp med abstrakt dog-

matism och dålig matematik, i vilken villervalla det stundom hänt honom, att de härligaste spekulativa tankar, t. ex. den ryktbara **Korrespondens-teorien**, i **applikationen** blivit till en del rent oförstånd. Vad hans teori om *könens* symboliska förhållande, *äktenskapet*, *kärleken* angår, medgav mig Schelling häromdagen, att denna **artikel** ännu av ingen och hos ingen annan är att finna så sant och skönt behandlad. Denna teori, samt Swedenborgs (och Böhmes) åsikt av Kristus, nämligen att *Sonen* egentligen är *Gud par excellence* (du förstår mig), kommer av Baader i hans under arbete varande verk, liksom på ett annat vis av Schelling i hans *Weltalter*, att utförligen avhandlas. Böhme är deras hjälte, särdeles Baaders, som nästan skänker honom gudomlig vördnad. Att vara en kommentator av Böhme, däri sätter han sin egentliga bestämmelse. Enligt hans egna ord har ingen komplimang mera smickrat honom, än då A. W. Schlegel engång sagt honom, att han vore »*Boehmius redivivus*.« – Efter mycket **discurerande** följde han oss vid middagstiden till fots in i München, där vi ännu blevo, mitt på den största gatan, utanför Postkontoret, stående från kl. 1/2 12 till kl. 1, i ett samtal om en magisk Ordenschef som varit St. Martins lärare, om *Mysterium Magnum* och *Signatura Rerum*, till alla de oräkneliga förbigåendes (och däribland ett par bekantas) stora förundran, isynnerhet som han några gånger svängde sin spatserkäpp i luften och därmed utvisade *Ternarium* och *Quaternarium*, med upphöjd stämma och blixtrande ögon. – I dag kom han upp till mig kl. 9 på morgonen, just som jag satt och skrev på föregående sida om honom, och hade under armen en hel packa av sina skrifter, vilken han skänkte mig på det sätt, att han häftigt öppnade dörren, kom fram till mig utan att säga ett ord och slängde hela högen i soffan bredvid mig, under utrop: »*da haben Sie's!*« Sedan stannade han hos mig halva förmiddagen, och kommer åter till mig i morgon kl. 11, då han vill för Hjort och mig hålla ett slags föreläsning över en nyligen av honom utgiven skrift,

kallad: »*Über den Blitz als Vater des Lichts.*« Han är mig oändligt välkommen, ehuru hans konversation har alla egenskaper av champagne-vin, i högsta grad eteriskt, men också något berusande. Schelling med sitt allvarsamma ansikte drager på munnen och småler över den nya extas, som Baader fattat för mig och min reskamrat. På skämt jämför Baader sig med Sokrates, som gick omkring i Athen och grep alla människor i kragen, för att tvinga dem att tänka på deras själs bästa, men alla flydde honom och sade att de den gången icke hade tid. Baader är också född i München och till religionskulten Katolik, »*aber kein Pfäffler*« (hans egna ord). I *München* lär han väl ock ej många *proselyter* göra, emedan de *rama* Bayarne, förövrigt ett godsinnt folk, ännu tillräckligt fördriva tiden med att äta, dricka, spela kort, dansa och pläga älskog – alldeles liksom i Stockholm. Baader anse de för en förunderlig, obegriplig man, som dock utgör en prydnad (igenom sin ryktbarhet) för deras stad, och som utan tvivel vore ett dråpligt snille, i fall han ej så narraktigt svärmade för *etik* och *religion*; – ungefär så, som Athenienserna i allmänhet betraktade Sokrates. Det var ett kvickt infall av Thiersch, hos vilken jag en stund på eftermiddagen var, att kalla Baader »*der rasende Schelling*,« i samma mening, som Grekerne kallade Diogenes »*Σωκράτης μαινόμενος.*«

God natt! Jag är nyss hemkommen från Jacobi's, där jag åter skördat en tämlig portion *Weibrauch*. Detta var ännu mera fallet den sistförlidne 19, min 28:de födelsedag, då jag måste bevista en liten fest hos Ministerial-Rådet von Flatt, och där jag hela kvällen igenom, nästan för vart ord som föll ur min mun – omåttligt applåderades. Till och med *Drottningen av Bayern* har tagit notis om min person, och haft med Thiersch, som är de äldsta Prinsessornas informator, ett vidlyftigt samtal om *mig* och den *nya* Svenska Litteraturen. – Härom förklaring i morgon. – På förmiddagen erhöll jag ett mycket patetiskt brev från en *Appellations-Gerichts-Rätthin*, som besvär mig att besöka hen-

ne med det första någon *morgonstund*, emedan hon vill för mig utgjuta sitt hjärta över åtskilliga högst viktiga ämnen, dem hon blott vill anförtro *mig*, för att hämta ljus av min religion och filosofi. Vad tycks? I förbigående sagt, denna dam är av en något suspekt natur. I morgon går jag i alla fall till henne. Hon är slug, men jag är icke heller enfaldig. – Nästkommande Söndag firar Jacobi's familj hans 75:te födelsedag, och jag är då också ditbjuden. – Louise v. Seidler är nu sysselsatt att måla åt Hertigen av Gotha en *Wischnou*, som verkligen blir ett mästestycke av poetisk målning.

D. 23 Jan.

Jacobi är en lång, smal, mager gubbe, med en vacker profil, mild fysiologi och kal hjässa, sirlig i sin dräkt och hela sin yttre omgivning, något ceremonieell i sitt väsende, en *filosofierande hovman*. Till karaktären godsinnad och vänlig, men *schwankend*, lättbeveklig, svag, dels av ursprunglig brist på självständighet, dels av ålder och fåfänga. I umgänget spirituellt och *urban*, är han rätt angenäm när man förstår att sätta honom i gott lynne. Schelling och han umgås numera aldrig med varandra; Jacobi nämner icke heller gärna den förres namn. Likväl äro de bägge sidor *toleranta* i avseende på deras bekanta, som till en stor del umgås i båda husen; Jacobi av *urbanitet*, Schelling av *likgiltighet*. Jacobi blev sjuk vid läsningen av Schellings skrift emot honom, och höll på att dö. Detta kunna Jacobis systrar, som bo hos honom, begripligtvis aldrig förlåta Schelling, om vilken de dessutom påstå, att han ej blott i vetenskapligt, utan även i personligt avseende uppfört sig *otacksamt* mot deras bror. Dessa bägge systrar äro ett par förnäma änkor som flyttat till honom, och som egentligen behärska honom, emedan de äga en långt mera *deciderad* karaktär än han och tillika mycken bildning och *Geist*. Den ena isynnerhet, som är brunett och har en svart peruk, ser tämligen skarp och sträng ut, samt är också den, som

häftigast underhåller vreden mot Schelling. Den andra, som ser mycket vänlig ut och bär en blond peruk, yrkar förgäves på frid och försonlighet. Om förmiddagarne ser man Jacobi i en lång gul med mångfärgade blommor besatt siden-nattrock, i vilken han rör sig med en särdeles högtidlighet, och när han i denna kostym sitter tigande i en länstol med sitt veka och något melankoliska ansikte, föreställer han verkligt sinnligt nog *Psyche i fjärils-larven*, som Baader i går ironiskt kallade honom, med tillägg, att de bägge systrarne voro *hans svarta och hans vita vingehäst, som draga honom var åt sitt håll*. Ett annat ännu löjligare infall av Baader över Jacobi, var en parallell mellan Goethe och honom, som låter på följande vis: »*Beide sind Geheime-Räthe, beide sind vornehm, beide alt, beide launisch, beide ceremoniell, beide lieben vor allen Dingen sich mit Weiber-Cotterien zu umgeben: der einzige Unterschied ist, dass Goethe seine Hübner tritt und dass Jacobi wird von seinen Hübnern getreten*« – »denn,« skrek Baader till och sprang runtomkring mitt bord, »er ist Capaun! Capaun! Capaun!« Sådana *bonmots* falla Baader in mitt i de djupsinnigaste diskussioner, och därifrån övergår han omedelbart åter till det högtidligaste allvar.

För Antik, Konst o. s. v. intresserar sig Baader ej stort, utan såvida de sammanhänga med hans bibliska och fysikaliska idéer. Detta är en huvudskillnad mellan honom och Schelling, som är själv poet, stor konstkännare, och så stor älskare av den Grekiska Poesien, att han vanligtvis på eftermiddagarne såsom *Erholungs-Lecture* läser någon *piece* av Sofokles eller Aristofanes, som är hans favorit. – Ingen underrättelse har nyligen förefallit mig mer komisk, än att Ryska Ministern för Religionen och Kulturen, en ivrig anhängare av Baader och inbegripen med honom i livlig korrespondens, låter översätta vissa av hans skrifter, och framför alla en *Sur L'Eucharistie, på Ryska*, för att bland *Poperna* och *folket* införas såsom *andaktsböcker!* – Föreställ dig en Rysk Pope med sitt skägg, sin brännvinsflaska och

Franz Baader i handen! – Nu är kl. redan 1/2 11 och jag måste kläda mig till Baaders ankomst.

Kl. 9 om kvällen. Nu har han hållit sin föreläsning, och vår konferens räckte flera timmar. Hans skrift *Über den Blitz &c.* som han författat under ett häftigt åskväder, och med vilken han ville inviga Jung i Böhmes lära, innehåller kvintessensen av Böhmes livs- och moralsystem. Oaktat han nu talade med hela högtidligheten av en mystagog, kunde han ej hålla sig från att även i dag säga en fem sex de allrabefängdaste infall över den arma Jacobi, vilken han egentligen tycks ha utkorat till en skott-tavla för sin *Witz*. Dessa, liksom mycket annat, som jag ej har rum och icke orkar att berätta, hoppas jag engång under mångfaldig gamman få förtälja dig mellan fyllda glas och bålar.

Eftermiddagen har jag tillbragt hos Schellings, varifrån jag nyss är hemkommen. Han är mycket hemmastadd i Svenska Historien, och så livligt intresserad för Gustav Vasa, Gustav Adolf och Karl XII, som trots någon Svensk. Jag blev i afton genom Schelling erinrad om min vän *Ekenstam*, därigenom att Schelling frågade mig om jag kände honom. Han har skickat Schelling genom Othmar Frank, som också vistas i London för att studera Hindostanska litteraturen, tid från annan icke blott hälsningar, utan ock åtskilliga uppgifter. Schelling hade hört av Frank, att Ekenstam ämnade resa till Hindostan. Vad vet man i Sverige därom? Vid detta tillfälle kom mig i sinnet, att Ekenstam är komplett den *Svenske* Baader, och den intellektuella likheten mellan dessa båda individer är så frappant, att svårligen någon annan olikhet skiljer dem från varandra, än att Baader har större dragning till satiren. Jag vore hjärtligt glad, om jag finge träffa Ekenstam i Sverige vid min hemkomst, och rätt mycket leva med honom tillsammans; för mitt tunga, mörka och gärna inom sig själv sig stängande lynne är ett dylikt oupphörligen *fermenterande, inciterande* och elektriserande väsende, som tillika har det bästa hjärta och det glättigaste humör, det angenämaste och

mest passande sällskap. – Sina flesta skrifter författar Baader under sina promenader mellan München och byn Schwabing. Stundom faller det honom ock in att anlägga fabriker, göra uppfinningar i ekonomi o. s. v., men som han alltid har huvudet fullt av teosofiska ämnen, *slår han sig ej särdeles ut* med denna lägre världens affärer. Han har emellertid en tämlig inkomst i sin syssla, och hans fru sköter egentligen hushållningen. På henne har han givit mig denna lakoniska karaktäristik: »*Meine Frau – die ist eine Frau.*«

I morgon afton måste jag bevista en bal; i övermorgon festen hos Jacobi, vilken lär bli mycket ståtlig; i övermorgon en te-assemblé hos Geh.-Rådinnan v. Liebeskind; dagen därpå fira Schellings födelsedag (som, besynnerligt nog, är blott genom en dag skild från Jacobi's). Schelling fyller då 42 år. – Så leva vi här ungefär dag för dag, och så försvinner tiden tämligen hastigt. – Nu har även ett ungt fruntimmer här i München börjat att måla mitt porträtt. Säg nu, om icke din vän har kommit i *svängen*? – Föröfrigt är jag ock redan tämligen *cavaljeriserad*.

D. 24 Jan.

Har du läst Hegels *Encyclopädie d. Philos. Wissenschaften*? Den är i *sitt slag* rätt märkvärdig. Den visar Logiken från en ny och majestätisk sida, och huru långt man med *bara logik* eller formell dialektik kan tränga in i realiteten av de högsta Idéerna. Så leder på *sitt vis* Hegels väg, ehuru visserligen något kärvt och törnigt, åt samma håll, varåt nu alla fenomen av betydenhet i tänkandets värld syfta. Man kan ej neka, att den gamla hopskrupna och föraktade *Logican* nu genom Hegel åter erhållit en sublim karaktär. Sedan jag nu läst Hegel, har även tendensen av *Höijers* sista dissertationer blivit mig fullkomligt klar. Fråga brodern Grubbe, som tvivelsutan redan läst Hegels nämnda bok, om han ej har samma mening, att Höijer i sina sista dagar hade inträtt på just den väg, varpå Hegel nu framgår. Jag

har nu icke tid att anföra några skäl för min tanke. Apropos, laga att ett fullständigt exemplar av Höijers dissertationer kommer över till Berlin, att förvaras hos Nordenfeldt eller Helvigs, tills lägenhet yppas att översända dem till Schelling, vilken längtar att få läsa dem. Han har flera gånger talat med mig om Höijer, och alltid med mycken aktning; likväl med det tillägg, att han hade för litet *das Gemüthliche Element und den mit der Natur und dem lebendig Concreten, befreundeten Sinn* – varföre han ock nödvändigt, liksom Hegel, skulle stanna inom *die Region der abstrakten Geistigkeit und der einseitig ideellen Constructionen*. Föröfrigt håller Schelling med mig om, att Höijer var en mera individuellt genialisk man än Hegel, samt att Höijer i förhållande till denne hade en vida större *Virtuosität der Sprache und der Darstellung*. I Dresden har Schelling en tid levat tillsammans med Höijer och Fichte, – Schelling var då ungefär 24 eller 25 år, – och de förde då i denna vackra stad ett lustigt liv tillsammans. Alla aftnar höllo de filosofiska konferenser, och läto därvid de förträffligaste viner förträffligt smaka sig. Höijer hade då, enligt Schellings utsago, mycket tycke av Fichte, men på långt när icke i umgänget dennes diktatoriska maner. Likväl sade mig i Dresden Steffens, som också påminte sig Höijer med intresse, att han visat sig något förmycket *journalier och snarsticken*.

En ung filosof har nu i Tyskland uppträtt, vid namn *Berger*, Professor i Kiel, som tyckes lova mycket för vetenskapen. *Döllinger* är också en duktig karl. *Schuberts zenit* tycks redan vara förbi, åtminstone som Filosof betraktad; den nya upplagan av hans *Ansichten von d. Nachtseite der Naturwissenschaften* visar det tillräckligt. Han är en passiv, kvinnlig natur, som antager alla intryck och former; nu ha St. Martin och Franz Baader fördärvat honom. Umgänget med Baader är för sådana veka och som vax *bildsamma* andar ett farligt experiment; Schubert har därigenom nästan alldeles uppgivit det naturliga, okonstlade av sin egen personlighet. Baader ursäktar sig därmed, som billigt

är, att han icke rår för hurudana verkningarne av hans umgänge bliva; han vill själv bibehålla sin egen självständighet, men alldeles icke beröva andra *deras*. Schuberts *Altes und Neues* aus dem Gebiete der innern Seelenkunde har jag ännu ej läst. Schuberts personliga läge, såsom Prinsinformatör vid det råa Mecklenburgska hovet, verkar på honom högst olyckligt, och han har egentligen blivit ett offer för den *pietet*, med vilken han tvang sig att uppfylla den avledna Hertiginnans på hennes dödssäng yttrade önskan, att Schubert ville åtaga sig hennes barns undervisning. –

Sedan jag drog detta sista tankstreck, har jag avlagt mitt besök hos den förr omnämnda Damen, som ville göra mig konfessioner. Mitt samtal med henne, som räckte i flera timmar, har givit mig rika ämnen till betraktelser över den kvinnliga naturen! Detta kön är i sanning mindre *farligt än förfärligt*. Munteligen vill jag säga dig mera över mina tänkesätt i detta avseende. Av alla kunskaper, som jag hittills inhämtat på min resa, äro de framsteg jag gjort i kännedomen av *kvinnan* de, som göra mig det minsta nöjet. Jag har nu en lång tid bortåt haft tillfälle att leva med fruntimmer av allahanda individualiteter – och jag har därigenom stundom njutit ett och annat angenämt moment; men uppriktigt måste jag tillstå, att om jag ännu från min första ungdom ägde någon poetisk illusion kvar över *gudomligheten* av detta kön, så är jag i det stället nu kommen därhän, att jag med fullkomlig skicklighet skulle kunna hålla psykologiska föreläsningar över *Lenore-Sarvitalismen**), från vilken även de bästa icke äro fria. Nej, Geijer! du har knappt begrepp om, huru skändligt just de *förträffligaste* män bli dragna vid näsan! Tacka Du Gud, som fästade dig redan såsom yngling vid en ofördärvad lantflicka, uppväxt i Värmland – ditt öde kunde lätt ha blivit ett annat: *du* hör just till det slag av

*) Noggrant avtryckt efter Författarens tydliga manuskript. Utg. Anm.

männer, vilkas enkla, hjärtliga, storsinnade personlighet är lätt att genom skickliga orm-vågar övrumpla. Mig skola de icke fånga, av den simpla grund, att jag har själv ett *stycke kvinna* i min karaktär. – Jag har hört många klagomål, så väl av bättre som av sämre fruntimmer, över det manliga släktet. Det kan ej nekas, att dessa klagomål till en stor del äga verkliga faktiska grunder. Men så snart man vänder blicken från de enskilda fallen, på förhållandet i dess ursprung och sammanhang, har jag nästan alltid måst finna, även när jag av intresse för de åklagande icke *velat* inse det, att dessa lidanden varit ett straff, en **Nemesis** för någon antingen begången, eller till och med ännu fortfarande *Sanvitalitet**). De flesta förbindelser mellan personer av båda könen, i kärlek, äktenskap, familjer, äro på detta sätt knutna över en avgrund, vars gapande svalg dock endast få till fullo märka. Det bästa infall, som finns i alla Leopolds skrifter, nämligen att »*melankoli* är en sjukdom, *i vilken man ser allting sådant som det är*«, bekräftar sig jämväl här. Därföre lär det väl ock svårligen inträffa, att jag någonsin på allvar förälskar mig, eller inbillar mig att med någon kvinna kunna utbyta hjärta mot hjärta, nämligen i den *fullständiga* betydelsen av detta talesätt. – Jag gillar icke, men vill ej heller oinskränkt fördöma den seden att hålla sig *maitresser*, dem man kan avskeda när man vill; det sinnliga behovet är engång till, och ju rörligare inbillningskraft man har, ju större möda har man att hålla det i tygeln; det ädlare kärleksbehovet, tankans, hjärtats, känslans oupphörliga trånad, finner i sakernas närvarande ställning ej något föremål; vad är då att göra? Alla hava icke förmågan att uthärda med ett *dubbelt* martyrskap. Jag känner **libertiner**, föröfrigt begåvade med utmärkta egenskaper, som blivit utsvävande genom förtvivlan över otillgängligheten av en högre kärlek – och jag har nu, mera än förr, ögonblick, då jag är nära att föl-

*) Noggrant avtryckt efter Författarens tydliga manuskript. Utg. Anm.

ja deras exempel. Jag hoppas likväl att kunna med Guds hjälp rädda mig åt det *Anakoret-system*, som för mig är ur flera synpunkter det egentliga rätta. – De skenbara motsägelserna mellan nästföregående sidas innehåll och några andra ställen i mitt brev skulle jag lätt kunna häva, i fall jag ej redan vore missnöjd att hava spillt så många ord över ett förtretligt ämne.

I eftermiddag har jag läst första gången *von der Hagens* bearbetning av *das Lied der Niebelungen*. Den är superb. Känner du den? Jag var bjuden på en bal för i afton, men jag stannade hemma med *Siegfrid och Chriembilde*, och *Volker der kühne Fiedeler*, och *Herr Dieterich och der Meister Hildebrand*. Hjort har gått dit ensam. En Herr v. Hinsberg, här befintligt Appellations-råd, har för några år sedan utgivit en moderniserad bearbetning, av vilken han skänkt mig ett exemplar. Den är välment och enfaldig. – Ack! varföre levde jag ej för tusen år sedan? Varföre blev jag ej *Volker der kühne Spielemann*? –

D. 25 Jan.

Känner du Wagners skrift över *de Eginetiska konstverken*, med Schellings anmärkningar? Känner du Quatremère-de Quincy's *Jupiter Olympien*? Säg åt Schröder, att detta sista för de bildande konsternas historia högst märkvärdiga verk nödvändigt måste *förskrivas* till Biblioteket i Uppsala. Man får där lära känna den Grekiska Skulpturen från en ny och nästan alldeles oförmodad sida, som rent av vänder uppned på den moderna estetikens abstrakta begrepp om Plastik. Förunderligt, vad den närvarande tids-epoken är rik på *rapida* progresser och tätt på varandra följande upptäckter i kunskapernas område!

Kronprinsen av Bayern har nu begivit sig till Grekland med en stor svit av konstkännare, för att anställa nya undersökningar. – München har ett par utmärkta målare i Herrarne *von Langer*, fader och son, vilka äro huvudmän för härvarande Fria konsternas Akademi och (med skäl) anses såsom stiftare av en ny

skola i Tyska måleriet. De motarbeta det nu i Tyskland till karikatyr drivna slaviska efterapandet av Dürer och Holbein, hänvisa sina elever på ett grundligt studium av Natur, Religion och Poesi, hålla dem flitigt Rafael och Correggio för ögonen, och påminna dem om att frihet och mästerskap endast vinnas genom samma villkor, varunder den gamle härlige Dürer själv vann dem, nämligen genom sann frändskap med Naturens hjärta, sträng disciplin, rikedom på *Stoff* och förmåga att självständigt utbilda det. Också har Schelling mycken aktning för dessa båda konstnärer. Fadren är en kraftig natur, och sonens målningar andas varm poesi, hög andakt, öm hjärtlighet. Båda äro de ivriga Katoliker. – En annan skicklig målare, Professor *Hauber*, har jag ock lärt känna; i hans privata samling av tavlor har jag sett en målning av *Velázquez*, föreställande tvenne små flickor (en Spansk prinsessa och ett annat förnämt barn) som leka med varandra; en målning som i kraft, natursanning och naivetet sannolikt ej har många likar. I det stora Münchenska Galleriet, som besitter en vida större mängd av tavlor än det Dresdenska, men ej är så rikt på Italienska mästerstycken, finnas flera målningar av *Velázquez*, *Murillo* och ännu en tredje Spansk mästare, vars namn jag för ögonblicket ej kan påminna mig. Dessa Spanska målerier hava alla gemensamt en viss obeskrivligt imponant karaktär, av djupsinnighet, glödande känsla, majestät i uttrycket. Till och med när *Murillo* visar oss en tiggargosse, som ligger med huvudet i en gammal kärings knä och *lösкас*, under det han tuggar på en semla, ser man att denna tavla är målad av en landsman av *el Cid Campeador*. Det fromma, det storsinta, det heroiska, det melankoliskt naiva, det dunkelt och ofta förfärligt glödande i Spanska national-lynnets, som frambragt så många odödliga drag av ridderlighet och fanatism, uttalar sig i alla dessa målningar. Och man känner ännu blott ytterst få av Spaniens konstskatter! När engång samlingarne i *Escorial*, i Toledo, i vissa spanska domkyrkor och kloster bliva lika bekanta, som

nu dylika samlingar äro i Tyskland och Italien, vem vet om ej då Spanska målningskonsten kommer att taga samma företräde för den Italienska, som onekligen den Spanska Poesien har för Italienarnes? Visserligen kommer i alla fall Rafael att bibehålla sig, liksom även Dante är så respektabel som trots någon Spanjor. – De märkvärdigaste målningarne i detta Galleri äro föröfrigt en Madonna av Rafael, en Marias Himmelsfärd av Guido Reni (densamma som Schelling så skönt beskriver i sin [Rede über d. Bild. Kunst](#)) och ett par alldeles gudomliga tavlor av Albr. Dürer, i vilka han fullkomligt tävlar med Rafael, föreställande S:t Johannes och S:t Paulus, som hålla föreläsningar för S:t Petrus och S:t Markus. Dessa sista har man rövat ifrån Nürnberg, där nu på borgen blott kopiorna visas, ehuru under försäkran att man narrat Bayrarne och att kopiorna äro de verkliga originalen. Också äro dessa kopior skickligt gjorda; men det är likväl lätt att se, när man har tillfälle till jämförelse, att de äkta verkliga befinna sig i München. Den nämnda Rafaeliska Madonnan förhåller sig till den Dresdenska, som en ljuv jordisk idyll till en blick in i den öppnade himlen. Maria är här ännu icke Gudinnan, utan blott jungfrun och modren. Besynnerligt nog är på denna målning, där Jesus och Johannes leka med varandra, och Josef står bakom gruppen betraktande den med vänlig allvarsamhet, Jesus-barnets ansikte, i vars uttryck Rafael annars överallt excellerar, mindre sägande; däremot är Johannes, vilken man ser i profil, nästan skönare än någon ängel kan vara och tillika fullkomligt karaktäristisk. – I *Augsburg*, där jag tillbragte ett dygn (vi ankommo dit d. 9 Dec. om aftonen och avreste d. 10 om aftonen; den 11 Dec. tidigt om morgonen tågade vi in här i München; den 8 Dec. sent på kvällen lämnade vi Nürnberg) finns på stora Rådhusalen en icke liten samling av målningar, särdeles ur många av de över hela Bayern upphävda klostren; men av allt vad man där ser, är dock själva den ytterst sköna och i sanning kejsrerligt sublimala salen själv

det märkligaste. Jag undrar ej på, att Gustav Adolf kunde i denna sal vilja uppslå sin tron. Augsburg är en stor, välbyggd stad, men har ett modernt och mera Italienskt än Tyskt utseende. Därföre intresserar den föga, när man kommer ifrån *Nürnberg*. Den bekanta Romerska brunnen fingo vi ej se, emedan den var övertäckt med ett brädskrank. För övrigt var jag den dagen så illamående och väderleken så besvärlig, att av hela det stora Augsburg en högst obestämd *dunstabild* återstår i mitt minne.

Vid *Donauwerth* passerade vi Donau, som redan där är skön. Lech passerade vi ej långt ifrån Augsburg; jag, under stolta erinringar huru dråpligt Gustav Adolf forcerade övergången över denna flod och piskade Tilly. Här i München har man många hägkomster efter denne hjältes vistande i staden. Mild och ädelmodig visade han sig här, liksom överallt. Bland annat har man ej glömt, huru han en dag, sedan han mönstrat några regementen av sina troppar, höll utanför *Jesuiten-Kollegium*, steg av hästen och helt oförmodat kom in till *Patres*, dem han ganska hövligt hälsade, och sedan inlät sig med dem *på latin* i en lång diskussion över *Nattvarden*. – Sådana konungar leva ej nu.

Du kan lätt begripa, huru märkvärdig anblicken av ett katolskt land i begynnelsen måste förekomma oss Protestanter; krucifixer i alla hörn av värdshusen, helgonbilder målade utanpå väggarne o. s. v. Vart hus och var familj synes, åtminstone på landsbygden, äga, utom Kristus, Maria och stundom något national-helgon (sådant är hos Böhmens innevånare S. Nepomuk t. ex.), sitt enskilda privata skyddshelgon eller husgud. Katolska Gudstjänsten – så långt jag kan döma efter en högmässa, som jag bevistade juldagen i *Konungens* eget kapell – förrättas här med mindre värdighet än i Dresden. För övrigt, ehuru numera den *rentav symboliska* och i sin *idé* onekligen ganska sköna – om ock till en del något om hedendomen erinrande – Romerska ritualen tämligen mekaniskt och själlöst av det Katolska prästerskapet *exekveras*, kan jag ej neka, att jag av åtskilliga momen-

ter i denna jul-mässa, vilka jag kanske bättre förstod än de närvarande Katolikerne själva, fastän jag ej på deras vis mumlade, bugade och korsade mig, rördes ganska djupt och flera gånger till tårar. – Vid detta tillfälle såg jag ock *Eugène Beauharnais*, den forna Vice-Konungen av Italien, bestämd av Napoleon, enligt vad man här i München vet, att efter Rysslands och Turkiets fall bli Konung i *Grekland*. Nu måste han nöja sig med att leva här såsom en *Prins av blodet* och en rik privat-man (han är alldeles *omåttligt* rik!); han heter nu *Herzog Eugene von Leuchtenberg*, och Konungen har nyligen givit honom ett litet furstendöme att regera. Han är en man av ett vackert, värdigt och allvarsamt utseende, redan kal över hjässan, ehuru annars ännu tämligen ung. Han håller nu på att låta bygga sig här ett stort palats, lever mycket tillsamman med den Kongl. familjen, läser Tyska med sin vackra gemål, kurtiserar dessutom (som det skvallras) en annan Bayersk skönhet, och tackar förmodligen Gud i sitt sinne, att han av hela den Napoleonska familjen är den *ende*, som riktigt kommit på vad man i Sverige kallar *grön kvist*. – Drottningen, som läser allahanda Tyska tidskrifter och av *vissa* skäl med mycken nyfikenhet ser efter allt som passerar i *Sverige*, kom häromdagen in till sina äldsta döttrar, under det att Thiersch gav dem lektioner. Hon frågade honom, om han kände något närmare till den i Sverige mot den gamla Fransyska surdegen begynta oppositionen, och om han hört talas om en *jungen Philosophen und Dichter Atterbom*, om vilken hon sett i några journaler den uppgiften, att han vid denna opposition spelade ett slags chefsroll. Thiersch svarade, att denne Atterbom nu befunde sig i München och redan vore en av hans närmare bekanta. Hon började då utfråga honom om mina tänkesätt, du gissar lätt i vilket avseende. Men Thiersch sade henne, att jag och mina vänner, oaktat vår ovilja för allt Fransyskt, likväl voro ivriga anhängare av Bernadotte och särdeles av hans son; samt förtäljde henne alla de argumenter, med vilka jag förut för

honom själv gjort denna skenbara motsägelse i vårt system begriplig. Drottningen betygade över denna politiska åsikt, vilken hon påstod omöjligt kunna bringas i något förnuftigt sammanhang med våra övriga, mycken förvåning. Vem vet, i vilka förnäma relationer jag kunde komma, i fall jag ej verkligen på fullaste allvar vore en anhängare av vår nya dynasti? Men såsom sådan har jag här i Tyskland överallt affischerat mig, och brutit mången lans för Kronprinsens ära. I grunden är man över hela Tyskland mycket intresserad för *Prins Gustav*, och man plågar mig i detta avseende obeskrivligt. I Dresden endast talade man om vår Kronprins med verkligt intresse. Här givas de, som måla ut Prins Gustav för mig med de allra förmånligaste färger. Men jag nappar ej på kroken. Du bör *icke* föreställa dig, att *Schelling*, ehuru en stor entusiast för våra gamla Gustaver och Karlar, hör till detta parti; såsom han är till karaktär och sinnelag republikan, så påstår han ock, att Svenska Nationen bör till sista blodsdroppan försvara den regentstam, som hon av *fritt val* utkorat, och att det var naturligt, att denna nation önskade sig en skicklig krigare i spetsen för sina *delabrerade* affärer. Det är således bokstavligen visst, att av Schellings inflytelse på de yngre Svenska litteratörerna, och genom dem på Sveriges ungdom, har Kronprinsen ingenting att befara, utan snarare allt att vinna. Kunde blott någon god genius engång bringa detta in i hans huvud! – Att du meddelar denna passage av mitt brev blott åt dem av våra vänner, som kunna *tiga*, förstås av sig självt.

Nyligen såg jag på Kongl. Teatern *Kung Lear* tämligen väl uppföras, likväl i en prosaiserad översättning. Man har här god musik och orkester; några Italienska operor hava här blivit mycket väl givna. I Dresden, där Weber för den musikaliska spiran, står dock Orkestern kanske på en ännu högre ståndpunkt. Säg Hæffner, att jag här blivit bekant med en *Schülerinn* av Abbé Vogler, vilken med henne ofta och gärna talat om Sverige och sina

Svenska bekanta. Det är en Fru v. Flatt, en mycket musikalisk dam. – Har jag berättat dig om *Macbeth*, som jag såg i Dresden, och Madame Schröders förträffliga spel av Lady Macbeth? Det är den enda person jag ännu sett av Tysklands aktörer och aktriser, som har *par excellence* tragisk takt och tragisk konst. Likväl hade jag icke i Berlin tillfälle att se Herr och Fru Wolff uppträda, som äro bildade under Goethes ledning. – Vet man i Sverige att *das Morgenblatt* redigeras av en Fru, nämligen av en Madame Huber i Stuttgart, en icke dum, men helt och hållet fransosierad *pulverhäxa*? Hon har nu i senare tider givit sitt blad en fredlig karaktär (du vet, att denna gummas garderob ofta varit Wallmarks rustkammare), förmodligen därför, att ungefär alla de, av vilka hon måste ha bidrag, tillhöra mer eller mindre den skola, som hon annars bekrigat. I det stället utgjuter hon i privata brev sin smärta: och i går upplästes för mig ett av dessa, vari hon för ett fruntimmer av mina bekanta förklarar, att ingenting vore för Tysklands unga flickor nyttigare, än att så tidigt som möjligt omgivas av unga Fransoser (!), att Fransmännen vore det mest bildade, det förståndigaste, det *redligaste*, det *själfullaste*, det *religiösaste* folk på jorden (vem skulle trott det? i sanning, *nya* upptäckter!); att Tyska litteraturen vore *in corpore* vansinnig, och av all denna vansinnighet kärleken för Tysklands och Nordens forntid det mest vansinniga; att varken Jean Paul eller Fouqué skola hinna odödligheten; att Oehlenschläger, vilken hon personligt känner, vore ett gott ämne och tämligen förståndig, blott han icke hade snärjt in sig i den *orimliga* och *vämjelige* Nordiska Mytologien o. s. v. Huru mycket alltid *kvinnan* influerar på en dylik vitter Madams omdömen märktes särdeles i artikeln om Oehlenschläger, om vars *skönhet*, *elegans* och *belevenhet* en halv oktavsida, tätt skriven, handlade, med allahanda utfall mot de andra *Romantikerne* av hennes bekanta, om vilka hon sade, att den ene (*Rückert*) vore illa växt och hade för långa ben, samt skreve Sonetter till en krokryggig flicka, en an-

nan (*Ubland*) drucke öl och luktade tobak, korteligen: alla, utom Oehlschläger, hade var och en sitt kroppsyte, och voro alla ohövlige (förmodligen isynnerhet mot *henne*). Ingenting *amuserade* mig av hennes berättelse så, som att »*der einzig noch lebende classische Matthisson*«, som stundom med sin fru, liksom hon själv, nödgas bevista sällskapliga lektyrer i de litterära societeterna i Stuttgart, får *vapörer* och *magkramp*, samt måste gå ut, när Rückert börjar läsa ur *Lied der Niebelungen* och han får höra talas om »*das Siegelinden-Kind*.« Detta ord, framförallt, verkar på honom komplett desorganiserande. Man föreställe sig Matthisson, som ligger inne ett par dagar och medicinerar, för det att han hört sig föreläsas en sång ur *das Niebelungen-Lied*! – Vad vore icke denna Madame Huber för ett kostligt fynd åt Hrr Leopold, Rosenstein, Blom och Advokat-fiskalen Bergström, i fall hon kunde komma till Stockholm, där genom Fru Lenngrens död en stor te-presidentskas plats blivit ledig. Jag tror ock, att hon skulle finna sig bättre där än i Stuttgart, emedan hon i Sverige kunde hitta långt flera trogna, än i Tyskland, samt i stället för den *ende* Matthisson ett helt dussin av *Svenska Classici*. – Väderleken och naturens utseende är nu här så, som i Sverige i slutet av Mars månad.

D. 28 Jan.

Men nej! det är nu på tiden att avsända detta *Opus Herculeum*, annars kommer det ännu en månad senare i dina händer. Den långa beskrivningen över mitt vistande i Nürnberg, vilken ensam är lika vidlyftig som denna skrivelse, kan jag denna gången omöjligt bifoga. Du skall med första erhålla den särskilt. Förr än omkring den 8 eller 10 Februari lämna vi väl icke München, och tilldess vill jag försöka att få en avskrift färdig. – Den 1 Dec. tillbragte jag min eftermiddag i Albrecht Dürers forna boning, och aftonen, vid solens nedgång, på den kyrkogård, där Dürer, Hans Sachs, Sandrart, Veit Stoss, Willibald Pirckhei-

mer, den *siste* (ännu för några år se'n levande) *Meistersängern* Grübel m. fl. vila. Det var en högtidlig kväll. Den 3 Dec. besökte jag Hans Sachsens hus – dock, jag vill ej *antecipera* något av min utförliga berättelse.

Festen hos Jacobi, sistlidne söndag, var stor och glänsande. Gubben var vid mycket gott humör. Till det övriga talrika sällskapets förundran råkade Hr Presidenten och Geheime-Rådet i en livlig, ehuru vänskaplig, dispyt med mig över Jacob Böhme, så att han på ett par timmar glömde bort hela den andra societeten och först vid slamret av bordens dukning påminte sig, att runt omkring honom vimlade en skara av herrar och damer, som icke voro ditkomna för att avhöra diskussioner *über den Begriff des Anfangs, das Verhältniss zwischen Grund und Ursache, die Idee der Menschwerdung und die Wurzel des Bösen*. Jag har, som jag ser, angivit i det föregående Jacobis systrar såsom *Änkor*; men de ha aldrig varit gifta; de äro ännu *Fröknar*. Då man i Tyskan har det förträffliga bruk, att tilltala alla människor med *Sie*, så låter det förklara sig, huru man kan ha varit flera gånger i sällskap med ett fruntimmer, utan att veta (såframt man ej speciellt frågat därefter) om hon är Fru eller Fröken. – Bland andra skålar, som druckos vid Jacobis bord, propo-nerade Professor Thiersch denna till min ära: »*Der Nordstern soll leben und alle Philister sollen sterben!*« Man applåderade mycket däråt, särdeles Damerna (vilka, såväl de äldre som isynnerhet de yngre, tagit mig i sitt skydd och på äkta kvinnomaner äro övertygade om att *mina* fiender, *såsom sådana*, nödvändigt måste ha orätt och vara åsnor), och gubben Jacobi själv, som satt emot mig fann sig så road av denna skål, att han sammanklingade med mig flera gånger och ropade (han hade också redan tömt några glas bischoff): »*Ja! so ist es Recht! Der Nordstern lebe hoch! Weg mit den Philistern!*« – Ehuru jag berättat honom den ära, som vederfars honom i Wallmarks journal då och då, att citeras såsom en av de få förnuftiga Filosoferna i Tyskland,

har han dock om våra litterära antagonister ett mäkta slemt begrepp. – Likväl funnos i sällskapet några andra gamla allvar samma män, vilka vid detta plötsliga **anathem** över alla *Filister* gjorde något *betänkliga* miner. – Den berömde anatomen *Sömmering* såg jag första gången vid detta tillfälle.

Vida mer (för mig) hjärtlig och rörande var gårdags-aftonen, som jag tillbragte hos Schelling. Enligt sin enkla och o-ceremoniella natur hade han tillsagt sin Fru, att han icke ville se någon särskild **anstalt** på sin födelsedag och att hon inget sällskap skulle inbjuda. På eget bevåg bjöd hon likväl mig och Hjort; vi kommo således dit liksom av en händelse och funno där vår unga vän Fröken v. Seidler (Konstnärinnan) samt en Änkefru v. Köhler, som är Fru Schellings bekanta. Större blev ej sällskapet, men det är just i en sådan liten krets, som Schelling visar sig mest älskvärd. I går var han alldeles gudomlig. Vi hälsade honom vid hans inträde i sin hustrus rum med vanliga talesätt och **lådde** om ingenting; likväl begrep han snart, att vi ej alldeles utan avsikt voro ditkomna, just på *den* aftonen och så sent (kl. 8), men han var alls icke missnöjd med denna lilla överraskning. Äntligen vid den lilla angenäma supén, då punschen kommit fram, läste jag upp några strofer till honom, som jag skrivit i går förmiddag, och som rörde honom och frun så starkt, att tårarne trillade flera gånger utför hans kinder och hon grät högt. Som likväl sådana tårar egentligen äro uttryck av den häftigaste glädje, så återvände omsider efter några minuters tystnad förmågan att tala och småningom även att skämta. Vi stannade vid bålen till kl. 1 på natten, och Frun var ända till slutet närvarande – de bägge andra damerna gingo något tidigare. När jag blickade i hennes milda, klara ögon, i hennes lika ädla, som vackra anletsdrag, slog mig i mitt inre mitt samvete, att jag ett par dagar förut, just i detta brev, utgjutit så orättvisa hädelser över det kvinnliga könet i *allmänhet*, då jag likväl känner därav så många förträffliga individer, och då det isynnerhet är *detta*

kön, som, jämväl här i Tyskland, immerfort hjälper, vårdar, beundrar och **protegerar** mig. Visserligen har jag lärt mig känna närmare åtskilliga kvinnliga bräckligheter, ja även några rentav **infama** kvinnor (ehuru tillhörande den **bonnettaste** klassen); men åsikten av Kvinnan, i *allmänhet*, kan enklast och lämpligast reduceras till följande *Sinngedicht* av Olsen i Nyerups Iduna – vilket för övrigt är lika litet poetiskt, som Olsen och Iduna själva:

»Kvinden er *god* – og hun er en *Engel* fra *Himmelen* nedsent;
Kvinden er *ond* – og hun er spyet av *Helvede* ud.«

Även om *die Weltalter*, om de gamla Mytologierna, Kristendomen o. s. v., om Skandinavien, om *Dig*, samtalades, och Schelling yttrade, att ingenting skulle göra honom så mycket nöje, som en resa till Sverige och Norge, om den ännu vore honom möjlig. Äntligen skildes vi åt, den vackra frun omfamnade mig och Schelling kysste mig, tror jag, 10 gånger.

Mitt första besök hos Schelling – jag nämner det på det att min historia må lämnas fullständig – skedde den 12 Dec. kl. 5 e. m. Då var ännu hans hustru sjuk, och han över sjukdomens utgång mycket bekymrad. Nu är, Gudilov, allt annorlunda. – Schelling är General-sekreterare, numera icke vid Vetenskaps-Akademien, utan vid de Fria Konsternas Akademi och *Director* (Chef) för en avdelning därav, jag minns nu på ögonblicket icke vilken. Det forna Jesuiter-Kollegium, ett stort och praktfullt palats, har man nu inrymt åt denna Akademi, åt alla samlingar av vetenskap och konst, åt Biblioteket, åt Naturalie- och Mineral-kabinetter m. m. Give Gud, att vi i Uppsala vore begåvade med så mycket utrymme och så smakfull anordning!

Den beskedliga Schlichtegroll är ett *non plus ultra* av projektmakeri; jag har redan nämnt om hans Isländska planer; för en tid sedan meddelade han i Vetenskaps-Akademien, vid en session, åt Schelling *sub rosa* och under en hemlighetsfull min (i sessionen upplästes och föredrogos några nya upptäckter i avseende på brännspeglar och brännnglas), att han undrade, varför

re Preussiska Regeringen, då ännu allt arbete slagit felt i bemödandet att anlägga ordentliga landsvägar genom vissa Afrikanskt sandiga trakter av Norra Tyskland, ej fallit på den enkla tanken att genom kolossala brännglas *den Sand in gewissen Richtungen verglasen*, så kunde sedan av och på denna glasmassa, antingen kompakt eller grusad, bildas de dråpligaste chausséer. En annan gång yttrade han, på fullt allvar, den förhoppning, att människans praktiska nytta av de fysikaliska vetenskaperna slutligen skall sträcka sig så långt, att man kan uppfånga under för mycket heta sommardagar den i atmosfären befintliga överflödiga hettan, samt i något slags kemiskt förvar gömma den till vintertiden, för att på för mycket kalla vinterdagar sätta luften i en mera vårlig temperatur. På det viset, menar han, skulle man aldrig mer behöva plågas, varken av *hetta* eller *köld*. Schlichtegroll är en ivrig Frimurare, det förklarar till en del detta slags svärmeri; alla sådana äro *an sich* excentriska projekt-makare. För övrigt är han en fridsam själ, som överallt vill agera medlare *und allen Groll schlichten*. I sitt namn läser han sin bestämmelse. – En annan beskedlig man, Niethammer, annars tolerant, alltid *nytt*, gästfri och därtill tämligen förständig, lider av ett annat svärmeri: han inbillar sig nämligen, att det är *hans* speciella uppgift att ivra mot Katolikerna; och var gång han hör nämnas ordet *Katolik*, vilket således stöter på hans fixa idé, blir den goda mannen, utan att någon motsäger honom, blott av egen inre eld, plötsligen blodröd över hela den kala huvudskålen ända ned i nacken. – Man har här hela dagen skjutit, musicerat och anställt allahanda högtidligheter, emedan det är Drottningens födelsedag. Den är också Danska Konungens. Den är ju även vår Karl XIII:s?

Oehlenschläger har utgivit ett band Tyska *Gedichte*, som skada hans reputation. Innehållet i de flesta är rätt prosaiskt, och merändels har han i hög grad vanvårdat språk och versbyggnad.

X.

Tyska Dikter.

Minnen från Dresden och München.

Der Neck.

Nach dem Schwedischen.

Tief im Meer, in dunkelgrünem Thale,
Necken sizt am Korallenhang.
Weidend schweift sein weisses Ross am Saale
Wo sich wölbet der Säulengang.
Herrlich steht in schwarzer Pracht der Abend da,
Alles feyert, Träume lispeln fern und nah;
Schau! Da schreitet, die Well' hindurch,
Der Wasserfürst aus seiner Muschelburg.

Zarte Blumen, weiss wie Schnee, bekränzen
Schilfumschlungen, sein lockicht Haar;
Bläulich grau, der Seide Falten glänzen
Um den Körper, durchsichtig klar.
Grün, die Schärpe leicht den Leib umwinden thut;
In dem Blicke funkelt rückgedämmte Gluth;
Hoch im Zwielight an seiner Hand
Die goldne Harfe schwebt zum Uferrand.

Ägirs Töchter, kleine Wellen kräuselnd,
Schaukeln linde den König fort;
Harfentöne, Lieb' und Trauer säuselnd,
Gleiten sterbend von Ort zu Ort.

Ach! am dunkeln Himmel noch erscheint kein Stern,
 Freya säumt, in ihren lichten Hallen fern,
 Flicht sich Perlen in's Goldgelock,
 Und Neckens Thräne harrt vergebens noch.

Elfenkinder, blass in Nebelröckchen,
 Hüpfen dreist aus dem Tannenhain;
 Meth von Thau, gebraut in Blumenglößchen,
 Schenkt der Reigen dem Harfner ein.
 In der Hütte, wo's hinein in's Schlummern weht,
 Macht der Bauer fromm ein Kreuz und ein Gebet,
 Doch der Tochter wird's liebebang
 Bei Wassermannes schmelzendem Gesang:

»O, wo weilst Du, Strahl der Liedesklagen,
 Dämmerungswonne, beweinte Braut,
 In der Urgewässer schönen Tagen
 Einst dem Liebbling so süß getraut?
 Hat dein Herz nicht heiss bei meinem Lied gewallt,
 Als in kühler Fluth die glühende Gestalt
 Scheu und weich mir am Busen hing,
 Und stumm der Woge Bett das Paar umfing?

Doch, der Odin siegte; und nicht länger
 Bist du *meiner* Gemächer Zier.
 Jezt, wie einsam! hat der ferne Sänger
 Nur den Namen, das Bild von Dir.
 Erst am Tag, wo sich die Midgardsschlange regt,
 Wo des Götterkampfes geheime Stunde schlägt,
 Reicht auf schönerer Lichtesflur
 Zu Dir hinan des treuen Harfners Spur.

Scheiden stirbt mit diesen finstern Engen,
 Kurz nur dauert der Asen Reich.

Wann die Stoffe ihre Fesseln sprengen,
 Werden auch sich die Geister gleich.
 Und wo Gimle's ew'ge Frühlingsinsel prangt,
 Naht die Harfe, bebend, *dem* was sie verlangt;
 Mächtig wogend, sinkt Herz an Herz
 Des Lichtes Freude und des Wassers Schmerz.« –

Da vom Himmel wieder Freya lächelt
 Durch die Wolken, so wunderhold.
 Auf dem Strand, wo leises Sehnen fächelt,
 Blinket rings ihrer Thränen Gold.
 Und den Wellenliebbling grüsst sie, sanft und mild;
 In dem Spiegel, zitternd, athmet voll ihr Bild;
 Abendröthe und Waldung lauscht,
 Wie freudiglich er in die Saiten rauscht.

Und hervor zum seel'gen Tänze wallen
 Lichte Sterne, die Schwesterlein,
 Wann die hellen Silbertöne hallen
 Über'm Ufer am Felsgestein.
 Doch, wann blutigroth im Ost der Morgen steht,
 Dann erbleicht der Liebe Lichtgebild, und geht;
 Winkt so schaurig den Abschied her,
 Und – Neckens Harfe klingt nicht fürder mehr.

—

An den Freiherrn von der Malsburg.

Die Sterne nennt dein Dichter*) Sonnenleichen
 Und Wahrheit sprach der gottgeweihte Schauer;

*) Calderón.

Doch träumt noch *Liebe* dort, die heitre Trauer,
Und weinet lächelnd durch des Tods Erbleichen.

Von diesen Thränen, lichthell ohne gleichen,
Blüht hier ihr Garten auf, in ew'ger Dauer;
Und funkelnd schirmt der *Ehre* goldne Mauer
Der Haine Grün, an himmelblauen Teichen.

Wohl ziemt es Dir, du frommer, treuer Ritter,
In's Morgenland der Abendröthe wallend,
Zu deuten dort der Sternenthränen Klänge.

Und was die Sphären fühlen, nie verhallend,
Wohl gab davon uns Kundschaft deine Zither,
Entführend kühn des Calderons Gesänge.

—

An Helmine von Chezy.

»Was will ich von Abschied sagen,
Da so holdes Lied erklang?
Ach! doch Nachtigallgesang
Sind ja alle Herzensklagen.«

Helmine.

Weisser Schnee und dunkler Abend,
Wann kommt wieder Mai und Sonne?
Starb so früh des Sommers Wonne,
Alle Herzen seelig labend?
Jetzt, den Leichnam stumm begrabend,
Rund umher verhüllt sie klagen
All' die Elementengeister,

Scheu vor dem gewalt'gen Meister,
 Dessen Mondblick trüb nur scheint;
 Wenn die Erde selber weint,
 Was will *ich* von Abschied sagen?

Wagen gilt es nun und Ringen,
 Vorwärts frisch durch Nebelwüsten
 Schiff' ich nach des Südens Küsten,
 Aufgespannt des Willens Schwingen.
 Kraft zum Glühen, Muth zum Singen,
 Krönen, wem die Fahrt gelang!
 Arcturs Eisenbaum soll glänzen
 Von dem Purpur welscher Lenzen;
 Und dann wirst dereinst Du schauen,
 Ob ich täuschte Dein Vertrauen
 Da so holdes Lied erklang.

Schmuck sind Dir der Dichtung Waffen,
 Wie ein Kind in blanken Fluthen
 Spielst Du mit dem Schönen, Guten!
 Kann's versiegen, kann's erschlaffen,
 Dieses morgenheitre Schaffen,
 Reich an Demuth und Gesang?
 Deine Nachtviolenlieder
 Zaubern Glück und Jugend wieder;
 Denn, was ist der Liebe Wähnen,
 Sey's in Lächeln, sey's in Thränen?
 Ach! doch Nachtigallgesang.

Zu den Rosenparadiesen
 Wird Dein Bild mich treu begleiten,
 Flüstern von vergangnen Zeiten,
 Wo die Gold-Orangen spriessen.
 Von den Quellen, die dort fließen, –

Ob die trunknen Sinne zagen, –
 Nord will doch zum Nord zurück,
 Wo des Lebens Silberblick:
 Alpenrauschen, Frühlingsschöne,
 Heldentrümmer, Dichtertöne,
 Sind *ja alle* – Herzensklagen.

Leb' denn wohl! und sanft empfang
 Diese Zeilchen, bang und flehend,
 Aus Tyrolernähe wehend
 Hin zu Dir was ich verlange!
 Wohl an jedem Felsenhange
 Und in jedem Wiesenthal,
 Seufz' ich stets mit süßer Qual:
 »Was will *ich* von Abschied sagen,
 Da so holdes Lied erklang?
 Ach! doch Nachtigallgesang
 Sind ja alle Herzensklagen.«

—

An Schelling.

(An seinem 42sten Geburtstage, d. 27 Jänner 1818.)

Still keimt die Liedesblüthe
 Dem Gothen im Gemüthe,
 In Gluth und Sehnen tauchend
 Was in ihm neu sich regt.
 Nach Deiner Milde richte
 Die kindischen Gedichte,
 In fremden Tönen hauchend
 Was mir das Herz bewegt!

Schon als ein Knabe, spielend
 In jenem Land, wo fühlend
 Tief unter starrstem Eise
 Die treu'ste Wärme weint,
 Ward mir vergönnt zu lesen
 Die Zeichenschrift der Wesen,
 Zwar nur nach Skaldenweise,
 Doch ernst und fromm gemeint.

Wenn Mond und Wälder lauschten,
 Leis' horcht' ich, wie sie rauschten
 In Räthseln und Gesängen,
 Die Pulse der Natur.
 Da, hehr, aus Hermanns Hainen
 Thät mir Dein Geist erscheinen,
 Und schuf mit Zauberklängen
 Dem Wollen sichre Spur.

Getauft von Dir in Feuer,
 Hob sich das Leben freier,
 Und Lieben, Glauben, Wissen
 Ward ewig Eins in mir.
 Wohl vieler Leiden Wogen
 Seither mich wild umzogen;
 Doch aus den Finsternissen
 Sah stets ich auf nach Dir.

Da stand im Sonnenlichte
 Mir Deines Kampfs Geschichte,
 Wie Deine Adlerseele
 Durch alle Wolken drang;
 Da schwand des Unmuths Zagen,
 Verstumten mir die Klagen,

Und hell ward Herz und Kehle
Zu Rede und Gesang.

Wie oft hab' ich getrachtet
Wie lang hab' ich geschmachtet
Dass in der Näh' mir glimme
Des Lehrers hold Gesicht!
Nun fühl' ich nah das Wehen,
Nun glänzt mir nah das Sehen,
Wann Deine liebe Stimme,
Dein herzlich Auge spricht.

Und froh darf jezt ich scheiden,
Wie bitter auch das Meiden,
Wenn, zieh'nd von Deinem Heerde
Der Pilger greift den Stab;
Wo heil'ger Minne Kosen
Dir Lilien pflanzt und Rosen,
Weiss ich, dass auch die *Erde*
Ihr reinstes Glück Dir gab.

Stern meines bessern Lebens,
Licht meines edlern Strebens,
Sey in der Welt der Geister
Mir Freund und *Vater* Du!
Schau, neue Jahre weihen
Sich Dir in Siegesreihen;
Gott ist mit Dir, mein Meister,
Drum Vorwärts, immer zu!

XI.

Tio dagar i Nürnberg*).

[1817. 28 Nov. – 8 Dec.]

Albrecht Dürers ärevördiga stad har jag visserligen *icke* glömt; tvärtom kan jag säga, sedan jag nu så tämligen här i München sett mig omkring, att om ej *Schelling* och *Baader* vistades här, så ersattes mig ingalunda Nürnberg av den ort, där jag för närvarande befinner mig. *Där* först, i Tysklands medelpunkt, öppnade sig för mig det rika, varma, i århundraden misskända, men ännu för alla besläktade själar lika vänligt klappande hjärtat av Europas djupsinnigaste folkstams forna liv och konst, lyckligtvis nu åter, som det synes, upplågande hos alla Tysklands bättre söner; ja, nödgas man lämna på sidan det stolta *Köln*, det härliga *Rhen-landet*, dem jag dagligen ber Gud att få besöka på min återfärd, så går, enligt min övertygelse, den enda för Skandinaver riktiga vägen till Italien just igenom denna forntyska rikstad, vars döende majestät ännu, i trots av sin märkbara *tvinsot*, hos alla sanna Historiens och Konsternas vänner uttager sin rättmätiga hyllningsgård.

Nämner jag först min *historiska* vinst, så har det nu blivit mig klart, sedan jag med arten av dessa stora fornlämningar jämfört de anlag, som det Tyska folklivet ånyo begynt utveckla i mångahanda gestalter, och icke mer ensamt hos några snillen eller en såsom svärmisk ansedd ungdom, att det Tyska lynnets innersta kärna, som man i senare tider, med fullkomlig förgätenhet av Europas äldre hävder, sagt bestå endast i en utomordentlig fal-

*) Såsom av föregående brev till Geijer synes, utarbetades dessa dagboksanteckningar under författarens vistelse i München.

lenhet för spekulation och fantasiens skapelser (underligt nog, att man ej gjort *Grekerna* samma förebråelse!), i själva verket är ett *religiöst borgarsinne* av den kraftfullaste, modigaste, ihärdigaste, verksammaste, men tillika visserligen, och det i följd av dess religiösa rot, för varje slags gemenskap med den ideala världen avgjort skickligaste beskaffenhet. Med all den böjelse för grubblerier, som hos oss av mången tros vara Tyskens enda karaktäristiska egenskap, är han av naturen ingenting mindre än lat eller utan handlingsdrift evigt försunken i angenäma griller. Vi Svenskar, när vi stundom vakna ur vår dvala för att uträtta någonting, rusa till vägs med en eld, en fart, en yrsel, som ville vi bryta berg och dämna forsande strömmar; men tröttna vanligtvis genast efter verkets begynnelse och sjunka tillbaka i vår förriga dvala, eller falla på nya förslager, vilka väntas av samma utgång. Tysken icke så. Med en iver, som knappt någonsin vilar sig, bearbetar lantbrukarn sin jord, borgersmannen sitt till konst mera gränsande yrke, den vetgirige sina studier, den lärde sina upptäckter och sitt författarskap, filosofen, skalden, konstnären utvecklingen av sina idéer. Frånkänner jag då mina landsmän de ädla egenskaperna av ihärdighet och flit? Nekar jag t. ex. tillvarelsen av grundliga lärde inom Sveriges råmärken? Visst icke! men bokstaven dödar, andan gör levande; och tyvärr saknar man hos våra lärde oftast denna levande anda. Tysken, så snart han med allvar griper sig an, sätter icke blott vad helst han må företaga sig i verket med en trofast flit, en ofta ensidig hårdnackenhets, utan med det orubbliga uthärdandet vid den engång fattade tanken förbinder sig ock gärna en outtömlig skänk av personlig, av självständigt inneburen *sinnrikhet*, och i följd av denna förening stämplas hans diktan och traktan av en brinnande drift till allt som är Djärvt, Oförsökt, Ursprungligt, Egendomligt; detta är skälet, varför i allmänhet alla utmärktare Tyskars bemödanden, i varje tänkbar riktning, yttra sig med en originalitet, som ej av något bland Europas övriga folkslag, ej engång av

Engelsmännen, besittes i denna individuala mångfald och oavbrutna självföryngring. Det hos andra nationer (ty var och en har *sitt*) märkbara originala är mera en hela massan påtryckt allmän prägel; Tyskarnes allmänna original-prägel är just det *personligt mångartade* i viset att vara original. Begripligt är, att hos svagare käril vansläktas till löjlig överdrift, till prålände flärd, till nyckfull själviskhet, vad som däremot i de Bästas gärningar på det skönast överraskande, det högtidligast upplyftande sätt uppenbarar det gemensamma folksinnets innersta kärlek och åtrå. Denna kärlek, som går ut på ett **översinnligt mål**, denna åtrå att inom det ändliga självt, så vitt ske kan, verkställa oändlighetens eller rättare Gudomens rike, talar icke blott ur halvt **förklungna** hjältebragder och bevarade åldriga konstminnen. Dess invärtes vällande och sjudande flamma, våldsamt fördämd under det olyckliga politiska kaos, åt vilket Reformationen gav en oskyldig anledning och den icke så oskyldiga Westfaliska freden ett slags bestånd för halvtannat århundrade, har omsider från alla håll brutit fram ur sina icke mer stängbara gömslor, och efter ett med lysande ära fulländat befrielsekrig är det hon, som nu genomeldar alla de sanna folkvänner och folksmän, de tänkande krigare och de kristliga Vise, som arbeta på att lösa mänsklighetens i dessa dagar närmast liggande uppgift, bildningen av en verklig *fribets-* d.v.s. en verklig *stats-*författning. Att detta stora värv långsamt nalkas sin fullbordan, är ingen tidsförlust, såsnart man betänker all det Ondas inrotade makt och fördubblade ansträngningar, dem mängdens gäsande begrepps-förvirring understödjer, under det man på ena sidan med fog klagar över själviska överheters småaktiga slughet, och på den andra med lika fog över trotsiga undersåtars oklara, ja egennyttigt varandra korsande fordringar. Likväl höra Tyskarne sig **stundligen** förebrås, att de för vitt sträcka den långmodighet man är skyldig furstliga huvuden och **interimistiska** former, en förebråelse som egentligen innebär önsknigen att uppleva en ny

revolution i fransysk smak; andra domare åter, förnöjda med sina ytliga begrepp över folk, stat, representation och politik, finna det förunderligt, att man i Tyskland vid uppförandet av den tillkommande statsbyggnaden ordentligen vill fråga Filosofien, ja Bibeln till råds: och i båda fallen erbjuder sig med förnyad påtaglighet åt alla okunniga eller lättsinniga utlänningars egenkärlek den övertygelse, att detta folk duger till ingenting annat, än att *göra böcker!* Och så förnyas de igen, de bekanta, om än i senare årtionden icke fullt obilliga, dock sist framför våra ögon tillräckligt vederlagda straffpredikningarne över Tyskarnes slaviska tålmod under förtryck och böjlighet under förtryckare, en sinnesstämning, som hos de bildade samhällsledamöterna skall vara följd av en slags drömmande, halvt filosofisk, halvt poetisk veklighet, hos de lägre däremot av brist på eldighet och fosterlandskänsla: man har glömt, huru modigt de alla, i gemensam uppoffringstjusning, till vilken de ringaste skärvarne sannerligen icke bidrogos av filosofien och poesien, sammanverkade att jaga ifrån sina boningar, ja i *sin* ordning underkiva och tämja de övermodiga ättlingarne av sina fordom över Rhenströmmen skickade nybyggare, såsnart det äntligen lyckades för folkviljan, eller (rättare sagt) de Bättres vilja, att gripa igenom massan (vilken också här, liksom i alla länder, är *massa*) och såmedelst göra sig gällande med makt emot makt; man har glömt, vad mera är, att denna nation, alltifrån [segren över Vari legioner](#), ej mindre genom sina vapen, än genom sina tankar, berett alla *väsentliga* omskapningar i vår världsdel. Frukta ej, att ett sådant folk, huru mycket giftångande ogräs än må vara ibland dess vete, efter de senaste händelserna ånyo insomnar; man kunde jubilera över framgången av Frihetens sak, om Europas övriga nationer, med undantag av Fransoserne, som åtminstone på *sin* ståndpunkt nu bära sig tämligen förnuftigt åt, voro lika litet sömniga. Må emellertid gärna de, som i förhållande till Germanien äro *verkliga* utlänningar, med dylika sömn- eller dröm-

beskyllningar lämna fortfarande bevis på den outroteliga kraft, vilken alltid bor i det rentav Orimliga, enär det med ett visst majestätligt självförtroende ofta upprepas, på ingen närmare prövning inlåter sig och icke bekymrar sig om några motskäl. Oss Svenskar dock, som ju i grunden tillhöra samma stam, uppmanar framför andra en helig plikt att mera sorgfälligt betänka ett ämne, som ligger oss så nära. Det åtminstone kan jag bedyras, att man svårigen undgår anledningar därtill på Tysklands egen jord, såframt man där företagit sig att se sig omkring med öppna ögon. På frukten känner man ju alltid, om fröet var ädelt, om roten var sund; och så var det mig en viktig **underpant** för mina förhoppningar om Tysklands började återfödelse till ett självständigt och äkta nationalt statsförbund, att i en ännu nyligen *fri riksstad* av *första* ordningen göras **sinnligen** bekant med vad det engång *var*, detta skenbart undergångna *beliga romerska rike*, – som, vad man än därvid med fog må klandra, dock icke blott i Hohenstaufernas dagar, utan till och med i själve Karl den Femtes, visserligen ingalunda var en narraktighet. – Så mycket, tills vidare, om *Historien*.

Nu väljer jag en annan text och kommer först därvid, som det heter, rätt på texten. Vad Nürnberg är för *konst* och konstbetraktelse, ville jag egentligen med detta utdrag ur min dagbok visa dig. Tvivelsutan blir jag vidlyftig ända till tröttsamhet; så ymnig var i denna hänsikt den förkovran av kunskap, den skörd för njutning, som förunnades mig inom dess ålderstigna murar. Det förekommer mig, som hade mitt väsende tillförene varit nästan tillspärrat för all omedelbar inflytelse från de i färg och sten bildande konsternas rymd; en rätt innerlig, en verkande, en befruktande kärlek för dessa konsternas alster, eller åtminstone en bestämd riktning i mitt sätt att åskåda dem, har först på *denna* punkt av min resa brustit fram ur sin knopp och blivit för mig själv medveten. Väl äro icke de höga, konstrika *Lorenz-* och *Sebaldi-Kyrkorna* de allraförsta byggnader, som givit mig in-

tryck av kristna tempels tillbörliga majestät, och redan i Dresdner-Galleriet genomblixtrade den *Holbeinska Madonnan* mitt hårda, inom sig slutna inre med en mild ljungeld av det forna Tyska måleriets fromma härlighet. Men helt annorlunda verkar på själen att omfattas av en hel *konstvärld* (och en sådan är Nürnberg), som framställer för åskådningen en i alla konstens arter genomförd systematisk utbildning av en enda djup och väldigt uttalad princip, om ock denna utbildning till en del stannat på halva vägen till fullkomlighet, än att på sin vandring här och där mötas av en ståtlig byggnad, en vacker bildstod, ja ock en konstsamling, en bildersal, om än så rik och förträfflig, där någon förnäm gynnares praktnöje till varjehanda främlingars ögonfägnad sammanhopat en mängd skönheter ur alla tider och skolor, i en så brokig blandning ofta skickligare att förblända och bedöva, än vederkvicka och upplysa. Vidare: har man ifrån en viss given synpunkt, den vare vilken som helst, blott den är tydlig och avgjord, engång riktigt inträngt i en enda given krets av konstens uppenbarelsen, så avslöjar sig sedan hastigt för ögat, liksom *självvilligt* eller ock framkallat av en hemlig besvärjning, i lika sanning och klarhet allt det stora och sköna, som utom denna synpunkt och denna krets för sig skenbart danar andra kretsar och andra synpunkter, alla likväl egentligen inbegripna under en gemensam harmonisk allhetslag. O, jag känner detta genom egen erfarenhet, då jag nu bättre *förstår*, ja till och med bättre *minns*, emedan de uppstiga livligare för min inbildning, de himmelska italienska konstgestalter, dem jag ännu i Dresden betraktade med tämlig likgiltighet, blott därför att jag saknade den för mig nödvändiga förgården till konstens helgedom, nämligen en sådan krets, hel, inom sig slutna och ej ifrån sin ammande natur löstryckt. – Härav kommer, att jag nu först med full tydlighet inser, *vad* min konst kärlek inom Italien har att söka och vänta. Det är gott, att hava bevistat en föreläsning i det *nordiska Bilder-snillets* ärliga skola, och erfarit såväl vad det på

en egen hand förmår, som vad det **yttermera**, likväl utan att förneka sitt inneborna skaplygne, måste eftersträva att uppnå. Visserligen är detta senare ännu mycket, och *Söderns* lyckligare medtävlare ha genom flerfaldiga omständigheters gunst bekommit försprånget; men svalget är dock ej så brett, som man föreställer sig när man i Sverige sitter hemma på sin kammare. Också här står den satsen orubbligen fast, att varje sak förklarar sitt väsende bäst när den jämföres med sin motsats. De allvarsamma, outtröttliga, uppfinningsrika Tyska mästarna, och deras av Naturen med all möjlig ynnest överhopade Italienska medbröder, förklara ömsesidigt varandra. I denna belägenhet har jag den lyckan, att då *Rafael* i sin gloria ännu, ehuru ljuv och mild, genom sin upphöjda plats på gyllne skyar står avlägsnad ifrån mig liksom en ängel från en dödlig, så förekommer mig däremot *Dürer* som en gammal vänlig landsman, en vördig, men **nedlåtande** läromästare, som ställer sig på jorden framför mig och tilltalar mig i mitt eget andliga modersmål. Den äldre Tyska konsten, med honom försvunnen, bör egentligen betraktas såsom ett ypperligt företal till den äldre Italienska, som försvann med konungen för alla målare; och tvivelsutan är till denne, eller åtminstone till de män som voro hans utmärktaste föregångare, *Dürer* den säkraste, nämligen den grundligaste vägledaren. Och så är på visst sätt det hederliga Nürnberg att anse såsom förstaden till Florens eller till Rom. Mellertid ämnar jag icke tillerkänna denna ingivelse av min enskilda känsla något anspråk att gälla såsom en allmän och uteslutande riktig synpunkt. Jag är blott för min räkning nöjd, att jag utan svårighet så varmt kunde känna mig tillbaka in i den tid, då sistnämnde odödlige mästare och de många hans stora samtidingar, då *Wolgemut*, *Schön v. Kalenbach* och *Amberger* målade, då *Willibald Pirckheimer* levde och *Hans Sachs* diktade, då *Peter Vischer* av malm göt en hel värld av bilder till ett helgons gravvård: än i dag har ju det oförfalskade nordmanna-sinnet, i livet, i dikten,

i konsten, samma behov och samma böjelser. Därför är ock äkta nordisk den längtan, som lockar mig till den italienska konstens leende vår, där den knoppning, som norr om Alperna med sträng blygsamhet till hälften fördöljer sin trånad, slagit ut i full blomma och möter, som jag förmodar, den ankommande främlingen i oförgängligt solsken, till vars glans väl härligheten av det forntyska konstlivet förhåller sig ungefär likt morgonen av en vacker April-dag. Huruvida denna jämförelse träffar, kan först avgöras sedan jag med egna ögon sett [Hesperidernas](#) vinkande lustgårdar.

Väl döma icke *alla* Skandinaver så, som jag och min reskamrat, och tvivelsutan lära, bland våra landsmän på ömse sidor, många finnas, vilka, om de fingo se Nürnberg och sedan händelsevis råkade på de rader jag nu därom skriver, skulle ytterligt förvånas, att någon människa med en smula städning i hjärnan kunnat göra så mycket väsende av en stad med trånga och krokiga gator, urmodiga hus som till större delen vända åt åskådarn gavlar i stället för långsidor, ja, vad än värre må synas, stundom äro utanpå (vad fordom de flesta, sannolikt åtminstone alla förnämare voro) brokigt bemålade med flerahanda färgor och sällsamma beläten av resar och riddersmän, – en mängd dystra kyrkor i medeltidsstil, de flesta förfallna, med torn utan ända och pelare utan tal, obegripliga sirater och målade fönster, – torg med springbrunnar, på vilka helgon och patriarker oftare stå än delfiner och [triton](#), – skräpsamlingar av gamla tavlor, sträva, långdragna, hårt kolorerade, flitiga och vidskepliga; därtill kommer, att teatern är dålig, spisningen i värdshuset medelmåttig, och danssällskaperna möjligtvis icke de allra glansfullaste. Det är sant: illa finna sig här de resande bedragna, som överallt vilja spegla sig i en viss vitkalkad uniforms-lik småstads-hygglighet, vilken de oskyldigt ärvt efter skolmästare och hovmästare såsom smakens oomkullstötliga urbild. Bekommer jag dylika hovmästerliga läsare, i fall jag engång låter tryckpressen befordra i dagsljuset någon-

ting ur min flyktiga resas flyktiga anteckningar, så fördöma de visserligen detta brev utan nåd och barmhärtighet. Jag märker dem i andanom, huru titt och ofta de under läsningen skaka huvudet, snusa, snyta sig och ropa: Ja, det borde man ju vetat i förväg, vad man av *honom* hade att vänta! Kan ock en panter förvandla sin hud, eller leoparden sina fläckar? – De hava rätt; men det har också jag, när jag lugnt går detta öde till mötes.

D. 28 Nov

Under sådana betraktelser slöt jag aftonen av min första i Nürnberg tillbragta dag, då jag tämligen trött, men förövrigt väl till mods, begav mig till sängs, efter att hava tagit det allmännaste av stadens *yta* i ögonsikte. Ankomne kl. 7 på morgonen, sträckte vi naturligtvis vår första omsorg till det närmaste nödvändiga, nämligen att något vila ut efter en tråkig och i denna årstid föga hälsosam nattresa; och så blevo vi först framåt middagen färdiga till omvandring. Genast på stället där vi bodde, i värds-
huset *zum rothen Ross*, mötte oss en historisk märkvärdighet, och denna var – just värds-
huset självt. Det hade räknat *Octavio Piccolomini* och *Carl Gustaf Wrangel* bland sina forna gäster. En duktig byggnadsart i gammaldagsstil, med ett rymligt galleri, som innantill från andra våningen lopp runt omkring gårdstomten, gjorde det värdigt att förhärligas av en dylik heder. Denna stengång förekom mig ofta rätt trevlig, isynnerhet då taffelmusik skallade från den vid dess ena sida belägna matsalen.

Floden *Pegnitz* flyter ungefär mitt igenom den ansenliga staden, vars närvarande folkmängd, omkring 28000 människor, icke svarar mot dess från lyckligare tider bibehållna omfång*).

*) Den krönte Poeten *Conrad Celtis*, stiftaren av ett efter honom så kallat *Celtiskt Sällskap*, och vän av Willibald Pirckheimer, i vars hus han bodde, anger i en mot slutet av femtonde århundradet författad latinsk beskrivning över Nürnberg dess invånares antal till 52000. Förf. – (Uppgiften om folknymern är från 1817, men sannolikt även då för ringa. Nürnberg, som under sin högsta blomstring anses ha ägt 90 t., har även nu över 50 t. inv. U. a.)

Av de sålunda bildade hälfterna kallas den ena *Lorenz-* och den andra *Sebalds-sidan*, efter Nürnbergs tvenne äldsta huvudkyrkor, som blivit uppbyggda åt dessa helgons åminnelse. På Sebalds-sidan låg vårt värdshus. Nämnade flod, icke stor, snarare mindre än medelmåttig, danar genast vid sitt inlopp en liten ö, och längre fram inuti staden ännu tvenne andra. Den första, som heter *die Schütt* och med sitt namn tillräckligt betecknar sättet av sin tillkomst, är planterad med lindgångar och bestämmd till en offentlig spatsersplats, vilken under sommarmånaderna må vara rätt angenäm. Sannolikt erinrar dig floden Pegnitz om det gamla poetiska gillet »*die Pegnitz-Schäfer*,« som också stundom benämnde sig »*der Pegnitzische Blumen-Orden*,« samt ännu, enligt sägen, fortsätter, om icke ett blomsterliv, dock åtminstone ett gräsliv på dess stränder. Däremot vet jag ej om du känner, att dessa Pegnitz-herdar, som även under sin välmakt voro en klen ersättning för det förlorade *mästarsångar*-skrået, ägde i sjuttonde århundradet en egen vid strömmen belägen lund, kallad *das Poeten-Wäldchen*, den staden i sitt grannskap inrymt åt deras sammankomster och ensliga sysselsättningar. Men då även andra, prosaiska spatsergångare ville njuta denna deras *arkadiska* församlingsort, valde man sig en ny, som låg ett stycke därifrån, ehuru också i närheten av Nürnberg; denna senare fick det betänkliga namnet »*der Irrhain*,« och här befunno de sig så väl, att de till och med byggde sig hyddor därinne, liksom Kristi lärjungar ville göra på *Tabor*. *Poet-skogen* är försvunnen, och man måste nöja sig med att se honom blott på några gamla kopparstick; däremot lär *irrlunden* ännu kvarstå. Pegnitz var oss föröfrigt redan personligt bekant; vid *Creussen*, nära intill foten av ett berg, som bär det åldriga halvförstörda slottet *Böhmenstein* (du minns kanske från mitt sista brev, att vi besökte det och därvid hörde oss utropas för Engelmän), syns den framspringa ur en liten *surbrunn*, vilken man utger för dess källa och visar åt resande såsom en stor märklighet, emedan få

steg därifrån strömmen redan är så stark, att den sätter en betydlig kvarn i rörelse. (Väl påstå de lärde, att det verkliga ursprunget skall ligga något längre bort och bestå av *tvenne* små källor; men undersökningen därom är oss förmodligen bägge likgiltig.) I äldre tider höll man på denna flod, inuti staden, ett slags Fiskar-tornerspel (*Fischerstechen*), ungefär liksom ännu Gondoliererna i Venedig, med mycken högtidlighet och ståt; en fest, som firades år 1704 för sista gången. En annan å, *Rednitz*, på vars strand Wallenstein hade sitt berömda läger, upptager, ej särdeles långt från Nürnberg, Pegnitz i sitt sköte. Föreningsstället är vid den av Judar myllrande staden *Fürth*, som i Tiecks Phantasmus träffande kallas ett »litet Nord-Amerika,« i jämförelse mellan dess vitputsade moderna glatthet och slamret av dess otaliga fabriker med skepnaden av det dunkla, romantiska Nürnberg. – Bland de sju stenbroar som föra över Pegnitz, är icke *die Kaiser-Brücke* den förnämsta, oaktat sitt prydliga namn, utan *die Fleisch-Brücke*, ett verkligent stolt byggverk, bestående av en enda mycket flat båge, av hundra fots längd och femtio fots bredd; ovan till i valvet är hon blott fyra fot tjock och svingar sig med lika lätthet som djävhet över floden. Denna bro byggdes år 1598; mästarens namn är *Peter Carl*. Bredvid hennes ena ingång ligger ett ofantligt slaktarhus, över vars port en ox av sten i kroppsstorlek vilar sig, med denna underskrift, som har hela prägeln av den tidens folkskvickhet, vars oskuld överallt offentligent uppträdde i obekymrad glädje:

»*Omnia habent ortus suaque incrementa: sed ecce
Quem cernis nunquam bos fuit hic vitulus.*«

En bro heter företrädesvis *die steinerne Brücke*, emedan hon är den äldsta bland alla sina syskon. Hon är byggd år 1457; ända dittills voro de rika Nürnbergarne för blygsamma att anskaffa sig någonting så överdådigt, som en bro helt och hållet uppbyggd av sten.

Stannande än här, än där framför sällsamma byggnader, bildverk, fönster med runda eller mångkantiga målade rutor, och

så vidare, vandrade vi över en mängd av torg och öppna platser, av vilka man väl kan sammanräkna över ett par dussin. Många äro smyckade med konstfulla springbrunnar. Det torde väl knappt i Tyskland givas någon annan stad, som har att uppvisa denna myckenhet och kostbarhet av vattenverk, till en stor del underhållna genom förborgade och mödosamt anlagda ledningar. I stora städer vet jag ingenting mera vederkvickande för sinnet, än en sådan mängd av friskt och plaskande vatten på de öppna platserna, där antingen ett trängande folksvimmel meddelar en känsla av torka och kvalm, eller ock en obesöktare rymd inbjuder vid sorlet till stilla betraktelser. Den yppersta av Nürnbergs springbrunnar är tvivelsutan den på Stortorget belägna, som med fullt skäl har företrädet att kallas *den sköna Brunnen*. Den uppstiger pyramidalformig, i den götiska smakens vegetabiliska stil, fastän något tungt inom ett åttahörnigt, kraftigt arbetat järngaller; ned i bäcknet därinnanför spruta sexton huvuden oupphörligt vatten; ovan till ser man bilderna av Moses och Profeterne, längre ner av nio berömda hjältar och sju kurförstar. De nio hjältarna äro delade i ett hedniskt, ett judiskt och ett kristligt tretal: Hektor, Alexander och Julius Cäsar; Josua, David och Judas Maccabeus; Klodvig, Karl den Store och Gottfrid av Bouillon. Dessa bilder äro ett verk av den skicklige bildhuggaren *Sebald Schonbover*, och själva brunnen är byggd av hans vänner *Rupprecht*, ett par bröder, år 1361. En annan springbrunn, som icke har denna plastiska och arkitektoniska märkvärdighet, men överraskar genom den ymnighet av vatten som den driver åt höjden, sågo vi på en med träd planterad rymlig plats, som fordom kallades *der Neue Bau* och nu (av artighet mot Bayerska hovet) *Maximilians-Platsen*. Ur mitten av ett åttahörnigt stenbäcken upphöjer sig ett berg, vid vars sidor fyra delfin-huvuden utspruta vatten; på bergspetsen vilar en stor, ur *ett* stycke arbetad mussla, ur vilken en jättehög Triton, likaledes huggen av sten, reser sig, håller med båda händerna en snäcka för mun-

nen och blåser genom denna vattnet i otaliga strålar uppåt luften. Brunnen är från år 1687, och tanken i sig själv tämligen trivial; men det rika vattenspelet är behagligt för ögat. – Innan jag lämnar denna plats, bör jag ock nämna, att i Nürnbergs forna dagar det unga borgerskapet stundom *tornerade* där, under mycken festlighet och gamman; ett sådant tornerspel kallades »*Gesellenstechen*,« och det som firades år 1447 blev isynnerhet ryktbart. Besynnerligt nog är, att en galge stod på samma plats och fick stå kvar ända till år 1553. – En annan folks-lustbarhet, som också i senare tider blivit avskaffad, har givit namn åt *Majgatan* på Lorenzer-sidan. Där framtågade fordom varje år, vid vårens begynnelse, en jublande procession med ett ungt och präktigt utsmyckat träd i mitten; detta träd hette »*der Stadtmaye*,« och planterades vid musik på en liten plats där man sedan omkring trädet dansade så länge glädjen och krafterna uthöll. *Herrarne av Nürnberg* (Patriciernes hederstitel) försmådde ej att deltaga i detta nöje, och sannolikt har den lika muntre, som lärde Willibald Pirckheimer, den ridderlige Kejsar Maximilians rådgivare och gunstling, här stundom svingat omkring i dans med mången vacker hantverkar-dotter, under det mästare Dürer, som i ett av sina brev beskyller honom att vara förmycket fruntimmerskarl, sett därpå med ett halvt varnande, halvt leende ansikte. Tvivelsutan hava *klädmakarne* därvid särdeles utmärkt sig, sedan Rådet, av aktning för deras rikedom och det myckna de på egen bekostnad uträttat till stadens prakt och båt-nad, förlänt dem rättigheten att vid alla högtidliga tillfällen uppträda i *Spansk* dräkt; slik ståt måste ju bringa många hjärtan i låga. Nu dansas här icke mer till vårens ära; redan år 1561 förbjöds detta oskuldsfulla folknöje, och en brunn står på den forna dansplatsen. Med all vördnad för Protestantismens berömliga verkningar, kan man svårligen neka, att den i vissa fall gjort människorna överflödigt allvarsamma.

Så träffar man i denna åldriga stad ej sällan gator och nejder,

som genom sina namn, till en del högst sällsamma, erinra om forntida hävder och sedvanor. En trakt på *Schwabenberget*, en av de tolv kullar på vilka Nürnberg är byggt, heter i gemene mans mun allmänt »*bey der verfluchten Jungfrau*,« emedan ett dystert torn på denna kulle förborgade den Hemliga Domstolen med *järn-jungfrun*, dess bekanta straffredskap. Denna kulle ligger på Sebalder-sidan, liksom *Pannerberget* och de båda *Söldnergassen*, varest kejsrerliga Banerherrarne, betjäningen och drabanterna bodde, så ofta någon kejsare utkorade Nürnberg till ort för sitt hovläger. Icke långt därifrån är *Geyersberget*, som likväl mera påminte mig om en närvarande tid, än en förfluten; det har dock ej fått sitt namn efter någon skald eller hävdtecknare, utan efter ett värdshus *zum Geyer*, som stod där redan i fjortonde århundradet. Måhända hava *Müstarsångarne* där mångengång druckit och gjort sig lustiga. (Tillfälle att *dricka* saknas ej i Nürnberg; man har sagt mig, att utom femtio till sextio värdshus, bättre och sämre, innesluta dess murar etthundra vinhus och fyrahundrade ölhus, varemot väl endast finnas tre hus för *mjöd*, dock äga dessa sista också götiskt högsinta värdar, som ej befatta sig med försäljning av någon annan dryckesvara). En av kullarne på Lorenzer sidan kallas »*der Köpfleins-berg*,« emedan man där, långt tillbaka i tiden, innan den ännu lilla staden dit hunnit sträcka sin vidd, väl icke såsom vid Romarborgens byggnad *fann ett människohuvud i jorden*, men däremot så många flera på stegel och hjul; ty denna kulle skall då ha varit den allmänna avrättsplatsen. Alltså har jämväl Nürnberg på sitt sätt ett Capitolium. Om de gator, som heta efter *Albrecht Dürer*, *Hans Sachs* och den för ej många år sedan avlidne siste Nürnbergske folkskalden *Grübel*, vill jag längre fram nämna något utförligare. Svåriligen lär du däremot i hast gissa den egentliga betydelsen av »*die elende Strasse*;« förklaringen är sådan. I forna dagar, då ännu denna trakt låg utanföre stadsmuren, bodde här och underhölls på offentlig bekostnad alla de till Nürnberg ankom-

mande främlingar, som inom staden inga bekanta eller *gästväner* ägde. »*Elend*« betyder nämligen i den äldsta Tyskan detsamma som »*Fremd*«; och i sanning, på en lång, särdeles utländsk resa erfar man ofta i sitt inre, även under de bästa yttre omständigheter, vilken eländig lott det ligger i förhållandet att vara främmande. Mellertid var denna uppehållsort för främlingarne så angenäm, att de kallade den »*das schöne Rosenthal*«; och denna poetiska benämning står ännu att läsa med stora bokstäver på en gammal lada, men av rosor eller någon annan naturlig och mänsklig *däglighet* upptäcker man däromkring inga spår mera. Sköna tidevarv! så gästvänliga borgerskap träffar man ej nu på jorden.

Sådana sannfärdigt historiska namngivelser, av vilka jag lätt kunde anföra många flera, göra på en resande desto behagligare intryck, som man efter frihetens förlust (tyvärr var hos mängden frihetssinnet förkolnat långt före friheten), av hövlighet för den påtrugade nya Styrelsen, nödgats omdöpa en hop gator och platser med allahanda hovnamn, vilka blott tjäna till att påminna utlänningen, liksom varje friboren Nürnbergare, om herraväldet av en konungasläkt, som ännu icke tillräckligt gjort Tysklands goda sak till *sin*, för att kunna med anblicken av sina namn uppväcka någon frihetsväns förtjusning.

Äntligen hörde vi tornklockorna slå Ett, och hade nu blott en timma kvar till middagsstunden i *Röda Hästen*; vi befunno oss därvid just på *Windruf-torget*, bland en mängd trädgårdsfolk och deras grönsaker. Det förargade oss, att vi nu vankat ett par timmar omkring i staden och ännu ej ordentligen besett någon enda betydligare byggnad. Men då vi kände att alla sådana, till exempel huvudkyrkorna eller rådhuset, voro fullproppade av märkliga ting utan och innan, med vilken kunde vi väl på en timmas tid bli färdiga? – Upplyftande våra ögon under dessa överläggningar, sågo vi mitt framför oss vid ena sidan av detta torg en icke stor, men prydlig gammal kyrka, om vilken man sade oss,

att den hette *Mariä-* eller *Vårfru-Kyrkan* och vore *Katolikernas* tillhörighet. Vi Nordboar, som så nyligen lämnat det Skandinaviska hemmet och beständigt ännu reste i *protestantiska* länder, där en katolsk kyrka, liksom tillbehöret av en katolsk gudstjänst, blott understundom visade sig såsom ett ytterst sällsynt undantag från det allmänt sedvanliga, erforo ännu varje gång, vid underrättelsen att vi nalkades ett katolskt tempel, samma ungdomliga intryck, som ovillkorligt i föreställningen under begreppet *katolsk* tecknar en bild av något för våra sinnen särdeles majestätligt och i stor art praktfullt. Denna byggnad ställde sig nu liksom själmant i vår väg och såg ut att inom en timmas förlopp kunna tillräckligt betraktas: dubbelt skäl att bland alla Nürnbergska märkvärdigheter utkora den till det första föremålet för en mera grundligen dröjande uppmärksamhet. Också funno vi den lilla mödan belönad. I förhållande till de egentliga storverken av denna stads byggnadskonst, t. ex. Lorenz-Kyrkan, är den Katolska endast *hygglig*, och har inuti för kort tid sedan blivit utputsad som ett dockskåp, med brokiga anstrykningar och förgyllningar i alla ändar. Detta oaktat är hon visserligen hygglig i en vida större stil, än vad man i Sverige vanligtvis kallar en *täck* kyrka; isynnerhet framställer huvud-ingångs-sidan i sin beskaffenhet ett icke ovärdigt minnesmärke från *Hierarkiens* dagar. Skada, att man tillåtit en mängd säljare av åtskilliga slag här invid muren uppslå sina lumpna varubodar, ett ofog som bidrager allt vad det kan att skymma och förstöra. Kyrkan, i sig själv liten och stödjande sitt valv på fyra tjocka runda pelare, vilka ingenting äga av de äkta götiska pelarnes fägring, hämtar sitt huvudsakliga värde, såsom konstverk betraktad, från sin *portal*. Först anlagd och uppförd av de tvenne broderliga kyrko-byggmästarne *Rupprecht*, vilka vi redan haft att tacka för den *sköna brunnen*, blev den, liksom denna, smyckad med bildstoder av *Schonhover* och äntligen fullbordad av *Adam Kraft*. De förres verk är det i sant ädel forntidssmak bildade

förhuset med sina tre yttre sköna dörrbågar och en fjärde inre, samt den ovanföre befintliga kringgången eller galleriet, från vilket Kejsar Karl IV, en nitisk gynnare av Nürnberg, lät i sin närvaro, år 1361 vid kyrkans invigning, visa åt det församlade tacksamma folket åtskilliga från Prag ditförda »helgedomar.« Till *kejserligt kapell* lät han viga det nya gudshuset och kalla det *Marias sal*; glad, såsom det hövdes en så outröttlig befordrare av Tysk konst och särdeles av dess utveckling i denna riksstad, att se den byggnad, som enligt hans befallning år 1355 börjat upphöja sig på en plats, där Judarne förut ägt en överflödig synagoga, nu så nära fullbordad till Guds heliga Moders ära. Sina föregångares arbete har *Adam Kraft*, vars namn du hädanefter i detta brev sannolikt ofta kommer att råka, bekrönt med ett sirligt gaveltak, och därvid är fästade det ryktbara såkallade »*Männleinlaufen*«, (*småmännens omlopp*), ett högst konstfullt och dyrbart urverk, som väl förtjänar en liten närmare beskrivning. Genom en sinnrik mekanism har detta ur, ända inemot våra dagar, vid varje timslag satt i rörelse åtta små människogestalter, av koppar drivna, vardera två och en halv fot hög, att betyga undersåttlig vördnad för en nionde, som lugnt sitter på sin tron med krona, spira och riksäpple; framför monarken åter, vänd emot honom, står en mindre figur i vanlig riddardräkt och håller ett slags baner i handen. Alla äro, för att utmärka *livsfärgen* och dräkternas beskaffenhet, med blekrött, vitt, gult och grönt övermålade. Den tronande bilden är kyrkans kejsarlige upphovsman, Karl IV, som framför sig har stående Rikskvartermästarn *Greve von Pappenheim*; på hans högra sida stå de tre andliga, på hans vänstra de fyra världsliga *Valfurstarne*, de senare med riksklemoderna i sina händer; alla hålla de tillika i andra handen ett slags liten fana, som vilar mot skullran. Ovanföre tronen, över kejsarns huvud, befinna sig siffrorna och en gyllne kula, som genom sin kringvändning tillkännagav förändringarne i månans sken. Så ofta timman var full, vandrade samtliga Valfurstarne

omkring tronen och bugade sig för Kejsarn; då bockade sig också Pappenheim: men Döden, en dyster gestalt som på något avstånd lik en härold gav timslaget, har omsider funnit för gott att låta hela processionen stanna, samt för flera år sedan slagit så väl detta urs, som det H. Romerska Rikets sista timma. *Georg Heuss* hette den konstförfarne man, som förfärdigat uret och inrättat det helas mekaniska sammanhang; bilderna äro gjorde av en vittberömd kopparsmed *Sebastian Lindenast*, en vän av *Kraft* och *Vischer*; alla tre voro den store *Dürers* samtidingar. – Inuti kyrkan ser man några goda målerier, särdeles på glas; i allmänhet flerfaldiga mycket gamla konstarbeten i färgor och bildverk, hitförda ur andra kyrkor vid den senaste städningen och utsmyckningen; yngre bilder av blandat värde dels från nyssnämnde mästars tidevarv, dels från det stilla befruktande äldre, nämligen den alla konstfrön så huldrikt vårdande Karl den Fjärdes. Bland de yngre påminner jag mig med livligt nöje en tavla, som föreställer *Jakobs likbegängelse* och tillskrevs *Dürers* lärjunge *Hans Kulmbach*. Korets fönster utmärka sig genom de vackraste glasmålerier; man har vid den sista inredningen, i bemödandet att återkalla den forna tidens **färgrika egendomlighet**, sökt att tävla med dem i nya målade fönster, men härmningen står oändligt långt efter förebilderna. Den bästa bland *dessa* är tvivelsutan ett präktigt skilderi, som sitter mitt i ett fönster bakom högaltaret, och åter föreställer kejsar Karl IV på tronen. Ett ögonkast bör man också skänka åt några i koppar drivna figurer av *Lindenast*, befintliga i koret, på höger om altaret, ovanför en inom galler förvarad bild av den *bedjande Maria*; denna är lika gammal med kyrkan själv.

Vid middagsbordet i vårt värdshus var ett talrikt och blandat sällskap församlat; vid vardera ändan presiderade en värd, fader och son; den senares ansikte hade mycken likhet med *Cranachs* Luther. En lustig taffelmusik gjorde, att vi mindre noga prövade matens ej aldeles klassiska beskaffenhet. Vid min ena

sida satt en man, som gärna språkade och beställsamt gav sig möda att underrätta mig om allt, vad han i Nürnberg ansåg viktigast att veta för en nykommen främling. Han tog mig förmodligen för att vara en fabrikant eller resande Ekonom, emedan han begynte med att uppräknade för mig alla de stampar, kvarnar och sågverk, som drivas dels av Pegnitz, dels av ett litet med denna flod sig förenande vattendrag (*der Fischbach*). Då han såg, att detta ämne ej särdeles lockade min uppmärksamhet, dömde han sannolikt att jag tillhörde det slags resande, som färdas omkring världen blott för att tillbringa sitt liv på landsvägen; ty utan all förmedlande övergång gjorde han mig nu den frågan: om jag ännu försökt en spatserfart med någon *Lohnrössler*?*) varpå han genast tillfogade, att man här med stor lätthet kunde träffa formän,**) som för tämligen billigt pris låta överenskomma med sig om resor till de avlägsnaste orter, såsom t. ex. Wien, Frankfurt och München. Jag tackade honom för hans undervisning, men anmärkte, att dessa människor dock troligtvis likaså här, som i det övriga Tyskland, lära vara dyrare och tungroddare än de Italienska vetturinerna; varföre det vore bäst att hålla sig till extra-posten. Ny tystnad. Äntligen föll det mig in – den katolska kyrkan låg mig ännu i huvudet – att jag icke borde lämna min grannes språksamhet alldeles obegagnad, och då han tycktes vara noggrant historiskt kunnig om det som med hans närmaste omgivning stod i sammanhang, bad jag honom meddela mig bestämda uppgifter över förhållandet mellan de olika religionsförvanterna i Nürnberg, samt i allmänhet över stadens *andliga* indelning. Han var därtill genast beredd, högst glad, som det tycktes, att möta en sådan numera nästan oväntad vetgirighet. Den *Evangeliskt-Lutherska* församlingen, till vilken, som bekant är, de flesta invånarne bekänna sig, äger fem

*) Ett slags hyrkuskar, som köra med enspännig vagn, och även utlåna hästar till spatser-ritter.

**) *Landkutscher*.

sockenkyrkor, nämligen *S. Sebald*, *S. Lorenz*, *S. Egidius*, *S. Jakob* och *zum Heiligen Geist*. Det minsta antalet räknar den *Reformerta*, vars enda kyrka är *S. Martha*; där höllo fordom Mästarsångarne sina sångskolor, ja man tillät där världsliga skådespel att offentligen uppföras; om murarne hade medvetande, så skulle väl motsatsen mellan detta lustiga leverne och den stränga, nakna, tråkiga reformerta gudstjänsten förekomma dem besynnerlig nog. Också *Katolikerna* äga blott en enda kyrka, den, som vi nyss besökt; men äro dock talrikare, och jämväl utom stadens murar bo många som ej avvikit från den romerska trosformen, bevista mässan i denna kyrka och därifrån hämta sina *Sacra*. I Nürnbergs äldsta tider var hela staden indelad blott i tvenne socknar, *S. Sebald* och *S. Lorenz*; *Pegnitz* skilde dem från varandra; en hop orter i stadens grannskap voro tillika i deras områden inbegripna. Snart tillväxte likväl folkmängden så, att dessa bägge kyrkor ingalunda förslogo till dess behov, varföre man småningom byggde en myckenhet större och mindre bi- eller under-kyrkor, i vilka mässor lästes, predikningar höllos, nattvarden utdelades o.s.v. Dock ägde endast huvudkyrkornas herdar rättighet att döpa, viga och begrava; rättighet, som de även efter Reformationen bibehållit ända till de genom Bayerska väldets införande förorsakade ändringar. Så voro, med kappellen tillsamman tagna, gudshusen i Nürnberg 62. Av dessa har Bayerska Regeringen, år 1810, sedan den ifrån de äldre huvudkyrkorna söndrat allt vad utom ringmurarne ligger, upphöjt de ovannämnda till sockenkyrkor; de övriga äro nu tillslutna, nyttjade till förrådsbodas eller ock fullt ödelagda, efter närvarande tids bruk och skick. – Tänkvärdigast var mig den underrättelsen, att efter den här år 1524 segrande kyrko-reformationen har Lutherska församlingen vid gudstjänstens offentliga utövning behållit ungefär två tredjedelar av den *romerska ritualen*, och detta just enligt ett av *Luther själv* på begäran givet *gottfinnande*. Ett nytt bevis, huru långt Luther, som av Kristendomen

med skäl kan anses för dess *siste kyrkofader*, var avlägsen från en del nymodiga Protestanters fanatiska **abstrakthet**. Först i de sista tiderna har det gång efter annan för denna lyckats att jämväl här vinna övervikt, t. ex. år 1810, då man avskaffade den ännu i Sverige brukliga mässeskrudden vid nattvardens utdelning. Häröver betygade förövrigt min man så mycken glädje, att jag äntligen insåg det han själv var en *präst* – en upptäckt, som tillräckligt förklarade mig hans kyrkohistoriska åsikter. För att göra ett slut på det för mig av allt sladder förhatligaste, nämligen om förnuftets seger över fördomarne, – emedan de flesta människor varken veta vad förnuft eller fördom är, – föll jag honom i talet med denna gammaltyska rimvers, den jag tillsporde honom om han kände:

»Hätt' ich Venedigs Macht,

Augsburger Pracht,

Nürnbergers Witz,

Strassburger Geschütz,

Und Ulmer Geld:

So wär' ich der Reichste in der Welt!« –

Ja, svarade han, men nu står det i alla dessa städer illa till både med makten och penningarne! (Också med *vettet*, tänkte jag för mig själv.) Och nu kommo vi på allahanda karaktäristiska drag av Nürnbergs forna välmåga, bland vilka knappt något synetes så behaga honom, som *vinhandels flor* i sextonde århundradet. Under det vi spisade sista rätten och tömde våra vinflaskor, anmärkte han att den egentliga gyllne vinåldren försvunnit med den tid, då på *gamla vintorget* (där numera intet vin är att köpa) varenda torsdag och fredag inkördes ett par hundra vagnar lastade med **vinåmar**, Frankiska, Rhenska, Neckarviner o. s. v. Vad som av denna vinmassa ej om fredags-aftonen var utsålt, förvarades i *Herrarnes källare* till nästföljande veckas vinhandelsdagar (kanske prövade mellertid *Herrarne* då och då, om vinet höll sig). Ja, från stadsporten hela långa gatan fram till

saluplatsen stodo ofta på dessa dagar bredvid varandra tre rader av dylika forvagnar och kärror, så att ingen annan människa vågade sig in i trängseln, än de som lockades dit av vingudens håvor.

Framåt kvällen företogo vi oss en ny spatsergång, egentligen i den avsikt, att från någon tjänlig punkt utanom stadsmurarne få en hel översikt av staden och isynnerhet av dessa mångtornade murars eget utseende. Mörkret överraskade oss dock snart och tvingade oss att gå hem igen. En hastig blick i skön aftonbelysning visade oss likväl ganska fördelaktigt vårt föremål. Den närmaste ängden omkring Nürnberg är något flack; men på den högsta av dess kullar framställer sig den urgamla riksborgen rätt ståtligt, och den dubbla ringmurens 365 torn, bland vilka 183 äro byggda av *kvaderstenar*, bilda en vördnadsbjudande inhägnad om en massa av ungefär 5 000 hus, över vilka de götiskt spetsiga kyrkotornen blänkande höja sig. Vid fyra stadsportar (*Laufers-, Frauen-, Spitaler- och Neu-Tor*) stå *runda* torn, fullkomligt i formen av uppåt riktade mörsare; så ombyggdes de mellan åren 1552 och 1557; förut hade de varit fyrkantiga, liksom alla de andra. Bland själva Borgens flera torn är det så kallade *Vestner-Turm* det enda runda; folket säger, att dess grundval i klippan har samma djup, som längden av dess höjd ovan klippytan. Den i borgens grannskap belägna femte huvudporten, *das Tiergärtner-Tor*, påminner med sitt namn om Borggrevarnes djurgård, till vilken den fordom förde. Genom en av de tre mindre stadsportarne, *das Vestner-* eller *Burg-Tor*, som befinner sig i själva borgen, gingo vi tillbaka in i staden. Ursprunget av denna borg, och i allmänhet av Nürnberg, förlorar sig i dunklet av det nionde århundradet. Den sannolikaste förmodningen däröver, liksom över uppkomsten av stadens namn, är väl att de första innevånarne anlönt från *Noricum* eller *Nordgau*, vid Pegnitz anlagt några kvarnar och järnhamrar, samt till säkerhet för sitt nybygge upprest ett vårdtorn på det berg där nu Borgen

står, vilket då naturligtvis med hela nybygget antog benämningen *NorikerBerg* eller *Nordenberg*, varifrån övergången till *Nürnberg* ej är svår att utleta. Man är nästan frestad att se det första vårdtornet för sina ögon i det uråldriga torn som ännu kallas *Lug-in's Land* (av det forntyska ordet »*Lugen*«, skåda, titta), och som dock visserligen är yngre. Däremot har det icke långt därifrån stående femhörniga *Nero-tornet* alla kännetecken av en ända in i hedendomen tillbakagående ålder och är, om än icke (såsom man föregiver) en *romersk* byggnad, dock säkert ett av de aldraelsta bland detta slags Tyska fornminnen. Den i borgen förvarade måleri-samlingen bestämdes till sysselsättning för morgondagens förmiddag. – Enligt sextonde århundradets krigskonst är Nürnberg ganska kraftigt befästat: utomkring den yttre stadsmuren drager sig en hundra fot bred och tämligen djup löpgrav, och på något avstånd vidtager åter ett nytt beskydd, en *circumvallations-linia*, bestående av en mängd skansverk, som sträcka sig omkring förstäderna och deras trädgårdar. Bottnen av löpgraven är nu dels med gräs bevuxen, dels nyttjad till små åkerfält och planteringar. Till dylika hushålls-ändamål är också rummet mellan den dubbla ringmuren (*die Zwinger*) avdelat, och samtliga försvars-anstalterna förråda, att man väl ej hädanefter ämnar avslå många stormar.

Stadens omgivning har för övrigt ingen brist på trädgårdar med orangerier och puts-bildstoder, offentliga spatsarbanor, lustorter med värdshus och dammar. Men av all denna härlighet var i närvarande årstid ingenting att njuta. Ja, till och med *det* skådespel undgick oss, som vintren jämväl här icke sällan ger, nämligen att se skridskor, kanor och slädar i vimlande rörelse; varken snö eller is behagade infinna sig. – Tyvärr är de egentliga folkslustbarheternas, de äkta borgar-festernas tid längesen förbi. Även Nürnbergs *våvare*, som fordom alla år, på en viss sommar-söndag, i mangrann församling, män, kvinnor, barn, mästare, gesäller och lärgossar, genast efter solens uppgång uttåga-

de från Schwabenberget under skallande musik genom den så kallade *långgatan* till en liten bokskog, varifrån de efter solnedgången återvände under lika jubel, hava nu övertygat sig att slik poesi ej rimmar sig mera med hantverket.

Det är bekant, att alla resande prisa den utmärkta *renligheten* av Nürnbergs hus och gator: staden har ägt detta beröm allt från sina äldsta tider; man jämför de Nürnbergska fruntimren med de Holländska, och snyggheten av en Nürnbergsk boning, särdeles av det så kallade *prunk-rummet* (*das Prangzimmer*), säges överstiga även de strängaste fordringar, utan att dock falla i Holländsk överdrift. Detta renlighets-sinne verkar ock förmånligt på innevanarnes hälsa; Nürnbergarne påstå sin stad vara en så *sund* ort, att man, vid ordentligt levnadssätt, vanligen här skall uppleva nittionde året. Jag lämnar därhän, om denna uppgift är grundad, i vilket fall alla de, som gärna leva länge, borde hit företaga en gemensam folkvandring. Men då det tillika, så länge man lever, är högst **maktpåliggande** att kunna hitta den man vill råka och vägleda sig så ofta det är mörkt, så borde Regeringen och Borgerskapet skynda sig att vidtaga helt andra husnumrings- och gat-upplysnings-anstalter. Många hus äro utan nummer, och däremot räknar ofta ett enda nummer under sig flera hus, vilka måste taga ABC till hjälp för att bevisa sin tillvarelse. Så hänger också blott här och där, på omätliga mellanstånd, en lykta mitt i luften, över en och annan större gata eller vid något av de ansenligare husen. Den härigenom uppkommande striden mellan ljus och skugga, med skuggans avgjorda övervikt, har annars något eget sällsamt romantiskt, som icke misshagade mig. De om varandra i dunklet vandrande och blott sällan plötsligt belysta människorna bekommo, särdeles på ödsligare platser, ett utseende av kringvankande vidunder, och mest gäller detta om det kringboende lantfolkets kvinnor, som vaggade sig fram i besynnerlig dräkt med vitt utstående höfter och svarta runda karlhattar med jättestora skyggen. – Endast på Stor-

torget funno vi en stark belysning, och den utgick från en i dess mitt uppställd fyrkant av små glimmande bodar, vilka sent inpå natten, liksom portiken av ett offertempel, omringades av en strömmande folkskara. Man kan taga för säkert, om än alla andra människor nöja sig med halvskymsning, att åtminstone *köpmännen* alltid vilja se tydligt.

D. 29 Nov.

I dag ha vi avlagt tvenne långa, viktiga besök: i *Borgen* – och *Sebalds-kyrkan*.

Den förstnämnda hedervärda forntids-bilden, med sina torn, sin grav, sina gråa murar och sin rest av borgträdgård, låg i morgonskimret rätt stolt och visade oss en vacker utsikt över staden och dess närmaste omgivning. Kunde murstenarne tala, så skulle de till en del sannolikt berätta oss obekanta tilldragelser från Kejsar Konrad I:s regering, ja, det uråldriga *kapellet* anses av insiktsfulla kännare tillhöra kejsar Arnulfs tid. Här hade *Borggrevarne* sin boning, och från denna höjd vakade deras öga i kejsarens ställe över det som nedanför *timade* bland de fria, rörliga borgersmännen. Mellan det femhörniga Nero-tornet och det så kallade *Lug-in's-Land* låg deras äldsta residens. Vid en öppen plats utanför borgen mot staden till (*die Freyung*), stå några andra gamla torn, som fordom kallades *Borgvårdar* (*»Burghutten«*), emedan de hade fyra särskilda portar att bevaka. De voro anförtrodda dels åt *Borggrevarne*, dels åt några adliga släkter, till dess i begynnelsen av femtonde århundradet, med kejsarens tillåtelse, staden småningom köpte dem alla. På den innersta gården står en hög, åldrig lind, omkring vars vördiga stam är inrättat ett runt säte av enkla stenar; enligt sägen är den planterad av den heliga kejsarinnan Kunigunda, och jag ville i denna punkt gärna tro Slottsuppsyningsmannen, som annars meddelade oss för mycket av sin klokskap. – Det var en besynnerlig sammansättning, denne man, som lever med sin dotter i ett par

trånga, mörka rum av den stora för övrigt obebodda byggnaden. Vi hade möda nog att finna honom, emedan vi begivit oss dit opp utan någon ledsagare från vårt värdshus; äntligen efter mycket ropande, ringande, klättrande och stampande i allahanda dunkla trappor och återskallande gångar, stack först en flicka i Nürnbergs sk morgondräkt ut huvudet genom en rundrutig glugg högt ovan oss, och kort därefter kom herr **Kastellanen**, bugande med nattmössan i handen, en mager, bedagad, något lång figur, i vars ansikte vi genast läste en nyfiken blandning av en gammal skalk och en gammal betjänt. Språksam, smickrande, **immerfort** bockande och så genomträngd av aktning för våra personer, att vi blott sällan med våra böner och befallningar kunde förmå honom i kylan betäcka sin hjässa, följde han oss nu från rum till rum, från märkvärdighet till märkvärdighet, och narrade oss ofta genom sin ohämbara sladderaktighet att utbrista i skratt, fastän vi också ofta svuro mellan tändren.

Först infördes vi i Kejsrerliga *Kapellet*, där ännu Maria Teresia och Josef på en läktare bevistat mässor, samt i åtskilliga därin-till gränsande och med ålderdomsminnen (fanor m. m.) smyckade rum, som, under det Heliga Romerska rikets bestånd, varit bestämda till kejsarnes enskilda bruk. I arkitektoniskt avseende är detta kapell, som egentligen är dubbelt (näml. den lilla *Margaretha-kyrkan* med sitt torn och *Otmars-kapellet* över henne), högst lärorikt; det har **det tionde århundradets byggnadsart**, ett outvecklat mellanting av den till förgängelse övergångna Grekisk-Romerska och den **embryoniskt** begynnande Götiska. Ännu ser man här *runda* valv och bågar, *små* fönster och dörrar, *tunga* och dock *små* pelare, satta över varandra tvåvåningsvis, eller sammanbundna genom **mellankapitäler**; man saknar det egendomligt djärva, det lätt verkställda, det sirligt genombrutna, som stämpelar egentligt götiska byggnader; allt slags bildverk, t. ex. utanpå Margaretha-tornet, är rått och **oskapligt**, vidunderliga djur- och människo-gestalter, vilka liksom med gätolik tystnad förvara

en sällsam hemlighet, nämligen det ännu icke hittade uttrycket för en åsikt, en syftning, som ej arbetat sig fram ur upprinnelsens kaos. Några hava i detta torn velat finna en **överleva** från något Diana-tempel; men det mystiska i dess beskaffenhet behöver ingen sådan förklaringsgrund.

Nu öppnade sig de rum, som för icke många år sedan blivit inrymda åt en offentlig *samling av målerier*, med synnerlig hänsikt på *forntyska* mästareverk. Utom de tavlor, som från äldre tider alltid här befunnits, har man hitfört en mängd ur andra offentliga byggnader, t. ex. Rådhuset, upphävda kyrkor m. m. Ja, den Bayerska styrelsen har låtit hitsända åtskilliga konstverk, bland vilka flera tillhört de gamla gallerierna i Düsseldorf, Zweibrücken, Bayreuth och Augsburg; varvid likväl är att märka, att den till München härifrån bortfört de flesta av dem, på vilka Nürnberg självt satte högsta värdet, och att den ur sitt rika förråd till ersättning icke just skickat de aldrabästa. Oaktat allt detta är samlingen betydlig och aktningvärd. Vad som först tilldrog sig min åsyn, var ett av *Dürer* i tvenne höga bilder målat Kejsarpar, *Karl den Store* och *Sigismund*. Allt är här stort, fast och värdigt. Rikedomen i **attributerna** och dräkternas symboliska prakt låter näppeligen beskriva sig. I Karl den Stores anletsdrag, i uttrycket av hans väsende är allt förenat, som gör en konung till landsfader och en faderlig hjälte omotståndligt älskvärd. Omkring hans bild läsas följande av Dürer själv författade verser:

»**Diss ist die Gestalt und Bildung gleich**

Kaiser Carl der das Römisch Reich

Den Deutschen unterthänig g'macht,

Sein Kron und Kleidung hochgeacht

Zeigt man zu Nürnberg alle Jahr

Mit anderm Heilthum offenbar.« (Nu ej mera!)

I kanten: »*Karolus – magnus – imperavit – annis 14.*« – Däremot ser väl den goda kejsar Sigismund någorlunda så ut, som hans person i historien var, betydligt slappare och enfaldigare; men

har dock vad man kunde kalla *materialen* av sitt tidevarvs man-nastyrka, och uppträdande i en modern kongress av jordens be-härskare, skulle han tvivelsutan överstråla dem alla i konungs-ligt majestät. – Men de tvenne viktigaste av alla här befintliga målningar, äro de vitt beryktade *Dürerska Altardörrarne*, med Johannes och Petrus på den ena, Paulus och Markus på den and-ra; den bifogade teckningen sätter dig i stånd att döma över kompositionen. I dessa bägge arbeten tillfredsställas alla konst-fordringar på det mest sammanstämmande sätt, karaktäristi-kens djuphet och kraft, gestalternas fulländade makt och ädel-het, de i stora massor och enkla blida veck målade dräkterna, den strängt fullkomliga teckningen, den sköna symmetriska färg-behandlingen; *här* visar Dürer sig utan fråga som Rafaels jäm-like, ehuru han visserligen icke alltid är sig själv lik och icke har dennes *universala* förmåga. Om dessa tavlor och ett ypperligt *självporträtt* av deras mästare föres mellan Nürnbergs och Mün-chens konstälskare en stor strid; de finnas nämligen även i Mün-chen, och man påstår på båda ställena att äga *urbilderna*. Jag vet ej, varföre man icke antager den enkla möjligheten, att den outtröttligt flitige Dürer kunnat flera eller åtminstone *två* gång-er måla vissa *åskådningar*, som särdeles livligt sysselsatt hans själ*). – Nu, sade ledsagarn, som på sitt vis gladdes över vår hän-ryckning, vilja vi gå till Dürers *läromästare*. Påminnande mig därvid namnet *Michael Wolgemut*, trädde jag med lika mycken rörelse som nyfikenhet framför fyra altardörrar, innan och utan glansfullt betäckta med helgon och legender. Utanpå sväva över gyllne blommor åtta heliga i kroppsstorlek; innantill utbreder sig, i mindre mått, en cyclus av flera avdelningar, som förestäl-la den H. Lukas', Sebastians, Georgs m. fl. levnadsöden, bedrif-

*) Jag har nu även sett de Münchenska; färgtonen på dessa förekommer mig klarare och hela koloreringen friskare. Kanske talar detta för den Münchenska få-fängan, ty det bevitnas ju av många andra bilder, att Dürer, när han ville, även i *färgning* var mästare. Må man således anse de Nürnbergska som *avbilder*, så äro de i alla fall av någon Dürers lärjunge och utmärkt förträffliga.

ter och lidanden. Vad som än här må felas i teckning och sinnliga förhållanden, ersättes dock rikt av det helas *saliga* behag; med den ostörbara högre vila, det ljusets lugn, som speglar sig i de heligas ansikten och simmar över hela framställningen, tävlar färgornas oförgängliga styrka och glans; man kan tadla, om man vill, åtskilligt vid dessa bilder, men man glömmer dem ej mera och man är lycklig vid deras minne. Sådana skilderier kunna kallas *målade psalmer*.

I dessa allvarliga betraktelser avbröto mig andra ej mindre allvarliga, som förde mig ur Konstens område in i Historiens. Orsaken därtill var en vid och hög målning, som nästan betäckte en hel vägg och skildrade ett furstligt gästabud från tiden av trettioåra kriget. Jag behövde ej länge söka, förrän jag upptäckte Svenska hjältar däribland. Det var *Sandrarts* bekanta framställning av den *fridsmåltid*, som Karl Gustav, dåvarande Svensk **Generalissimus**, gav den 25 Sept. 1649 på rådhuset i Nürnberg, efter avslutandet av **preliminarierna** till Westfaliska fredsexekutionen, åt alla närvarande fältherrar och diplomatiska personer, svenska, kejserliga och **riksständiska**. De till detta kärleksmål församlade gästerna, 49 till antalet, alla efter naturen troget avbildade, sitta delade omkring tre bord, och vid vartdera innehar en furste eller särdeles utmärkt hövding föresätet; Karl Gustav själv, till vänster från åskådaren, vid det första. Han är talande lik ehuru ännu mycket ungdomlig; man märker i hans gestalt den starka böjelsen till fetma, men fylligheten överskrider ännu ej den behöriga jämvikten; ynglingsblomman har ej lämnat detta sedermera något hårda och **vandaliska** anlete. Bland gästerna vid det andra bordet, där **Duca d'Amalfi** (Octavio Piccolomini) äger förnämsta platsen, träffar man icke långt från honom fältmarskalken Wrangel, som ser på engång högst uppmärksam och högst förnöjd ut. I något avstånd från sitt ämne, längst bort på högra sidan av målningen, sitter konstnären, mästare Sandrart själv, en skön man, i svart dräkt, med sina verktyg i handen. –

Han målade denna stora tavla i Karl Gustavs egna rum och fick av honom till belöning 2 000 Rhenska Gyllen samt en 200 dukater tung guldkedja. Man berättar såsom ett prov av Sandrarts utmärkta skicklighet, att han under sitt arbete, utan att störas, kunde avhöra, ja själv deltaga i de samtal, som dagligen och stundligen i alla tungomål fördes hos Karl Gustav, med vilken naturligtvis allahanda personer av mer och mindre vikt ständigt hade någonting att beställa. Det var gott för Sandrart att äga en så lätt arbetsförmåga; men som han själv endast var en *virtuos* i sin konst, över vilken hans åsikt aldrig höjde sig ur det inskränkt **Eklektiska**, så fordrade ock det ämne man denna gången givit honom ingen särdeles djup uppfattning eller överläggning. Enligt Karl Gustavs vilja, förärades målningen sedan åt stadens rådhus av fältmarskalken Wrangel. – I fönstren av denna sal, med tankarne fästade på Sveriges *förr* och *nu*, vederkvickte jag mig en stund av den glada utsikten åt nejderne av Zirndorf och Rednitz, där Wallenstein hade sitt läger, den gång han i Nürnbergs grannskap ville spela **Jupiter Tonans**. Vår ledsagare gav oss däröver, liksom ock över Gustav Adolfs läger närmare staden, samt båda fältherrarnes ömsesidiga operationer, en så utförlig och noggrann beskrivning, som hade alltsammans tilldragit sig under hans egna ögon. Men Gustav Adolf *), hans egenskaper, Svenskarnes bedrifter, och alla krigiska erinringar från dessa för Nürn-

*) Vid sitt första antåg lät han i Nürnberg fråga, om borgerskapet vore sinnat liksom han, och fordrade att man skulle »*rotunde*« förklara, om man ville hålla med honom eller ej! – I sitt Täl till stadens innevånare den 21 Mars 1632 säger han bland annat, att han i sitt liv aldrig sett någon så stor och folkrik stad, samt fortfar: »*Es hat Euch Gott wol wunderbarlich erhalten*, wie Er mich dann auch zu diesem Werk berufen, dann Ich mich ehe des jüngsten Tages versehen, als dass ich nach Nürnberg sollte kommen – – und wie Ihr gesprochen, so hab' ich mein arm Land und Leut, und was mir Lieb ist, verlassen, so manchen theuren Helden mit mir hinaus geführt, welche ihr Leben neben dem Meinigen gewagt, alles dem gemeinen Evangelischen Wesen und zu Erhaltung der Deutschen Libertät zum Besten.« Han berömmar Nürnbergarne mycket, men uppmanar dem till nitiskt fortfarande, och yttrar sig till slut: »*Es wird Euch Gott nicht alle Tag solchen Prediger schicken, als wie Mich!*«

berg så betänkliga dagar, äro här i vart barns mun. Tyvärr kunde mina blickar ej tillräckligt följa hans utpekningar och förklaringar, emedan ett härligt solsken ej förmådde hindra, att en blåaktig dimma svävade över trakten.

Tvenne nakna kvinnogestalter, som av vår förare utgåvos för *Holbeinska* (av andra, grundligare kännare tilläggas *Cranach*), visa tydligt, att dessa gamla mästare aldrig bort befatta sig med behandlingen av det Nakna. De äro i kroppsstorlek målade på svart grund, med en förundransvärd innerlighet och flit; men det magra, torra och långsträckta i lemmarnes förhållanden går dock verkligen för långt över gränsen av all kroppslig fågring. Man målade så, förmodligen mindre av okunnighet (man hade ju den levande naturen tillhands, så ofta man ville), än av ett visst system; man var from och sedlig, och man sökte det rena uttrycket av en sträng kyskhet i formsammansättningar som närmade sig till det benrangels-lika. Men då man ock, i en sådan sinnesstämning, icke tyckte sig vara förpliktad att överslöja det *naturliga*, – emedan allting är kyskt för de kyska, – så finner man stundom på dylika bilder skenbara och vid första ögonkastet förvånande motsägelser mellan det *anakoretiska* ärbarhets-sinnet på den ena sidan och den *menlösa* natursanningen på den andra. Och så äro på den vackraste av dessa tvenne (vilken icke destomindre av vår ledsagare ansågs för en Guds Moder!) kvinnans *lönnligaste* behag blottade med en noggrannhet, som man endast väntar sig hos en Giulio Romano eller någon annan sinnligheten smickrande söderländsk vällusting. Sannolikt skall hon föreställa en Venus, och den bredvid henne stående gossen en Amor. Bägge äro tvivelsutan porträtter. Den enas hår är besynnerligt färgat, i gulaktiga och rödaktiga flammor; kanske lät man den tiden med mycken konst så vanställa sitt hår, och inbillade sig därmed hava förskönat det övermåttan. – Mycket behagade oss en förträfflig målning av *Georg Pencz*, som redan närmade sig ett mera italienskt maner; den var en bild av

den tappre *Sebastian Schirmer*; i sin rika men dunkla dräkt, vars ståtligaste prydnad är den stolta ringkragen, ingiver den välväxte, kraftfulle, hjältemodigt blickande mannen ovillkorlig aktning och oinskränkt förtroende. Personligt angenämare, fastän gjord i en vida mindre stil, var mig en tavla av *De Hoogh*, som föreställde en *Svensk* officer i den välbekanta trettioåra-krigs-uniformen, där den gula färgen spelade en så betydande beståndsdel. Högst blomstrande, välmående och förnöjd, sitter han mitt i ett rum med all svensk maklighet och händerna stödda mot höfterna; bredvid honom står hans sedesamma hustru, likaledes mycket belåten, och vid ett fönster hans trogne betjänt; i ett yttre rum sitter en syende kammarjungfru, som tycks efter måttet av sina krafter djupsinnigt övertänka världens gång. – Av fruktan att trötta dig alltförmycket med utförligheten av mina hågkomster, nämner jag blott ett ypperligt skilderi av de *Hel. tre Konungarnes Tillbedelse*, varom jag vid ett annat tillfälle väl torde säga något mera; mästaren heter *Martin Schön*, var ungefär en samtiding av *M. Wölgemut*, och synes ägt vad man kallar *talang* i lika, ja kanske högre mått än denne, men däremot en smula mindre *poesi*. Med lättare samvete lämnar jag tillsido åtskilliga visserligen i sin art goda Italienska historie-målerier, till större delen ur Venetianska skolan, – samt med det aldralätteste en mängd Nederländska djur-, landskaps- och [slaktningsstycken](#); de förras värde förstår jag ej ännu tillräckligt, och de senare försatte mig i en fullkomlig köld; framdeles torde jag kanske få smak även på sådant.

Däremot kunde jag knappt se mig mätt på en liten tavla, som anspråkslös och halvt förgömd hängde över en dörr, och av vår ledsagare förklarades för *Bysantinsk*. Du kan föreställa dig, med vilken uppmärksamhet mitt öra lystrade till klangen av denna benämning, och med vilken nyfikenhet jag spände upp ögonen på det intet drag skulle undfalla mig. Jag har så mycket hört talas om Bysantinskt måleri och har alltid förmodat, att man en-

gång i de österländska konstlämningarna från Kristendomens äldsta århundraden skall finna tråden till en bestämd insikt över beskaffenheten av det antika måleriets övergång i det kristliga. Denna tavla, föreställande på guldgrund *Kristus som kröner sin Moder*, är tvivelsutan i anda, ton, stil, teckning förundransvärt skild från alla de forntyska jag hittills ägt tillfälle att se, och det förekom mig, som såge jag här i själva den rätliniga stelheten en döende fläkt av Grekernes plastiska ideal, samt således ett slags fortsättning av den gamla Grekiska konsten. Sedermera har jag dock förändrat min mening, och håller för sannolikare, att denna målning verkligen är *tysk*, men av den gamla ännu så föga bekanta *Nederrhenska* skolan. Är nämligen, såsom det påstås, de Bysantinska tavlornas allmänna grundegenskap ett till död nödvändighet, till mekaniskt utövad tradition övergången maner, så var förevarande mästare visserligen ingen Grek; hans arbete förråder en omisskännlig sinnesstämning av levande kärlek och därigenom av sann självständighet. Vad åter den Nederrhenska skolan beträffar, så hava dels kopparstick, dels varjehanda skriftliga och muntliga underrättelser bragt mig till förmodan, att den i många fall, och särdeles i det väsentliga av en viss idealisk ädelhet, avviker från den senare *Nürnbergska*, där den religiösa och estetiska ingivelsens poesi (vare detta för övrigt sagt med undantag och utan obilligt klander!) antog en uppsyn av hantverkar-iver, främmande för de Nederrhenska mästarnes glada och liksom innerligare medfödda konstfärdighet; vilken, om än i vissa delar mindre tekniskt utdanad, likväl i det helas sammanstämmande livsytring uppenbarar sig såsom *mera omedelbart* fluten ur konstens gudomliga källa. Ett nära inbördes förhållande har säkert ägt rum mellan det Bysantinska måleriet och det äldsta Tyska; men däröver vilar ännu tjock dunkelhet, åtminstone för *mig*, som måste se många såväl *avgjort* Bysantinska som *avgjort* Nederrhenska målningar, innan jag häruti vågar stadga min övertygelse. Vare sig därmed hur som

helst, nämnda tavla är verkligens himmelskt tänkt och målad; uttrycket i personernas anleten närmar sig till Rafaels höga och dock så naturliga idealitet, och den fromma konstnärns outsägliga idoghet vid utförandet av det minsta, som av det största, blir angenäm genom de klara färgornas varma glans på den ståtliga guldgrunden. – Den Nürnbergske ädlingen, friherre *Haller von Hallerstein*, har räddat detta mästerstycke ur glömskan och kanske från förgängelsen. Själv en medlem av den gamla Imhoffska rådsherre-släkten, upptäckte han vid en skeende ombyggnad i Sankt Lorenz-kyrkan, denna åldriga tavla i den Imhoffska släkt-bänken; honom har konstvännen att tacka, att hon blivit bevarad, renad och äntligen härstädes upphängd. – Och med denna bild livligt inpräglad i själen, togo vi avsked från borgen för denna gång, med beslut att återkomma nästa morgon. Detta löfte fagnade högligen vår snacksamme uppsyningsman, i vars miner vi läste det glada hoppet att då kunna utspåna våra namn, dem vi, för att stegra hans putslustiga brännande nyfikenhet, ända hittills insvept i ett hemlighetsfullt mörker, i trots av alla de utsökta vändningar och halva frågor, med vilka han sökte komma oss på livet.

Innan vi lämnade borgens område, fördes vi in i ett av tornen, där en *brunn* visas åt alla främlingar såsom en stor underbarhet, dels för dess djup skull, dels därför att en folksägn påstår honom vara gräven på Karl den Stores befallning. Den är ock i sanning duktigt djup. Om man håller en flaska vatten över öppningen, och hastigt tömmer henne, så hinner man räkna 30 till 32 sekunder, innan man hör att vattnet når ytan av källans vatten. Sådan var åtminstone ledsagarens tro; vi hunno likväl blott till 26, fastän vi anställde **rönet** trenne gånger. – En annan folksägen utpekar på ett ställe i borg-ringmuren spår efter ofantliga *hästskor*, och förtäljer därvid, att den i fjortonde århundradet för sina äventyr och sitt hat mot Nürnberg vittbekante rovriddaren *Eppela* (Apollonius?) *Gailing*, engång, efter en miss-

lyckad överraskning och de sinas flykt inspärrad av fiendernas mängd på borggården, tvingat sin häst att göra en sats från muren tvärs över den förfärliga graven, och lyckats med detta utomordentliga frihetssprång; hästsko-spåren skola ännu i dag vara solklara intyg på verkligheten av detta våghalseri. Några år därefter blev han likväl av Nürnbergarne fången, förmodligen i ett ögonblick då han ej satt till häst, och farhågan för exemplet av dylika excentriska ryttarkonster var nu så stor, att man upphängde honom nesligen i en prosaisk galge, där han liksom alla andra, mindre välberidna, tjuvar och rövare måste uppgiva sin anda.

Det återstående av vår förmiddag ägnades åt den vördiga *Sebaldi-kyrkan*, där vi huvudsakligen ville se den berömda över Sebaldus gjutna minnesvården av *Peter Vischer*. Man går uppför en trappa till den likväl ej särdeles betydliga höjd, på vilken kyrkan vilar; skada, att hon ej är omgiven av en **tillbörligt** rymlig fri plats, så att dess ärevärda anblick genast från alla sidor kunde obehindrat uppfattas. Det så kallade *Ängelskoret* mellan de båda tornen, ja de undre delarne av dessa torn själva, äro sannolikt kvarlevor från en byggnad ur elfte, kanske tionde århundradet; ty samma kännetecken, som vi anmärkt vid Kejsarkapellet på Borgen, återfunnos jämväl här, av den äldre ofullkomligare byggnadsart, som i sig innehar den rätta Götiska arkitekturen såsom ett nyss avlat foster, och själv var en inympning av den urartade Grekisk-Romerska på den uräldsta Tyska. På angivna ställe skall ett kapell hava stått, som den H. Bonifacius, Tyskarnes förste apostel, lät uppbygga år 716 till S. Petri ära. Den H. Sebald, som enligt Nürnbergska legenden var en dansk prins, ville blott i detta kapell låta begrava sig, och man uppfyllde hans åstundan. Mängden av dem som vallfärdade till hans grav blev snart så stor, och så varm aktningen för hans minne samt fortfarande underfulla välgärningar, att byggnaden småningom utvidgades från ett litet kapell till en stor och kost-

bar kyrka. Omöjligt är nu att avgöra, om någonting kvarstår av det aldreadsta, förmodligen ganska oformliga, murverket från Bonifacii dagar. Efter flerahanda tillökningar, erhöll Sebalduskyrkan omsider sitt närvarande omfång och utseende mellan åren 1361 och 1377. Denna sista fullbordade förstoring faller i en tidrymd, då den egentliga götiska byggnadskonsten redan stod i blomstring. Av allt detta inser du lätt, att man här ej får söka den ur en enda tanke tänkta, den i alla sina delar likartade, den i det helas mångfaldiga frihet dock överallt med sig själv i sträng lagbundenhet sammanstämmande stil, som utmärker t. ex. domkyrkan i Köln, eller något annat av den fullmogna Götiska konstens mästerstycken. Och likväl saknar man ej, vid betraktandet av närvarande kyrka, ett rikt och upplyftande intryck: man gläder sig åt de riktigt fulländade tornen (som endast på avstånd synas för små i förhållande till den övriga efter ett mer och mer utvidgat mått småningom förstörade byggnaden), åt de omväxlande vackra bildverken och utsirningarne, av vilka de yngsta äro nästan österländskt yppiga, i fönster, över dörrar, på pelare och murar; ja själva sandstenen, varav alltsammans är gjort, är genom sin rödaktiga färg för åskådaren angenäm. – Vad däremot utan dennes förlust kunde vara borta, är ett mellan tornen befintligt stort krucifix av mässing, varav de Nürnbergska *ciceronerna* göra mycket väsende: det är massivt och i alla avseenden *tungt*; Kristus är, om jag minns rätt, bildad efter en stark och tjock mjölnaredräng, som tjänade konstnären till modell! Utom denna blott löjlige märkvärdighet har bilden likväl också en allvarsamt *besinningsvärd*, nämligen att vardera av Kristi fötter är *särskilt* vid korset fastspikad, då annars den vanliga typen lägger dem tillsammans över varandra.

Bland de mestadels ypperligt arbetade bildhuggerierna utanpå kyrkan, fästade isynnerhet tvenne min uppmärksamhet. – I det ena breder Maria ut sin slöja, kärlekens vida mantel, över en mängd tillbedjande personer av båda könen, halvt av fruk-

tan betagna, halvt upplivade av hopp. Detta verk är förfärdigat år 1473, till den rike Augsburgaren *Peter Fuggers* minne. Sågo vi här en passande föreställning av det Högsta Väsendets *barmhärtighet*, det modershjärta genom vilket Fadern föder Sonen, samt huru blott inom *Kyrkans* skydd finnes tröst mot lidandet och döden, så erinrade oss en med större konstsinne, finhet, skärpa och mästerskap uthuggen *Kristi Gravläggning* av *Adam Kraft* på ett rörande sätt om en from ädlings sista omsorg för sitt och sin med sig utslocknande ätts högsta väl. Han hette *Sebald Schreyer*, var i sin tid denna kyrkas förnämste föreståndare, och dog, den siste av sin släkt, år 1520, sedan han kort förut hos Nürnbergs dåvarande överherde, biskopen av Bamberg, utverkat avlatsbrev för de personer, som här framför en till detta ändamål stiftad beständig lampa ville förrätta bön vid hans och hans förfäders grav, samt i sina egna åligganden till Gud varje gång innesluta välönskningar för dessa avlidnas själar. Nedanför avbildningen av Försonarens begravning knäfalla åtskilliga små människogestalter, manliga och kvinnliga, utarbetade med den yttersta sirlighet och en porträttlik egenomlighet i ansikten och dräkter. Var och en är utmärkt av ett eget adligt vapen, bland vilka även det Schreyerska förekommer, och sannolikt föreställas alltså här alla de adliga ätter, som med den Schreyerska voro förknippade i närmare frändskap. Ännu lägges, på den välbevarade bilden, Kristus i graven av konstnärens mästarehand, ännu knäböja nedanföre de forna ädlingarnes [hamnar](#); men sedan århundraden brinner intet ljus mer i den vid en arm på bildverkets mitt fästade tornformiga järnlyktan, längesen har man glömt stiftaren och hans fränder, och främlingen stannar numera ej där för att bedja Gud för sig och dem, utan blott för att överväga om stenhuggningen svarar mot mästarens rykte. Välsignelse över en försvunnen stam, som av sin sista telning så värdigt anförtroddes åt Guds förbarmande och efterlevandes fromma hågkomst!

Inträdande i den dunkla, vittomfamnande tempelbyggnaden, förskräcktes vi ej litet vid anblicken av en i andra ändan påbörjad vitmening; en ung i klockarhuset hämtad vägvisarinna hugnade oss dock med underrättelsen, att detta skett för flera år sedan och att man avstått från det vansinniga företaget på förståndiga människors inrådan, varföre den begynta vitmeningen blott hunnit utsträcka sig över ett stycke av framgrunden. Ville dessa förståndiga blott gå ett enda så högst påtagligt steg längre, och genom en ny överstrykning låta den här så opassande kritfärgen försvinna! Ingenting är mer osmakligt, än avbrottet mellan detta nya Vita och den förövrigt allestäds härskande ålderdomliga färgtonen. Valvet stöder sig på 22 pelare, alla smyckade med förträffligt tecknade, flitigt utarbetade apostlar och helgon. Oaktat kyrkan visserligen i sig själv är ganska hög, synes hon dock för åskådarn ännu högre och friare därigenom, att pelarne äro smala och att de utan kapitaler utgrena ifrån sig, fullkomligt liksom resliga trädstammar, de i alla dylika valvtak varandra skärande valvbågslinjerna. – I stället för att genast skyn-da oss fram till den oftanämnda Vischerska minnesvården över kyrkans skyddshelgon, (vars överlevor efter det nuvarande Ko-rets förfärdigande blivit flyttade dit från det forna *Petri* nu *Löf-felholz*'iska Kapellet vid ingången), beslöto vi att gömma (som ordspråket lyder) det bästa till sist, och göra en rund omkring, att stycke för stycke taga i sikte alla övriga föremål av tävlande märklighet. Bland de tallösa, i de präktigt målade fönstrens underbara halvdag sig vemodigt upplivande, åminnelserna från den forna kärlekens, andaktens, rikedomens och frihetens samhällslåga, vill jag blott nämna dig *dem*, vilka dels förskaffat mig de angenämaste intrycken, dels i betydlig mån utvidgat min insikt i väsendet av den tidens konst-bemödande, som i alla riktningar yttrade sig lika verksamt. – I det *Löffelholz*'iska Kapellet, där åtskilliga gamla målningar förtjäna uppmärksamhet, och på altaret isynnerhet Kejsarinnan Kunigundas heliga kyskhet är för-

härligad, påminner jag mig med nöje framförallt ett litet flyttbart altare, som fordom av släkten brukats vid husvigsel, med en rätt väl målad tavla, där *Bröllopet i Kana* föreställes och har denna himmelskt hjärtliga underskrift: »*Diese Treu macht treu.*«

– När man från detta kapell stiger ett par trappor ner i kyrkan, ser man genast en stor *dopfont*, gjuten av 32 *centner* vitaktig koppar, ett i sanning ståtligt arbete, smyckat med de fyra evangelisterna och på ränderna trettio andra mindre figurer, alltsammans pryddigt bildat och i den bästa smak. Av alla här befintliga konstverk är denna font det, varöver klockarne och kyrkovaktarne mest fröjda sig. Orsaken därtill är egentligen ej arbetets värde, utan fastmer den omständighet, att i dess sköte den bekante *Wenzeslaus*, Karl IV:s son, vilken sedermera ock (till föga hugnad för världen) blev kejsare, genom döpelsen invigdes åt Kristi församling. Detta skedde år 1361 d. 11 April. Den späda riksarvingen blev under en gyllne tronhimmel, mellan fanor, vapen, relikvier och Gud vet allt vilken ståt, buret in i Sebalds-kyrkan, där en oräknelig menighet trängde sig om varannan på tå med vitt uppspärrade ögon. Men se! vad hände? Under själva den heliga förrättningen orenade sig prinsen i dopfonten, och en eldsvåda brast ut i prästgården, där man låtit värma dopvattnet och glömt att akta elden. Så slutades saken med en betänklig förvirring; på köpet hade dagen det olycksbådande namnet *Misericordias Domini*, och Nürnbergerne tänkte för sig själva: det var ett fanders barnsöl! – Å predikstolspelarn hänger en av Albrecht Dürers ryktbaraste bilder; en avlång tavla, som föreställer *Kristi nedtagande från korset*. Jag vill likväl gärna tro, att ett annat exemplar av samma målning, nyligen tillhörande v. Pellerska släkten och nu förvarat i Boisseréernes samling, må vara den äkta *urbilden*, emedan jag ej kunde räkna den närvarande tavlan till den Dürerska skolans (för att ej säga Dürers) yppersta alster. Den anatomiska kunskapen, den stränga, ja överdrivna natursanningen, den hemska långsträckta magerheten,

varmed konstnärn velat utsträcka en avmattning genom oerhörda lidanden, den här till det övriga passande kalla, dystra, livlösa färgbehandlingen, äro egenskaper som ej tillfyllestgöra *deras* önskan, i vilkas själ Kristus är oförvanskligt *ung*; sådana konstälskare vilja i alla skiften, även på korset, ja i *liket* igenkänna *gudasonen*, det eviga *ljusets* människoblivna personlighet. Men detta sätt att tänka sig den lidande Återlösarn tycks i Norden vara ursprungligt främmande, jämväl för dess innerligaste, dess djupsinnigaste konstnärer: huru ofta har ej vår hederlige *Hörberg*, som föröfrigt icke uthärdar någon jämförelse med Dürer, framställt Kristus mindre såsom en mitt i själva smärtan över all smärta upphöjd gudamänniska, än såsom en förtryckt prästman eller en med armod kämpande skolmästare! – Mitt emot den med konstigt snideri prunkande predikstolen hänga på en pelare *Pirckheimers* och *Dürers* ädla bilder, målade av denne, som givit sig följande underskrift: *Effigies Alberti Dureri* 1509. För *mig* sutto de här för högt; man har tröstat mig med utsikt att på ett annat ställe få se dem närmare till mitt öga. – Ett av de dyrbaraste minnen från den gamla Tyska konstens dagar är en lång i tre fält avdelad tavla av *Hans von Kulmbach*, varmt målade i friska blänkande färgor. I det mellersta sitter Jungfru Maria med sitt barn på en tron, och änglar hålla en krona över hennes huvud; på höger står den H. Katarina, på vänster den H. Barbara, rena och mildt intagande martyr-jungfrur. I det vänstra fältet befinna sig Johannes Döparn och S. Hieronymus, i det högra S. Petrus och bakom honom S. Laurentius; framför den kraftfulle Petrus knäböjer en andlig man, *Lorenz Tucher*, som ligger begravnen i grannskapet, vid Tucherska släkt-altaret, under en av denna släkt stiftad såkallad *evig lampa*. Tavlan är av släktingarna beställd och förärad. Rättmätigt är Guds Moder själv den överglänsande bland alla dessa gestalter; hon är ljusare, gladare, mänskligt vackrare, ädlare än på de *flesta* andra målerier från en tid, då man synes nästan hava tvekat, om man

borde skillra henne såsom en i egentlig mening *skön* kvinna, av fruktan att skönheten vore blott en jordisk egenskap. Än ljuvare överraskades vi dock vid att se Jesus-barnet, och kanske allra mest Änglarne, genomandade av en ouppblandad fläkt från det *ursprungliga* livets paradisiska vår, en fläkt som påminte oss om *Rafaels* underbara, **honom endast egendomligt tillhöriga** uppfattning och framställning av *barndomens* hemlighetsfulla fägring. Vad som **stämplar** Rafaels barngestalter, och naturligtvis isynnerhet gudabarnet, är icke blott de kroppsliga formernas fullkomlighet, varuti många kommit honom nära, ja upphunnit honom, utan mest den gåtolika försmältningen i ögon och anletsdrag av en begreppslös oskuld, ett menlöst lycklande lekbegär med den djupaste, aningsrikaste, alla framtider genomblickande vishet. Att Kulmbach mera närmat sig till lösningen av denna kanske svåraste av måleriets uppgifter, än hans mästare Dürer (och i allmänhet de äldre Tyska målarna), torde förutsätta, att lärjungen ägt en i utmärkt mått glad personlig erfarenhet av barndomen, kvinnligheten och kärleken. Också är väl denna målning, gjord år 1513, det yppersta verk som Kulmbach lämnat efter sig. Härvid bör likväl slutligen icke förgätas den viktiga omständighet, att den på **upppfinning** outtömligaste av alla målare, nämligen just Dürer, år 1511 gav honom idén och teckningen därtill. Detta veta vi genom *Sandrant*, som själv ägde den Dürerska med penna gjorda teckningen. – Ett stort bronserat *trü-krucifix*, som man ser genast vid inträdet i kyrkan, och äntligen måste gå förbi innan man hinner fram till S. Sebaldi gravvård, skulle jag glömma, om det ej vore, ett lika fult, som vitt utbasunat arbete av bildsnickarn *Veit Stoss*; tvivelsutan berömvärd, om konsten, vilket vi ej tro, borde välja detta ämne blott för att lämna bevis på den högsta anatomiska kännedom av människokroppen. Den avskryvda sanningen i de av dödskamp utspända magra benen och armarne, den liksom på sträckbänk vridna knotiga kroppen, det i hemsk vanställning slocknande miss-

dådar-anletet, överträffar i detta slag allt vad jag hittills sett. Men också har han nyttjat ett lik till mönster, och folksägen påstår, att han själv mördat karlen, för att så mycket livligare ställa sig för ögonen alla muskelryckningar och konfigurationer i en döende lekamen. – Också för *Dürers* konst var *träet* ej ett föraktat ämne; men han bildade däruti vänligare skapelser. Så har han över vår vän *Sebald Schreyers* kyrkostol utskurit, i [halvupphöjt arbete](#), den Helige Sebald, som i kroppstorlek håller kyrkan på handen; vid fötterna ligga det förstliga helgonets vapen; det hela är en rund av en pryddlig krans omgiven medaljong. – Vi nalkades nu ett av denna kyrkas beundransvärdaste konstverk, ett upphöjt arbete i sten av *Adam Kraft*, fördelat i trenne fält, liksom *Kulmbachs* målning, och föreställande Nattvardens [instiktelse](#), Kristi lidande på oljeberget samt slutliga tillfångatagelse. Utförd i samma storlek och fulländning, som den förut beskrivna Gravläggnings utanpå kyrkomuren, visar denna ädla stendikt, att Kraft även så grundligt studerade naturen, som *Stoss*, men icke den döda, utan den levande, icke den stygga, utan den sköna. En from rådsherre, *Paul Volckamer*, lät år 1501 utföra detta vackra bildverk på sin bekostnad. De tolv apostlarne äro avbilder av då levande rådsherrar; alla äro i den friaste och livligaste egendomlighet framställda, allt mänskligt, intill senor, ådror och hår, uttryckt med [måttad](#) styrka och otvungen naturlighet. Herr *Volckamer* sitter själv till bords bland sina medbröder och håller i handen en dryckesskål, i vilken en bredvid honom stående Apostel gjuter vin ur en duktig kanna; och då tillika en annan apostel, som sitter på hans högra sida, just är i begrepp att föreskära påskalammet, så kan man säga, att den hedervärde *Patriciern* erhållit ett särdeles bekvämt bordställe. Skön är gruppen av *Jesus*, *Johannes* och *Petrus*; *Johannes* vilar vid hans bröst och *Petrus* visar honom den genom dörren utgående *Judas*. Nära intill en apostel, som upplyfter en tom bägere och utsträcker handen efter en ovanföre stående

vinkanna, har Adam Kraft ställt sig själv; en vördig gestalt med kal hjässa och långt skägg; anletet uttrycker ärlighet, *raskhet* och djupsinnighet.

På alla dessa pelare, stoder, altaren, tavlor och bildverk av varjehanda slag, nedskåda ur de höga fönstren, i oförgämligt glödande färgor på glaset fasttrollade, med de praktfullaste vapen och attributer försedda, Helgon, Martyrer, Kejsare, Riddersmän, vid varje solblick salamanderlikt uppflammande; det är en gamman, att se detta jublande färgspel! – Och i det allrahelgaste av all denna värdiga omgivning upphöjer sig en hel götisk byggnad i mindre mått, men av malm gjuten, ett hus i de sirli-gaste genombrytningar och likväl i den ädlaste stil, med ett helt folk av bilder och *sinnbilder*, likt ett ofantligt metallträd, som bär glänsande frukter på outtröttligt uppåt växande och i löv på löv utsprickande grenar. I mitten, liksom i salen av detta på smala pelare luftigt svävande malmpalats, förvarar en med guld och silverbleck överdragen ekkista den *H. Sebalds* ben; ty detta är den ryktbara vård, som *Petrus Vischer* berett åt hans och sin egen ära, fastän sannolikt den sista föga sysselsatte den lika blygsamme som konstrike mästarens medvetande. Runt omkring kistan, liksom eviga vaktare vid odödlighetens ingång, stå de tolv apostlarne, var och en halvannan fot hög; över dem, i mindre storlek, änglar och kyrkofäder; nedanom kistan några underverk ur den Heliges levnad, i halvupphöjt arbete, och äntligen allralängst ner små sinnrikt allegoriska gestalter av åtskilliga andliga egenskaper och fullkomligheter. Allt är i sanning här förenat, som kan vid ett sådant konstverk önskas och fordras: inbillningens rikedom, den verkställande tankans djup och ädelhet, den strängaste riktighet i teckningen, den otadligaste renhet i gjutningen. Isynnerhet kunna de tolv apostlarne djärvt ställas vid sidan av det yppersta, som Plastiken i någon tid frambragt; du känner dem förmodligen till en del genom de goda kopparstick, som befinna sig i de sista årgångarne av *Fouqué's »Frauen-*

Taschenbuch,« och kan såmedelst själv döma, om någonting här saknas i skönhet av teckning och hållning, i uttryckets värdighet och personernas egendomlighet, eller i den stolta kastningen av beklädnadens veck. Denne Vischer, som skall hava dött omkring år 1530, har avbildat sig själv längst ner vid randen på ena sidan, så, som han såg ut i sin verkstad: med förskinnnet framför sig, en kraftig mannagestalt, med ett ståtligt skägg under det lugna modiga ansiktet. Han arbetade gemensamt med sina fem söner, – vilka med hustrur och barn alla bodde i hans hus, – i tolv år på detta gravminne, som han begynte år 1506 och fullbordade år 1519, enligt sin underskrift »allena Gud och himlaförsten S. Sebald till pris, betalad av andäktiga människors allmosor.« – Samtidigt och bekant med Albrecht Dürer, vän med Kraft och Lindenast, med vilka han alla helgdagar tillbragte vilostunderna i rådslag över uppfinningar och teckningar, hade han tillika i sin ungdom gjort vidsträckta resor i Tyskland och Italien; man har ej många verk *övriga* efter denne mästare, men i alla är han sig jämlig. Vilken *konstnårs-klubb* måste det hava varit, som bestod av sådana män!

Vid hemgåendet skänkte vi ännu kyrkans i grannskapet ligande *prosthus* en flyktig uppmärksamhet: författarn eller förste utgivarn av den bekanta *Theuerdank* (Kejsar Maximilian I:s romantiskt inklädda levnadsbeskrivning), patriciern och prosten *Melchior Pfinzing*, har bott där, och år 1515, på egen bekostnad, som hans inskrift berättar, givit det dess närvarande skepnad. Herr prosten själv är att se i ett rum, en trappa högt, knäböjande i bön; *Veit Hirschvogel*, av vars hand vi nyss förut i kyrkan med nöje betraktat åtskilliga glasmålerier, har avbildat honom på ett fönster, med årtalet 1513 nedanföre och namnet ovan till. På ett annat fönster av samma rum har han målat *Maria med Jesusbarnet*, och på ett tredje *Evangelisten Lukas*, som sitter med paletten framför sig och utför en bild av den Heliiga Jungfrun. –

Efter så mycken *konst-njutning* och ideal sysselsättning be-
 känner jag, att middagsmåltiden hos våra ärliga värdar i *Röda
 Hästen* smakade oss förträffligt, och vilan därefter icke mindre.
 På aftonen gingo vi ut att beskåda mekaniska narraktigheter av
 en kringfarande konstmakare *Tändler* (symboliskt namn nog!),
 som i stadens blad för dagen låtit införa denna kungörelse:
 »*Wenn je etwas in der Welt werth war zu sehen, so ist es Hr
 Tändlers mechanisches Theater.*« En sådan anmaning kunde
 vi ju omöjligt undgå att hörsamma. Publicum, talrikt och till
 en stor del sammansatt av personer ur de bildade klasserna, be-
 tygade ett omåttligt bifall, och var för oss det egentliga skåde-
 spelet. När människorna komma i massa tillsammans, märker
 man alltid att de till flertalet äro och förbliva – *pöbel* eller *barn*.
 Fruntimren sågo till en del ut som karikatyrer av forntyska mål-
 ningar: troligtvis därför, att mitt huvud nu av ingenting annat
 var uppfyllt.

D. 30 Nov.

Det var Söndag; vädret härligt och luften blid. Enligt gårda-
 gens beslut riktades vår första vandring åter till *Borgen*, vid vars
 ingång den löjlige Kastellanen emottog oss med dubbelt djupa
 bugningar, förryckta vördnadsbetygelser och hemlighetsfullt
 mysande miner. Han kunde numera omöjligen övertalas, att i
 vår närvaro sätta nattmössan på huvudet. Ja, han betraktade oss
 med så betydningsfulla, forskande blickar, förvände, så ofta vi
 tilltalade honom, sitt anlete så besynnerligt, och försatte sin mag-
 ra kropp, under bemödandet att bibehålla ett oavbrutet hög-
 tidligt *decorum*, i så många sällsamma ställningar, samt lät där-
 vid, mindre språksam än gången förut, stundom falla så gåtlika
 ordalag, att vi verkligen började anse den arme mannen för nå-
 got rubbad i hjärnan, och därför så litet som möjligt uppford-
 rade honom till samtal.

Bland åtskilliga goda tavlor, som dagen förut undsluppit en

noggrannare uppmärksamhet, hälsade vi nu med förtjänt aktning en av *Pencz* målad förträfflig bild av Kurförsten *Johan Georg den Vise*, som dock ser ut att hava ägt mera välmening än vishet. – Mest sysselsatte oss likväl denna gång den i ett särskilt rum ganska ändamålstjänligt anordnade uppställningen av *Glas-målningar* från äldre och nyare tider; lärorikt är det därigenom beredda tillfället att följa denna konst i alla dess tidevarv av barndom, fullblomstring och avtagande ålderdom. Ännu från slutet av sextonde århundradet visa sig några ganska sköna; Konstnären är en viss mästare *Conrad* från Zürich. Betydligt svagare voro de av en *Maurer*, som lærer dött i förra hälften av det sjuttonde och, enligt kastellanens mening, var den siste innehavaren av konsten, vilken han lät utdö med sig, emedan han ej av stadens överhet fick den penningesumma han begärde för dess utlärande. Dylika folksägner hava visserligen en art inre sanning, men man irrar mycket om man tillerkänner dem *bokstavlig* pålitlighet. Vad den goda *Maurer* angår, så synes han redan själv hava glömt de viktigaste av de äldre mästararnes lönnliga konstgrepp. Liksom i allmänhet tiden själv, bliva efter mästare *Conrad* alla färgförsök på glas mer och mer bleka och livlösa, då däremot de äkta gamla glasmålerierna liksom brinna i den klaraste ädelstensglans. Nürnbergs yppersta konstverk av detta slag finns i den majestätliga *Lorenz-Kyrkan*, där vi nu ämnade bevista dagens gudstjänst.

Vår förunderlige slotts-uppsyningsman släppte oss likväl ej, förrän han förmått oss att följa med sig upp i ett par kyffen som utgjorde hans boningsrum; under vägen gav han oss tillkänna med halva ord och viktiga åtbörder, att även *hans* låga tak förvarade något som lönte mödan att se, ja för äkta kännare kanske i konstvärde överträffade allt vad inom Bildergalleriets murar vore samlat. Härvid öppnade han dörren, ett par små hundrackor skällde, och en tjock kvinnsperson lunsade oss nigande till mötes, vilken jag, i första bestörtningen över boningens föga

lovande invärtes, tog för att vara den endast åt övade kännare bevarade rariteten. Men vår man kom verkligen fram med fyra gamla tavlor av ett utsökt värde, dem han måhända stulit och gömt undan, för att i hemlighet sälja vid lämpligt tillfälle. De voro i den stil, som Goethe utan synnerlig grund kallar *neder-rhenskt-bysantinsk*, det vill säga stilen av det äldre Tyska måleri-
 riet långt före Schöns och Dürers tid.*) På träd, i glänsande guldgrund, med de klaraste färgor, mycken riktighet i teckning-
 en av alla huvuden, och en ungdomlig frisinnighet i den stränga
 behandlingen, tycktes de stå i nära frändskap med den också för
bysantinsk utgivna tavlan, som du torde påminna dig från går-
 dagens beskrivningar. Mannen utbjöd dem nu till salu, och be-
 gärde för alla fyra en i sanning högst måttlig, ja mindre än bil-
 lig summa. Isynnerhet lockade oss en avlång, där trenne ypper-
 liga med *tiarer* krönta huvuden, förmodligen kyrkofäder eller
 heliga biskopar, allvarligt och lockande blickade på oss. Men
 vår kassa var tyvärr ej i förstlig belägenhet, oaktat säljaren nu-
 mera utan omsvep lät oss förstå, att han höll oss för *prinsar* som
 reste inkognito. Då vi här insvepte oss i ett än mera mystiskt
 mörker, låtsade någon överraskning, gjorde tecken åt varandra
 o. s. v. steg hans gissning till orygglig visshet, och då han ledsa-
 gat oss till den yttersta borgporten, bönföll han äntligen med
 den *bevekligaste* uppsyn och i *djupaste underdånighet* att i för-
 troende få veta, med vilka *durchlauchtiga* personer han des-
 sa tvenne dagar haft den nåden att umgås. Han svor högt och
 dyrt att ej missbruka vår hemlighet. Slutligen ställde vi honom
 därmed någorlunda tillfreds, att vi lovade återresa genom Nürn-
 berg efter några månader, och yttrade det hopp, att då möjligt-
 vis fem betänkliga omständigheter förändrat sig, vilka nu tvinga-
 de oss till den strängaste försiktighet. –

Lorenz-kyrkan, Nürnbergs största och skönaste byggnad, är

*) Ännu *Wolgemut* synes mer, än sina samtida och sin store lärjunge, närma sig till den Kölniska (Nederrhenska) målarskolan.

isynnerhet därigenom redan vid första ögonkastet sin medtävarinna Sebaldskyrkan överlägsen, att hon är utförd i en mera helgjuten och egentligare sann estetisk stil. Och likväl har jämväl hon först efter flerahanda utvidgningar och tillbyggnader bekommit sin närvarande skepnad. Hennes första ursprung var ett kapell *zum Heiligen Grabe*, som blivit byggt omkring år 1000; men år 1274, då redan den egendomliga stil av Tysk byggnadskonst, som man givit namn av *götisk*, utvecklat hela sin bestämdhet, förstörades det första mera formlösa anlagat och det numera uppstående större gudshuset invigdes åt den hel. *Laurentius*. Mellan åren 1439 och 1477 utvidgades den omsider ännu en gång med mycken kostnad och blev då sådan, som hon alltsedan tills nu bibehållit sig. Det synes, som hade man vid Sebalds-kyrkans ombyggnad låtit mycket mer av de äldre anläggningarnes arkitektur oförändrat kvarstå, än här, eller kanske *till en del* vid de nyare tillsatserna eftersträvat likhet med det gamla förhandenvarande; jag vet ej annars hur man skall förklara den större enheten och den bestämdare *äkt*-götiska tonen som påtagligen är Lorenz-kyrkans utmärkande egenskap. Detta oaktat svarar ej heller denna fullkomligt mot de anspråk, man kan göra på sträng *självenlighet* och likartad alla delars överensstämmelse. Däremot hava bägge Nürnbergs huvudkyrkor det gemensamma intresse, att de just genom deras nu sedan århundraden stelnade och stannade föränderlighet visa en historisk bild av den framskridande gången i stadens forna republikanska och artistiska förkovran, i samhällsrikedom, i byggkonst och bildhuggeri. Allt det övriga, som jag sagt till Sebaldskyrkans beröm i avseende på dess yttre, gäller i än högre mått om denna, likväl med det avdrag, att Lorenz-kyrkans yttre syntes mig mindre rikt begåvat med bildverk. Från detta omdöme bör likväl undantagas den härliga portalen, där götisk byggnadskonst och götiskt bildhuggeri med all tänkbar förträfflighet räckt varandra handen. Den är fullbordad år 1280. Ovanför den prakt-

fulla dörren, som i sin rika utsmyckning är fromt yppig och enkelt stor, tronar Kristus, med en knäfallande person på vardera sidan och nedom tronen en talrik kor av helgon. I draperingen av de bedjandes kläder förråder sig mycken konst. Nedanför ser man de Nassauiska och de Nürnbergska vapnen (emedan Adolf av Nassau på ett huvudsakligt sätt deltagit i företagens plan och kostnad); det förra, till vänster, är ett lejon, det senare, till höger, en örn med ett krönt jungfruhuvud (så ofta man ser det målat, i blått fält). Liksom Sebaldskyrkan har även denna två torn, vilka ock, liksom där, äro alldeles fullbordade.

Vid inträdet mötte oss den redan på avstånd hörda kristna menighetens sång, och mäktigt skallade *Cecilias instrument* under de högsträckta valven. Tjugusex pelare bära dem, och då för övrigt denna kyrka skall vara 285 fot lång och 80 bred, är det naturligt, att man inom hennes murar finner tillräckligt utrymme. Även här hälsade oss över allt de vänligaste ålderdomsminnen, målningar av *Wolgemut* och *Dürer* (av vars *tidigaste* arbeten en Kristus hänger på korset vid St. Kilians altare), ståtliga gamla kapell och altaren, m. m. Men de målade fönstren, särdeles i koret, äro här av en så otrolig prakt och omfamna den ljuvt hänryckta känslan med en så aftonrodnads-lik purpur- och guldskymning, att ögat lockas, omotståndligen, till dem från alla andra föremål. Det märkvärdigaste är det så kallade Volckameriska fönstret, som väl icke torde äga många likar i världen. Där ser man på en bild, som, likt i alla verk från det fullkomligt uppblomstrade glasmåleriets tidevarv, uppfyller hela den höga, avlånga fönsterbegränsningen, i så skära och glödande färger, att dess yta ändock är för kyrkans behov tillräckligen upplyst, Jungfru Marias stamträd; det uppväxer med sin kraftiga stam ur den i konungslig prydnad på ryggen vilande patriarken Jakob, bär på sina glänsande grenar, liksom underbara blommor eller frukter, heliga konungar och hjältar samt äntligen i toppen den fagrade blomman, den väntade himlarosen, Guds mo-

ders sköna och saliga gestalt. Det hela ser ut som en paradisk dröm, och den noggranna teckningens allvar försmälter leendet av färgornas brand, om vilkas mästerliga fördelning och harmoniska samklang ingenting annat låter säga sig, än att hela fönstret i all sin yppiga och av så många små delar sammansatta brokighet tycks vara slipat fram ur ett enda ofantligt och mångfärgat kristallstycke.

Min själ var så uppfylld av denna färgprakt och betraktelser över medeltidens religiösa härlighet, under det tillika oupphörligt sång och orgeltoner brusade omkring mig, att jag, trots all min vördnad för mästare *Adam Kraft*, icke utan någon möda bragte mig till en ordentlig åskådning av hans i denna kyrka nära intill högaltaret befintliga, ryktbaraste arbete: det är ett tabernakel eller såkallat *sakrament-bus*, som likt ett götiskt torn i smått, men dock 64 fot högt uppreser sig vid en pelare på höger ända intill valvet; det är tillhugget och genombrutet i sandsten, smyckat med föreställningar ur Kristi lidandes historia och utarbetat med en så obegriplig finhet och sirlighet, att Sandrart tillskriver honom en sedermera förlorad vetenskap, som bestod i ingenting mindre, än att uppblöta hårda stenen, gjuta den i former av lim och stötta stenar (*Leimen und gestossenen Steinen*) samt sedan låta den hårdna igen. Detta tabernakel är i Lorenzkyrkan vad Sebaldi gravvård är i den andra; och i sanning har Kraft här, i värdig tävlan med sin vän *Vischer*, tillvägabragt nästan mer än det möjliga för att ur *sitt* stelare, ovilligare ämne utbilda samma med full vegetabilisk frihet uppåtsträvande poetiska liv. Han arbetade i fem år på sitt verk, fullbordade det år 1500, och hans egen bild, i kroppsstorlek, med verktyget i handen, understödd i bördan av sina tvenne gesällers, bär fotställningen av den djärva byggnaden. De äro alla tre knäböjande, och deras verk uppstiger över dem såsom en bön till den Allsmäktige, som sannolikt med välbehag sett och befrämjat deras fromma möda.

På aftonen besökte vi *Teatern*, för att ej bära på vårt samvete en längre försummelse av ett ämne, som av de flesta resande anses så viktigt. Över teaterhuset står med stora gyllne bokstäver: *National-Teater*. Liberalt nog att ej ännu Bayerska polisen tvingat dit ett *K. B.* framföre. – Detta hus var för övrigt i forna dagar en *lada* och bekom efter sitt första uppstigande till teatralisk heder det besynnerligt klingande namnet: »*Nachtkomödienhaus*.« Därifrån blev det »*Opernhaus*»;« dess närvarande värdighet har jag nämnt. Oaktat alla dessa förvandlingar är inuti ännu den forna ladans urgestalt synbar. Ingången är som till ett stall och orkestern spelade som postiljoner. Jag ville gärna sett *Heffner* vid min sida. Måndagar och Torsdagar uppföras icke desto mindre alltid operor; de övriga dagarne i veckan äro lediga för lustspel och sorgespel. Det stycke vi sågo var mellertid både lustigt och bedrövligt; det var nämligen en *dram* av Kotzebue, och rikt på de plumpaste tvetydigheter eller *fastmer entydigheter*, som hos denne författare vanligtvis avväxla, till dygdens uppbyggelse, med den havande oskulden och de liderliga tårarne. Jag påminde mig därvid de åtskilliga skådespel av samma slag jag bivistat i Stockholm och kom på allahanda ledsamma *griller*, från vilka först vid hemkomsten ett talrikt bordssällskap befriade mig.

D. 1 Dec.

Vi hade redan före vår avresa från Dresden föresatt oss, att i Nürnberg uppsöka en släkting av Generalskan v. Helvig, en Friherre Haller von Hallerstein, om vilken vi kände, att han i denna åldriga stad, som räknar släkterna Haller och Imhoff bland dem, vilka den har att tacka för många offentliga minnen av försvunnen storhet, skulle leva i sträng vetenskaplig ensamhet, endast sysselsatt med antikvariska och konsthistoriska forskningar. Av en lycklig händelse hade vi dagen förut vid middagsmåltiden i vårt värdshus kommit att sitta bredvid varandra; vi kommo

i samtal, jag frågade honom efter Baron von Haller, och det befann sig, att han själv just var den vi sökte. Hans anspråkslösa mångkunnighet, hans grundliga kännedom av sin fädernestad och allt vad den innehöll, förenade med en högst förekommande vänlighet och öppenhet, gjorde oss denna bekantskap ytterst angenäm. Vi blevo ännu något på eftermiddagen tillsammans, han beskrev oss vägen till sin boning, och det blev överenskommet, att vi där påföljande morgonen åter skulle sammanträffa. I dag gingo vi alltså tidigt ut, för att uppsöka vår nya vän; vi råkade riktigt till grannskapet av *S. Egidiekyrkan*, där han sagt oss att han bodde, och från en öppen plats, som omgiver denna i nyare smak granna kyrka, visade man oss upp i ett stort, välbyggt hus, som man sade vara det Hallerska palatset. Vi ringde, blevo införda i ett prydligt rum, läto anmäla oss och erhöillo det svar, att Herr Baronen ännu låge i sin säng, men skulle med det snaraste infinna sig. Detta förekom oss underligt, då han dagen förut just bett oss om att komma kl. 8 på morgonen. Äntligen öppnades en inre dörr och i stället för den av oss väntade lilla vänliga mannen, med vilken vi spisat tillsamman, trädde oss en lång axelbred gestalt med ett vackert medelåldrigt men okänt ansikte och majestätliga steg till mötes. Han emottog oss mycket artigt, men i hans uppsyn läste vi tydligt någon förundran, emedan vi låtit anmäla oss av betjänten såsom de tvenne herrar, dem han dagen förut bett att besöka sig. Vi å vår sida voro ännu mer förlägna; vi hade jagat mannen ur sin vila och måste nu på köpet säga honom att vårt besök gällde en annan. Vi gjorde det likväl så sirligt vi *stante pede* förmådde, varpå han smålog och ropte: »ja, ja! det kunde jag väl tro; ni vill besöka min *cousin Christopher*; de flesta resande komma på detta sätt vanligtvis till mig, som blott får göra deras bekantskap för att genast åter skicka bort dem till behörig ort. *Fritz*, följ dessa herrar till Baron Christopher.« – Vi bugade och tackade på det förbindligaste och prisade under vägen hans hövlighet, som icke blott visade

sig i ord, utan i gärningar; ty utan ledsagandet av hans kammartjänare hade vi väl svårligen så hastigt upphittat den *rätta* Baronen, ehuru jämväl denne bodde i närheten av kyrkan, men på en helt annan sida.

Här mötte oss den hjärtligaste välvilja och en språksamhet, vilken, då den var lika lärorik som okonstlad och fri från småaktig själv tillit, icke kunde annat än vara oss angenäm. Gärna glömde vi timmarnes lopp i så gott sällskap och tillbragte hela förmiddagen under samtal över den gamla Tyska konsten, dess förhållande till den Italienska, konstens ideal i allmänhet och den närvarande tidens bemödanden i bildande konst, särdeles i måleriet. Vi voro ej alltid av samma mening och tvistade om vissa punkter tämligen livligt, men detta är just vad som drager olikartade personer, som blott ha det gemensamt att med varmt och heligt nit intressera sig för en och samma sak, till varandra genom den sköna vinsten i utveckling och utbyte av ömsesidiga tankar. Den strid jag med honom förde, understödd av Hjort med hjälptroppar av varjehanda förklaringar och tillägg, slöts omsider så, som dylika strider vanligen slutas; han var mig vida överlägsen i *empirisk kännedom* av allt som tillhör området av konstens historia, och *jag* trodde mig genom en mera filosofisk, kanske ock mera poetisk betraktningsart äga en riktigare synpunkt för estetiska omdömen och jämförelser. Vi sysselsatte oss sedermera med beskådandet av en mängd förträffliga kopparstick, vilkas mästare till en stor del voro mig alldeles okända; en sådan var t. ex. *Tuscher*, en utmärkt, men nästan för hela världen obekant Nürnbergske konstnär, som avsomnat i Danmark för ungefär femtio år sedan.

Denne aktningvärde konst-kännare förtjänar också i ett annat avseende beröm, nämligen därför, att han icke tillhör dem, som ställa sina ljus under skäppan; han har i många år och egentligen i större delen av sitt liv arbetat på ett verk som under namn av *Handbuch der Kunstkenntniss* och med anspråkslösaste form

skall, enligt författarens plan, innehålla en fullständig praktisk vägledning för den, som ägnar sig åt ett historiskt studium av de bildande konsterna. Han gav oss över detta arbete, till vilket vi av hjärtat önskade honom hälsa och framgång, mycket lofvande underrättelser, och visade oss en del av sina i denna hänsikt gjorda vidlyftiga samlingar. – Bland hans övriga konstsaker av varjehanda slag gladdde mig ingen så livligt, som ett präktigt ålderdomligt armborst med tillhörande koger och pilar. Herr von Haller undervisade oss i handgreppen huru det borde avskjutas, icke utan någon möda, emedan detta vapens skickliga behandling förutsätter mycken övning och allrämest kroppskraft. Det lyckades honom dock att göra oss saken till fullt åskådlig.

Med helt andra tankar och känslor såg jag slutligen några små oförmodade konstverk av ett i sanning ej betydligt artistiskt värde, men däremot för mitt hjärta av en viktighet, som fördunklade alla föregående betraktelser och på ett ljuvt sätt erinrade mig, att jag ännu ej hunnit bli mera *lärd än människa*. (Med Guds hjälp skall väl ock denna olycka aldrig inträffa.) Nämligen, då friherre von Hallerstein kände det innerliga band, som förenar mig med hans kusin, Generalskan Amalia von Helvig, kom han allrasist fram med hennes föräldrars porträtter och en **cahier**, full av pittoreska minnen från hennes spädate barndomsår. Längre stod jag framför fadrens, den vittbereste och talangfulle översten friherre C. von Imhoffs, fina och välbildade ansikte; ädelt och uttrycksfullt samt ännu tämligen ungdomligt (sådan lämnade han också den jordiska världen), förrådde det en man av de skönaste anlag, men av en fantasi så vek och en själ så blid, att han därmed kanske var för lätt utrustad mot stormarna på livets oroliga vallfart. Också innehöllo dessa anletsdrag i läsliga tecken den rörande självberättelsen av en person, som i förlåtligt drömmande verksamhet fåfängt sökt sällheten ifrån pol till pol och äntligen från själva det evigt blommande Hindostan hemkom, blott för att tidigt dö, med den enda tydliga insikt så-

som huvudresultatet av sin levnad, att man, som Goethe säger, ej ostraffad vandrar under palmer. Det lilla slottet *Merlach*, i Nürnbergs grannskap, där hans dotter Amalia, som förlorade honom vid elva års ålder, tillbragte med honom dessa första år av sin levnad, var ock i ett litet kopparstick, av honom själv graverat, förhanden; en täckvagn körde där under lummiga bokar upp på gården, och jag tänkte mig tillbaka i den tid, då hon som litet barn i denna vagn suttit vid hans sida, hemkommande från en Nürnbergs-resa med glad förvåning, att världen kan vara så stor och innesluta så mycket underbart. Utsikten av *Merlach* låg i en liten bok, på vars blad han med egen hand givit henne de första undervisningarne i en konst, där hon sedan gjort så utmärkta framsteg, och dottern, som begripligt är, med något mera oregelbunden penna eftertecknat förebilderna. Vad denna dotter för honom var, redan i första gryningen av hennes morgonrodnad, intygade än mera omisskänneligt de i samma bok förvarade täckt mångfaldiga exemplaren av hennes späda anlete och gestalt, av samma fadershand ömsom tecknade och ömsom graverade. Den vackraste gravuren föreställde henne ungefär nioårig med långa utslagna hår och ledig barndräkt, upplyftande med ena handen en liten fågelbur från ett bord, vid vars andra ända en något äldre kusin Henriette sitter. Det ger ett eget ljuvt vemodigt intryck att se de kända fullmoget utvecklade dragen av ett älskat väsende på detta vis återförda till den första halvt obestämda knoppningen, och likväl även i denna igenfinna dem väsentligt oförändrade.

Den nioåriga Skaldinnan.

Re'n skådar framåt tidens dar
 En ljusblick, uppåt höjd;
 På kindens fulla rosenpar
 Re'n småler Snillets fröjd.

Dock har den heta strålens bad
 Än purpurns flor ej tårt,
 Och ögats aning, djup, men glad,
 Ännu ej gråta lärt.

Sin vita barndräkt, lätt och sval,
 Som vingar Psyche bär,
 Och fantasiens näktergal
 I kammarn fången är.

Den lilla handen lyfta kan
 Dess värld, så säll, fast trång,
 Av guldtråd flätad, julklapps-grann,
 Och full av fåglasång.

Men åren komma, åren gå,
 Av morgon bliver kväll;
 För diktens dröm är buren då
 Blott trång, men icke säll.

I aftonskuggan suckar trött
 Den bundna Psyches röst,
 Mot fångslets hörn har fågeln stött
 Sitt blodigt stumma bröst.

Dock, ädla syster! glöm ej du
 Vad makt dig harpan gav!
 För hennes bön är blitt ännu
 En stjärnklar levnads hav.

Vart kval gör endast *mera* visst
 Den helga sagans ljud:
 Ur buren flyger fågeln sist,
 Och Psyche – till sin Gud.

På eftermiddagen gingo vi att bese *Albrecht Dürers* forna hus. Det ligger nära intill *Tiergarten-Tor*, i ändan av en gata, som bär hans namn. Det är fyra våningar högt, men ser för övrigt tämligen förfallet ut och har till nuvarande ägare en man, som till väsende och gestalt noggrant liknade en gammal avsigkommen perukmakare. Jag tror att detta också verkligen var hans hantverk. Tillika har han en liten inkomst av alla de främlingar, som av vördnad för Dürers minne besöka hans boning. Där är egentligen ingenting numera att se, då den tornlika utbyggnad, där den store målarens *verkstad* varit i fjärde våningen, redan för många år sedan blivit nedriven. Husägaren, vilken var densamme, som föranstaltat denna ogärning, ursäktade sig därmed, att det bortrivna hotat av bräcklighet att falla ned på gatan, så att han för sina medborgares välfärd skull måste undanröjda det, själv för fattig att kunna sätta det i hjälpligt stånd igen. Skam för Nürnbergs styrelse, att den ej på offentlig bekostnad lät vidmakthålla ett sådant minne av stadens utmärktaste medborgare och ärofullaste tidevarv. Från sin verkstad har Dürer haft en vacker utsikt över staden och alla dess omgivningar. Ett par trappor längre ner visades oss tvenne rum och ett förstugufönster, vilkas form påstods vara bibehållen från Dürers tid. I det ena, om jag minns rätt, försäkrade oss perukmakaren, att den hederlige mästaren brukade taga sin tillflykt, så ofta hans *Xantippa* var för mycket grälig. – Slutligen lades framför oss en bok, i vilken vi på begäran inskrevo våra namn, och funno framför oss andra, till en del ryktbara nog, ehuru på åtskilligt vis, såsom t. ex. den fromma filosofen *Schuberts* och den icke fromma *hertären Elise Bürgers*.

Med vägledning av det Dürerska husets ägare, glad över tillfället att på en gång förtjäna så många styvror som möjligt, gjorde vi nu därifrån en utvandring till den utanför staden liggande *St. Johannis kyrkogård*, som förvarar benen av alla Nürnbergs största och ryktbaraste män. Framför allt ville vi uppsöka Dü-

rers av Sandrart ombesörjda och med präktiga inskrifter ristade gravhäll. Snart mottog oss Djurgårdspportens långa och krokiga, men höga och brett välvda gång. Äntligen hade vi lagt till rygga det gamla fyrkantiga port-tornet och andades glatt en vederkvickande aftonluft. Framför oss skimrade den nedgående solen över de gravkapell och griftvårdar, där vi ämnade göra vår påhälsning, och på högra sidan av vår väg predikade oss mästare *Adam Kraft*, i kraftiga satser, betraktelser som passade till vårt förbehavande: sju, till större delen ännu fritt stående, väggpelare med förträffliga fastän icke alldeles oskadade bildverk, av denna konstnär huggna år 1490, utmärka nämligen här de på ort och ställe av en mäktig Nürnbergsbk borgersman *Martin Ketzels* noggrant avmätta s. k. sju stationerna under Kristi vandring från Pilati domarhus till Golgata. Denne hedersman hade år 1477 med en hertig Albrecht av Sachsen gjort en pilgrimsfärd till Kristi grav, samt därvid steg för steg noga uträknat dessa heliga platser och avstånd, dem han tecknade sig till minnes i det uppsåt att efter sin återkomst ställa dem i all möjlig åskådlighet för sina och sina medborgares ögon. Hemkommen var han till sin stora förskräckelse ej i stånd att hitta bland sina papper just detta, som var honom det dyrbaraste; men den tidens människor övergåvo ej lätt dylika förslag. År 1488 ville lyckligtvis en annan hertig, Otto av Bayern, företaga samma resa; genast infann sig Martin Ketzels i hans sällskap; resan gick för sig efter önskan, och den oförtrutne Ketzels, som nu gjort om sin mätning och sorgfälligare bevarat den på hemvägen, fick det nöjet att genom Adam Kraft äntligen iverksätta sin fromma önskan. Ketzels egen boning, ett frittstående och genom en riddarbildstod vid sitt ena hörn märkbart hus näst intill Djurgårdspporten, föreställer Pilati, och en liten höjd invid ringmuren av Johannis-kyrkogården avrätningsberget. Här träffar man ock, mitt emot varandra uppställda, Kristna bildhuggeriets tvenne rikaste och mest rörande grupper: Kristus på korset mellan de

båda missdådarna och under hans kors några bödelsknektar med deras överste, alltsammans i trots av stenartens ringa smidighet bearbetat av den outtröttlige konstnären med en sådan **omhugsan**, att man måste beundra till och med repen, varmed de döende äro bundna; nedanföre, gent emot den lidande sonen, på en liten upphöjning av stenar, den heliga modren, stående i smärta försjunken, mellan Johannes på sin högra sida och en bedrövad, tjänstvillig kvinna på den vänstra; dessa trogna vänner understödjade hennes sjunkande armar, som ej längre förmå att vrida händerna. Bakom dessa tvenne figurer stodo förr fyra andra kvinnor, beslöjade, i sorgsen hållning; man har låtit borttaga dem, dumt nog, under förevändning att de voro för mycket skadade. I sanning hava alla dessa bilder, sedan århundraden blottställda under fri himmel för all slags väderlek, lidit mycket; dock är den ädla Kristus-gestalten ännu väl bibehållen, och detta ensliga **gille** av kroppsstora bilder, gråa, bemossade och stympade, hållande varandra ett stumt sällskap i grannskapet av en kyrkogård, underlåter väl ej att hos de flesta främlingar kvarlämna ett underbart intryck, isynnerhet om intrycket gavs under börjande skymning och höstlig aftonrodnad.

Äntligen befunno vi oss inom kyrkogårdsporten, komna, passande nog, från Golgata till de avlidnas boningar. Vilket förråd detta, redan år 1437 inrättade och sedan nio eller tio gånger utvidgade begravningsfält måste äga på griftminnen, hållar och vårdar, kan du förmoda, då jag tillägger, att staden begraver sina döda endast på ett ställe till, nämligen vid den också utom stadsmuren belägna lilla St. Rochus-kyrkan, eller på den så kallade *nya kyrkogården* (till vilken *soldat-kyrkogården* omedelbart gränssar), därför kallad *ny*, att den anlades först 1518, vid den tidpunkt, då Nürnbergs överhet beslutit att inga lik mer skulle få jordas inom staden. Redan kejsar Maximilian, en stor gynnare av Nürnberg, hade år 1489 gjort den anmärkning, att begravingar i eller omkring själva stadskyrkorna ej kunde vara hälso-

samma vid en så betydlig myckenhet av innevånare. Likväl strävade länge de förnämre och rikare släkterna emot sådana varningar och förbud, fortforo att begrava sina döda i ättegrifter och präktiga gravkapell, med vilka de till detta ändamål utsmyckat fädernestadens gudahus, och man kan finna denna motspänstighet tämligen förlåtlig. I förbigående kan jag ock nämna, att inga *besungna* lik mer finnas i Nürnberg, nämligen sådana som av korgossar besöngos under uttåget till graven. Detta faller mig blott därför in, att de fyra slags förnäma lik, som ägde rättighet till en sådan hedersbevisning, hade följande besynnerliga namn: *Chorleichen, Fünfherrenleichen, Achtberrenleichen* och *Dreyerleichen* – samt alla innefattades under det allmänna ärenamnet *besungna*. – Om man undantager en rätt väl på trädmålad Kristi korsfästelse av Dürers lärjunge *Albrecht Altdorfer*, med hans *tecken* försett, några med livliga färgbilder prunkande korfönster samt ett med penna i de finaste bokstäver skrivet och högst konstigt tecknat *Ecce Homo*, som förvaras i sakristian, så innehåller den lilla *Johannis-kyrkan*, efter vilken denna vidsträckta begravningsplats nämnes, ingenting av synnerlig märkvärdighet. Hon är byggd redan i trettonde århundradet till Johannes Döparens ära. Ej mycket yngre är det på samma kyrkogård liggande kapellet *zum Heiligen Grabe*, stiftat år 1374 av en Wolfgang Holzschuher, och mera märkvärdigt genom det av Kraft med hans vanliga skicklighet och alla gestalter i kroppstorlek utarbetade stenbildverk, som under en valvbåge föreställer den *Heliga Graven*. Ovanföre i taket, mitt emellan moln, står årtalet 1508. I fall detta är talet av det år, då arbetet blev fullkomligt färdigt, så dog mästaren själv dessförinnan. Detta konstverk är nämligen hans allrasista, och alla bisaker därvid, liksom det noggranna utförandet av vissa enskilda delar, måste han av ålderdomssvaghets ombetro åt sina pålitligaste lärjungar. År 1507 avled denne vördnadsvärde konstnär; men vem skulle gissa, i fall ej sanningen därav vore tillräckligt bekräftad, att –

ett *hospital*, och ej engång i Nürnberg, utan i *Schwabach*, hörde utpustandet av hans sista suckar? Dock dör man allestädes lyckligt, och dödsmolnen klarna omkring varje årtal, varje timma, såsnart man är nog tacksam emot Gud för att glömma, det världens tack ej är en sak att räkna på.

Över det med stenar besådda fältet, där nästan varje grav äger sin håll (många äro murade och välvda) samt märkliga minnen ej sparsamt i varjehanda namn och inskrifter locka till dröjsmål, skyndade vi nu till vårt helgon *Dürers* griftvård, vilken under nummern 649 fortvarande av Nürnbergs innevånare berömligen hägnas, ja med en så stor omsorg, att gravstenen mot väderlekens åverkan skyddas av en kist-lik träbetäckning, vilken endast av klockaren får öppnas och avlyftas, såsnart någon konstälskande vandringsman in finner sig. Du torde väl ej ogärna se, att jag över en sten, som betäcker en sådan mans stoft, lämnar en utförlig beskrivning. Först synes på den vackra, rymligt fyrkantiga hällen ovan till en liten upphöjning eller pulpet, belagd med en mässingsplåt, varpå läses med stora latinska bokstäver i symmetriskt avdelade rader:

ME. AL. DU. [*Memoriæ Alberti Dureri.*]

QUICQUID ALBERTI DURERI MORTALE FUIT
SUB HOC CONDITUR TUMULO. EMIGRAVIT
VIII IDUS APRILIS. M.D.XXVIII.

Därunder står hans vanliga namntecken. Nedanom på en stor, av den lärde målaren Sandrart föranstaltad mässingstavla prunkar till höger denna något för mycket utsökta och svassande inskrift:

VIXIT GERMANIÆ SUÆ DECUS ALBERTUS DURERUS, ARTIUM
LUMEN, SOL ARTIFICUM, URBIS PATR. NOR. ORNAMENTUM,
PICTOR, CHALCOGRAPHUS, SCULPTOR SINE EXEMPLO,

QUIA OMNISCIVS, DIGNVS INVENTVS EXTERIS, QUEM
IMITANDVM CENSERENT. MAGNES MAGNATVM, COS INGE-
NIORVM, POST SESQUISECVLI REQUIEM, QUIA PAREM NON
HABVIT, SOLVS HEIC CVBARE JVBETVR. TV FLORES SPARGE,
VIATOR. A.R.S. MDCLXXXI. J. DE S.

Enklare och vackrare är till vänster den tyska inskriften i vers:

Hier ruhe, Künstler-Fürst! Du mehr als grosser Mann!
In Viel-Kunst hat es Dir noch Keiner gleich gethan.
Die Erd' ward ausgemahlt, der Himmel dich jezt hat;
Du malest heilig nun dort an des Gottes-Stadt.
Die Bau- Bild- Malerkunst die nennen dich Patron,
Und setzen Dir nun auf im Tod die Lorbeerkrön.

Runtomkring på stenens sidor ser man i stora Romerska bok-
stäver inhuggna namnen av de konster han idkat, Architectura
o. s. v. Det är ock onekligt, att i [margkunnighet](#) och mångkonst
han knappt och kanske allena i Leonardo da Vinci ägt sin över-
man.

— — — — —

Hans Sachs dog den 19 Januari och begrovs på St. Johannis kyr-
kogård den 21 Januari 1576. I *Sebalder Leichenbuch* står han så
inskriven: *Hans Sachse, Teutscher Poet und gewesener Schumacher,
im Spitt. gässlein*. Gravstenen över Hans Sachs – med följande
inskription i mässing: *H. S. des ehersamen Hans Sachsen, Zucker-
machers und Anna seiner lieben Ehwirtin und Irer beider seel. Er-
ben Begräbniss*. A.D. 1589 – är sannolikt över en anförvant till
honom, som blivit lagd i samma grav. Poeten H.S. hustru het-
te *Barbara*, och han säges hava mycket älskat henne. I den of-
fentliga dödboken antecknades han på följande sätt:

Gestorben ist Hans Sachs, der alte Deutsche Poet,
Gott verleih ihm und uns eine fröhliche Urstet.

På denna kyrkogård ligger ock den store och lärde patriciern *Willibald Pirckheimer*, Dürers vän, med denna inskrift: *Vilibaldo Pirckheymero Patritio ac Senatori Nuremberg. Diuorum Maximiliani I et Caroli V Augg. Consiliario, Viro utique in præclaris rebus obeundis prudentissimo, Græce juxta ac Latine doctissimo, Cognati tanquam stirpis Pirckheymeræ ultimo dolenter hoc S. P. Vix. ann. LX d. XVI. Obiit d. XXII mens. Decembr. Anno Christianæ Salutis MDXXX. Virtus interire nescit.*

D. 2 Dec.

Jag vaknade med glada minnen och gick ut att samla nya lika angenäma; himlen var klar och luften lätt; där har du i korthet skildringen av min levnad i Nürnberg, dag för dag; blott en enda såg jag himlen mulen och kände några regndroppar.

Efter avtal kom till oss på utsatt timma den ruskige ägaren av Dürers forna boning och förde oss ut genom Spitalerporten till den såkallade *nya* kyrkogården, i vars gravkapell, St. Rochi forna kyrka, den berömda Dürerska tavlan är att skåda. Och så mötte oss åter vemodig och anspråkslös en av de många i och utom Nürnberg från andäktigare tider kvarstående kyrkor, i vilka numera dels ingen gudstjänst förrättas, dels endast vid vissa tillfällen; så ofta någon på denna kyrkogård begraves, hålles likpredikningen i kapellet. År 1518 bestämdes denna plats till de dödas vilostad, och den *Imboffska* släkten lät bygga kapellet, som fullbordades år 1521; ännu i dag underhåller denna släkt fortfarande sin värdiga minnesvård.

På vänstra sidan om altaret ser man den härliga Dürerska målningen, som skildrar *Kristi födelse* med en så hjärtlig oskuld och sanning; det är en till själens innersta trängande religiös idyll. Du har tvivelsutan läst flera beskrivningar om detta utmärkta konstverk och jag vill således skona dig från min. Jag vill i stället något utförligare nämna om det som är målat inunder denna *föreställning* och innantill på dörren till tavlan, vilken, lik-

som de flesta av den tidens kyrkomålerier, ser ut och är att öppna som ett skåp; många ha tvenne, ja flera dörrar och målningar på alla sidor. Först är nedantill på själva huvudtavlan att märka ett för sig självt avdelat avlångt fält, där en rad av Imhoffar, med härliga huvuden och högtidligt klädda gestalter, be-tecknade av sina vapenbilder, uppträder liksom till mönstring framför åskådaren, med en *Hans Imhoff* i spetsen; denne har låtit upprätta detta minne åt sin far och sina närmaste förfäder. Synas dessa redan i en bedjande ställning, så knäfaller, ungefär i mitten, med uppåt sträckta händer *Crescentia Pirckheimer*, den namnkunnige lärde patricierns avlidna maka; bakom henne står den ädle Pirckheimer själv, en ädel vördnadsbjudande skapnad, och längst till höger, bakom dem alla, Dürer själv med sitt underbara om Kristus påminnande ansikte, smyckad av sitt rika, lockiga, långa hår, en reslig man klädd i violett och gult. Lik en jättestor men änglafrom ande ur en främmand värld står han där och ser lugnt framför sig på de övriga, en personbliven högre åskådning av allt, som på denna jorden föregår. – Emellan sig hålla Dürer och Pirckheimer upplyftad ett slags sköld, som, för att sluta från årtalet, tyckes vara ommålad i en senare tid. Dess påskrift lärer du tvivelsutan gärna förnimma, då du av samma skäl som jag tager en lika livlig andel i den Imhoffska släktens välgång; den lyder så: *Der Allmächtige Gott wolle diese Familiam sammt derselben Posteritet in gutem Fried und Wohlstand zu Lob und Ehre seines allerbeligsten Namens weiter seegnen und erhalten. Anno Salutis pr. Januarii, 1624.*

Under Dürers bild läses: *Effigies Alberti Dureri. A. 1509.* Under Pirckheimers: *Effigies Herm. Vilibald. Pirckheimeri weil. Keyser Maximiliani Primi und Caroli V Rath.* Av det förkortade ordet *weil.* (*weiland*) är man väl berättigad till den mening, att dessa på- och underskrifter äro samtligen ditkomna först efter Dürers och Pirckheimers död (den förre dog 1528, den senare 1530), då det, vad den Dürer ensamt beträffande angår, icke är

troligt, att han utmärkt allena *sin* bild med ett under sin livstid ganska överflödigt tillkännagivande. – På innansidan av dörren till huvudtavlan är en med oändligt innerlig och rörande sanning skildrad föreställning av den värdiga hedersfrun *Crescentia Pirckheimers* död. Hon ligger på dödsbädden med ett nästan slocknat och icke mera ungt, dock ganska intagande ansikte; i högra handen håller hon ett vaxljus och ett krucifix i den vänstra. På den sidan om huvudgården står en kvinna något lutad över henne och avtorkar henne dödssvetten; på den högra sitter en munk och håller framför henne **monstransen**. Bakom denna figur står Pirckheimers ädla gestalt; man ser hans profil, stämplad av den djupaste smärta, och han torkar sig i ögonen med en näsduk. Något framom den sittande munken, egentligen mitt framför sängen, knäböjer en annan munk med en uppslagen bönbok. Vid sängändan känner en kvinna under täcket på hennes fötter, som sannolikt redan begynna kallna – denna och gruppen av de övriga framstående är förträffligt målade. Bland kvinnorna är en isynnerhet skön, förmodligen en dotter av den döende. En annan är Pirckheimers syster, nunna i ett St. Clara-kloster. De enkla här begagnade huvudfärgorna, rött, vitt och svart (de tvenne senare tillhöra, som bekant, sorgen) äro mästertligt anordnade; det hela är visserligen i *sitt* slag ett av Dürers fullkomligaste arbeten. – Ovanföre, högst upp på tavlan, står med gyllne bokstäver följande av den store Pirckheimer själf författade **elogium**: *Mulieri incomparabili Conjugique Charæ Crescentiæ Meæ Bilibaldus Pirckheimer Maritus, quem nunquam nisi morte suâ turbavit, Monumentum posui. Längre ner: Migravit ex ærumnis in Dominica XVI Kal. Junii. Anno salutis nostræ 1504.* – Åsynen av en dylik skilsmässa mellan ett par till ett förenade väsenden har för mig alltid någonting mera avunds- än beklagansvärt. Den efterlevande kan åtminstone säga, liksom **Schillers Thekla**:

»Ich habe gelebt und geliebet« –

och då en beständigare sällhet vanligtvis icke skänkes på jorden, så förtjänar tills vidare denna åminnelse, detta medvetande att köpas med några års, årstiondens, ja med en halv livstids kval. Borde man ej snarare beklaga dem, som tillryggalägga en utvärtes löpbana med ett hjärta, som oupphörligt sover och som således, med undantag av några oroliga drömmar, för ingen smärta är tillgängligt, men också för ingen glädje?

Sedan vi äntligen löskommit från denna sorgescen samt ännu en gång med ljuva rörelser betraktat Försonarens födelse, genom vilken kärleken först erhållit sin rätta betydelse och varje skön men enligt Guds vilja ofta här på jorden otillfredsställbar längtan sin enda saliga tröst – vände vi oss med en hastig översikt till kapellets övriga märkvärdigheter, som voro varken många eller *synnerliga*. Det har täcka glasmålerier, men de finnas här i Nürnberg överallt till en sådan mängd, att vi numera ej kunde känna samma hänryckning vid varje färgat fönster som i begynnelsen. På gavelmuren under läktarn framter en stor vit tavla med svarta bokstäver hela det *Imboffska ättartalet* på *svärdsidan*, allt intill närvarande dag. – Vid återgåendet över kyrkogården visade oss vår ålderstigne Cicerone, helt förnöjd, sitt eget släkt-gravställe, där under en väldig grå häll redan hans hustru vilar, och där han sade att han snart väntar få besöka henne. Anmärkningsvärt och berömligt är, att man på bägge dessa Nürnbergska kyrkogårdar punktligt bibehållit den gamla formen av gravbetäckningen, så att ännu varje hedervärd Nürnbergers grav i det huvudsakliga av sin skepnad ser likadan ut med Dürers, Hans Sachsens och Pirckheimers.

På hemvägen, inuti staden, råkade vi tämligen tillfälligtvis, näml. lockade av vackra kopparstick, som voro i fönstren hängde emot gatan, in i ett hus, som först och främst är en boklåda, men sedan också en utmärkt *Konsthandel*, utrustad med dyrbara skatter. Ägarn, *Herr Friedrich Campe*, var bortovarende vid vår ankomst, men infann sig snart och förde oss med yttersta tjänst-

aktighet omkring bland sina samlingar, så av kopparstick som målerier; vi träffade utsökta verk av Tyska, Nederländska och Italienska mästare; några tycktes mig hava lidit genom för mycket glänsande uppputsning, ja väl understundom av en ordentlig ny anstrykning och överfärgning. Jag vill blott nämna de tvenne bilder, som på mig gjorde det djupaste intrycket. Den första var ett kraftfullt, utomordentligt sällsamt imponerande huvud, och gissa vems? – den ryktbare **svärmaren** *Knipperdollings*, målat med den livligaste natursanning av *Quinten Messys*, en knivsmed, om vilken du torde känna, att han förälskade sig i en vacker målardotter och i följd av denna kärlek utbildade sig själv till en målarkonstnär av beundransvärd förtjänst. Den andra var en liten, men himlaskön, grandios, härligt kostymerad *S. Theresa av Guido Reni*; med pilen i sitt bröst, blickande smärtligt men förtröstansfullt åt höjden, där en ängel ur de klarnade molnen nedsvävar mot henne med martyrpalmen, knäfaller hon i ett vårligt landskap, vars grönskande omgivning onekligen står till huvudföremålet i den skönaste symboliska överensstämmelse.

D. 3 Dec.

Utan tvivel är dig namnet *Frauenholz* redan länge bekant; så heter en älskvärd Nürnbergs borgersman, som tillika är en av de förnämsta konsthandlare i Tyskland. Han äger icke, liksom Campe, dessutom böcker och musikalier, men däremot en samling av målningar, kopparstick, medaljer o. s. v., som i rikedom icke blott överträffar Campes, utan kanske alla övriga av detta slag i Tyskland. Jag hade, under mitt vistande i Berlin, några gånger haft det nöjet att se denne man i General Helvigs hus, där han ock var nog artig att för längre tid uppställa till vänskaplig njutning några av sina yppersta konstskatter. Något över medelåldrig, till växten mer undersätsig än hög, med kal hjässa, klara mörka ögon och ett friskt, milt anlete, som alltid uttrycker vänlighet och gott lynne, är han i sitt umgänge angenämt för-

ständig, i sin smak säker, i sina omdömen lärorik. Jag har förut och sedan sett många ägare av målningar och bilder, många galleri-inspektorer och estetiska varusäljare, men denne är hittills den ende bland detta tråkiga släkte, som jag tyckt omedelbart passa till sina samlingar och avhört med en verklig uppbyggelse. Vi besökte honom i dag ungefär kl. 1/2 10 på förmiddagen och funno honom boende i ett stort ålderdomligt hus, som till största delen upptages av hans nästan omätliga samlingar. Hans eget vardagsrum, något dunkelt, dyrbart panelat och beklätt med forntida Nürnbergska elegans, såg ut som en *antiquitas antiquitatum*, och här satt vid ett avlångt, med teckningar och kopparstick belastat bord, den vänlige gubben och bladdrade med förnöjd uppsyn i sina rikedomar. Så visade han oss genast de skönaste *avdrag* jag ännu sett (men de voro ock till en del de *första*) av den så tidigt bortgångne *Friedr. Müllers Madonna Sistine*; likaledes av den lika sköna men mindre överjordiska *Madonna di Foligno*. Därpå genomsågo vi en mängd andra kopparstick, bland vilka isynnerhet några av *Preisler*, far och son, gjorde oss nöje; också ett par porträtter, som föreställde *Clarke* och *Talleyrand* böra ej glömmas, ehuru här endast den vackra gravyren intog oss och för ingen del de bägge lumpna föremålen. Med all det moderna kopparstickets verkliga förtjänst medgiven, måste jag dock tillstå, att jag anser dess härskande syftning för en avväg, som leder det mer eller mindre från dess egentliga mål. Detta är att giva ett tydligt begrepp om kompositionens idé i det efterbildade konstverket, för den som ej haft eller har tillfälle att äga själva *urbilden* närvarande för sina ögon. Kopparsticket bör icke göra anspråk på att vara någon självständig konst, ett slags nytt måleri med *gravstickel*. Förgäves söker det genom de finaste, *konstigaste* ljus- och skuggbrytningar eftergöra *färgornas* förtrollande spel, och allt vad som dymedelst uppnås blir en vällustig vecklighet, en ögonsmekande obestämthet och godtycklighet, ofta en förändrad grundkaraktär i

konturerna och uttrycket av det hela. Ja, det händer ej sällan, särdeles vid kopparstick efter *gamla* tavlor, att kopparstickarne inbilla sig äga rätt att *försköna* sina mönster (vilket väl för övrigt knappt någonsin lyckats dem) och, i stället för att troget överbringa *deras* anda i oförfalskad egendomlighet på sin kopparplåt, skänka de oss sin *egen*, vilken vi alldeles icke begärt. Den ideella karaktären, den skapande tanken, det framställda begreppet i all dess individualitet, detta är vad kopparstickaren bör uppfatta ur varje given bild eller målning, och till detta ändamål är huvudsakligen en klar, bestämd, ja slaviskt sträng *teckning* nödvändig. Är man av min mening, att kopparstickeri-
et endast så vida har *väsentligt* värde, som det tjänar att lämna oss ett slags åskådliga och flyttbara sammandrag av berömda mästars urbilder, så vill man ock i dessa sammandrag se just dem och ingenting annat; *vad* och *huru* dessa mästare skapat, alltifrån Wilhelm från Köln, Cimabue och *Pisanerne*, ända ned till Rafael och Thorvaldsen, intresserar oss att veta, icke vad Rapfael Morghen o. s. v. kunna ha lust att göra i deras ställe. Och så nödgas jag påstå, att i meddelandet av undervisning, nämligen av åskådlig föreställning, äga Dürers stelare och skarpare gravyrer, ja hans stundom tämligen hårda träsnitt, ett högt företräde framför många utbasunade nyare praktstycken av en smickrande och tomt prunkande ögonfägnad. Icke heller kan jag finna, att en kopparstickare, som med heligt allvar idkar sitt yrke, kan med skäl beklaga sig över att man på detta vis för mycket inskränker och förnedrar det. Då borde ock en översättare beklaga sig, när man fordrar att han skall troget överflytta sitt original, utan att däruti inblanda sin egen personlighet och fåfånga. Det hade varit löjligt, om *Schlegel* gjort anspråk på samma ära som Shakespeare, eller om han tilltrött sig förmåga att förbättra honom. Däremot har han nu den obestriddliga hedern, vilken sannolikt ingen framtid berövar honom, att ha gjort en översättning som kan tjäna till mönster för alla översättningar.

Herr Frauenholz förde oss nu i några rum omkring, där han förvarade en del av sin målnings-samling; den talrikare och den bästa har han uppställd i en ofantlig sal på rådhuset, dit han inbjöd oss för nästkommande förmiddag. Vad som här mest glädde mig, var ett ståtligt porträtt av den hederlige *mästarsångaren Hans Sachs*, av en okänd, målat med all den karaktäristiska grundlighet, styrka, flit och noggrannhet som utmärker den gamla Tyska skolan. Något ålderstigen, med ett skönt anlete, eldiga ögon och ett vördigt, redan vitnande skägg, ser Hans Sachs på denna lilla tavla fullkomligt så ut, som han beskrivs i *Frans Horns Geschichte der Deutschen Poesie*. Förträffliga saker voro här ock av vår gårdagsvän *Messys*, om vilken billigt kan sägas, att han med hela styrkan av en smed verkställt på duken sina manligt alstrande tankar. Icke av honom, men väl av någon äldre mästare ur *Nederländska skolan*, var ett härligt *Ecce-Homo*-huvud av ett eget djupt rörande uttryck. Mästarens namn kunde Frauenholz ej uppge. Väl saknades här det sublimala, som jag tänker mig från Kristi anletsdrag oskiljaktigt under alla skiften och kval; men vågade man här nyttja ordet *täck*, utan fruktan att därmed uppväcka en mer eller mindre frivol föreställning, så kunde jag säga, att jag här såg en Försonare av den innerligaste och ljuvaste täckhet. Det ljuva härskar så, att det kraftiga försvunnit. Övergången ifrån detta ämne till en stor *Susanna i badet* av färgornas glada gunstling *Dominichino* kan synas en smula lättsinnig, men är sådan som man vanligtvis nödgas göra i ett Bildergalleri. Den sköna sittande och med sin badnings-anstalt **menlöst** sysselsatta kvinnan är lika ädel, som retande; hon rår ej för, att hennes vackra blottade former ses av någon annan än himmelen, att deras eteriska mjällhet och varmt sig från duken hävande köttfärg överstiga hennes okallade åskådares begrepp, ja, att hennes kropp från hjässan till fotabjället andas en blygsam vällust, som väl icke uppstigit till medvetande i hennes själ, men däremot leder de andras till icke blott estetiska betraktelser. –

Frauenholz har ägt sin konsthandling i 20 år, och därunder samlat ypperliga konstsaker jämväl för egen räkning, dem han ej ämnar **föryttra**. Innan avskedet visade han oss ännu ett par stora Tischbeinska porträtter av *Herder* och *Wieland*, dem du lätt kan föreställa dig att vi med nöje betraktade, då de hade all sannolikhet att vara mycket trogna: Herder ser ut som en karl *par excellence* och den goda Wieland något mer som en gammal fryntlig gumma. –

Kl. 12 gingo vi, mera nyfikna än någonsin, till en Herr *von Holzschuber*, efter en dagen förut inhämtad anvisning av Baron Haller; denne bedagade ättling av en bland de äldsta Nürnbergska rådsherresläkter förvarar i sitt hus ett slags **fideikommiss**, på vilket kanske den talrikare delen av Sveriges adelsmän skulle sätta föga värde, emedan den ingenting annat är än – en *gammal tavla*; men som icke dessmindre är Nürnbergs förnämsta klenod, Dürers yppersta arbete och tvivelsutan endast med ett par porträtter av Rafael jämförbart, fastän icke av dem eller av något *överträffat*. För tusan! tänker du: det är starkt! Ja, men likväl sant. Det är en bröstbild i kroppsstorlek av en gammal rådsherre *Holzschuber*, målat 1526, eller tvenne år före Dürers död. Jag hade aldrig inbillat mig, att ett simpelt contrefait skulle åstadkomma ett sådant intryck. Vi stodo en timma framför bilden, orörliga, i åskådning försänkta, högt upplyftade av beundran och förtjusning. *Dessa* människor kunde *måla*; nu för tiden *kladdar* man blott! Och vilken idealisk, och dock så helt naturlig, man kunde säga borgerlig, skönhet i detta majestätligt åldriga och tillika eldigt ungdomliga anlete! Funnos i den tiden, vad man har all anledning att tro, *många* sådana män, så måste de äga rätt, som påstå att människosläktet oupphörligt framskrider i slapphet och fulhet. Eller ligger felet däruti – och vid många bland våra moderna vanligtvis så högst äckliga porträtter är det väl så, – att ingen målare numera har nog djuphet i sin blick, nog skärpa i sitt omdöme, för att kunna intränga i och bemäk-

tiga sig det väsentliga, det urkaraktäristiska, det oförgängligt individuella i *verkligen* utmärkta manliga ansikten? eller, om han ock äger dessa egenskaper, dock saknar nog allvarlig kärlek för sin konst, nog aktning för sitt föremål, för att utföra på duken dess bild med tillbörlig omhugsan, kraftanvändning och outtröttlighet? – Man talar om *levande* bilder, men denne höjer sig så levande från skivan och blickar så den betraktande i ögonen, att en stråle tränger sig genom märg och ben, och man skulle förskräckas liksom framför en vålnad, om ej denna vålnad tillika hade det mildaste och mänskligaste ansikte. Man tycker den gamle Holzschuher i full personlighet stiga fram från den mörka grunden, vars dunkelhet här kan synas en rörande *sinnbild* av det historiskt Förflutna; man tycker honom vilja öppna munnen för att tala, man tycker bröstet andas under den rådsherrliga med ljusbrunt pälsverk fodrade manteln; och man kan ej mer förgäta detta faderligt vördnadsvärda, hjältekraftiga, visa och snillrika huvud, med de lockiga halvt silvrade håren, den höga klara pannan; välvningen över den präktiga näsan, de stolta genomblixtrande och dock så förtroligt talande ögonen, den milda och dock så bestämda och kraftiga munnen, den vackra hakan med ett allrakäraste skägg som ånyo påminte mig huru smaklöst vi nu låtit narra oss att uppoffra det, som ännu i Orienten är med rätta varje bedagad mans fagreste prydnad. Därtill kommer, att denna på trä målade tavla, genom den rättvisa lyckan att som en helgedom ärvas från släkting till släkting, är bibehållen i hela ungdomen och friskheten av sin första färgglans. Medeltidens härlighet, lik en nedgående sol, kastade sitt fagreste skimmer ifrån sin aftonrodnad, och denna härlighet, som i Nürnbergs fornminnen överallt omgiver och tilltalar en, överväldigar en *här* med all sin makt liksom i en brännpunkt förenad. Och så kände jag här, vad jag förövrigt icke kände för första gången, att det *Förgångna* är min känslas egentliga hemort. Ja, mitt hjärta tillhör det Förflutna, mitt huvud det tillkom-

mande, och det som man kallar närvaro är, för *mig*, egentligen icke till. Ville det engång lyckas mig, att även bemäktiga mig *denna* med värma och klarhet, så vore *poeten*, ja den praktiske filosofen *färdig*; till dess blir jag, i trots av alla mina bemödanden, en vanmäktig dilettant i konsten som i livet. – All njutning, all lycksalighet har en övergång; och så måste jämväl vi med en rätt vemodig känsla omsider skilja oss från Dürer, Holzschuher och hans vänlige avkomling, som vid bortgåendet förelade oss en *foliant*, varuti han låter alla dem anteckna namn och stånd, som av konstkärlek vallfärda till hans boning. Med nöje såg jag i denna bok namnen av mina vänner *Steffens* och *Schütz*, vilka på deras resa från München till Dresden i första dagarna av September också betygat sin hyllning inför detta sannfärdiga konstens under. Jämväl samma *Louise v. S***, som varit före oss i det gamla Dürerska huset, hade ock här gjort samma besök som vi. Herr v. Holzschuher hade den artigheten att erbjuda oss denna njutning för ny räkning så ofta vi det ville åstunda – och vi svarade naturligtvis icke *nej*. Innan vi övergiva Nürnberg skall i detta hus avläggas vårt sista besök. – Han är själv en hygglig, ärbar gubbe med vita lockar och klara bruna ögon; och när han avtog sammetsmössan, som mestadels betäckte hans huvud, tyckte jag att en fläkt svävade över honom av den gamle ättfaderns anda. –

Ännu återstod oss en fjärndelstimma innan middagsbordet i *Röda Hästen* väntade oss, och för att förståndigt begagna denna mellantid, gingo vi till den i trakten av Herrarne von Hallers och Holzschuhers boningar liggande *St. Egidien-* (eller *Neue*) *Kirche*, byggd för ungefär hundra år sedan i Italiensk, d. v. s. halvt antik och halvt modern smak, sedan år 1696 den gamla på samma plats stående kyrkan genom vådeld avbrunnit. Av denna äldre, vars ursprung försvinner upp i 1000- eller 900-talet, och vilken sannolikt i alla hänseenden var märkligare än den nya, kvarstå blott trenne med altaren, förgyllda helgonbilder, forn-

tyska tavlor och adliga vapen uppfyllda kapell, som nu med den övriga nymodiga byggnaden äro bragta i ett något **håndraget** sammanhang. Man började den år 1711, och 1718 hade byggmästaren, översten *Gottlieb Trost*, den glädjen, att se sitt 200 fot långa hus med **dorisk ordning** utvärtes, och invärtes korintisk, vara fullbordat. Det är pyntat utan och innan, ljusst, rymligt och grant; en Fransos skulle tvivelsutan hålla denna kyrka för den enda förnuftiga i Nürnberg. En altartavla av *van Dyck*, med översta delen tillfogad av *Johann Preisler*, var det föremål som egentligen lockat oss ditin. Hon tillfredsställde fullkomligt min reskamrats väntan; för min svaga syn hängde hon så högt och i så mycken skugga, att jag ej engång kunde urskönja vad ämne hon föreställde. – Målningar i taket och **basreliefs-sirater**, prydliga läktare och gallerier, o. s. v. men ingenting av egentligt konstvärde. För övrigt berättades oss, att denna kyrka är den mest besökta i Nürnberg och vanligtvis alltid fylld av människor; den skall kunna rymma omkring sex till sjutusen. Detta, ifall det är sant, hedrar Nürnbergarnes religiositet, när man betänker att de andra kyrkorna icke heller sakna gäster; vi hade söndagen förut i Lorenz-kyrkan sett en talrik folkmängd. Skälet varför denna nya så mycket besöks, är dess ljushet och bekväma rymlighet; emedan den ej inuti är full med pelare liksom alla de övriga, så hör menigheten där prästens tal från alla ställen, alla vinklar med lika tydlighet. – Bakom altaret träffade vi helt oförmodat ett nytt mästestycke av *Peter Vischer*, mindre till art och omfång, än det förut beskrivna, men icke mindre till förträfflighet; det är ett **upphöjt bildverk** i brons, som föreställer Kristus på korset, och inunder, huru man i svepning inhöljer hans lik. Arbetet är liksom med kniv utskuret ur metallen, oändligen fint, skarpt och dock angenämt. – Den gamla förbrända kyrkan var i forna dagar en klosterkyrka; den siste abboten i St. Egidii kloster var den lärde *Friedrich Pistorius*, som blev Protestant och år 1525 överlämnade sitt kloster åt Rådet. Lu-

ther har dedicerat en bok till honom, och Pistorius skänkte Luther ett ur (ett såkallat *Nürnbergger Eyerlein*) tillbaka. – Stundom har man i detta kloster levat mer än världsligt; det finns i stadens hävder antecknat, att år 1403 satte dess abbot *Philipp* hos Judarne i pant sin abbotsmössa, sin stav och monstranserna; munkarne bjödo kvinnfolk till sig på vin och behöllo dem kvar tills nästa morgon; över vilket leverne Rådsherrarne, som billigt var, svårligen förgrymmade sig.

Eftermiddagen påminte vi oss den hedervärde **åldermannen** för Tysklands folkdiktare, *Hans Sachs*, och beslöto att uppsöka hans forna boning. Den ligger i trakten av Dürers, ej långt ifrån Hospitalskyrkan, och har i likhet med detta hus givit den gata, vid vars begynnelse det ligger, namn av *Hans Sachsens Strasse*. Så lever ännu denna mästare för poeter och skomakare här i alla människors mun. Huset finns i kopparsticket framför den goda upplaga av Sachs, som Prof. Büsching i Breslau utgivit. Det är eller har varit ett värdshus *zum goldenen Bären*, och för detta tecken utanpå; är många våningar högt och ser, som du väl förmodar, högst ålderdomligt, ja sällsamt ut, både utan och innan. Vi ringde vid dörren; en ärbar medelålders matrona öppnade den, och tilltalade oss i den trohjärtiga Nürnbergska folksdialekten, vilken för främlingar ej är den lättaste att förstå. Hon å sin sida förstod genast oss och vår åstundan, samt var beredvilig att visa oss allt – vad ännu i huset var att se; och detta fanns ej just vara mycket. Vi klättrade oss trötta i en mängd branta och mörka trappor, kröpo genom låga dörrar, och kommo äntligen till en vindskammare, sex eller sju trappor högt, med en ljus och vidsträckt utsikt; detta sades oss vara Hans Sachs skrivrum, och bänkar, bord, stolar voro här bibehållna från hans tid. Rummet med sitt ena rundrutiga fönster liknade till sin form tämligen en bur, och här satt den naiva glättiga gubben verkligt som en fågel i luften, såg ner på världen och fantiserade över dess narraktighet. Ett par trappor längre ner förde oss led-

sagarinnan i en större prydligare kammare, där förövrigt allt innanmätet var förändrat, men skepnaden av rummet och fönstren ännu var den gamla. Så visades oss ännu två eller tre dylika, bland vilka ett ägde ett slags märkvärdighet genom ett präktigt skåp av det konstigaste snickar-arbete, vilket påstods vara en överleva ur skaldens husgeråd. Detsamma påstod vår matrona om fem gammalmodiga dricksstop, ehuru som jag tror, på lätt omkullstötliga grunder. Hon berättade oss med naiv språksamhet att Hans Sachs varit en man, som ägt ett outtömligt förråd på »*gute Einfälle*« (och däri hade hon ganska rätt), att han skrivit ihop en stor bok, som vore (härvid utmätte hon dimensionerna i luften med sina händer) så lång och så bred, att hennes nu frånvarande man ägde den, att några Professorer engång varit där och läst i den boken, samt varit nära att skratta sig till döds; att »*die Herren von Nürnberg*,« som ofta besökte honom för att höra hans goda infall, skänkt honom rättighet att hålla ett värdshus med en gyllne björn i sin skylt, på det han måtte kunna härbärgera alla de främlingar, som hans ryktbarhet lockade till honom; – att i hennes mans första hustrus tid ännu mångfaldiga minnen i huset varit kvar efter Hans Sachs, och att denna ordentliga husmoder hållit däröver en sorgfällig uppsikt, men att efter hennes död, under pigors och hushållerskors mellanrike, nästan alltsammans skingrats och förkommit; varav hennes man sedan dragit, sade hon, den förnuftiga slutsats, att man efter en hustrus död aldrig länge bör uppskjuta med att skaffa sig en ny, utan gifta sig i rippet, så snart sorgeåret är till ända. – Det kan man kalla en maka med *liberala* grundsatser! Sin företräderska berömde hon, och insåg billigheten, i fall också hon skulle dö förrän sin man, att jämväl själv genast ersättas av en annan. –

På aftonstunden gjorde vi en spatsergång utom staden, under varjehanda försök till förklaringar av den besynnerliga omständighet, att i alla tider bland *skomakarne* uppstigit så många snill-

rika huvuden, och att detta slags hantverkare, utan att just alla vara snillen, dock så ofta utmärkas av en omotståndlig böjelse till grubblerier och sysselsättningar med underbara, överjordiska ämnen. Det historiska fenomenet är oförnekligt: men vari skall man väl söka dess orsak? –

D. 4 Dec.

I dag väntade oss den Frauenholz'siska på rådhuset förvarade bildsamlingen; och kl. 10 på f.m. gingo vi till ägaren, som skickade sin tjänare med oss dit och lovade att snart själv komma efter. Detta *rådhus*, som numera icke församlar de fria *borgarfädren* inom sina murar, är ett stort palats i *nyitaliensk stil*, beläget vid ett torg mitt emot S. Sebalds kyrka. Dess byggnad börjades redan år 1332, men erhöll sitt närvarande omfång först mellan åren 1616 och 1619; blott dess främre del är färdiggjord, det övriga hindrades genom trettio-åra-kriget. Den siste byggmästaren var en *Holzschuber*. Framsidan har i sin anblick något verkligen ståtligt; hon är 275 fot lång, och av dess trenne våningar har vardera 36 fönster. Över de tre stora portalerna av Dorisk ordning ligga kolossala figurer, uthuggna av en *Leonhard Kern* ur grov sten, utan särdeles konstvärde, dock göra de nytta som arkitektoniska prydnader. Över mellanportalen Rättvisan och Sanningen, över sidoportalerna de fyra världsmonarkierna, framställda såsom *Ninus*, Cyrus, Alexander och Julius Cäsar. Ovan den Nürnbergska vapen-örnen sitter en *pelikan*, som ur sitt bröst giver näring åt trenne ungar, med följande underskrift i gyllne bokstäver: P.L.E.G. (*Prudentia Legibus Et Gratia*). Inpå gården befinner sig en av denna stadens många konstfulla springbrunnar. En pelare bär på sin spets en delfin, ovanpå vilken ett barn rider, och nedanför spruta åtta lejon vattnet ur sina gap i en bassäng; allt är av brons. Arbetet, gjort år 1618, av ett par bröder *Wurzelbauer*, är hyggligt, men kan för ingen del tävla med det av bröderna Rupprecht och Schonhover på

stortorget. Uppför den breda och höga huvudtrappan kommer man in i den stora rådssalen, vilken ock i sanning har en storlek som förslår. Här ser man allahanda vapenbilder, sinnebilder och allegoriska föreställningar, dels i uthuggen sten, dels i färgor. Av målningarne är den förnämsta *Kejsar Maximilian I:s triumftåg*, som Dürer tecknat och målat efter Willibald Pirckheimers uppfinning år 1518. Detta verk må äga sin förtjänst, men jag är glad att endast *utförandet* tillhör Dürer; det hela är överlastat med allegorier och tämligen frostigt. För icke längesedan fanns i denna sal ett ypperligt metall-gallerverk av Peter Vischer, med kristliga och mytologiska föreställningar, gjutet med denne mästares vanliga sinnrikhet och konst; men i de sista tiderna, innan uppmärksamheten åter började riktas på sådana härliga fornminnen, har man sålt det såsom *gammal mässing* för en obetydlig summa, till vederbörandes oförgängliga vanära. Att utbreda mig vidlyftigare över denna byggnads salar, gångar, omlöpande gallerier, *stuckaturer*, målningar o. s. v. vore blott att onödigt spilla tid och papper. Det kan löna mödan, när man själv är på stället, att flyktigt taga alltsammans i ögonsikte, men en utförlig beskrivning förtjänar det ej. *Historiskt* värde har en i det övre galleriet befintlig stor föreställning, i stuckatur-arbete, av ett så kallat *Gesellenstechen*, eller Nürnbergskt tornerspel, som blivit hållet år 1446 (1434?) i Februari. För övrigt skola rådhusrummen ha varit fulla med goda målerier, men de flesta blevo efter Bayerska väldet släpade till München och de andra till den i Borgen anlagda samlingen. – Däremot har Frauenholz här uppställt den betydligare delen av *sin*, och det i en hög och rymlig sal, som under Nürnbergs självständighets-tid var rummet för det mindre Rådets sammankomster. Över dörren, innanföre, ser man ett urgammalt konstigt snideri, föreställande en domare, framför vilken tvenne parter stå, inbegripna i rättgång med varandra; den ene är rik, och står på hans högra sida, den andre, fattig, står på hans vänstra; den rike har en djävul

till föredragare av sin sak, och den fattige en ängel: ett fall som onekligen ofta inträffar, ehuru ej alltid ängeln segrar. Dagen var skum, emedan väderleken var mulen, och därigenom, samt därtill min vanliga kortsynthet, gick mången skön åsyn för mig förlorad, särdeles av de skildrier som hängde närmare intill taket i den ganska höga salen. Jag var vid tämligen **slätt** lynne; det första föremål, som något vederkvickte mig, var åter ett stort ypperligt porträtt av *Georg Pencz*, vars stolta »Sebastian Schirmer« jag tillförene på Borgen med så mycket nöje betraktat. Ser man på objektets egna individuella skönhet mer än på det härliga i målarens behandling, så behagar denna bild vida mer, än de tvenne här befintliga, med skäl i följd av deras höga konstvärde allmänt beundrade avbilderna av *Karl den Femte*, ehuru dessa väcka en särskild uppmärksamhet därmed, att de framställa ett slags tävling mellan två sådana mästare som *Amberger* och *Tizian*. Hade i denne man funnits någon smula av det stora kejsar-mönster, som Friedrich Schlegel gjort honom till, så skulle det väl lyckats för dylika målare att ge honom ett mindre **fatalt** utseende. De hava bägge gjort sitt möjligaste, och det som i deras verk tillhör *dem*, är och förbliver oförgängligt. Av *Amberger* har han låtit måla sig vid 32 års ålder, och av *Tizian* vid en något mera framskriden. Kanske är detta orsaken, varföre hans ansikte på *Tizians* duk uttrycker något mera klokhet och manlig värdighet, vilket vår ledsagare påstod härröra därav, att *Tizian* smickrat i sitt porträtt. För övrigt har varken den tyska duktigheten eller den venetianska färgprakten kunnat göra något högre av honom, än en kraftlös och till och med över vanligheten utmärglad prins, med slocknade ögon, bleka infallna kinder, en slapp, halvt gapande mun och en utåt böjd underkäft med en käringhaka. Det enda som ger honom ett företräde framför våra moderna furstebilder, alla så ledsamt **nyta** och glatta, är en tankfullare, svärmodigare uppsyn. Arme kejsare! du sov ej heller på rosor, och din klosterlevnad visar,

att du åtminstone dugde till världsförakt. – Längre uppehöllö vi oss framför en *Maria med Barnet av – Leonardo da Vinci*. Utmärker sig Rafaels *Madonna* genom en *poetisk* och Holbeins genom en *religiös* natur (varmed jag, som du lätt förstår, icke menar att Holbeins är opoetisk och Rafaels oreligiös), så kan man om denna säga, att hon är en *geometrisk* skönhet, som i sin verkan träffar regelrätt sitt mål. Härvid bör man ej tänka sig henne såsom stel eller kall; men karaktären är verkligen mer astronomisk än himmelsk. Denne filosofiske konstnär har ej lämnat många arbeten efter sig, men i de få är varje streck tänkt och draget för evigheten. I djupsinnigheten av hans ande, i hans lärdom och mångsidigheten av hans bemödanden låter en omisskännelig inre släktskap med Dürer icke förneka sig. Märkvärdigt föreföll det mig att här se Maria klädd i svartbrunt och rött, då vanligtvis blått och rött äro huvudfärgorna i hennes beklädnad; det hela bekom genom denna förändring samt genom det mästertligt utförda förhållandet mellan det högdunkla bruna och det glödande röda en viss oförmodat underbar, ja sällsamt ingripande färgton. – Ovanföre denna tavla hängde en annan framställning av samma ämne, ett verk av *Annibal Carracci*; det var mig kärt, emedan klarligare kunde ej visas, att *korrektheten* i sin högsta potens, till och med understödd av en viss rask manlighet, ändock ej förmår lyfta sig till höjden av äkta levande *vetenskap*. Med all sin förnäma skicklighet förhåller sig Carracci till den gamle Leonardo ungefär som en av våra dagars berömda matematiska räknemästare till Kepler eller Arkimedes. – Enklare, frommare, gladare, sirligare var en tredje Maria med Barnet, av *Lucas van Leyden*; en fjärde, med de tre visa Konungarne tillbedjande för sina fötter, av *Holbein*, tager kanske priset från dem allesamman. På denna sista har mästaren själv avbildat sig, i det han på S. Josef satt sitt eget rätt vackra huvud. – Förbigående med all aktning åtskilliga berömda bilder, mest av Italienare, t. ex. en *Johannes Döpare i ökn*en av *Guido Reni* och en

femte Madonna av *Andrea del Sarto*, emedan deras intryck redan i min hågkomst förlorat den bestämda åskådlighet, som är nödvändig för att våga ett bestämt omdöme, ville jag endast nämna de tvenne, som, av allt vad jag i dag såg, genom det *poetiska i tanken* livligast fästade min betraktelse och stannade i mitt minne. Den ena var en *törnekrönt Kristus*, sittande allena i djup natt, en tavla i ringa omfång, men målad med den sannaste inspiration av hedersgubben *Dürer*; den andra, också liten, var *Rafaels* första utkast i färgor till sin ryktbara *Cecilia*, vars idé och gruppering jag således här med största gamman lärde känna. Genom en obegriplig tillfällighet kom jag ej i Dresden att se den därstädes på Galleriet befintliga stora kopian av *Giulio Romano*; nu först vet jag, att hon hänger över dörren till pastell-rummet. Men jag hoppas snart i Bologna få skåda själva urbilden, och till dess vill jag ej säga dig ett ord vidare om denna redan i sitt råa utkast gudomliga komposition. – Mellertid var *Frauenholz* uppkommen till oss i salen, efter sin vana vänligt undervisande, och vi togo äntligen avsked från honom tämligen ogärna, ehuru angenämt det närmaste målet för vår vandring lockade oss. Detta var *Lorenz-kyrkan*, vars härliga glasmålerier vi än engång ville njuta. Innan utgåendet ur den vittomfattande rådhusbyggnaden visades oss i ett rum det icke just särdeles sköna, men så mycket mer jättestora snickar-bildverket av *Veit Stoss*, vilket fordom, liksom svävande ned ifrån valvet, hängde icke långt framför högaltaret i nyssnämnde kyrka, och ansågs för en av hennes förnämsta dyrbarheter. Det föreställer Marias genom ängelen Gabriel erhållna bebådelse; de bägge huvudfigurerna, Maria och Ängelen, äro ungefär 7 fot höga; åtta änglar, som tycks vila på luften, omgiva dem; nedantill ligger en orm, som bär ett äpple i munnen o. s. v. Hela gruppen, med otrolig möda och skicklighet skuren ur trä, samt sedan målad och förgylld, är 14 fot hög och 11 bred. Jag har beskrivit den sådan, som den skulle se ut om den vore sammansatt; men nu låg den

söndertagen på golvet, som helt och hållet uppfylldes av de från varandra skilda figurerna, emedan dessa skulle renas och putsas. Jag lämnar därhän, vad intryck de på sitt uträknade avstånd må göra; på nära håll tåla de icke att betraktas, och den heliga Jungfruns utseende är ingalunda uppbyggligt. Redan i äldre tider fann man detta; den ärevördige *Andreas Osiander* kallade henne »*die goldene Grasmagd*«, och hans yttrande hade den följd, att hela bildverket betäcktes med ett grönt förhänge.

D. 5 Dec. *)

Tillbragt hela förmiddagen inne och sysselsatt oss med våra anteckningar. Vid middagsbordet samtal med herr von Haller över varjehanda *Kunstgegenstände*. Sandberg och Breda måste oundvikligt komma till Nürnberg för att se vad vi sett. Eftermiddagen promenad utanför staden. Härliga omgivningar. Vad här måste om sommaren vara gott att vistas. – Väderleken fortfar att vara mild – ungefär som en någorlunda vacker Oktober i Sverige. Har roat mig med att genomläsa en stor del av min brevsamling – och med ljuv rörelse påmint mig mina Svenska och Tyska vänner.

Den i Sverige bekanta sagan om kvinnan, som gick för tidigt till Ottesången och fann de avlidna hålla sin gudstjänst, har i Nürnbergska traditionen ett slags historisk basis – nämligen en änkefru von Imhof född Mendel ville enligt sitt bruk att besöka alla *Frühmessen* även besöka den *am Tage aller Seelen*. – Händelsen skulle ha passerat i St. Lorenz-kyrkan år 1430 och med alldeles samma omständigheter, som den i Sverige berättas.

D. 6 Dec.

Besågo om förmiddagen det utmärkt sköna, i italiensk smak vid 1600-talets begynnelse uppbyggda v. Pellerska huset, med däri

*) Av Författarens dagbok över vistelsen i Nürnberg finnes intet mera utarbetat. Det nedanstående utgöres av fragmenter ur den lilla anteckningsbok han vid sina kringvandringar medfört och begagnat.

befintliga samling av målningar. Det märkvärdigaste däribland var en *Danae av Tizian* och ett *porträtt av Katarina Medicis av Paolo Veronese*. Vid den förra hade vi tillfälle att anställa betraktelser över Tizians mästarskap i *kolorit, inkarnation* o. s. v.; huru formerna liksom häva sig från duken; hans tendens till det bländande vita och klara; här är med största konst det problemet löst att måla en blond figur utsträckt på *vitt* underlag. Katarina d. Medicis: lockande och stor, sirenisk retelse och konungslig grandezza förenade; kroppsstorlek. Man begriper vid åsynen av denna gestalt en ansenlig del av Frankrikes historia. – Av *Palma* flera ypperliga tavlor, bland vilka *Dianas bad, Paris dom* m. fl. Åtskilliga av *Bassano* och *Tintoretto*. Ett förträffligt porträtt av Martin Peller, husets uppbyggare, målat av Bassano 1603. Av *Kulmbach* Kristus och Maria Magdalena. I huskapellet, fullbordat 1605: en ljuskrona av slipad bergkristall, förfärdigad i Milano; måste upplysas med 36 ljus och är 9 1/2 Rhenländska fot hög och 21 i omfång. – Ägaren av huset förde oss själv omkring med utmärkt artighet.

Besökte sedan den bekante förläggaren *Schrag*, en älskvärd ung och ståtlig man, som bland annat visade oss Fru *von Fouqués* manuskript av högst egen hand till sin ännu otryckta roman »*die Frauenliebe*.« I sanning, det är ej underligt att de Tyska böckerna vimla av tryckfel.

D. 7 Dec.

Gjorde på förmiddagen visit hos herr Haller von Hallerstein, som bland annat visade mig ett både genom materiell och formell skönhet utmärkt graverat porträtt av Drottning Kristina efter original av Bordon. Ja, i sanning, hon var dock Gustav Adolfs dotter! – Tillika visade han mig ett annat karikerat, men i uppfinningen lika enfaldigt, som i *exekutionen* misslyckat, där hon föreställes i hel figur kostymerad som en häxa och med ena handen i sidan, en stor karlhatt i den andra och tagande ett stort, okvinnligt steg.

D. 8 Dec.

Måste försaka det nöjet att följa Hjort till den berömde kopparstickaren Reindel, på det att jag skulle hinna sluta mina preliminariska anteckningar över Nürnberg; emedan denna afton är bestämd till avresa åt Augsburg. – Fru von Fouqué får av sin förläggare 90 Fredrichsd'or för sitt manuskript.

XII.

Rom.

(Brev till Professor E. G. Geijer.)

Roma, d. 14 Mars 1818.

»Emsig wallet der Pilger! Und wird er den Heiligen finden?
Hören und sehen den Mann, welcher die Wunder gethan?
Nein, es führte die Zeit ihn hinweg: du findest nur Reste,
Seinen Schädel, ein Paar seiner Gebeine verwahrt.
Pilgrime sind wir Alle, die wir Italien suchen:
Nur ein *zerstreutes Gebein* ehren wir, gläubig und froh.«
Goethe.

Den eviga, den världsbehärskande staden, med vilken ingen annan på jorden kan mäta sig, är då äntligen åtminstone för några månader mitt hemvist! Och enligt vad *Jupiter Pluvius* i dag funnit för gott att förordna, har jag kommit att fatta pennan förr än jag ämnade; ty annars är min tid från morgon till kväll upptagen av att bara *se*. Jag skulle förgäves bjuda till att hitta en tjänligare ingång till mitt första romerska sändebrev, än *Goethes ypperliga epigram*, som i få ord innehåller det mest träffande av allt, vad hittills blivit sagt om samtidens Italien och större delen av dem som där spana efter klassiska helgedomar. För min del har jag under denna hesperiska vallfart ej funnit någon läsning, som djupare inviger i landets och folkets kändedom, än Goethes venetianska epigrammer och romerska elegier. Tillsammans med hans få dithörande prosaiska uppsatser, bilda de ett slags resebeskrivning, med vilken, av alla mig bekanta, blott vår odödlige Ehrensvärds uthärdar jämförelse*).

*) *Senare Anmärkning*. Då förf. skrev detta, hade han ännu ej läst de i fjärde och femte banden av Goethe's själv-biografi meddelade breven från Italien.

Den 11 dennes, kl. 5 e. m. höllo vi vårt intåg genom *Porta del Popolo*, utför den långa, präktiga, men tämligen smala *Via Flaminia*; dock utan allt triumfatoriskt prål, såvida man ej dit får räkna gapandet av en hop sysslolösa människor. Utmattade, som vi voro, av hetta och nattvak, dammiga och orakade, sågo vi snarare ut såsom fångna *barbarer*, dem en bakpå vagnen uppstigen påvlig soldat förde genom halva staden till Doganan (tullhuset) i triumf. Förövrigt hade vi ej skäl att beklaga oss över de hjältar, som bevaka Romas portar. De voro utmärkt hövliga och medgörliga. Sådan är ock hela romerska polisens karaktär. *Piazza del Popolo*, det rymliga torget straxt innanför porten, är ett icke illa passande företal till vad man i Rom väntar sig. Mitt på platsen en blänkande springbrunn och en ofantlig obelisk av röd granit med hieroglyfiska trollfigurer; till vänster det vänligt slutande *Monte Pincio*, där nyanlagda vägar och gångar leda upp till höjden av Sallustii och Luculli trädgårdar, en höjd som nu åter, smakfullt planterad, blivit skänkt åt Romarfolkets gemensamma nöje; äntligen, framtill, utsikten av trenne ansenliga, från varandra sig solfjäderlikt utgrenande gator, bland vilka den mellersta rakt framåt genomskär den livligaste delen av Rom, och sträcker ut i ett genomskådligt fjärran sin brokiga ström av vimlande rörelse, mellan en oräknelighet av kyrkor och furstliga palatser! Denna är den forna Flaminiska, den i senare tidsåldrar så vittberömda *Corso*: dess mynning omfattas av heliga portvaktarinnor, tvenne vackra, med kupoler och korintiska portaler likbyggda kyrkor*); om vilka man dock torde få påstå, att deras **nyromerska stil** är mera täck än majestätisk. Likväl är det från en helt annan riktning, som infarten i denna stad genast överväldigar främlingens själ med det fulla intrycket av Roms egentliga härlighet. Tyvärr är denna riktning den rakt motsatta, den sydliga, åt Neapel till, och således väl nästan aldrig den,

*) S. Maria di Monte Santo och S. Maria dei Miracoli.

från vilken nord-europeiska resande första gången hit anlända. Men jag skall framdeles beskriva dig den underbara trakten omkring *Porta S. Giovanni*, den trotsande Claudiska *Vattenledarn*, och den gudomliga Lateran-kyrkan, *ecclesiarum urbis et orbis mater et caput*, där jag i går förmiddag gjorde mitt första besök. Det är (tills vidare) nog sagt för mitt omdömes giltighet, om jag tillägger, att en gata därifrån leder rätt fram till *Coliseum*, *Forum* och *Capitolium*. Från det håll, som vi kommo, antager allt, vid första anblicken, en viss oväntad prägel av modern huvudstad, och vi förundrade oss, att i Rom, det gamla Rom, som vi föreställt oss så ruinvärdigt, högtidligen stumt och på allt vis ålderdomligt, se så många nymodiga ekipager, nymodiga boutiques och nymodiga damer. Men också inskränker sig detta *sken* av modern glans nästan blott till Corso-gatan, och småningom, även innan man bestiger de kullar, som betäckas nästan blott av världsfrejdade spillror, skönjer ögat överallt undantag på undantag, Bland sådana, länder det åtminstone den ovannämnda obeliskens till beröm, att han icke låter söka efter sig. Vi hälsade ödmjukt på den gamla stenhårda *hierofanten*, som har sett Faraos Sesostri och Cäsar Augustus, men vill ingenting berätta oss om all sin vishet. Snart började dock de spatserande Romarinnorna locka vår åskådning till den natur, som *lever*; men i billig förmodan att det just icke vore vår fågring, som skaffade oss så många nyfikna blickar, tryckte vi oss blygsamt tillbaka i vår vagn så långt vi förmådde, rullade tämligen sävligt genom den rörliga trängseln av svartögda *Romulider*, sågo en skynt av *Antonini ärestod* på den vackra *piazza Colonna* (ett torg där ungefärligen hälften av Corso är tillryggalagd), och ankommo *äntligen* till Doganan, under mångfaldiga suckar över tullars och tullnärers prosaiska tillvarelse. Lyckligtvis befanns detta tullhus hava i fordomtima varit ett gudatempel, efter vars urgestalt ännu elva refflade korintiska marmorelare kvarstå, av en betydlig höjd, men inmurade i en modern fasad med dörrar och

fönster emellan sig. Således fingo vi straxt ett estetiskt föremål att förnöja oss med, under det Hjorts och B**s betjänt höll uppmärksamheten spänd på förfarandet vid den lindriga visitationen, och en mängd trasiga slynglar hopade sig omkring oss, dels tiggande, dels med höga rop, som sökte överskrika varandra, lo-vande att visa oss vägen till ett par dussin *alberghi och locande**) av alldeles oerhörd ypperlighet. Då postiljonen sade sig själv vara i Rom föga hemmastadd, letade vi omsider ut ur högen en pojke, som såg någorlunda ordentlig ut, och tågade av med denne härold att uppspana en vederkvickande *interims-boning*. Men det blev honom ej lätt att hålla ord; vi voro komna just i den tidpunkt, då Italienare och utlänningar av alla slag strömma hit att övervara påskhelgens lysande högtidligheter, och den som ej infinner sig förr än inemot den »heliga veckan«, har svårt att hitta på ett drägligt härbärge. Sedan vi förgäves låtit köra oss omkring till flera värdshus, blevo vi äntligen mottagna i *Gran Vasciello*, ett skäligen dåligt, som just därför var mindre fullproppat av främlingar.

Vi bo för övrigt i en av Roms angenämaste nejder, vid den trevliga *strada de' Condotti*, som leder från Corso upp till det sköna, blott några steg från vår port belägna torget *piazza di Spagna*, vars avlånga rymd, nedanom en sluttning av Monte Pincio, fordom var en under Domitianus byggd vattendamm för *härmade* sjödrabbningar. Det har i mitten ännu en båtformig vattenrik springbrunn, en av *Bernini's* tallösa källbyggnader och vattenkonster. Går man förbi den rätt framåt, så stiger man uppföre det glada trädgårdsberget på en hög och bred trappa, vars make jag ännu ej sett i ädelt smakfull storhet: den är av travertin**), 175 steg, som ömsom dela sig i tvenne armar, ömsom ånyo för-

*) Vårdshus.

**) Egentligen *tiburтин*: en stenart, som brytes i trakterna av Tivoli, och användes till de flesta romerska praktbyggnader. Den är kalkartad och gulaktigt vit; mjuk, när den upptages och hugges, hårdnar den i fria luften ständigt mer och mer, och blir med varje tidevarv mera oförgänglig.

ena sig; så att det hela liknar en i flera forsar bruten, men förstenad kaskad, som från en rymlig öppen plan, där åter en obelisk framför den ansevärdiga kyrkan *S. Trinità dei Monti* upphöjer sin hieroglyfiska solvisare, störtar sig nedåt piazza'n och den glimmande springbrunnen. Viker jag från obeliskan av till vänster, så kommer jag under lummiga, mörkgröna trädgångar, förbi den åt fransyska konstnärer inrymda *Villa Medici* och dess cypresser, ut på det allmänna lustvandrings-fältet i grannskapet av Porta del Popolo, med en hänryckande utsikt över Rom och dess omgivning; viker jag åt höger, så öppnar sig framför mig *strada Felice*, den längsta av alla romerska gator, och ledsagar mig genast in i den trakt av staden, där *Thorvaldsen* och de utmärktaste härvarande Tyskar bosatt sig.

Från Tyskland till Rom ske årligen talrika utvandringar av konstnärer, lärda, skaldar och fruntimmer; männernes antal är så väldigt, att de här ordentligen bilda en hel inom sig sammanhängande nation, under fri styrelse av egna lagar, grundsatser och sedvänjor. På vissa förfrisknings-ställen, isynnerhet *locanda Borghese**) och *caffè Greco*, som nu också allmänt heter *caffè Tedesco*, råkar man, särdeles om aftnarne, medborgarne av detta samhälle, vilket man kunde kalla en artistisk *Burschenschaft*, i broderlig församling. På *caffè Greco* träffade jag i går afton den genialiske *Friedrich Rückert*, som vistats här redan i flera månader. Av hans poetiska arbeten känner du förmodligen åtminstone de vitt berömda *gebarnische Sonette*, dem han under namnet *Freimund Reimar* utgav; de äro, kanske med undantag av *Körner's* bästa sångstycken, de vackraste poetiska uppmaningar till seger och död, bland de många, som föranleddes av befrielsekriget mot Frankrike. Han är ej alltid lik sig i kärna och styrka, samt ofta i sin stil förmycket grammatiskt och lingvistiskt spetsfundig; ett fel, vars orsak väl till någon del torde

*) Ett vinhus, som har fått sitt namn av närheten till *Palazzo Borghese*.

ligga i de djupa språkforskningar, med vilka han nästan oupphörligt sysselsätter sig. Dock njuter han rättvist ett stort anseende i sitt fädernesland, och bland den yngsta generationen av dess skaldar finns endast *Uhland*, som med sina undersköna Romanser kan göra honom första rummet stridigt. Det är möjligt, att Rückert icke blir i stånd att hålla vad hans ungdoms framträde lovade; men hur många dödlige kunna uppfylla denna stränga fordran? Må det nu lyckas honom, eller ej, att småningom *avskudda sig* det hårda, det bisarra, det *långsträckta*, som ej sällan med skäl blivit honom förebrått: så är han icke dessmindre en hjälteskald, en skarpsinnig tänkare, och vad mera är än allt snille, en man av hjärta och ära. Han var nyss återkommen från Neapel och hade i sällskap med vår *Lidman* gjort en resa till den romantiska ön *Capri*. Gärna vill han också engång bese vår nordiska halvö, och möter du där händelsevis en levande bild av *Folkvard Speleman* i *Niflunga-dikten*, så må du veta att mannen är Rückert; ty sådan ser han ut, till punkt och pricka: en fullkomlig jättegestalt, forntysk dräkt, stora mustascher, mörkt hår som faller ned på axlarne i långa, talrika lockar, ögonbrynen bistert sammandragna, ögonen tankfulla, redliga, ömsom barnsligt milda, ömsom krigiskt blixtrande; kortligen, blott järnstråken felas. De ryktbara målarna *Riepenhausen*, bröder och tävlare, med vilka Tieck gjorde sin Rom-färd, råkas vanligtvis i den Borghesiska locandan, där Hjort och jag redan varit ett par gånger mottagna såsom gästväner. Vi skola där i morgon kväll formligen införlivas till medbröder. Och så äga vi det bästa hopp, att bland alla dessa målare, skulptörer, arkitekter och poeter komma i njutning av ett föryngrat och förskönat *studentliv*. För övrigt räknas här i Rom även Svenskar, Danskar och Norrmän över en kam till *gli Tedeschi*, och av dessa behandlas man genast såsom hörde man till dem: sunnan om Alperna känner man tillfyllest det gemensamma släktskapsbandet.

Just i dag, på morgonstunden, vandrade jag och mina reskam-

rater, anförde av en dansk historiemålare *Lund*, ett stycke uppåt *strada Felice*. Vi stannade på *piazza Barberini*, där Berniniska delfiner, tritoner och vattenbi hjälpa ett par källor att vittomkring sprida ett fint duggregn, togo fyra steg på en liten gata till höger, klappade på en port, och se! vi slutade med att hyra hela huset, dit vi nu, vill Gud, efter få dagar ämna för tre månader inflytta. Huset är byggt över (Gud vet vilka) ruiner, som här och där inpå den gräsbroddande gårdstomten framskjuta sina gråa, mångkantiga stenmassor; och bakom, i något avstånd, synas från Quirinälens höjd, ovanför en ofantlig grundmur, dunkelgröna toppar ur den Helige Faderns lustgård. Låter ej detta såsom ett *paullo majora canamus*? Också har *Boccaccio* haft samma tycke som vi, i fall han verkligen bott någon tid i samma trakt; vilket därav är sannolikt, att hans namn smyckar en gränd straxt invid vår nya boning. Ja, lagstiftaren *Numa* skall någorsteds i denna nejd hava byggt sitt kungliga palats, vars beskaffenhet förmodligen utanpå varit lika tarvlig som innantill. Nämnar jag nu på köpet, att den forna *Circus Rusticus* eller *Florae*, där de *Florealiska spelen* firades av lantfolket från det gamla Latium, blivit av några ålderdomsforskare förlagd på *piazza Barberini*, så inser du visst, att jag får mina bopålar uppslagna på en i själva Rom utmärkt klassisk jordmån.

Du önskar säkert, att jag hellre först än sist ordar något om vår bildhuggande landsman den älskvärde *Byström*, som jag icke förr personligen känt, och som hjärtligen bett mig hälsa dig. Jag fann honom i går, och bokstavligen *på sin plats*, nämligen i sin verkstad, med mejseln i handen, omringad av idel guda- och kvinobilder. Verkstaden själv, belägen ej långt från Tiberströmmen, tillhör en ryktbar fornromersk minnesvård: det är den styckade och kaotiska jättebyggnaden av *Augusti Mausoleum*, som upplåtit några ljusa och trevliga rum åt den götiske konstnären*). Han är en äkta blond och värmländsk Svensk, enkel, öppen,

*) Professor Byström köpte samma år om hösten den vackra *Villa Malta* på berget Pincio.

lugn, fryntlig och arbetsam. Hans väsende har utvärtes denna det nordiska lynnets makliga jämvikt, som innan en djupare prövning **förekommer** åskådaren lik ett uttryck av **flegma**. En man, som Byström, kan ej annat än med liv och själ deltaga i sitt fosterlands öden: också var det från hans läppar, som jag emottog den första **tidning** om *Karl Jobans* uppstigande på svenska tronen. Föreställ dig huru långsamt genom **gazett-vägen** Svenska nyheter hitkomma, och hur gruvligt min förlåtliga nyfikenhet denna gången varit plågad, om jag berättar, att jag några timmar före min avresa från München fick i *Allgemeine Zeitung* läsa uppgiften om Karl XIII:s död, med **den beställsamma tillsats**, »att all kommunikation på gränsorna vore spärrad och att man ännu icke kände de *vidare följderna* av denna händelse«; att jag sedan på vart och ett värdshus i Norra Italien, där vi gjorde ett litet uppskov och jag begärde **avisor** för att komma vidare i Sveriges historia, varje gång blev undfägnad med uppdukandet av beständigt samma tilldragelse; och att äntligen här i Rom det nyaste tidningsbladet, som räcktes mig, *ord för ord* innehöll åter *det samma*: så att denna gazett-artikel alldeles parallellt med mig rest ifrån München till Rom, på en tid av ungefär tre veckor. Gud beskydde den nye Konungen, den korade mannen av ett fritt folks val, och upplyse såväl honom, som folket, till det bästa! Vi talade länge om Sverige med värma, mina öron hade på ett halvt år ej förnummit ett svenskt ljud, och Byströms hänryckta tillgivenhet för vår Hältekonung var undersåtens och konstnärens i lågande förening. – Annorlunda förhåller sig den bekante orientalist och fornforskaren *Åkerblad*, som driver sin ovilja mot det oskyldiga hemlandet ända till den ytterlighet, att han giver sig ut för Dansk, och bland utlänningar söker varje möjlig anledning att skildra Svenskarne såsom barbarer och dumhuvuden. Denne *Åkerblad* bor endast några steg ifrån mig, men jag går visst aldrig till honom. Den som föraktar Sverige, bör föraktas av Sverige och varje Svensk tillbaka. – Det

graciösa, så i tankarnes art, som i marmorns behandling, är väl ännu den härskande prägel som utmärker Byströms arbeten. Därföre är ock den *kvinnliga* skönhetens område det egentliga för hans konst. Att han förmår vara sublim, vittnar tvelsutan hans härliga sovande Juno, vid vars bröst den späda Herkules insuger gudakraft: men han tycks förmå det endast då, när ett kvinnligt ideal av storhet och majestät inspirerar honom; och i sanning har det här till olympisk betydelse upphöjt det ljuva, det läckra, det runda, det vällustiga, som hos de lyckligt begåvade av kärleksgudinnans kön alltid påminner om ett lån av hennes gördel. Redan skördar han i rikt mått Romarnes aktning och bifall; högst välförtjänt, emedan han med utomordentlig skicklighet har gjort det vackraste av deras egen **plastiska smak** och stil till sin egendom. – En ung greve *Mörner*, **lycklig** tecknare, bemödar sig nu ivrigt att vid denne mästares hand utbilda sina sköna konstnärslag. Tills vidare kämpa i hans själ Måleriet och Arkitekturen om riktningen av hans huvudbøjelse. Fäderneslandet har sannolikt, i vilketdera fallet, att påräkna en verklig vinst.

En i allt, utom i snille, med Byström olikartad natur är Danmarks artistiska ära och stolthet, *Thorvaldsen*, en oupphörligt drömmande, tankspridd, inom sig sluten och djupt melankolisk Fidias-ande i en välväxt, men blek och mager gestalt av några och fyrtio års ålder. Den höga, vackra, men svärmodiga pannan, de stora blå ögonen, som med ett slags förvirrad blick tillkännage att hans egentliga uppmärksamhet sällan är fästad vid de föremål, som utvärtens omgiva honom, förråda genast en fantasiens omedelbare son; och då han ej talar något enda språk fullkomligen riktigt, utan ofta sammanblandar fyra eller fem för att göra sig begriplig, samt tillika har oupphörligt ett par dusin saker på engång svävande för sin föreställning, så bär hans ansikte nästan alltid, i sällskap och samtal, ett visst naivt uttryck av bryderi och förlägenhet, som kläder honom rätt väl och förtäffligt passar till det lakoniska sätt, varpå han meddelar, lik-

som skurna i sten, sina merendels epigrammatiskt spetsade tankar. Dessa äro ofta så humoristiskt kvicka, att åhörarn däröver kunde frestas att skratta ihjäl sig, men utan att man ser infallets lustighet rubba ett enda drag i den talandes allvarsamma, gulbleka anlete. Sådan är personligheten av den man, som är på vägen att stifta ett *nytt* Skulpturens tidevarv, och med den nordiska malmådran i sitt lynne omsider blivit i själva Rom Canova's övermäktige medtävlare. Jag tror, att Tyskarnes och Engelsmännens gemensamma omdöme därutinnan icke bedrager sig. Italiernarne vilja, i det längsta, skjuta ifrån sig den hårda nöten att inrymma första rummet bland nyare tiders bildhuggare åt någon annan, än Venetianarn; till en del av nationalfåfånga, till en del väl också av en ursprunglig olikhet i känsla och tyckets daning. Alla medgiva de likväl, att efter Canova's död är den skandinaviske främlingen självskrivnen tronföljare till detta slags kungadöme. Fransoserne sväva ännu, heter det, med sin mening oavgjort mitt emellan. Enligt *min* åsikt (om det tillåtes en oinvigd att yttra någon), har Canova givit första väckelsen till den nya högre flykt, som bildhuggeriets anda i senare tider börjat utveckla; ty han återförde sin konst till en i utövningen förglömd åskådning av Antikens eviga urbilder, och kom därigenom nödvändigt åter på spåren av den ädla och naturliga stil som länge under Berniniskt-fransysk flärd legat begraven. Denna ära, som ej kan honom berövas (ty *Sergel*, undångömd i Norden, levde och dog utan inflytelse på den allmänna europeiska konstbildningen), synes mig redan så betydlig, att man utan obillighet kan tillåta sig anmärka det armod på uppfinning och den behagsjuka veklighet, som hålla honom fjättrad vid gränsen av Italiens närvarande själsodling och stänga honom på halva vägen till hans mål. Väl har jag ännu ej besökt Canova's verkstad; men likväl, i Petri-Kyrkan och annorstädes, av hans arbeten sett tillräckligt många, för att icke vid ett sådant besök göras vacklande i min övertygelse. Thorvaldsen, själf fullare och djär-

vare, har ej låtit skulpturen stanna framför det gränssnöre, som skiljer den antika skönhets ägor från det moderna livets, eller nöjt sig att låta henne på denna sidan om snöret inöva en och annan sirlig attityd, behändigt lånad från gudasyner på den andra. Hans mejsel har huggit snöret i tu, och hans konst har dymedelst tagit fotfäste på sitt gamla fält, där konstnärn ej vidare betraktar antikerna med en slavisk vördnad, såsom **hårda Sinai-tavlor**, i vilka varje skåra är gudomlig, utan med den obekymrade förtroliga kärlek, som är känslan av en i eget bröst och egen arm lika odödligt fortlevande konstförmåga; han *studerar* ej mer de forntida mönstren, han *lever*, tänker och skapar i deras mästars lynne. Redan överträffar han dem i *basrelief*: en märkvärdig omständighet, som tycks antyda en annalkande förmedling och försoning mellan Skulpturen och Måleriet; om vilka man kunde påstå, med en ur Filosofien hämtad jämförelse, att den förra vore Plastikens *natur*, den senare dess *etik*. Thorvaldsens fantasi är poetisk, i ordets högsta bemärkelse; en **abysus** av instinkt och drift, ur vars dunkelhet den ena skapelsetanken efter den andra, slag på slag, framblixtrar med friska, harmoniskt sinnliga gestalter. Den berömda frisen i upphöjt arbete, som föreställer *Alexanders intåg i Babylon*, efter återkomsten från hjältens persiska fälttåg, är ett helt epos i marmor, av en grekiskt-österländsk världsprägel. Från en överflödig beskrivning vill jag förskona dig; lätt nog kan du förmoda, till vilken mångfald av skönhet och karaktäristik den sinnrike konstnärn skulle föränledas av ett sådant ämne, Alexanders hjälteprakt och de med skänker mötande Österlänningarnes hyllningar. I sanning, då Napoleon underlät att göra den tillämnade Rom-Resa, för vilken denna fris beställdes att smycka Quirinal-palatset vid hans intåg, försummade han med detsamma åsynen av kanske det enda verkligt Sköna, som estetiska looffer frambragt till hans ära*).

*) Författaren borde icke hava glömt hans staty av Canova.

Jag lämnar dock därhän, huruvida han borde funnit sig smickrad, om han märkt de frihetsälskare, som ro av alla krafter bort över Tigris, och om han förstått denna sluga vink över »frivilligheten« av Babyioniernas glädje. Ett lika härligt och fulländat verk, ehuru i mindre mått, är en basrelief, som behandlar den scen ur Iliaden, då Agamemnons härolder bortföra Briseis från den vredgande Akilles. Man kan icke se sig mätt på denna rika och dock så enkla sammanställning av storhet och smärta, kraft, svaghet och medlidande; på gudinne-sonen, som vänder sig bort, skakad i alla nerver av harm och hämndbegär, men lika skön ändå; på den milda Patrokles, som sakta skjuter ifrån sig den hulda, darrande Briseis, vilken vänder sig och med sorglig försakelse bjuder till att foga sig efter nödvändighetens lag; äntligen på hennes bägge visa ledsagare, som oaktat all tillbörlig härolds-vördighet skynda sig allt vad de förmå, glade i sina hjärtan att med liv och helbrägda lemmar hava förrättat ett så slemt ministervärv. I den gamla världen är Thorvaldsens natur liksom infödd. Med överraskande sanning och dock utan all trälaktig efterlikning, har han ej längesedan tävlat i deras eget maner med mästarne av den före Fidias rådande stilen, om vilken man först nyligen erhållit fullständigare begrepp, genom de såkallade *egimetiska konstverkens* upptäckt. Kronprinsen av Bayern, den ivrigaste och frikostigaste av alla nu levande förstliga konstälskare, har köpt dem och låtit hitföra dem från Grekland; han vistas själv för det närvarande i Rom, och även konstverken äro ännu ej till München avhämtade. En Bayerisk historiemålare *Wagner* (densamme som över dem uppsatt den beskrivning, vilken Schelling utgivit och riktat med förträffliga tillägg), har dem tills vidare under sin tillsyn, och samlingen finns i ett hus ej många gator ifrån mig. Emedan åtskilliga voro skadade och lemmalytta, fick Thorvaldsen det uppdrag att hela dem, och fullbordade detta göromål till alla kännares högsta nöje; men fördjupade sig därunder så långt i betraktelsen av deras

sällsamma skaplynne, att följdens omsider blev en Hoppets gudinna, som sluter sig till de övriga såsom en mildrad fortsättning. Dessa åldriga guda- och krigarbilder ha en märkvärdig stämpel av sträng religions-mystik. De, som förfärdigat dem, trodde tvivelsutan att en gud föga hedrades, om hans bild förtjusade liksom en vacker människas. Väl tillkännager samtliga gestalternas utarbetning en redan grundlig kännedom av människokroppen, och det nakna viker ingenstäds, utom i behandlingen av huvud och ansikte, från lagarne av punktlig natursanning. Men icke blott en viss dyster böjelse för magerhet, som tydligen är uppsåtlig (liksom ock i den äldre Kristendomens bildande konst), utan ännu mer ett gemensamt och lika uppsåtligt halv-egyptiskt syskontycke över ögon, mun och haka, ett strävt och gåtaktigt småleende, påminner om den konstperiod, som följde på de äldsta [Hermerna och Daidali träbilder](#). Man vet, att i Hindostan, än i dag, alla heliga beläten måste göras efter vissa uråldriga, oföränderliga typer, över vilkas noggrant iakttagna likformighet prästerne hålla vaksamma händer. Denna likformighet inskränker sig här nästan blott till fysionomi och ansiktsdaning; förövrigt är det asiatiska religions-allvaret synbart på vägen att försona sig med Hellenismens glada kroppslighet. Småningom glattades det alldeles bort ur Grekernes plastik, i samma mån som de symboliska begreppens uttryck, nödtorftigt men tillräckligt för andakten, måste giva vika för det begär, som även i *mytiska* gestalter ville se den högsta fullkomlighet av mänskliga kroppsformer. Det är sannolikt att Fidias i sina höga, underbara tempelbilder sökte en jämvikt, en harmoni mellan religionens mystiska och konstens estetiska fordringar. En tid kom, då de sista tillfredsställdes på de förras bekostnad; och Konsten, som nu arbetade blott att smycka slott och [termer](#) åt jordens mäktige, sjönk i samma grav som redan förvarade Religionen till en annalkande uppståndelse.

Möjligtvis är Canova en fullkomligare *marmorbuggare* än Thor-

valdsen; denne har dels ett ömtåligt bröst, som icke tillåter honom att länge i sänder sysselsätta sig med huggning och dricka det mjölfina marmorstof, vilket alltid i en sådan verkstad kringvirvlar, dels ett lynne som i allting mest fäster sig vid själva *tanken*, och av sitt rika förråd *retas* att så skyndsamt som görligt begiva sig från gamla tankar till nya. Likväl har han, i senare tider, bekommit så utmärkt skickliga arbetare i sin tjänst, att hans bildverk även i denna hänsikt ingenting skänka medtävlarnes efter. Thorvaldsen har jämväl i kristliga ämnen försökt sig; måhända med mindre framgång. Den sköna italienska medeltiden har skulptörer att framvisa, som på detta fält överträffat honom. Ingen konstnär bör våga sig på Kristendomens heliga hävder och legender, utan att befinna sig med sin hela håg, sitt hela hjärta på denna läras milda, paradisiska grund. Thorvaldsen är därtill (*ännu*) förmycket antik. Däremot skulle du säga, om du såge hans ryktbara hjältestad *Jason* med det erövrade gyllne skinnet, och hans basrelief *Natten*, som innan kort blir lika ryktbar, att hans konst har sammanfattat de båda polerne av den sfär, som ligger nedan om den högsta (eller utanför den innersta). Jason är det sanna idealet av en *Heros*, lugn i sin självkänsla, mäktig i sin styrka, ädel i dess utövning: *Natten* en oändligt ljuv kvinnogestalt, klädd och bevingad, som under en *vallmokrans*, med tvenne sött slumrande barn (*Sömmen* och *Döden*) i sin famn, själv slutande sina fagra ögonlock i obekanta drömmar, svävar sakta utåt den stjärniga rymden. Så äro, innan andevärldens egentliga mysterium uppgått i själen, *kraft* och *aning* de härligaste skepnader, till vilka livet kan svinga sig. De äro Naturens, de äro Antikens A och O; men omedelbart bortom *aningens* natt gryr morgonrodnaden av ett nytt, ett ljusare solvarv. Där uppenbarar sig den himmelska kärlek, som försonar och förenar sina verk med sig.

»*L' Amor, che muove 'l Sole e l' altre stelle.*«

(DANTE.)

D. 16 Mars.

Väderleken är nu här sådan, som hos oss i slutet av Maj eller begynnelsen av Juni. Jag gläder mig dock åt den instundande *bello Aprile*; då blir Armidas trädgård fullständig. Mellertid ser man den redan, vart man vänder sig, på det forna Roms höjder och runtomkring det nyas murar. Jag har i dag gjort en oförgätlig morgonvandring, under den *skäraste* himmel, i den lenaste luft och det blidaste solsken. Liksom i drömmarnes landskapstaylor, äro alla färgor starkare och mera glödande, än man i Norden skådar och tänker dem; det gröna mera grönt, det blåa mera blått, det röda mera rött; vid solens upp- och nedgång flammar ett mångdubbelt större fält av himlavalvet i skiftande färgspel; övergången från ljus till mörker är hastig, och det senare mäktigt som det förra; men det genomstrålas av stjärnorna och månan, vilka här synas större, närmare till jorden och se ut såsom vore de stickade av guld på Nattens dunkelblå sammetsmantel. Tillika gör luftkretsens oändligt genomskinliga renhet, att den italienska himlen i allmänhet tycks vara högre än vår, och öppnar en långt vidsträcktare synrymd. Jag kom i morse upp på Monte Pincio, innan ännu det slags förberedande morgonrodnad, som Italienarne kalla *alba* och som egentligen ej finns i Norden, upphört att omgjorda horisonten med sin vitrödaktiga tjuglans. Det är liksom en jungfrulig suck av hänryckning, som gör hyn varmare på den slumrande *Auroras* kinder, innan hon ännu slagit upp ögonen och klätt sig i purpurdräkten. Småningom besteg hon sin vagn i hela sin drottningssprakt, mandelblommorna doftade, näktergalarne började vakna: till höger utbredde den elysiska *villa Borghese*, mellan höga gångar av lager och buxbom, sina parker, vatten, tempel och grönskande slätter, där under pinjernas kronlika skärmar Guarini's *Pastor Fido* blev första gången uppförd; till vänster, i något fjärran, på andra sidan Tibern, upp-

lyftade *Monte Mario* sin krans av cypresser och den åldriga *villa Madama*, i vars numera förvildade lustgård detsamma skedde med Tasso's *Aminta*, på blomstervallen, i vårtiden, då, liksom nu, mandelblomman slog ut och näktergalarne sjöngo*). Framför mig, en sträcka av vingårdar och lanthus, bland vilka den lilla *villa Nelli*, där Rafael i en älskarinnas famn tillbragte en lycklig sommar; längre bort, den öde Campagna'ns allvarsamma infattning; på motsatta sidan, det i ungdomlig morgonglans skimrande Roma! – Jag förflyttade mig sedan utom stadsmuren, och mötte några sjungande lantmän, som vänligt hälsade mig från sina åsnor, på vilka de, i maklig ritt, med full hals kvädde *ritornelli***)) över grannflickor och grannhustrur; jag vandrade längs en del av Tibern och hann äntligen mitt mål, som var, att från Monte Mario betrakta den kringliggande nejden. Uppvägen dit är brant och mödosam nog men ymnigt belönande genom den omsider uppnådda höjdens mångfaldigt rymligare utsikt. Man överskådar härifrån, och isynnerhet från en tämligen förfallen *villa Mellini*, som ligger på spetsen, Rom i hela dess omfång, den vidsträckta Campagnan med dess spillrade forntidssmycken av akvedukter och griftvårdar, de häftigt strömmande krökningarne av Tibern, som fem gånger visar sig för ögat och lika många gånger åter fördöljer sig; den fläck där man påstår att Cincinnatus haft sitt åkerfält, halvcirkeln av de Sabinska och Albanska bergen, som bilda Campagna'ns östliga gräns och med de vitglänsande städerna på sina sluttningar, mellan kastanjer, ekar och oliver, bjuda ögat en lockande vilopunkt. Snart återvänder det ånyo till den eviga världstaden själv, som utgör centern av tavlan; man tröttnar ej att se dessa kullar, kupoler, torn och palatser,

*) Senare Anm. Jag har i denna uppgift följt en romersk tradition. Goethe säger, i sin skrift »Philipp Hackert«, att det var i *villa Madama*, som Guarini's Pastor Fido första gången uppfördes; och det på en av lagrar omgiven plats, vilken jag ännu ganska väl erinrar mig.

**)) Ett slags korta, egentligen blott av tre rader bestående, epigrammatiska folksånger, vanligtvis av antingen erotiskt eller satiriskt innehåll.

som på den gula Tiberns bägge stränder förvara så många odödliga minnen av hjältemod och snillets förtjusning; man erinrar sig Horatii utrop, och det går ännu lika varmt från åskådarns hjärta:

»*Alme Sol*,

possis nihil urbe Româ

Visere majus!

Vid återkomsten till min boning fann jag mig vara i den rätta stämningen, att bese de ypperliga **fresko-målningar**, med vilka några unga tyska konstnärer smyckat en liten sal i Preussiske Konsuln *Bartoldi's bus*; de föreställa de viktigaste avdelningarne ur Josefs historia. Särdeles behagade mig en av *Cornelius*, där ynglingen, rafaeliskt älskvärd, tyder drömmarne för Faraon, som sitter på tronen i djupa konungsbekymmer; och en annan av *Overbeck*, där gossen, i ett skönt syd-asiatiskt landskap, blir av sina bröder såld åt den kommande slavhandlarn. Den gamla Florentinska skolans fromma naturfriskhet andas ur dessa bilder, i förening med den gamla Tyskas osminkade redlighet och oskuld. Men sådan är den syftning, som härskar hos de utmärktaste härvarande tyska målare; en syftning, som kan anses för gryningen av ett nytt Måleriets tidevarv. Detta är likväl endast i *det* avseendet nytt, att det med självständig uppfattning återvänder till det sköna och väsentliga i ett längesedan förflutet, vars härligaste (men också sista) frukt var den oöverträfflige Rafael. En åsikt, som står i motsats till de flesta samtidas begrepp om konst och dess bestämmelse, måste till en början, nödvändigtvis, yttra sig med ett revolutionerande lynne. Att den först hos *tyska* konstidkare skulle tändas och utvecklas, följer av den spekulativa, historiska och religiösa riktning, som är själen i Tysklands nuvarande nationalbildning. Bland Italianerne ha de hittills blott vunnit en Maltesare till lärjunge. De andra, ävensom Fransoser och Engelsmän, fortfara med mycken bekvämlighet och själtvillfredsställelse att måla statyer, *coups de theatre*, nakna flickor och **gaeliska** töckenbilder. Somliga förgrubbla sig

på *Guidiska eterfärgor och Mengs'iska idealer*; andra ävlas att i eklektiska kompositioner sammandestillera tre eller fyra mästares (t. ex. Rafaels, Tizians och Correggio's) olikartade storheter; en talrik mängd repeterar oupphörligt Davids fransyska tragedier; några tro sig vara i besittning av den pura Naturen, samt yrka med höga rop på kraft och naturgeni. Det sista, nämligen enligt *sitt* begrepp därom, förmena sig Engelmännen till ett utmärkt mått hava upptäckt hos Thorvaldsen, varföre de ock värdera honom ungefär ur samma synpunkt, som de upphöja sin nyaste modeskald, Lord Byron, till ett *non plus ultra* bland alla skalder på jorden. Tvivelsutan äga Britterna sinne för allt, som på ett djärvt och överraskande vis är levande och ursprungligt: men de flesta tyckas dock sätta det sköna och det stora blott i uttrycket av en ovanlig kraftspänning. Om filosofi, religion och poesi kan hos alla dessa egentligen ej vara fråga, varken i principerna, eller i den känsla som leder deras utövning.

Annorlunda Tyskarne. Jag hade ofta i deras fädernesland hört omtalas, att i Rom, bland yngre tyska konstnärer, ett slags *ny målar-skola* vore på vägen att bilda sig; och man tvistade häftigt om förnuftigheten av dess grundsatser, långt häftigare än om värdet av dess arbeten, emedan man åtminstone hos själva huvudmännen (*Cornelius* och *Overbeck*) gärna medgav både sällsynt snille och sällsynt grundlighet i tekniska kunskaper. Såsom det vanligtvis sker vid dylika tillfällen, innan framblixtrandet av en ny andlig livsyttning hunnit avgörande genombryta molnen av gammal hävd och fördomar, märktes på den ena sidan en ovilja, som blint förkastade och fördömde; på den andra en beundran, som kanske ofta trodde sig böra gilla och förfäktat det nya, endast för dess tvetydiga förtjänst att vara *nytt*; sällan uppgifter och omdömen, som grundade sig på lugn och oväldig prövning. Till och med Goethe har nyligen*) dömt omilt

*) I andra häftet av *Kunst und Alterthum in den Rhein- und Mayn-Gegenden*.

över en sak, som han icke betraktat genom sina egna ögon, och med maktspråk, egentligen vilande på Mengs'iska ungdomsläxor, emot sin vilja bragt en **babylonisk förbistring** i den stridsfråga han ville upplysa. Ett sådant förfarande tjänar alltid blott att just framlocka den motsatta ensidighet, vars tillvarelse man *ex hypothesi* antager och bekrigar. De unga konstnärerna och deras vänner skjuta skulden till dessa den gamle skaldens mindre lyckliga ingivelser på en viss teoretiserande målare i Weimar, *Meyer*, sedan flera tiotal av år Goethes umgängsvän, en lärd man, men usel målare, och i sin konstlära, sina granskningar ungefär en de bildande konsternas Bouterweck. Likväl har Goethe själv offentligen yttrat sig om den ädle Cornelius, i anledning av dennes teckningar till Niflungakvädet, att hans talang är underbar, ja att konsten med honom liksom återvänt i moderlivet och blivit ännu engång nyfödd. Detta yttrande, rätt förstått, innehåller någonting oändligt mycket mer, än Goethe förmodligen därmed trodde sig säga; i stället att vara ett blott uttryck av bifall över en enda utmärkt man, karakteriserar det i själva verket hela den anda, det bemödande, som danar den anklagade *nya skolans* riktning och syftemål.

Tänker man sig under namnet en av likhet i grundåsikter fritt sammanbunden konstnärs-republik, så är en *skola* här visserligen förhanden; men egenskapen av *nyhet* kan henne med mindre skäl tillerkännas, då hon egentligen är så gammal som Fiesole's, Masaccio's, Francia's, Perugino's och Rafaels. Vad man hos henne finner oerhört och nytt, består endast däruti, att hon återvänt till Naturens och Skönhetens ursprungliga åskådning, sådan som den måste leva hos en konst, vilken är kristlig till sin själ och romantisk till sitt lynne. Hos Grekerne var Skulpturen *religionens konst*, var den av de tvenne plastiska systrarne, på vilken högsta kärlek användes och högsta värde sattes; Måleriet var däremot blott en bisak, lämplig för prydnader av rum och allahanda bestämmelser till enskildas nöje. Det blev också hos

de gamle aldrig något annat, än ett med torraktiga färgor be-
lagt avtecknande av statyer och basreliefs*). Kristendomen om-
vände förhållandet; dess världsomvälvning var ej allena ljusets,
utan ock ljusbrytningarnes triumf. De nya gudomligheterna kläd-
de sig helst i den skära slöjan av färgornas spel, och Målarkons-
ten fick vingar, som lyftade henne långt över systemen. Men av
detta omvända förhållande skulle nödvändigt följa, att om Bild-
huggeriet – i nödfall, det förstås – kan hjälpa sig skickligt nog
med poesi utan religion, nämligen med den poesi, som ligger i
den yttre fullkomligheten av Naturens organism: så är tvärtom
allt *Måleri*, som ej utvecklar sig ur den innerligaste samman-
smältning av bägge, ett alldeles intet, en väsenlöst gycklande
brokig ögonkittling. Det måste så behandlas, att det på fullt all-
var är, vad Skulpturen fordom var: en konst för religionen och
för stora minnen. I annat fall blir dess rot avskuren, dess kärna
urholkad, och man får hastigt se Rafaels yrke sjunka ned till sin
första ringhet, till ett blott och bart dekorations-hantverk, ja
detta till och med utan den heder, att såsom sådant kunna mäta
sig i konstvärde med en till samma förnedring sjunken skulp-
tur. Ty Bildhuggeriet, stödjande sig på vissa organiska urbilders
nästan matematiska oförvansklighet, bibehåller under sitt för-
fall i det längsta kvar ett sken, en majestätlig skymt av den ädla,
den gudomliga enfald, som yttrar sig i de eviga grunddragen av
Naturens lagbundenhet. – Bibeln, den äldsta kyrkans Legender,
Folksagor och episkt-historiska urkunder, – nämligen sådana,
varest hävdernas själ och folkslagens lynnen osminkade fram-
träda i deras innersta sanning, – bilda den krets av ämnen, inom
vilken den äkta Målarns uppfinning och pensel har att välja sina
föremål. Framförallt måste han med filosofisk skarpsinnighet
och poetisk blick – är han av rätta slaget, så förenar han bägge i
sin instinkt – förmå intränga till det väsentliga, det karaktäris-

*) Man betrakte fördomsfritt det såkallade *Aldobrandinska bröllopet*, som nu för-
varas i Vatikanen; man betrakte den talrika samlingen av antika tavlor i Portici!

tiska, det egendomliga i tingen. *Denna* förmåga kan upphöja ett porträtt – liksom ju förhållandet är med de gamla italienska och tyska mästarnes porträtter – till värdigheten av en evig symbol, även när det symboliska förvirrat nog uttrycker sig i personens **timliga** skepnad. Ja, själva landskapstavlan, som blygsamt ingenting annat begär, än att med hjärtlig känsla framställa en bit av den närvarande sinnliga världen; förädlas av denna förmåga till en uppenbarelse från den högre värld, vilken ju icke blott förkunnar sig genom änglar, helgon och hjältar; utan ock genom stjärnor, blomster, klippor och vattenfall*).

Men huru långt, alltifrån Rafaels död, var ej Målarkonsten avviken från allt det Skönas rena symbolik i Natur, Religion och Historia! Vilket *syndafall* gjorde hon ej redan i Giulio Romano's praktfulla mytologiska galleribilder, vilkas vällustigt skimrande hedendom egentligen blev hela det nyare Måleriets härskande böjelse! Och härvid kom man, allt ständigt under inbillningen att fortsätta där Rafael slutat, äntligen utföre till den själlösa matthet, till den oreda i ändamål och medel, som under en skrytsam **affektation** av ideal och naturstudium utgör skaplynnet av det sistförflutna århundradets målar-bemödanden. Denna centrifugala riktning, tydligast synbar i det ganska jordiska sätt varpå andliga ämnen av de nya mästarne behandlades, var flera gånger på vägen att fastna på en fläck och tillintetgöra sig genom sin egen flärd. Män av verklig kraft, fastän i begreppen missledde och inskränkte av en samtid, som sönderföll i abstraktioner, sinnedruckne naturalister, såsom Caravaggio och Rubens, eller antikiserande eklekticister såsom Carracci'erne och Mengs, gåvo den då varje gång åter en viss fart igen: men

*) Hela den synliga Naturen är ju ett sinnebilds-språk? Den konstnär som kan poetiskt (profetiskt) fatta det, han kan ock poetiskt måla. Bekräfta ej Tyskarnes *Friedrich* och Svenskarnes *Fablrantz* med mångfaldiga exempel denna lära? Jag ville väl engång se av den senare Dagens Stunder behandlade i en cyclus av landskapsstycken; jag är säker att de skulle tillfyllest övertyga varje tvivlare, till vilken höjd av symbolisk skönhet även detta slags måleri kan uppsvinga sig.

det Onda låg ohjälpligt i sakens inre väsende. Sedan omsider det parti, som oupphörligt förväxlar Måleriets synpunkt med Skulpturens, vunnit seger genom den helgade myndigheten av Winckelmanns ensidiga skulptur-dyrkan, skulle nödvändigt slutligen en tid inträffa, då man anses för en stor målare, när man tecknar statyer i teatraliska ställningar, låter ingen grupp vara naturligt, och kolorerar så kallt, snart sagt så färglöst som möjligt. Till höjden av denna falska strävan har *Camuccini* hunnit, som nu gäller för Italiens ypperste målare; en man med talang, men dock blott ett eko av David och den parisiska smakens modernaste mode-stadgar. Det *verkliga* Måleriet gick ut från Kristendomens återlösning av naturens och mänsklighetens förlorade fågring, och jämväl vid behandlingen av hedniskt-mytiska ämnen förfor det med en djupsinnighet, såsom hade det varit invigt i [Orfikernes förbund](#), i [eleusinska mysterierna](#) eller i [Nyplatonikernes teosofiska poesi](#). Detta måleri upphörde med Rafael. Det hade börjat sin bana från en ännu ej tillräckligt uppdagad österländskt-bysantinsk källa, i tvenne mäktiga, till sitt upphov ungefär liktidiga, strömmar av oförgänglig skönhet: den gamla nederländskt-tyska och den gamla nord-italienska; eller, i kortare benämningar, den *kölniska* och den *florentinska*. I anda, syftning och en för vårt slappade släkte nästan otrolig arbetsflit, äro båda oändligt nära med varandra besläktade: dock uppnådde slutligen den sista en ädlare stil och en sannare norm i det hela av formerna. Vad som utmärker de viktigaste av de arbeten, som vi äga från de för-Rafaeliska mästarnes tider, är lätt att med ögat utfinna, men omöjligt att beskriva med pennan. Det är, i känslan, en stilla lågande fromhet och en oförfalskad naturlighets oskuld; i uppfinningen och anordningen, redlig och enkel ända till arkitektonisk symmetri, en rentav symbolisk åsikt av ämnet och dess omgivningar, varföre också deras bästa historiska stycken vanligtvis tillika äro de bästa landskapsstycken, – och enligt min tanka har landskapsmåleriet förlorat mer än sin

halva väsentlighet, sedan det skilde sig från sitt dåvarande samband med människan, jordens friborne konung och medelpunkt. I det *individuella* hos gestalterna visa dessa arbeten en personlighet, en *särskildhet*, som är fattad och framställd med hela sorgfälligheten, hela grundligheten av Naturens egen sanning; i åtbörder, blickar, anletsdrag en utomordentlig uttrycksfullhet och bestämdhet, som å ena sidan företer det gladaste skådespel av styrka, mod, salighet och förtröstan, även under de smärtsammaste lidanden (liksom av den tacksammaste hänryckning, då fridspalmen redan är vunnen), samt å andra sidan ett i *sitt* slag icke mindre majestätligt skådespel av det mot Ljusets kämpande Mörkret, uppenbarat genom väldiga brottslingar och demoniska varelser. Och vad kan jämföras med den glödande livligheten och friskheten av dessa gamla mästars färgsinne, som ömsevis, liksom hos Leonardo da Vinci, över sina varma utgjutelser andas den italienska hälsans fullsaftiga, brunaktiga färgton, ömsevis, liksom hos Fra Angelico da Fiesole, paradisetts skära doft och genomskinlighet? Äntligen ser man det hela av kompositionen stämplas av en ovanefter kommen välgörande vishet, som omotståndligt upplyfter betraktarens sinnen till det högsta Goda, med glömska av alla de små kritiker, som stundom kunna göras mot anatomi, perspektiv och andra lyten av dylik art; brister, vilka däremot ensamt skärskådas av dem, som i allt annat sätta konstens väsende, utom i själ och i snille. Det var ett stjärnljus av en hög och värdig konstnär-åskådning, som lyste och vägledde, med oupphörligt stigande klarhet, dessa mästare samtliga, alltifrån Giotto till Rafael. Fördelat på dem alla, samlade det omsider i denne, liksom i en sol, hela sin allmakt, och frambragte så dessa underverk av skönhet, dem vi djupt förvånade tillbedja i hans Jesusbarn, hans Madonnor, Apostlar och Cecilior. Den konstnär, som äger det himmelska, honom faller ock, självmant, allt det jordiska till. Huru liten blir mästarn i *clair-obscur*, den honingsöta, på naivt behag tämligen Narciss-

likt studerande Correggio, eller den djärve kraftmålaren Tizian med sin brännande, vällustiga *carnation*; eller den förnäme Guido med sitt sentimentalt-antika eterväsande, ja den stormige dombasunarn Michelangelo själv med sin övermodiga teckenkonst, vid sidan av den rena, milda, prunklösa Rafael! Bekymrande sig först och främst om *själens skönhet*, som var hans livs medfödda gudomliga idé*), fattade denne alla sinnliga fullkomligheter i en enda odelbar sammanklang, och visste att måtta dem alla till en fläckfri spegelbild av den eviga tanken. – Måleriets närvarande förfall är ej olikt det, varuti Vitterheten icke längesedan befann sig, efter Shakespeare, Cervantes och Calderón ända till slutet av nyssförflutna århundrade, innan mästare i skaldekonst, såsom Klopstock, Goethe, Schiller, Novalis och Tieck, samt mästare i visdom, såsom Lessing, Herder, Kant, bröderne Schlegel och Schelling hunno uppstå att göra tiden uppmärksam på den idé av *poesi*, som var hos mängden rentav borttappad. Men desse män, var och en på *sitt vis*, levde själve och verkade i en ädlare forntids anda; och endast därigenom lyckades de att spänna tidevarvets strängar till en ny poetisk stämning. Så förslår ock intet studium av naturens fullkomligheter, intet av någon mästaress, ej engång av själve Rafaels, att rädda Måleriet ur dess lägervall, om ej målarna framförallt söka gripa sitt yrke vid dess ursprungliga rot, och, likt Medeltidens konstnärer, vända sig till den outtömliga springbrunnen av religionens liv och den romantiska diktens. Blott där kunna de hämta denna en odödlig ungdoms guldflod, vars dryck öppnar ögonen för tingens inneburna signaturer. – Man förebrår dem, som yttra dessa grundsatser, att de vilja frånröva konstens utövning all fritt framskridande självständighet, och spärra den inom gränssorna av ett härmat forntids-maner. Tvärtom: frågan är ej om att *imitera* de gamla mästarne, allraminst att av blind

*) Den *certa idea*, varom han själv talar i ett brev till sin vän Castiglione.

och vidskeplig vördnad åter upptaga det, som hos dem kan vara brist och felsteg. Man bör *endast leva*, arbeta och *tro* som de, med samma fromhet, allvar, självuppoffring och oförkonstlade natursinne; man bör, änskönt icke till punkt och pricka med deras, för våra utvidgade syften icke alltid tillräckliga medel, begynna där De begynde, nämligen vid det eviga Ljuset och den eviga Sanningen; man bör förvärva sig det mod, som med glädje vet sig själv och sina åtgärder blott vara förberedelser åt kommande lyckligare efterföljare. Endast på en sådan väg, som kan med skäl heta ett konstens återvändande i moderlivet till en ny födelse, är det att hoppas, att småningom skall ännu en gång utveckla sig ett tidevarv av stor och härlig konstbildning; måhända, i sin fullbordan, slutande med någon ny Rafael.

Så ungefärligen tänka, verka och tala de män, vilka här i Rom äro sina medbröders förellysande tvillingstjärnor, Cornelius och Overbeck. De andra följa nitiskt denna lära; och det är lika naturligt, som ursäktligt, att upphöjandet av det Gamla och ned-sättandet av det Nya ännu, hos en och annan, ej sällan drivs till övermått. Cornelius och Overbeck äro bägge katoliker; den förre, en Rhenländare, född i denna kyrkas sköte, den senare, en Lübeckare, övergången därtill. Omkring dessa båda sluta sig för övrigt, med största fördragsamhet mot var andras teologiska dogmer, såväl protestantiska konstnärer som katolska, i ett gemensamt estetiskt samhälle. Det givs likväl bland härvarande protestanter ett parti, som anser för samvetsplikt att ivra mot detta samfund och mot denna såkallade nya skolas kärlek för religiösa och katolska ämnen. Besynnerligt, vad den miss-tänkta katolskheten angår, huru man kunnat förglömma den på-tagliga omständighet, att den *äldsta* kristna kyrkans trosartiklar, traditioner och legender äro ett arv, som hon lämnat åt *alla* de sekter, i vilka den kristna församlingen delat sig! Det är ju icke mot äldsta kyrkan, utan mot *Papismen*, som o-katolikerne trätt i fientligt förhållande. Och huru litet man i Måleriet förmår

uträtta, när man med ytliga, inskränkta åsikter av Kristendomens **fornhävder** ändock vill på dess **Tabor** bygga estetiske hyddor, bevisas, utom av dagliga erfarenheten, kanske mest träffande av det **analog**a exempel, som Skaldekonsten i senare tider framställt: jag menar exemplet av de tvenne glänsande snillen, vilka, liksom Dante, ville i ett par världsomfattande dikter besjunga den eviga Kärlekens lösning av skapelsens gåta. Vilken kunnig mäktar neka, att Milton och Klopstock, under nitet att gå till det yttersta i protestantisk renhet, åstadkommit verk, som med alla sina stora särskilda skönheter dock emot Dante's äro mödosamma lekverk, ja förmodligen av ingen kunna läsas i en sträcka till slut, utan oerhörd ansträngning och tröttnad?

Cornelius är en man av ungefär en ålder mitt emellan din och min; till sitt yttre en kort, men väl proportionerad och kraftfullt byggd gestalt, med ett anlete som utmärks av starka drag, brunlätt färgton och mörka, djupt under ögonbrynen framblixtrande ögon. Med den allvarsamma, klara, genomträngande blick-
en och det på fastheten av sin inre natur orubbligt vilande väsendet, har han ett avgjort *filosofiskt* tycke, som angenämt påminner om Schelling; blott är Cornelius, såsom en konstnär höves, under all utsidans lugna fattning likväl inombords mera häftig och vulkanisk. *Hans* hjärta är lika ädelt, som den stränga renheten av hans seder är värnadsvärd, och hans lynne lika okonstlat, öppet och redligt, som hans reflexion är skarp och hans bildning vetenskapligt grundlig. Varm katolik, värderar han dock, med lyftning över alla ensidigheter, i Luther det stora, av Gud till väckelse skickade redskapet, och i Protestantismens uppkomst det nyttiga för mänsklighetens ledning till självständiga forskningar. Han är övertygad att dessa, när de företagas med ärligt allvar och av ett verkligt religiöst behov, slutligen på ett eller annat sätt skola hemföra de spridda brödrarflockarne till Faderns gemensamma boning, till en församling där tvisten mellan hjärtat och förståndet, mellan fantasien och frihetsbe-

gäret är bilagd. Av detta skäl förklarar han sig högt emot det [proselytmakeri](#), som några härvarande katolska konstnärer i blind välmening driva: han tror, såsom jag, att de för poesien och konsten, ej mindre än för hjärtats hugsvalelser, mest väsentliga religions-idéer äro – eller åtminstone *kunna* vara – i båda kyrkorna *desamma*. Känslans eld och ett oförvillbart omdömes klarsinnighet stå hos denne man i en lycklig och sällsynt förening. Han äger en vidsträckt poetisk beläsenhet; Dante och Goethe äro hans älsklingsskalder. Jag vet ej, om du ännu haft tillfälle att se de berömda teckningarne till Goethes Faust, vilka dock stundom – såsom ofta sker – förlorat genom gravörens åtgärd. Ännu mer har detta missöde ägt rum med några av hans teckningar till Fru v. Helvig's och Fouqué's *Taschenbuch*, särdeles i andra årgången; varöver han ej litet beklagar sig. Fullständigt skulle du lära känna hans snille, om jag kunde visa dig hans i kroppsstorlek utförda [kartonger](#) till åtskilliga scener ur Dante, dem han fått uppdrag att *al fresco* måla i [Villa Massimi](#); glädjande prov, att dock en och annan förnäm Italienare ännu förstår värdera den äkta romantiska poesien och en bildande konst som därmed befryndar sig. Nyligen har han målat på trä en skön den Hel. Familjens flykt till Egypten. Nu är han helt och hållet fördjupad i den Grekiska myt-kretsen. Kronprinsen av Bayern önskar att i ett Museum, som han låter bygga i München under det något besynnerliga namnet [glyptotek](#), få en vidsträckt bildsal smyckad *al fresco* av denne sinnrike mästare, med mytiska skilderier, vilkas innehåll skall motsvara och till ett andligt helt sammanbinda de plastiska konstverk, dem salen är bestämd att förvara. Cornelius tyckte i början ej särdeles om att inlåta sig med grekisk mytologi; den syntes honom, genom otaligheten av triviala behandlingar, hava själv omsider blivit ytterligt trivial. Men vid närmare forskning i dess ursprungliga, ännu orientaliskt-religiösa beskaffenhet fann han, att denna gruva äger djupa [malmstreck](#), som allt hittills väntat på fyndiga

sökare. Han tecknar nu med nöje på det första utkastet till en krets av den grekiska myt-lärans väsentligaste symboliska föreställningar, och hans utkast förråder överallt en man, som är invigd i andan av *Äschyli* Prometheus. – En liten täck romarinna, som redan i flera år varit hans hustru, men med sin fina växt och sina blygsamma Madonneögon ännu ser ut som en flicka, sköter hans husliga omständigheter, samt har åtminstone den förtjänsten, att vara mycket godsinnad och mycket tillgiven sin make. Blott när han talar om att flytta till Tyskland, mulna hennes blickar av tårar; hon gör sig, liksom hennes landsmän i allmänhet, de rysligaste begrepp om den del av Europa, som ligger norr om Alperna; och barnen, vilka likt modren hittills ej lärt sig det ringaste av faderns språk, föreställa sig att i Norden få se idel vidunder.

Overbeck, en lång, smal och ljuslagd yngling, som i forntysk dräkt, med en tankfullt menlös uppsyn, fladdrande kastanje-färgade lockar och den svarta sammets-baretten på hjässan har ett verkligt tycke av Rafael, är i allt, utom i snille och allmänna åsikter, en motsats av sin vän Cornelius. Man kan säga, som ock Kronprinsen av Bayern nyligen gjort i ett skaldestycke till de tyska konstnärernas ära, att denne är en *Paulinsk*, *Overbeck* åter en *Johanneisk natur*. Han är son av den *Overbeck*, vilken såsom poet förvärvat sig ett namn, fastän icke betydligt, i Tysklands vitterhet; har bekommit en lärd uppfostran, tagit Doktorsgraden med heder, men av omotståndlig böjelse lämnat alla andra planer och utsikter för att överlåta sig åt den konst, vilken han nu med så mycken ära utövar. Född protestant, övergick han för några år sedan till katolska läran; ett steg, som blottställt honom för mångas tadel, och vilket hans fader, såsom det berättas, ännu ej kunnat förlåta honom. Exemplet är ock visserligen ej att anbefalla till efterföljd: men *Overbeck* hör till det slags själar, vilka Naturen fött till Katoliker, och som därför, för sin enskilda del, göra rätt i att lyda sitt behov. Han

är förövrigt lika tolerant som Cornelius, och hans lynne har en mild glättighet, en stilla angenämhet och oskuld, som gör honom oändligt älskansvärd. I sin personliga levnad anakoretiskt ren och from, är han i sin konst ödmjuk, anspråkslös, ljuv, men klar och säker på saken. Som en sjäfull melodi, med kraftig bröststämma föredragen, omedelbart flödar ur livets innersta rymder, så fäster hans lugna, andaktsblida, prålfria verksamhet på duken hans rena hjärtas avspeglingar; de himmelska **urbilder**, som, i denna skära glans, endast äro det barnsliga sinnets egen- dom. Intet skådespel är för mig skönare, än när jag i en manligt utbildad själ ser bevarad en sannfärdig och **medvetlös** barn- dom. – Det förstår sig, att han helst väljer evangeliska ämnen, t. ex. **Maria som utkorar den bästa delen**, Kristi intåg i Jerusa- lem o. s. v. Liksom Cornelius ur Dante, skall han måla en sal åt **Marchese Massimi** med scener ur Tasso. Bland hans underskö- na kartonger därtill, kan jag isynnerhet ej betrakta **Sofronia och Olindo** på bålet, utan en innerlig rörelse. Det syns att han bil- dat dem *con amore*, och jag kunde ej avhålla mig från att i mitt inre önska den bredvid mig stående konstnären en belöning, på vilken han – fastän vid ett gladare tillfälle – finge använda den ryktbara, gudomliga **stanzen**:

»*Et ò mia morte avventurosa à pieno,
O fortunati miei dolci martiri!
S' impetrerò, che giunto seno a seno
L'anima mia nella tua bocca io spiri*« etc.

Men huru sällan belönas de män, som frivilligt förbränna sig på det Skönas flammande altaren, av det som jorden har skönast att erbjuda! Och likväl kanske med rätt; ty jorden skulle annars möjligtvis tränga himlen ur deras föreställningar, då fantasien så gärna spinner sig fast vid det jordiska med sina egna skim- rande trådar.

Kortligen: Overbeck och Cornelius visa på ett **hugnande** sätt, huru det ännu i dag är görligt att utan affektation leva och ar-

beta såsom de gamla mönstren; att vid en stor själens enkelhet, ja enfald, utveckla ej blott den rikaste inbillning, utan även det ljusaste förstånd; samt att med den största mångfald och individuella olikhet i strävandet till Konstens mål, dock i det väsentliga av saken bibehålla orubbad en fullkomlig enhet.

Redan känner jag flere andra utmärkta konstnärer av samma skola. Det historiskt-poetiska intresset livar dem alla lika, till och med dem, som ej mycket befatta sig med det religiösa. Så har jag gjort bekantskap med en gammal humoristisk landskapsmålare, en Tyrolare vid namn *Koch*, som kan *Dante* och *Lied der Nibelungen* utantill, samt deklamerar dem ömsevis med stycken ur Abraham a S. Clara's löjlige Kapuciner-predikningar. Denne Koch har också tecknat och **stuckit** fyra snillrika blad med rysliga uppträden ur Dantes *Inferno*, t. ex. tyrannernas straff. Såsom landskapsmålare är han yppig och glänsande, kanske stundom till överdrift, och säges ofta fördärva sina tavlor därigenom, att han aldrig finner sina kompositioner tillräckligt rika eller sina färgor nog saftiga och glödande; i följd varav han övermålar dem den ena gången efter den andra. Mellertid har han frambragt några förträffliga stycken, bland vilka jag isynnerhet älskar ett härligt italienskt landskap, där patriarken Jakob tågar hemåt med sina skaror av tjänare och hjordar. Jag kallar detta landskap italienskt; meningen är att det skall vara österländskt, men man igenkänner lätt den natur, som fyllt målarens åskådning. Han är jämväl författare, helst satirisk; dock har han aldrig låtit någon av sina handskrifter spridas genom tryckpressen. En av dessa, vilken, om jag minns rätt, kallas »Kochelum eller den Rumfordska soppan«, har bland den nya skolans vänner skördat mycket bifall. Den är ett slags **Prins Zerbino** i målarkonsten, riktad mot allt där befintligt *filistéri*, och tilltygar således med en obarmhärtig kvickhet alla Målar-Akademier, men enkannerligen den Wien'ska, vars medlemmar han personligen känner. – Mer *ex professo* författare, och (tvärtemot sin egen me-

ning) vida märkvärdigare med pennan än med penseln, är den tämligen högt bedagade målaren och poeten *Müller*, bland Tyskarne känd under namnet *Teufels-Müller*, emedan han, i trots av sin beundran för det ideala hos Mengs, själv helst målar djävlar och vederstyggliga spöken. Också kan man ej säga honom en större artighet, än om man vid betraktandet av hans målningar yttrar med beklämd röst: »*Es wird mir ganz geisterhaft zu Muthe.*«

För övrigt är det i Rom, snart sagt, ingen konstnärscygd att vara produktiv: så omgiven på alla sidor av väckelser och retelser, skulle *inbillningskraften* innan kort alldeles överväldigas och förgås, om hon ej artistiskt begagnade de ämnen hon oupphörligt samlar, samt därigenom uppehölle jämvikten mellan sig och den yttre världen. I Sverige, där man målar utan att känna Rafael mer än efter den tvetydiga skuggan i några kopparstick, där man sjunger om näktergalar och vår, utan att hava hört de förra eller sett den senare, är det förlåtligt, om en mjältsjuk lättja, oundviklig följeslagarinna av det tröttsamma kämpandet mot Naturens styvmoderliga njugghet, ofta förkväver de härligaste anlag för vetenskap och konst; så att man hellre vilar och njuter av främmande länders frambringelser, än själv föröker antalet av alster, vilka, i förhållande till klimat, folkbrist och fattigdom, egentligen måste betraktas såsom rena överflödsvaror. Här brusar livet från alla riktningar genom ådrorna med en sjudande eld, man känner sig böjd att leva, att älska, att skriva, att hugga, att måla.

D. 23 Mars

Jag har i dag rätt ordentligen i Villa Borghese vederkvickt och uppfriskat mig efter den nyss förflutna Påskveckans utesägligt präktiga, men också utesägligt larmande högtidligheter. Nästa gång skickar jag dig förmodligen ett slags *tavla* därav, till bevis, att den katolska gudstjänstens symboliska ståt aldrig här kan upphöra, så länge detta folk och denna natur ej själva byta om

lynne och skepnad. För övrigt är lätt att skönja, även i själva Rom, att den katolska religionsformens inre poesi ofta grovt vanställes genom ömkliga, fåaktiga prästers mekaniska och pladderande behandling. – Mycket i denna cultus är tvivelsutan en blott översättning, stundom en travestering av den gamla hednisk-romerska. Då Kristendomen utbildade sig till Statsreligion, har Kyrkan ögonskenligen med flit av de forna mysteriernas **omklädnad** upptagit allt, vad som på ett glatt och värdigt sätt kunde föröka det sinnliga uttrycket av hennes egna; och gjorde hon väl däri orätt, då dessa ju voro de förras fåfångt sökta förklaring och förädling? – Mera härom framdeles. Bland nordiska resandes och resebeskrivares vanliga manier är knappt någon mera förunderlig än den, att oupphörligt deklamera mot det närvarande Roms vidskepelser, men däremot på det mest sentimentala vis taga i försvar varje rest av det antikas; vilka visserligen i allmänhet voro långt mera dunkla och skadliga. Så t. ex. läser man i en dagbok, som en viss Fru von der Recke utgivit över sin italienska resa, huru hon tycks vid varje anblick av någon helgonbild nästan hava fallit i konvulsioner, och huru åsynen av den Hel. Januarius, som på en bro vid Neapel upplyfter sin värjande hand mot Vesuvius, alldeles för den goda frun skämde bort en hel härlig afton, då det just hade lyckats henne, såsom hon berättar, att uppsvinga sig med alla sina tankar till den omätlige **Världsanden**. När man nu tillika i samma bok läser ett par sidor fyllda med klagan och vemod, att i våra dagar **inga Lärer, inga Penater finnas**, emedan det förträffliga bruket att tillbedja husgudar försvunnit: så vet man i sanning ej, vad man skall tänka om sammanhanget i många av våra samtidas huvuden.

Med hälften mindre möda, än nu, skulle man i Rom njuta åskådningen av gudstjänst, natur, konst och människor, om någon möjlighet finnes att åtminstone en och annan stund på dagen vara fredad från trängsel av Engelsmän. De vimla i detta

Hesperien överallt omkring, såsom ett slags dunkelfärgade gräs-
hoppor från en främmande världsdel; man måste armbåga sig
fram emellan dem i alla kyrkor, alla gallerier, alla ruiner, träd-
gårdar, värdshus, gator, vrår och vinklar. Denna olägenhet för-
argar en så, att man slutligen psykologiskt betraktar deras fy-
sionomier, och där med lätthet upptäcker ändamålet för deras
hitkomst, nämligen det att sedan kunna säga: vi ha också varit
i Rom. Trumpna, långdragna, alla varandra lika, med syrtuter
av utomordentlig längd i livet och skörten, ränna de omkring i
tempel och konstsalar, med Vasi's *Itinerario di Roma* i handen,
betrakta föremålen med yttersta likgiltighet, teckna sig till min-
nes de vindböjliga ciceronernas tillägg, och ha ofantligt bråt-
tom. Damerna, merendels magra och gängliga, i stora skygghat-
tar, mest av halm, violetta spenser, korta vita kjortlar och svarta
strumpor, löpa genom gatorna med ännu större snabbhet, ofta
tre eller fyra tillsammans arm i arm, med steg i fullkomligt kri-
gisk marschtakt. Man läser i dessa resandes ansikten (ehuru vis-
serligen ej endast i deras), att de se Rom på dagsverke och in-
värtes fröjda sig åt den tid, då besväret är förbi och de med gott
samvete kunna försäkra sig och andra, att ingen grushög i hela
romarstaden blivit otrampad av deras fötter. En sådan person
är i stånd att vända sig från en Rafael med utrop av *very pretty*,
till en Carracci, som han finner till punkt och pricka lika *pretty*,
såframt han ej för dagen är i *Goddams-lynnnet*. Den grönakti-
ge Baroccio, vars figurer se ut som vore de redan stadda i första
graden av förruttnelse, är hos de flesta särdeles väl anskriften.
Italienarne, med all sin naiva bekymmerlöshet om andra folk-
slags grundsatser, åthävor och seder, beskåda dock ännu dessa
gäster med någon förundran; och emedan de höra dem oavlå-
tigt ropa på beafstek och potåter, hava de givit dem deras gunst-
lingsrätters namn, så att *bistecco* nu är liktydigt med en engels-
man, och *patatta* med ett engelskt fruntimmer. Vad de sista be-
träffar, så märker man här ingenting av den hos *Albions döttrar*

vittbeprisade blonda skönheten. De vackra sitta troligtvis i ro på sin stolta ö, och låta de andra tåga omkring världen. I alla fall skulle de här överglänsas av Roms madonne-lik flickor och junoniska fruar, bland vilka ögat ofta möter gestalter, som visa kanske det högsta kroppsliga mått av kvinnlig fägring. Själva Fransyskorna, med all sin sprittande behaglighet, förhålla sig till dessa [Cynthior](#), [Corinnor](#) och [Cornelior](#), i skönhetsens krigsmakt och taktik, endast som lätta skärgårdsbåtar till fullrustade linjeskepp. Liknelsen är besynnerlig och ej särdeles poetisk, men jag hittar i hast ej en bättre. Likväl går Thorvaldsen [nog långt](#) i kärlek till sitt nya fädernesland, när han påstår ingen karing i Rom vara så stygg, att ej en viss lämning av ideal och plastisk symmetri ännu blickar fram genom hennes vanskapnad.

Utän att just resa såsom Engelmän – jag har i det föregående naturligtvis blott skildrat det intryck som *massan* ger – borde dock även *våra* kära landsmän se sig något mera om i den sydliga världen. Det är en verklig skam för Sveriges ungdom, att den nu för tiden så sparsamt söker bildning genom resor. Eller givs det väl för den vetgirige i allmänhet något bekvämare [utrymme](#) att pröva och mångdubbla sina insikter? för konstnärn, för skalden ett mera praktiskt medel att rikta fantasien, skärpa omdömet och breda ut andens vingar? Vad resa icke däremot Danskarne, som troligen ej äro *rikare* än vi! Deras yngre lärda och snillen svärma nu år från år omkring i det sydliga Europa; och därvid bör anmärkas, att nästan alla njuta understöds dels från deras regering, dels från någon storsinnad, för vetenskap och konst nitälskande magnat, – ja mestadels på engång från båda hållen. Så förstår denna lilla stat att vårda och begagna de krafter, som ej bero av den politiska lyckan, och skaffa sig en aktning, som aldrig förvägras de samhällen, där det skönaste i människonaturen erkännes såsom en väsentlig beståndsdel i statens eget inre liv. Hälsa i Stockholm våra målände och bildhuggande vänner, och säg dem, huru ofta de här sväva för mina

tankar, och huru ofta jag önskar dem hit till de tusenfaldigt skiftande tavlor, som skönhet och konst, evart man vänder sig, överallt rulla upp för åskådarens öga! Visserligen förvirras man, till en början, och liksom förtrycks i sin andliga frihet, av denna mängd olikartade föremål, bland vilka vart och ett äger sin lockande märkvärdighet; man sjunker i en nästan mjältsjukt passiv hängivenhet åt de omgivande tingen; ja, själva kroppens hälsa blir angripen genom det oavbrutna överströmmandet av **re-
telser** till de högsta själskrafternas sysselsättning. Ett sådant tillstånd räckte hos Thorvaldsen i flera år efter hans hitkomst. Under denna tid syntes han fullkomligt överksam, tills äntligen hans inre hunnit utbilda en jämvikt mellan sig och omgivningens mäktiga inflytelser, mellan uppfattningen och återspeglingsen, eller så till sägandes mellan födoämnen och **digestion**; då började han själv bilda oförgängliga organismer, och ådagalade med sin Jason, att han nu var bliven myndig och fri. Vi andra främlingar, som stryka igenom världen blott för att betrakta det Sköna, utan förmåga och hopp att någonsin själve kunna skapa det, överensstämma likväl alla mer eller mindre i samma erfarenhet. Men den må **lykta sig** huru som helst; det är dock alltid en vinst att hava sett Rafael och en natur, som ger kött och blod åt ungdomsbegreppen om Homer och **Nausikaa**, om Scipio och Cicero, om Kleopatra och Armida.

Huru fantastisk visar sig ej här själva vardagligheten! och är det ej detta, som skalden, som konstnärn begär, då hans öde nekar honom att finna sig belåten med en oskyldig enformighets trevnad? Allt är ju här en enda, gränslöst utbredd duk av omväxlande grupper och färgor: från präktiga herrar och fruntimmer ur alla land och världsdelar, vimlande hoptals om varandra till fots, till häst och i blänkande vagnar, ända ner till de tiggare som på söndagsmorgnarne kläda sig i frack och med kavaljersbugningar bjuda de förbigående snus; ifrån den helgonlikt vackra Påven i sin skimrande symboliska skrud, ända ner till den

uslaste **Kapucin** med sitt långa skägg och sin repomgjordade grova yllemantel; ifrån Rafaels tapeter i Vatikanen, ända till de trasiga lintygen som torkas på Forum emellan kolonnerne av den dundrande Jupiters tempelspillror; ifrån de yppigt blomstrande Junonerna på Corso's och Pincio's promenader, ända till de **eumenidiska** käringarna på den smutsiga *piazza Montanara*; ifrån de oupphörliga festerna med processioner, fyrverkerier, musik, skott och glädjerop, ända till de putsade liken, som i full gala klädda bäras på öppna bårar, liksom på paradsängar, till graven. Och så behöver man ej, för att leva inom inbillningens rike, ensamt fördjupa sig i Vatikan-palatsets omätliga labyrint av elvatusende rum och salar; eller i de sex och tjugu däribland, som i storhet och prakt sannolikt vida överträffa allt vad Romas forna behärskare kunde framvisa i Cäsarernas borg och Nero själv i sitt *domus aurea*, och som låta dig vandra, inemot tvåtusende steg långt, endast mellan syner ur forntidens gudavärld och ur Rafaels, på golv som äro belagda med de dyrbaraste antika mosaiker, under tempelhöga tak som utsträcka sig över pelare, väggar och trappgångar, vilka från alla sidor möta ögat med glimmande beklädnader av de utsöktaste marmor- och stenarter. På *alla* vandringar här ledsaga dig, i systerlig tävlan, allvaret och sirensången av en natur, som vilar på vulkanisk grund; hon vill framlocka det nordiska hjärtat ur den djupa ensligheten av dess bröst, och sänka det i sitt sköte, under det hon yttar liksom *bruden från Korinthus*, till det offer hon omfamnar:

»Wenn der Funke sprüht,
Wenn die Asche glüht,
Eilen wir den *alten Göttern zu*.«

Äntligen kommer kvällen, dunkel, men vällustigt blid; en flammande aftonrodnad gijuter sig över tempel, kullar, obelisker och vingårdar, *Ave Maria* förkunnas från tornen, *la Madre d'Amore* prisas i ömma sånger av hjärtan, som njuta ett barnsligt liv och med barnslig självsvaldighet räkna på en moders förlåtelse; i av-

lägsnare trakter hör man gitarr-slag och hemliga viskningar; framför den öppna dörren av en *osteria* skrålar en trasig improvisatör entoniga romanser för en talrik åhörarekrets och svänger högt i luften den larmande tamburinen. Väl inträder nu, i huset där man bor, husets fryntliga värdinna med en av mässing antikt formad oljlampan, ställer den framför sin gäst och tillönskar honom med sirlig nigning sitt »*felicissima notte*«: men sitter man ej då, såsom nu, vid skrivbordet för att språka med frånvarande vänner, så skyndar man vid denna stund helst ut i det fria, under de stjärnor som betraktats av Brutus och Tacitus, Virgilius och Cäsar, Hildebrand och Sixtus, Tasso och Michelangelo. Den ofantliga platsen framför Petri-kyrkan ligger i det bländande månskenet lik en insjö, omarmad av den ovala fyrdubbla kolonnaden, med sina båda springbrunnar och sin korsbegrönta obelisk, som redan långt ifrån underrättar vandraren, att **Lejonet av Juda stam** har segrat*). De sorlande vattenkonster, på vilka Rom är så rikt, kasta från torg och trädgårdar om varandra i höga språng sina silvrade bågar; **Coliseen**, där månen skådar in genom sällsamma jätteskuggor liksom utför en gruvans himmelshöga väggar, talar tvärsöver Forums ödsliga mullbärslund till Capitolium, som ännu av det gamla har namnet och grundmuren kvar; på sidan upphöjer Palatiner-berget, mellan rankor och granater, de murgrönklädda valven av Imperatorernas palats, och cypresserna på Monte Celio susa sakta, under det en **vignerola** trallar sin mest älskade kärleksvisa, och en hund

*) *Ecce. Crucem. Domini.*

Fugite.

Partes Adversae.

Vincit. Leo.

De. Tribu. Juda.

Så lyder inskriften på denna, den största av alla romerska obelisker. Den plats, på vilken han står, var fordom förföljaren Neros Circus, vittne till det första stora martyrmördandet; Caligula, som flyttade stenen från Egypten, uppreste honom där, och Nero helgade honom åt Augustus och Tiberius, med en inskrift som ej ännu är utplånad.

skäller i den stumma vingården som betäcker Livias badrum. Man påminnes om de ord, som nu, då Roma har genomlevat en *dubbel* forntid, med större fog kunde skrivas än i Ciceros dagar: »*Id quidem infinitum est in hac urbe; quacumque enim ingredimur; in aliquam historiam vestigium ponimus.*« Bröstet vidgar sig, man känner en fläkt från det liv, som är minnets och vilans; själen blickar opp till sitt enda hem, och längtar från det tomma, föraktliga *Nu* till ädlare tidevarvs andar.

XIII.

Italia.

(*Monte Mario, vid Rom, Mars 1818.*)

En värld av spillror, minnen, allberömda,
En vårlig park, vars blommor aldrig falla,
Tillsammans är, vad vi *Italien* kalla;
Vi, Thules barn, till natt och öknar dömda.

Fru Venus uppstår ur sin grav, den gömda,
Hon samla vill de sköna Syskon alla:
Men ack! de vila, stumma, marmorkalla,
Än här, än där i lund och mark förglömda.

Hon öde ser den kända pelarsalen,
Till andra, stränga gudar hymnen stiger,
Och tröskeln är från hednisk tjusning renad.

Cypress-beskuggad, står i Tiber-dalen
Det forna livets *Niobe* och tiger;
Den höga Roma, trotsig och förstenad.

SENARE BANDET

»Lass den Anfang mit dem Ende
Sich in Eins zusammenziehn!
Schneller, als die Gegenstände
Selber dich vorüberfliehn.
Danke, dass die Gunst der Musen
Unvergängliches verheisst:
Den Gehalt in deinem Busen
Und die Form in deinem Geist.«

Goethe.

XIV.

Byströms Juno.

(Rom, April 1818.)

Redan i veckor omkring i din värld, odödliga Roma!
Förde din eviga vår nordiska vandrarens fot;
Petri befallande valv, Vatikanens gudaförsamling
Och Capitolii borg redan han ofta besökt.
Dock vem förmodade väl, att Augusti kejsarevålnad
Gömt i sitt grift-hems natt*) under av *götisk* natur?
Svenskt är det snille, som här *de carrariska blockarna* bjuder
Att med en talande själ tolka det Fornas triumf.
Är hon ej *Kärlekens Mor*, den förföriska kvinna där slumrar,
Som i balsamisk sömn gördeln från höfterna löst?
Lutar hon huvudet så mot sin arm, att ledigt få drömma
Om en Heros, som förr säll och besungen hon gjort?
Nej, hon är *Ljungarns gemål*: men Götan förstod sin Gudinna,
Smälte i samma gestalt *bådas* förtrollning till En.
Vällust och mildt majestät, oskuld och behärskande allkraft
Ge åt var vilande form ställningens högsta behag.
Gudars och människors Drottning du ser, den evärdliga
Skönhet,
Som blott i Konstens tro dväljs och i Himmelens rymd.
Ivrigen sysslosatt, vid den högt uppsvallande barmen
Diar en nyfödd kraft ärans och Gudarnas mod.
Häftigt griper med händerna små om det härliga bröstet
Barnet, med spörjande blick: »Är jag ej Herkules än?»

*) Se sid. 287.

ATTERBOM

Men i sin ro ej den Himmelska vet, vad värv hon förrättar,
Att hon till vådliga rön fostrar ett trotsigt begär.
Skapande konstnär! visst i Olympen du var, och ur marmorn
Log din **tantaliska** dröm sedan på jorden mot dig;
Väldigt du tog din mejsel och högg, tills det dånande kaos
Upplät skötet, och gav älskade bildningen fram. –
Funnes en dödlig kvinna så skön, vem förmådde väl andas,
Efter en syn, som ur sten redan så brännande går?
Lyckliga **Semeles lott**! vem förtärdes ej villigt till aska ...

DEN LILLA HERKULES.

Vore jag större, minsann skulle jag tänka som Du!

XV.

Rom. (Forts.) Resan från München till Verona.

[Brev till E. G. Geijer.]

– »Und indem die *Natur* das offenbare Geheimniss ihrer Schönheit entfaltete, mussten wir nach *Kunst*, als der würdigsten Auslegerin, unbezwingliche Sehnsucht empfinden.« –

Goethe, Meisters Wanderjahre.

Roma, d. 25 Mars – 25 April 1818.

Aldrig har Orvieto-vinet, den gästvänliga Kyrkostatens champagne, smakat mig så förträffligt som i går, sedan jag kort för middagen erfarit den ousägliga glädje, att på engång mottaga brev ifrån Dig och ännu fyra till av mina närmaste vänner. Äntligen, efter lång väntan, åter underrättelser från Sverige! på italiensk jord de första hälsningar från hemlandet! – Gud är vittne till min tacksamhet. På det stycke väg, som ligger mellan *Uppsala* och *Rom*, bliva dylika handskrifter *klassiska*; och i likhet med de ädla viner, som föras över havet för att bringa sin styrka till fullmognad, utvecklar sig ock först efter ett sådant långtåg fullkomligt den tjuskraft, som lever i dessa bokstäver, i dessa drag, så längesen bekanta och likväl nu så underbart förnygrade. Ögat läser om varenda rad, vartenda ord, ja varje bokstav hundrade gånger, och åter hundrade, fastän hjärtat redan vid första, ilande genomsikt lärt sig hela innehållet utantill. De kärkomna pappersbladen bli själva leende, genom glansen av glada tårar; och den varma natur, som omgiver pilgrimen, synes deltaga i hans böner till alla själars Sjal, för de Ålskade i den

avlägsna vinterbygden ... Ack! i all sin fattigdom, fortfar den ju dock alltid att vara *innerlighetens* och *trohetens* hemvist!

Jag läser i min levnads bok, liksom i en roman; dess praktfullaste kapitel är förmodligen *det*, som *nu* ligger uppslaget framför mig. Kommo väl därför *edra* bidrag till överlopps? Tvärtom! Så dyrbart episodiska *noveller* kunde aldrig komma mig lägligare än nu, för att med sin bindningstråd giva hjärtlighetens värde åt den krans, som det Närvarande flätar av idel lysande blommor. »Gott!« anmärker man; »men vi göra dig ej denna tjänst så alldeles av blotta bara oegennyttan: vi fordra« ... Jag vet nog, *vad*; och jag vill oändligt gärna bjuda till att hörsamma er önskan. Trogna dagbok, vänliga julklapp av Schellings hulda maka, kom då fram och gör din skyldighet, under varje *mellanskov* av den brådskande fart, varmed här oräkneliga föremål uppfylla timmarne och jaga varandra! – Underrättelser om *Litteratur* må man likväl ännu ej vänta sig; detta land är så beskaffat, att jag i det längsta väljer hellre *alla andra* betraktelse-ämnen. »Skall han då aldrig bli stadig och grundlig?«, torde någon ibland Er, om icke just ropa, dock åtminstone tänka. I sanning, det vore hög tid, att jag bleve det! Men de fleste av mina vänner unna mig visst ännu ett par års beredelse-tid.

Under denna tröstande tanke gick jag i går afton, att på en av Roms teatrar se, huru man *här* dramatiskt behandlar ämnen, hämtade från mitt fädernesland. Där skulle nämligen uppföras en dram, som hette »*Elisabetta, Regina di Svezia, ossia l'Eroismo del Amor Conjugal.*« Detta stycke kallades på affischen »*un dramma bellissimo, d'una celebre penna.*« Du, som är professor allmäneligen i Historien, och enkannerligen i den Svenska, gissa ut, om du kan, vilken den »heroiska svenska drottningen och makkan *Elisabetta*« mände vara? – Jag gick dit, och fann – ett stycke *travestrad* Katarina Jagellonica, uppträdande i en sammansättning, som var usel på allt vis och (till och med) över all

förväntan. »Förväntan?» – Ja: ty de italienska skådespelen av det *allvarsamma* slaget äro i allmänhet eländiga; och jämväl här, i det »eviga Roma«, tillfredsställa de väl knappt någon enda nordisk granskare. *Masker* och *Marionetter*! detta är ljus-sidan av Italiens dramatik; men den är så gott som helt och hållet överlämnad åt det såkallade *sämre* folkets bearbetning och njutning. I dessa folkspel, som de (ytligt bildade) förnämre samhällskretsarne bemöda sig att förakta, yttrar sig mellertid icke sällan, med sprittande livlighet, mången blick av sann, ja djup poetisk åskådning. – Det är en tros-artikel av italiensk patriotism att beundra *Alfieri* och *Monti*; olycklig den »*oltramontan*«, som skulle töras bestrida, att Alfieri har fullt opp icke blott alla de Fransyska *Dramaturgernes*, utan ock alla Shakespeares skönheter, och dem alla förutan ett enda av någonders fel! Men det går ej dessmindre här med själve Alfieris tragedier, som det går hos oss med vissa andra Klassikers: de vördas av menigheten obeskrifligt; få läsa dem; några flera ha läst dem i sin ungdom; *se* och *böra* dem vill egentligen *ingen*. Man bör ej undra därpå; med all min högaktning för den ädle författaren till en av *de läsvärdaste själv-bekännelser*, som någonsin blivit skrivna, måste jag dock tillstå, att hans sorgespel uttrötta även ett *nordländskt* tålmod. Ingen fosterlandskärlek, ingen frihetslåga räcker till, att med blotta Viljan göra goda tragedier. Det enda stora dramatiska snille, som Italienarne haft, är *Gozzi*; som varit under hela resan min daglige följeslagare, alltsedan jag läste honom tillsammans med Fröken Fanny v. Unruh i det sköna Dresden. Men deras konstdomare förstå ej på långt när själve, vilken skatt Poesiens vänner äga i hans romantiskt-komiska, ofta tillika romantiskt-tragiska »*Fiabe Teatrali*«; och med den egentliga Tragedien har han, mig veterligt, aldrig befattat sig. Ännu har ej här det snille uppstått, vilket, liksom Shakespeare och Schiller, funnit hemligheten att begåva sina tragiska gestalter med liv, kött och blod, kort sagt, med natur och person-

lighet. Ett sådant snille, om det infinner sig, skall ock begripa, liksom de, att ett fantasi-rikt folks nationalkänsla måste väckas genom hjärtligare och mera besläktade ljud, än dånet av denna entoniga fransyskt-romerska deklamations-pomp, vars innehåll är på engång lika abstrakt och trivialt, som de **betäckande** fraser-na äro stor-ordiga. Att den nationalkänsla, som en äkta tragisk dramatik bör uttrycka och uppväcka, är i sin kärna en *religiös* känsla, och det i positiv, d. v. s. kristlig mening: denna sanning, som Calderón (på sin *spanska* ståndpunkt) så härligt bekräftat, synes man här i landet ej klarare ana, än tyvärr mången i Sverige ännu anar den. – Tills en lyckligare tid inträffar, åtnöja sig nu således Italianerne med samma jämmerligt känslolösa och platt kvicka oting, som under namnet *Dramer* också norr om Alpena så länge voro härskande. Jag ser, ej utan harm, att den ende germaniske skald, som i detta land översattes, prisas, efterliknas, är dessa otings egentlige fader och fosterfader, *Kotzebue* – i detta land, vars beskaffenhet han så fåkunnigt begapat och ännu fåkunnigare bedömt! Likväl må man ursäkta mängden, att den på skådebanan hellre söker ett *sken* av natur och personligt liv, än den torra, personlösa, o-naturen i de förutnämnda ledsamma mästarverken. Vem kan dessutom förneka Kotzebues outtömliga fintlighet på medel till teater-*effekt*? Hurudana medlen äro, däröver gör man sig vanligtvis intet bekymmer; alltnog: huru skulle de hos det lättrördaste av alla folkslag förfela den verkan, som de hos så många tungsinta nationer tillvägabragt?

Det givs dock även hos mängden ett mått av dramatiskt behov, som sträcker sig ej mindre över Kotzebues område, än över Maskernas och Marionetternas: men det flyr till de *musikaliska* skådespelen, eller Operorna, för att där finna mättnad. Och nu – hurudana äro jämväl *dessa* ! – Jag är ej musik-kännare, och lämnar alltså den Rossiniska grannlåts-musiken ostörd i sitt möjliga värde. Vore jag *berättigad* till ett yttrande i detta ämne,

så skulle jag säga, att man här i allmänhet vansläktats från sina stora musikaliska förfäder, att man skändligt missbrukar de utomordentligt rika folks-anlagen för tonkonst och sång, att operakomponisterna efterjaga idel flärd och lättfärdig sinnekittling, och därvid så kraftigt understödjas av sina text-poeter, att ofta nog varje tecken till hjärta, förnuft, begrepp och sammanhang utebliver. – Min ståtliga Juno*), Schleiermachers lärjunginna, i vars angenäma sällskapskrets jag icke sällan tillbringar mina kvällar, har sagt mig, att den ovanföre nämnda »celebra penan« tillhör en viss här i staden boende Signor *Rossi*, som är Italienarnes nymodigaste och fruktbaraste teater-författare; man har av honom redan flera *band* skådespel. För att ge dig någon föreställning om denne skald och till vilken grad Italienarne vid teater-stycken, särdeles Operor, synas likgiltiga, jag vill ej ens nämna för snille, uppfinning, stilens skönhet, med mera sådant, utan rentav för allt slags vett och rimlighet, vill jag i få ord teckna planen av en Opera *Clotilda*, vars uppförande jag bevistade i Verona ...

Men vart, i all världen, bär detta av? J önsken ju – så försäkra åtminstone edra brev – att framför allt annat höra mina äventyr på resan hit från München: och nu vill jag införa er på teatern i Verona, utan att nämna ett ord om huru jag kom *dit!* – Med Clotildas *anmälan* har det visst ingen brådska. – Se här emellertid; om så behagas, *ändock* ett slags *litterär* underrättelse! tillkommen, innan jag vet alls därom. Den är, i alla fall, *inmot* så rikhaltig, som en och annan bland de vittra nyheterna hemifrån Även på de italienska »vitterhets-fälten« (för att tala som salig Gjörwell) börjar det nu gå stormigt till: mot en uppstigande *scuola* (eller *setta*) *romantica*, har en *scuola classica* redan trätt under vapen. Av denna senare har jag läst en och annan stridskrift; *sancta simplicitas!* Den andra torde väl ock ännu gå i

*) Fru v. Herz.

barnskorna ... Varför är det *äkta* i allting så sällsynt? och varför måste man själv så ofta därom taga miste?

D. 27 Mars.

Då jag nu på morgonstunden genomögnar vad jag skrivit, och stannar vid den sedolärande betraktelse varmed jag i går slöt och gick till sängs, märker jag, att jag råkat i en synnerlig lust att *moralisera* över mig och andra. Jag fruktar, att frestelsen därtill kommit från den kyliga väderlek, som alltsedan min oförgätliga njutnings-dag i Villa Borghese ofredat mitt Hesperien; **helst** som han emot min hälsa slutit ett anfallsförbund med mina rum, vilka understödjade hans operationer medelst iskalla stengolv, spisar utan spjäll, dragrika fönster och ostängbara dörrar. Dessutom hör jag dagligen sjungas utanföre på gatan, av en mitt emot mig boende spinnerskas gälla röst, en med moraler späckad folksång om rövaren *Masocco*, som på sin vackra hustrus bön överantvaradt sig åt Rättvisans arm, och nu sitter med denna maka fängslad i Castel S. Angelo. Hon har, ehuru själv oskyldig, begärt få dela hans fångenskap och hans straff. Resande främlingar strömma dit från morgon till afton, finna karlen hygglig, kvinnan underskön, och ropa att han bör benådas. En engelsman har nyligen skänkt honom några pund sterling för hans tobakspipa; kort sagt, hänryckningen är allmän. Enda svårigheten är att Kardinal *Pacca*, Roms närvarande Guvernör, ivrigt yrkar återförandet av Sixtus den Femtes barska system, och vill låta skjuta på stället alla rövare, tjuvar och banditer, de må vara hur *aimabla* som helst. Men hurudant än denne brottslings öde må bli, – och jag är frestad att avundas det, emedan han åtminstone intill sin dödsminut har en god och vacker hustru till sällskap, – så är det likväl nu *min* skyldighet att vara resbeskrivare och icke botpredikant. Högst belåten är jag därvid att få lämna *Rom* – nämligen *tills vidare* – obeskrivet. Det är en stad, som bland alla strängast fordrar att studeras med besked; och

ofullständigheten av de anteckningar, som jag redan skickat till vår väninna i Berlin för att av henne sedermera översändas till Dig, kan urskuldas blott därigenom, att det i en sådan mängd av ämnen väl är svårt att veta var man skall begynna, men tio gånger svårare att veta var man skall sluta. Mindre tungt belastat, flyger Minnet genom Tyrolen, Lombardiet och Toscana: välan! må pennan följa det i flykten! Men min dagbok visar mig, att vägen är lång; du får alltså ingenting ha däremot, om jag begagnar Verona och Bologna till viloställen.

Från München till Verona.

[23 Febr. – 1 Mars.]

Innan dessa rader träffa dig, känner du förmodligen av mitt lilla brev, daterat München den 22 Februari, att jag och Hjort skulle tillbringa den dagens afton hos *Schellings*, i sällskap med de utvaldaste av våra Münchenska vänner, och sedan vid midnattstimmman därifrån bryta upp, för att börja vår färd över Alperna. Vi hade överenskommit, att ur vänskapens armar och avskedsbålen slita oss just på den stunden, och omedelbart utanför Schellings port sätta oss i vagnen, på det att nästa dags morgongryning redan måtte finna oss ett gott vägstycke närmare till Tyrol, och nya föremål genast uppträda i välgörande kamp mot skilsmässans eftersmak. Så skedde ock. Hos Schellingska familjen funno vi Ny-Grekernes vän och auktorlige medborgare, vår älskade *Thiersch* med sin älskvärda maka, den livlige Diplomaten v. O***, den själfulla, av Goethe uppfostrade Målarinnan *Louise Seidler*, som nyss fullbordat en skön Wischnou (på Hertigens av Gotha beställning) och kort förut en ännu skönare bild av sin fosterfader, en bild, vars anblick bragte Schelling till tårar; med få ord: alla dem, som i München hade ut-

gjort vårt *dagliga* umgänge. Och så fingo vi med den förste klinga ännu en skål för Greklands återfödelse; med den andre för Tysklands konstitutionella enhet och frihet, som ej mindre i Bayern, än i Preussen, är dagens käraste samtalsämne; med den tredje för de milda gudomligheterna Wischnou och Goethe, att deras inflytelse på Lyckan måtte bereda åt fosterdottren vår avundsvärda lott – en snar Rom-resa. Naturligtvis tömde vi framförallt en toast till vår värd för hans »*Weltalter*,« och till hans hulda, sköna Fru för hennes lilla guldockige *Herrmann*, vilken nu åter, en Arminius liksom på nyårs-kvällen, bar sin scharlakansröda fotsida kolt, sin sabel och sin gyllne hjälm. Timvisaren skred på uret, den ömsesidiga rörelsen steg synbart, än en gång sammanklungo alla glasen för en lycklig, innehållsrik återkomst, och i mitt inre genljudade ånyo de gamla tonerna från Dresden, dem jag där hörde på den ljuvbittra avskeds-aftonen hos Calderóns översättare, Baron v. *Malsburg*, framlockas ur hans fortepiano av Isidori hand:

»*Ach! Scheiden und Meiden thut weh!*«

Resvagnen rasslade förbi fönstren, höll, och B**, klädd i pälsverk och beväpnad som en rövar-kapten, rusade trapporna upp-före att avhämta oss. Vilket avsked, isynnerhet från Schelling själv! lika varmt, som ur minnet outplånligt! – I de sista veckorna kom han ofta upp till mig ett par timmar innan middags-tiden; vi gingo då ut att spatsera i nejderna omkring München, och aldrig var han mera intagande än i dessa ögonblick. Våra samtal voro ej alltid vetenskapliga; icke sällan frågade han mig om min barndom, mina föräldrar, min ungdoms öden, och deltog som en släkting, en äldre bror, i allt vad han hörde. Då skildrade han ock, till ädelmodig återskänk, sin ännu levande, av honom högt älskade Moder, samt en mängd scener ur sitt eget märkvärdiga levnadslopp. Aldrig hade jag likväl vågat inbilla mig, att hans ynnest omfattade mig till den grad, som han under sammanvaron denna sista kväll omisskännligt visade och med

ord förklarade*) ... ord, som stå för evigheten ristade i mitt hjärta! Nog: just däri består det verksamma livet av stora själars ödmjukhet, att de med sin kärlek söka till sig upplyfta de små; ehuru dessa, liksom blommor i värman av morgonsolen, blott genom sin sällhet kunna vedergälla ljuset och omvårdnaden. – Han föreslog, att vi genom hela vår levnad skulle åtminstone i *brev* fortsätta våra samtal; döm, om jag emottog hans tillbud!

Två dagar förut hade jag föravskedat mig hos den oförgätlige *Friedrich Heinrich Jacobi*, vilken jag sannolikt ej i *denna* världen får återse**). Han skänkte mig, till ett minnestecken av sig och sin välvilja, en liten bok av sin ungdomsvän *Hamann*: »*Betrachtungen über die Heilige Schrift*.« Däremot, på hans begäran, lämnade jag honom en avskrift av mitt under Juldagarne författade skaldestycke »*Maria, die Mutter Gottes*; « – på hans begäran! Vad tycks? – Du minns, att denna sonett-krans, ursprungligen icke ämnad att visas för någon, likväl av en händelse kom att meddelas åt Schelling; du minns, i vilken glädje hans omdöme försatte mig. Men sedan hade den för båda filosofernas familjer gemensamma väninnan, Fröken Seidler, skvallrat om för Jacobi och hans Systrar, att jag skrev allahanda tyska verser, och att däribland några över Kristi Moder särdeles väckt hennes uppmärksamhet. Föreställ dig min förlägenhet, när jag, kort därefter, en kväll hos Jacobi, blev av denne så ytterst anti-katolske fi-

*) »*Sie haben meine Persönlichkeit durchgeschaut, wie mein wissenschaftliches Streben; Sie können drüber urtheilen, ob hinter der vielleicht harten und rauhen Schale etwas Gemüthliches und Wiederhallendes steckt; ich bin eben nicht leicht zu gewinnen, allein Ihnen gesteh' ich's unverhüllt, Sie haben mir das Herz aus dem Busen gestohlen.*«

Schellings ord enligt det handskrivna brevet.

**) Tyvärr slog denna förmodan alltför snart in: jämt ett år därefter, under min vistelse i Breslau, erhöj jag underrättelse om hans bortgång till en bättre värld. Den, som gav mig denna underrättelse, var Professor *Steffens*; med yttranden, vilka hedrade lika mycket hans oväldighet och hans hjärta.

(Senare anm. av Förf.)

losof, med hela hans omotståndliga och vördnadsbjudande älsk-värdhet, ålagd att vid nästa besök medföra och uppläsa denna *corpus delicti*! Men föreställ dig också min förundran, min angenäma överraskning, när han efter den med bävande röst började och fullbordade uppläsningen, täcktes yttra, icke blott att han ur den estetiska synpunkten gillade dem, utan ock, att han emot en så uppfattad katolicism ingenting hade att invända. Ja, ännu en afton till nödgade han mig föreläsa dem, i talrika åhö-rares närvaro; vilka, om de än i lönnedom tänkte annat, likväl av hövlighet instämde i värdens godhetsfulla försäkran. – Småle-ende gav mig likväl hans trogne lärjunge och med honom i sam-ma hus boende vän, Herr *von Roth*, en ädel, frisinnad Nürnber-gare, vid mitt gemensamma avsked från Jacobiska familjen och från honom, ett på hans försorg nyupplagt exemplar av »*D. Mar-tin Luthers Auslegung des Magnificat oder Lobgesanges Mariä*»; « så-som *preservativ*, sade han, mot Papismens inflytelser under min förestående Rom-färd. Utan att just till detta ändamål behöva den lilla skriften, har jag dock här i själva Rom genomläst den, och det med sådan förtjusning, att jag hade knäfallit för Lu-thers ande, om han ej själv så strängt förbjudit Helgonens dyr-kan. Mina tankar ilade därvid tillbaka till den i platonisk stil formade gubben Jacobi, vars personlighet visserligen ej är den *mest filosofiska*, men kanske den *mest estetiska* ibland dem, som i senare tider sökt lösa gåtan av Filosofiens och Religionens (d.ä. Platonismens och Kristendomens) förening. Måtte han alltid gynnsamt ihågkomma den nordiske pilgrimen!

Så när hade jag glömt berätta, att den muntra teosofen från Schwabing, *Franz von Baader*, kom till oss – enligt sin vana, ej långt efter soluppgången – samma dag, som var den sista av vår vistelse i München. Vi hade nyss förut i hans lantliga boning avlagt vårt avskedsbesök, men, oaktat vi sökt överträffa honom i tidighet, ändå ej råkat honom hemma. Även *han* var sig lik; djupsinniga blixtar från en förborgad värld omskiftade i hans

tal med kvicka epigrammer från den alldagliga. Under klockornas ringning från tornen (det var en söndag) anbefalldes han oss i alla goda andars hägn, och utvecklade för oss ännu engång helt fullständigt sin åsikt av *Tids*-begreppet, med anbud att till-sända oss ett par exemplar av sin ännu ej färdigtryckta uppsats över detta ämne. Liksom hans lilla bok »*Sur l'Eucharistie*«, en bland de kärnfullaste av såkallade *mystiska* skrifter, är också denna egentligen bestämd till förnäma – *Ryssars* uppbyggelse, och således författad på fransyska; ehuru på en lika o-fransysk, som den förstnämnda. Hans galliska skriftspråk, ganska lättfattligt för den som förstår *tankarne*, är till det mesta inhämtat ur St. Martins arbeten: och när denne, fastän infödd Fransos, är så obegriplig för sina landsmän, huru skall icke, vid bläddrandet i en Baadersk bok, varje Parisisk recensent slå händerna tillsammans över sitt huvud! – Dock, även många Tyska recensenter bära sig åt vid anblicken av Baaders namn, som såge *de Medusas uppsyn*. Slik förstening betyder väl allsintet, eller (vilket vill säga det samma) lika mycket, som Recensenters och Publicisternas omdömen i allmänhet; dessa det *tomma Ingentings* fåfänga, men outtröttliga bemödanden att *konstituera sig* till ett *Någon-ting*! Mellertid är visst, att Baaders skrifter, ehuru dyrbara för envar som äger nyckeln till dessa magiska klenoder, giva blott ofullständigt begrepp så väl om författarens rika själ, som hans ojämförliga konst att *muntligen* meddela och förtydliga sina satsar. – Enligt hans löfte, väntar jag här hans nya bok, tillika med ett beledsagande vänskapligt sändebrev. – Och härmed farväl, för *denna* gång farväl, angenäma och lärorika München! –

Natten var dyster; förgäves bemödade vi oss att inslumra. I dagbräckningen sågo vi de väldiga Tyrolska bergen komma oss allt närmare och närmare. Ofta hade jag från Bayerns huvudstad betraktat deras ömsom dunkla, ömsom skinande hjässor, nästan med samma känsla, som då jag i barnaåren bortom varje bergig syngräns föreställde mig ett underbart lycksalighets-land.

De voro ju skyltvakterne för Italien! – Den sydliga delen av Bayern är vilt romantisk, och erinrade mig livligt om vissa svenska skogstrakter, t. ex. Kinds och Värmlands. Äntligen begynte vi tåga uppföre bergsryggen, på en landsväg som tycktes vara gjord av jättar, anlagd för flera hundra år sedan av en bland Tyrols forna förstar, bruten genom fjällar, murad över branter och avgrunder. Sedan vi några timmar utan avbrott släpats uppåt, omgävos vi plötsligt ovanpå bergshöjderne av virvlande snöskyar, och luften, redan förut kall, men klar, förvandlade sig i ett gruvligt oväder. Det mildrades väl åter småningom; dock fröso vi så mycket under det vi ryckte in i själva det egentliga Tyrol, att vi oaktat alla pittoreska fjällar och dalar hjärtligt längtade efter värdshuset i Innsbruck. I Tyrol återfann jag fullkomligt den *svenska* vintern, och blev den ej kvitt förr, än Tyskan upphörde vara invånarnes tungomål. Sent på kvällen, sedan vi länge färdats i hundra bukter utmed dånet av den häftigt brusande Inn, upphunno vi omsider till vår tröst detta *Innsbruck*, som jämväl i Sveriges historia bekommit en plats, genom [Drottning Kristinas](#) vittberytade dårskap. Vi mottogos vid »den gyllene Örnen« av en språksam värdshusvärd, som på italienskt vis oupphörligt titulerade oss med »Ers Excellens«, och ej ringa skröt av att *Andreas Hofer* varit en man av hans egen [profession](#), ja, om vi ville sätta tro till hans ord, en av hans allrasåtaste vänner. Vi lämnade detta därhän, och gladde oss att i vårt sovrum träffa den hederlige Hofer själv, ehuru blott *in effigie*. Detta rum var nämligen så illustrerat, att icke blott Josef II, Kristian VI och Maréchal Lefebvre, utan ock denne hjältemodige lantman, som var en bättre karl än de alla, hade där njutit härbärge. Vilket allt var med prydliga inskrifter på väggarne bevitnat; liksom i en annan kammare (där tyvärr icke dess mindre vår betjänt inrymdes), att Gustav III där blivit logerad under *sin* italienska lustfart. Skulle ej, i ett så förnämt värdshus, »Excellenserne« finna sig just på sitt behöriga ställe? – Hofers kolorerade por-

trätt hängde tätt över min säng; och denna säng var, enligt värd-folkets utsaga, densamma, som hade över några nätter tjänt den Tyrolske Hövdingen till vilobädd, innan han i egenskap av landets Diktator tog sin boning på kejsrerliga slottet, där han förövrigt fortsatte sitt *tarvliga* levnadssätt. Du förmodar alltså med skäl, att jag insomnade under ganska allvarsamma betraktelser; sedan de, halva natten igenom, hållit mig och min älskade, gladlynte reskamrat vakna i samtal över svårigheterna att känna sig nöjd med sin levnads bestämmelse – svårigheter, dem likväl *han*, såsom varande filosof (och *fästman*), fann betydligt lättare att besegra.

Redan långt före det krig, i vilket Hofer blev kristendomens och frihetens martyr, var han överallt i Tyrol vördad för sin gudsfruktan och stränga rättrådighet. En tid hade han förestått ett litet värdshus *am Sande* i dalen Passeyr, och härav kom hans populära benämning *der Sandwirth*: sedermera förvärvade han sig genom häst- och boskapshandel en anseelig förmögenhet. Utkorad till anförare i uppresningen mot Fransoserna och Bayrarne, ansågs han och hörsammades av sina landsmän med en förtjusning, som gränsade till dyrkan. Därtill bidrog förövrigt icke blott hans mod, fromhet och redlighet, utan ock (sådan är folklynnet!) hans majestätliga *skägg*, i vilket menigheten tyckte sig skönja en tydlig symbol av härskar-visdom och gudomlig kallelse. Också är, på hans porträtt, detta skägg i sanning det dråpligaste, som någon kan önska sig. Från ett ungt och friskt ansikte – han var vid sin död en man i sina bästa år – svallar det ända ned till bältet i svarta, lockiga vågor. Lugn, och en viss rörande godhjärtlighet, äro de enda egenskaper, som bestämt uttrycka sig i hans anletsdrag. Starkt byggd, tämligen fetlagd, men i välbildade proportioner, målar-skönt kostymerad genom en dräkt, som utgör ett mellanting av en tyrolsk bondes och en officers, är hans gestalt en av dem, som lätt uppfattas och lätt kvarhållas av åskådarns minne.

Hela följande dagen, eller den 24, övervilades nu bland de hurtiga Innsbrucks-boerne; dock bestod vår vila i en nästan oavbruten rörlighet. Staden, med en icke obetydlig folkmängd, ser välstående ut; syskonligt omväxlar i dess byggnadssätt den allvarsamma forn-tyska prägel med den glättiga italienska; vilken likväl även här, liksom i Augsburg, syntes oss illa motsvaras av snöslasket och luftens alldeles ej hesperiska beskaffenhet. Åldriga stenbilder och målningar smycka sinnrikt åtskilliga byggnaders utansidor. Om Universitetet vet jag ingenting vidare att berätta, än att jag sett huset där föreläsningarne hållas. Däremot besågo vi desto mera sorgfälligt den stora kyrkan, där Gustav Adolfs dotter högtidligen övergav de grundsatser, för vilka hennes fader offrat sitt liv. Klockarn, lik alla klockare rik på *egna* historiska urkunder, visste mycket att förtälja om denna händelse. Ett med popplar och almar planterat fält, som under varje annan årstid sannolikt uppfriskar mången vandringsman, leder från kyrkan till den så kallade Borgen, eller Residenset, där landets provinsialstyrelse har sitt säte. Man sade oss, att vår ärlige *Sandwirth*, under de månader han bodde där såsom Herre över Tyrol, icke förtärt större summa än åtta och fyrtio Kreuzer om dagen.

Nämnda kyrka innesluter förövrigt i sitt sköte en ypperlig märkvärdighet; ett minne av germaniskt sinne och snille från den tid, då riddar-andan ännu ej upphört hos konstnärerne, emedan den ännu ej till fullo hunnit slockna hos förstarne och folken. Du minns, hur jag i det vördiga Nürnberg gladde mig över Helgonets gravvård i Sebalds-kyrkan: här fann jag ånyo en gravvård, som i förträfflighet, fastän av ett annat slag, fullkomligt tävlade med den förra. Den betäcker väl ej stoftet av ett Helgon, men dock av en man, som genom ett underbart ungdoms-äventyr blivit hjälten i en Legend, och vars blotta historiska bild, riktigt känd, ensamt förslår att locka till honom alla goda och rena hjärtans kärlek. Det är den fromme, poetiske, tappre jä-

garn och kejsarn *Maximilian den Förste*, vilken såsom yngling, under en stenget-jakt, räddades av en ängel från faran att omkomma på en för all mänsklig hjälp otillgänglig fjällklippa. Du påminner dig visst den vackra beskrivningen därom i första årgången av *vår Amalias Taschenbuch der Sagen und Legenden*. Han har valt sig denna sista lägerplats i mitten av sitt älskade Tyrol, och hans sonson Ferdinand I har låtit verkställa monumentet, enligt det förslag därtill, som Maximilian själv säges hava uttänkt. Mitt emellan en i tvenne leder uppställd livvakt av kolossala bronsgestalter, knäböjer den Avlidne i full kejsarskrud på höjden av den fyrkantiga marmorvården; tankfulla och ödmjuka, sitta vid dess fyra hörn *de fyra huvuddygderna* omkring; trappsteg av ädel stil föra upp till de i den skäraste carrara-marmor avbildade bedrifter och levnadsöden, som på gravvårdens fyra sidor, i halvupphöjt arbete, framställa ett lätt överskådligt sammandrag av sin hjältes historia. Varje väsentlig scen därav har sin egen tavla, är ett litet epos för sig; och skickligt har den snillrike konstnären, *Alexander Colin* från Mecheln, genom sexton pelare av svart marmor avdelat de fyra sidorna i tolv fält, av vilka vart och ett innefattar tvenne sådana tavlor, den ena ovan till, den andra nedanför, utan all sammangyttring och förvirring. Allt är utarbetat med den yttersta finhet, noggrannhet och bestämdhet, men fritt och rörligt; personer, grupper, slaktningar, riddarspel, frierier, de olika folkens olika fysionomier och manerer, klädedräkter, vapen, hästar, byggnader, – allt ger ett angenämt vimlande skådespel av levande sanning, allt är lika smakfullt i utförandet, som rikt och karaktäristiskt i uppfinningen. På varje tavla förekommer huvudpersonen själv, och är överallt, med sorgfälligt uttryckt skillnad i ålder, ett noga igenkänneligt porträtt. Tjugutret små vackra Helgonbilder av brons nedblicka från korets huvud-list på den bedjande Kejsaren; de äro av båda könen, och släktingar av Habsburgska huset. De stå där liksom lyssnande, för att med understödjande förböner

beledsaga Maximilians böner i flykten till himmelen: under det att på ömse sidor om gravvården de förr nämnda jättehöga gestalterna, till antalet tjuguuåtta, uppställda mellan de pelare som bära kyrkovalvet, högtidligt bevaka den kejsrerlige frändens vilorum. Dessa äro nämligen också män och kvinnor av dels verklig, dels åtminstone (i den tiden) trodd [skyldskap](#) med den Avlidne, t. ex. stamfadern Rudolf, svärfadern Karl den Djarve av Burgund, de undersköna gemälerna Maria och Blanka, Gottfrid av Bouillon, Östgöten Theodorik, den vittbesjungne konung Artur, och så vidare: i sanning konungsliga skepnader. Med talande anleten och majestätiska ställningar, kraftigt bärande sina malmtunga, men smidigt arbetade smycken av dräkter och rustningar, skåda de lugnt och allvarligt på det närvarande tidevarvets alltförmycket fjäderlätta söner. En hel människovärld av oräkneliga basreliefs-figurer, omgiven av femtioett (större och mindre) fristående bildstoder, är således detta monument utan tvivel värdigt den monark, som var *vän* av Pirckheimer och Albrecht Dürer.

Under mitt vistande i Nürnberg, där han så väl och så ofta trivdes, har jag samlat åtskilliga drag till en fullständig spegelbild av denne älskvärde kejsares lynne. Till prov blott ett enda. Då man ville förmå honom att straffa en otacksam människa, som rimmat nidskrifter emot honom, svarade han: »[Lasst den Schreiber laufen!](#) Solche Schimpflieder kommen und gehen wie ein Aprilschauer, und dauern nicht so lange wie das alte Lied *Christ ist erstanden*; über welches die Juden sich beschweren, dass es schon funfzehnhundert Jahre gewährt.«

Men nog om Maximilian och Bildhuggarn Colin, som även förfärdigat sin egen gravvård, på vilken i basrelief skildras huru Frälsaren uppväcker Lazarus. Du längtar förmodligen, liksom jag, ifrån de döda ut till de levande. Blott en blick in i ett sidokapell, kallat *silver-kapellet*, måste du ännu tillåta mig: icke på silvret, som redan är borta, utan på ett konst-alster, som gissas

vara också ett verk av Colins mejsel. Historien och skaldekons-
ten känna den sköna borgardottren från Augsburg, *Philippina
Welser*, vars kärlekshandel och äktenskap med Ärkehertig Fer-
dinand II av Tyrol givit dem ett av deras ljuvaste berättelse-äm-
nen. Det är hennes marmorbild, som här i svepningsskrud vi-
lar på en minne-sten, över vilken en mild skymning beständigt
gjuter sin halvdager. Stenen är, nedanom inskriften, sirad i bas-
relief med allegoriska föreställningar av ömhets- och barmhär-
tighetsverk. Ärkehertigens eget monument, mera prunkande,
fästade dock blott flyktigt mitt öga, som däremot gärna dröjde
på den enkla, men för hans gemål så ärofulla hyllningen åt kvinn-
lighetens högsta egenskap.

Eftermiddagen, just då vi som bäst vilade oss efter våra vand-
ring smöror, kom vår värd, Herr *Aloys Niederkircher*, plötsligt
upp till oss i ett särdeles krigiskt lynne; med famnen full av strids-
klubbor, genomskjutna fjäderhattar, nerblodade bondjackor, Ho-
ferska proklamationer, och mera sådant, svängde han triumfe-
rande i sin hand en sköldpaddsdosa, på vars lock han visade
bokstäverne *A. H.* och kastade sedan hela sin arsenal i en hög
mitt på golvet. I spåren följde tvenne kypar-gossar, som buro
ett slags naturalie-kabinett, innehållande knivskaft av råbocks-
horn, trädsnitt och kopparstick av tyrolerdräkter, en otalighet
av tandpetare, hornringar och i mässing infattade agater. Sedan
han med skyndsamhet, men likväl något mera omständligt, ut-
brett på ett bord dessa håvor, bjöd han oss med stolta åthävor
var sin pris ur den patriotiska dosan, och anmärkte att den var
en hedersskänk av Hofers ännu levande bror, samt just den sam-
ma, ur vilken *der Sandwirth* vanligen plägat snusa. Efter denna
inledning, och såsom kommentarier till de märkligheter han
stycke för stycke uppvisade, förtäljde han oss högst utförligt var-
jehanda om Tyroler-fejden, och vi överströmmades av en mängd
icke illa berättade anekdoter om hans landsmäns bragder. Det
kvinnliga könet hade i dessa tagit en nästan lika verksam del

som det manliga; och vi hörde gärna, huru han, på *sitt* vis rätt värtaligt, avhandlade det stora Horatianska temat »*Dulce et decorum pro patria mori*« – änskönt vi ej kunde förmärka, att han själv någongång sökt *besevla* den läran med sitt exempel. Bland andra minnen från denna stormiga tid sågo vi ock det av Hofers egen hand på stället skrivna original till den bekanta kungörelse, där han, genast efter sitt intåg i Innsbruck, förbjöd stadens fruntimmer att gå med blottad barm och nakna armar. En sådan klädedräkt, säger han, vore tjänlig blott att väcka förargelse, eller ock, vad än värre är, ohöviska lustar; den passade således ingalunda för *kristna* kvinnor. Du drager dig kanhända till minnes från den tidens avisor, huru Fransoserna och deras vederlikar gjorde sig muntra över detta kyska manifest, som likväl i sig självt har en så naiv ärevördighet. – Oväldiga och i krigsvetenskapen kunniga personer hava försäkrat mig, att Hofers, som genom sin död blivit så gott som *kanoniserad* i dessa bygders åminnelse, icke ägde det snille, den skarpsynthet för det helas ledning och den beslutsamhet för ögonblicket, som fordrades för den äventyrliga plats, varpå han ställdes av sitt varma hjärta och sitt folks kärlek. Må vara! Han uthärdade ej att se de tyrolska bergen vanhedras av främmande härskares bomärken; han trodde, att fädernes Gud och Kejsare ägde *ensamt* rättigheten att på dessa höjder, i dessa dalar bliva lydda; han ville, att männerna skulle bevara sin mandom och kvinnorna sina mödrars seder: och i förtröstan till Guds Moder, vars bild han bar på uppslaget av sin ofantliga, med en stor vildfågelsfjäder beprydda hatt, göt han sitt blod för sin vilja och sin övertygelse. Njute då hans försonade skugga i frid en så välförvärvad ära!

Det skönaste uppträdet av Hofers liv är hans död. Såsom fältherre hade han ofta nog visat obetänksamhet och villrådighet: såsom martyr överträffade han sig själv, och utplånade tillfyllest hågkomsten av varje begången svaghet. En väns förräderi *upptäckte*, sedan landet var kuvat, hans gömställe för Franso-

serna, som avsände honom fångslad till Mantua. Det var där, tidigt på en morgonstund, som han gick att skjutas. Han fördes då genom långa hopar av fångna Tyrolare, vilka man under talrik bevakning utsläpat på gatorna, på det att både Hofer och de skulle av detta ömsesidiga skådespel än hårdare straffas, och inse, att nu allt hopp vore ute för Tyrols befrielse. Högt gråtande störtade sig dessa landsmän och vapenbröder på knä, då de sågo sin hjälte föras hän till döden; alla sammanstämde i en **överljudd** begäran, icke till deras tyranner om skoning för honom eller sig, utan till den älskade hövdingen, att han till avsked måtte bevilja dem sin *välsignelse*. Han, utan att förändra sina anletsdrag, upplyftade vänligt och med värdighet sina händer, signade dem och bad dem »hålla ut vid samma goda mod, varmed han själv nu ginge den högste Domaren till mötes; han visste, att vad de gjort vore *rätt*, och skulle av Gud och Eftervärlden så anses, evad än Fransoserna därom månne påstå; förövrigt kände han inom sig en orubblig tro, att den himmelske Fadern ej kunde förskjuta deras oskyldiga böner, beseglade med så mycket blod och så mycket lidande; Tyrol skulle inom få år ofelbart vara återställt till sin forna Överhet och under sina gamla lagar, fastän *han* ej blivit funnen värdig att utträtta ett så dråpligt värv!« – Man ville förbinda hans ögon: han vägrade det, vände sig mot den klart uppgående solen, sträckte högra handen mot himlen, lade henne på hjärtat – och föll.

Vad hjälpte det att Fransmännen, med samma usla barnslighet, som bragte dem att i Schweiz förstöra benhuset vid Murten, smädande nedrevo korsen, som Tyrolarne upprest över sina för friheten fallna kamraters gravar? Tyrol är nu *ändock* befriat; och oförgängligare, än korsen, lever i dessa bergsboers bröst minnet av de slagna och deras hövding. – Har Österrikiska hovet uppfört sig tacksamt mot detta trogna folk? Meningarne därom äro i Tyskland ej delade.

Och nu – lämnom för denna gång den hjältemodige bonden,

vars simpla snusdosa jag ej utan rörelse vände mellan mina **klemmiga** författar-fingrar. För Dig behöver jag väl *minst* ursäkta, att jag så länge vid honom uppehållit mig! –

Tyrolarne äro ett lika glättigt, som kraftigt människoslag; man märker grannskapet av det italienska levnadssättet, stojande och lustigt, gärna sökande sig utrymme under **portiker** och i fria luften. Föröfrigt är, av Innsbrucks märkvärdigheter, den största märkvärdigheten Innsbruck själv: ett i sin art mera förunderligt läge, än denna stads i den pittoreska Inn-dalen, låter näppligen tänka sig. Man må ställa sig i vilken betydligare gata som helst, så har man i dess ända utsikt åt ett fjäll: staden är innefattad i en ring av Alper, med sluttningarne klädda av täcka lantgårdar och byar, högre upp ängar och med enstaka kojor försedda betesmarker (från vilka nu den kallare gårdagens snö redan var bortsmält), över dessa åter mörka skogar, och äntligen, till sist, blanka snöhjässor ovanpå. När solen skiner på allt detta, kan man ej begära ett grannare skådespel. Tiden medgav blott en kort aftonvandring i nejderna; man visade oss på något avstånd det åldriga slottet *Ambras*, bekant för den dyrbara samling av forntida vapen och tornerspels-minnen, åt vilken det ägnades av Philippina Welsers ridderlige gemål. Tyvärr funnos dessa skatter ej mera där: de blevo år 1809 räddade undan Fransmän och Bayrare till Wien*); men Tyrolarne klaga bitterligt, att sedan aldrig hava fått dem tillbaka.

Om kvällen hörde vi på gången utanför våra rum vackra kvinnoröster, och en melodi, som trängde genom märg och ben; vi gingo efter ljudet, och se! tvenne unga flickor sjöngo vid **table d'hôte** tyrolska folkvisor. Vi bådo dem genast komma in till oss; de kommo, och sjöngo för oss allt vad de kunde, ända intill midnatten. Vi voro utom oss av glädje. Ack! om Du varit där med;

*) Denna samling fick jag, ett år senare, betrakta å dess nuvarande förvaringsort: det kejsrerliga lustslottet *Belvedere*, uppbyggt av sin forne ägare, den odödlige fältherren Prins *Eugene*.

jag är viss, att stora tårar av lycksalighet skulle ha tillrat utför dina kinder. Isynnerhet när du fått höra en, som börjas: »*Wann ich in der Früh' aufstebe*«, – jag tänkte då på Dig! Denna melodi med de enfaldiga orden därtill, är den bästa karaktäristik av Alp-livet, den bästa *charta över* Tyrol. Naturligtvis yttrar sig i de tyrolska sångerna, liksom i våra inhemska, skogs- och bergsbo-sinnet; men utom *denna* gemenskap andas de bestämt en alldeles skiljaktig beskaffenhet. I *våra* härskar mer det Tragiska, Magiska och Chevalereska: i *dessa* åter mer det Naiva och Idylliska; man hör ett folk av herdar och jägare utgjuta sina hjärtan. Utom några härliga gamla Koraler och vissa bland våra skandinaviska folkvisor, har jag ännu aldrig hört en musik, som så trängt in i mitt allrainnersta. Det är obegripligt, huru *Gessner*, en man som visst ej var utan poetiskt anlag, kunde leva i Schweiz, i grannskapet av Tyrol, i ett land, bland ett folk, där *berde-idyllen* ännu i *verkligheten* fortfar, och likväl ej förmå bemäktiga sig den ringaste skymt av *verklig natur* åt sina egna fadd-söta, på allt individuellt liv blottade idyller. En enda sådan visa, som den sistnämnda, borde öppnat hans sinne för den *sanna* lantmans-enfalden och dess poesi. – Vi tackade Gud för den lycka, att vi fingo höra dessa visor just i själva Tyrol, och av *infödda* sångare. Det egna sättet att sjunga dem, det över hela Tyskland under namnet »*Jodeln*« eller »*Joblen*« vittfrejdade ljudbrytandet, som tycks uttrycka ett mångdubblat omväxlande återskall av vallhjonsröster och jägarhorn mellan bergen, har så förunderliga tonledning, tonsprång och tonfall, att de väl omöjligt kunna frambringas av andra halsar, än dem som haft Alperna till sångskola. Mellertid härmar man dem så gott man kan, särdeles vid Universiteterna, där, såsom bekant är, i Tyskland beständigt föres en art skogs- och jägarliv. Ja, i Jena har *Senatus Academicus* nödgats utfärda ett förbud att »*more Tyrolensium inconditos clamores edere*,« emedan det hände sig där i ett vid stortorget beläget flervåningshus, som beboddes av idel Stu-

denter, att alla fönster, en lång tid bortåt, sågos öppna från morgon till kväll och fullproppade med skjortarmade *Minerva-söner*, som *jodlade* hela dagen igenom i så allmän kor, att staden därvid blev liksom dövtum, och all dess handel ochandel höll på att avstanna.

Men de unga Sångarinnorna skänkte oss ej blott genom sina visor en poetisk njutning; även deras egen levnads historia är högst poetisk. Värdfolket berättade den. De äro egentligen tre till antalet: fader- och moderlösa, i en ålder mellan femton och tjuå år, leva de i en liten hydda utanför Innsbruck, och försörja sig nästan blott genom sin sång, de gå var dag in till staden, eller ock bli de efterskickade, att sjunga för musik-älskare och resande sina enkla kväden. Två äro systrar, och den tredje, arm och utan föräldrar liksom de, hava de upptagit i sitt sångförbund. Denna, som är den vackraste, sågo vi först om morgonen därpå, då vi beställt dem till oss att ännu engång upprepa sina sångstycken. Då sjöngo de ock en ballad, som handlade om *Sandwirth Hofer* och hans bedrifter; de stodo framför hans bild, och hans fryntliga ansikte tycktes med nöje lyssna till sitt namn, som så tacksamt klingade på läpparne av landsens döttrar. Naturen har begåvat alla tre med ypperliga röster; de ha inövat sig med varandra på egen hand att sjunga i olika stämmor, och de utföra det hela med en styrka, en värma, en harmonisk noggrannhet, ett musikaliskt förstånd, som ej nog kunna berömmas. Täck och renligt klädda, äro de lika fria från alla tiggarmaner, som från alla de tecken, på vilka man igenkänner en förlorad eller åtminstone förminskad ärbarhet. De komma in blott till den, som befaller det; göra vid dörren en blygsam, men ledig nigning, stiga sedan hastigt framåt och ställa sig mitt på golvet i en trekant, se blott på varandra, och begynna i ögonblicket sin sång. Även då, när denna tolkade den friska, obestöjade sinnlighet, som i dylika folkvisor ej sällan med den djärvaste uppriktighet förräder *sin* andel i Kärlekens mysterier, syn-

tes de förhålla sig därvid nästan lika medvetslöst, som rosen, när hon står mitt i solskenet såsom en offentlig sinnebild av Naturens mest brinnande vällust. Blott ett par gånger, när vi, som ej till alla delar förstodo Tyroler-dialekten, frågade dem om betydelsen av ett par dunkla uttryck, blevo de en smula förlägna; men detta hindrade dem ej, att med den oskyldigaste uppsyn i världen meddela oss den högtyska översättningen. Sedan de sjungit så mycket de orka, slå de äntligen upp sina ögon mot den resande åhörarn, och fråga med en barnsligt vänlig min, beledsagad av en ny sirlig nigning, om de varit till nöjes? och försäkra, att de nu ej förmå sjunga längre; man vore ju en barbar, om man sparsamt betalte dem deras näktergals-möda! Därefter tacka de med ännu en nigning, djupare än de förra, för vad de fått, och försvinna med ilande steg ur ens åsyn. Man sade oss, att de (i förhållande till sina behov) rikligt uppehålla sig genom sin konst och tvivelsutan snart nog skulle finna hederliga friare. – Kan något behagligare ämne uppfinnas för en Romans? –

Så satte vi oss äntligen d. 25 åter i vagnen: hela dagen åktes, och hela den följande natten; det förekom oss, som hade vi nu tagit ett högtidligt avsked ej blott från Tyskland, utan från Norden i allmänhet – och jag kände i mitt innersta en ordentlig hemsjuka. Det är en förträfflig inrättning, att man har Tyrol på gränsen av Italien; man erhåller hela intrycket av den germano-gotiska naturen, i samma ögonblick då man övergår till dess motsats, på engång fullkomligt sammanfattat och djupt. Skall det ej mot alla Hesperiens retelser hålla ut sitt riddarprov? –

Åter bär landsvägen uppåt, slingrande sig fram genom tusenfaldiga bukter och branter. – Inn-dalen ligger vitt nedanom oss och försvinner i den snö, med vilken den sista natten varit frikostig. – Den trotsiga naturen utvecklar allt djärvare och skarpare former, ehuru landet, långt mera bebott än våra svenska skogsbygder, jämväl i sina ödsligaste taylor bibehåller en viss

gästfri vänlighet. Kylan tilltog i mån av trakternas högläntare läge, men utan att nedstämna eller förslöa oss. Posthusen*) blevo ständigt mera romantiska, och forellerna ständigt mera läckra; folket förblev sig överallt likt: okonstlat och hjärtligt. I den täcka köpingen *Steinach* sågo vi utanpå väggarne målade hela processioner och härfärder, i ålderdomliga dräkter. Detta (stundom rätt skickligt gjorda) fresko-måleri är icke ovanligt på de tyrolska husen, vilka, särdeles de förmögnare lantmännens, gärna framställa till vandrarens uppbyggelse åtminstone någon helgonbild och något bibliskt varnings- eller tröstespråk. Väggarne äro föröfrigt ej sällan strukna med ljusa, glada färgor; och byggnadssättet, ett mellanting av tyskt och italienskt, med betydligt avplattade tak, med gallerier som gå utanföre runt omkring varje våning, och en liten pryddig klocka över mitten av husets framsida, ger en anblick, som i trevlighet överträffas endast av invånarnes egen. Karlarne se raska ut i sin lediga jägardräkt, med breda lädergördlar, och bössan på ryggen: runda, med breda skyggen försedda hattar, ofta gröna och på en sida uppfästade, beskugga deras brunlätta, kraftigt tecknade ansikten; och på dessa hattar bära de ett heders-märke, som utvisar i vilket mått dess bärare tilltror sig vara *man för sig*. En större fjäder av någon vild fågel utgör detta kännetecken, och flerfaldigas allt efter som bedrifter och självförtröstan tillväxa; den nämligen, som äger (eller tror sig äga) styrka och vighet tillfyllest, att kunna mäta sig, om så påfordras, icke blott med en fullhaltig man, utan ock med två, tre eller flera, tillvällar sig ett lika stort antal fjädrar till hattprydnad. Kvinnorna, likt männen friska och starka, bruka manliga hattar; långa hårflätor och röda, sirligt åtsnörda livstycken, giva åt de vackra och välväxta ett ännu fördelaktigare utseende; vilket likväl ej gäller om de många kjortlarne, som äro hopade på varandra med löj-

*) Att med *posthus* här menas *gästgivargårdar*, är troligtvis för de flesta av mina läsare onödigt att anmärka.

ligt överflöd, löjligt särdeles i förhållande till dessa plaggs understundom förvånande korthet. De rika bära omkring livet en massiv silverked, och därvid fästad en ansenlig nyckelknippa. Man tror sig förövrigt se idel hjältinnor; och de unga ibland dem likna förmodligen lantflickorna i det närgränsande Salzburg, om vilka i München berättades, att deras temperament lätt nog kan uppeldas, men att uppeldaren måste vara utrustad med »Herakles' heliga styrka,« om han ej sedan vill avskedas med *stryk*. Detta missöde har, såsom enskilda bekännelser förtälja, drabbat mången Resande, och bland andra i fjol ett par Engelmän, som företogo, från nyssnämnda huvudstad, en utflykt till Salzburgs arkadiska sommar, men vid återkomsten bedyrade, att deras lågor aldrig hädanefter skulle tändas på *berdinnors* altare. Man hade avslagit herrarnes erbjudna penningar, man hade sagt sig väntat helt andra bevis på deras redbarhet, och handgripliga demonstrationer av *amazonisk* art hade slutligen inskräpt *nervus probandi* av den icke just i *attiska ordasätt* givna förmaningen Flickorna ha rätt! *Thalestris* var skapad endast för Alexander.

När en Tyrolare är *narraktig*, så är han merendels en mycket originellare och putslustigare narr, än andra narrar i allmänhet: den stolthet, den oskyldigt självförnöjda jaghetskänsla, som bildar ett grunddrag i detta folks lynne, övergår då till det tokroligaste (men också ofta vämjeligaste) prunk och storskryteri. Även *våra* bergsboer äro lätt därtill benägna; men *dessa* gå dock längre i konsten, emedan deras sinnelag är långt mera *sangviniskt-koleriskt*. Så träffade vi i Innsbruck, utom vår värd själv, ett dråpligt exemplar till, som sade sig vara hovskräddare hos denne. Då han första gången steg inom vår dörr, presenterade han en icke fullt *sex kvarter* lång, men i fotsid slängkappa och hög trekantig hatt inhöljd skräddar-figur, med vilken han, tiggande och ogement gravitetisk, framträdde mitt i salen till ett bord där Hjort satt och skrev. Dit anländ, slog han med en för-

undransvärd behändighet kappan till båda sidor, satte på golvet sin trekantiga hatt (som ägde hälften av hans egen höjd) och på bordet sin snusdosa, utan en hälsning, utan ett ord; tills han omsider, sedan han först tagit sig en pris ur dosan, under en liten lätt bugning vände sig till Hjort med en gäll stämma och detta spörsmål: »Was befehlen Sie, mein Schatz?« Av skratt blev man honom länge skyldig svaret på frågan: men detta upptog han ganska illa; sedan trettio år, sade han, vore ingen annan än *han* den »Gyllene Örnens« liv- och stats-skräddare; och i följd av detta höga ämbete (»denken Sie«, sade han, »bei dem Herrn Aloys Niederkircher selbst!«), beklätt med så långvarig ära, ville han mana ut B** på envigeskamp, emedan denne djärvdes yttra, att man i Paris bättre lagade byxor. Slutligen blidkade honom Hjort med den försäkran, att i London däremot alla Lorder och Gentlemen buro sina byxor lagade enligt *hans* metod; varav han fann sig oändligt tillfredsställd, och anmärkte med dämpad röst: »Das glaub' ich wohl! Drum sind auch die Engländer ganz andre Leute als die Franzosen, und werden immer diesen Ruhm behaupten.« – Att åtskilligt sedefördärv i senare tider börjat insmyga sig bland detta redliga och tappra bergfolk, påstås och är sannolikt; isynnerhet det slags uppblåsta och med plump ärlighet braverande flärd, som ofta nog förekommer hos våra Dalkarlar, och nu säges vara i Schweiz allmän, ja även till någon (icke så ringa) del hava inrotat sig i Norrige. Jag menar det genom främlingars och känslösamma åskådares lovord så lätt uppkommande högmodet över en patriarkalisk levnads-enfald, vilken just genom reflexionen över sig själv förlorar sin oskuld och med densamma hela sitt värde. Mellertid lär med Tyrolarne samma förhållande häruti äga rum, som med Dalkarlarna, bland vilka mången idkar sitt *dalkarlskap* såsom ett slags (mer och mindre *indräktigt*) yrke: nämligen att man bland *dem*, som bliva hemma i sitt land och där nära sig, mera sällan råkar dylika storskrytare av dygd och redlighet; var-

emot de *kringvandrande* (som t. ex. *utom* Tyrols gränсор titulera alla människor med *Du*, fastän denna förtrolighet redan blivit *inom* dessa gränсор nästan överallt avlagd) berättas vara, till mesta delen, vad man i Sverige kallar *stora klippare*.

Överallt mötte oss minnen av Hofer av *insurrectionen* och dess »*briganter*«: den fransyska benämningen på de upproriska bönderna har nu av dem blivit förvandlad till en *äretitel*, med vilken man hedrar var och en, som deltagit i denna fejd. *Der Sandwirth* är Tyrolarnes Karl XII: alla postiljoner talade om honom med gamman och vördnad, alla krogvärdar skröto, liksom deras förnäma medbroder i Innsbruck, att han var utgången ur *deras* ädla skrå; varvid någras miner antydde, att ingenting vidare än *tillfället* hade felats dem själve, för att förvåna Europa med *samma* storhet; men den vore i alla fall befintlig inom deras bröst. På ett ställe berättade oss en gumma, som i det blodiga året 1809 förlorat sina söner under Hofers befäl, att hans boningsort *Sand* ej var långt därifrån avlägsen, och att han i forna lyckligare dagar, då han ännu var blott en fredlig och välgörande granne, hade vid hennes bord tagit mången »Schnaps« under glada och uppbyggliga samtal. De flesta stugor buro på väggar eller dörrar, vanligtvis mitt ibland en grupp av Kristus- och helgon-avbildningar, någonting som skulle föreställa Hofers porträtt. Korteligen, han har blivit sitt *folks man*: och detta till den grad, att till och med här i Rom den gamle tyrolske landskapsmålaren *Koch*, som ej på tjugu eller trettio år sett sitt fädernesland, blir uppglödgd nästan till Bersärksgång, så ofta han hör ljudet av Hofers namn. Nyligen har Kronprinsen av Bayern, som nu vistas här i Rom, umgås med idel konstnärer och överallt uppträder i den såkallade *forntyska dräkten* (en dräkt, som i hans egen Faders rike är förbjuden), gjort gubben *Koch* den hjärtefröjden, i ett aftonsällskap hos Fru von Herz, att sammanklinga sitt glas med hans och därvid föreslå – Andreas Hofers skål!

Aftonsolen fann oss i den högsta och kallaste regionen av detta Alp-land. Besvärlig nog var oss föreställningen om den analkande natten, som vi föresatt oss att genomvaka, eller åtminstone *genomåka*: men så visste vi ock, att vår vedermödas bittra kalk vore på upphållningen, och att han redan av nästkommande morgonstund skulle bytas ut mot den första nektar-bägarn. Dessutom var B**s resvagn, ehuru icke stor, likväl bekväm, och så inrättad, att vi där alla tre kunde få tak över våra huvuden, så ofta vi ej uthärdade sitta »*sub Jove frigido*.« Mellertid jagade varandra, i vildaste omväxling, utsikt på utsikt av kala klyftor, dunkla granskogar, isbetäckta fjäll, små spridda slätter med människoboningar, brådbranta stränder av forsande bergströmmar och vattenfall. Liksom borde vi arma Romfarare först avlägga ett besök hos det luftiga borgerskapet i den av Aristofanes och Goethe förhärligade staden *Molngöksborg**), höjde sig jorden med oss oupphörligt, ända tills vi uppnått spetsen av *Brenner*; ett berg, som på denna vägen är det högsta bland de Alper, genom vilka Tyskland skiljes från Italien. I posthuset, på hjässan av berget, spisade vi ett mellanting av middags- och aftonmåltid, samt förtärde för sista gången Tyrolska foreller. Vi uppasades därvid av fyra vackra, men jättestora systrar: vid var och en, som *särskilt* kom in i vårt rum med något glas, någon rätt o. s. v. tyckte vi med ny förvåning, att hon var ännu jättelikare än den sist sedda; jag har aldrig skådat mera högvuxna, aldrig mera grovlemmade, men dock väl, ja skönt proportionerade kvinnor. Alla fyra voro ännu ogifta: vilka *Sigurdar*, sade vi åt varann, måste *de* vara, som våga rönet av dessa Valkyriors kärlek! De syntes dock äga ett ganska mildt lynne, och voro utmärkt fryntliga. Vi hade från München medfört ett par flaskor cyper-

*) *Nepbelokokkygia*: så heter, på original-språket, i Aristofanes' lustspel *Fåglarne* den *chimäriska* huvudstad, vilken dessa vilja uppbygga mitt emellan himmel och jord, på publicisten Peisthetäros' förslag. Goethe har av detta lustspel utgivit en fri, men ofullbordad bearbetning.

vin, att tömmas ovanpå Brenner: i detta vin, varom Bellman med skäl anmärkt att däruti »paradiset blommar«, drucko vi nu Italiens skål; och den låga, ensliga stugan, kring vars knutar en vinterstorm just som hurtigast rasade, hindrade oss ej att redan känna oss betydligt italienska till sinnes. Otaliga floder, åar och bäckar hava på denna bergsrygg sina källor, som under mycket brusande och dånande fördela sina vatten; några strömma nedåt Tyskland, andra, stundom upprunna blott få steg från de föras ursprung, nedåt Italien. Den största bland dem alla, *Eisack*, beledsagar länge vägen till Verona, häftigt svallande genom fjällklyftor och dalar, ömsom försvinnande, ömsom återkommande mellan sina höga, skarpt buktiga bräddar. Vål började nu småningom landsvägen att slutta och sänka sig mer och mer utföre åt Lombardiets fält: men ingen skymt förspordes ännu av Armidas rike; tvärtom fortfor samma dystra natur att hålla oss sällskap, och för att bekomma intrycket fullt, uppässades vi även i köpingen *Sterzing* av fullkomliga jätte-mör. Också var det på en vidsträckt mosse vid denna köping, som kvinnfolken, gamla och unga, under Hoferska kriget engång spände sig för hövagnar och gingo löst på fronten av fiendernas troppar, som icke begrepo vad detta antåg åsyftade, förrän de bakom hölassen förborgade männerna hälsade dem med skurar av säkert riktade kulor. Att den härpå naturligtvis följande återhälsningen lika litet skonade det ena könet som det andra, bekymrade ej de förbittrade amasonerna: de togo bössor dels ur hölassen, dels från sina stupade makar, söner, bröder och fästmän, förklarade sig varken ämna giva eller taga pardon, laddade outtröttligt och sträckte den ena fransosen efter den andra till jorden. – All själsodling duger till intet, om ej ett sådant folklynne slutligen blir blomman av all civilisation. – Av dessa *brigantinnor* leva många ännu, och behandlas med synnerlig aktning av det yngre släktet, för vars ögon de redan äro omgivna med en sagolik glans. Jag såg själv en, som ännu icke hade fyllt sitt tjuguatton-

de år, och som hade bevisat drabbningen vid Sterzing såsom aderton-årig jungfru. Vilka flickor! Huru många ämnen måste ej bland dem finnas till både **Gudrunor** och Brynhildor!

Omkring staden *Brixen* vidgade sig den smala, av himmels-höga klippor omslutna Eisack-dalen, och naturen tycktes antaga en mildare, ja sydligare prägel; åtminstone så vitt vi kunde förmärka med sömniga ögon, under striden mellan dagning och nattmörker. Men tålmodet måste vidare prövas; och vi sågo den uppgående morgonsolen rätt trumpna till mötes, åter kringmusicerade av Eisacks vilda strömkarlar, åter begravna i trånga, hotande fjällpass, genom vilka vi manade postiljonerna att jaga sina hästar allt vad de kunde, emedan vi dubbelt fröso av nattvak och av luftens kyla. Med aldrastörsta nyfikenhet avbidade vi således den vittberömda plötsliga klimatförändringen, som enligt alla Tyskars, alla resbeskrivares påstående skulle förnimmas genast efter nedkomsten från Brenner. Vi framryckte från station till station, tillryggalade de ännu tyvärr lika *nordiskt* pittoreska orterna *Kollmann* och *Deutschen*, fröso lika fördömt, och blevo äntligen övertygade, att detta trolleri, liksom så mångt annat, ägde tillvarelse – blott i resbeskrivningar och poetiska dagböcker. Men – föreställ dig vår förundran! Under det vi som ivrigast knotade och svuro över alla sentimentala **voyagerer**, alla landstrykande illusionsmakare, och överenskommo att i *våra* res-berättelser hålla oss obarmhärtigt vid nakna sanningen, kände vi mitt i samtals-nitet hettan av en oförklarlig värme, som hastigt gjorde våra nyss förut mot kölden otillräckliga reskläder högst besvärande. Vi sågo oss omkring, och se! den efterlängtade klimatförvandlingen var redan inträffad, inom mindre rymd än en svensk fjärdingsväg, så skyndsamt, att vi ej hunnit märka någon förmedlande övergång. Liksom framkallad ur fjällen genom ett verkligt trollslag, utbredde sig, nedan om en sluttning på vilken i detta ögonblick vi befunno oss, den leende dalen omkring *Bozen*, med vingård vid vingård så långt

blicken kunde nå, och rörlig av arbetande män och kvinnor, som i lentygs-ärmar, med halvöppna västar och livstycken, befästade spjälkar åt rankorna, grävde omkring fikonträd, och så vidare, under synbart lindrig möda. Åsnor och mulor, dels lastade med vintunnor och annat italienskt husgeråd, dels bärande magra, men välbildade och smidiga människo-gestalter med spetsfundigt svartögda ansikten, tågade oss förbi, under det vagnen rullade allt fortare och fortare utföre åt staden i *tavlans framgrund*, och vi blott i flykten kunde uppfånga ett och annat av de glättiga, högljutt pratsamma *vignerolornas**) bespejande ögonkast. De höga bergen, som ännu fortfara, men med mildare konturer, draga sig åt söder att omfamna den tjusande *Adige*-floden, skydda mot det norra Tyrols vintervindar den lyckliga dalen, som obehindrat sunnanifrån upphämtar all blidhet i luft och väderlek; en underbart färgad, men dock fullkomligt genomskinlig doftslöja, som är en alldeles egen skönhet hos de italienska bergen, flöt omkring klippornas väggar och höjder, och en molnfri himmel glimmade över alltsammans med *outsäglich* klarhet. En timma förut hade vi ännu haft att beställa med frost och snödrivor; nu dammade vägen, vi avklädde oss överrockarne, och söngo i full korus:

»*Kennst du das Land? wo die Citronen blühn*« ...

Så inryckte vi på förmiddagen i Bozen: en täck stad, som väl räknas till Tyskland, men redan till det mesta bebos av Italiennare, och kallas på deras tungomål *Bolzano*. Den är icke stor, men livlig genom sin handel och vandel. Särdeles kom den på eftermiddagen i rörelse, då allt vimlade om vartannat på äkta italienskt vis, mellan rader av åskådare, som fördrevo tiden med detta ljuvliga »*far niente*«**), vilket egentligen blott söder om Al-

*) *Vignerola*: vingårds-sköterska, vingårds-tärna. Egentligen (åtminstone i trakten omkring Rom) kallar man så vingårds-arrendatorernes och vingårds-brukarnes hustrur och döttrar; vanligtvis tänker man sig vid denna benämning helst de *sista*.

**) *Göra intet*.

perna är hemmastatt; **det behandlas där med en viss högtidlig överlåtenhet**, liksom det viktigaste bland alla människovärv. Också erforo vi här det första provet av denna nations obeskrivligt barnsliga nyfikenhet. Knappt hade vi dröjt på värdshuset fyra minuter, så var fjärdedelen av Bozens folkmängd, varibland tretton kejsrerliga **chasseurer** och många välklädda herr-personer, församlad på torget omkring vår vagn, för att gapa på den och på oss, såsnart vi syntes ovanföre i fönstren, såsom på den största märkvärdighet; nya skaror tillkommo, och i två dryga timmar, eller så länge vi stannade kvar, förblev ock denna folkmassa kvarstående i samma beskådning. Byggnadssättet var nu i det mesta italienskt. Manfolk av pöbeln, som bära och draperasina trasiga överplagg i likhet med den forna romerska **Togan**, äro för nordlänningar en överraskande anblick.

De bergdälder, genom vilka den bredare och majestätligare Adige håller den resande sällskap i stället för den larmande Eisack, tävla med det norra Tyrol i djärv skönhet, men med en glättigare stil och färgton. Vi ankommo sent på aftonen till vårt viloställe, i en eländig stadshåla, kallad *Salurn*; man finner där det värdshus, som på denna väg är det *sista* tyska. Det befanns just inte särdeles trevligt; likväl sökte värdinnan, en gammal änka med tilltagsen uppsyn, att efter all sin förmåga tillfredsställa våra fordringar. Fastän på denna yttersta tyska poststation ännu tyska språket *kan* förstås, talas det dock (liksom på de närmast föregående) av själva de tyska innevävarne högst korrumpert, och i Salurn hörde vi runtomkring oss nästan bara italienska samtal. På ett besynnerligt sätt blev jag här, vid gränsen mellan Tyskland och Italien, erinrad om mitt avlägsna fädernesland. I vårt sovrum hängde nämligen ett kopparstick, som föreställde *Anckarström*, stående på schavotten i halsjärn och **schubbskinns-päls**; en fransysk underskrift, som var stilerad ungefär likt en *avis au lecteur*, beskrev helt patetiskt hans illgärning.

D. 30 Mars.

Ännu fortfar det att regna och vara kyligt. Men jag är ändå tämligen lättlynt: Koch har föreläst ur Abraham de S. Clara, en fröken Elise** från Wien har sjungit för mig vid gitarr de aldrasötaste österrikiska folkvisor, och på Caffé Tedesco har jag haft ett lärorikt samtal med den underlige, men förträfflige Rückert. Bakom mig i rummet fladdrar en eldbrasa av pinjer, oliver och torra vinrankor, med mycken vällukt, men ringa värme-spridning; omkring henne går B** omtänksamt, »*ligna super foco large reponens*«, och ivrigt fåktande med en pust i handen, emedan vissa oformliga trädklabbar ej vilja brinna. Den höga, poetiska kaminen anser för övrigt under sin värdighet att kvarhålla någon värma, och det faller sig kärvt nog för Nordmän att vänja sig vid detta lands eldnings-anstalter. Under så *fatta* omständigheter ser jag intet klokare beslut kunna tagas, än att oavbrutet sysselsätta mig med minnesteckningar av min hitresa – och med den vida skönare åminnelsen av mina Vänner.

Mellan *Salurn* och *Lavis* begynner det egentligen såkallade *italienska* Tyrol, som sträcker sig till *Volargine*, en ort icke långt ifrån Verona. Hästombytet vid *Lavis*, där vi nu för första gången befunno oss bland ett alldeles främmande folk, vars tungomål vi kände nästan blott ur böcker, gick för sig bekvämligare, än vi hade förmodat. Man förstod och hörsammade i blinken det halva dussin fraser, som vi av försiktighet hade repeterat med varandra i *Salurn* på morgonstunden, och vi förstodo tillbaka utan möda det mesta av vad man sade oss, fastän de många *slantiga* pojkarne, som omringade oss liksom en likvakt och med de gällaste röster alla talade på engång, gjorde oss i begynnelsen något bryderi. Dylika pojkar, som längre söderut vanligtvis överhopa den resande med tiggerier, vilja häruppe vid gränsen förtjäna några ören med att gagna honom såsom tolkar. De visste likväl knappt ett och annat ord Tyska; men deras lingvistiska

talang lät ej begränsa sig inom en så trång krets: när jag och mina reskamrater språkade med varandra, vilket då, liksom alltid *oss* emellan, skedde på Svenska och Danska, trodde de att vi oupphörligt talade om skjuts eller förtäring, och översatte därför ömsom för postmästaren, ömsom för hans betjäning våra samtal så *konstruerade a priori*, att slutligen både vi och den åhörande menigheten brusto ut i gemensamma skrattsalvor.

Det genom sitt kyrkomöte ryktbara *Trident* eller *Trient*, som bland sina innevånare heter *Trento*, är en icke oansenlig stad. Vi anlände dit den 27 Febr. kort före middagstimman, och kommo genom snygga, väl stenlagda gator till det prydliga värds-
huset *Albergo dell' Europa*. Här mottogos vi av en utmärkt artig *cameriere* – så kallas i de (bättre) italienska värdshusen den person, som i Tyskland heter *der Kellner*, en man som är världens vice-konung över *garzonerne* (de andra medtjänarne): och vi märkte genast, att han, vid ingången till sitt fädernesland, ville liksom representativt för sitt stånd *beneventera* nordiska främlingar, eller *göra les bonheurs* å samtliga värdars, camerierers och garzoners vägnar. Också uppfyllde han dråpligt sin plats; han var ung, välväxt, kavaljerisk, talade sitt modersmål med korrekt och välljudande munlag (så översätter Stiernhielm ordet dialekt), skaffade oss en god måltid och en flink *servo di piazza* (hyrlakej), samt lämnade oss vid avresan adresser till de yppers-
ta värdshusen i alla de större städer, som lågo framför oss på vägen till Rom. Vår *servo* förde oss till den kyrka, där *Tridentinska Koncilium* hållit sina sammankomster; hela den högvör-
diga Rådsförsamlingen är där *föreställd*, i full session, på en stor tavla till vänster i koret. Målningen har för övrigt blott historiskt värde; alla de skildrade personerna sägas vara noggran-
na porträtter. Klockaren, en liten gubbe, för vilken bekantska-
pen med dessa andeliga fäder utgjorde en förmodligen tusen gånger upprepad ungdomsläxa, pekade med smala ändan av en ofantlig stör på varje ansikte och nämnde därvid prelatens namn;

under allt detta vände han beständigt ögonen åt oss och nacken åt tavlan, men förfelade dock aldrig nästippen av den hedersman han ville beteckna. – Staden är, liksom de flesta italienska städer, urgammal; väl byggd, och runt omkring innefattad av en romantisk Alp-natur. Längs efter de högläntaste bergslutningarna lågo glesa slöjor av snö, som likväl tycktes, likt hela nejden, *simma* i det ljuvaste solskenet.

Klockan 5 på eftermiddagen kommo vi till *Roveredo*: en liten, men genom sin täckhet förtjusande stad, som ligger öppen, utan ringmur, utan portar och pass-efterfrågare, mellan vingårdar och åkerfält. Dessas ägare, som (i *detta* klimat!) för sädesgrödans trevnad behöva så mycken *skugga* som möjligt, hava planterat dem med mullbärs- och fikonträd, i regelbundet *avmätta* rader. Folkets välmåga tycktes motsvara läget och de nätta husen. Staden gör således ingen vanära åt sin storgata, som bär det stolta namnet »*il Corso nuovo*.« Vi hade ämnat kvarlämna vår vagn i Verona, och där ackordera med någon *Vetturin* om resans fortsättande: dels i avseende på den därmed förenade ekonomiska besparingen, dels ock på vägarnes osäkerhet, om vilken man i Tyskland, liksom överhuvud i det norra Europa, berättar och tror allahanda skrocksagor. Man säger nämligen där, att rövare och banditer anse sådana resande, som färdas med *Vetturiner*, för icke rika nog att löna mödan och kanske faran av en plundring. Andra åter påstå, att *Vetturinerne*, som genom hela Italien sinsemellan utgöra ett slags *Formans-* eller *Hyrkusk-Orden*, stå i hemliga förbindelser med rövar-hövdingarne och betala dem en viss avgift för tillåtelsen att färdas oantastade fram med sina resande. På dessa sägner, och särdeles på den sista, beror denna ordens *kredit*, hos utlänningar, till en huvudsaklig del. Förhållandet lär ock verkligen vara sådant i de trakter, där livet och pungen omgivas av icke blott diktade faror. Men i *Roveredo* gav oss en tysk köpman, till vilken vi voro rekommenderade från München, det råd att resa liksom hittills, med egen vagn

och extrapost-hästar, åtminstone till Florens: i norra Italien, sade han, vore numera överallt vägarne trygga; och med hänsikt till vår önskan att inträffa i Rom före begynnelsen av den lysande Påsk-veckan, besparade vi mera i tid, än vi förlorade i penningar. Vi åttlydde rådet, och det ej allena till Florens, utan ända hit till Rom; varest vi nu finna, att vi däruti buro oss rätt förståndigt åt. Endast för en lustfart till *Garda-Sjön*, åt vilken vi bestämde nästföljande dagen, togo vi en munter Signor Vetturino i besittning.

Tidigt om morgonen, den 28 Februari, stack han sitt svarta krushuvud in genom dörren och anmälte att allt var i beredskap. En gammalmodig, men snygg och bekväm *halvtäckare*, förespänd med eldiga hästar, förde oss under en blid och blå himmel genom ett landskap, vid vars åskådning jag livligt föreställde mig en bild av det forna Palestina. Trakten omväxlar, med djärva, besynnerligt formade berg och angenäma dalar; i dessa, längsefter sluttningarne av bergen, små flockar av stenhus, mellan vinplanteringar i terrasser och fristående grågröna oliveträd; över vingårdsmurarne sågos redan, här och där, cypresser långsamt vifta med sina dunkla obelisk-toppar. Invånarne i hela Italienska Tyrol nära sig huvudsakligen av oljo- och vinskördar. Man säger att den lägre folkklassen skall här, oaktat all naturens rikedom, vara fattigare än i det Tyska Tyrol, där den består av *bönder i svensk mening*, vilka till och med utgöra ett eget *stånd* på österrikiska *provinsiallantdagarne*. Brunare och till en del blekare ansikten, än dem vi hittills sett, omgävo oss överallt. Plöjande arbetare syntes nyttja forn-romerska »*juga*«, på sina oxar, och med detta slags ok, som vi sedan förmärkt nästan allstädes, är förknippat ett eget antikt sätt att köra kreaturen och föra plogen. Även denna äger kvar sin enklaste, uråldriga skepnad. Det italienska lantfolket bor (vanligtvis) blott i *byar*, alla av sten och med stenlagda gator; trähus varsnar man aldrig. Sanningen kräver det tillägg, att gatorna oftast äro lika trånga,

smutsiga och knöliga, som själva husen. Genom byarne *Mori* och *Nago* gick vägen till Adige, som passerades på färja. En liten vänligt lockande insjö, som – i fall jag hörde riktigt – kallades *Lago de' Loppi*, gav under ofta återkommande möten, med sitt kristallklara vatten, som genom solens och bergens skiftande inverkan bröt sig oupphörligt i nya bilder och nya färgor, en försmak av Garda-sjön. Nejden blev här enslig; småningom ända till dysterhet. Mitt i den lilla sjön, på det ställe där den var bredast, låg en sockertopps-lik holme med en gravvård, som skickade tvärs över vattenspegeln en allvarlig blick. Äntligen, sedan vi lagt en mängd klippor och backar till rygga, sänkte sig vägen hastigt nedåt orten och värdshuset *alla Riva* (vars namn berättar dess läge); och vilken tavla var den, som nu framför och runtom oss utvecklade sig! Nu *kände* vi ej blott, vi *sågo* himmelsbarnet *Våren*, vars besök även detta sommarland blott en gång om året undfår. Vål hade vi redan på andra tecken förmärkt, att vi sedan halvtannat dygn intågat i Vårens rike; men här först uppsteg i vår åsyn själve härskaren ur sin vagga: här möttes våra blickar nämligen av det första *nya* gräs och löv på detta åratal, allt i sin ännu späda barndoms-friskhet – och mellan de ljusgröna kransar, som han nyss börjat hänga omkring bergstränderna, skimrade i all sin glans den härliga *Lago di Garda*.

Visserligen är, i detta land, övergången från vinter till vår ej på långt när så skarpt i ögonen fallande, som hos oss, i Norden; och anblicken av en ung vegetation, som spirar opp ur spillrorerna av en föråldrad, väcker därför aldrig här, åtminstone aldrig hos de infödde själva, samma plötsliga, allt överväldigande känslor av befrielse och förtjusning. Naturen är aldrig här till den grad avklädd, som hos oss: här finnes egentligen, när man undantager de högsta bergstrakterna, icke vad *vi* kalla Vinter. Italiens vinter, av vilken man visst ofta besväras inne i rummen, men sällan ute i fria luften, är en regnårstid, ganska kortvarig,

och som väl stundom förvandlar sina regnskurar till snö, men aldrig, eller med högst få undantag, förmår längre än ögonblickligt kvarhålla dem i denna stela form på jorden. Lika flyktigt upplösas de flor-tunna is-slöjorna, som någongång, ehuru sällsynt, dragas över sjöar och floder. Om vissa skildringar hos de romerska skalderne, t. ex. Horatius, äro (såsom troligt) överensstämmande med *den* natur som omgav *dem*, så måste Italiens klimat sedan den tiden ha betydligt förmildrat sig. Det gamla gräset står kvar och avvaktar det nys ankomst; väl fulare och glesare, men dock aldrig fullkomligt gult eller vissnat. De mörkgröna träden fortfara med beständig grönska, och de ljusgröna bekomma väl gula blad, men fälla ej dessa, åtminstone ej mer än till hälften, förrän efterträdarne äro tillreds att spricka ut i stället. Kortligen: varje nyburen vår mottager liksom i *orubbat bo* arvet av den föregåendes fågring. Dessutom slingrar sig ofta murgrönan – här i landet *alla* ruiners vanliga beklädnad – mitt i vintern omkring stammarne av de gulnade träden, och omfamnar så huldrikt både stam och grenar, att de gula löven, ända upp till toppen av kronan, genomskimras av dess eviga grönska. Huru skulle alltså Naturen här kunna någonsin antaga ett så ödsligt utseende, som under sex månaders tid i vårt skumma Thule, där vi äro nödsakade att *önska* oss is och snö såsom den högsta välgärning, för att få *något* slags betäckning – åtminstone en svepning – utbredd över den döda jordens hisklighet? Här åter giva nakna grenar och naken jord antingen ett rentav **utomordentligt**, eller ett i alla fall hastigt förbiskyndande skådespel; och solen behöver, jämväl på de kyligaste dagar, blott titta ut mellan regnmolnen, för att återställa bilden av ett *sommarliv*, så varmt, att det kan mitt i December och Januari framlocka nya blommor. Sådant är, åtminstone i **Kyrkostaten** och Neapel, en ganska vanlig händelse. Där belägenheten är riktigt gynnsam, såsom t. ex. i den här utanför Rom befintliga Borghe-siska lustparken, har man sagt mig att höst och vinter uppträda

under så fullkomligt **inkognito**, att ögat *aldrig* ser andra årstider, än antingen vår eller sommar.

Likväl, och oaktat allt som jag anført till den italienska vinterns beröm, voro vi däruppe vid Garda-sjön ännu förmycket Nordbor, och ägde Tyroler-Alperna i förmycket frisk åminnelse, för att ej hälsa den nya vårgrönskan med lika sprittande glädje, som hade vi befunnit oss under våra fosterländers hårda och njugga himmelsstreck. – Från värdshuset på stranden begåvo vi oss ombord i en rymlig båt, att låta ro oss omkring till de lämpligaste **synpunkterna** av dessa sköna kuster. Den **dägligaste** väderlek fortfor att gynna oss, och så vaggades vi flera timmar av och an mellan retande utsikter av naturfägring och människors anläggningar. På flera ställen landstego vi: framförallt besöktes halvön *Sarmione*, fordom *Sirmio*; densamma, som *Catullus* tacksamt besungit, och där under namn av *Catulli grotta* ännu visas urminnes murverk, som påstås hava tillhört hans lantgård. Om det var här, där denne **osminkade** skald söng sitt vackra:

»Vivamus, mea Lesbia, atque amemus«, *) –

så hade han tvivelsutan ej kunnat välja en ort, *mera* passande för kärleken och sången. Besvärligare blev oss upplättrandet till ett vattenfall och en därvid belägen förunderlig kvarn, var-

*) På Svenska ungefär så lydande:

»Låt oss leva, min Lesbia, låt oss älska,
Och ej akta en **fyrk**, ett öre värdigt
Allt vad skrynkliga Vise därom glunka!
Solen sänker sitt lopp, men börjar åter:
Oss, när ljuset engång (det korta!) slocknat,
Evig natt i sin tunga sömn behåller.
Giv mig tusende kyssar, och se'n hundra,
Sedan tusen igen, och åter hundra;
Se'n ett tusende än, och än ett hundra;
Snart, när tusen på tusen så sig hopat,
Skall vår räkning förvillas, att vi själva
Mer ej veta, och tatlarn ännu långt mindre,
Ljuva flicka! hur ofta vi kysst varandra.«

ifrån utsikten över sjön var särdeles vidsträckt; en dryg halvtimma gick åt, innan vi hunno den branta höjden. Vi smyckade oss där med unga olivekvistar och gladdes åt landskapets yppigt växlande mångfald: öar, vikar, täckt bebyggda uddar, de milt omkring syngränsen tecknade bergen, allt sammanstämde till ett ljuvt och outplånligt intryck. Likväl voro vi ej lyckliga nog, att genom vattnet, ehuru klart det var, se uppglänsa den gamla borgen *Garda*, som enligt en folksägen vilar försunken i dess djup; den borg, på vilken Didrik (Theodorik), då han stundom ledsnade vid sitt kungaslott i *Bern* (Verona), skall hava hållit lustläger med sina kämpar. Man begriper lätt, att de skulle här gärna trivas: och även för en svag son av den närvarande dvärg-tiden ligger trevnad i den tanke, att glädja sig över livets skönhet just i samma nejder, varest förut, om än för århundraden tillbaka, en stor man, en halvgud, förlustat sig vid samma naturformers anblick. Ett sådant erinrande har sin vällust, även då, när man blygs att blott kunna drömma om blommor, verser och kyssar på de ställen, där *han* under ädlare drömmar, drömmar om världsomskapning och världsförbättring, njutit sin hjältevila! – Sedan vi länge vederkvickt öga och hjärta, funno vi tiden redan vara inne att begynna vårt återtag: ty vi hade föresatt oss, att redan nästkommande morgonstund inträffa i Verona. Fåfängt hörde vi, att i fjärran, på västliga kusten, lågo citron-trädgårdar, dit vi kunde hinna efter två timmars fortsatt sjöväg; vi vände dem ståndaktigt ryggen, i förhoppning att *Europas lustgård* skulle längre nedåt visa oss tillräckligt många och vida skönare citronlundar. Våra roddare utmärkte sig genom ett eget, ej i Norden brukligt, raskt och drivande sätt att ro: de sutto ej och hämtade åran till sig, utan stodo och stötte den ifrån sig, gjorde i detsamma ett steg framåt och lutade sig med hela kroppen utöver den. – På hemvägen visade skepparen oss en högspetsig bergsklint och berättade, att man där för många år sedan avrättat och steglat en karl, som hade roat sig med det besynnerliga infall att på det-

ta vatten spela *sjöröfvere*. Han hade i en **lönnlig** bergsbukt haft gömd en liten snabbseglande farkost, med vilken han vågade sig ut i skumrasket, eller så ofta han såg någon färdas förbi, den han trodde sig kunna besegra; han tog då vad han förmådde, mördade ägaren, sänkte båten, eller lät den driva omkring, och räddade sig med pilens hastighet i sin gömsla. En *korsar* i en insjö! och i en, som skall äga blott ungefär fem svenska mils längd! Har man väl förr hört omtalas ett dylikt exempel? –

För den likväl, som kommer från Sverige, så rikt på vida större och i *sin* art lika vackra sjöar, skulle väl inte Lago di Garda synas helt och hållet förtjäna detta myckna uppseende, om ej sinnet omotståndligt berusades av den på engång så glättiga och så främmande omgivningen. Italiensk himmel! italienska stränder! Komma därtill, såsom nu, sorgfritt hjärta, gott sällskap och gott vin, så har man redan många beståndsdelar av paradiset sammanfogade på ett ställe. – Denna sjö har för övrigt även den *redbara* egenskap, att innehålla en outtömlig mängd smakfulla fiskar. Man prisar isynnerhet dess *carpioner*, och med skäl: vi funno dem, efter vår återkomst till världshuset, svara berömligt mot sitt rykte. De »*gjorde sin plikt*«, liksom fiskarne i Wielands bekanta fe-saga, men i själva verket bättre: ty lyckligtvis kom ingen ursinnig drottning fram ur köks-spiselmuren och förkolade dem.

I Roveredo, där vi mot aftonen åter infunno oss, tycktes vimmel och **industrien** just vara i sin fullaste gång. Många dörrar åt gatan voro öppna, så att man kunde se vad man ville av innevärnarnes förrättningar; till en stor del sutto de utanför sina boningar, och ömsom arbetade, ömsom förfriskade sig vid kaffehusen, glammande i skuggan av gröna förhängen. Ett skådespel, som sedermera överallt i Italien upprepas, gav ock redan här skuggpartier åt den annars förmycket leende tavlan: det var åsynen av ytterst smutsiga käringar och ungar, som bevakade ingångarne till ännu smutsigare boningsrum. På en fri och upp-

höjd plats i förstaden låg en nyanlagd, ännu ej färdig byggnad, som vi trodde vara ett *palazzo*, eller en furstlig *villa*; vi skyndade dit, men funno i stället – en *sidenbands-fabrik*, som dock, i avseende på läge, byggnadssätt och så väl inre som yttre prydlighet, var ett i utmärkt måtto estetiskt föremål. Ägaren, Signor *Bettini*, visade och förklarade själv med största beredvillighet och artighet alla inrättningar; varav tyvärr vi oinvidde icke mycket förstodo. – Klockan 8 på kvällen avreste vi, sedan vår värd, som ville förtjäna mera penningar, förgäves i en vältalig predikan påmint oss om oförsiktigheten att färdas nattetid i Italien. Hans nit gick så långt, att han ryckte mössan av sitt huvud, slängde den på marken och bedyrade på sitt hedersord, att vi enligt all mänsklig sannolikhet ej skulle komma *levande* till Verona. Vi tröstade honom så gott vi kunde, beredde oss med kraftig chocolad på den nya nattresan, och snart hade vi redan ett långt stycke väg mellan oss och det täcka Roveredo.

Nu rullade vår vagn åter genom ensligheten av nattligt romantiska trakter; de genomströmmades av Adige, och upplystes äntligen av det präktigaste månsken. Sällsamma massor av berg, kullar och träd smälte vid strålarne liksom drömmande i varandra, den mäktiga floden hördes ömsom närmare, ömsom fjärrare sorla, och i ett mellantillstånd av sömn och vaka besökte de underbaraste gestalter min inbillning. Mellan orterna *Peri* och *Volargine* tränga sig Alperna med branta, lodräta klippväggar så nära tillsammans omkring Adige-dälden, att det ser ut, som ville de hämma flodens lopp och den resandes bana. Det är passet *la Chiusa*, där åldriga spillror av torn och förskansningar öka ställets dysterhet samt föra tanken till de tider, då Tyska Kejsarne gjorde sina krigiska Romartåg och detta bergpass var så viktigt för dem att besitta. Det är nämligen porten till *Lombardiets* slätter, vilka nu, på engång, överraska med den avgjordaste motsats till Tyrols klippiga labyrinter, och sträcka sig åt söder så långt ögat mäktar följa dem. Vid fullt dagsljus

skall man redan här kunna urskönja *Apenminerna*, men i ett avstånd, som visserligen för *min* synförmåga vore ogenomträngligt. Nu hade vi Alperna bakom oss, vägen blev rak och förträfflig, gryningen av den i Mars glänste upp över sirligt odlade fält, vackra lanthus och äntligen över de talrika tornspetsarne av Östgöta-Konungen *Didriks* huvudstad. Småningom utbredde sig för ögat i morgonglansen hela dess utsträckning, omfattande Adige och stödjande sig på dess ena sida mot ett berg, på vars hjässa ännu grundmurar och överlevor av Theodoriks gamla borg kvarstå. Nyankomne *Göter* (av vilka en var till och med *Öst-Göt*), skådade vi ändå med nog *duvna* blickar på all denna härlighet: sedan vid stadsporten det vanliga passuppvisningstråket var överståndet, stannade vi klockan 6 på morgonen vid det stora värds-
huset *alle due Torri*, där vi väckte den ofullsvöda, men dock hövliga, betjäningen; och vår första njutning blev att överlämna oss åt ett par timmars vila.

Men *vila* behöver jag också *nu*, där jag sitter vid min olj-lampa mitt i midnattsstunden: god natt! I morgon skall jag ändå stiga upp med solen, för att börja skildringen av mina dagar i Verona och Mantua; varifrån du säkert gärna ledsagar mig till *Rafaels Cecilia* i Bologna.

XVI.

Rom (Forts.). Verona. Mantua. Modena. Bologna. Florens. Siena.

(Forts. av föregående Brev.)

Rom den 31 Mars.

Verona.

[1 – 3 Mars.]

Denna stora och i alla hänseenden märkvärdiga stad mötte mig liksom en präktig sarkofag, ställd vid ingången till den forna italienska härlighetens begravningsplats – den plats, som numera upptager hela

»il bel paese, dove 'l Si suona.«

Jag vet inte, om det hos mig var en ögonblicklig sinnesstämning, eller en verkan grundad i föremålets egen beskaffenhet, att den i sig själv ännu ganska *levande* staden gjorde på mig ett om döden erinrande intryck. Särdeles ifrån den port genom vilken vi åkte in, visade sig allt ur denna synpunkt; ålderdomliga gator, således ock till större delen trånga och krokiga, bidro väl även att fasthålla den. Undantager man ett par av de livligaste, vilkas modernare och glättigare utseende dock jämväl mångenstäds genombytes av *antik sorglighet*, så varsnar man här överallt, nästan vart man vänder ögonen, stora, kostliga byggnader, som antingen *äro* ruiner, eller åtminstone på vägen att *bliva* det. – Ja, Italien har icke blott överlevat den *klassiska* tiden; det har även överlevat den *romantiska*: och i själva verket är det numera ingenting annat, än ett omätligt, i den vackraste

lustpark anlagt museum eller *sanktuarium*, uppfyllt med relikvier efter dem *bägge*. Och i vilken brokig omväxling äro dessa relikvier strödda om varandra! – Blott i den *kroppsliga* naturens lika fortfarande blomstring yttrar sig detta lands alstrings-förmåga ännu med lika ungdom; i *andligt* (vetenskapligt, artistiskt, politiskt) avseende *vilar* hon. Om för alltid? eller för att samla nya krafter till en ny glänsande tidsålder? – Vem vågar tilltro sig den siar-blick, som förutser denna frågas avgörande? – Och är väl den ende *Canova* tillräcklig, att väcka förhoppningar om Italiens framtid?

Den Venetianska Adeln, och enkannerligen den Veronesiska, måste ock nu i allmänhet sucka: »*Fuimus Troes!*« Den fransyska revolutionen, med sina följder, har givit honom sista knäcken. Värst ibland alla dessa följder, näst intill den gamla Republikens upplösning genom Buonaparte, var tvivelsutan dess fall under Österrikes herravälde. En myckenhet av magnatsläkternas palatser står nu antingen helt och hållet, eller till större delen, öde: i några är ätten, vars namn de bära, utslocknad; i några bo ej ägarne själve, utan ha låtit allahanda sämre folk flytta ditin; i andra åter bo väl ägarne ännu kvar, men avsidet undan-gömda i några få rum, utom vilka man varken hör eller ser dem. Gräs växer i marmortrappornas fogningar och på den fyrkantiga stenlagda gården; tystnad härskar där vart man vänder sig, och *främlingar* blott, av allahanda tungomål, vandra stundom av och an i de höga, genljudande salarne, i de talrika, blott av *dem* besökta gallerierna! – Den Toscanska och den Romerska Adeln synes ännu hålla sig mera upprätt; men också *den* är ej, på långt när, vad den varit *fordom*.

Efter behöflig morgonslummer – och härvid måste jag nämna, att varje Svensk, som kommer hit genom Tyskland, finner sig oändligt belåten med de höga, rymliga, svala, på *svenskt* vis bäddade italienska sängarne – gingo vi ut att närmare skärskåda denna stad, vars innevånare smickra sig att den skall äga sys-

kontycke av Florens. Ett påstående, som verkligen icke saknar all grund! Vi hade fått en dråplig *servo di piazza*, ovanligt slug och kunnig, men visst också en smula *luvaktig*; försedd blott med ett enda öga, blickade han med detta likväl desto spetsfundigare omkring åt alla sidor. Dessutom köpte vi *Maffei's* mycket lärda, mycket välmenta och (stundom) mycket enfaldiga bok *Verona Illustrata*, och måste ej sällan skratta, när vi ertappade vår *levande* vägledare på något charlataneri, som vi genast kunde vederlägga med ett maktspråk av den *döde*; för dennes namn hyste han en ogemen respekt, och vi tyckte oss märka, att man allmänt i Verona tror den salige Maffei vara ofelbar. Att börja med, var vårt eget värdshus ett slags märkvärdighet; det hade varit en gammal borg och bibehöll ännu mycket av denna bestämmelses imponerande gestalt, med sin vördiga fyrkant, sin vidsträckta borggård och sina innanföre runtomkring löpande gallerier. – Men då vi nu begynte riktigt se oss om, då vi strövade från den ena hjälte- och konst-minnesvården till den andra, under romerska triumfbågar, genom lämningar efter Gallieni och Theodoriks stadsmurar, fram och åter över den väldiga Adige på de stoltaste och skönaste broar, – och då vi äntligen på det ståtliga torget *la Brà* fördjupade oss i åskådning av det första forn-romerska jätte-byggverk, som dittills i vår levnad mött våra blickar, den vittbekanta *Amfiteatern*, som endast av *Colosseum* i Rom överträffas: o, huru försvunno då de små, ännu halvnordiska bergstäderna Trient och Roveredo mot Veronas åsyn, mot dess fullhaltiga, på engång tragiska och yppiga majestät! – Fritt må man kalla denna stad *skön*, om än dess skönhet är av en melankolisk art; och för övrigt synas dess femtio-tusen innevånare allsicke vilja försumma, vad de, genom en på italienskt sätt vimlande och sorlande rörlighet, kunna uträtta till det första elegiska intryckets förskingring.

Vi önskade få en *allmän* utsikt över Verona, och dröjde därför icke länge, förrän vi befunno oss i höjden av ett torn på en

åldrig byggnad, som fordom varit de Veronesiska furstarnes borg, innan staden underkastade sig Venezia's överherrska. Till vår förundran, funno vi uppe i högsta spetsen av tornet en hel familj ordentligt boende och husligt inrättad; vi gävo hustrun en liten vän-skänk. Utsikten var ypperlig. Verona nedanföre runt-omkring oss, utbredd liksom på en karta, med sina palatser, kyrkor, broar och den under djärva valvbågar hänflytande strömmen; norrut Alpernas nyss överfarna kedja, söderut Lombardiets fält och Apenninerna till deras syngräns. – En stor del av samma utsikt njutes även, då man kringvandrar på Amfiteaterns högsta rand; en vandring, som, isynnerhet på morgon- och aftonstunder, ger ett outsägligt nöje. Det var ock från denna rand, som vi, dagen därpå, om kvällen, sista gången betraktade Verona. Vilket skådespel! en nedgående sol, från *denna* ståndpunkt sedd, huru hon strålar sitt avsked på alla dessa borgar och torn, den präktiga strömmen, den urgamla ringmuren, och äntligen på den leende omgivningens fält och kullar! Dessa se så vänliga ut, och påminna icke dessmindre om Romare, Göter och Longobarder; men det slår ej felt, att de vilja ändå *helst* påminna om Romeo och Julia.

Jag har redan ett par gånger nämnt *Amfiteatern* – och nu även av *mig* några ord om denna arkitektoniska jättemassa! Så, som den i närvarande dag står framför åskådarens öga, så kan den i årtusenden ännu trotsa förgängelsen; åtminstone om ej den vårdande omsorg utebliver, som nu gör Veronas innevånare och styrelse så mycken heder. En egentlig beskrivning fordrar du visst ej; och kunde jag erbjuda den, vartill skulle den tjäna? Sådant bör man se med egna ögon; själva de lärda beskrivningarna hos Maffei, Volkmann och flera dylika hedersmän, skänka ingen tydlig bild. Och näppeligen kan ändock något konstverk tänkas, som är *lättare* uppfattligt i en estetisk åskådning. En ofantlig oval av trappvis nedstigande säten, huggna ur en rödaktig marmor-art och genom det helas enkla, för ögat välgö-

rande form så inrättade, att man från varje plats får en översikt icke blott av skådefältet (*Arena*) nedanföre, utan ock av alla övriga platser, eller av alla de ringar, på vilka omkring *trethiotusen-de* åskådare kunna församlade sätta sig: vad är därom mycket mer att säga, än – att Romarne (i fall man får nyttja Sergels något vilda konstord) förstodo sig på »*det tusandjävla*« i arkitekturen? – Det berättas, att man vid Pius den Sjättes och Josef den Andres härvaro, dem till ära och gamman, uppfyllt alla denna ovals ringar med människor, och så borde man egentligen få betrakta den. Men då man ej är Påve eller Kejsare, vilket verkligen är skada, så nödgas man hålla till godo med bara stenhäl-larne. – En liten av bräder sammanslagen teater, stående nedanföre vid en *brädd* av arenan och liksom i en vrå sammankruppen, såg ömklig ut; jämförd med den byggnad, inom vars djup han inneslöts liksom en Jonas i valfiskens buk, föranledde han mången sällsam jämförelse mellan *Förr* och *Nu*. Ett uppspikat plakat förkunnade, att man där skulle på aftonen få se roligheter av *Arlechino*; besattare var, att man tillika lovades få se en känslfull Dram av *Kotzebue*. – Varöver ler man, varöver gråter man på den nuvarande tidens trånga, tilltäppta, med dock-lik brokighet sammanflickade dekorations-teatrar? Över ingenting annat, än den förvandling, som människolivet undergått från naturliv till kammarliv! – Likväl må man visserligen ej önska sig det tidevarv tillbaka, då i denna sköna krater, liksom i en av titaner smakfullt arbetad offerskål, dagligen frusade blod av vild-djur, gladiatorer och martyrer, till förlustelse icke blott för pöbel, utan för människor som gjorde anspråk på den finaste bildning. När skall engång, hos människomängden, det Starka och det Milda förenas i en och samma sinnesart?

Den mur, som utgjort denna byggnads yttre beklädnad, har överst, genom en på högsta randen kringgående kolonnad, förenat sig med det av idel säten och trappor bestående innanverket. Numera är av den utvändiga arkitekturen ingenting vidare

kvar, än ett fragment i fyra bågar, vars stil är den, som man kallar *rustico*; d. v. s. med grova, ojämnt framskjutande ytor av ofantliga blockstycken. På den sida, som gränsar till det stora, vimplande torget la Brà, äro de undre arkaderne och valven upplåtna åt allahanda slags hantverkare, t. ex. smeder, snickare, vagnmakare, med flera, som här koloniserat sig och begagna de gamla valv-grottorna till verkstäder. De trivas där så väl, att Trajanus själv, i fall hans ande någonsång svävar där förbi, ej kan missunna dem deras muntra, stojande leverne.

Bland de fyra stenbroarne över Adige, av vilka var och en är sådan, att hon i en nordisk stad skulle anses för ojämförlig, intresserade mig isynnerhet tvenne: den ena, för den hågkomst hon väcker; den andra, för hennes i sanning djärva skönhet. Den förra sammanhänger med *Collina di S. Pietro*, den bergshöjd, som bär överleverne av Theodoriks residens, nu kallade *Castello S. Pietro*; och är just den i sagorna om Didrik och hans kämpar menade bro, över vilken de rida ut till äventyr och åter hemåt upp till borgen. *Antikvarier* och arkitekter försäkra, att tvenne av hennes valvbågar äro *äldre* än Theodoriks tid; de ha således varit vittnen till dess händelser. Den senare däremot sammanhänger med det mitt i staden belägna gamla palats (*Castelvecchio*), där de forna Verona-furstarne av Scaligeriska ätten haft sin boning; hon ser ut, liksom hoppade hon i tre dristiga språng över älven. Åtminstone kan det tredje språnget, ett steg av 145 fots utsträckning, med skäl kallas tilltagset; och vår *cicerone* anmärkte med patriotisk stolthet, att själva Rialto-bron i Venedig ej har en valvbåge, så vitt utspänd, som denna. – *Scaligerernes* furstliga griftvårdar stå under fri himmel, men på en trång och egentligen alltförmycket sammanklämd begravningsplats, framför den lilla åldriga kyrkan *S. Maria Antica*. Med särdeles nöje såg jag bland dem bilden av Dante's beskyddare, *Can Grande I della Scala* (död 1328), som gav den av egna medborgare följde skalden fristad, och därför blivit av honom, i hans *Di-*

vina Commedia, på ett förevigande vis betackad. I full rustning, med nedfällt hjälmgaller, på en stor häst, sitter han överst på spetsen av sitt gravmonument, och tyckes, liksom någon tysk författare yttrat sig, rida i parad till himlen. Men så göra även de övriga här begravna regenterna av samma ätt: deras vårdar äro i allmänhet så inrättade, att fyra pelare bära en fyrkantig håll, på vilken likkistan vilar, med den dödes ovanpå henne lig-gande avbild; över denna åter bära fyra pelare ett tak, som är smyckat av spetsbågar och i mitten av ett slags pyramid, ovan-på vilken den döde visar sig ännu en gång och i ovanbeskriven ståt paraderar till häst rakt över sitt vilorum. På alla gravvårdarne, de mindre som de större, befinner sig det underliga Scalligeriska vapnet: en av hundar (*cani*) burens stege (*scala*), där en örn står på översta fotsteget. Det historiska intrycket belönar den vandring man gör till dessa i marmor, *verde antico o. m. d.* arbetade monumenter; något synnerligt konstvärde äga de väl icke. Allt förekom mig tungt, hoppackat, oproportionerat; var-till förmodligen också den inbyggda, sammanpressade platsen bidrog. Jag väntade få se någonting av den äkta gotiska stilen, där käck lätthet och sinnrik smidighet oinskränkt behärska även de tyngsta massor, vidga bröstet till de friaste andedrag och lyfta sinnet åt det Oändliga. I stället mötte mig här ett slags longobardiskt barbari, om vilket man dock tilläventyrs får antaga, att det inom sig förvarade den ädlare stilen såsom embryo till annalkande utvecklingar.

Några av de större gatorna omgivas på ömse sidor av betäckta gångar, till vandrars förmån. Om de (mer och mindre) vackra palatsen *Maffei*, *Pompei*, *Giusti*, *Canossa*, *Bevilacqua*, med flera, som till en del pryda Veronas *Corso*, är nog sagt, om jag säger att jag sett dem. Nästan allting i denna stad är byggt av marmor, varav kringliggande trakten har ymnigt förråd. Till ägaren av det sistnämnda palatset medförde jag rekommendations-brev ifrån en förnäm Neapolitanare, vars bekantskap jag gjort i Dres-

den: men han var utrest på landet; sannolikt hade jag annars fått betrakta en **Nobili-familjs** husliga levnad. En förtjusande stund tillbragtes i Conte *Giustis* trädgård; den är belägen på sidan av Collina di S. Pietro och sträcker sig uppåt i terrasser, liksom uppklättrande, till dess höjd. Man sade oss, att denna lustgård, med sina präktiga lagrar, sina höga cypresser, skall äga livligt tycke av den vittberömda på *Isola Bella*. Ett hus på själva höjden skänker en förtrollande utsikt: den stora, genomströmmade staden, som just för *denna* synpunkt visar sig mest till sin fördel och långt vackrare än den egentligen är; på ena sidan det slättland, som i täckt odlade, blott av häckar och träd inhägnade fält breder sig bortåt Mantua och Vicenza; på andra sidan närbelägna höjder, likaledes odlade och starkt solbeglänsade; längre bort deras jättefäder i vinterskrud; och närmast i grannskapet de gamla borgmurar, som tala om Theodorik och Amalasynta, om Alboin och Rosamunda! – Ty ej långt härifrån ligger kyrkan *S. Pietro in Castello*, som sammanhängde med den forna konunga-boningen, samt var de Östgötiske och Longobardiske konungarnes slotts-kyrka, så ofta de här uppehöll sig; där begravdes Alboin, sedan han just i denna borg fallit för sin grymt förolämpade gemåls hämnd. Så gränsar här i landet överallt det Närvarande till det Förflutna, det Alldagliga till det Utomordentliga, och det som tilldragit sig för århundraden, ja årtusenden sedan, förekommer liksom vore det skett i föl. Och då jag föreställde mig denna Rosamunda, högväxt, hjälteskön, dysster, valkyrie-lik, syntes mig, att jag lätt, bland de nyligen sedda Tyroler-kvinnorna, skulle finna, utan mycken idealisering, den motsvarande drottningbild till min föreställning.

Enligt vår vägvisares försäkran, är det icke blott den Veronesiske arkitekten *Sanmichele*, som förevigat sig i de vackraste av denna stads byggnader, utan ock – den gamle *Vitruvius*, vilken Veronesarne göra till sin landsman av det något underliga skäl, att ingen annan ort har tillägnat sig honom. Skrytande på allt

upptänkligt vis över sin födelsestad, ville vår enögde *Mentor* allvarsamt inbilla oss, att gubben Vitruvius själv hade byggt åtminstone fjärdedelen av allt vad vi beundrade; framförallt den förut omnämnda bron med de kolossala valvbågarne. Men då vi med vår Maffei slogo honom ur fältet, inskränkte han slutligen sina påståenden till en mitt i den närvarande staden befintlig triumf-båge, som verkligen kallas *Arco di Vitruvio*: men den är byggd av en *Vitruvius Cerdo*, som till en början var den sannskyldige Vitruvii *träl*; sedermera blev han dock lärjunge hos sin herre, som slutligen försatte honom i frihet. Kännare tycka sig märka, att hans smak förråder en viss trälaktig medelmåttighet. Smaklösare är likväl en till Kejsar *Gallieni* ära upprest triumfbåge, som nu heter *Porta dei Borsari*; men är minnesmärket skröpligt, så var ock hjälten därefter. Såsom portar har Theodorik låtit inbygga dem i *sin* ännu här och där synbara stadsmur.

Mera än allt detta fagnade mig anblicken av den *Capelletti*'ska släktens urgamla, höga och nästan järngråa hus; en stum, och ändock vältalig påminnelse om *Romeos* och *Julias* öden! Det var nämligen hennes fäderne-boning; här såg henne på balen den unge *Montecchi* (så låter på italienska *Romeos* släktnamn); här tillbragte han i hennes armar den skönaste av alla nätter, så himmelskt besungen av den störste bland alla skalder; här lät hon giva sig den sömndryck, som förde henne ned i graven, att där begynna kärlekens *eviga* omfamning. – Ingen *Capelletti* finnes mer, släkten är längese'n utdöd, och dess minne vore förmodligen ej mindre djupt förglömt, än så mången annans, om den ej frambragt ett ungt fruntimmer, som blott därför, att hon var en *älskande flicka* i den fulla betydelsen av detta begrepp, burits och skall bäras av Shakespeares toner från sekel till sekel, så länge jorden och dess historia fortfara.

En av det nyare Veronas namnkunnigaste och nyttigaste medborgare, Patriciern *Scipione Maffei*, såsom redan blivit nämnt, författare till den välmenta, lärda och enfaldiga boken *Verona*

Illustrata, samt till tragedien *Merope*, som är lika välmenande, lärd och enfaldig men på långt när icke lika gänelig, har bekommit sin minnesvård vid *Piazza dei Signori*, ett torg, som tyckes på alla sidor vara invigt åt fornminnen. Blickar man åt den åldriga fursteborgen, åt det moderna rådspalatset, teaterhuset, den kolonnad, som dels betäcker, dels innesluter den av Maffei här till ett Museum förenade samling av Veronesiska antikviteter – överallt blir man föranledd till intressanta betraktelser. Vid dessa byggnader äro uppställda bildstoderna av stora Veronesiska män, *Catullus*, *Cornelius Nepos*, *Plinius den äldre*, *Vitruvius*, *Fracastoro* och slutligen hedersmannen *Maffei* utpynad med en kostlig **allongeperuk**. Man kan ej hindra sig att småle vid denna anblick; men åtankan på allt det goda som denne man såsom medborgare, människovän, litteratör och samlare gjort sin fädernestad försonar snart med peruken och gör att man med aktning skådar hans anletsdrag.

Och här, medan vi befinna oss i grannskapet av Teatern, må några ord om den i begynnelsen av mitt sändebrev nämnda operan *Clotilda* finna sin plats: ty vi bevistade den just aftonen av denna dag, uttröttade av mycket gående och mycket seende samt oförmögne att med något annat fördriva resten av dagen.

Musiken – förfärdigad av en Signor *Generali* – tycktes mig medelmåttig; det förstås, att den innehöll ett tämligt antal av såkallade »briljanta« ställen. Men hör nu blott **uppräningen** av texten, där dessutom den livlösaste **diktion** höll oavbruten tävling med de plattaste verser!

En Greve *Emmerico* är förlovad med en ung, skön och mycket dygdig Grevinna *Clotilda*, samt ämnar innan kort hålla bröllop. Han är ock, som billigt, en ädel riddare, samt ofantligt kär i sin brud. Men under det *Clotilda* gör en resa för att på en överenskommen ort möta *Emmerico*, blir hon i en skog, mellan gamla ruiner, överfallen av utskickade från en man som heter *Sivaldo*, *Emmericos* gunstling och förnämste officer, naturligtvis en

bov; och på hans befallning blir hon ej blott inspärrad i ett kyffe bland de gamla ruinerna, utan tillika avklädd sina granna grevliga kläder – gissa, till vad ändamål? För att därmed bepryda Sivaldos syster, *Isabella*, en högmodig, ondskefull flicka, som enligt sin broders anstiftan går i Clotildas kläder den ankommande Emmerico till mötes, och blir honom av Sivaldo föreställd såsom den sannskyldiga Clotilda, vilken den trogne gunstlingen beledsagat till sin herre. Vad vill då Sivaldo? Jo, den **luven** vill gifta sin syster med Herr Greven. Denne, som på icke längre tid än två månader varit avlägsnad från sin fästmö, har dock så hunnit glömma hennes utseende, att han tager en alldeles olika kvinna för henne, blott – såsom det synes – för de lika klädernas skull. Emellertid blir Clotilda, i stället att på Sivaldos tillsägelse hemligen mördas, av hans mera blödige tjänare skonad, och äntligen ur ruinerna räddad av en gammal värdshusvärd *Jacopo*, som, då hon är i en vit underkjortel och av fruktan förtiger sitt stånd, tager henne med sig till uppasserska i sitt värdshus. Men han var tillika bliven kär i henne, alltifrån första ögonkastet, och för att ge luft åt sin glädje över **en så rar ackvisition**, tillställer den förälskade gubben en fest, där Clotilda, i en täck bondflicke-dräkt, sittande på en tron, mottager blommor från en procession av bygdens tärnor och svenner; som därefter dansa m. m. Härunder anländer Emmerico med den förvandlade Isabella, som han nu vill hemföra till sin borg; han är icke vid gott mod, emedan han av åtskilliga miner och yttranden, som just ej vittna om det bästa hjärta, tycker sig märka att hans Clotilda icke är densamma som hon varit. I förbigående stannar han för att betrakta den lantliga festen, vars oskyldiga fröjd, och isynnerhet den vackra, melankoliska flickan, på det högsta behaga och röra honom. Till stor harm för den *falska* Clotilda och hennes bror, vilka snart nog igenkänna den till piga förklädda grevinnan, kan Emmerico alls icke slita sig lös ifrån denna, utan sjunger med henne en mängd ömma duetter och

arier, ehuru han under allt detta är så långt ifrån att varsna vem hon är, att han tvärtom, avsides, flera gånger suckar över det missöde, som fjättrat honom vid den nu så elakblivna Clotilda. Då Isabella slutligen är på vippen att draga honom med sig till altaret, utropar omsider den *verkliga* Clotilda (som alltigenom känt honom, men ansett honom för trolös, ända tills hon märker att han nämner den främmande kvinnan med *hennes* namn och tror den vara sin fästmö): »Men, min Gud ! *jag* är ju din Clotilda, jag är din brud!« – »Ack,« suckar Emmerico, »vore det så väl ! give Himlen, att du talade sanning!« – »Min bästa vän,« säger Clotilda, »därom kan du ju lätt övertyga dig; du bär säkert hos dig mitt porträtt, som jag skänkte dig för två månader sedan; se åt, om inte jag liknar porträttet!« – »Ja, det är sant« ... svarar den förbryllade älskaren; drager därpå upp ett porträtt ur fickan, kikar först på det och sedan på henne – och störtar *översalig* i hennes armar. Att Isabella och Sivaldo därefter få hårda ord, att de falla på knä, och på den ädelmodiga Clotildas förbön *con grandezza* förlätas – utgör slutet av denna ur Signor Rossis »celebra penna« flutna mästarbragd. Jag köpte mig ett exemplar, av aktning för *uselhetens fullkomlighet* ...

Mellertid måste jag göra åskådarne och åhörarne, eller det såkallade Publikum, den rättvisan, att om operan var dålig, så var ock uppmärksamheten därefter, eller så gott som ingen. Denna anmärkning har jag förövrigt haft tillfälle att göra vid vartenda skådespel, som jag hittills i detta land bivistat. Bättre eller sämre, kan ett teaterstycke här ej göra räkning på, att såsom *ett helt* någonsin ses och avhöras. Man lyssnar blott till en och annan gunstlings-*tirad*, som haft lyckan behaga; är den ett sångstycke, så gnolar hela folksamlingen med; alla människor, okända liksom kända, blicka fryntligt på varandra och nicka takten, man ropar *dacapos'* och *ancora una volta!* och sjunger melodien slutligen i massa, lika högt som aktörerna och aktriserna själva; mellanåt pratar man högljutt med sina grannar, skrattar, *lorgnerar*,

gör bekantskaper, mottager visiter, anställer små supéer i logerna o. s. v. Detta utgör för en utländsk åskådare det *egentliga* skådespelet, i vilket nationen själf agerar, och det gratis, under det att de lejda skådespelarne arbeta och *anfakta sig* själva på sitt brädgolv, deklamera, sjunga, älska, rasa och mörda varandra, till största delen i fullkomligen ostörd privat-sammanvaro. Ju längre söderut man kommer, ju synbarare, livligare och barockare blir detta för en utlänning undransvärda förhållande, vartill jag i Verona såg blott en tillstymmelse, som dock redan var tämligen lustig. Med detta maner att njuta Teaterns sånggudinnor sammanstämmer ganska konsekvent det ofta förefallande skick eller oskick, att man låter uppföra, på en och samma afton, fragmenter (strödda akter och scener) av allahanda slags teaterstycken, tragedier, komedier, operor, operetter, farsor, och låter dem antingen följa varandra såsom ett slags teatraliskt potpurri eller stoppar dem såsom *Intermezzo's*, Ballette m. m. in uti varandra. – Längre fram kommer jag att beskriva ett skådespel i Florens; då torde jag väl få tillfälle att om detta putslustiga, brokiga teaterväsende meddela dig utförligare underrättelser.

Mest likväl av allt vad jag här såg, både av den *åskådade* teatern och den *skådande*, väckte de många utmärkt vackra fruntimren min uppmärksamhet. Och ändå var njutningen att se dem här icke att jämföra med *den*, att se dem ute, i den fria, klara italienska luften vandra eller sväva omkring med sina fladdrande slöjor. De italienska fruntimren tyckas ännu, åtminstone i vissa städer, mycket älska denna orientaliska ansiktsbetäckning, som de tillika förstå att använda till den vackraste ansikts- och huvudprydnad. Även i Rom förekommo slöjor ganska allmänt; Romarinnorna nyttja oftare *svarta*; i Verona åter voro de mestadels *vita*. På det stora, livliga torget *Brà*, i Amfiteaterns grannskap, har man de mångfaldigaste tillfällen att njuta detta skådespel; vilket på mig yttrade en så tjusande verkan, att jag

nästan kan säga, ehuru jag borde skämmas att tillstå det, att dessa fruntimmers *slöjor* voro det, som (näst fruntimren själva) livligast intresserade mig av allt vad jag såg i Verona. Min Gud! vad detta sätt att kostymera huvud och anleten är magiskt! och vad en blick, som ur ett italienskt kvinnoöga ljungar fram genom denna glesa silversky, eller då en fläkt, en nickning, en bugning eller vändning av huvudet för den tillsides, är tändande! – Vid sådana blickar erinras man, att en *vacker kvinna* dock är Naturens mästerstycke. Ja, vilket annat föremål förtjänar mera uppmärksamhet? Vad är all annan poesi i konstens idealer, emot denna, vilken såsom omedelbar representant av Poesiens moder, Naturen, i verkligheten beständigt fortlever? – Också sprang jag i Verona, vid anblicken av nästan varje fruntimmer jag såg, högt ifrån jorden; till stor förnöjelse för Hjort, som alltsomoftast roar sig med att *satirisera* mig, och som påstod, att jag mötte idel troll och *pulverhäxor*, dem jag med min närsynthet skapade till *gratier*, blott för de så grant fladdrande slöjornas skull. Också är det sant, att en sådan slöja så mycket underhjälpes utseendet, att man behöver ha blott en dräglig växt och eldiga ögon, för att i denna florskrud vara ett *moln*, som till punkt och pricka liknar en *Juno*. Skulle jag verkligen i Verona hava blott *idealiter* sett så många undersköna *donne* och *donzelle*? Nej, jag vill dö på, att jag såg dem realiter; säger icke till och med den grundlärde *Volkmann*, att Veronesiska fruntimren anses för de skönaste i hela Venetianska området, ja! av många kännare för det vackraste kvinnoslag i hela Italien? Och anger han icke därtill det ganska förnuftiga skäl, att den friska bergluft, som denna stads inneånare beständigt inandas, nödvändigt måste giva dem frisk hälsa och frisk ansiktsfärg? Även mankönet har ett fördelaktigt utseende, och folket är i allmänhet lika vackert som gladlynt och vänligt. Själva vår något be-
dagade vägledare, som under det han kringförde oss i amfiteatern berättade oss en romantisk kärlekshistoria mellan en av

Hesperiens döttrar och en Svensk officer, hos vilken han varit betjänt, medgav att de *pazzie stravagantissime*, som kärleken föranleder, dock äro att ursäkta både inför Gud och människor, så snart man råkat förälska sig i en riktig *viso da parlar all' anima*.

D. 1 April.

Älskade Broder! *Il bel Aprile* har begynt, och redan i går började Roms klimat påminna sig om sina skyldigheter mot en från nordnorden ankommande främling. Jag solade mig då på *Trinità dei Monti*, besökte sedan de *Egnetiska Bilderna* och slöt med att hos vår *Byström* inhämta så väl de yppersta andliga som lekamliga förfriskningar; jag återsåg nämligen hans undersköna Juno med den diande Herkules och tömde åtskilliga flaskor *Montefiascovevin*, det härligaste vinslag jag ännu i min levnad smakat. Det är **det världsbekanta** »*Est, est, est,*« varav drinkaren Fugger tog döden; och i sanning jag undrar ej därpå. Vännen Byström, vars Värmländska enkelhet, duktighet och gästfrihet oförfalskad fortfar, ber hjärtligt hälsa dig; likaså den unge, snillrike artisten *Hjalmar Mörner*. I dag har jag varit i *Marcelli* Teater och hos *Colonna Traiana*; det är svårt nog under detta Olympiska luftstreck att kunna någon stund av dagen hålla sig inne och arbeta.

Det är nu tid, att jag låter mina vänner med mig avtåga till *Mantua*. Men håll! Ännu har jag, som jag ser, en och annan Verona-märklighet outskrivnen: jag har icke nämnt ett ord om vad vi besågo på *andra* dagen av vår därvaro, och detta förtjänar dock även sin hågkomst. – Framför allt vill jag däribland nämna *Albarelis* dråpliga samling av äldre italienska mästareshilderskonstverk – jag såg här tavlor av *Bellini*, av *Perugino*, av *Mantegna*, av *Leonardo da Vinci*, förutan av några yngre mästare, såsom *Giorgione* och *Tizian*. Där var även **det berömda porträttet av Frans den Förste**, varuti Leonardo da Vinci med en så underbart grundlig uppfattning av den djupaste natursanning tvungit själva det

osköna att giva ett uttryck av oförgänglig skönhet. Den avmålade monarken var nämligen alls icke vacker, hade icke ens någonting riktigt ädelt i sin fysionomi, och om man ej visste genom historien huru ytligt och maskstunget det *chevalerie* var, med vilket han så mycket koketterade, så skulle man inse det blott genom ett noggrant betraktande av hans ansikte. Då var dock hans medtävlare, Karl den Femte, oaktat jag visst icke tillhör hans ensidiga beundrare, en *individualitet* av helt annan, av vida högre art; antingen man ser hans porträtt målat av *Amberger* eller av *Tizian*, så väcker det omotståndligen hos varje opartisk åskådare denna känsla. – Det var i Albarellis galleri som det *gamla* italienska måleriet första gången trädde framför mig i *all* sin storhet, och där jag icke blott fragment-vis, liksom i Dresden, Nürnberg och München, utan med *full evidens* erhöll det praktiska beviset på vad min teori längesedan börjat förmoda, nämligen *grundfrändskapen* och det *omedelbara syskonstycket* mellan det *äldre Italienska* måleriet och det *äldre Tyska*. Bägges gemensamma moder, av vars ärevärdiga hand man finner numera högst få äkta bildningar, är den gamla (hittills föga kända) *Bysantinska skolan*, om vilken jag vågar påstå, att hon är – det *antikt-Grekiska* måleriets av Kristendomen uppfostrade *dotter*. Ja, jag hyser verkligen den övertygelsen, att man av pålitliga Bysantinska målningar kan, i någon mån, åtminstone *gissa* sig till en föreställning om stilen av de gamle Grekers målarkonst. Du påminner dig kanhända härvid, vad jag i mitt brev om Nürnberg skrev om de två eller tre avgjort Bysantinska tavlorna i bok- och konsthandlaren Campes utvalda samling av forntyska, fornitalienska och nederländska målningar; särdeles den på en av nämnde tavlor befintliga Madonnan, i vars hela gestalt ännu det grekiska slaget av idealformer och konturer omisskänneligt kvadröjer. Jag är högst nyfiken att se, vad jag i detta ämne kommer att lära av de tavlor, som man upptäckt i Herculaneum och Pompeji: de sägas tillhöra en redan *förskämd* antik;

i alla fall föregå de till tiden, såsom bekant är, den genom Kristendomen förorsakade *metamorfosen*. Gärna medger jag att ändock en för begreppet *ofyllig saltus* eller *hiatus* återstår mellan det Grekiskt-Hedniska måleriet, vars karaktär var statuarisk, eller rättare röjde en övervägande *basreliefsnatur*, vilket man, om även den antika målning, som kallas det *Aldobrandinska Bröllopet*, ej finnes just här i Rom att betrakta, likafullt skulle kunna *deducera* såsom en nödvändighet ur den Grekiska konst-organismens allmänna skaplynn, och det Kristna måleriet, som i sitt väsende, om det ock ärvde från det förra några av formens konstmedel, dock följde en alldeles motsatt princip, metod och syftning. Kanske är och förbliver denna *lakun* ofyllbar; ty, kan man invända, varföre bibehöll icke den Bysantinska skolan, med sina avkomlingar, den gamla urmodrens korrekta *teknik*, om ock *andan* nödvändigt måste varda en helt annan? Varemot likväl kan svaras: först och främst, att urmodren själv redan vid dottrens födelse var ingenting mindre än ideal-regelbunden och korrekt; för det andra, att Bysantinska måleriet, vars region innehåller så mycket ännu ouppdagat, sannolikt mottagit vissa rent orientaliska inflytelser och beståndsdelar, från Persien, Egypten, ja tilläventyrs Indien – inflytelser, vilkas efterspanande möjligtvis engång torde sprida ett nytt ljus över både det äldsta kristna måleriets och den äldsta kristendomens (ännu så dunkla) historia.

Men nog härom, tills vidare. Jag vill blott, särdeles i avseende på *Bellini* och *Perugino*, tillägga Ehrensvärds utrop i anledning av Petronii-kyrkan i Bologna: »Gamla tavlor, alltid en vällust att se, evar och av eho!« – En liten härlig Madonna av *Rafael*, målad i hans *första* maner, var oss icke blott därför märkvärdig, att han i detta maner ännu troget följde sin store lärare *Perugino*; hon fägnade oss jämväl i den hänsikt, att var och en, som har ögon att se, måste, då han ställer sig framför denna tavla, begripa det egentliga förhållande, i vilket Rafael står till

de äldre Italienska mästarna. Man har sagt, att han i sin ojämförliga fullkomlighet genom ett *språng* (och ett därav uppkommet oöverstigligt *svalg*), särskiljer sig från dessa: men ingenting i världen är osannare, så snart man ej med det omtalade språnget vill beteckna *det fullständigare mått* av enhet mellan väsende och form, varmed i all organisk *evolution* varje högre utvecklingsgrad (eller utvecklings-potens) lyfter sig över den föregående. Men varigenom är varje högre livsgrad en högre, om icke just därigenom, att den icke tillintetgör den förras, den lägres, verklighet och värde, utan tvärtom vänligt bekräftar den? En åtgärd, som på det sättet utövas, att den högre graden alltid inom sig själv uppfattar den lägres kraft och utvidgar den medelst tillägget av sin egen, vilken i och med detsamma också förhåller sig till de förutgångnas liksom en tacksam blomma till roten, stängeln, bladen och knoppen. Alldeles så består ock Rafaels egentliga storhet just däruti, att hans verk framställa den fullt utspruckna rosen av det *gamla* måleriets blott småningom öppnade, stränga, fromma och blygsamma blomsterknopp. Naturligtvis bör man i detta hänseende synnerligast beskåda hans *bästa* verk, vilka tilläventyrs ej äro de, som han under sin *sista* levnadsperiod förfärdigade. Det vill synas mig, som hade han i dessa redan inrymt något för mycket spelrum åt det alltför jordiskt glödande element, som sedermera så ensidigt, ehuru oförnekligt skönt och framför allt förföriskt, utbildade sig hos *Giulio Romano* och hans lärjungar till uteslutande herravälde. Själva »*Transfigurationen*«, vilken jag icke dessmindre aldrig tröttnar att i Vatikan-palatset gång efter gång betrakta, andas i all sin glans ej den ädla, den till alla delar himmelska oskuldsvärld, som t. ex. *Madonna Sistina* i Dresden eller *Cecilia* i Bologna, i vilka åskådaren ser närvarande himmelrikets rena andevärld och känner sig dit upplyftas på änglars armar.

Men om ock Rafaels eget *senaste* maner, i vilket han redan synes haft en yppig sinne-naturs triumfer och dessas *gena* popu-

lar-effekt i sikte, bildar en tydlig övergång till Giulio Romanos *sangviniska prakt* och Correggios *älskvärda vekhet*, så kan det likväl med större skäl sägas, att ett *språng* – och detta ändå ganska stort – skiljer honom från det *senare* målarsläktet: ty all *ascension* kan endast ske småningom, då däremot all *descension* nödvändigt begynner med ett *fall*. Bland detta senare släkte är dock tvivelsutan *Guido Reni* den själfullaste; änskönt jag tycker att Schelling i sitt bekanta mästerliga tal över »Bildande konstens förhållande till naturen« uppsatt honom på en alldeles för hög hedersplats.

Det är ett eget, men sinnrikt infall av detta galleris ägare, att han i ett särskilt rum, som inga flera skilderier innehåller, låtit hänga över varandra en målning av *Guido* och tvenne av *Perugino* – för att på det enklaste och åskådligaste sätt visa motsatsen mellan det Gamla och det Nya. Motsatsen förfelar ej att åstadkomma en frappant verkan. Jag gissar att i många resandes tycke Guido skall synas vinna på jämförelsen; men Hjort och jag, om vi ock måhända däruti hade orätt, hörde ej till dessa. – Tanken att begagna Guido och Perugino såsom det äldre och nyare Italienska måleriets varann motsatta polaritetspunkter, syntes oss ganska sann och lofvärd.

Sedan vi sålunda på morgonen av den 2 Mars njutit ett av de icke på många men på goda tavlor rikaste gallerier, företogo vi oss att genomspana en mängd av kyrkor, bland vilka ingen förekom, som ej hade någonting lärorikt att framvisa, vare sig i avseende på byggnadsart, ålderdomslämningar, målningar eller bildhuggeri-arbeten. Jag vill ej trötta dig med ett registerlikt uppräknande; blott anmärka, att *S. Zenos Basilika* väl förtjänte en utförlig beskrivning, vilken jag ändock ej är i stånd att lämna. Denna kyrka, som några påstå vara byggd av Longobarderna, andre av *Pippin*, men om vilken man åtminstone med viss-het vet, att hon var byggd redan i förra hälften av nionde århundradet, är icke den äldsta bland Veronas kyrkor, men den

rikaste på religiösa fornlämningar och bildverk, innan och utan, i brons, marmor, porfyr och färgor. Redan på själva brons-dör-rarne ser man händelser ur gamla och nya Testamentet föreställda, men i en ganska barbarisk stil; märkligt var oss, att vid avbildningen av Korsfästelsen se solen och månen, vilka för-mörkades, uppträda personligen och på hedniskt sätt, i manlig och kvinnlig skepnad. Bland dessa bilder förekommo ock åtskilliga mirakler av den helige biskopen Zeno, som isynnerhet ägde gåvan att utdriva djävlar. Vid själva ingången blir man var-se, huru han från detta onda kurerade kejsar Gallieni dotter; och i ett slags dunkelt och trångt kapell förvaras ett ansenligt porfyr-bäcken, kallat *la coppa di S. Zenone*, vilket han tvungit en annan utdriven arm djävul att hämta från andra sidan Medel-havet och ställa på platsen utanför gudshuset. Där har detta kärll fordom tjänat till det bruk, att alla, som gingo in till gudstjänst, där förut tvättade ansikte och händer, eller rentvagde sig på österländskt vis – varav *vigvattnet* ännu är hos Katolikerna en kvarlämning. (Du vet, att de icke blott vid åtskilliga tillfällen i allmänhet låta sig därmed bestänkas, utan att de även aldrig gå in i ett tempel, där de icke förut i något vid ingången befintligt vattenkäril åtminstone doppat ett finger o. s. v.) Den helige Ze-nos eget stoft vilar i en underjordisk kyrka, ännu långt äldre än den överjordiska; med sådana *kryptor* äro här i landet nästan alla kristna tempel försedda. Bland de högt uppe på väggarne befintliga och genom små, nära till taket anbragta fönster svagt upplysta urgamla freskomålningarne, utmärker sig en högst äre-vördig Biskop, väl tecknad och väl kolorerad; man tror honom vara den helige Zenos bild. Ingången till denna dunkla basilika, vars höga valv tvenne rader pelare av mörkröd Verona-marmor uppbära, var mig dock märkvärdigare än allt vad jag såg innan-för: den infattades nämligen av en betäckt portal, med tvenne framstående pelare, som vilade på *gripär*. – Denna samma om-ständighet förekommer ock vid den annars ej i något avseende

synnerligen utmärkta *Domkyrkan*, som är byggd och invigd åt den *Heliga Jungfrun*, på en plats, där fordom ett *Minerva-tempel* stått. Tvenne på gripar fotade spiralpelare framträda även här och omfatta huvud-ingången; och dylika med *vingar* försedda lejon spela mångenstäds ett sådant slags fundamentalroll i Medeltidens kyrko-byggnader. Stundom hålla de lamm, eller andra svaga djur, i sina klor, eller mellan tänderna; skall detta, såsom det försäkras, antyda den över sina fiender triumferande Kristna Församlingens makt? I alla fall tyckas dessa *gripar* motsvara och ersätta de *sfinxer*, som stodo framför Hedendomens tempel. Den för bägge dessa fabel-djur gemensamma *mystiska dubbel-naturen* skulle kunna föranleda intressanta betraktelser över deras symboliska användning – betraktelser, dem jag likväl ej nu har tid att anställa, eller åtminstone ej att fullfölja. – Denna domkyrka, som i sin närvarande gestalt blivit invigd år 1187, har överlevor kvar av den äldre, vilken säges varit påbörjad före Karl den Stores tid, men fulländad genom hans nitiska befrämjande. En tradition förtäljer, att trenne drottningar, nämligen hans mor, hans gemål och konung Desiderii änka, i gemensamt förbund bedrivit byggnadens fullbordan. Vad som är visst, är att två av hans vittfrejdade *paladiner*, *Roland* och *Olivier*, stå på var sin sida om största kyrkodörren; uthuggna i sten, med nästan jättelik storlek, bevaka de ingången; bägges anleten äro tämligen unga, med långt lockigt hår, skägg under hakan och *knävelborrar* på överläppen; med vänstra handen hålla båda två framsträckt en stor, nedåt spetsad sköld; med den högra håller Roland sitt väldiga svärd, som har flera uddar omkring spetsen, och inskriften *Durindarda*; Olivier åter, vilken icke är, som sin vapenbroder, klädd i full rustning, har i den handen ett slags gissel, en stav eller klubba med en kedja, vid vars ända ett taggigt klot är fäst. Emellan Rolands fötter sitter ett litet fyrfotat odjur med ett drakhuvud; inskriften på hans svärd bevittnar vem han är: den andre kämpens vapen har ingen sådan, men

traditionen, alltifrån de äldsta tiderna, säger att han är Rolands vän Olivier. – Så blir man i dessa syd-europeiska länder, nästan vid vart steg, ömsom tillbakaflyttad i den äldsta Romarvärldens, ömsom i den äldsta Romantikens tidevarv!

Då jag här nu kommit att tala om hjältar, torde det ej vara ur viset, och skall visst göra mina svenska vänner nöje, att nämna, huru många lovord jag hört i Verona om vår nuvarande konung [Karl Johan]. Man berättade, att han en tid, såsom befälhavande General, vistats i denna stad, och att ej blott den stränga tukt, i vilken han höll sina soldater, utan i allmänhet hans riddersliga och älskvärda egenskaper tillvunnit honom hos Italiernarne det minne, att han är den *ende* fransyske fältherre, vilken de icke *hatat*. Utom honom, undantog man ock den olycklige konung *Joachim*, som säges efterlämnat i Italien många tillgivna, och vara i sitt forna rike av allt upplyst folk mycket saknad. De övriga fransyska härförarne, som i detta land under Napoleon fört befäl, skildrade man alla såsom rovgiriga, grymma, likgiltiga för människor och människors lidanden.

Ifrån de mer och mindre skumma kyrkornas gömmor företogo vi oss nu, i det blidaste solsken och den angenämaste sinnestämning, en lång vandring, efter mycken föregången ordväxling med vår cicerone, som ville rentav därifrån avråda oss; han bedyrade helt naivt att denna ändlösa promenad till en gammal stenhäll vore »*una grandissima sciocchezza*.« Vi gingo nämligen, genom en mängd avlägsna gator och gränder, till ett utanför staden liggande upphävt och ruinerat kloster, *Monasterio di S. Francesco*, på vars forna, nu till en trädgård förvandlade kyrkogård – *Romeo* och *Julia* ligga *begravna*. Vilket älskande eller längtande, eller saknande hjärta klappar ej åtminstone tre eller fyra starkare slag, så ofta dessa namn uttalas! ! – Man har velat bevara vad som ännu är övrigt av den stenkista, som fordom gömt *Julias* ben, och detta övriga består i en tämligen grovt tillhuggen och av Engelmännen (som göra vallfarter dit hoptals, köpa spill-

ror av sarkofagen och därav låta göra sig *kaméer* att bära på fingren) mycket skadad kista av sandsten, utan lock, inuti tom och stående fritt under bar himmel mellan ett par fruktträd. En gammal gumma, en av de få innevånarna i den ödsliga klosterbyggnaden och av ett utseende och en språksamhet, som livligt erinrade om Shakespeares beskrivning på Julias amma, öppnade på vår hyrlakejs rop det tunga låset på en hög port, som rasslande slöt sig bakom oss, då vi genom en mörk, välvd gång inträdde i denna olyckans och kärlekens sista fristad. Stannande vid Julias likkista, började hon sedan, fullkomligt i de gamla italienska novellernas ton, förtälja oss det älskande parets öde ungefärligen så som Shakespeare framställt saken (han följde, som bekant är, den Veronesiska folktraditionen) och försäkrade oss, att detta vore tillika just samma kista, i vilken Julia låg i ättgrift-valvet, då Romeo *trodde* henne vara död.

Mantua. Modena. Bologna. Florens. Siena.

[3 Mars – 10 Mars.]

Klockan halv 8 om morgonen, den 3 Mars, reste vi från Verona, som *alltid* kommer att bibehålla en angenäm plats i min åminnelse. Väderleken fortfor att gynna oss. Lantfolket mellan Verona och Mantua sågs nyttja *plogar*, som voro fullkomligt *Romerska*. Landet överallt uppbrukat och putsat som en trädgård. Mellan sängar av majs o. s. v. syntes i avmätta rader oliver, kastanjer, mullbärsträd, popplar m. m.*). Överallt inga andra gärdsgårdar, än levande häckar (vilka dock först närmare till Modena prunkade i ny frisk grönska), planterade av varjehanda slags buskar och uti dessa på vissa avstånd symmetriskt fördelade hög-

*) Detta *trädgårds-lika*, oaktat sin regelbundenhet, ger ögat en vederkvickande omväxling av vilopunkter, och borttager det enformiga, platta, som annars stora uppladade slätter alltid hava.

re trån, samt bredvid små kanaler av rinnande, klart, i solskenet glänsande vatten. Estetiska gärdesgårdar! poetiska diken! Hela bygden omkring Mantua erinrar ovillkorligt om Virgili *Georgica*, och det hände mig här med Virgilius, vad i Rom sedan hänt mig med Horatius, att de Romerska skalderna, vilka vi uppe i Norden icke utan stor anledning anse såsom stela, slaviska efterhärmarer av Grekerna, här på sin *egen* jord bekomma en vida friskare, naivare och nationligare färg. Sannolikt till en stor del därför, att den italienska och den grekiska naturen *fysiskt* äro av enahanda beskaffenhet. På alla sidor i trakten höjde sig vita, vänliga lanthus, med sina platta tak (i alla bättre Villa's försedda med gallerverk och balkonger) och sin ännu om Antikens smak påminnande arkitektonik (knappt någon bondkoja fanns, som icke hade sin, om ock grovt och fult tillhuggna, vestibul eller portik!) ur total-översikten av denna *campagna ridente*. Vid middagstiden anlände vi till *Mantua*, omgiven av sjön *Mincio* samt tvenne andra vatten och en kärraktig dal, så att hela nejden kan med lätthet göras flytande; fästningen är konstigt och kostbart anlagd, och vårdas med skäl sorgfälligt av Österrikarne. Den fransyske generalen Miollis, som även en tid här i Rom varit Guvernör och gjort mycket till stadens så väl nytta som försköning, har på en sida av Mantua anlagt, för ungefär åtta eller tio år sedan, ett ståtligt, i kolossal dimension tilltaget torg, eller rättare öppen plats, som kallas, till Virgili ära, *Piazza Virgiliana*, och har hans byst på en hög piedestal i fonden. Detta stora fält är omgivet av sirligt och smakfullt anordnade trädplanteringar, och det hela bildar en oändligt behaglig spatsersplats*). Utom stadens *Museum*, vilket innehåller en mängd antiker, inskriptioner o. s. v. (men vida underlägset *Museo Maffei* i Verona**), anlagt av

*) Här i Rom har Miollis låtit anlägga en präktig Promenad på *Monte Pincio*; där ser man nu, i vackert väder, hela Roms *sköna värld*.

***) Få saker i världen ha så fågnat mig, som då jag första gången läste *originalromerska* inskrifter, och det i Italien!!!

den lärde poeten Maffei, och ännu mera underlägset de Museer man träffar i Rom), förtjäna Mantuas kyrkor att ses. Domkyrkan är ny, men vacker, värdig och enkel. I en kyrka ser man den store målaren *Mantegna's* grav; inom ett kapell på sidan, hans namn helt simpelt i en simpel sten uthugget. Här förvaras ock, i koret, under ett kostligt **repositorium**, en helig reliquia, som erinrar om S. Januarii blod i Napoli; denna reliquia är nämligen även ett blod, som vid vissa tillfällen blir flytande; det är, om jag minns rätt, droppar av det blod, som flöt ur Kristi sida, när krigsknekten stack honom med spjutet. Rätt sinnrikt är poeten *Giovan Battista's* gravmonument, med en vilande svan, allt av svart och vit marmor. I Mantua ser man ock det stora, med en skön trädgård försedda hus, som Mantegna bebott; han bekom det till skänks av en hertig Gonzaga. Men det täckaste och trevligaste, fastän lilla, blott av tvenne våningar bestående hus, som jag ännu i mitt liv sett, är *Giulio Romano's*, som ock tillbragte sin levnad i Mantua; det är av honom själv utanpå dekorerat och fantastiskt bemålat på det aldrasötaste sätt. De människor, som nu bebo detta hus, tycktes också ha behållit en fläkt av denna milda målarsjäls friska naturkärlek; alla fönstren i denna konstens forna boning voro öppna och smyckade med den italienska vårens förstlingsblommor. Straxt utanför en port av staden ligger likväl Mantuas största artistiska märkvärdighet, det hertigligen, i anledning av sin form såkallade *Palazzo del Te*; det var de Gonzagiska furstarnes forna älsklings-Villa; inuti har det en sträcka av rum al *fresco* målade av *Giulio Romano*, samt är för övrigt *totaliter* byggt och smyckat efter *hans* idéer.

»**Kennst du das Haus? Auf Säulen ruht sein Dach,**

Es glänzt der Saal, es schimmert das Gemach« etc.

Isynnerhet frapperade oss en kamp mellan **Giganterne och Zeus**, framför vilken gubben Hörberg skulle ha slagit händerna tillsammans över sitt huvud. Ack, om *han* fått se Italien! – *Andes*, Virgilii födelseort, heter nu *Pietolo*, och ligger **3 italienska mil**

(ungefär en halv svensk) från Mantua. Slätt, med små kullar; landskapet mildt och vänligt; föröfrigt ingenting kvar efter Virgilius att se. – Den 4 Mars, kl. 7 om morgonen, lämnade vi Mantua; vädret var nu, för första gången sedan min ankomst till Italien, mulet och regnigt. Vi passerade *Po* på färja, ungefär kl. halv 9. Det är i sanning en imponant, en majestätlig flod. Jag tänkte under överfarten på Romrarn, huru de, som sedan blevo hela den då kända världens herrar, måtte ha svällt av stolthet, då de första gången vågat sig över denna stora älv och lyckligt överfört sina vapen på den sidan, från vilken jag stigit ombord.

På andra stranden avbidade oss, eller egentligen vår *färja*, hertigen av *Modena**), stående helt Ossianiskt på en hög kulle med en lång officerskappa fladdrande i vinden; han är en av de för några år sedan likt får utan herde kringirrande och nu åter på grön kvist komna *legitima* furstarne; nu reste han med en suite av några vagnar för att besöka sin mor, som bor åt *La Brenta* till. Landsbygden ägde nu ett mindre italienskt utseende, än föregående dagen, och var till och med här och där ful i Skånsk stil. Blev dock bättre igen, när vi kommo in i hertigdömet *Modena*; denne hertig har sannerligen ett rätt täckt och trevligt litet rike. Kort efter middagstiden anlände vi till den icke stora, men skönt byggda och med de vackraste pelargångar beprydda residenstaden *Modena*, det forna *Mutina*, efter att ha åkt över den lilla floden *Secchia*. Aldenstund vi ville nödvändigt ännu samma afton inträffa i *Bologna*, gjorde vi blott från Posthuset, under det hästarne ombyttes, *all'improvviso* en promenad för att se det genom *Tassonis* komiska hjältedikt bekanta gamla vattenämbaret, varom fordom ett krig utbrast mellan innevånarne i *Modena* och *Bologna*; det förvaras i ett litet rum i ett torn av den götiska *Domkyrko*-byggnaden. En på stället ur den nyfiket

*) Den *förre* Hertigen av *Modena* ägde ett av de yppersta Målning-Gallerier i Europa; detta sålde han till konung *August III*, och nu finns det i *Dresden*; därpå skaffade han sig ett nytt på det vis, att han *rövade* alla de bästa ur sitt lands kyrkor!

gapande folkhoppen uppgripen barhuvad luskusk förde oss till ett kaffehus i trakten av kyrkan, under det han gick att på Stads-
huset avhämta nycklarne. Sedan vi tömt några koppar chocolad
och flyktigt besett den lilla mörka domkyrkan, fördes vi uppför
några trappor i tornet in i det ännu mörkare rum, där *la Secchia
rapita*, hängande vid en tjock och lång i valvet fästad kedja, vi-
sades oss vid facklor, som buros av tvenne i full hertiglig uni-
form utsmyckade stadstjänare; så mycken heder vederfars än i
dag detta gamla ämbar, som för övrigt är tämligen högt, men
smalt i sitt omfång, järngrått av ålder, och dessutom starkt med
järn beslaget. – Hertigdömet är fruktbart och folkrikt. En mängd
täckta lanthus och trädgårdar sågos. Landsvägen var betydligt
sämre, än i Lombardiet; i Kyrkostaten är den ock ej synnerlig
(likväl med undantag); men i alla fall förträfflig överallt i jäm-
förelse med de Nordtyska. Passerades på en skön bro floden *Pa-
naro*; kort därefter gränsen av Kyrkostaten. Påvliga vapnet hel-
gar nu åter här alla portar och offentliga hus. Här plomberades
våra koffertar. En soldat av påvliga besättningen var mycket stolt
och glad, att i sina kamraters närvaro få med oss tala *tyska*; han
hade någon tid varit fången i Ungern; en ung, vacker karl, som
var född i Rom (när en Italienare säger: *Sono Romano*, så tycker
han sig växa ett par alnar över sina andra landsmän), men som
försäkrade mig, att han i Tyskland träffat långt ärligare och oegen-
nyttigare människor, än i sitt eget fädernesland. – Så snart man
kommit in i Kyrkostaten, tilltager tiggeriet på ett förvånande
sätt. *Signor! buoni Signori! una piccola moneta! per amor di Dio!*
skallar från alla sidor. – I begynnelsen tränger en, särdeles i små
barns mun, in till djupet av själen detta sista utrop; den italiens-
ka rösten är i sig själv så skär och vek, och nu *bedjande* på kö-
pet! Men man *måste* dock snart vänja sig vid obeveklighet, åt-
minstone så ofta man är omgiven av *många* tiggare på engång;
se de, att man ger åt *någon*, så förfölja en de övriga som en mygg-
svärm.

Sedan B* i kvällskymningen haft det äventyret att under åkningen tappa en pistol ur bröstfickan, och efter en halv mils fotvandring tillbaka upptäcka honom i mörkret, liggande på en bro och blänkande mot månskenet; inryckte vi äntligen sent på aftonen, med fyra hästar och tvenne friskt blåsande postiljoner, i det stora präktiga *Bologna*. Den 5 tidigt om morgonen, vid en klar sol och en blå himmel, började vi våra vandringar kring märkvärdigheterna i denna från den äldsta medeltiden så högt berömda och ännu högst intressanta stad. Vi hade även funnit ett ypperligt värdshus; och allting var oss väl i lag, utom vår Servo di Piazza Sgr. *Francesco*, en fryntlig man med vilken vi sedan blevo de bästa vänner, men av vars mun vi den första förmiddagen igenom knappt förstodo vart femte ord, emedan den Bolognesiska dialekten är alldeles förtvivlat svår att få reda på. Hittills hade vi ej haft minsta möda att förstå Italienerne, även det ringaste folket; de må sins emellan sladdra hur som helst, så betjäna de sig dock av ett renare språk, så ofta de samtala med *gli Forestieri*, och *då* kan man ej önska sig ett klarare och bestämdare uttal; det är kanske det enda folk i Europa, varom man kan säga, att det talar sitt språk så som det skrivs. Detta slags förtjänst inbilla sig annars, tror jag, alla nationer; Svenskarne även: men vi äro dock i sanning *ganska* långt därifrån, och nu därtill vårt *lantfolk*, eller i allmänhet våra såkallade *ringare* klasser! Dessutom har en främling oändligt lätt att göra sin mening tydlig för dessa livliga, *penetranta* Söderlänningar; de förstå en på ögonblicket, nästan utan alla ord; de skönja på ens ögon, läppar, åtbörder, vad man tänker eller vill, och stundom har det hänt mig att se mitt åliggande uppfyllt, innan jag själv hunnit ut säga det. *Här* i Rom talas Italienskan jämväl av den sämsta pöbel med den renaste klassicitet. (Det oaktat, är jag dock just i själva Rom i fara att alldeles glömma bort min smula *parlar Italiano*; jag talade mycket bättre under resan i Norra Italien, då jag nyss kom från Tyskland: detta låter besynnerligt, men har

däruti sin grund, att man här icke mycket *behöver* umgå och språka med Italienarne själva; jag t. ex. lever dagligen bland Tyskar, Danskar och Svenskar, nästan som vore jag uppe i *höga Norden*. Byström, hos vilken jag i dag spisat en dräplig middag, har rått mig att skaffa mig en *Romersk älskarinna*, emedan han påstår, sannolikt av egen erfarenhet, att man av en *sådan* språkmästare lär sig samtalspråket både hastigast och grundligast.)

Det första, som vid en spatsering genom Bolognas gator angenämt, ja förtjusande faller i ögonen, äro de höga, rymliga, i den ädlaste stil byggda, oändliga pelargångar, i vilka *alla* dessa gator äro innefattade. Ingen annan stad i Italien har detta överflöd på Arkader; kanske vållar Apenninernas närhet en större klimatisk ombytlighet, som gjort ett sådant byggnadssätt nödvändigt. En *enda* dylik i Stockholm – huru skulle den icke basunas ut såsom ett av världens underverk! – Ja Bror! I *vissa* hänseenden kommer onekligen mitt fädernesland att synas mig *fattigt*, när jag engång återser det; men – *Sverige* är och blir dock alltid *Sverige*, och Gud bevars från att bortbyta det mot hela det yppiga och granna Konst-, Lager- och Lus-landet.

Kyrkorna i Bologna äro mindre betydande, utom den stora götiska S. Petronio, som har en ärevärdig fasad. De innehålla dock åtskilliga, ehuru *mest* dels i oförmånlig dager placerade, dels illa bevarade skilderier av *Francia*, *Garofalo* m. fl. I allmänhet givs det väl i dessa länder knappt en enda åt den offentliga Gudstjänsten anslagen byggnad, som icke har att uppvisa *någon* sak av värde för skönhetskänslan. Blott skada, att så många av dessa Kyrko-Målningar hänga nästan i kolmärker, åtminstone för *mina* svaga ögon! När jag nu tänker tillbaka på de *Protestantiska* kyrkorna, förekomma de mig – jag kan ej hjälpa det – som hade *kyrktjuvar* varit över och rånat dem – så naket, så armt, så platt, så trist är allting i våra tempel! – Det sköna, rika *Galleria Mariscalchi* innehåller ock en vacker *Salvator Mundi* av Correggio, samt ännu en annan tavla av samme mästare, tillhörande hans

första ungdomsarbeten. En Venus av Tizian. Ännu kan jag icke påminna mig, att jag sett Tizian *djun*, *bög* och *ädel* – och därför lämnar mig all hans mäterlighet alltid kall som is. Den mest idealiska köttfärg, och talang att häva det mjälla köttets former ifrån duken, kan ej för mig ersätta bristen på en vida högre idealitet och talang. *Rafael*, *Perugino*, *Leonardo*, *Albrecht Dürer*, voro helt andra män. Själva Correggio är emot *dem* blott – dock fred över den älskvärdes aska! – Av *Dolce* fanns där ett Magdalena-huvud; den mannen har mycken gratie: men också har han i alla sina verk endast strävat efter *il dolcissimo*.

D. 2 April.

Jag lämnade dig i går afton stående mitt i *Galleria Mariscalchi*. Jag vill icke förspilla tiden med att längre uppehålla dig varken där, eller i *Galleria Zambeccari*, eller i *Galleria Ercolani* (palatset är präktigt och ännu stående under byggnad; äldste sonen i huset skall gifta sig med en dotter av Lucien Buonaparte, således bli svåger med vår Greve Posse), som också har åtskilliga dyrbara målningar av Francia och andra äldre italienska mästare. Jag vill blott nämna ännu en tavla i Gall. Mariscalchi, jag minns ej av vem, som på mig gjorde ett rysligt intryck. Skildriet utgör egentligen fyra särskilda tavlor; de tvenne, vilka man först ser, äro ett par sköna huvuden av en yngling och en flicka, i fulla blomstringen av vår och kärlek: när man åter skjuter dessa till sides, visa sig samma huvuden, men i den högsta grad av desorganisation, nämligen i den närmaste intill dödsallar; i de döda fysiomierna, vilkas drag ännu icke äro fullkomligt utplånade, och i vilka med en stor, men förskräcklig talang grundtycket av de föregående livet tillhöriga är bibehållet, oaktat den genom död och förruttelse åstadkomna gräsliga förvridningen, synes ännu fortleva en sönderslitande smärta och saknad, och de grina på ett ohyggligt vis emot varandra.

Kl. 1/2 12 besökte vi på Universitetets Bibliotek (ungefär

200,000 volymer; rikt särdeles i *gammal* litteratur) dess Hammarsköld, d.v.s. dess spränglärde Bibliothecarius, Professorn och Abbeem *Mezzofanti*, till vilken jag från en Italienare i Dresden medförde rekommendation. Han är dock lärare än Hammarsköld, emedan han *talar*, efter någras påstående, 32 språk, efter andras, 28. Det är en mycket vänlig man, och förekom oss genast med den frågan, i vilket tungomål det vore oss bekvämast att med honom samtala. Såsom vi, oaktat hans mångkunnighet, ej förmodade honom synnerligen stark i Svenskan eller Danskan, svarade vi *Tyskan*; och strax började han tala en icke blott i sammansättningen korrekt Tyska, utan även med ren Tysk *pronunciation* och accent. Under vår *diskurs* försökte han ock att tala *Svenska*, och frambragte, till min förundran, några tämligen riktiga perioder, samt förstod allt, vad jag på Svenska svarade honom; naturligtvis talade jag då mycket långsamt och distinkt, på det att han skulle kunna fatta mig. Det var nu första gången, efter ett halvt års tid, som jag hörde Svenska talas (de sista Svenska orden hörde jag i begynnelsen av Oktober, i Dresden av Fru v. Helvig); och av en Italiensk Lärd, i Bologna!! Likväl gjorde honom denna Skandinaviska dialog mycken möda, så att han efter en kort stund återvände till Tyskan igen. NB. denne man, nu omkring 40 år gammal, har i allt sitt liv, liksom fordom Kant i Königsberg, aldrig varit utom de närmaste trakterne av sin födelsestad Bologna. Universitets-byggnaden är majestätlig och präktig; ack, om vi hade den i Uppsala! Vi sågo Studenter strömma ut från föreläsningar, och genomvandrade sedan alla Hörsalar, Samlingar m.m., allt rikt, solitt och väl inrättat. Särdeles den kedja av kabinetter, som tillhör Fysiken, Natural-Historien och Anatomien.

I förbigående vill jag nämna, att man vid detta Universitet har 3 *kvinnliga* Doktorer, som äro unga och för icke längesedan promoverade; en är Docent i Logiken eller Teor. Filosofien, en i Fysiken, och den tredje i *Accouchements-vetenskapen*. Sådant för-

vånar icke här i landet. Det måste vara besynnerligt, att höra en ung kvinna, och ogift därtill, hålla akademiska föreläsningar för unga män över kvinnkönets största hemligheter. I allmänhet måste så en *kvinnlig Academicus* vara ett underligt djur. Om jag kommer tillbaka genom Bologna, skall jag åtminstone söka upp Docentinnan i Logiken, och säga henne att *jag* också är *quasi-Docens* i Filosofien, så kunna vi rätt artigt filosofera tillsammans. Den för någon tid sedan avlidna *Professorn* i Grekiskan, Clotilda Tambroni, skall varje timma haft talrika åhörare. Hennes byst ses i Bibliotekets försal, vid sidan av Galvani's. I fjol dog Professor Laura Bassi, offentlig Lärarinna (*Signora Professoressa*) i Fysiken; nu leva blott de ovannämnde *Doktorerna* kvar. – I alla Fysikens grenar har man den förträffligaste apparat av instrumenter m. m. av varje slag det rikaste, dyrbaraste, största exemplar, och uppställda så, att de tillika ge en sinnlig och rätt smakfullt anordnad översikt av vetenskapens progressiva upptäckter och bemödanden, alltifrån dess äldsta tider. Nordmark skulle vid denna åsyn vattnas i munnen; ingenting felas i kedjan; ingen lakun är lämnad. Jag såg även de av Ehrensvärd (Resan, sid. 24) så »*ohyggliga*« funna »*Anatomi-sakerna*.« Men vad rör detta slags galleri för, att *saken* i sig *själv* är ohygglig? Jag har ännu icke sett dem i Florens, som han säger vara *bättre gjorda*; men i denna genre kan ingenting i arbetets fullkomlighet avhjälpa den inre fixa rysligheten. Att genomskåda en dylik *vax-appareil*, är det samma som att se den förut nämnda döds-målningen; *skelettet* av Naturen är i *alla* gestalter förskräckligt. (Av *skeletter*, djurs, människors, embryoners – ett i en liten flaska t. ex. tillhörde ett människofoster, som blott var ett par veckor gammalt – har man ock här en *komparativt-anatomisk* samling; dock syntes mig den i München större).

Med vad jag dessutom såg i Universitetets Konstsamlingar, skulle jag kunna fylla mycket papper; mig intresserade mest ett par Egyptiska Mumier (av vilka den ena, en kvinna, som för-

modligen i Egyptisk smak varit ansedd för en stor skönhet, är mycket väl konserverad) med hieroglyfer på alla sidor – samt modellen till det stora tempel i Ravenna, som den ädla och olyckliga Amalaventia lät uppbygga till sin fader Theodoriks minne. – Jag kan ock nämna en *Virginus, som mördar sin dotter*, av en skicklig ung Bolognesisk Skulptör, som heter *De Maria*, och som jämväl av Canova berömmes.

Den följande dagen, den 6 Mars, sågo vi den dyrbaraste skatt, som Bologna innesluter; men innan vi komma till den, över vilken *ensam* man kunde skriva en bok, vill jag i förbigående nämna ett och annat av mindre viktighet. – Icke långt ifrån värds- huset där vi bodde, var vid ingången till ett litet torg en gatunynning, där vi sletu mycket ont, så väl när vi gingo ut, som hem, emedan vi varje gång nödvändigt måste passera detta ställe. Saken var den, att där bredvid står ett fängelsetorn, i vilken ett nyligen uppfångat tjuvband var inestängt; dessa ropade oupphörligt genom gallren efter allmosor, och hade tagit fyra stycken långa tiggargossar i ordentlig sold, vilka såsom deras deputerade gjorde jakt på kommande och gående, med trasiga hattar i händerna, dem de framräckte under det de outtröttligt följde en vid sidan och skreko i ett: *Ecco i poveri Prigionieri! una piccola elemosina per i poveri Prigionieri!* med fullaste hals, varvid på köpet de fångna, som ovanföre alla stodo församlade bakom gallren, fäktade med armar, händer och fötter om varandra, samt upprepade i full korus oupphörligt samma utrop; så att man under detta skråle och vid anblicken av alla de vilda åtbörderna var nära att förlora all sansning, innan man väl hunnit förbi. Så ofta, bland den på denna stora gata fram och tillbaka talrikt strömmande folkmängden, någon gav en penning åt en av deras deputerade, sågo vi, att denne genast kastade upp den genom gallret till sina ädla *principaler*, av vilka en del började slåss om honom, under det den andra delen stannade vid öppningen för att fortsätta de tragiska gestikulationerna och skrålet efter *mer*.

Mig undrar, att den Pävliga **Legaten**, som regerar i staden, tillåter detta oskick. Men i Italien, där man i allmänhet, liksom *barn* göra, icke tycker sig leva om man ej får stoja och skrika, är man van och helt likgiltig vid dylikt skoj – oaktat det verkligen denna gången gick så långt, att en havande kvinna från Norden tvelsutan skulle därav blivit alldeles förskrämd.

Ungefär kl. 11 gjorde vi vårt andra besök hos Mezzofanti. Vi sågo nu en mängd av så kallade *rara* böcker, t. ex. den Engelska Blåskäggs (Henrik VIII:s) egna exemplar av sin mot Luther skrivna bok, med egenhändig teckning av sitt namn på titelbladet: *Henry King*. En bok (jag har glömt titeln) som var den första tryckta i Italien. En splendid handskrift av M. Maimonides hebreiska översättning av ett **filos. medic.** verk av Avicenna. En på Tyska översatt del av Svenska Vetenskaps-Akademiens Handlingar etc. etc. Berzelii namn är även för Italiens Lärde bekant; för övrigt känna de om Sveriges »*lärda värld*« (för att tala med Bror Schröder) icke stort mera, än att *Linné* var Svensk. Mezzofanti visade oss en mycket vacker upplaga av Linnés Skrifter. Det roade oss, att här se de journaler och tidskrifter, vilka nu givas ut i Italien. Enligt Mezzofanti's egen försäkran, duga de flesta ej mycket. Tyska Litteratur-Tidningar hållas här även. Mezzofanti talade om Tyska Litteraturen med stor aktning, och berättade att dess kändedom allt mer och mer bland Italiens Lärde och Vittre utbredde sig. Han sade, att förhållandet mellan Tyskland och Italien nu vore omvänt; förr hade Tyskarne behövt lära av Italienarne, nu måste Italienarne gå i skola hos Tyskarne. Om A. W. Schlegels Dramatiska Föreläsningar sade han, att de börjat förorsaka en stor revolution i den Italienska Estetiken; *han* vore även på Schlegels sida o. s. v. Han kände Schlegel personligen sedan dennes vistande i Bologna; Schlegel hade förvånat Italienarne genom sin lärdom, sin språkfärdighet och sina (för *dem*) högst *nya* åsikter av allting. Biblioteket i Bologna inköper nu årligen det viktigaste, som kommer ut i Tyskland.

Bland annat såg jag, praktfullt inbundna, de nyaste upplagorna av Goethe, Schiller, Müller.

Nu gingo vi till det *stora Galleri* av Målningar, som tillhör Staden och Universitetet gemensamt, och till vilket nyligen alla de dess förnämsta klenoder, vilka Fransoserna rövat till Paris, blivit återställda. – Här hade jag framförallt önskat Dig vara med; vi ångrade icke, att vi *gömt det bästa till sist*, såsom ett förståndigt ordspråk lyder, ty nu kunde vi där i god ro tillbringa hela den återstående dagen vilket vi ock gjorde, i tvenne omgångar. – Men jag vill berätta dig resten i morgon, då jag ock hoppas kunna sluta denna långa epistel (min d:o Münchenska har du väl, ungefär i dessa dagar, riktigt erhållit, utan att något av de många lösa bladen under vägen förkommit? Jag skickade den öppen till Berlin, liksom jag även gör med denna, på det att våra därvarande gemensamma vänner må kunna läsa den). I dag hava vandringar i *Vatikanen*, dess Museer, trädgårdar m. m. borttagit all min tid. – I går har en del av ruinen efter *Minerva Medica's Tempel* störtat ner, och slagit ihjäl en karl och en hund. Karlen är väl ännu ej riktigt död, men man tror honom ej kunna räddas. Hjort har i anledning av denna händelse gjort den riktiga anmärkning, att man nu måste *skynda* sig att beskåda och genomkrypa Roms ruiner, innan de falla ner allasamman. De flesta trotsa dock väl ännu många århundraden; de se just icke ut att vilja ramla överända. – Efter några dagar resa vi ut till Tivoli, och tillbringa där en liten tid tillsammans med Fru Herz och en Engelsk Familj. Kanske följer ock Thorvaldsen med.

D. 3 April.

Så kallade Bysantinska målningar, skilderier av *Giotto* (bland andra ett förträffligt Kristushuvud), *Cimabue* och så vidare de äldsta mästarne ända utföre, mottaga dig vid ingången. Äntligen viker man av i en gång åt vänster, och där hälsar dig, mitt ibland en mängd saker av Guido Reni och andra nyare *effekt*-målare,

en allrakäraste liten söt *Madonna* av *Nucesi da Imola*; himmelskt skön, oskyldig, älskvärd, med den klaraste kolorit, det skäraste rött och blått, de vackraste ställningar och uttryck, alltsammans i en ljus leende grund, lämnar denna tavla åt själen ett minne, som aldrig mer låter utplåna sig. Du går samma gång tillbaka åt höger, och nu ställer man dig framför en stor målning av *Perugino*, den största vi hittills sett av denne Rafaels lärare, men också tillika den skönaste*). Du ser en *Madonna* av hel annan beskaffenhet, och dock densamma, sittande ovan molnen, hög och mild, i outhärlig Gemüthlichkeit och ängelsglans; icke, såsom *Nucis Madonna*, *die höchste Anmuth der jugendlichen Mütterlichkeit*, men däremot *das göttliche Herz der Welt*; nedanföre stå, på något avstånd från varandra, S. Mikael, S. Katarina, S. Apollonia och S. Johannes, i samma ordning som de här nämnas, och blicka uppåt; dessa gestalter äro med en kärlek, en flit, en fromhet och en prakt framställda och fullbordade, om vilken man, utan att ha sett något verk av *Perugino*, icke förmår göra sig ett begrepp; särdeles förtjänar Ängeln Mikael att kallas en urbild av ynglings-, krigar- och ängels-skönhet! Från den himmelska synen och dagern ovanföre faller över deras ansikten en belysning, som mild och rörande förhöjer och mångdubblar deras fågring; av bakgrunden, ett enkelt grönt landskap o. s. v., är varje småsak med den största omhugsan utarbetad, och alltsammans, det minsta som det största, i ett hjärtligt Helt, talande till själen liksom en med *oförgångliga färgor* (och *sådana* äro *Perugino's* liksom den tidens målares i allmänhet, *Rafael****) själv inbegripen) *målad Koralmusik****).

*) Här i *Vatikanen* förvaras en annan stor *ekvivalent* målning av *Perugino*, föreställande *Maria och Kristus, som i himmelriket sätter kronan på sin Moders huvud*; nere på jorden står en skara av fromma församlad.

**) Ingen fördom är orimligare och oförsämdare, än den, att *Rafael* ej var *stor Kolorist*. Vad jag hittills av honom sett här i *Italien*, och bland annat i *Vatikanen* en *Kristi begravning*, samt hans sista ryktbara stora tavla, *Kristi Himmelsfärd*, bevisar, att i ordets sanna mening ännu *ingen* större *Kolorist* funnits till.

***) Nämligen *Koralmusik* av den gamla äkta sorten – som man ock här i landet stundom får höra ypperligt exekveras.

Men håll! vi tala om *målad Koralmusik*; du behöver blott stiga ett trappsteg högre, genom en dörr som leder in i ett inre rum, – för att se framför dina ögon, på en hög, **emot dagen** uppställd, stor och majestätlig tavla, denna liknelse icke mer vara *liknelse*, utan full *sinnlig verklighet*. Se opp! och ställ dig, som jag gjorde, på ett mitt framför i något avstånd befintligt bord! Här tillbragte jag flera timmar, och jag gick ännu, senare på aftonen, engång igen dit. Här, på detta bord, *grät* jag av – det finns ej namn för denna outsägliga känsla; men hela mitt livs längtan och trånad klingade inom mig med häftiga, rena, lyckliga tonfall, och det mål, varefter *förgäves* min lidande ande släpar sin tusenfaldigt fjättrade gång, blinkade mig mellan gyldene skyar till mötes. Du ser Rafaels *Cecilia*! Du ser Musikens **apoteos** och Måleriets triumf. Det är kanske den enda målning som jag fullkomligt förstått, emedan det är den enda, som lämnat ingen del av min varelse orörd. Det är för *mig* det verk, i vilket Rafael är *mest* Rafael: här är han på engång målare, musicus, poet och filosof; vad Vetenskapen *vill* i sista instansen, vad Konsten i alla sina former åsyftar, har hans pensel här uppfattat och sammanfogat i den eviga bilden. Ack, om jag kunde rätt tydligt beskriva den för dig! Men **rummet** är trångt och tiden ännu knappare. Det förekommer mig, som funnes någonting rätt väl skrivet om denna målning i Fr. Schlegels *Europa*; läs nu om det, ehuru inga *ord* kunna skildra denna bild och det intryck den gör på sinnet. Möjligtvis försöker jag dock att i *rim* framstamma en hyllning till hennes ära. Det högsta och det ljuvaste, det tankfullaste och det hänrycktaste, den stränga storheten av en förklarad ande och det ömma behaget av en känslofull kvinna – den jordiska skönhetens högsta kulminationspunkt i religionens, resignationens, nådens, hoppets, odödlighetens skimmer – allt detta skådar man förenat och uppenbarat i *Kristendomens Psyche*, i denna himmelska *Cecilia*, i hennes ställning, i hennes uppåt himlen riktade ansikte, i hennes lyssnande miner, i hennes

ögon som genomtränga molnen. Där ovanföre sitta sjungande änglar; fyra, i mitten, sjunga ur en bok tillsammans; två, på sidan, sjunga för sig själva, och den ene pekar på noterna för den andre. Den högre världens eviga oskuld, himmelsk glädje och gloria vilar på denna grupp och omstrålar den; runt omkring utmärka starka, dunkelblå, men av det högre ljuset dock **guld-bebrämde** skyar, den gräns som ännu skiljer de Saligas land från Martyrernas mödosamma prövningsvärld. Inunder, i mitten av tavlan, står huvudfiguren, den H. Cecilia; hon håller i händerna ett uppnedvänt positiv (eller liten orgel), som synes vara tillreds att falla henne alldeles ur handen; två pipor däruti äro redan lossnade; hon tyckes, bekymmerslös om dess öde, fullkomligt ägna det åt förgängelsen, under det hela hennes uppmärksamhet, hela hennes själ är riktad på den överjordiska sången. Men huru skulle jag skildra dig hennes hänryckta, halvt i glömska av allt jordiskt, halvt i åskådning av det himmelska mera svävande, än stående ställning; den utsägligt jungfruliga, graciösa vändningen och hållningen av hennes sköna kropp, böjningen och lutningen bakåt av det gudomliga huvudet på den ståtliga nacken; ansiktets icke för mycket avlånga ovalform, det änglalika, majestätliga, allvarsamma, och dock åter tillika fullkomligt veka, ljuva, milda, försmältande, kvinnliga, ja *flickaktiga* (das Mädchenhafte) däruti; ögonen, pannan, munnen – *o Dio!* Huru det präktiga håret, dunkelt, men av det slags dunkelhet, som här kallas blond, drager sig omkring det tjusande anletet och vilar fästat i ett enkelt smycke ovan hjässan; huru simpelt, modest, eteriskt, och dock så rikt och så smakfullt, den gula, guldkimrande dräkten gjuter sig omkring barm, liv, höfter, nedanom vadorna, varifrån ett genomskinligt, vitt **gaz** låter se det övriga av de aldrakäraste benen – och fötterna; de sköna armarne, händerna m. m. Men vartill tjänar flera ord därom? du ser dem ändå ej! På hennes högra sida står närmast S. Johannes, som, förtjust av den musik han hör, men tillika, som det nästan skulle tyckas, av

Cecilia själv, ser på henne med uttryck av den innersta lyckalighet och förtrolighet; längre bort S. Paulus, i grönt och rött kraftigt och betydningsfullt kostymerad, en stark, hög mansgestalt, med ett härligt, filosofiskt huvud, omgivet av svarta krusiga lockar; han stödjer det djupsinniga anletet mot sin hand, och tyckes i en klar **reflexiv** spegel uppfatta allt vad han förnimmer; på hennes vänstra sida står henne närmast S. Augustin, en oändligt vördnadsvärd gestalt, i vilken ungefär samma idé, men i en mera *prästerlig* art, är uttryckt; längre bort på samma sida, symmetriskt korresponderande med S. Paulus på den högra, står S. Magdalena, med sidan och profilen vända åt åskådaren, såsom ungefär ock Paulus står; en hög, smal, härligt växt blondin, av vars kostymering det vita utgör grundtonen; trånande, smäktande, men utan svaghet och sjuklighet, uttrycker tillika hennes blick och min känslan av en högre vederkvickelses njutning. Vid Cecilias sköna fötter, på den gröna jorden, ligga Musikens åtskilliga instrumenter kringströdda och sönderslagna; när Musikens **Genius** själv förstummas och faller ur sin hand det nyss uppfunna strängospel, som närmare än något annat kan härma himmelens körer, vad vilja då de övriga svaga människoförsöken förmå? Likväl uttalar hennes inspirerade, betagna anlete för ingen del modlöshet och beslut att hädanefter för alltid tystna; tvivelsutan upptager hon snart åter sitt glömda orgelverk till nåde, och försöker – vad som först i en bättre värld fullkomligt lyckas den trängtande själen, men dock de förtrollningsljud, vilka redan här på jorden ögonblickligt spränga det arma, suckande, glädjelösa hjärtats kedjor, och visa, åtminstone i en dröm, det öppnade, det förlorade, det främmande, det bekanta – ack! det *ursprungliga* hemmet.

»*Warum doch erschallen
Himmelwärts die Lieder?
Zögen gerne nieder
Sterne, die droben*

Blinken und wallen;
 Zögen sich Luna's
 Lieblich Umarmen
 Zögen die *warmen*
Wonnigen Tage
Seeliger Götter
 Gern uns herab!« (GOETHE.)

Sedan man sett denna *Cecilia*, har man icke mera ögon för en mängd andra, om ock i sig själv talang- och förtjänstfulla saker, som stå däromkring i samma Galleri; såsom t. ex. ett *Betlebemiskt Barnamord* av *Guido Reni*, som är den enda av alla de behandlingar jag hittills sett av detta svåra ämne, vilken icke är vämjelig, utan tvärtom, genom enkelheten, anständigheten, det ädla i mödrarna och det icke-slaktaraktiga i krigsknektarne, de vackra och icke karikerade barnen, de få liken, frånvaron av överflöd på blod, sår, grimaser o. s. v. utmärker en mycket skicklig mästare; formerna, färgorna, konturerna hava soliditet, *elevation* och tydlighet, (ty annars äro i allmänhet de nyare målarne *nebulister*), och änglarne, som ovanföre sväva med palmer, mildra rysligheten av det hela och giva en tröstrik utsikt. Men den enda tavla i denna samling, som med full rätt kan *nämnas*, *sedan man talat om Rafael och Cecilia*, är en annan *större Madonna* av *Nucesi da Imola*; med mycken ädelhet, känsla och andakt har han framställt henne, icke såsom på sin förut nämnda lilla, såsom en ännu på jorden vistande och i sin moderlighet jordiskt lycksalig moder, utan tronande i himmelriket såsom dess drottning, omgiven av dess musicerande änglar; inunder stå, i kraftiga, ståtliga gestalter, lyssnande, skådande, S. Mikael, S. Petrus och S. Augustinus, liksom de trenne grundpelare, på vilka kyrkan och dess förhoppningar vila; det hela är hållet i en glad, ljus, vederkvickande färgton; i sanning, ett stort mästarverk!

Vi slöto med ett aftonbesök på Universitetets Observatorium, där vi mindre intresserades av de ypperliga astronomiska

instrumenterna (som visades oss av en gammal enögd astronom, vilken liknade salig Regnér), än av den härliga utsikten över det stora Bologna och de stolta Apenninerna, dem vi nästa morgon skulle börja genomtåga, och dem vi nu sågo förgyllda av den nedgående solen, – denna 6 Mars, denna dag då jag såg Rafaels *Cecilia*, och då jag i åskådningen av denna bild njöt ett av de i *min* levnad sällan förekommande momenter, då jag tycker det löna mödan – ack ja, den *tunga* mödan – att vara till.

Klockan 9 om morgonen, den 7 Mars, lämnade vi Bologna. *Apenninerna*, av vilka den första kedjan redan syntes dagen förut till Bologna, begynna straxt i grannskapet av staden. På andra hästombyttet spändes oxar framför hästarne, och dessa oxar ombyttes fyra gånger under var station, emedan vi nu åkte oupphörligt uppföre. Här sågo vi det första mandelträd i blomstring, med sina dagliga vita, ljusrödaktiga blommor. En gruvlig blåst började mottaga oss; naturen förlorade allt mer och mer sitt vänliga utseende; lantgårdarne försvinna småningom, de vackra nämligen; ty jämväl högt uppe i de kala och vilda bergstrakterna saknas ej alldeles spåren av människors grannskap och mänsklig *industri*. Apenninerna, som längre ned i sydliga Italien berättas vara romantiskt pittoreska, förekommo mig här från den nordliga sidan obehagliga, ja fula. Så, som de synas till landsvägen, är visst att de icke kunna jämföras varken med de Svenska eller de Tyrolska bergen. De äro trista, nakna, nästan utan skog, och mera ledsamma än imposanta. Här och där njuter man dock märkvärdiga utsikter, särdeles av de på avstånd sig höjande snöbergen. Vi passerade floden *Pianoro*, och äntligen kommo vi in i *Toscana*, som regeras av en legitim och landsfaderlig storhertig, vilken *pardonerar* alla rövare, släpper alla tjuvar lösa, samlar penningar i sin egen pung, är för övrigt vänlig och gör ingenting. Nattkvarter togs ovanpå högsta ryggen av Apenninerna, i ett värdshus som heter *Conigliaio*; ett ställe som såg ut så, att B* med fog förmodade, det *Rinaldo Rinaldini* i

forna dagar där, under sina exkursioner i Apenninerna, haft sitt vanliga högkvarter. Här halvdrömde jag natten igenom, sträckt som en martyr på en hård, eländig trädsoffa och lyssnade till tjtutet av en förfärlig storm, som rasade omkring de nakna vilda bergen. – Hela förmiddagen av den 8 Mars tillbragtes med att åka i de fatala Apenninerna. Äntligen sänka de sig ned mot *Florens*, och ett Armida-land begynner i den leende dalen omkring *Arno*-floden.

D. 6 April.

Jag vill dock föra dig, åtminstone till *porten* av Roma innan jag åter för en längre tid tager *brev*-pennan från papperet. Ett brev över själva Rom, så vida man vill ge det något egentligt innehåll, fordrar sin tid att samla (eller rättare *ordna*, ty Stoff har man så mycket, att man kan drunkna däri) materialier till, och bör icke, så som hittills mina skrivelser till Dig och mina andra vänner, störtas fram på papperet så fort handen kan gå, utan all ordning och städning. Jag har i sinnet, att innan jag avreser till Napoli, Pompeji o. s. v., vilket förmodligen sker i början eller medlet av Maj, föranstalta åtminstone ett *utkast* till ett dylikt brev, vilket jag i alla fall, innan jag för alltid lämnar Rom, gör färdigt. En sådan epistel skulle kanske, ehuru i sig själv av ringa betydighet, dock *ad interim* ej vara *Svea* alldeles ovärdig; något *annat* av högre intresse och solidare värde kan jag *för det närvarande* ej åstadkomma, ehuru gärna jag ville det; ty hela det liv jag *nu* förer, består blott i att samla *Stoff* av flerahanda slag för framtida bearbetning. Emellertid vill jag icke, att Redaktionen av *Svea* skall räkna på detta mitt projekt, såsom på ett bestämt löfte; omständigheterna, det beständigt föränderliga, ombytliga, och förströende i ett *rese*-liv (den *»omgycklande friskare verksamheten«*, som Hammarsköld engång i en recension anbefallde mig) kunna förorsaka, att jag innan min återfärd över Alperna, ja innan min återkomst på Svensk jord inga ordentligare

brev frambringar, än i det ytliga, preliminariska och avbrutna maner, vilket mina vänner av denna och andra äldre skrivelser känna. – Ett annat av mina projekter, vilka, liksom Häffners, äro *många*, – består däruti att efter min hemkomst, sedan jag genomgånat och med nya anteckningar kompletterat, samt *quoad stylum* etc. putsat *den* del av innehållet i mina brev till Dig och andra vänner, som kunde möjligtvis äga ett mera objektivt och allmänt intresse, giva ut ett slags Erinringar av hela min Rese-tour, på blandad prosa och vers – en resebeskrivning av ett alldeles nytt slag, om vars *idé*, som livligt föresvävar mig, mer en annan gång – antingen särskilt, eller t. ex. i Kalendern (den Poetiska) för 1820. I alla fall kunde ett eller annat brev, t. ex. om Rom eller om Neapel, i *Svea* tryckas förut, såsom något för sig självt bestående. Dock, om allt detta få vi framdeles tillräckligt överlägga.

Sedan jag skrev det föregående (kl. 1/2 10 på förmiddagen; nu är hon 1/2 8 på kvällen), har jag besökt *Diocletiani Termer*, *Campus Sceleratus*, där okyska Vestaler levande begravdes, sedan spisat en *sardanapalisk* middag och druckit två buteljer *Vino d'Orvieto*, därpå i eftermiddagshettan (som nu icke stort efter-giver begynnelsen av Juli uti Sverige) gjort en stark spatsergång med min Juno (fru hovrådinnan Herz) till *Villa Patrizi*, från vars högsta altan man ser över Rom, Via Appia, Cecilia Metellas (Triumvirn Crassi Gemåls) gravvård, *Aequernas*, *Albanesernes och Sabinernes* bergstrakter, Tusculum, berget *Soracte* (*Vides, ut alta stet nive candidum* etc.), Villa Albani m. m., därpå druckit punsch, och nu först är jag hemkommen. Så fördriver man här i Rom varje dag, så ofta vädret är gott, vilket vanligtvis är fallet; var skall man då taga tiden till att författa något ordentligt, förnuftigt, sammanhängande brev? (därföre se ock *mina* ut därefter!) för att icke nämna *andra*, *djupsinnigare* arbeten?

Men var stannade vi sist i resan? Jo, i den *leende dalen omkring Arno-floden*. Ett fördömt regnväder, som knappt någonsin kom-

mit mig så illa till pass, kunde likväl ej hindra oss, oaktat det sökte ge åt nejden en dystrare, gråare färgstämning, att hänryckas av de tjusande kullar och sluttningar, mellan vilkas vinplanteringar*), trädgårdar, Villor o. s. v. *Dante's* härliga *födelsestad* ligger. Klockan 1/2 1, den 8 Mars, tågade vi in, genom en präktig port, mellan höga, men lika vänliga och smakfulla hus, över gator, vilkas like i skön, bekväm och väl vårdad stenläggning jag ännu ingenstäds sett**), i det milda, livliga *Firenze*, den enda betydande ort jag hittills i Italien funnit, som ännu ger intryck av fortvarande frisk mänsklig ungdomsrörlighet och trevlighet – ty överallt annorstädes står »*flos fuit ille caducus*« skrivet med kolossala och ofta rätt bedrövliga bokstäver. Vi körde över *Arno*, vilken (kanske den dagen av regnvädret) syntes oss gul liksom *Tibern* (som verkligen, inuti Rom, än i dag är alltid lika *flavus*), på en ståtlig bro, och togo in hos en Monsieur Schneiderff, en Tysk, som har det i alla hänsikter *förnämaste* värdshus jag ännu i min levnad sett***); där bodde vi, spisade och drucko som prinsar, och hade från våra rum den skönaste utsikt över Arnofloden, de därvid på ömse sidor belägna vackra husen, tornen o. s. v. Om byggnadsarten i allmänhet kan sägas, att en viss härskande Toscano-Gotisk stränghet är angenämt modererad av den i 16:de århundradet blommande *Ny-Italienska ungdomligheten*. – Tyvärr måste vi dock för denna gång uppoffra alla de njutningar, som denna stad och detta boningsställe tycktes erbjuda, på det att vi skulle hinna till Rom i laga tid innan Påskhögtidligheternas begynnelse. Florens är en stad, vilken icke

*) Högst glättig är anblicken av vinrankornas sätt att linda sig mellan och omkring fruktträd, almar, popplar o. s. v. Åkerbruket, skördarnas och frukternas inhöstning m. m. har här en mycket mer poetisk karaktär än hos oss.

**) En sådan Florentinsk gata skulle med heder kunna vara stengolv i en slotts-sal i Sverige.

***) Här äro icke blott alla trappor av förträfflig marmor, utan ock dekorerade med statyer, myrten- och citronträd o. s. v. Rummens inre elegans svarar däremot. Överallt alabaster, guld, glas, granna mattor m. m.

kan lära kännas så, som den förtjänar kännas, på mindre tid än fyra veckor; alltså skola vi bjuda till att skaffa oss dessa under återresan. Vi fattade det beslut att avresa följande dagen; för att likväl dessförinnan se *något*, gingo vi om aftonen till det långt bort belägna Teaterhuset, genom tusende krokor och vinklar av svagt upplysta gator (blott här och där brann en lampa framför en Madonna-bild; i gat-belysning ha Italienarne ännu ej hunnit långt). Äntligen uttröttade framkomna, bevistade vi en medelmåttig opera, *I Bacchanali di Roma*, som dock till en del behagade oss genom de ypperliga Sångerskorna Madd. *Bertinotti* och *Malinotti*. Den första, ehuru hon är premiersångerskan, samt sjunger med en förening av styrka och ljuvhet, vars like visserligen icke mångenstäds höres, förvånade mig dock mindre än den senare, som hade en underbart skön, hög, full och dock tillika kvinnligt angenäm *alt*-stämma. – Vi roade oss här åter, liksom i Verona, över den barnsliga och narraktiga beskaffenheten av ett Italienskt Teater-Publikum. Få människor här i landet gå till ett skådespel, en opera, i den avsikt att se eller avhöra något helt, något sammanhängande; man går dit för att prata och skratta (nämligen *helt bögt*), lorgnera, kurtisera m. m., ja i de större logerna (detta brukas isynnerhet i Milano) bjuder man till sig ett sällskap av goda vänner, spelar kort, samt *superar* ordentligen; nästan ingen bekymrar sig om, vad som på själva skådebanan emellertid säges och sker. Plötsligt börjas en briljant solo, trio, duett, eller något annat dylikt; ofta behövs blott, att en berömd Sångare eller Sångerska inträder på teatern: nu ropas på engång från alla sidor Tyst! Tyst! alla pratande tiga, alla lorgnerande rikta sina ögon åt skådeplatsen, de kurtiserande avbryta en vacker fras mitt i ett komma, de superande torka sig om munnen, och störta fram till loge-ränderna, stundom med servetterna i händerna: nu hörs ej en knäpp; detta sangviniska släkte är nu försatt i den yttersta exaltation; äntligen gör t. ex. premier-sångerskan en stor gest, och slår heroiskt ut ar-

marne, som förut varit tryckta med händerna emot eller under barmen, i vädret; nu har hon slutat en lång, svår *roulade*, och därpå utbrister ett omåttligt skrik av *brava! bravissima! da capo! bellino! una volta ancora!* etc.; därpå, NB. mitt i aktionen, niga hjältinnorna och bocka sig hjältarna, helt modernt, samt börja åter, så ofta Publikum det önskar. Sedan äntligen detta ställe tillräckligt blivit upprepat, begiver sig Publikum ånyo till sina gamla sysselsättningar, och låter det föga bekomma sig, huru för övrigt bovarne och de dygdige i pjäsen fäkta och *ävlas* med varandra. – I grunden, sådana som de Italienska teaterpjäserna vanligtvis äro, både till poetisk och musikalisk komposition, är väl detta sättet det enda att på något vis *gouter* dem, och jag hade därigenom nu i Florens t. ex. det nöjet, att höra en verklig gudomligt vacker *quatuor* *fyra* gånger å rad upprepas av de tvenne berömda Sångerskorna och ett par excellenta manliga röster.

Den 9, om morgonen, fortsatte vi resan; vädret var något bättre, men icke långt på andra sidan av Florens började på nytt de ledsamma Apenninerna. Likväl presenterade de sig ännu rätt artigt, med vinkullar, olive- och kastanjelundar; men det var oss förbehållet att nästa dag få betrakta dem i all deras oangenämhet. I dag sågo vi första gången en vallfärdande *Pilgrim*; det var en kvinna, som ock av oss begärde allmosa. Hon var utrustad med den bekanta musselskals-huvan, pilgrimsstaven m. m. I de fagra ängar och dalar, som här och där visa sig, mellan sädesfälten, kullarne och bergen, vid vägen från Florens till Siena, sågo vi ock *herdar* och *herdinnor*, nämligen personer som *ex professo* bestrida *endast* detta yrke; vi sågo, fullkomligt som det skildras i Idyller och Romaner, unga *Damoner* och *Tirser*, med långa lockar fladdrande omkring axlarne, sitta lutade mot de gröna väggarne av små kullar, blåsande på herde-pipan, staven liggande bredvid dem, och vita får i stora hjordar betande däromkring; unga Chloer och Amaryller (ett par voro verkligan för-

föriskt*) vackra) i en romantiskt lantlig kostym, vid sorlande bäckar o. s. v. Likväl är väl nu även *berdelivet* i Italien, liksom allt annat här, blott en skugga, en skymt av det Förflutna, av de antika *Eklogernas* tid; endast i vissa bygder, t. ex. i Propertii födelsenejd *la Valle Umbria*, omkring den lilla fordom heliga floden *Clitumno*, skall, som det sägs, ännu en fullkomligt patriarkalisk människostam erinra om de forna *Ausonernes* tider. Till och med de *beliga* Oxarne, som från den Umbriska dalen, för deras skönhet och bländande vita färg skull, fördes till Roma och nyttjades dels till offer, dels vid särdeles högtidliga religiösa processioner, hava fortplantat sig i denna fredliga trakt intill närvarande dag, och man igenkänner i dem ännu de värdiga ättlingarne av de förfäder, dem Virgilius besungit.

I skymningen ankommo vi till *Siena**), en betydlig, av 25,000 innevånare bebodd stad, som också likväl längesedan överlevat sin blomstertid, då den hade kraft och mod att agera en självständig fristat på egen hand. Tidigt om morgonen, den 10 Mars, gingo vi ut för att bese den ryktbara kyrkan, det egentliga skälet, varföre vi här tagit nattkvarter. Staden är byggd, till större delen, besynnerligt nog, på långsluttningen av ett Apennin-berg, och denna belägenhet danar åtskilliga små kullar. Den har ännu många stolta adliga palatser att uppvisa. Ävenså ett rätt vackert torg i *Piazza del Campo*. Domkyrkan har en gudomlig fasad, och är byggd enligt ett helt och hållet *symboliskt* arkitektoniskt system. Också påstår Baader, att man i denna kyrkas arkitektur ser det *gamla* Frimureriets hemligheter *sinnebildligt* framställda. Härom mer en annan gång. Inuti är kyrkan den sublimaste,

*) En täck Italiensk bondflicka, när hon är renlig och helklädd, gör med sitt regelmässiga och dock naiva ansikte, sin av Ehrensvärd så kallade *fullmogna* (kanske en smula förbrända!) färg, sina gnistrande, stora, svarta ögon, och sin övriga gestalt därtill, ett obeskrifligt vällustigt intryck.

**) Läget av Siena är romantiskt; högt i Apenninerna, mellan höjder, som äro betäckta med *oljoträd*. Denna stad anses för att vara den, där Italienska språket talas i sin högsta renhet och fullkomlighet.

den till *andan av sin art* största, den mest religiöst-värdiga jag sett – ja även nu, sedan jag i Rom sett flera sinnligt större, ja, om man så vill, i en präktigare smak byggda kyrkor och basilikor. Och likväl är blott *fjärdedelen* av detta tempel *re ipsa* byggt; det skulle, enligt sin plan, blivit en alldeles ofantligt stor korskyrka, och en uppförd kolossal sidomur står ännu av den tillämnade ena kors-flygeln: men pesten kom över folket, och reducerade för alltid innevånarnes antal så, att det närvarande fragmentet, inuti vilket i alla fall mer än Uppsala domkyrka kan rymmas, sedan befanns nog tillräckligt. Det sköna, sinnrika valvet, som föreställer stjärnhimmeln; de höga, målade, glödande fönstren; den heliga jämvikten i dagern mellan ljus och skymning; de majestätliga pelarnes ordningar; de med måleriets och bildhuggeriets smycken enkelt och ädelt sirade *plafonderna*, sidokapellen, gravkoren; det egna slag av mosaik-målningar, som fyller hela golvet av det kolossala huvud-koret; kedjan av samtliga Påvornes bilder i vit marmor, som drager sig liksom ett halsband runtomkring höjden av väggarne – huru många och mångfaldiga betraktelser föranleda de icke! Och ej nog härmed; Sakristanen förer dig in på sidan i ett stort rum, som kallas *la Libreria*, emedan kyrkans mässe- och andaktsböcker här förvaras, till en del *obäkliga* folianter av pergament-handskrifter från Kristendomens heroiska tider, beprydda med täcka, fast ålderdomliga miniatyr-målningar, som vanligtvis fylla det tomma rummet i och omkring de många jättelika initial-bokstäverna – se opp! alla väggarne äro målade *al fresco* enligt teckningar av den 17-årige Rafael, som där i kroppsstorlek föreställt en cyklus av Påven *Äneä Sylvi* bedrifter. Vid utförandet av några har han dock tydligen själv lagt handen; så har han t. ex. på en målat sin älskarinna till häst, och på en annan sig själv, barhalsad, i blå jacka, ljusbruna långbyxor och skor, en vacker yngling, med sin vanliga sjäfulla fysiologi. – För övrigt äro de flesta av dessa fresko-skilderier målade av *Bernardino Pinturicchio*, Rafaels

ungdomsvän och medlärjunge hos den gamle *Pietro Perugino*. – Jag vill tillägga om det förutnämnda mosaik-golvet, att det föreställer en mängd Bibliska Historier, ur Gamla Testamentet, utarbetade i vit, ljusgrå och mörkgrå marmor, nästan uppfyllande golvet av hela kyrkan, till största delen tecknade av den berömde målaren *Mecarino*, och verkställda i stenen av *Bernardino di Giacomo* m. fl. Marmorn är inlagd med en korrekthet i teckningen, en finhet, lätthet och vekhet i färgskuggningar, som synes nästan obegriplig. Mer därom vid tillfälle.

Omsider ryckte vi oss lösa från detta underverk och från Siena, för att åter försänka oss i åskådning av Virgilianska åkerfält, oxar och plogar. Ännu i dag sträcker sig den *Romerska Plogens* långa, krokigt böjda stång högt upp mellan de väldiga, oftast vitgrå, långsamt framvankande oxarne, mot vilka deras släktingar i Norden blott äro *pöbel*; och i trots av deras höga, heroiskt böjda horn, trycker ännu det gamla *Romerska Oket* deras halsar. Även Bufflar, nämligen tämda, nyttjar man i Italien ofta till dragare. Annars bestrida oxar, åsnor och mulåsnor alla *prosaiskt* ekonomiska körslor och bördor; de ädla hästarne nyttjas blott att åka och rida med, *på stat*, som man i Sverige säger; ty även Mulåsnorna, som stå i rang närmast Hästen, användas av det ringare folket, i stället för Hästen, till dylika ädlare yrken. Ja, Vetturinerna köra helst med Mulåsnor, särdeles i bergsbygder. – Vi fingo på en station av denna väg en ung Postiljon, som var en av de vackraste människor man någonsin kan se eller tänka sig. Han tycktes vara ungefär vid 16 eller 17 års ålder, hade en fin, nästan flickaktig, men dock icke svag växt, en ställning av ansiktet liksom en Amor, den allraskäraste hy, liksom mjölk och blod, och vad här i landet är sällsynt, ljusgult, silkeslent och glänsande hår, som fladdrade i lockar omkring pannan, kinderna och halsen, samt blåa, ytterst klara, men nästan kvinnligt uttrycksfulla och smäktande ögon. Han var ock i hela sitt uppförande lika älskvärd, som i sitt utseende; ytterst vänlig och artig, samt

naiv som ett barn, körde han tillika i full karriär nästan beständigt, och när vägen stundom gick förmycket uppföre, steg han av, tittade *med sin Narcissus-mine* in i vår vagn, och frågade: *Si va bene in questa maniera, Signori?* Då vi svarade *Sicuro*, fortsatte han helt glad sin vandring bredvid oss, sjöng kärleksvisor med en angenäm röst, och började vid ändan av backen åter i fullaste sträckning. Vad denne yngling måste vara farlig för alla flickor i sin hemort! och sannolikt har han redan utpressat mångas suckar, kanske ock redan njutit mångas högsta ynnestbetygelser. Så ungefär, blott mera stark och mera tankfull, såg väl *Rinaldo* ut, då han efter en morgon-omfamning av *Armida* gick ensam omkring i hennes park, på engång trånande och lysten, glad och vemodig, oskyldig och invigd i den högsta jordiska väl-lusts hemligheter. – Han hette *Giuliano* – och här har du *apo-teosen* av en *Postiljon*!

Men, efter några timmars resa, började allt mer och mer en ryslig öken omgiva oss; en ohyggligare natur låter knappt föreställa sig, än den som nu högst uppe i Apenninerna utbredde sig. Nakna, ofruktbara kalk- och Gud vet allt vad för slags klippor, med vilda, kala, sönderslitna och sönderslitande spetsar, som genomsläppa och befordra alla stormvindar*) – här och där små usla byar, som hänga vid klippväggarne, med några mödosamt tillkämpade örtegårdar omkring – längre upp långa sträckor, där man knappt ser något spår mer av mänsklig flit; stundom for-sande bergsbäckar, och stundom uttorkade som kvarlämnat i klyftornas sidor de ödsliga fårorna efter sig – se där ett kort utkast till tavlan. Sedan vi på vänstra sidan sett *Chiusi*, det forna *Clusium*, *Porsennas* huvudstad (nu ett eländigt håll), kommo vi högre och högre, förbi den gamla fästningen *Radico-fani*, högst på toppen av det samma namn ägande fjället; det är en titanisk ruin av forntida vulkaniska utbrott, och det högsta av den bergsrygg

*) Under vår förra stormiga resa från Bologna hade hus blåst ner i grannskapet av Siena.

vi denna gången hade att genomtåga. Kastellet är ämnat att försvara detta bergpass, emedan straxt nedanom ett annat rikes gräns, nämligen *Kyrkostatens*, begynner. En liten by av samma namn ligger nedanför fästningen på detta fasliga *Monte Radicofani*, där också till höger ett ensamt Kapucinerkloster, omgivet av några sparsamma cypresser, fullbordar, ehuru ock till en viss grad förmildrar det intryck, som den vulkaniska ödemarken med sina splittrade klippor och stelnade lavaskapelser inger. Här intogo vi på det ensligt belägna, högt byggda, men nästan alldeles tomma, omöblerade Posthuset, som liknade en Österländsk *Karavan-Seraj*, en tämligen kärv och substanslös kvällsvard. Man åtvarnade oss för rövare, emedan det redan var sent och mörkt, och man ville behålla oss kvar över natten, för att få skinna oss på mera penningar; ehuru man redan för den eländiga måltiden avfordrat oss ett orimligt pris, vilket naturligtvis icke beviljades. När ingenting annat hjälpte, ville man åtminstone påtruga oss några på stället liggande soldater till *eskort*, för att på det viset komma åt vår pung; men vi svarade, att vi voro karlar, som i nödfall förstodo att beskydda oss själva – och därmed reste vi, trots köld, blåst och mörker vidare; oaktat vår högst *substanslösa* kvällsvard, bland vars *fyra* rätter *ingen enda* befanns av *kött*, icke synnerligen kunde bidra att förhöja våra krafter. Liksom här i Radicofani ett litet *detachment* soldater är inkvarterat, i ändamål att lämna beväpnat skydd åt varje resande, som antingen självmant påfordrar det eller ock av vederbörande låter narra sig därtill (ty nu för tiden inträffar knappt ett fall bland femhundra, då det verkligen behövs), så finner man överallt i Italien, i de trakter som anses misstänkta, på hög befallning militäriskt vägfölje så ofta och så långt man behagar. Men då sådant, för den betydliga betalningens skull, högligen intresserar dylika gendarmer, glömma de aldrig att måla ut för den resande nejdens vådlighet, rövrarnes mängd och bedrifter, nattens fador m. m. i de livligaste färgor. Hos många utlänningar,

kanske hos den talrikare delen, hjälper denna procedur till det mål som åsyftas – och detta ursprung äga troligtvis två tredjedelar av de rov- och mordhistorier, genom vilka Italien så ofördelaktigt (utom för roman-skrivare) blivit ryktbart. Oss vederfors intet annat ont, än att vi om morgonen vid full dager befunno oss i Viterbo, tämligen **ruskiga** efter vår nattliga färd, samt utan att ha sett (emedan, utom mörkret, vår vagn för den kalla blåstens skull var tillsluten) det enligt allas berättelser förtjusande sköna, av urminnes vulkaniska utbrott danade, landskap vi genomfarit. Det var oss ledsamt nog att veta, under det vi suto i vagnen i vår halvdvala, att vi på sådant sätt passerade *Acquapendente*, som har namn och rykte av ett pittoreskt vattenfall, de härliga utsikterna kring *Lago di Bolsena* (den forna *Lacus Volturnensis* eller *Tarquiniensis*; det var på den dägliga ö, vilken, av trevliga boningar och träd betäckt, höjer sig över dess stilla yta, som den otacksamme Theodat lät strypa sin gemål, Amalassetta, Theodoriks dotter), den lilla staden *Bolsena* (bredvid vilken på en höjd ruinerna ligga av Etruskernas gamla *Volsinium*), varest i medeltiden ett underverk tilldrog sig*), som givit ämnet till en av Rafaels fresko-målningar i Vatikanen, – äntligen *Montefiascone*, vars vin du tvivelsutan påminner dig av den bekanta säggen om Tysken Johannes Fugger, som här drack ihjäl sig, och som förordnade på sin dödssäng, att räntorna av 6000 Scudi, dem han testamenterade till stadens kyrka, skulle användas att varje år utösa två **oxhuvuden** vin**) på hans grav. Vi hade i förväg beslutit att dröja en fjärdedels timma i Montefiascone för att smaka detta berömda *Est, est, est*; men vid ankomsten dit voro vi så sömniga, att **Backus måste ge vika för Morfeus**. Man har dock sedan tröstat oss med den på stora vinkännares om-

*) Nämligen att för en Präst, som betvivlade Kristi lekamens och blods verkliga närvaro i Nattvardens substanser, **Hostien** förvandlades till blod, under det han invigde den vid altaret.

**) Av samma sort, som givit honom döden. Räntorna av detta besynnerliga kapital existera ännu, men utdelas årligen åt ett antal fattiga.

döme grundade försäkran, att detta vin, liksom de flesta övriga det äldre Italiens härligheter, numera är blott »*magni nominis umbra*«^{*)}. Men – Rom ville vi nödvändigt hinna ännu vid full dager**) på nästa eftermiddag; alltså *måste* vi lämna alla de små nästföregående märkvärdigheterna till ett annat tillfälle.

Morgonen av den 11 Mars stodo vi då, som sagt, i *Viterbo*; en av Kyrkostatens större städer, men om vilken en äldre Dansk resande, *Gierlew*, i sina Brev om Italien lika riktigt, som lakoniskt yttrar sig, då han säger: »*Denne By er hæsliig, mørk og skiden.*« Vi skyndade oss därifrån så fort vi kunde, och snart sågo vi i *Ronciglione* en lika smutsig, men vida förskräckligare ort; det är den förstördaste stad jag ännu någonsin sett. De flesta husen äro kompletta ruiner, och knappt något enda finns, som icke till större delen är utan dörrar och fönster. Så ha Fransoserne under revolutionskriget tilltygat den, till straff för ett uppror. Eländiga gummor, tiggande barn, kräla och vimla mellan stenhögarna. Karlarna av *det sämre folket* i hela denna nejd, omkring Montefiascone, Viterbo o. s. v., se högst förunderliga ut i sin vardagsdräkt; de bära ett slags långa, illa formade rockar av fårskinn, utan ärmar och den ludna sidan vänd utåt; denna kostym ger dem en skepnad nästan av *Saty rer och Fauner*. Nu ryckte vi allt mer och mer framåt i det öde, ofruktbara, vidsträckta fält, som kallas *Campagna di Roma*; en ödemark, tom, flack, med enformiga små kullar och buskverk, sällan avbrutna av egentliga trädgrupper, än mera sällan av människors odling och aldremest sällan av mänskliga boningar och människors anblick; här och där gå getter och får i bet, där som ängden är gräsrik. Denna slätt, som inneslutes av Apenninerna och deras utgreningar, nästan i en amfiteatralisk halvkrets, och havet, var fordom betäckt

*) Detta är ock fallet med många av de vinslag, som det gamla Roms skalder besungit. Ett ypperligt Romerskt vin, som jag ofta dricker, är *Vino di Monte Porzio* – det berg, där *Porciska* släktens (*Catonernes*) Villa låg.

**) Du vet väl, att det blir tidigt mörkt (omkring kl. 7) varje årstid här?

med rika Romares lantgårdar, prunkande i all möjlig yppighet av Natur och Konst; i ännu äldre dagar utgjorde den de tarvliga republikanernes hela egendom; nu är den, genom mångfaldiga förhärjningar, den Påvliga Styrelsens *sterila* beskaffenhet och de närvarande Romrarnes lättja (vilken går så långt att man **bestrid**er åkerbruket, skörden o. s. v. genom människor som hitförskrivs från Umbrien, **Marca d'Ancona** m. fl.), förvandlad till en mager och osund öken. Redan i Romrarnes tid ansågs Campagnan för mindre sund och bördig, i jämförelse med kringliggande landskaper och trakter; vad skulle den icke bli efteråt, sedan man låtit deras talrika *vattenledningar* förfalla, vilkas stolta spillror ännu i majestätliga bågar här och där draga sig fram över det nu kala fältet, och utgöra dess enda övriga prydnad? – Först helt nära intill Rom begynner en glänsande vävnad av lanthus och trädgårdar, vilka på alla sidor, liksom ett **Gratiernas** bälte, omslingra den stränga Junoniska *Roma*. Detta gör, tillika med den pittoreska Apennin-kedjan på avstånd, om dagen bäddad i ett genomskinligt och likväl ganska starkt färgat blått **flor**, och om aftonen vid solnedgången simmande i violett och purpur, att man glömmer den emellan Rom och bergen utsträckta, egentliga Campagnan; vilket isynnerhet är fallet, så ofta man från någon av Roms kullar blickar utåt; man *överser* då allt det ödsliga, eller rättare, allt *det fula i det ödsliga*, och blott det skönare melankoliska därav ställer sig för ögat i en koncentrerad bild, vars härliga gränсор och vilopunkter danas av de gamla Latinska folkstammarnes höga bergstrakter. (Till och med *snöberg* synas till Rom, på det att ingenting skall felas i den rika, underbara, kolossala landskapstavlan.) Längre nog hade vi kört över bitar av den gamla *Via Cassia*, som förde till *Porta Flaminia* och triumfatorsgatan *Via Flaminia* (nu *Via del Corso*); men högst oangett avväxlade med dem längre stycken av nyare restaurationer; den antika romerska stenläggningen är lika jämn, som fast och skön; de nyare försöken att fylla dess luckor äro illa

gjorda och redan högst förfallna. Äntligen kör man de tvenne sista korta post-stationerna *endast* på *antik chaussée*; det är en vållust! En förträffligare stenläggning kan ej ges; man åker liksom på ett bonat salsgolv. Den fläck, där man sista gången byter om hästar, heter *La Storta*; den skall vara det forna *Veji*, eller beteckna den ort, där denna i Roms äldsta tider så väldiga rival stått; men tvenne andra småstäder i närheten av Rom vilja tillägna sig samma ära, och utan att någon av de gamle *Vejenter* uppstår ifrån de döda, lär det väl alltid bli omöjligt att avgöra, vilkendera som har rätt. Huru nu därmed må hänga tillsammans, så är det visst, att man ej utan stor förundran blickar över den i förhållande till bedrifternas höghet och de historiska erinringarnes mängd så trånga inskränkta rymd, som var skådeplatsen för det unga Romas första kampövningar. Det kostade århundraden, innan Rom kunde fullkomligt bemästra sig de närmaste höjderna och skogsbygderna. Men sedan gick det ock hurtigt med de följande inkräktningarne, isynnerhet efter de tappra och *på romerskt vis patriotiska Samniternes* underkuvande.

Omkring *Baccano*, en liten by, börja de, som ha goda ögon, redan att se Rom; S. Petri kupol är det första föremål, som höjer sig stolt över hela nejden. I trakten av denna by ser man den *Sabatinska sjön*, som nu heter den *Braccianska*; den skickar drickbart vatten till Rom, genom en akvedukt, som ännu består. Nu går farten allt mer och mer nedåt; äntligen rullade vi utföre en backe av den i många krokas och fördjupningar (vid vilkas sidor man i *tuffstensväggarne* ser åtskilliga av naturen besynnerligt danade grottor, som tjäna herdar och hjordar till skydd för oväder) löpande vägen – och nu öppnade sig Tiber-dalen, och i hjärtat av det stilla Campagna låg i det klaraste solsken, men ännu omflutet av ett blåaktigt töcken, framför oss utsträckt, bland grönskande Villor, gråa tusenfaldiga ruiner, på sina vittbesungna kullar, med en oräknelighet av tinnar och tornspetsar, det *eviga Roma!* – Det förekom mig oväntat, van ifrån barna-åren att

höra talas om Rom såsom liggande på *sju böjder*, att finna det i en *däld*, och att man således kommer dit *utföre*, i stället för *uppföre*; men därvid äro två omständigheter att anmärka: först, att det *nya* Rom, ehuru dess vidsträckta ringmurar till största delen äro de under kejsar Aurelianus uppbyggda, spatserat ned från sina kullar, som nu innehålla nästan blott ruiner, vingårdar, kloster och kyrkor, samt begivit sig på den emellan dessa bergkullar och Tibern belägna slätt, som fordom kallades *Campus Martius*, och som först av Aurelianus inhägnades till den övriga staden; sedan, att i alla fall Roms*) kullar, av vilka den högst romantiska *Janiculus* är den betydligaste, ligga mycket lägre än de Apenninska, Albanska och Sabinska bergen med deras höglänta jordsträckningar. – »*Ecco Roma!*« är postiljonernas vanliga utrop, när de första gången för den resande peka med fingret åt den framskyntande staden. Det föll mig härvid in, huru skönt det är, att tiden, som förvandlar språk liksom människor, dock tillåtit *denna* stad att bibehålla sitt urgamla namn bokstavligen oförändrat. – Tibern (il *Tevere*; ändringen från *Tiberis* är ej stor!) är ännu lik de romerska poeternas skildringar; gulaktig (mindre gulfärgad likväl *utanför* Rom), vattenrik, häftigt drivande, stundom översvämmande, liksom fordomdags, buktar han sig skönt genom Roms omgivningar och ilar äntligen genom Rom självt, obekymrad om allt det som skett och ännu kommer att ske på hans stränder. Vi åkte över honom på *Ponte Molle*, den forna *Pons Milvius* eller *Aemilius*, byggd av Konsuln M. Aemilius Scaurus, förfallen under krigen mellan Constantinus och Maxentius (det var framför denna bro, som Constantinus Magnus vann den slaktning, i vilken han såg *korstecknet* nedsväva från himmelen), ännu mera under dem mellan Belisar och Göterne, sedan reparerad av Påven Nikolaus V och sist av den he-

*) Nu innesluta Roms murar *elva* kullar, mer och mindre bebyggda: *Palatino, Capitolino, Celio, Aventino, Quirinale, Esquilino, Viminale, Gianicolo, Vaticano, Pincio* och *Testaceo* (som är alldeles obebyggd).

derlige Pius VII. För övrigt är Tibern, fastän visserligen mera stor än liten, dock en mindre flod än jag hade föreställt mig. Så långt jag kan påminna mig bredden av Motala-älven och Klarälven vid Karlstad, vilka dock ej anses tillhöra de *stora* av Sveriges strömmar, kan Tibern icke i massa mäta sig med dem. Kraftfull och pittoresk ser han i alla fall ut – och nu därtill det *historiska* intresset! – Det är ord för ord sant, vad redan Cicero i *sin* tid skrev om Rom: »*Id quidem infinitum est in hâc Urbe: quâcumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.*« Vad skola då vi säga, för vilka Rom förvarar spåren av en *dubbel* forntid? – Ifrån Ponte Molle åker man genom en lång sträcka av lanthus och trädgårdar, ungefär en Svensk fjärdedelsmil, med den sköna anblicken av det cypressbekrönta *Monte Mario* och *Monte Gianicolo* på avstånd till höger, fram till *Porta del Popolo*, som nu i stället för den gamla *P. Flaminia*, vilken stod något mer till vänster på sluttningen av *Monte Pincio* (de Gamles *Collis Hortulorum*), emottager den till Rom vallfärdande främlingen. Till vänster straxt utanför denna port går vägen åt den förtrollande *Villa Borghese*, som intager en del av de fordom på och vid M. Pincius belägna *Sallustii* och *Luculli* ryktbara trädgårdar, och vars parker isynnerhet därigenom överraskade mig, att jag *redan en gång* sett dem, men i en *vision*; nämligen då jag författade den canzon, i vilken Amundus (du minns väl ännu *Fågel Blå*?) för Deolätus berättar sitt nattliga möte med Florinna. Ett stycke av vägen till denna Villa går man under en hög, antik mur, med vilken de gamle Romare förmodligen velat förekomma *jordfall* på en sida av deras *trädgårds-berg*; den står nu så rämnad, lutande och sned, att den i vart ögonblick synes vilja störta över vandrarens huvud: men denne tröstar sig snart, när han får veta, att redan Belisarius (då han försvarade staden mot Göterna) ville reparera denna *muro torto*, som såg i *hans* tid precis lika betänklig ut. Han blev därifrån hindrad genom folket, som icke tillåter en enda sten att rubbas i muren, eme-

dan det tror, nu liksom då, att muren fick denna riktning vid den jordbävning som beledsagade Kristi död, och att därför S. Petrus tagit honom under sin omedelbara omsorg.

Huru vi efter mycket besvär fingo logis, huru vi sedermera husligen och ekonomiskt inrättat oss i vårt lilla *Palazzo degli Scandinavi* m. m. har jag dels berättat i begynnelsen av detta brev, dels har jag i min sista skrivelse till Palmblad därom förtäljt det väsentligaste. – Skada, att icke du och din hustru också äro här! Vilket hushåll skulle vi utgöra tillsammans!

D. 25 April.

Äntligen, min älskade Geijer! har jag då givit dig en skelettisk beskrivning över min resa från München till Rom, samt ledsagat din vänskapsfulla fantasi ända in i hjärtat av denna huvudstad, som fordom var den *politiska* världens, och som i den *estetiska*, liksom till en del i den *religiösa*; ännu fortfar att vara det. Jag orkar för denna gång ej fortsätta; inlåter man sig först riktigt med att skildra *Rom*, så slipper man ej från skrivbordet förrän man krottlat *många ark* fulla. *Tantae molis erit!* och jag behöver vila mig en tid, innan jag därmed griper mig an. Håll *ad interim* till godo med denna långa lunta, ehuru mager och *ofullständig* hon är. Så är t. ex. den *religiösa Kulten* hos detta folk och den därmed förknippade åsikten av liv, sedlighet, rätt o. s. v. en vidlyftig artikel, som jag icke med ett ord vidrört. I anledning härav faller mig in en händelse, som drabbade mig själv ett par dagar efter min ankomst till Rom, och *handgripligt* övertygade mig, huru nyttigt det i dessa länder är att *biktfäder* existera. En av de många tusende genom nöd och bristande uppfostran blivna skälmar, varpå Italien överflödar, kom en morgon till Hjort och mig, under det vi ännu bodde kvar på värdshuset *Gran Vas-ciello*, och erbjöd sig att träda i vår tjänst, antingen såsom betjänt, eller hyrlakej, eller barberare. Men alldenstund vi redan voro försedda med alla tre, fick han avslag. Emellertid gick jag

(Hjort låg ännu) av och an i rummet, utan att giva särdeles akt på honom; så mycket mindre, som han var ganska anständigt klädd och i sitt ansikte, ännu ungt, ingenting gement röjde. Äntligen gick han sin väg – men f-n hade frestat honom, och *min Stjernbielmiska ring* saknades en stund efteråt, när jag ville kläda mig för att gå ut. Hela huset sattes i rörelse, allt genomsöktes; men ringen fanns ej, och då ingen annan denna morgonen varit i vårt rum (utom en ung tvätterska med en intagande och oskyldig fysionomi), än denne *chevalier d'industrie*, så antogo vi genast honom för tjuven*). Men huru få rätt på honom? Ingen av husfolket hade sett honom smyga sig in, och ingen kände honom på min beskrivning. Jag var hela dagen och den påföljande natten högst orolig; icke så mycket för ringens egen skull, som därför att den var en skänk av mina landsmän vid min avresa, och jag ansåg denna ring såsom en synlig pant av min Fortuna på framgång i min resa och lycklig återkomst till mitt fädernesland. Emellertid skrev jag på italienska, så gott jag förmodade, en *Avviso* om händelsen till Polisen, skickade Politisoldater omkring o. s. v., men med ringa hopp att tjuven skulle någonsin kunna finnas. Men – vad tycks? andra morgonen, bäst jag konverserade med ett par polisbetjänter, som påstodo att de aftonen förut i ruinerna av Coliseen sett en så beskaffad karl och att de innan kort skulle lura upp honom (av vilken försäkran jag dock hämtade ringa tröst), kom en gammal präst, och begärde med en mycket högtidlig och mystisk uppsyn att få tala med Hjort i enrum. Efter en kort stund gick han åter genom mitt rum tillbaka, och Hjort kom triumferande efter, med min ring högt upplyftad i handen. Tjuven, som ej måtte varit gammal i hantverket, hade redan samma dag fått samvetsagg och gått till denne präst för att bikta sig; denne hedersman hade tvingat honom att lämna ringen till sig, förmodligen genom lämpliga

*) Han hade ock ett ögonblick stått nära intill ett bord, på vilket jag vanligtvis, när jag om kvällarne klädde utav mig, plägade lägga ringen bredvid spegeln.

föreställningar om skärseldens hetta – och så kom han igen i mina händer. Nu aktar jag honom bättre.

I förrgårs afton återkom jag från *Tivoli*, där jag tillbragt ett par härliga dagar. Framdeles mera därom. Runtomkring Cascatellerna i den yppiga, vänliga Tivoli-dalen, ser man ännu ruiner efter Vopisci, Catulli, Horatii, Quintilii Vari och Marci Lepidi lantgårdar. I badrummen av Vari palats taga nu kor och åsnor sin middagsvila. De präktigaste ruinerna äro de efter Mäcenass' lustslott, som ligger på en höjd, med fasaden vänd emot Rom; ännu äro därav hela gårdar, kamrar och portiker bibehållna; från samma terrass, där Mäcenass med sina poetiska vänner suttit och vandrat, betraktar man ännu Rom och alla kringliggande nejder (*moles propinqua nubibus arduis!* Horat.). En av de gamla Konsular-vägarne, *Via Valeria*, efter vilken många lämningar äro kvar, gick under ett stort valv mitt igenom Mäcenass' palats; detta valv är ännu i gott stånd, och ett vattenfall störtar ännu genom badrummen. Lucien Buonaparte, som bor i grannskapet och rör om stället, har gjort dessa höga ruiner än mera romantiska genom åtskilliga andra mindre vattenfall, som han lett därigenom, och som nu störta sig från de gråa med murgrön och träd bevuxna murarne ned i den med oliver, popplar, vinrankor, *pistacier* o. s. v. prunkande Cascatell-dalen. – När man sett belägenheten av de gamla romerska skaldernas lantgårdar, och föreställer sig huru angenämt det plötsliga lugnet under Augustus måste ha förefallit den tidens människor efter de borgerliga krigens långvariga gruvligheter, begriper man först livligt fulla meningen av Virgili: »*Deus nobis hæc otia fecit*« – samt huru även de bästa människor kunde älska den sluge Augustus av själ och hjärta. Det är mycket sannolikt, att t. ex. Horatius verkligen ej såg annat i denne härskare, emedan dock till utseendet alla de republikanska formerna voro bibehållna, än en av sitt fädernesland högst välförtjänt man, i vars händer Republiken, av skyldig aktning och tacksamhet, *tillsvidare* och *blott för*

hans person giltigt förenat åtskilliga betydande stats-ämbeten; det är troligt, att Augusti skalder (bland vilka man åtminstone icke kan beskylla Virgilius för något drag av *låghet*), liksom många andra redliga män av deras samtida, lika litet sågo i denna person *det* begrepp, vilket *vi* tänka oss under ordet *kejsare*, som de kunde förmoda den ohyggliga stats-gestalt, vilken Romerska väldet antog efter Augusti död. – Ofantliga ruiner, de största till sitt omfång jag ännu sett, vittna ännu, ett kort stycke väg från Tivoli, om den forna exempellösa storheten och praktten av *Hadriani Villa*. Man blir besynnerlig till mods, när man genom en gång av höga cypresser vandrar till ingången av hans *Poecile*, eller när man ännu i valven av hans *Bibliotek* upptäcker rester av målningar o. s. v. (I *Titi* Bad-Palats, på visst sätt den intressantaste fornlämning jag sett *inom* Rom*), har man ännu hela tak kvar, där de gamla freskomålningarne bibehållit sig med de briljantaste färgor.) Ja – man erfar här, nästan dagligen, intryck, som ej kunna beskrivas. Så gick jag för någon tid sedan en daglig månskensafton upp till Vespasiani *Colosseum* och till en hög plats vid kyrkan S. Gregorio, varifrån man bäst kan överskåda de omätliga spillrorna av *Cäsarernes borg*, som intog hela Palatiner-berget. Allt var nu tyst och vilande i denna trakt av Rom, som nästan blott av forntida minnen och skuggor bebos; till och med den minsta luftfläkt rörde ej ett blad av cypressernas mörkgröna obelisker och pinjernas solskärms-likade kronor; endast en hund skällde i en av de vingårdar, i vilka nu Romuli heliga berg fördelat sig. – Jag ämnar nu här på stället begynna läsa om Livius och de romerska poeterna, isynnerhet Virgilius och Horatius, vilka äro de mest lokala och nationella. Med varje dag jag tillbringar i Rom och dess nejder, växer för dessa båda män min aktning. De hade visserligen mera *Gemüth* och mera självständig inspiration, än den *nya skolan* och således även jag

*) Titus byggde det egentligen genom förändringar och tillökningar av det palats, som förut hade tillhört Mäcenat på Mons Esquilinus.

själv hittills velat medgiva. – På högsta spetsen av den höjd, där Tivoli ligger, prunkar ännu, fastän redan på väg att upplösas till ruin, Kardinalen *Ippolito d'Este's* Villa, där Ariosto skrivit och uppläst en del av sin *Orlando*; folket i orten påstår, att han på detta ställe skrivit den hel och hållen. Av denna *sista* sägen är ogrundnen lätt att inse; men vem vill beröva innevånarne deras patriotiska tro, isynnerhet då den till en del är riktig? – Även palatset *Corsini*, med dess tjugusande *Villa*, på spetsen av Janiculus, där fordom Martialis' rika kusin bodde, har jag besökt; det var här, som drottning Kristina bodde och dog; det var i dessa höga gångar av lagrar, stenekar och plataner, som hon förgäves sökte lugnet och den inre harmonien, sedan hon engång bortskämtat dem. – Vill man göra sig en åskådlig föreställning, hur *Undine* såg ut, när hon steg upp ur brunnen och av den vita vattenstrålen bildade sig en kvinnogestalt, så bör man se ett vattensprång i denna Villa; ett annat, i *Villa d'Este*, ger en lika tydlig föreställning om huru det gick till, när hon sänk ned igen och åter förvandlades till vatten. En annan vattenkonst, i *Villa Pamfili*, erinrade mig så livligt om *Lianes* medicinska kur för sina ögon (i *Titan*), att Jean Paul visserligen må ha tagit uppfinningen till sin präktiga beskrivning därom ur någon resbeskrivning, där *Villa Pamfili* förekommer. Allt var på punkten så, som det där skildras: en halvcirkel-artad orangeri-byggnad, med platt tak och gallerverk däromkring; *framföre* sprutade nu opp ur jorden i tusenfaldigt dansande, blänkande och varandra korsande bågar, vatten, vid *musik*, som kommer ur nedre delen av huset genom fontänens maskineri, så snart man vill sätta vattenkonsten i rörelse; *bakom*, på högre terrasser, viftade pinjer, lagrar, kastanjer, cypresser, myrten mot den utesägligt sköna italienska aftenrodnaden: – *allt* fanns på stället, *utom* Liane på taket, och Albano som första gången ser henne! – Och således: »*Eine Welt zwar bist du, o Rom! doch obne*« m.m. men vad är därvid att göra? Med de ytterst sköna och retande, men *Messa-*

liniska Romarinnornas omarmningar ämnar jag icke beflicka min själs *bögge ideal*, ehuru här en varmare luft, och en uppladdad blod, och himmel och jord, och lockande blickar, och allt vad som av det *nya* Rom omgiver mig, tillropar mig att icke uppoffra ungdomens *smart* (jag är nu 28 år!) försvinnande tid för en *tankbild*, som blott i min *hjärna* – och mitt hjärta! – existerar; eller med Nymfernas ord hos Tasso:

»Folli, perchè gettate il caro dono,
Che breve è sì, di vostra età novella?
Nomi, e senza soggetti idoli sono
Ciò, che pregio e valor il mondo appella.« –

För att komma ifrån sådana siren-betraktelser, går jag ofta upp på Monte Pincio, eller på Janiculus, där jag vid klostret *S. Onofrio*, varest Tasso slutade sina dagar, sätter mig under den gamla ek, som ännu bär hans namn, emedan han vanligtvis plägade sitta där och överskåda Rom under sina visst ej glada betraktelser – där ser jag solen gå ner, eller ock går jag i månskenet, som jag redan berättat, bort till den avlägsnaste delen av Rom – och finner icke blott, att Horatius hade rätt, när han söng:

»Alme Sol –
– possis *nihil* urbe Româ
Visere majus«;

utan ock, vad mera är, att Brutus, Tacitus, Helvidius, M. Aurelius m. fl. hade rätt, då de mitt i denna förföriska natur levde såsom *kalla nordmän*. Och vilka vida heligare minnen gömmer ej denna stad, från Petri, Pauli, de tusende kristna martyrernas dagar? – Icke blott en lägre sinnlighets frestelser, utan ock *alla* önskingar, alla fantasier, som hava personliga intressen, personliga njutningar i sikte, ja (vad svårare är) all slags *andlig* modlöshet, ovisshet och förtvivlan måste domna, gå under, försvinna, om man riktigt djupt sänker sig ned i *hjärteålderns* föryngringskälla – även *helgonen*, även *eremiterne* voro *hjältar*, och de störste av alla! – Bed Gud för mig, älskade vän, att han må hjälpa

mig att slita mig ännu mera lös från jorden. Den portion sinnlighet, som ligger gömd i mitt temperament under en nästan liknöjd yta, är icke min farligaste fiende. Vida farligare är min övervägande böjelse att finna livet tomt och ödsligt, att knota över mitt öde vid varje kroppslig och andlig smärta, att misströsta om framtiden och önska mig i Intets sköt tillbaka. Ännu är jag för mycket *egoist* – ty ännu begär jag av livet något *mera*, än den sköna möjligheten, som skänks individen genom den jordiska födelsen, att vara till *blott* för *plikt*, för *idéer*, för *Gud*! Bed Försynen, att den må genomstråla med sin nåd alla dunkla vinklar i mitt Inre – att den må ingjuta i mitt bröst mera tålamod, mera försakelse, mera sann andakt! – Och efter dessa böner, som äro de huvudsakliga, hjälp mig ock att bedja den om mera hälsa, mera styrka till kropp och själ! – Omöjligen kan annars min svaga förmåga räcka till att närma mig till de ädla urbilder i Historien och Konsten, vilkas himmelska banor alltifrån mina första barnaår skimrat för min håg och mina tankar.

XVII.

Rom (Forts.).

(Brev till Professor Grubbe.)

Roma, den 28 April 1818.

Min älskade Broder Grubbe! – Tusenfaldiga tacksägelser för Din alltid varma vänskap, och för den hälsning angående Filosofiska Docenturen, som du genom vår Geijer meddelat mig. Jag ser däruti ett förnyat prov av din för mig sedan lång tid tillbaka så väl bekanta godhet och uppmuntrande välvilja. Jag skall söka att efter min yttersta förmåga göra mig ditt förtroende värdig, och emottager gärna den hedrande kallelsen att uppträda under din uppsikt, mindre såsom lärare, än såsom lärjunge, i en vetenskap, på vars område jag efter min hemkomst vill söka att utplåna minnet av åtskilliga barnsliga och omogna *faruter*, innan jag lämnar det såsom *författare* för alltid. Endast önskar jag, att det må tillåtas dig, utan några hinder så väl från *formaliteters* som *personliga* obehagligheters sida, att hålla platsen *ledig* någon längre tid. Ty jag kan ännu icke bestämma längden av mitt vistande i Italien; jag ville gärna få stanna söder om Alperna *åtminstone* till slutet av Oktober: men jag väntar från Berlin svar på denna önskan. I alla fall kommer jag väl näppligen åter till Sverige förrän omkring Midsommarstiden nästa år. Jag vill nämligen gärna leva ännu någon tid tillsammans med Schelling i München, därpå göra en vår-resa i Rhen-trakterna, så efter ett par veckors förnyat vistande i Dresden begiva mig till Breslau, för att råka Steffens (vars bekantskap jag i sistl. September gjorde i Dresden) och v. der Hagen; äntligen ett avskeds-

besök i Berlin hos mina därvarande vänner. Strider det *absolute* mot Universitetets lagar, att utnämna någon frånvarande utan*) föregående *Docentur-specimen*? Jag förmodar det, och önskade gärna att i Tyskland få något tillfälle att avlägga detta specimen; ehuru jag ser i förväg, att det under en resas mångfaldiga förströelser näppligen låter göra sig. Då man betänker, huru mycket *Tyskarne* fordra av ett dylikt akademiskt arbete, – just därför, att sådana arbeten hos dem icke så *tusentals-vis* utkomma, – och nu till på köpet av en *Utlänning*, som vill uppträda vid ett *Tyskt* universitet och om vilken det ryktet lätt blir känt, att han anses i sitt fädernesland för ett av dess skickligare ämnen, ja, är utsedd att där bekläda en lärostol vid dess förnämsta universitet – så vore väl en tid av *tre månaders* oavbrutet uppehåll t. ex. i Breslau det minsta, som behövdes till detta specimens utarbetning: men varifrån skall jag taga så mycken tid och så mycket pengar? Det är väl således bättre, att jag dröjer med specimeneringen till min hemkomst, – i fall det nämligen går an, att platsen står så länge obesatt; – ehuru därigenom mina framtida akademiska tjänsteberäkningar komma att begynna från *mer än ett års senare* datum. Men vad är att göra? – Dock, det kan hända, att jag från Berlin erhåller svar av den beskaffenhet, att jag måste begiva mig till Sverige ännu *detta* år: det må nu gå härmed hur som helst, så skall du bestå mera vissa underrättelser om min ställning, så snart jag kan säga att jag själv riktigt känner den.

Jag är nu sysselsatt att i Rom och dess märkvärdiga omgivning-
ar göra allahanda exkursioner, till fots, i vagn och på åsnor, samt för bättre hågkomst skull uppteckna i min dagbok det intressantaste av vad jag ser. Förmodligen bekommer Geijer i samma dagar, då du erhåller detta brev, en lång skrivelse, som jag i tre avdelningar**)

*) *C'est-à-dire*: med det *uttryckliga* villkor, att han *genast* och *omedelbart* efter sin återkomst till Universitetet avlägger detta specimen?

**) Tillika med ett brev till Palmsblad, i vilket även ligga inneslutna ett par mindre till mina systrar och till skaldinnan Euphrosyne.

redan avskickat till Berlin, för att där först läsas av Helvig's och av Nordenfeldt. Då Geijer tvivelsutan genast giver dig del av detta längre brev's innehåll, behöver jag ej i avseende på min resa mellan München och Rom nu inlåta mig i några vidlyftiga detaljer, ehuru jag till ovannämnde långa epistel redan skulle kunna bifoga en lika så lång, bestående av bara *Supplementer*. För övrigt fördriver jag efter vanligheten min tid dels med varjehanda mer och mindre svårmodiga fantasier, dels med att upp-tänka stora litterära förslager till förträffliga ting i vers och prosa, av vilka sannolikt ej engång hundraedelen kommer att verkställas:

— — — *perchè la vita è breve,*

E l'ingegno paventa all' alta impresa.

Petrarca.

D. 30 April.

I förrgår blev jag avbruten i min skrivelse genom en middagsmåltid, som Danske Ministern, baron Schubart, anställde i våra rum till Thorvaldsens ära; alla i Rom nu vistande Danskar (redan 10 till antalet)* voro bjudna; gubben Schubart hade själv skrivit några verser, dem han uppläste, och räckte Thorvaldsen en av lager och rosor flätad krans i danska nationens namn. — I går på förmiddagen, just som jag skulle sätta pennan på papperet, blev jag övertalad att i stället vandra till Canovas verkstad, och därifrån gingo vi till Byström; så var det middag, och på aftonen bevistade vi en fest, av alla här befintliga Tyska konstnärer anställd för att hedra kronprinsen av Bayern, som i natt hemreste till München. Från denna fest kommo vi hem först mot kl. 4, varav följdén blev, att vi nu i dag sovit till 1/2 10. I

*) Ingen Europeisk regering gör så mycket för litteratörer och konstnärer, som den lilla Danska. Utom de, som nu finnas i Rom, resa ännu flera i Tyskland och Frankrike, alla på Regeringens bekostnad, och de flesta tillika understödda av förmögna privat-personer!

eftermiddag ämna vi bestiga spetsen av Peters-kyrkan och göra åtskilliga andra turer där i trakten; i morgon resa vi ut till Frascati (det gamla **Tusculum**) o. s. v. Så går det här dag från dag; det är ej lätt att få tid till att skriva någonting! – I dag, på Kristi Himmelsfärdsdag, åker Påven **solenniter** omkring staden, och förrättar sedan någon religiös högtidlighet i Laterans-kyrkan; men jag har så ont i huvudet, att jag ej vill begiva mig ut bland trängseln, vid luftens närvarande heta temperatur. Sedan tre dagar har jag i huvud och mage varit nästan liksom sjösjuk av en nu i luften härskande **Scirocco-vind**; det är en av de rätt vidriga obekvämligheter, varom man i Norden ej har något begrepp. *Här mördar* den just icke, liksom ofta i Orienten, ehuru den jämväl här i Juli och Augusti, då den så kallade *aria cattiva* förpestar en stor del av Rom, kan vara vådlig; men den förslappar så till kropp och själ, den ger magkramp och äckel, huvudrysel o. s. v. att man finner sin existens rentav olidlig. Nordboar plågas naturligtvis mer därav, än de infödda. Man längtar nu efter regn, eller en stark Tramontana (nordvind) för att göra slut härpå. – Gumælius har berättat mig, att du griper *Svea* kraftigt under armarne; vilket hjärtligen fagnar mig. Jag tvivlar på, att jag under detta ständigt fortfarande virrvarr i Rom kan utarbeta något för henne. Däremot skall jag bjuda till, att få några små lyriska saker färdiga att skicka hem till nästa års Poetiska Kalender. – Om Schelling, Baader, Jacobi m. fl. skall jag berätta dig mycket, när vi engång träffas. Isynnerhet skall jag ge dig en mera bestämd och tydlig föreställning om den något besynnerliga fot, på vilken Schelling och Baader stå med varandra, än jag (så vitt jag minns) hann att skildra i det brev, jag skrev Geijer till ifrån München. Lätt kan du mellertid föreställa dig, att mycken både personlig och vetenskaplig differens, oaktat all ömsesidig personlig aktning och vänskapsfullt erkännande av tendensens identitet, måste äga rum mellan Schelling, hos vilken allt syftar på klarhet och dialektisk utveckling, och Baader, vars

egentliga talang består i den högsta grad av vad man kunde kalla metafysisk *kvickhet*, och som på visst sätt vänder sig i en beständig cirkel av briljanta *hapsodiska aperçuer* och infall. Numera är för *självständigheten* av Schellings gång ingenting av Baaders inflytelse att befara; men det gavs visserligen en tid, då Baader verkade mer på Schelling, än denne själv tror, och det, enligt min tanka, till Schellings nytta: ty såsom *ett incitations-, elevations- och inspirations-medel* är Baader oöverträfflig. – Med Oken äro de bägge mycket missnöjda; de tillerkänna honom gott huvud, flit i sin vetenskap och god vilja, men beklaga sig över hans orimliga *materialistiska inskränktbet*, *Burschenhaftigkeit* och *Fratzenhaftigkeit*, varmed han både i vetenskapens och politikens områden skadat en i sig själv god sak. – I detta ögonblick förkunna kanon-salvor att Påven från en balkong över huvud-ingången till Laterans-kyrkan utdelar sin välsignelse.

Festen, som i går afton var anställd av de Tyska konstnärerna, utanför Porta del Popolo på en *högt liggande Villa*, var mycket lysande. Då kronprinsen av Bayern, vars huvudpassioner äro skön konst – och sköna damer, är alla tyska konstnärers avgud, så var det naturligt, att hela denna högtid var inrättad på det mest poetiska och artistiska sätt. Icke blott illumination, kanonskott, *Comus* och *Terpsichore*, vilka jämväl förhärliga våra Svenska fester, som dock därigenom icke bli mindre prosaiska, betecknade här den Tyska ungdomens kärlek för denne ridderlige kronprins; utan man kan bokstavligen säga, att de sköna konsterna i egen person gjorde det. Förträffliga *transparentmålningar*, av Cornelius, Veit och Overbeck, intogo fonden av den stora samlingsalen; den mellersta, av Cornelius, föreställde Poesien, lagerkrönt, gudomligt målad, bevingad, sittande på sin tron under ett kolossalt hesperidiskt träd, Livets träd och Vishetens, med sin lyra i ena handen och en fladdrande *codex* i den andra; omkring sutto i en halvcirkel, på lägre säten, hennes döttrar, de övriga konsterna, var och en utmärkt genom någon sinnlig attri-

but – allt lika snillrikt uppfunnet, som smakfullt grupperat. Målningen till höger om denna föreställde de störste av konsternas beskyddare i alla tider: och på den motsvarande vänstra sidan åter såg man en härlig grupp av de förnämste skaldar och konstnärer; Homerus, K. David och Dante anförde tåget; Albr. Dürer, Rafael, ungdomligt skön och hållande den gamle ärevärdige Dürer vid handen, Pietro Perugino, Michelangelo, Erwin von Steinbach, Wolfram von Eschenbach m. fl. voro här lika skönt, som karaktäristiskt och porträttmässigt framställda – allt i *Lebensgrösse*. – På väggarne i salen såg man i *gris-en-gris* de höga gestalterne av Solon, Numa Pompilius, Moses och Karl den Store; till och med över huvud-ingången, där kronprinsen passerade in, klädd i forntysk dräkt, under skott och musik, satt Evangelisten Lukas, såsom de bildande konsternas skyddspatron, och under honom en passande välkomsthälsning på vers i Dürersk stil. Under de stora transparenterna, nere vid golvet, sågos mindre transparenter i bas-reliefs-maner, alla av satiriskt innehåll och profetiska allusioner; så slog t. ex. på en av dem *Simson* med sin åsnakindbåga Filistéerna (*die Philister*)*), av vilka en mängd kadavrer lågo på marken och höllo i händerna bokrullar, på vilka stod skrivet: *Über den Umgang mit Menschen; Selbständigkeit des Menschen; Feine Blicke in's Leben* o. s. v. På en annan var Jerikos fall föreställt. Man blåste där och trumpetade av alla krafter, murarne ramlade; på stadsporten stod: *Bonne ville de Jéricho*; över ett hus stod: *Lycéum* o. s. v. På en annan var Herkules sysselsatt med att rensa *Augias stall*, varvid en mängd Filistermässiga näsor och glasögon utsopades. Kronprinsen var vid mycket glatt lynne, och behandlade alla konstnärerna, särdeles de utmärktaste, såsom jämlikar. Även jag blev för honom presenterad – och jag vill efteråt nämna vad han sade åt mig. Sällskapet var högst talrikt, emedan, utom de egentliga artisterna, alla i Rom befintliga Tyskar**) och

*) Varvid kronprinsen utropade: »*Recht brav! Der Kerl hat jezt viel zu schlagen.*«

**) Utom *Ministrarne*. Preussiske Legations-Sekreteraren var dock med.

Tyska damer, samt Danskar och Svenskar (Byström, Mörner och jag) voro närvarande. Vid bordet bragtes å bane samt tömdes åtskilliga för Filistéernas *faction* nog betänkliga skålar, bland andra: »*Es lebe hoch die Deutsche Einheit!*« m. fl. dylika*). Efter måltiden öppnade kronprinsen balen, och dansade med alla närvarande unga Tyska fruntimmer, samt konstnärns-fruarne, vilka alla äro Italienskor samt till större delen unga och vackra. Här såg jag ock för första gången på nära håll de sköna naiva Italienska folkdansarna *Saltarella* och *Lavandarina*; även de Tyska damerna (fröknarne Humboldt m. fl.) dansade dem med mycken skicklighet och konstfärdighet, men överskimrades vida av Romarinnorna, liksom i allt det Ursprungliga övergår det Efterhärnade; särdeles såg en liten modell-skön Romersk Signora, som är gift med en Berlinsk landskaps-målare, på engång så oskyldig och så förförisk ut under sin dans, att huvudet vreds omkring på många bland åskådarne, och till och med i *min* nacke förspordes en liten knarkning. Särdeles märkte man i kronprinsens ögon, som nästan jämt voro fästade på den lilla vackra frun, med vilken han ock tydligen *helst* dansade, en aldranådigaste eld, för vilken hennes man likväl kunde haft skäl att bli rädd, i fall han ej (som jag hoppas) hyser stark tro till sin hustrus dygd**). Kronprinsen själv deltog ock i de Italienska danserna. Sedan satte han sig hos de mera bedagade damerna, fru v. Humboldt, fru Herz m. fl.; de andra fruntimren rangerade sig däromkring i en glänsande halvkrets, och nu bad han att man skulle avsjunga några Tyska nationalvisor. En förträfflig korus, anförd av kronprinsens livmedikus d:r Ringseis, en ivrig vän av Baader, avsöng nu framför denna halvkrets den bekanta »*Am Rhein, am Rhein*«, etc.; sedan Goethes Harpspelarsång: »*Was hör' ich*

*) Vid bordet läste ock *Rückert* opp ett rätt vackert poem till kronprinsen, där alla sköna konsterna föreställdes talande. Det var ett slags Commentarius till Cornelijs målning.

**) Dygden *kyskhet* är annars icke Romarinnornas starka sida.

draussen vor dem Thor« etc.; så den gamla: »*Es ritten drei Reiter zum Thor hinaus, Ade!*« och sist några Tyrolervisor. Det förekom mig verkligen som en poetisk uppenbarelse från Medeltiden, att se denne Konungsson och snart blivande Konung, i forntysk dräkt och i kretsen av forntyskt klädda damer, avhöra med förtjusning en kör av sångare, som ock nästan alla voro i samma kostym. Den genialiske och älskvärde målaren Cornelius, av vilken Tyskarne vänta sig en ny Dürer, satt beständigt vid kronprinsens sida och *karesserades* av honom oupphörligt. Vid orden: *Gegrüsst, Ihr schönen Damen! Welch reicher Himmel, Stern bei Stern, Wer nennet Ihre Namen?* svängde kronprinsen ett blänkande vinglas i luften och bugade sig för alla fruntimren. In summa: allt var glatt och lustigt. Militäriska symfonier av fullstämmig orkester, placerad så att den ej syntes, virvlade då och då in ibland det övriga jublet, och kanonsalvor dånade, i väl avpassade ögonblick, upp ifrån gården. Den berömde landskapsmålaren Reinhart dirigerade artilleriet. I den varma italienska natten stodo dörrarne beständigt öppna, och igenom dem såg man ständigt den blåa himlen och de gyllne stjärnorna. Särdeles njöt man ute på balkongen en härlig nattscen – i framgrunden låg det gamla Roma insvept i skuggor! Bäst som jag stod och talade med en här i Rom boende ung Tysk Lörd, Bunsen, som gift sig med en Engelsk dam och lever här såsom förmögen privatperson, kom kronprinsen till honom och frågade sakta, vem *jag* vore? Därpå presenterade Bunsen mig för honom, och genast började han fråga mig om framgången av de yngre Svenska Litteratörernas bemödanden att i Norden avskudda det Fransyska barbariet och återväcka ett nationellt och poetiskt liv, samt om ej dessa ädla bemödanden lupu fara att kvävas därigenom, att vi hade en *Fransysk* Konung? Jag svarade, att vår konung vore mycket nordiskt och republikanskt sinnad, vördade våra lagar, seder och tryckfrihet m.m. samt, då han i följd härav vore älskad av varje Svensk, icke bekymrade sig om litterära stridigheter. Där-

på frågade han mig om Tryckfrihetens tillstånd. Jag sade, att vi hade en tryckfrihet, som det övriga Europa skulle avundas, i fall det riktigt kände den; att vi väl i avisor och politiska broschyrer måste nyttja en viss försiktighet, emedan vår ställning till mäktiga grannar hindrade oss från att säga ut allt vad vi om dem tänkte*); men att vi annars fingo skriva och resonera över alla ämnen huru vi behagade, emedan Tryckfriheten hos oss vore en av grundpelarne för vår urgamla och genom den sista revolutionen förbättrade statsförfattning. Häröver betygade han sitt nöje, och började sedan fråga mig varjehanda om vårt språk, och dess sammanhang med Isländskan och Tyskan; därpå började han tala om Ulphilas, slog sig för bröstet och sade, att han bar en motto ur Ulphilas såsom en ordensregel inom sitt hjärta; men innan han däröver hann att förklara sig, höll en brinnande girland, antänd av en av de många lamporna, på att falla över oss; han tog mig i armen och förde mig hastigt med sig i ett annat hörn av rummet, samt begynte åter sin diskurs: men nu började hela kedjan av festoner på den ena väggen att brinna, och lågan därav fästade sig till och med i en springa av taket. Nu blev tumult, konfusion; äntligen släcktes alltsammans lyckligt, och festen fortfor; men nu voro kronprinsen och jag genom en hel ström av människor skilda åt. Först kort innan sin avresa kom han ännu en gång till mig, och berättade att han i München ägde en ypperlig bild av Karl XII, förträffligt målad och försedd med sina attributer, såsom älgshandskarne, pampen vid sidan o.s.v. »*Er war wohl ein bischen übertrieben*«, sade han sedan; »*allein das zu Wenig* in dieser Hinsicht schadet weit mehr als *das zu Viel!*« – därpå sade han mig ännu den artigheten, att mitt namn hade en poetisk klang (vilket jag själv icke finner), och därpå skildes vi. – Jag tror att denne furste visserligen kommer att göra mycket för Vetenskap, och särde-

*) Härvid klappade han mig på armen, och sade: »*Ja leider! ihr tapfern Schweden, Sie haben jetzt gar verdriessliche Nachbarn!*«

les för Konst; om han för övrigt, oaktat all sin välmening och en mängd Tyskars hopp, har nog karaktär, energi och talanger att bli en *stor konung* och Tysklands befriare, – det är, tills vidare, tvivel underkastat. Han ser mig därtill, om jag får använda ett grovt svenskt ord, något förmycket *utr...n ut*. För övrigt är han mycket tapper, och har visat vid flera tillfällen militäriskt snille. – Med sin Far lever han ej på den bästa fot; mellertid har det för ett år sedan lyckats honom att störta sin Fars förnämste minister, favorit och rådgivare, *Montgelas*, som var förhatad av Bayerska folket. Lustigt nog är, att under det i München, enligt kongligt förbud, ingen vågar kläda sig i så kallad *Tysk* eller forntysk dräkt, gick konungens egen son här i Rom oupphörligt offentligen klädd i denna av Tysklands regeringar för *svärmisk* och *revolutionär* ansedda klädebonad.

Men det är tid att sluta. I afton fira även bönderna i Uppland och Studenterna i Uppsala, enligt forntida plägsed, vårens ankomst till Norden. Upptag då icke illa, att jag på en så festlig dag skriver dig ett brev, som till största delen utgör *beskrivningen av en fest* – ehuru det må synas komiskt nog, att till en *Professor i Teoretiska Filosofien*, och till den *för alla fruntimmers retelser öövertvinnerlige Grubbe*, skriva om *baler* och *vackra flickor*. – En annan gång torde jag kunna meddela dig viktigare underrättelser; intressanta ämnen tryta ej. – För icke längesedan hörde jag, i ett därtill församlat aftonsällskap eller så kallad *Academia*, den nu för tiden berömdaste av Italiens Improvisatörer, Signor *Scricci*; det är verkligen ett förunderligt fenomen för oss Nordlänningar, en dylik person – som bland annat över ett av en Engelsk dam på stället uppgivet ämne *extemporerade* en *tragedi*, som räckte i ungefär två timmar. – Om jag ej för ögonblicket vore trött och illamående, skulle jag noggrant beskriva hela Hr Scriccis procedur, och mina omdömen däröver; men nu måste jag gömma det till ett annat tillfälle. En *Improvisatrice* skall också finnas här i Rom, men hon visar sig ej offentligen; det är

en 17-årig flicka; fru Herz har sett henne, och säger att denna person givit henne en åskådlig föreställning om [Pythias](#) utseende på trefoten. – Bland det ringare folket äro improvisatörer ganska vanliga; jag har redan sett och avhört tvenne, på platsen framför St. Petri-kyrkan, och en, i går, i en krog; det är kuriöst att se en brun, trasig figur, under häftiga åtbörder och med håret rest uppåt skyn, deklamera, halvsjungande, helgons och hjältars äventyr, stundom också satiriska farser, under ackompanjemang av tamburiner och kastanjetter. I Napoli är saken ännu mer allmän, liksom man där dansar, sjunger och skojar mångdubbelt mer i allmänhet än här; Rom tillhör ännu *Italiens Nord!*

Cornelius är nu sysselsatt med en stor cyklus av målningar ur *Dante*; sedan ämnar han göra *Lied der Niebelungen* till ämne för en ny. Han har redan utgivit till denna senare en följd förträffliga teckningar. – Om vi ägde en sådan målare i Sverige! Om den anda, det poetiska liv, de grundliga kunskaper kunde transporteras till våra unga svenska konstnärer, som utmärka de bättre bland de här befintliga Tyska! – Få se, vad som kan ske i framtiden. Komme blott t. ex. Breda, Sandberg och Fogelberg, som onekligen av Gud och Naturen blivit väl begåvade, ut i det sydliga Europa på någon tid, att *se* verkliga konstverk! Men vad kan det hjälpa, att gå hemma i Stockholm, göra porträtter och studera kopparstick?

I anledning av Bayerns Tronföljare, kan jag icke undertrycka den önskan, att vår Prins Oscar, med undvikande av hans fel, måtte bli honom lik i det myckna sant ridderliga och ädla; som utmärker honom – och framförallt, såsom [vårt Universitets Kansler](#), visa sig lika livligt varm för allt anti-filisteri och all till något Stort och Skönt syftande ungdomlig anda!!! – Genom några hit till Danska Envoyéen ankomna Danska tidningar, har jag fått några, ehuru högst ofullständiga underrättelser om det senaste som i Sverige förefallit, t. ex. Karl XIII:s begravning *m. m. d.* – Hälsa tusenfaldigt och hjärtligen alla våra gemensamma Upp-

saliensiska vänner. – Brändström skall nu, enligt vad här i Rom allmänt berättas, *gifta* sig. Jag önskar honom därtill mycken lycka! Mediterar ej även *Du* redan över ett dylikt förslag? Visserligen har saken sina betänkliga sidor; mellertid förtjänar den att tagas i övervägande!

XVIII.

Resa till Tivoli.

Rom, 22 – 24 April 1818.

Tvivalsutan är du nyfiken att få veta någonting mer om den poetiska lustfärd till Tivoli, varom i mitt sista ofantliga brev endast några otillfredsställande strö-underrättelser förekommo. Det är billigt; och under de första dagarne av min återkomst kan jag verkligen ej med ett angenämare värv sysselsätta mitt minne.

Tidigt alltså på morgonstunden av den 22 dennes, rullade hurtigt genom den långa *Strada Felice* och förbi *Maria Maggiore's* stolta basilika, en bekväm vagn, som utom mig innehöll min Danska vän och ännu tvenne hans landsmän. Jag behöver knappt anmärka, att väderleken var skön över all nordisk föreställning; i detta land är det nästan en händelse utan exempel, att någon lustresa, eller tillämnat lantnöje av vad slag som helst, måste för oberäknade regnskurar, stormvindar, och mera sådant, uppskjutas eller med blott halvt nöje bringas till verkställighet. Ej långt från nämnda basilika, sedan man lämnat kyrkan *S. Antonio* till vänster, tager vägen av från den *lyckliga gatan*, vilken *ännu ett långt stycke* i enslig ro fortsätter sin raka gång, blott av Villor och vingårdar omgiven, tills hon omsider stannar vid Aureliani mur och basilikan *S. Croce's* skuggrika kastanjefält. Vår åt vänster avvikande stråt förde oss till *Porta Tiburtina*, den nuvarande *Porta S. Lorenzo*, om vilken jag ju i min föregående skrivelse bland mycket annat sagt, att hon utmärker gränsen av Esquilinska kullen. Blickande upp, sågo vi dropparne blänka på mossan av *Acqua Felice's* ovan portvälvningen framåtgående vatten-

ledare, och framför oss över den ödsliga, men grönskande och tankfulla Campagna'n försmälte allt mer och mer det outsägligt ljuva vita luftskimmet, den *Alba rugiadosa* som föregår Italiens morgonrodnad, i purpurn av den nyväckta dagens anletsfärg. Ungefär en fjärdedels mil från stadsporten ligger basilikan *S. Lorenzo*, som räknas till de sju Roms huvudkyrkor, vilka fått rättighet att bära detta hedersnamn. Inom Roms murar finnas, om jag minns rätt, tre åt den helige Laurentius invigda kyrkor; men denna, som i följd av sitt läge bekommit tillnamnet *fuori delle mura*, är den äldsta och har den hedern att förvara helgonets överlevor. Constantinus Magnus, denne outtröttlige Riks-kyrkobyggare, har även givit detta tempel varelse. Mera kanske därom en annan gång: vi funno oss ej nu äga tid att betrakta henne.

Allt klarare och klarare blev den högblåa himmelen, och närmare och närmare vederkvickte oss i framgrunden den Sabinska bergsryggens dunkla grönska, på vars sluttning, liksom hängande i dess mitt, det vita Tivoli vinkade, det efterlängtade *Tibur superbum*, som jag så ofta sett från Rom ömsom i aftonrodnad, ömsom i middagsglans, men alltid lika vänligt och förföriskt. En dubbel rad av mestadels ytterst förfallna gravvårdar, betecknande riktningen av den forna *Via Consularis* från Rom till Tibur, drager sig över slätten på föga avstånd från den nuvarande landsvägen, och bågar av styckade akvedukter hålla dem sällskap i denna stumma ängd, så tom på människor och *levande* spår av mänsklig verksamhet. Snart, ungefär fyra *miglia* (italienska mil) från Rom, kommer man till en medelmåttig, men starkt rörlig ström, vars gröna stränder sammanbindas av en bro, som heter *Ponte Mammolo*, emedan hon är byggd av kejsarinnan *Mammaea*, Alexandri Severi moder. Glatt förnimmer man, att man färdas över den vittbesungna floden *Anio*, numera kallad *Aniene* och oftare *Teverone* (*den lilla Tibern*). Ursprungen på Napolitanska området, i det höga berglandet *Abruzzo*, störtar den sig häftigt ut-

före mellan Tiburs höjder och dalar, och skyndar sig, efter att där hava bildat de ryktbara vattenfallen, lugnare till det möte, som vid Roms murar, ej långt ifrån *Ponte Molle*, förenar honom med hans större broder. Några miglier längre fram känner man en tung och nästan kvävande svavelånga breda sig över fältet; den tilltager mer och mer, ju närmare man hinner dess orsak, och är verkligen så plågsam, att det föga tröstar en, det man nu nalkas till *Albulas* heliga vatten. Det första man därav ser, är en liten tvärs igenom landsvägen löpande å med vitblåaktigt vatten, som är en smula ljumt och åt sina närmaste omgivningar ger en tämligen *tartarisk* färgton. Denna stinkande svavelrännil är egentligen en åt Teverone *hällande* kanal, som kommer från en liten sjö av samma beskaffenhet, vilken ej sällan plögade översvämma och högst illa tilltyga omgränsande nejder, innan Kardinalen Ippolito d'Este, som en tid var ståthållare i Tivoli, lät föranstalta den närvarande avledaren. Tänker man sig anblicken av en sjö, vars yta är beströdd med *simmande öar*, nog underbar, för att ej låta den kväljande lukten avskräcka sig, så går man till vänster från vägen en italiensk mil längs med kanalen, och träffar då äntligen en liten göl, som kanske i diameter håller hundra alnar, samt däruti pygmeiska holmar med buskar övervuxna, vilka driva omkring varandra på vattenbrynet, ömsom saktare, ömsom snabbare, allt efter egenskapen av vind och väder. Stränderna visa en porös mylla, full av aska och *svavelblomma*. Här ser du för dina ögon den beryktade *Lago della Solfatarra*, vid vilken fordomdags i helgade lundar *Faunus* och *Albunea* gåvo orakelsvar, och närmare intill vår tid Augustus förfriskade sig i Agrippas präktiga badhus. Av de små gröna massor, som röra sig av och an på dess yta, har den av ciceronerne, vilka helst nyttja de benämningar som klinga mest prunkande, blivit döpt med det feiska namnet *Lago delle Isole Natanti*. Man kunde skriva en roman, eller åtminstone en saga, med denna titel. Antalet av detta besynnerliga sim-sällskap steg nu till tio eller tolv. En-

gång jagade vinden, som för övrigt var helt lindrig, alla samtliga åt den ena stranden, då de en stund vilade liksom fullkomligt förenade med fasta landet och med varandra, tills vi åter med käppar och stänger satte dem till en del i rörelse. Deras daning grundar sig på de svaveldunster och **bimstens-haltiga** ämnen, som vattnet beständigt utandar, och som häfta sig tillsammans med andra partiklar av den här runtomkring sköra och likartade jordmånen, med rötter, grässtrån och flera dylika beståndsdelar, tilldess omsider av denna sammangyttring sådana fasta, änskönt lätta, kroppar uppstå. Deras antal tillväxer mer och mer, och därav kan med skäl förmodas, att den tidpunkt ej är långt avlägsen, då hela gölens yta blir på det viset övertäckt. Detta är så mycket sannolikare, som man vet, att denna svavelsjö fordom haft ett långt vidsträcktare omfång, och det ihåliga ljud, som vid häftigt stampande på jorden i hela grannskapet uppkommer, erinrar väl därom, att man vandrar över en på lika sätt tillkommen skorpa, som betäcker för dagen en avgrund av svavelvatten. Man kan då lätt föreställa sig, att i den gamle **Latini dagar**, när han gick hit att rådfråga Faunus i sitt bryderi över Lavinias giftermål, de *simmande öarnas* svavelångande sjö, dunkel i skuggan av väldiga skogar, ägt ett utseende som ingav både vördnad och fruktan*).

*) »**At rex sollicitus monstris, oracula Fauni**

Fatidici genitoris adit, lucosque sub altâ
 Consulit Albuneâ, nemorum quæ maxuma sacro
 Fonte sonat sævumque exhalat opaca mephitim.
 Hinc Italæ gentes, omnisque Oenotria tellus,
 In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
 Quum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silente
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
 Multa modis simulacra videt volitantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque Deorum
 Colloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.«

Æneid. VII, v. 81.*)

*) Att *rösternas lund* nu längesedan blivit borthuggen, att man ej vet var templet legat, och så vidare, behöver väl ej tilläggas.

Nära därintill ligga tvenne andra mindre gölar, som med den större sammanhänga genom underjordisk förbindelse; den ena heter *L. delle Colonnelle*, den andra *L. di S. Giovanni*; den förra är 230 fot djup. Går man ännu en italiensk mil längre in i Campagnan, i en riktning som leder nästan rakt åt Rom, så finner man åter ett utbrott av samma vulkaniska vattenmassa, som där roar sig med att överkläda sina stränder och allt vad med henne råkar i gemenskap, med de sällsamast tecknade och bildade konfigurationer av kalk och *tartarus*, men genom detta slags tidsfördriv också naturligtvis oupphörligt gör sin omkrets trångare och mindre. Vi avhöggo med D:r Schouws botaniska yxa några skörare bitar av dessa besynnerliga förkalkningar, och jag stoppade i fickan ett par av särdeles finhet och prydlighet att hemföra till Uppsala. Tyvärr hade jag redan dagen därefter förlorat dem, och såg därav, att jag ingen lycka har i att samla stenar.

Vi återvände till fortsättandet av vår egentliga väg, och befriades äntligen ifrån svavelångorna, under det framför oss, fast ännu på tämligt avstånd, de tre små bebodda pyramidaliska bergkullarne vänligen höjde sig, vilka här i förhållande till Sabinska bergsryggen kallas *li Monticelli* och utgöra liksom dess förposter. Ej långt från Solfatara'n, vid Travertinbrottet*) nära intill Konsular-stråten visas murlämningar, som i hela trakten heta *Drottningens bad*, och anses för överlevor av Zenobias badhus. Det är bekant, att Aurelianus, sedan han besegrat *Palmyra* och intågat i Rom med Orientens härskarinna fången i sin triumf, skänkte åt denna sköna, visa, modiga och olyckliga drottning en Villa i grannskapet av Tibur. Därföre påstås av många, att nyssnämnda ruiner äro lämningar efter den egentliga Villan, vilken legat på samma ställe som badhuset. Men det är svårt att begripa, då sannolikt även i den tiden hela nejden omkring svavelsjön var uppfylld av dess stinkande dunster, huru man där för andra än

*) Se not. **) sid. 284.

medicinska ändamål kunde uthärda att uppföra och bebo praktiska byggnader. Jag håller således för rimligare, att själva Villan legat vid Tibur, eller nedanföre slutningen av dess bergsrygg; ett visserligen i alla hänsikter tjänligare boningsställe, så ofta man ej lider av utslag eller lungdot, sjukdomar, för vilka det heliga Albula-vattnet än i dag skall vara nyttigt att bada i. Så må det väl ock ha förhållit sig med den i Juvenalis 14:de Satir omtalade *Centronii Pisani* Villa, efter vilken ett enda övrigt spår tycks förvaras i namnet *Centrone*, en ort i grannskapet av den plats, där man i ruinerna av *Agrippas Termer* för någon tid sedan funnit rännor av bly, och vad tvivelsutan bättre var, kolonner av den skönaste *serpentin*. – Två och en halv italiensk mil närmare Tivoli träffar man åter den hastande *Anio*, och den bro över vilken man nu åker, heter *il ponte Lucano*; enligt de flestas mening efter ett fältslag, som Romrarnes här vunnit mot *Lucanerne*, enligt några efter en viss *Plautius Lucanus*, som skall ha byggt henne för att få en bekväm övergång mellan sina ägor, vilka lågo delade på ömse sidor om floden. Vare sig härmed hur som helst, så visar sig på vänster hand, när man kommit över bron, en vackrare, den *Plautiska* ätten tillhörig gravvård, till byggnadssätt liknande *Cecilia Metellas* utanför *Porta Capena* och upprest under *Vespasiani* regeringstid. Men icke blott byggnadssättet äga dessa gravtorn gemensamt, utan ock det ödet, att under senare oroliga tidevarv hava gjort tjänst såsom befästning; och tror man, att de från den övriga arkitektoniska stilen besynnerligt avvikande nyare tillsatserna ovanpå, tydliga forskansnings-murverk, häröra från Göterne, den gång deras ljungande Totila förstörde Tibur och lägrade sina troppar i Hadriani fantastiska *Sans-souci*.

Denne Trajani efterträdare, en klok och driftig, men i smak och lynnen ofta något förunderlig, Imperator, inredde sig vid Tibur en sommarboning, vars mångfaldiga anläggningar ännu i sina spillror och överlevor intaga ungefär en Svensk mils omfång. Vi hade därom hört så många sällsamma ting berättas, att vi ej för-

modade oss kunna med tillbörligt lugn betrakta Tivoli-dalen, Sibylla-templet och Cascatellerna, innan vi betygat den gamle kejsarens skugga vår hyllning.

Mellertid tågade vi redan uppföre långsluttningen av den höga Sabinska olivebygden, och lämnade snart, för att avlägga detta första besök, vägen till Tivoli, vilken stad nu syntes oss helt nära till vänster, på en oändligt målarскön höjd, bland lundar av kastanjer och oljoträd. Där vägarne skilja sig, stod en trasig nästan fullvuxen pojke, som tvivelsutan hela morgonen där lurat på resande att uppsnappa, och vid vår anblick genast skrek oss från långt håll till mötes, med vanlig italiensk ordståt, att han vore uppsyningsman över den store kejsar Hadriani förvånande Villa. Till höger, över en något vilt trädbevuxen slätt, förde oss nu en farväg, som fordom varit ypperligt stenlagd och på ömse sidor, från Tiburtinska Konsular-stråten ända till Villans port, omgiven av praktfulla hjältestoder och segertecken; om dess närvarande tillstånd kan du måhända tydligast göra dig begrepp, när jag säger, att den endast med de i vissa skogsbygder av Sverige så kallade husförhørs-vägarne kan jämföras. Under det vi själva hoppade på stenarne, mellan buskverk och vattenpussar, med vår trasige anförare i spetsen, förmådde hästarne med stor möda framsläpa vår vagn till det ställe, där vi ämnade hålla vår middagsmåltid. Detta var en fattig *paktares* boning, vilken tillika med den nuvarande ägarens (en avsigkommen Romersk furstes) oansenliga och vanvårdade lanthus, mitt ibland förvildade örtogårdar och planteringar, som med starka steg närmade sig till naturens ursprungliga frihet, utgjorde ett passande företal och inledning till den äldre Villans utförliga avhandling över förgängelsen. Vår vägvisare var här son i huset, och under det fadren, ett mellanting av dagakar, *custode* och *cicerone*, fördrev oss tiden med antikvariska underrättelser, samt döttrarne nyfiket, fastän något skyggt betraktade de besynnerliga blonda främlingarne, spisade vi ytterst homeriskt, nämligen stycken av

fett rostat kött utan knivar och gafflar, vilka ej i hushållet funnos att tillgå, på ett antikt marmorbord, som väl nu stod i en smutsig stuga, men kanske fordom mången gång varit uppdukad med kejsrerliga frukostar. Lyckligtvis hade vi medfört några flaskor Orvieto-vin, och kunde således vid denna uppeldande föreställning på någorlunda förnuftigt sätt dricka den hederlige Imperatorns skål. Efter slutad måltid ville man ej genast åter sätta sig i rörelse, utan först låta den betydliga solhettan en smula mildra sig. Jag satte mig vid foten av en gammal cypress, och var så väl till mods, att en [alkaisk verstakt](#) började klinga i mitt inre; men innan en ordentlig tanke ur denna klang hann att utveckla sig, voro de andra redan färdige att gå, och jag hade däremot ingenting att invända.

En skog av ruiner i en skog av trän, en tallös myckenhet av spår efter anläggningar, vilkas forna egentliga beskaffenhet och ändamål till största delen ej för de skarpsinnigaste gissningar är tillgänglig, är allt vad numera efter Hadriani Villa är övrigt, spritt om vartannat i majestätligt dyster förvirring, över vilken en vild, men yppig natur mer och mer fullbordar sin triumf. Hadrianus kom på det infall, sedan han lyktat en mångårig Eriks-gata genom alla eller åtminstone de mest väsentliga delar av sitt stora rike, att på ett enda ställe, till åminnelse för sin återstående levnad, genom efterbildningar av sin tids skickligaste konstnärer, förena i sammanträngd omkrets allt, vad som den då bekanta världen, eller (vilket ungefär var detsamma) det Romerska världsriket hade visat sin behärskare *underbart* och *beundransvärt*, i landskapsskönhet, vegetation, arkitektur, historisk och mytisk märkvärdighet. Kortast uttryckt, åsyftade denna tanke ingenting vidare, än att skapa ett slags världspark, eller en byggnads- och trädgårds-[mikrokosmos](#), ett förslag som med en Romersk kejsares medel sannolikt förekom Hadrianus mycket enkelt och naturligt. Varje del av detta sällsamma estetiska raritets-kabinett skulle föra den härmade ortens eller byggnadens namn, och i

det kostbaraste tillbehör av bildstoder, målningar o. s. v., dels verkliga från rätta hemmet hitförda originaler, dels ypperliga kopior, uttrycka till fullo sin lokala och nationella egendomlighet. Imperatorerne förstodo att låta hurtigt arbeta, och det dröjde således ej länge, förrän åskådaren här kunde förlusta sig att under en halv eller hel dags spatsergång finna församlade, i förvånande prakt och den brokigaste tävling, de ryktbaraste konst- och natur-*alstren* av Asiens glödande bildningsdrift, Egyptens dunkla jätte-mystik och den Grekiska smakens milda sinnliga fulländning. Inom en omkrets från sju till tio italienska mil (vilket senare antal, ungefär en och en halv svensk, av några fornforskare uppgives), såg man alltså här icke blott teatrar, rännbanor, *Pretorianska* kaserner med platser för krigiska övningar, Termer för män och för kvinnor, flerahanda Gudars tempel, ett bibliotek som innehöll alla den tidens viktigaste skatter i vetenskap och vitterhet, stora dammar för *naumachier*, kostbara vattenledningar, mångfaldigt genomkorsande varandra för att i springbrunnar smycka och uppfriska de vidsträckta lundarne och de talrika pelargångarnes omslutna gårdar, utan ock Athens *Poecile* och *Prytaneum*, Egyptens *Canopus*, Platons *Academia* och den Peripatetiska skolans *Lyceum*, vardera försedd med enkom sig tillhöriga salar, brunnar, bad, trädgårdar och lundar, Thessaliens *Tempe*, alla världsdelars Flora – man visade mig ett ursprungligen Syriskt blomster, och örtekännare finna här bland spillror, buskar och snår överallt blomster och växter, vilka först genom denna Villas anläggning blivit från Asien och Afrika överförda, samt till en del ännu ej finnas i andra trakter av Italien – Gudarnes *Olympos*, och slutligen, på det ingen beståndsdel skulle saknas i denna kejsrerliga universal-fantasi, även de trakter som ligga på andra sidan av det synliga Universum, nämligen *Elysium* och *Tartarus*, det förra naturligtvis bestående av en leende ängd med romantiska bäckar, kullar och lundar, det senare av en särdeles vild och ensligt avlägsen trakt, genomfluten av trö-

ga sumpiga kanaler, föreställande helvetesfloderna, och med de fördömdas alla mytologiska kval avbildade runtomkring på **Erebi** kala klippväggar. Man påstår till och med, att kejsaren, för att så mycket livligare försinnliga den Grekiskt-Romerska religionens begrepp om helvetets plågor, låtit här under jorden och de mörka **Plutoniska** byggnaderna inrätta fängelser för missdådare, vilkas kedjeslammer och tjut under gisselhuggen förfärligt, liksom från **Furiernas** rov, ljudade ur djupet upp i de skumma, återskallande valven. Att han bland alla dessa anläggningar, vilka för våra vanliga moderna Engelska parker åtminstone äga företrädet av tankens enhet och bestämda syftning, skulle veta för sin person att välja ett passande ställe till egentlig boplingsplats, låter vänta sig. Man njuter också en utsikt, som förtjänar kallas kejsarlig, när man bestigit den av lummiga träd överskyggade och med murgrön tätt beklädda mur-massan av ett stort tvåvåningshus, som med tämlig sannolikhet utgivs för själva kejsarliga lustpalatset, och varav ännu ett duktigt stycke *stomme* återstår. Liksom hela denna Villas omkrets ligger på en upphöjning, med Latiums vida slätt framför sig och bakom sig i mångfaldigt avväxlande konturer och på avstånd **den Sabinska och Hernikiska bergsbygdens** klyftor och dalar, ser man från denna punkt till höger det vackra Tivoli på sin närmare höjd, till vänster i längre fjärran de Albanska bergen med deras små städer och dunkelgröna skogar, och i framgrunden tvärs över Campagnan det eviga Roma med sina torn och kupoler i aftonso-lens strålar, lägrad omkring sin blänkande Tibers stränder.

Tyvärr bibehöll sig ej länge det fulla beståndet av denna mångfaldiga prakt och härlighet. **Antoninerne** läto, sannolikt av vördnad för Hadriani minne, underhålla hans Villa i dess ursprungliga beskaffenhet, och bebodde henne kanske tidtals själva. Men redan de nästföljande kejsarne började plundringen med att ur den ofantliga mängden av här församlade konstskatter bortföra varjehanda till prydnader för egna nybyggen. Det synes ock,

som hade ingen Imperator sedan vistats här. Äntligen fullbordade Göterne förstörelsen, då de under sina krig flera gånger slogo läger i dessa väldiga palatser och parker, som förmodligen mycket bekvämt kunde inredas till en särdeles fast militärisk ställning, och det är begripligt, att dessa gäster höllo hus efter omständigheterna, d. v. s. så, att de omsider lämnade allt i ruiner. I nyare tider har denna Villa tjänat till en outtömlig gruva för konstälskare. För ungefär fjärdedelen av de antika plastiska konstverk, med vilka det närvarande Roms museer glänsa, har det att tacka dessa fallande valv och murar, av cypresser överskyggade och av törnen omvuxna, denna genom stigande förödelse ständigt växande jordyta, mellan det yppiga gräset och de täta buskarne överallt besådd med avbrutna stycken av kolonner, friser, [arkitraver](#) och kapitäl; och ännu blir [esomoftast](#) ur detta outtömligt minnesfulla område, – där ömsom några stenekar slagit sina rötter i de kejserliga salarne, ömsom en vingård betäcker det inre omfånget av en teater, ömsom ett sädesfält vajar över pretorianernes övningsplats, ömsom en halvt störtad valvbåge med spår av stucco och bildverk upphöjer sig bredvid skorstenen av en vignerols vid en väldig marmor-piedestal fastsmetade lerkoja, – mången tjugusande gestalt av gudomlig eller mänsklig skönhet framskaffad i dagen och åter flyttad in ibland de levandes vimmel.

Det skulle blott trötta dig, om jag ville uppräknat stycke för stycke alla här ännu befintliga större och mindre lämningar efter byggnader och numera mestadels outredliga anläggningar, samt berätta huru Antikvarierne, Gud vet genom vilken ingivelse, funnit ett namn för varje fläck, ja, en grundritning av det Helas forna utseende. En sådan finns mycket pryddligt och noggrant utarbetad av en viss *Pirro Ligorio*, som levde i begynnelsen av 1500-talet*). Det är troligt, att vid den tiden ännu mycket kvarstod, som sedermera fallit omkull eller överdragits av jord

*) Av denna *Pianta della Villa Tiburtina* utkom i Rom 1751 en ny upplaga, på Arkitekten Francesco Conti's försorg.

och grönska: dock kunde man väl redan då svårligen författa en karta, vilken är gjord med en säkerhet och fullständighet liksom hade författaren tecknat henne under Hadriani ögon, utan att tillåta sig ansenliga lån av en i dylika fall så gärna diktande inbillningskrafts tillgångar. Numera åtminstone måste man blygsamt tillstå, att de flesta av de benämningar och förklaringar man hör, synas vila på tämligen godtyckliga gissningar. Sådant är likväl ej fallet med en rymlig Teater, vars ställning och utstakning man ännu tydligen ser, nämligen alla ringarne av åskådarnes säten, hela scenen och orkestern, ja de därmed sammanhängande kamrar, där skådespelarne vistades och omklädde sig. Icke heller kan man misstaga sig på *Pretorianernes Kaserner*, de beryktade *centum cellae*, nu *le cento camerelle* kallade; tvenne i en rät vinkel sammanlöpande rader av smala och höga rum, liggande i tvenne våningar över varandra och dragande sig omkring en plats, som är 350 alnar lång och 160 bred, samt tvivelsutan varit för vapenövningar. Vinkeln bildar ett slags torn eller kastell, vilket man håller för högvakten och befälhavarens boning; där sågos ännu i det inre valvet spår efter allahanda stuckaturprydnader, och har denne officer efter allt utseende bott vida rymligare och gladare än soldaterna, vilkas smala kamrar, (vardera delad på mitten [höjden] i tvenne, genom ett brädgolv, varefter man ännu ser de framskjutande stenarne som burit det), utan all gemenskap med varandra, emottagande allt ljus endast genom dörröppningen, voro ensligare och obekvämare inrättade än de trångaste munk-celler; så mycket mer, då man ingensläds märker något tecken till trappor eller ingångar, och en djup grav, vilken man ännu ser, dragen framför hela fönstersidan (eller dörrsidan) av byggnaden gör troligt, att de som bodde i nedre våningen endast kunde komma ut med tillhjälp av vindbryggor, liksom de i övre våningen medelst stegar, vilka efter behag kunde ansättas och borttagas. Det kan ej nekas, att hela denna inrättning tyckes förråda, det kejsaren (och likväl var Hadria-

nus en av de bäste) ej hyste till sina soldater mycket förtroende; och ur denna synpunkt har man velat förklara byggnadens besynnerliga konstruktion; men, i ty fall, hade det ej varit lika nödvändigt att anskaffa en vakt över den vakt, som var bestämd att vakta vakten, och var skulle denna i det oändliga återgående nödvändighet upphöra? Vi hava många svårigheter att åskådligt föreställa oss den egentliga inre beskaffenheten av de Gamlas byggnadssätt, av vilket vi, med undantag av deras tempel, väl ännu just icke mycket begripa. Över höjden, indelningen, belysningen av deras boningsrum, över förhållandet av våningar, fönster och dörrar, inre och yttre kommunikation, råder ännu i våra begrepp den största förvirring; ja, man skulle nästan tro, att oaktat all symmetri av deras tempel, de vid uppförandet av privatbyggnader ej känt, eller ej efterfrågat samma idé om regelbundenhet, som vi. Så rättar sig t. ex. den ansenliga ruinmassan efter kejsarens eget hus (och om jag ej bedrager mig i minnet även le cento Camerelle, i allmänhet bestående av två, men stundom ock av tre våningar!) i avseende på sin höjd efter jordgrundens höjning och sänkning; i en och samma sträcka ser man ömsom två våningar, ömsom en; stundom äro rummen i den övra våningen obegripligt låga, så i förhållande till de nedre rummen, som till ordentliga rum i allmänhet; stundom hava de fönstergluggar, och oftare inga m. m. Få se, om engång åskådningen av Pompeji kan orientera mig i detta krångliga ämne. – Av tempelruinerna är den efter *Serapis-* eller *Canopus-templet* mest bibehållen och märkvärdig. Det var i formen av en ofantlig snäcka byggt på en upphöjning, framför vilken en rymlig med en mur infattad däld utbreder sig, den forna stora, med en amfiteater omgivna och invärtes överallt med gul marmor beklädda dammen, på vilken naumachier, eller skådespel av skeppsdrabbningar uppfördes. Man ser ännu den ansenliga, nu vattenlösa vattenbehållare, där det genom kanaler samlade vattnet förvarades, för att vid påfordran insläppas i dammen. Av Serapis-templet ser

man ännu, om jag minns rätt, tre halva valv eller stora nischer, med ingångar till Gudens inre helgedom och till prästernes sidorum. Här voro sannolikt uppställda de flesta av de i egyptisk smak arbetade bildstoder, av vilka man i denna Villa upptäckt en så stor mängd. Andra tempel-lik, genom flerahanda gångar och gårdar sammanhängande byggnader kallar man *Filosofernas Akademi*, där en tempelrund med nio nischer tros ha varit inredd för Apollo med de nio Muserna till sällskap; *Stoikernes Skola*, som också stundom av ciceronerne kallas de 7 vises tempel, emedan nischer efter sju bildstoder synas där; *Biblioteks-rummen* o. s. v. I dessa sista ser man ännu målningar i taken, vilket också flerstädes i dessa lämningar är fallet, liksom spår efter de med de finaste mosaiker belagda spatsergångarne och salsgolven. Av de präktiga mosaik-målningar och mosaik-bord, som här blivit uppgravda, äro, liksom av marmor- och granit-stoderna, de utmärktaste att se i Museum Capitolinum och i Villa Albani, några jämväl i Vatikanen. De övriga benämningarne på mer och mindre förfallna tempel-rotundor, murverk och ställen, måste man fullkomligt, om man så vill, på god tro antaga utan vidare grunder. Endast en lång, hög, majestätlig mur, med flera däruti huggna genomgångar, och genom vilken man kommer in på en vacker, grön slätt, förtjänar ännu att nämnas. Man håller den med mycken sannolikhet för överlevan av det ovannämnda *Pocile*, vars mellanvägg den bildat på det sättet, att en pelargång på dess ena sida vettat mot norr och en på dess andra mot söder. En skuggrik gång av höga cypresser leder dit, och man kan där, mätt av vad man sett, bekvämt övertänka summan av vad man inhämtat, alltings förgänglighet och Hadriani ännu mera bisarra än stora idé, i vilken hans hela personlighet uttrycker sig, och över vars sammanstörtade härligheter nu höga rader av träd och buskar resa sig, under det skogens djur hålla sina nattläger i hans badvalv och salar, samt näktergalarne sjunga i trädtopparna att endast våren och naturen bestå.

Det hade varit skada om en sådan vandring lyktat sig utan något slags äventyr. Förmodligen därför hände det mig, att jag på en vilt övervuxen kulle, i grannskapet av ett gammalt tempel, som enligt ciceronens påstående varit helgat åt Venus, satte mig fast i en ogenomtränglig törnhäck, därför att jag från Serapis-templet, som låg vid slutningen av höjden, valt mig en egen väg för att hinna, såsom jag trodde, snabbare dit upp; under arbetandet att göra mig lös, hade mellertid alla de andra redan gjort sin påhälsning hos Gudinnan och spatserat sin kos, så att jag helt oförmodat fann mig ensam stående på kullen, med en sump bakom mig som kanske fordom föreställt Tempe eller Elysium, och först efter mycket ropande erhöll svar och befriades ur min förlägenhet. Jag hoppas att vägvisaren har orätt i templets benämning, emedan jag annars vore tvungen att tänka mig vid denna händelse någon profetisk sinnebildlighet.

Tämligen trötta, tömde vi ännu i vår antikvariska värds vingård några glas till Hadriani åminnelse, och återvände till stora landsvägen, vilken snart förde oss uppför en sakt växande höjning mellan behagliga lundar av kastanjer, oliver och fruktträd, ur vilkas skugga här och där framskymtade murhopar av Villor och gravvårdar, till foten av Albuneas skyddsstad. Kort innan man genom denna port intågar ser man en angenäm spatserstig, som ännu heter *strada di Cassiano*, leda till ruinerna av Cæsar-mördaren *Cassii* villa, och ej långt från denna visas lämningarne efter det ej mindre ansefliga lanthus, där hans svåger och medförsurne – Marcus Brutus! – vederkvickt sig från sina stora värv i några värdiga vänners umgänge. Man kan ej förjaga den tanken, att det var nog sent att vilja återställa den gamla republiken, då romerska samhällslivet kommit på den ståndpunkt, att själva republikanerne, de bäge män, som gällde för de sista Romare, tilläto sig att bebo sådana palatser. Hade jag i mitt fjortonde år blivit förflyttad på detta ställe, tvivelsutan hade jag störtat på knä över stenhögarne i gråtande förtjusning.

Och vilken yngling av någon lyftning i själen har ej ägt åtminstone ett par år, då denne mera poetiske än politiske tyrann-dödare var hans hjälte? Ja, vem förmår även såsom *man* utan starkare hjärklappning erinra sig, huru han vid **Filippi**, efter de nya tyrannernas seger, i sin dödsstund tackade gudarne, att han ej kunde vackla i sin tro på dygden?

Återsåge Virgilius nu sitt *Tibur Superbum*, så skulle han väl finna det högeligen ödmjukt; det är mindre en liten, än arm och smutsig stad, med trånga, illa stenlagda gator; men för främlingen ersätter belägenheten allt. Invånarne beskyllas att vara lata och opålitliga. Men om de nu ej särdeles utmärka sig, så upprepa de med desto större stolthet, att deras stad är mycket äldre än Rom samt en lång tid jämväl varit mycket mäktigare. Den skall vara byggd vid tiden av Trojanska kriget, av ett par **Arkader**, Tiburtus och Catillus, Evanders stallbröder. Ja, Cluverius gör Tibur ännu 300 år äldre och tillskriver **Pelasgerna, som förträngde Siculerna** ur dessa nejder, dess grundläggning. Det är bekant, huru mycket den, såsom en av Latiums viktigaste fristater, skaffade det uppväxande Rom att beställa, samt huru den i följd av sitt sköna läge och sin friska luft slutligen blev en vittbesmykad och vittbesungen lustplats för sin behärskares ryktbaraste skalder och hövitsmän. Sedan Totila förstörde den år 445 har den aldrig mäktat återvinna sin gamla härlighet, oaktat Fredrik Barbarossa, som åter uppbyggde den, kanske ville göra den till vad den var i Latii äldsta tider, en motvikt och rival mot Rom. Men nu behövs ingen Camillus till dess erövring. Mellertid har den dock 7000, efter någras uppgift 10,000 invånare, med en biskop, en katedralkyrka och sju andra sockenkyrkor. I katedralkyrkans murar gömmas ruinerna av det forna Herkules-templet, berömt för sitt stora bibliotek och ännu mera därför, att Augustus där ofta i egen person lagskipande suttit på domstolen. Ehuru det inre av staden just inga stora ålderdomslämningar har att framte, behöver man dock ej se sig länge om

för att träffa spår av förflutna, praktfulla tidevarv. Sådane äro en mängd hela, halva och fjärdedels antika kolonner, uppresta under nyare små och smaklösa hus, dels såsom arkader och dels såsom stödjande *syllor*, en halv romersk stadspört, stenar med påskrift: S. P. T. (*Senatus Populusque Tiburtinus*), ett *firma*, som Tivolis borgerskap ännu brukar, lämningar av Marii villa, som skall ha legat vid *kyrkan della Carità* (vars äldre namn var *Maria in Colle Marii*), och det vore lätt att uppräknat flera. Ej heller har minnet slocknat efter den visa *Sibylla Albunea*, vars bild engång i forna dagar blev funnen i djupet av Anio, föreställande Sierskan med en bok av himmelska uppenbarelser i handen. Väl har längesedan hennes orakel tystnat, ej blott i den heligt rysliga lunden vid svavelsjön, utan ock i de återskallande grotorna under och mitt emot hennes Tiburtinska tempel. Men ortens värdshus bär ännu den forna skyddsgudomlighetens namn och, vad mera viktigt är, förvarar på sin tomt om icke just detta *samma* tempel, dock åtminstone ett som sedan århundraden varit helgat åt *hennes* åminnelse och under sina pelares skugga sett Horatius och Mæcenas.

Oaktat det var oss bekant, genom i förväg samlade underrättelser, att detta tempel utom sin arkitektoniska fägring tillika hade den fördelen att ligga vid stadens mest romantiska gränssida, på en klippudde, som har Anios största vattenfall i rakt sikte och lutar sig över ett annat än mera underbart och dånande, läto vi (man bär sig alltid enfaldigt åt, när man ej följer sin egen genius!) förleda oss genom en person av sällskapet, vilken en gång förut vistats i det Sibyllinska värdshuset och påstod sig där hava blivit illa medfaren, att nedslå våra bopålar i ett annat, som låg inuti staden och om jag minns rätt hette *alla Regina*. Det dröjde icke länge förrän ångren infann sig, men vad kunde numera klokare göras, än att hålla god min och trösta oss med snar avresa? Det drottningliga värdshuset var visserligen ej i något avseende bättre, men väl så vida bestämt sämre, som våra

rum ej gåvo oss annan utsikt, än den av ett alldeles icke trevligt torg, där en oräknelig skara av tiggargossar oupphörligt skriade opp till våra fönster om barmhärtighet. De voro icke destomindre därunder rätt muntra, förmodligen därför, att de, liksom större delen av det lägre folket i Italien, mera idkade tiggeriet såsom en fri konst och av diletterantisk lust, än tvungna därtill genom verkligt elände. Vi roade oss en stund att kasta ut *bajocchi* till dem genom fönstren, och detta guldregn av kopparslantar försatte dem i ett slags fåktarspel, varunder de utvecklade mycken slughet, vighet och fintlighet. En stor nästan fullvuxen slyngel lyckades länge genom övervikt av kroppskrafter att bemäktiga sig de flesta penningarne; äntligen kom en liten livlig, spetsfundig David med blixtrande ögon, och besegrade denne Goliat genom idel krigslistor, hjärtligen stolt över våra uppmuntrande bifallsrop, i vilka omsider även hans kamrater instämde.

Så snart vi tagit våra föga majestätliga *drottning*s-rum i tillbörlig besittning, icke förgätande att för återkomsten beställa en Sokratis kvällsvard med så gott vin som stället möjligen kunde frambringa, skyndade vi oss, manade av den mer och mer sjunkande solen, till *Sibyllas helgedom*. För att komma dit måste man gå igenom den ovannämnda locandan, som innehåller Sierskans närvarande hovbetjäning, och vi märkte genast på husfolkets ögonkast, att de icke särdeles gärna sågo gäster, som ämnade sig till Sibyllan utan att tillika ämna sig till *dem*. Templet är en täck rotunda, ej stor men smakfullt symmetrisk; det står fritt på en öppen plats, jämnad över en bergsspets, som är en av de vackraste punkter i världen för landskapsmålare och älskare av naturens skönhet. Att templet har rotunda-form är emellertid en omständighet, som förmått en mängd ålderdomsforskare att, tvärt emot allmänna sägnen, ägna det åt *Vesta*, i stöd av Plutarchos berättelse, att *Numa Pompilius* för denna gudomlighets tempel föreskrivit den runda formen såsom varande sin-

nebild av det i kretsform levande universum. Skälet synes mig opålitligt, då man icke kan bevisa att rotunda-skepnaden uteslutande tillhör Vestas-templen. Förfäktarne av denna mening förklara ett mindre, nu till en kyrka S. *Giorgio* förvandlat tempel, en avlång, med en framsida av fyra joniska pelare försedd fyrkant, som står vid sidan av det förra och sammanhänger därmed genom ett i nyare tider ditpretat byggverk, för det verkliga och sannskyldiga gamla Sibylle-templet. De anföra till vidare grund, att detta låg närmare (men vilken obetydligt större närhet!) till de klipphålor, som anses för den *Albuneiska Grotta*, där den Tiburtinska Sierskan nedsteg så ofta hon gav orakel, och som nu synas, efter den förändrade riktning Sixtus V låtit ge åt Anios vattenstörtningar, gent över i motsatta strandväggen. Slutligen beropa de sig också på en fyrhörnig stenhäll, som fanns inmurad i kyrkoväggen och som blivit söndersplittrad av en girig präst, vilken hoppades att därunder hitta skatter men i stället hittade blott ett käril med aska; på denna sten syntes nämligen bilderna av *Anio* såsom vattengjutande flodgudomlighet och en *Sibylla* i romersk dräkt, beredande sig till givande av ett orakel. Vare sig med saken hur som helst, folktraditionen låter icke ändra sig i sin *fullkomligt motsatta* övertygelse, enligt vilken *detta* är Vestas-templet och det andra Sibyllas. Till detta senare, vars allmänna benämning jag nu vill bibehålla, stiger man uppför ett par trappsteg och kan spatsera omkring den i nätformig murart (den så kallade *opera reticolata*) uppförda cellen eller offerrummet i en öppen rundgång av korintiska pelare, 26 fot höga, på vilka den med stuckatur smyckade kupolen vilar. Av de vackra pelarne, fordom till antalet aderton, stå nu allena tio kvar. Frisen är sirad med oxhuvuden i festoner. Byggnadsämnet är *travertin*, detta tartar-artade foster av nejdens vatten, en med svavel, alkali och kalkjord befruktad gyttja, som mer och mer förstenar stränderna, därigenom att den sätter sig i skorpor fast över varjehanda mötande föremål, vegetabilier o. s. v.,

samt efter vattnets avlopp sammantätar sig till den fastaste stenhårdhet. – En viss nu avliden Lord Bristol, underlig nästan till och med mer än det för en Engelsman är tillåtligt, och i detta land, där han länge vistats, vittbekant för sina sällsamheter, gjorde värdshusägaren det förslag att för en penningssumma, naturligtvis anseelig, avlåta detta tempel till *His Lordship*, som ville förflytta det till England och där uppställa det i sin park. Lyckligtvis kom regeringen emellan, innan värdens samtycke hann sättas i verkställning, och förklarade att dylika ruiner vore Statens egendom, men ingalunda deras, på vilkas enskilda jordlapp de stå. Sedan den tiden kallar sig värdshushållaren icke mer *il padrone* utan blott *il custode del Tempio della Sibilla* samt skickar årligen in till Påvliga räntekammaren en räkning över sina utlagor för helgedomens vidmakthållande.

Nu till utsikten och vattenfallen. Detta tempels bergiga, höglänta grund är ett slags hörn av Tivolis bergås, omkring vars fot på denna sida (den motsatta av den kant, där man skådar Rom, Campagnan, havet och Sorato) Anio i mångfaldiga störtningar och förgreningar brusar förbi genom en halvklotslik dälvd av fullkomligt sagoskön fågning. Den punkt, som närmast erbjuder sig att begynna överblicken av denna synkrets, vilken sedan fortsättes av bergen Catilli och Tiburni gröna, leende sluttningar, som med milt i varandra smältande sänkningar och höjningar leda ögat i båglinia från retelse till retelse längs efter dalen, är den väldiga, vitskummande vattenmassan av den så kallade *stora Cascaden*, där floden från en bred och jämnad bädd kastar sig utför en betydlig klippvägg ner i en trångare klyfta, för att missnöjd och fradgande bryta sig väg genom snart mångdubbelt förökade hinder. Detta är det första i ordningen av Tivolis ryktbara vattenfall, och från en bro straxt nedanför, ej långt från Sibyllas tempelhöjd, kan man betrakta det så nära man behagar. Det är likväl i mitt tycke det minst romantiska, och vi äga i Sverige många vattenstörtningar, som till höjd och vattenrikedom äro

detta långt överlägsna. Så mycket beundransvärdare är det *andra*, som av några kallas den *stora cascatellen*, men allmännast känns under namnet av *fallet vid Neptunigrottan*, en egentligen av tvenne stora vattenfalls sammanverkan, med vilka ock några mindre sprutningar ur överlutande klippväggar förena sig, danad otroligt virvlande och skälvande vattenavgrund, ur vars rymliga återskallande klippvalv det eviga dånet ljuder upp till Sibyllehöjdens i mångfaldiga uddar och fördjupningar formade bergsida, som till en del gömmer detta skådespel för övernärlden med sin äventyrligt hängande och redan på övre ytan lindrigt darande betäckning.

Utföre denna höjd, genom dess vänliga beklädnad av vinranikor, aloe, murgrön, talrika blomster och buskar, **venushår** och den vekaste mossa går man från Sibylle-gården en i många krockar och bukter slingrande vingårdsstig, som för ej längesedan, längre ner mot det branta djupet, skall ha varit tämligen besvärlig, ja (enligt några resebeskrivares försäkran) farlig; nu hava Fransoserna under den tid då general Miollis var av Napoleon insatt Ståthållare i Rom, gjort den bekväm och **till belöning för sitt medvetande** ristat en latinsk steninskrift med underrättelsen därom. Nedkommen, har man på den smala brädden, som starkt skakas och av fina vattenpartiklar oupphörligt beregnas, framför sig tvärs över ett fradgande bäcken, som i sin vita virvling liknar en häftigt kokande kittel, en gigantisk vattenstråle, som från en av dunkelgröna träd bekrönt klippa genom en trång mynning nedrusar i denna behållare, från vars högspetsiga stengrund den först efter att liksom något hava sansat sig vidare fortskyndar, – och till höger den rymliga ingången av en ofantlig, tvåhundra fot hög och dånande grotta, i vilken genom en öppning i valvet en annan större arm, mera bruten och således än våldsammare, nedrusar för att under hällen försvinnande sammanträffa med sitt larmande sällskap. Näppeligen skulle det lyckas någon, ehuru nästan var och en resande mer eller mindre för-

söker det, att med ord måla detta skådespel av det hemlighetsfulla vatten-elementets strid: huru vid brakets och skallet i den dunkla välvningen, vilande på höga, sönderlitna fjällväggar, **svagt hunna** av den övra världens ljus, den snövita, ur ett med töcken omgjutet genombrott störtande böljan i svall på svall synes medbringa ett slags bländande härmning av dagens ljus, som snart sagt tyckes gå ut på att överträffa det; huru man hör och ser strömmen dåna över, på sidan och inunder sig; huru i de våta klipp-springorna, ifrån det veka venushåret och den pärlande mossan, alla strandväxterna ända upp till den högsta dunkelgröna infattningen, där här och där en pinje, en enslig cypress böjer sig bävande över de silvrande fallen, i oupphörlig skälkning över tordönsdjupet glittra mot solen i det pärlstoffet det skänker dem, under det man står i klippor liksom inmurad, fram för sig ser aftonrodnadens rödaktiga belysning i vattnet och bakom sig en ängd av stilla gröna kullar, liksom en utgång till vila från tummelplatsen av böljor och tankar. Hade Anios riktning genom Tivoli-dalen i Roms äldsta tider varit densamma som nu, så vore det omöjligt att begripa, hur *Manlius Vopiscus*, en Konsul i Trajani dagar, kunnat nästan omedelbart invid detta fall och då bygga sig en villa, vars palats välvde sig tvärs över floden med lundar på ömse sidor, enligt *Statii* vittnesbörd, vilken i första boken av sina *Silvæ* besjunger den.

Är man ännu ej tillräckligt trött och bedövd av så mycket *präktigt oväsende*, så går man ett stycke längre utföre en trång klippstig till en ny dylik vatten-Erebus, kallad *Sirenernas grotta*, som är mera inspärrad och därigenom i mångas ögon än mera rysligt förtjusande. Men den dånande strömmen försvinner här så mycket hastigare ur ögonsikte i en ihålig fördjupning, som den branta och ständigt besköljda randen icke tillåter att riktigt nära betrakta fallets kosa. Vänder man sig åt vänster, så ser man det nyss besökta högre vattenfallet, som störtar sig i Neptuns-grottan och sedan delar sig i flera grenar. Sluter man här

ett ögonblick till ögonlocken, för att vila synnerverna efter så mycket flimmer och skimmer, så verkar sorlet och skallet på hörorganerna nästan ända till svindel. Det felades oss blott Sirenernas närvaro för att göra oss fullkomligt förryckta.

Nu vidtaga de såkallade *Cascatellerna*, en mängd av mindre vattenstörtningar, som följa varandra utföre hela den blida Tivolidalen; de äro i min smak de mest poetiska av Anios strömfall, och hava till största delen uppkommit i nyare tider genom de flerfaldiga ledningar och utgreningar, i vilka floden blivit förmådd att dela sig, dels för att sätta den omgivande ängden i desto större säkerhet mot möjligheten av en så forsande bergströms tillförene ofta härjande åverkningar, dels för att positivt tjäna den mänskliga fliten, t. ex. med att driva sågverk och kvarnar. Men vi hade för denna natten nog att drömma om, och hemgingo till vårt värdshus med föresats att med nästa sols uppgång börja en morgonvandring, för att besiktiga så dalen, som cascatellerna med tillbörlig noggrannhet.

Vi sovo ej särdeles bekvämt, och så mycket tidigare kommo vi den följande dagen, den 23 April, i rörelse. Jag steg ännu en gång ned i *Neptuni Grotta*, och såg den unga solen höja sig över den täta skymningen mellan de branta strandklyftorna. Genom hålans öppning föllo strålarne ovanifrån rakt på den fradgande vattenmassan, och i den därigenom klart upplysta bakgrunden sköt vattnet ned i glänsande silverstrålar, under det det övriga svarta valvet och de dunkla *ruggiga* sidoväggarne färgades delvis av rödaktiga reflexer. Det var ett skådespel som förtjänade en ned-upp-klättring. Nu satte sig sällskapet i marsch, några hade beställt sig åsnor, ett i detta land allmänt rytteri, och jag, som hellre går än rider, vandrade med en annan i sakta mak än framföre tåget och än bakefter. Man begiver sig över bron förbi det första stora vattenfallet, genom *Porta S. Angelo*, och en bekväm väg ledsagar den resande i långsam böjning omkring den angenämaste av dälдер. Den var oss beständigt öppen på vår

vänstra sida, med sina rika oljo- och vinplanteringar, mellan vilka *Cercis siliquastrum* prunkade med sina purpurblommor och alla de talrika smärre strömfällen skimrade i solens glans. På vår högra sluttade vänligt emot oss först Catillus och sedan Tiburnus, med sina dunklare olivekullar, mellan och på vilka fordom dessa glänsande lantgårdar legat, så bekanta i historien och sången. Ungefär vid första omböjningspunkten av vägen, där kosan, hittills oavbrutet avlägsnande sig från Tivoli, begynner rikta sig i bågsvängning åt stadssidan tillbaka, framsorlar vid foten av en buskrik höjd, som utgör övergången mellan Catillus och Tiburnus, en källa med det klaraste vatten ned i en grottas bäcken, ur ett valv beklätt med det yppigaste murgrön, där ådrans stråle skjuter fram och nedregnar i glittrande pärlor. Detta brunnsvalv, där nu ofta boskapen lycksaligt vilar i skuggan, är den källa som *Catullus* besungit; på höjden ovanföre, med hela dalen framför sig, låg hans vitt kringskådande Villa; och det är sannolikt, att där ofta må ha blåst den starka vind, över vilken han någonstads i sina sånger beklagar sig. Ett kloster *S. Angelo* intager nu med sina vita murar den ensliga platsen, i vars närhet man också förmodar, att *Propertius* haft sin sommarboning. Det ena minnet gränsar här intill det andra i oupphörlig kedja, och det nästa i ordningen är lämningarne efter *Horatii* Tiburtinska *casino*, vilka bestå i ett par rymliga, för bad-rum utgivna, murvälvningar under kyrkan av det lilla franciskanerklostret *S. Antonio*. Den ena är ännu i tämligen gott stånd, och det är icke omöjligt, att dessa murar sett den Augustiske *sekular-sångarn* ömsom plaska i ett badkar och ömsom polera ett stycke vers på sin skrivtavla. Många resande tro sig därmed betyga honom en särdeles utmärkt högaktning, att de bryta ut ur väggarne reticularstenar och kalkbitar, dem de föra med sig till fäderneorten såsom heliga relikvier; jag fann mig ej hågad att deltaga i detta slags prov av beundran. Sannolikt har han ofta lämnat sin större, men fullkomligt ensliga egendom vid Lucretilis, belägen

några mil härifrån längre in i Sabinerskogen, för att på några veckor vara närmare till Mäcenäs' umgänge och flera vittra vänners, vilka vanligen tillbragte de vackrare årstiderna i grannskapet av denna hans mindre Villa. En liten täck trädgård stöter därintill, betäckt av oliver, aloe, *mentha* och *thymus*, och bisurrade mellan blomstren, liksom i de dagar, då Flaccus vandrade där och liknade *sitt* sätt att vara konstnär vid *deras**). Den sluttar lindrigt mot den nedre brantare delen av däliden, och har snett över i sikte Anios spelande böljor**), Sibyllas och Vestas tempel med Albuneas grotta, det bergkrönande Tibur och längst bort vid dess ända Mäcenäs nu splittrade palats; äntligen om man ser rakt till höger, de slätter som öppna den fjärran anblicken av Rom och havet. Med en sådan utsikt, samt från staden och de förnäma lantgårdar, som på *den* sidan av Anio tyckas ha legat nästan för trångt invid varandra, tillräckligt avlägsnad och dock tillika tillräckligt nära, endast med Tibullus och Quintilius Varus i omedelbart grannskap, kunde han visserligen ej välja sig en mera *ridens angulus terrarum*. Endast Tiburnus, på vars sluttning han bodde, har till största delen förlorat sina vördiga lundar; för övrigt är naturen nu, genom tillkomsten av många nya små vattenfall, än mera leende än förr.

Vilken färg av liv och natur bekommer icke *här* Horatii poesi, som man hos oss i de senare åren så bittert klandrat för kyla, härmning, stelhet och tillgjordhet! Ett öde, som tvivelsutan måste drabba honom oundvikligt, då det förut härskande Fransyska konstdomeriet upphöjt honom till vad han för ingen del

*) – Ego, apud Matinæ

More modoque,

Grata carpentis thyma per labore

Plurimum, circa nemus uvidique

Tiburis ripas, operosa parvus

Carmina fingo.

**) Ty att floden redan då, *evad huvudbädd den för övrigt må ha ägt*, på flera ställen av denna dal var delad i små strömfäll, ser man av de *rivi mobiles*, som Horatius säger vattnade Tiburni lundar. (Carm 1:7.)

är, nämligen till ett slags gudomlig och ofelbar lyrisk urbild. Förtroligt nära träder oss den tidens sällskapsliv, när vi påminna oss, att nästan alla de gynnare och vänner, till vilka hans flesta sånger äro riktade, vistades, så ofta de njöto landsbygdens vila, här omkring denna dal och voro hans närmare eller fjärrmare *nabor*. Så bodde i dessa retande omgivningar, utom *Tibullus* och *Varus*, som voro hans närmaste grannar, och *Mäcenäs*, vars höga slott han dagligen kunde se tvärs över däliden från sin dörr, *Plancus*, *Pisonerne*, *Sallustius*, *Licinius*, *Delius*, med flera, för vilka han rätt täckt och flitigt predikade sin livsfilosofi, ehuru, som det tycks, i allmänhet tämligen förgäves. Endast om *Tibullus*, efter vars Villa tyvärr inga spår äro att skönja, kan förmodas, i följd av den ton som utmärker hans egen sång, att han lyssnat med allvar till Horatii vishet; däremot slog *Varus*, som drog mot Germanerne och föll för *Arminius*, till sin stora skada i vädret hans förståndiga råd, att hellre sitta stilla vid *Tibur* och plantera vin.

»Nullam, Vare, prius vite sacrâ severis arborem

Circa mite solum Tiburis et moenia Catili«, etc.

Jag minns, att jag såsom ung student, under det jag beredde mig till den så kallade Nations-Examen, fann versslaget av denna ode särdeles besynnerligt; vad hade jag väl sagt, om man då förkunnat mig, att jag elva år senare skulle få deklamera dessa rader på ruinerne av *Vari palats*, i en nejd, där vinrankan icke tryter, fastän ej planterad av *honom*! De visa sig, så snart man kommit förbi en liten kyrka, vars namn *S. Quintiliolo* påminner om den forna *villa Quintiliana*. Denna kyrka har också sin märkvärdighet: hon förvarar en i trakten funnen åldrig *Madonnabild*, av kraftigt undergörande inflytelser, varföre ock mången vallfart från kringliggande orter sker till dess altare. Stundom bärs den omkring hela dalen i högtidlig procession, ömsom för att befrukta jorden, ömsom för att med lämpliga tillbehör av straff- och botpredikningar inskräpa lagen i folkets sinnen. En

tallös människoskara strömmar då med i tåget, efter omständigheterna utbristande i glädjerop, eller slående sig för sina bröst och rivande håren. – Man viker nu till höger från vägen, och efter några steg uppåt kommer man till gamla stenekar och oljoträd, som överskygga gråa vidlyftiga murar och valv av badrum eller **vattenbehållningar**, burna på mer och mindre förfallna pelare, av vilka måhända över tjugu ännu kunna räknas; men alltsammans i stor förfallenhet och oordning. Vi trängde in i tvenne rymliga valvgångar, och upptäckte flera små rum samt trappan, som ledde upp till övre våningen, av vilken ännu ett tornaktigt stycke håller sig upprätt med ett par fönsteröppningar. Frammanföre, något åt sidan, visa på gräsvalLEN några regelbundna stensättningar och fördjupningar de tydliga spåren av en långaktig nästan spegelformig vattendamm eller liten trädgårds-insjö; tvenne små sten-halvöar, som förmodligen burit lusthus eller små tempel, skjuta ut i fördjupningen, en från vardera strand-ändan. Detta är allt, vad numera är övrigt efter härförfaren *Quintili Vari* furstliga boning, i vars dunkla hålör nu boskapen lägrar sig under dagens hetare timmar. Vi satte oss ned i det ymniga gröna ovanpå dessa murlämningar, och ej utan tacksamhet mot Försynens ledning av tidens och historiens gång kan varje Tysk, varje Skandinav här erinra sig, att denne överdådige Romares nederlag gjort honom härstamningen möjlig från en **obemängd** och aldrig till fullo underkuvad folkstam, en stam av så ädel art, att invånarne av det gamla Latium alldeles icke vinna på jämförelsen. Vi äro lyckligare än våra släktingar Frankerne och Anglerne, som genom Romarväldet förlorat sina äldsta hävder, sin ursprungliga sång, och måst utbyta sitt ursprungliga språk, liksom till en betydlig del sin nationalitet mot en illa sammanhängande väv av latinska trasor och egna lumpor, en språkdaning redan i sin princip livlös, och nu sedan länge stelnad och kärv i sin fullbordade utbildning. Vi däremot stå ännu i omedelbar förbindelse med mytiska tider, vårt språk

är en obesmittad dotter av Asarnes tungomål, i vår filosoferande världsåskådning, så snart den med allvar yttras, framträder alltid på nytt andan av Nordens djupsinniga naturgrund; och därför kunna vi med en fantasi, *mera* världserövrande än våra förfäders svärd, på varje vrå av jorden intränga i det egendomliga av dess saga, dess historia, dess natur och poesi.

XIX.

Kyrkofesten vid Albano,

Heliga Annas dag, den 26 Juli.

En bild ur Italiens folkliv.

Eho som varit nog lycklig, att få tillbringa en sommar i det paradisi, som omgiver Albano och Nemi, räknar den visserligen alltid till sin levnads angenämaste minnen. Det sköna, glada, barnsliga folk, som bebor **Cynthias** forna trakt, skall han ständigt erinra sig med tacksamhet och saknad; och äger han för sina hågkomster någon åhörare, så försmår denne troligtvis icke att lyssna, även till *den*, som vi nu gå att meddela. Den framställer en *lekande* Gudsdyrkan; vi försvare den ej, vi måle den blott.

Återvändande till Albano från en lustvandring till Villa Barberini där fordom Domitianus haft sin sommarboning, hörde vi timman av *Ave Maria* ringa från tornen, och med detsamma salvor av små kanoner, som förkunnade begynnelsen av följande dags högtid. Det var sabbats-aftonen till den sista söndagen av Juli månad; vi påminde oss, att denna söndag tillika var den heliga *Annas* dag, och att den skulle med en särskild högtidlighet firas till ära för jungfru *Marias* moder. Redan ett par veckor före festen hade man sett i Albano kringvandra män och gossar, som i husen och på gatorna insamlade penningar därtill, ivrigt skakande sina bleckbössor och tiggande *per l'amore della Santissima Madonna*. Genom den klara, blida sommarkvällen började, i och utom staden, på torg, gator, vägar, otaliga eldar uppflymma: antända halmmassor efter utträskad säd, dem man låtit i

veckor ligga hopstaplade till detta ändamål. Omkring eldarne dansade små barn; några slogo på kastanjetter; alla skrattade och sjöngo. Från en djupblå himmel nedsågo de stora, gullglänsande stjärnorna på förlustelsen, som fortfor genom större delen av natten, tills äntligen framåt morgonbräckningen allting blev stillare; blott en och annan gitarrklang förspordes ännu, som från ett håll beledsagade orden av en andaktssång:

*Dunque, Madre consolata,
Facci sempre l'avvocata!*

från ett annat, i snabbare takt, av en kärleksvisa:

*Discendi, mia diletta,
Non darmi più dolor!*

Söndagseftermiddagen, omkring kl. 22 efter detta lands tide-räkning, omkring kl. 6 efter vår, sammanropade alla stads-klockornas ljud den kristna menigheten, att begiva sig ut till kyrkan *Madonna della Stella*. På högra sidan om landsvägen till Ariccia öppnar sig en jämn, grön och skuggrik plats; vid dess ända framlyser den lilla vänliga kyrkan, gentemot en på vänster om vägen befintlig gravvård, hög, grå, femspetsig, överst be-vuxen med gräs och murgrön. De ben, som vila där, äro antingen **Horatiernes och Curiatiernes**, eller Pompeji (det förra är fol-kets, det senare de lärdes påstående); nu tjänar hjältegraven till fristad åt tiggare, som under dess välvning, tillgänglig genom ett håll vid jordbrynet, söka ömsom nattläger, ömsom värn mot middagssolen. Blickar man rakt fram över den lilla slätten, åt trä-den och häckarne på kyrkans hinsida, så fägnar ögat sig att upp-åt följa en sakta stigande bakgrund av trädgångar och kullar, vil-kas yppiga grönska slutar sig med det höglänta Ariccia och den fordom åt Diana helgade park, vars väldiga ekar omfamna grund-muren av Chigis förstliga borg. Sådant är läget av den lands-kyrka, till vilken det glada folkvimlet strömmade. Väderleken kunde ej önskas gynnsammare; himlen var, på italienskt som-marvis, ren från varje molnfläck, och blandade angenämt en mild-

rad lämning av middagshettan med den sunda, lätta, svalkande albanska bergluften.

På den gröna platsen voro bygdens rätt-trogna redan för det mesta samlade; mången låg i gräset, makligt utsträckt; flertalet – särdeles det kvinnliga – vandrade fram och tillbaka under glättiga samtal. Vart ögat vände sig, mötte det här de skönaste unga kvinnor, smyckade i deras präktigaste helgdagsdräkt, omskiftande i flerahanda bjärta färgor; från deras sirligt uppkransade mörka hår fladdrade de finaste vita slöjor, dem en smekande vind ständigt viftade av och an kring en hals, en nacke, en skuldra av detta idealiska slag, som Ehrensvärd och Goethe så hänryckt prisat. De hava rätt däri, att hos en italiensk skönhet är, näst ansiktets profil, halsen, nacken, skuldrorna, barmen det fagras-te: allt är här plastiskt, marmorfast, ståtligt, allt har uppfyllda, bestämda, kraftiga, men dock vekt i varandra smältande konturer; allt är fullbordat; ingensteds magerhet, bröstben och andra kantigheter, sjukliga eller liksom blott halvt färdiggjorda förhållanden. Ovan hjässan prunkade, i dag mer än vanligt stora och blanka, de frejdade silver-hårnålarne, vilkas huvud utgöres av en hand, som med ett naivt tecken tillkännager, om ägarinnan är hustru eller flicka; några hade vid den lilla silverhanden fästat en smakfull blomsterkvast. För övrigt inskränkes dessa nålars bestämmelse, tyvärr, ej alltid till praktens och kärlekens tjänst: de likna små dolkar i fasthet och spetsighet; och då folkets uppfostran här ej synnerligen bereder människan att bli visare genom åren, händer det vid tilltagande ålder ej sällan, att deras ägarinnor använda dem mot varandra såsom stridsvapen. Långa örhängen av guld och silver, med blixtrande stenar och infattningar, fulländade huvudets prydnad; kring halsen voro snören av pärlor eller koraller lindade i flerfaldiga varv; till de täcka livtröjorna, av siden eller atlas (vanligast ljusblått eller gult), med armens ovandel omfladdrad av mångfärgade sidenband, och enligt dessa bergstrakters allmänna bruk frammantill befästa-

de med styva bröstvärn, på vilkas nog överdrivet tilltagna utbøjning, den yppiga barmen vilade, anslöto sig långa, dock icke fotsida kjortlar, där en viss ärbar stelhet i veck och drapering, förorsakad av tygets solida kostbarhet, lustigt avstäck mot dess ingenting mindre än allvarsamma färgton. Alla buro solfjädrar, överströdda med små stjärnor, som glittrade mot den sjunkande solen. Så utrustade, svävade omkring oss de rikaste av dessa skönheter, hustrur, döttrar, systrar, brudar av förmögna paktare, lanthandlande, vingårdsägare; dock voro jämväl de fattigare, fastän uppträdande med mindre glans och mindre fina slöjor, lika sina medtävlarinnor i stil av fägring och dräkt, samt framför allt i hälsa och glädje: allas ögon, stora, svarta, lågande, förordade ett lyckligt medvetande av en toalett utan klander. – Men också den *manliga* personalen hade, till Madonnas och hennes moders ära, gjort sitt bästa: den stoltserade ej litet i jackor och korta underkläder av svart sammet, vita silkesstrumpor, skor med stora silverspännen; vartill de yngre hade fogat åtskilligt efter tycke och lägenhet, såsom t. ex. vid hattarne blomsterkvastar, fjädrar och brokiga silkesnädukar, vid knäbanden och skorna rosenröda vippor, omkring livet skärp av samma färg, och så vidare. I sådant skick kunde ynglingarne, synbart med sig själva ganska belåtna, visst icke tveka att inblanda sig mellan flickorna, dem de artigt fagnade med *limon-vatten* och annan förfriskning, frukt, bakelse, med mera, som vid kyrkdörrarne fanns att köpa.

Bland denna muntert vimlande skara sågos även romerska herrar och damer majestätiskt upp och ned spatsera; nyss från huvudstaden ankomna i granna vagnar, som i det gröna, på avstånd, med sina spann dröjde spridda bland träden, misstänkte de förmodligen icke, huru deras nymodiga fransyska klädsel fördunklades av lantfolkets antikartade bonad. Mellertid bidrogo de, i *sitt* slag, att föröka det helas prakt. Av de förnäma gästerna voro många rätt vackra, och *romerska* skönheter veta överallt göra sig gällande. Nordiska konstnärer och poeter, med blonda hår, vita

halskrås och svarta, forntyska livrockar, syntes än här, än där anställa sina estetiska betraktelser. Svårare blev oss att **fysiognomiskt** utspana, vilka slags betraktelser anställdes av en mängd långlagda och i långa frackar kringvandrande engelsmän; sannolikt var åskådandet av denna enfaldiga högtid ett dagsverke, som hörde till fullständigheten av deras *classical tour*. Mellan gående, stannande, samtalande, skrattande grupper sprungo av och till festligt putsade barn; somliga lekte på det gröna fältet, andra nedklättrade från Pompeji gravvård, sedan de en stund tumlat sig om i murgrönan mellan de fem små pyramiderna där-ovanpå. Framför kyrkan skallade en lustig **janitsjar-musik**, som ville vara krigisk; den är i detta land ett outhärligt tillbehör vid alla religiösa högtidligheter. En tropp soldater, – också en vid dylika tillfällen vanlig dekoration, – hade korsvis sammanställt sina gevär, och vilade bredvid dem i gräset på sina lagrar.

Man ingick i kyrkan. Blomster och rosmarin, i svällande festoner, omkransade hennes inre; golvet var överstrött med friska myrtenkvistar; de angenäma dofterna tycktes förkunna att en *moderlig* godhet begåvat denna leende natur. Allt knäföll här: framför högaltaret, på en ställning, satt under en tronhimmel den heliga Anna, mellan eldstungor av otaliga vaxljus; **i fannnen höll hon sin dotter**, ännu spä, men redan bärande på huvudet en drottningskrona. Belätet var för övrigt ej något konstverk; det liknade en stor docka, målad, förgylld, och nu till helgonets hedersdag utstofferad med en ny statsklädning, ymnigt försedd med halskedjor, armband och gullhjärtan. Men detta ögonblick var ej gjort för kritiska anmärkningar: allt förekom oss passande till det hela och till sitt ändamål, allt var gott, glatt, oskyldigt och rörande. Man säge därom vad man vill – den inre betydelsen motsvarade dock, vad ett folk av lyckliga *barn* förmår i översinnliga ämnen tänka och hoppas. Det hade vid inträdet ej förvånat oss, att se kyrkan full av nästan blott kvinnor: denna högtid är ju egentligen en kvinnofest. Det är Kvinnlighetens

och Moderkänslans apoteos, som gör dess innehåll; de kunde ej annat, än gärna och nitiskt böja sina knän för tecknet av dessa egenskapers nyfödda urbild. Åt artisterna och andra kännare, som sågo saken från en mera profan sida, kunde bekvämare tid och rum ej skänkas till mönstring av den behagliga skara, som led för led utbredde sig, med sina lockande skuldror och halsar, vilka stolt och ledigt buro den sirliga bördan av sina huvuden, varifrån de vita, stickade slöjorna nu svävade ända ned till fötten. Även de ålderstignare hade mestadels ett utseende, som besannade Thorvaldsens (visserligen något överdrivna) utrop på ön Procida, men icke av samma anledning*). Mången gestalt påminde onekligen om Leopolds »vackra bedjerska»; och lika sant, som att knappt något skönare skådespel givs i naturen, än en sådan i detta land, torde jämväl vara, att hon bör ses från sidan eller i allmänhet från en synpunkt, där man ej ledes på stränga betraktelser av att i blickar, anletsdrag, miner sakna uttrycket av ett djupare liv, en andligare själ, ett för himmelska rörelser tillgängligare hjärta.

Men snart nalkades från staden ett underbart tåg, på den med vatten bestänkta och med gröna kvistar beströdda vägen; en lång procession, som efter och mellan rader av ljus bar ett stort kors, utan någon därvid hängande bild, men från ovan till nedan omindat med friska, mångfärgade blomsterkransar, och smyckat med den fagraste på det ställe, där försonarens huvud eljest skolat finnas. Processionen bestod av ett bland dessa världsligt-andliga »brödraskap», som alltid församla sig till tjänst vid vissa religiösa bruk och högtidligheter. Innevånare i orten, men till värdigt utövande av denna förrättning höljde i fotsida vita dräkter, med röda pilgrimskragar och likadana vippor nedhängande över högra höften från ett rött virkat gördelsnöre, framskredo

*) »Se,« sade dessa raders författare där till Thorvaldsen vid anblicken av en gammal bister kvinna, »huru lik hon är en Furie, en Eumenid!« – »Ja,« svarade han hänryckt: »i Italien är varenda käring ett skönhetsideal.«

bröderna par för par, under entonig, men högljudd sång; två som gingo en på vardera sidan om bäraren av det stora blomsterkorset, förde stavar, som ävenledes voro med blommor lindade; de övriga buro dels ljusen, dels långa stavar ovan till förgyllda, på vilka gyllne laternor voro fästade. På något avstånd från blomsterkorset följde i tåget en gammal, på duk målad och i vinden liksom en fana svajande bild, med vars bärande fyra personer voro sysselsatta; den var så föråldrad, att vi ej förmodade tydligt urskönja vad den föreställde. Äntligen kom ett icke stort, men starkt blänkande krucifix; Frälsarens *beläte*, ej illa bildat, var bronserat eller förgyllt, och bar ett gullskimrande skärp omkring midjan. Allt efter som blomsterkorset, och sedan, var i sin ordning, de tvenne bilderna fördes förbi åskådarna, blottrade alla män sina huvuden, och de frommaste bland båda könen böjde sina knän till jorden. Andlige, i deras ordensskrudar, hållande framför sig uppslagna koralsång-böcker, utgjorde de eftersta lederna. Blott en endaste svart klädning var med i det brokiga tåget, tillhörig S. Madonna della Stellas egen präst, som i denna enkla dräkt ledsagade de främmande gästerne till sin gudomlighets boning. Sålunda sammansatt, ryckte den sjungande processionen med glada, kanske nog hastiga steg in i kyrkan.

Det dröjde icke länge, så hade man där, efter flerahanda vördnadsbetygelser, hämtat den heliga Annas bild; den skulle avlägga ett besök i Albanos förnämsta kyrka, och sedan med tillbörlig ståt, välsignelse-spridande, bäras omkring genom alla större gator. Även soldaterna anslöto sig nu till processionen, och beledsagade, en på varje sida om varje led, de ärevärdige vandringsmännen till staden. Såsnart den korsfästade Försonarens skepnad, som nu öppnade tåget, trädde utom kyrkodörren, gav en rad av små kanoner, uppställd nära vägen mitt emellan stadsporten och Pompejanska graven, en häftigt knallande eld, som åtföljdes av en mängd genom luften fräsande raketer. Ingen märktes finna något opassande i dessa fyrverkeri-anstalter, utan

allt sönk på knä med synnerlig tillfredsställelse. Näst efter kom nu den heliga Jungfruns moder, hög och högt buren, med alla ljusen, likt en gloria, församlade omkring sig: nu knallades åter och knäfölls; som vi tyckte, med ännu större iver. Tåget stod ungefär i tio minuter orörligt, på det man skulle få tid att ordentligen betrakta henne och hennes barn; outsäglich var folkets trängsel och fågnad att se Madonna såsom nyfödd, på sin moders armar framträda under den himmel, vars drottning hon sedan var vorden. Framför bilden gingo, vardera med ett väldigt vaxljus i handen, sex små änglasköna flickor, från åtta till tio års ålder, klädda i en smak, som verkligen var himmelsk; lätt höjde sig deras menlösa, lockiga huvuden, utan allsköns betäckning och besmyckning, över de späda gestalterna, som från skuldror till fötter voro höljda i en eterisk sammanvävnad av snövita flor och fransar. Efter dessa flickor, – bland vilka en, som gick i första ledet, sades vara en romersk prinsessa, – följde sex fullvuxna, också med ljus i händerna, men i albanisk folkdräkt. Man utkorar till dylika förrättningar alltid de vackraste bland bygdens kvinnliga ungdom. De gingo med nedslagna ögon och ärbara steg; i deras anleten stod skriven, med älskvärda drag, en blandning av förlägenhet och glädje över denna dem vederfarna hedersbevisning, vilken i själva verket måste synas dem såsom en av kyrkan själv bekräftad kungörelse, att de i fågning överträffade alla sina medsystrar. I sällsam motsats till dessa vita och glänsande skönheter, slöt sig näst intill dem en hop gamla svarta munkar, från [Passionisternes](#) kloster på det forna *Mons Albanus*, vars namn nu blivit förbytt till *Monte Cavo*. Därefter kom blomsterkorset och det återstående av processionen, som nu förde med sig en lång, skimrande svans av hela kvinnornas menighet. De gingo så tätt intill varandra, att deras skara, sedd på något avstånd, såg ut som en enda stor, vit, rörlig, i mångfaldiga bukter svävande duk eller slöja. På sidorna gingo männen, mera spridda, mindre symmetriska i klädsel, åthävor och gång.

I Albano voro alla fönster, alla balkonger vid storgatan, eller den så kallade *Corso*, smyckade med nedhängande röda, gula, blå, gröna **förlåter**, täcken, tapeter, och fullproppade av åskådare. Över en lång mur till höger, bakom vilken en rad av små trädgårdar sträcker sig från stadsporten ett stycke inåt staden, nedblickade, under tak av vinlöv, ett oräkneligt antal brunlätta, livliga och nyfikna ansikten. I huvudkyrkan hälsade den heliga Anna, med åtskilliga ceremonier, en större bild av sin dotter, och tog därpå det märkligaste av staden i ögonsikte. Sedermera kom processionen i samma ordning tillbaka, och hemförde helgonet till dess boning. Innan det försvann inom kyrkomurarna, knallades dock åter och knäböjdes på den gröna platsen i flerfaldiga omgångar. Sedan önskade man Madonnas moder en *felicissima notte*, och processionen upplöste sig. Alla blandade sig om varandra i ett brokigt vimmel, som i tämlig brådska strömmade inåt staden, för att där betrakta den sista akten av dagens skådespel. Denna är – en kappränning av hästar; en sak, vid alla italienska folkfester lika outhärlig, som skott och fyrverkerier. Såsom **sylfer** eller alfer, trippade av och an i denna människoström de ovanbeskrivna små vitslöjade flickorna, nu mindre högtidliga i gång och uppsyn; av alla lämnades dem med omsorg plats, och allas ögon följde dem med innerligt välbehag.

Aftonen hade infunnit sig; naturen beredde sig till vila och svalkade sina barn, som dock slätt icke ville följa hennes exempel. Den förestående kapplöpningens märkvärdighet spände alla sinnen. Mitten av storgatan hölls av soldater, icke utan möda, ren och öppen från den påträngande mängden. Äntligen kom det efterlängtade uppträdet: en knall-raket sprang i luften, och tre hästar, utan ryttare, men utstofferade med band, tofsar och fjädrar, lössläpptes av sina förare på det lilla fältet vid *S. Madonna della Stella*. De rände, allt vad de förmådde, tvärs igenom staden till *Porta Romana*, som var **vädjomålet**; en blev omsider den först ankomne, och höga glädjeskri hälsade den flåsande

segraren. Skri av mindre glad beskaffenhet utstöttes dock snart av personer, som kort tillföre slagit vad med varandra om tävlingens utgång; de som förlorat, förgarade sig. Ännu högljudare grälade sinsemellan de trenne hästarnes stalldrängar, som ledsagat dem ut till kampen; den segrande hästens blev beskylld av de tvenne andra, att han begagnat otillåtliga medel, till och med trolldom, för att skaffa sitt kreatur triumf. Några åskådare blandade sig i tvisten; vreden och förvirringen steg mer och mer; då lyckligtvis genom kvinnornas mellankomst friden i en blink återställdes. Man kan ej visa större böjlighet och hörsamhet mot det vackra könet. Nära bredvid oss trätte tvenne karlar med alla tecken av den häftigaste förbittring; plötsligen kommo deras hustrur, fattade vardera sin man i axeln, och skakade honom helt lindrigt ett par gånger av och till; männen sågo sig om, igenkände sina makar, tystnade på stunden och skilde sig åt, till utseendet fullkomligt sansade och lugna.

Festen var slutad, men glädjen fortfor. I alla Osterior, – så heta krogarne här, – brunno gästvänliga ljus, och på smala bänkar, längsefter avlånga bord, drucko män och kvinnor av alla åldrar varandra tappert till, ur blänkande, alltid på nytt fyllda vinflaskor; spisade därvid sina enkla gunstlingsrätter, sallat, *prosciutto* och *salami*. De förnämre sutto på flätade stolar utanför stadens pryddigaste kaffehus, och slukade med hänryckning det ena isglaset efter det andra. Näppligen behövs det tillägg, att i hela den stora folkhopen allt tillgick anständigt och stilla. Italieneren är av naturen så måttlig, eller så lyckligen fysiskt danad och omgiven, att en drucken människa i detta land skattas för en lika stor, som skändlig sällsamhet. Därföre äro ej här, liksom i Norden, skoj och slagsmål väsentliga beståndsdelar av folklustbarheter. Med en vida mindre vårdad moralisk och religiös uppfostran, än *vår* allmoges, har den italienska en instinkt för *hovsamhet*, skick, skönhet, som i många stycken ersätter den. Vi, såsom Svenskar, måste i detta fall (liksom i flera) trösta oss

med den utsikt, att småningom, genom immerfort kraftfullare och i det allmänna levernet verksamt ingripande grundsatser, lagar, sedliga, vetenskapliga, politiska och poetiska bemödanden, kunna erövra oss en jämvikt mot de håvor, dem naturen så ymnigt slösat på Söderns innevånare, och vilka de visserligen föga benyttja till framskridande i mänsklig förädling. Men vilka öden än hädanefter denna Naturs barn må undergå, synes, vad deras religion angår, alternativet för alltid vara ställt mellan *ingen*, eller en i viss måtto **polyteistisk**. De, som nu vilja reformera Italien, utan att bättre förstå sitt folk än någonting annat, hava hunnit till förstnämnda ståndpunkten; men skola just därför aldrig kunna lyckas, eller åtminstone aldrig frambringa något bestående. Tills vidare dyrka dessa bygders harmlösa människor Kristendomens Gud; men på *sitt* vis. De tro, att han gärna ser sina Heliga ihågkommas med festlig vördnad; de erkänna hans närvaro, men icke med djup tystnad och melankolisk värdighet, utan med jublande fröjd; de prisa honom, liksom fåglarna under himmelen, med sång och lekar.

Kommentarer och ordförklaringar

Till grund för denna utgåva ligger första delen av P.D.A. Atterboms »Samlade skrifter i obunden stil«: »Minnen från Tyskland och Italien«, bd 1–2, som utkom i Örebro 1859 på N.M. Lindhs förlag. Redaktören redogör i sitt företal ingående för det komplicerade arbetet med utgivningen. Hans uppgift var att bringa reda i ett disparat material, som förutom av tidigare publicerade uppsatser bestod av brev, dagboksnotiser, dikter och av Atterbom själv bearbetade men icke utgivna reseanteckningar.

Ett urval ur Örebroutgåvans text har tidigare givits ut av Fredrik Böök i Atterboms »Valda skrifter«, bd 6: »Reseminnen och brev«, Stockholm 1929. I sin inledning uppger Böök, att reseminnena sammanställts av Nils Magnus Lindh. Denne avled emellertid 1835. Enligt H. Hofbergs »Svenskt biografiskt handlexikon« stod Elis Vilhelm Lindblad (1828–78), som var verksam på Lindhs förlag 1856–74, för redigeringsarbetet.

Stavningen är här normaliserad enligt Svenska Akademiens ordlista. Originallets stavning har dock behållits i sådana fall där Atterboms stavning tycks återspegla ett avvikande uttal eller antyder, att han särskilt velat markera ordets ursprung. Ordformer, interpunktion, särskrivningar av sammansatta ord och användningen av versaler har inte ändrats. Namn på kända personer har stavats enligt moderna uppslagsböcker, om inte Atterboms namnform antyder ett annat uttal. För att underlätta orienteringen har också namn på landskap och större orter, kända byggnadsverk och andra sevärdheter stavats med aktuella uppslagsverk och resehandledningar som mönster. Undantag görs då Atterboms text påtagligt avviker från nutida namnformer. Några uppenbara missuppfattningar har rättats. I övrigt har Atterboms stavning av icke-svenska ord och uttryck liksom

av titlar på anförda verk behållits – också här med undantag för tydliga missförstånd och felaktigheter.

Lindblads utgåva av »Minnen« använder spärrad stil dels i citat, dels för att framhäva enstaka ord och uttryck. För läsbarhetens skull har den spärrade stilen här ersatts av *kursiv*.

I kommentarerna ges översättningar av citat på främmande språk samt ord- och sakförklaringar. Här ges också hänvisningar till redaktören Lindblads Anmärkningar, då dessa kan vara av speciellt intresse. För att undvika onödiga upprepningar inleds kommentarerna av en lista med återkommande ord och uttryck, som nu är ovanliga eller i Atterboms text kan ha en från modernt språkbruk avvikande betydelse. Uppgifter om personer nämnda i texten ges i ett särskilt personregister – några i förbigående anförda namn är här utelämnade.

Merparten av de latinska citaten har översatts av fil. lic. Magnus Karlsson. I övrigt har jag haft förmånen att kunna konsultera professor Birger Bergh vid tolkandet av besvärliga latinska uttryck. Vid översättningen av Atterboms tyska dikter och de många tyska citaten har jag fått värdefull hjälp av docent Gunnilla Dahlberg. Ulla-Dea Lewan har varit en effektiv spårhund i sökandet efter svåråtkomliga gestalter bland de bortåt 800 personer, som Atterbom träffat på sin resa eller i övrigt nämner i sina »Minnen«.

Ordlista

artigt: äv. 'väl', 'utmärkt'.

bedagad: 'äldrig', utan nedsättande mening.

bekomma: 'få'.

billig: äv. 'rättvis', 'rimlig'.

egendomlig: äv. 'speciell', 'karakteristisk'.

emellertid: äv. 'under tiden'.

fläck: äv. 'köping', 'liten ort'.

- förborga*: 'dölja'.
föreställning: äv. 'avbildning', 'målning'.
förtjänst: äv. 'kvalitet', 'värde', 'duktighet'.
ganska: äv. 'mycket'.
gemen: 'vanlig', 'allmän'.
gotisk: äv. 'gotisk'.
helst som: 'i synnerhet som'.
hinna: äv. 'uppnå'.
hänsikt: 'avseende', 'hänseende'.
inbillning: 'fantasi'.
ingenting mindre än: 'allt annat än', 'långt ifrån'.
jämväl: 'också'.
konstig: 'konstfull'.
lycklig: äv. 'lyckad', 'utmärkt', 'förträfflig'.
mellertid: äv. 'under tiden'.
N.B.: (lat. *Nota bene*) 'Märk väl'.
nog: som bestämning till adjektiv 'ganska', 'mycket'.
oförmodad: 'oväntad'.
ombugsan: 'omsorg', 'omtanke'.
ovillkorlig: 'nödvändig', 'ofråkomlig'.
rikta: 'berika'.
sinnbild: 'symbol'.
sinnlig: 'jordisk', 'kroppslig', om något som kan uppfattas med de fem sinnen.
stygg: 'ful'.
synnerlig: '(särskilt) märkvärdig'.
tillförne: 'förr'.
tilläventyrs: 'kanske'.
uppträde: 'scen', 'spektakel'.
urbild: 'original'.
vi?: 'varför?'.
villa: (it.) 'lantgård', 'herrgård', syftar ofta också på den kringliggande parken.
visserligen: äv. 'förvisso'.
äntligen: 'till slut', utan speciell betoning av otålig väntan.

- 2 *Lass den Anfang [...] Geist.*: (ty.) 'Låt begynnelsen och slutet smälta samman till en enhet! Snabbare än tingen själva flyr förbi dig. Tacka för att muserna i sin välvilja lovar dig något oförgängligt: det som finns av *innehåll* (*inre värde*) i ditt bröst, och det som finns av *form* (*gestalt*) i din själ.' Strofen är hämtad ur Goethes dikt »Dauer im Wechsel« ('Varaktighet i förändringen') från våren 1801.
- 3 *cyclus*: 'serie', 'cykel'.
Der Schwede an Fanny: (ty.) 'Svensken till Fanny'. Atterbom skrev denna dikt till en ung dam i Dresden, Fanny von Unruh.
- 4 *tillgörande*: 'arbete'.
pietet: 'aktning'.
- 5 *bärgning*: 'försörjning'.
- 6 *införd i Nordstjernen för 1843*: Uppsatsen hade redan publicerats i Svenska Litteratur-Föreningens Tidning 8 jan. 1834.
Svea: Tidskriften Svea, som var ett organ för Uppsalarmantikerna, utgavs 1818–23, 1825–29 och 1831–32. Atterbom var redaktör 1825–29.
obunden form: 'prosaform'.
Poet. Kalendern för 1818: Poetisk kalender utgavs i Uppsala 1811–21 av Atterbom. Den innehöll dikter av bl.a. Atterbom, Geijer och Hedborn.
- 7 *Die Mutter Gottes*: (ty.) 'Guds Moder'.
- 8 *Geschäfts- und Erinnerungs-Buch*: (ty.) 'Verksamhets- och Minnesbok'. Anteckningsboken, som nu förvaras på Kungliga biblioteket, är uppställd som en kalender i vilken resenären dag för dag kunde redovisa sina erfarenheter.
olater: 'brister'.
fägnad: 'glädje'.
- 9 *Euch Poeten hat der Erdgeist besonders lieb*: (ty.) 'Jordanden älskar särskilt er poeter'.
summarisk: 'kortfattad'.
Albanos friskare vindar: Till bergsstäderna Albano, Nemi och Frascati ett par mil sydost om Rom sökte sig både turisterna och romarna själva under sommarhettan.
- 10 *Hermann*: Som utgivaren av »Minnen« påpekar var K.H. Hermann 1818 bara 16 år gammal. Troligen var Atterboms res-

kamrat Carl Adalbert Herrmann (1791–1845), som kom till Rom i oktober 1817 och hörde till nazarenernas konstnärskrets.

migliers: Den italienska milens (*il miglio*, pl. *miglia*) längd varierade i olika stater. I Kyrkostaten motsvarade den ungefär en antik romersk mil, ca 1 500 meter.

cascatellerna: 'de små vattenfallen'.

11 *vitterhet*: 'skönlitteratur'.

13 *artig*: 'förträfflig', 'utmärkt'.

tavla: 'skildring'.

oldtfader: (da.) 'gammelfar'.

Lögaren: Mälaren. Enligt Gefionmyten om Odens och asarnas invandring skulle centrum av den ursvenska bygden ligga vid en stor sjö, Lagen eller Lögaren.

elegisk: 'sorgsen'.

Silenus: Silenerna, som förenade drag av människa och häst, hörde i grek. mytologi till vingudens följe.

14 *pipnubbar*: 'snuggor'.

slik: 'sådan'.

ex speciali gratia: (lat.) 'som en särskild ynnest'.

[*verserne, av vår*] *Carl*: Carl von Zeipel. Se Anmärkningar.

förpassningen: 'anskaffningen av pass'.

sinnbildlig: 'symbolisk'.

Neckens: Syftar på Arvid August Afzelius, som tillsammans med Geijer utgav »Svenska folk-visor från forntiden« (1814–18). Afzelius »Necken. Romans« (»Djupt i havet på Demantehällen«) skrevs till »en i Västergötland och Småland allmänt känd melodi«. Den infördes i tidskriften *Iduna* 1812 och har såsom »Näckens polska« kommit att uppfattas som en genuin folkvisa.

Vikingens: Syftar på E. G. Geijer. »Vikingen« är en av dennes mest kända dikter.

15 *Åsbo*: Atterbom föddes den 19 januari 1790 på komministerbostället i Åsbo i södra Östergötland.

åddäld: 'ådal'.

där de ljusa björkar stå: Inledningsorden i Atterboms dikt »Den nya Blondel«, införd i *Poetisk kalender* 1815. Han skriver där om hur han som barn först mötte sagan och dikten.

- Ille [...] ridet*: (lat.) 'ty förmer än allt i all världens länder/ler den vrån mig till' (Horatius »Carmina« 2, 6, 13 f., övers. Ebbe Linde).
- 16 *mesallians*: Gifte under den ena partens stånd.
enlevement: (fra.) 'enlevering'.
steglad: Vid stegling spikades den avrättades kropp fast på ett hjul eller en påle.
ett Wrangelskt minne: Carl Gustaf Wrangel lät uppföra Gripenbergs slott 1663–67.
Meiner [...] werth.: (ty.) 'Mina palmers groddar dog, värda en mildare vår.' Citatet är hämtat ur G.A. Bürgers »Das hohe Lied von der Einzigen« ('Särlingens höga visa').
biskop som var skald: Esaias Tegnér utnämndes till biskop i Växjö 1824.
- 17 *rang-lövträden*: 'ädla lövträden'.
skaplynn: 'sinnelag'.
sädes-rymderna: 'sädesförråden'.
flegma: 'sävlighet'.
- 18 *dymedelst*: 'på detta sätt'.
fjärdingsväg: En fjärdedel av en gammal svensk mil, dvs. ungefär 2 700 meter.
tidsutdräkt: 'dröjsmål'.
igenlästa: 'igenlästa'.
- 19 *Aladdin*: Oehlsenschlägers sagopjäas »Aladdin« ingick i »Poetiske Skrifter« (1805).
illuminerad: 'upplyst till fest'.
dusig: 'matt'.
- 20 *vadan*: 'varför'.
hart nära: 'nästan'.
hon lyste [...] tärnor små: Ur medeltidsballaden »Liten Karin«.
- 21 *omen*: 'förebud'.
sub rosa: (lat., eg. 'under rosen') 'i hemlighet'.
av grundsats: 'av princip'.
spekulativ: 'tankfull'.
chimär: 'fantasifoster'.
fritänkare: 'ateist'.
Encyclopädisteri: Upplysningens tänkande sammanfattades i det berömda franska uppslagsverket »Encyclopédie ou Diction-

naire raisonné des sciences, des arts et des métiers« (‘Encyklopedi eller resonerande lexikon över vetenskaperna, konsterna och yrkena’), 1751–80. Atterbom uppfattar mannens tänkande som alltför förnuftsbetonat.

dämon: ’ande’.

det kosmologiska beviset [...] det ontologiska: Syftar på Anselm av Canterburys och senare teologiska tänkares försök att bevisa Guds existens. Det kosmologiska beviset utgår från tanken att allting måste ha en yttersta orsak. Det fysikoteologiska eller teleologiska beviset förutsätter en gudomlig världsplanerare. Enligt det ontologiska beviset följer Guds existens av föreställningen om ett fullkomligt, och därigenom existerande, väsen. Filosofen Kant såg i människans etiska förmåga ett skäl att anta en Gud.

22 *förgat*: (av *förgäta*) ’glömde’.

Cimbritshamn: Simrishamn.

Tilläventyrs: ’Möjligen’, ’Kanske’.

pays de Moab: (fra.) ’Moabs land’. Moab omtalas i Gamla Testamentet som ett land och ett folk öster om Döda havet. Moab blev en benämning för Guds fiender.

23 *målade*: ’skildrade’.

bugnesamma: ’tillfredsställande’.

24 *orangeri*: ’växthus’, särskilt för apelsiner och andra sydfruktar.

Notabene: (lat.) ’Väl att märka’.

ej eller: ’ej heller’.

25 *Utgivaren av Hörbergs Lefverne*: Målaren Pehr Hörbergs självbiografi utgavs 1817 av Atterbom, vars personligt formade företal blev ett inlägg i den estetiska debatten.

platt-tyske: *Plattyska* kallas vardagligt den lågtyska, som talas i norra Tyskland.

en Gudruna eller en Signild: Gudrun är i Eddan Sigurd Fafnesbanes hustru. Berättelsen om Habor och Signild finns hos Saxo Grammaticus och i den medeltida balladen.

Asynjan: Asynjor var i nordisk mytologi gudinnor, som hörde till asakretsen.

27 *luttrar*: ’renar’.

båvor: ’gåvor’, ’skatter’.

runesignad: ’med minnesrunor välsignad’.

- 30 *ävlades*: 'arbetade'.
- 31 *Tantæ molis erat*: I Vergilius Eneiden I 33 lyder versen: *tantæ molis erat Romanam condere gentem* 'så svår uppgift det var att grunda det romerska riket' (övers. Ingvar Björkeson). Uttrycket brukade i den förkortade formen användas för att beteckna något som mödosamt.
- 32 *sold*: 'avlöning'.
- besticka*: 'bedrägligt locka'.
- 33 *ta sin komma hur han kan*: Det dialektala ordet *komma* översätts i J.E. Rietz »Svenskt dialekt-lexikon« med 'bekvämlighet', 'frihet': »Han njuter sin komma.«
- syrtut*: En åtsittande rock med långa skört.
- cicerone*: (it.) 'vägvisare'.
- i Grevens tid*: 'i sista stund'. Ursprungligen syftade uttrycket på greve Per Brahes positiva insatser, då han vid mitten av 1600-talet var generalguvernör över Finland.
- die Herren Schweden*: (ty.) 'de svenska herrarna'.
- nog länge bida*: 'ganska länge vänta på'.
- efterfikta*: 'eftertraktade'.
- zum goldenen Löwen*: (ty.) 'Gyllene lejonet'.
- Hermann und Dorothea*: Goethes epos »Hermann und Dorothea« utkom 1797.
- 34 *mit der gnädigen Frau*: (ty.) 'med nådig frun'.
- Louisd'orer*: (fra. *Louis d'or* 'Guld-Ludvig') En Louisd'or var ett äldre franskt guldmynt.
- guld-ecritoir*: 'skrivdon av guld'.
- azursand*: 'blå skrivsand'. Sanden användes för att torka bläcket.
- Doctor der Weltweisheit*: (ty.) 'doktor i världsvisdom'.
- 35 *die Hausflur*: (ty.) 'förstugan'.
- NB.: *Nota bene* (lat.) 'Märk väl'.
- 36 *Odyssé*: 'resa', anspelning på Odysseus äventyr i Homeros epos.
- gnom-lik*: En gnom är ett slags jordande.
- makligt*: 'bekvämt'.
- 37 *den svenska spiran*: 'den svenska regimen'. I westfaliska freden 1648 delades Pommern mellan Sverige och Brandenburg. 1679 och 1721 gick stora delar av Pommern förlorade för Sverige och resten avträdde 1814 till Danmark i utbyte mot Norge.
- 38 *begåvat*: 'föresatt med resurser'.

- altdeutsche Tracht*: (ty.) 'gammaltyska dräkten'.
karaktäristiska porträtter: 'för tiden typiska porträtt'.
- 39 *Ossian*: James Macphersons utgåvor från 1760-talet av fornsvenska dikter om den mytiske barden Ossian uppgavs vara översättningar av gaeliska original. De avslöjades redan av samtiden som fria bearbetningar eller nydiktningar.
ordlig: 'ordagrann'.
i den ursprungliga formalprägeln av hans poesi: 'med behållande av de ursprungliga formella greppen i hans poesi'.
merendels: 'oftast'.
- 40 *står framför*: 'pryder titelbladet på'. L. T. Kosegartens »Poesien« utkom 1798–1802.
Elysium: I grekisk och romersk mytologi de godas vistelseort efter döden.
Cerberus: grek. *Kerberos*, en trehövdad hund som enligt grekisk mytologi bevakade dödsrikets port.
mystagog: I det antika Greklands mysteriekulter undervisades de som skulle invigas av präster, mystagoger.
- 41 *Undine*: Friedrich de la Motte Fouqués romantiska saga om vattenanden Undine utkom 1811.
Ich habe [...] durchgelebt: (ty.) 'Jag har redan genomlevt flera sådana moderiktningar'.
und auch mitgemacht!: (ty.) 'och också deltagit i!'.
Islands-novell: Berättelse i stil med de gamla islänningasagorna.
Lied der Nibelungen: Det medelhögtyska eposet »Nibelungenlied« (»Nibelungensången«) skrevs omkring 1200 av en anonym diktare.
Proteus-natur: I grekisk mytologi hade havsguden Proteus förmåga att anta växlande gestalter. Med *Proteusnatur* menas en människa som lätt ändrar karaktär eller åsikter.
disjecti membra poetae: (lat.) 'strödda lemmar av en skald'. Ur Horatius »Satirer« 1, 4, 62, där det avser strödda verk av en poet, som visar hans egenart.
- 42 *Scriptores Rerum Suecicarum*: 1818 utkom första bandet av »Scriptores rerum suecicarum medii aevi« ('Författare i Sveriges historia under medeltiden'), en samling medeltida krönikor och andra historiska skrifter på latin. Till seriens utgivare hörde E. M. Fant och E. G. Geijer.

- Bibliothek der deutschen Classiker*: (ty.) 'Tyskt klassikerbibliotek'.
hierofantiskt: Hierofanten var kultens ledare i antika mysterier.
Nun [...] erleuchtet!: (ty.) 'Gud välsigne Er och må den stjärna
följa Er, som så vackert lyser över Er ungdom!'.
43 *honoratiores*: (lat.) 'ansett folk'.
slöt: 'avslutade'.
piano: (it.) 'långsamt'.
flegmatiska: 'sävliga'.
formanspiska: 'kuskpiska'.
esomoftast: 'ganska ofta'.
44 *hippodromist*: 'kappkörare'.
Schwager: (ty.) 'Svåger'.
chausséerna: '(breda) landsvägarna'.
den förnämre apparitionens: ung. 'fint folks'.
45 *gute Groschen*: (ty.) 'goda Groschen'.
Groschen Münze: (ty.) 'Groschen mynt'.
Dreier: (ty.) 'trepfennigmynt'.
Sechspfennige: (ty.) 'sexpfennigmynt'.
strunt: 'skräp', här ung. 'virrvarr'.
46 *tel est notre bon plaisir*: (fra., eg. 'det behagar oss att göra så'),
'godtycke'.
bellum omnium contra omnes: (lat.) 'allas krig mot alla'.
Julius zum gefühlvollen Herzen: (ty.) 'Julius med det känslomäta
hjärtat'.
47 *oupphinneliga*: 'ouppnåeliga'.
glansbilder: 'glansfulla drömbilder'.
48 *ogemen*: 'ovanlig', här ung. 'överdriven'.
min Armida: Armida är en förförisk kvinna i Tassos epos »Gerusalemme liberata« (1581; »Det befriade Jerusalem«).
spetsfundiga: 'sluga', 'beräknande'.
förfordran: 'befordran'.
49 *Beiwagen der Postkutsche*: (ty.) 'diligensens extravagn'.
garnisonerande hjältar: Officerarna hade gjort vagnen till sin förläggning.
billig: 'rättvis'.
ambulatorisk: 'kringfarande'.
hällkarl: Man med uppgift att skaffa fram hästar vid poststationerna.

Schirrmeister: (ty.) 'postiljon'.

fortkomst: 'vidare transport'.

alten Fritz [...] Churfürst: (ty.) 'gamle Fritz och Den store kurfursten'. Fredrik den store fick det folkliga binamnet »der alte Fritz«. Med »Den store kurfursten« avses Fredrik Vilhelm av Brandenburg (1620–88).

bonnes fortunes: (fra.) 'lyckosamma händelser' eller mer speciellt 'erotiska framgångar'.

lög: 'ljög'.

bischoffs-butelj: Drycken bischoff tillreds av rödvin, socker, vatten och pomerans.

- 50 *läsesällskaps-anstalt*: Läsesällskapen var föreningar med syftet att förse medlemmarna med litteratur. Föregångare till vår tids lånebibliotek.

inandar: 'med sin andedräkt blåser in i', här ung. 'tilldelar'.

individuationer: 'individuella skepnader'.

das Oranienburger-Tor: (ty.) 'Oranienburgporten'.

- 52 *försvarligen*: 'ganska'.

kruserligt: 'tillgjort'.

förmån: 'betydelse'.

Mein lieber [...] wünschen!: (ty.) 'Min käre, söte, unge Herre! Smultronen har Ni visserligen betalt, men inte krukans; Ni får emellertid behålla den över dagen, för var skulle Ni annars göra av smultronen? Min unga syster, som är lätt på foten, kan hämta den hos Er i kväll, när Ni är hemma; hon kan också komma tillbaka med nya smultron i morgon bitti, eller när och så ofta Ni önskar. Den goda flickan är visserligen i den första knoppningen av sin blomning, ja hon är rentav ett under av skönhet; men vad skulle hon ha att frukta av hederliga herrar? Och jag kan svära på, att Ni är en lika ädel människa som en fin kännare. För övrigt måste den vara lycklig, i vilkens armar min rosenflicka en gång sjunker! den som hon förunnar att avtäcka hennes blyga behag. Ack, vilka ögonblick av själslig lycksalighet! Vid den levande Gud, hon har en figur, en kroppsbyggnad, ett behag – nej, man kan inte önska sig något underbarare!'

- 53 *Nun, Sie werden's schon sehen!*: (ty.) 'Nå, Ni får snart se!'.

- 54 *Pantheons-fasad*: Den väl bevarade portiken till templet Panthe-

- on i Rom (100-t. e.Kr.) har med sina väldiga kolonner blivit mycket beundrad och ofta imiterad.
- undransvärda*: 'beundransvärda'.
- in der sand'gen Mark*: (ty.) 'på den sandiga marken'. Också: 'i det sandiga Mark Brandenburg'.
- allegoriskt*: 'bildligt'.
- snörmått*: 'snörräthet'.
- 55 *subaltern-imperator*: *Subaltern*(*officer*) var förr en gemensam benämning på löjtnanter och fänrikar.
- Eins [...] umkehr't euch!*: (ty.) 'Ett – Två – Halt – Höger om!'.
- vår älskade Skaldinnas*: Atterboms väninna och mecenat, Amalia von Helvig.
- bekommit*: 'fått'.
- chambres garnis*: 'möblerade rum'.
- sångarinnan av Lesbos och Corcyra*: Amalia von Helvig. Se Anmärkningar.
- Bayard sans peur et sans reproche*: (fra.) 'Bayard utan fruktan och utan tadel'. Den franske krigaren Pierre du Terrail Bayard (1476–1524) har uppfattats som en ridderlighetens idealgestalt.
- 56 *Genien*: 'Skyddsanden'.
- individuum*: Som filosofisk fackterm betecknar latinets *individuum* en 'odelbar partikel'. Här 'självständig individ', 'personlighet'.
- farut*: 'utgjutelse'.
- Schillers bekanta epigram*: Schillers epigram »Spree« ingår i »Die Flüsse« (1796; 'Floderna'); diktaren nämner emellertid där bara Karl Wilhelm Ramler bland dem som gett karaktär åt berlinarnas språk.
- Neologerne*: 1700-talets neologer var påverkade av upplysningens idéer och ville bevisa de kristna dogmerna med förnuftsargument.
- 57 *Alt-Kölln*: (ty.) 'Gammal-Kölln', ö i Berlin.
- sammanflickat*: 'sammanfogat'.
- förriga*: 'tidigare'.
- die grosse Brücke*: (ty.) 'Stora bron'.
- Lustgarten*: (ty.) 'Lustgården'.
- 58 *berytade*: 'berömda'.

- Unter den Linden*: (ty.) 'Under lindarna'.
Tyghuset: 'Arsenalen'.
Larver: 'Masker', 'Bilder'.
- 59 *skilderier*: 'målningar'.
nattstol: 'torrklosett'.
propyläer: 'portbyggnad'.
Richard Lejonhjärta: »Richard Cœur de Lion« (1784), en dramatisk opera av André Grétry (1741–1813).
- 60 *prosodisk*: Prosodi är läran om språkets accenter och ljudens kvantitet.
Pygmalion: Den sceniska melodramen »Pygmalion« (1779) skrevs av Jiří (Georg) Antonín Benda.
ett non plus ultra: (lat.) 'något oöverträffat'.
il cantar che nell' anima si sente: (it.) 'den sång man känner i själen'. Uttrycket användes av operakompositören Gioacchino Rossini om sångstilen *belcanto*.
Tout comme chez nous!: (fra.) 'Precis som hos oss!'.
 61 *ach, aber [...] sehr an!*: (ty.) 'ack, men man blir verkligen gripen!'.
Melpomenes: Melpomene var i grekisk mytologi tragediens musa.
Thalias: Thalia var en av muserna och representerade scenkonsten som helhet.
tours de force: (fra.) 'kraftprov'.
vattusiktighet: eg. 'vattusot', dvs. sjuklig vätskeansamling i kroppen. Här ung. 'menlöshet', 'beskedlighet'.
- 62 *förfelat*: 'missat'.
wir horchen allein dem Gerüchte: (ty.) 'vi lyssnar bara på ryktet' (Homeros Iliaden II 485). Den fullständiga raden lyder i Erland Lagerlöfs övers.: 'medan till oss blott ett rykte når fram och vi ingenting veta'.
der Freimüthige: (ty.) 'den Frimodige'.
Schilderungen aus dem Norden: (ty.) 'Skildringar från Norden'.
- 63 *eterisk*: 'förandligad'.
Eldgnistorna: Lorenzo Hammarskölds översikt över svensk litteratur trycktes i Christian Molbechs tidskrift *Athene* 1816 under titeln »Ildgnister, strøede over den nyere svenske Litteratur«.
tristesse interessante: (fra.) 'intressant dysterhet'.
utgör »indifferens-punkten«: 'markerar det som skiljer'. I kemin

- användes, särskilt tidigare, ordet *indifferent* om ett ämne som inte är benäget att ingå i föreningar.
- 64 *kväljande*: 'plågande'.
- 65 *vådeldens*: En vålded har uppkommit av *våda*, av en olyckshändelse.
larver: 'masker'.
Mozarts härliga djävuls-opera: »Don Giovanni« (1787; »Don Juan«).
die Jungfrau von Orleans: Schillers tragedi »Die Jungfrau von Orléans« (1802; »Orleanska jungfrun«).
spirituösa incitativer: 'sprithaltiga stimulansmedel'.
- 66 *barangerade*: 'höll tal'.
bildade: 'utbildade'.
clairvoyans: 'klärvoajans', 'klarseende'.
Markörerne: 'De som markerar (i spel)'.
pröva: 'bedöma'.
plastiska: *Plastik* är ett namn för konst, som bygger på formgivning, t. ex. bildhuggarkonst. Atterbom innefattar ibland måleriet i plastiken.
Schönheitssinn: (ty.) 'skönhetssinne'.
Kunstgefühl: (ty.) 'konstkänsla'.
Gemüth och geläuterter Geschmack: (ty.) 'själ och förädlad smak'.
»es ist [...] Ebre macht!«: (ty.) '»det är«, sade hon, »en dramatisk dikt, som länder den tyska nationen till ära!«'.
Rauscht ihr [...] Nacht: (ty.) 'Susa, gröna träd, i den gyllne natten'. Friedrich de la Motte Fouqués »Undine« tonsattes av E.T.A. Hoffmann 1816.
- 67 *Nachtstücke*: E.T.A. Hoffmanns »Nachtstücke« ('Nattstycken') utkom med två volymer 1816–17.
med första: 'snarast möjligt'.
le beau monde: (fra.) 'den fina världen'.
der Schicksalspudel: (ty.) 'ödespudeln'. Namnet anspelar väl på den pudel, som spelar en så framträdande roll i Goethes »Faust«. *kapuciner-predikningar*: Dramatikern Zacharias Werner, som konverterade till katolicismen 1810, höll berömda predikningar i Wien.
Napoleons Manuscrit: I London utkom 1817 ett franskt »Manuscrit venu de St. Hélène d'une manière inconnue« ('Ma-

nuskript som kommit från Sankt Helena på okänt sätt'). I texten talar ett jag, som utger sig för att vara Napoleon. Enligt förordet kan författaren vara Napoleon själv eller en vän som haft hans förtroende. Dokumentet, som kom i flera utgåvor, var skrivet av Jacob-Frédéric Lullin de Châteaueux 1816.

Prometheus: Den grekiska mytologiens Prometheus har blivit en symbol för trotsset och frihetsviljan.

- 68 *Warum treibt [...] wie er auch will!*: (ty.) 'Varför mödar sig folket så och skriker? Man vill försörja sig, föda barn och nära dem, så gott man kan. Lägg märke till det, du resenär, och gör det samma där hemma! Längre kommer ingen människa, vad än han gör!' Citerat ur Goethes »Venezianische Epigramme« (1791; 'Venetianska epigram'), nr 10.

- 69 *Canaan*: hebr. *Kanaan*, det efterlängttade målet för israeliternas ökenvandring från Egypten.

- 70 *Nun, wie [...] Beweglichkeit!*: (ty.) 'Nå, min käre svensk, hur trivs Ni i detta sydligare klimat? Här finns både liv och andlig rörlighet, inte sant!'

de facto: (lat.) 'verkligen'.

- 71 *jargon*: (fra.) 'jargong', 'språkvanor'.

ὅν και παν: (grek.) 'ett och allt'.

satte [...] i beskattning: Han utkrävde lovprisandet som ett slags skatt.

en vogue: (fra.) 'på modet'.

- 72 *högre åsikten av*: 'djupare insikten i'.

Platons översättare: Schleiermacher.

determinerat: 'bestämt'.

dialektik: 'argumentationslust'.

- 73 *das Paradies [...] Geistlichkeit*: (ty.) 'det protestantiska prästerskapets paradis'.

en destillerad kvintessens: 'ett utsökt urval'. I äldre filosofi spekulerades över ett hemlighetsfullt femte grundämne, lat. *quinta essentia*, vid sidan av eld, jord, luft och vatten.

mimiska konstnärinnor: 'skådespelerskor'.

parterren: 'bakre delen av parketten'.

Dreifaltigkeits-Kirche: (ty.) 'Trefaldighetskyrka'.

das Land der Intelligenz: (ty.) 'intelligensens land'.

- dialektiska*: 'diskuterande'.
esoterisk: 'enbart öppen för de invigda'.
- 74 *förborgad, men lindrigt kännbar*: 'dold, men svagt kännbar'.
skära: 'rena'.
extemporerar: 'improviserar'.
näppligen: 'knappast'.
- 75 *annalistisk beläsenhet*: 'kunskap om historiska data och fakta'.
varutinnan: 'vari'.
- 76 *iståndsatt*: 'förberedd', 'skickad'.
det philomatiska: 'det som älskar kunskapen'.
Geheimeråd: Titeln *Geheimrat* (av ty. *geheim* 'hemlig') tilldelades högre ämbetsmän.
demagog: 'folkledare'. Ordet brukas troligen inte här i nedsättande mening.
puristen: 'språkrensaren'. En purist vill hålla språket fritt från låneord.
- 77 *tillräcklig förmur*: 'tillräckligt hinder'.
junoniska: 'yppiga'. Ordet syftar på den romerska gudinnan Juno.
- 78 *sångaren av Sigurd och Undine*: Friedrich de la Motte Fouqués mytiska skådespel »Sigurd der Schlangentöter« ('Sigurd Ormdödaren') ingår i trilogin »Der Held des Nordens« (1810; 'Nordens hjälte'). Novellen »Undine« utkom 1811.
lagar man redan sin uppsyn i ordning: 'förbereder man sig redan på'.
Belsebubs-rätter: 'djävulsrätter'.
förtänka honom: 'klandra honom för'.
- 79 *Sylvester-Nacht*: (ty.) 'nyårsnatt'. Hoffmanns »Abenteuer der Sylvester-Nacht« ('Nyårsnattsäventyr') publicerades 1815.
 »Das ist mir [...] passiren kann!«: (ty.) '»Det passar mig utmärkt«, sade Brentano; »nu är det hög tid: gå genast in till er herre, min gode man, och tala om att Doktor D'Apertutto står därute, som i värsta fall kan ta sig igenom fönster och dörrar!«'.
- principal*: 'husbonde'.
par excellence: (fra.) 'framför andra'.
salamander-palats: Salamandrar är hos naturfilosofen Paracelsus eldens elementarandar.
larv: 'mask'.

- 81 *vox populi*: (lat.) 'folkets röst'.
vox Dei: (lat.) 'Guds röst'.
- 82 *formen av*: 'bilden av'.
blir övrigt: 'återstår'.
- 83 *sönk*: 'försjönk'.
Tiergarten: (ty.) 'Djurgården'.
båtade: 'hjälpste'.
in balneis salus: (lat.) 'bad ger hälsa'.
skilderier: 'målningar'.
minauderande: 'koketterande'.
- 84 *Aladdin*: Huvudpersonen i Oehlenschlägers sagopjäsa »Aladdin« (1805).
Dana-skalden: *Dana* är ett poetiskt namn på Danmark.
Sanguinicus: En person med sangviniskt temperament är bekymmerslös och tar lätt på tillvaron.
- 85 *Narcissus*: 'egocentriker'. Den grekiska mytens Narkissos förälskade sig i sin spegelbild i en källa.
Helge: Oehlenschläger utnyttjade det fornnordiska stoffet i »Helge« (1814), som består av två romanscykler och en tragedi.
carte de séjour: (fra.) 'uppehållstillstånd'.
Lohnkutscher: (ty.) 'hyrkusk'.
vetturin: 'hyrkusk'.
- 86 *Pandarus*: Iliaden berättar om trojanernas hjälte Pandaros, som dödades då han stormade fram mot grekerna på Eneas stridsvagn.
fiskalisera: 'låta åtala'.
- 87 *plikten*: 'böterna'.
ogemena: 'ovanliga'.
Musen und Grazien in der Mark: (ty.) 'Muser och gratier i Mark(-Brandenburg)'. Goethes dikt är daterad 17 maj 1796.
- 88 *zum wilden Manne*: (ty.) 'Vildmannen'.
Wilhelm Meister: Goethes bildningsroman »Wilhelm Meisters Lehrjahre« (»Wilhelm Meisters läroår«) utkom 1795.
barriären: 'stadstullen'.
portchaiser: 'bärstolar'.
- 90 *den, som sluta får*: 'den, som får avsluta sin tillvaro'.
genljud: 'eko'.
såt: 'förtrolig'.

- 91 *Manhem*: I Snorre Sturlassons »Heimskringla« ett namn på Sverige.
bar: 'fri'.
luttrat: 'renat'.
gälda: 'återgälda', 'återbetala'.
- 92 *Hesperiens*: *Hesperia* var i antiken en poetisk benämning på Italien.
skär: 'ren'.
söng: 'sjöng'.
Armidas park: Den sköna Armidas trädgård i Tassos epos »Gerusalemmen liberata«.
- 93 *Sodoms-äpple*: I Gamla Testamentet omtalas Sodom som en syndens stad.
Odens gamla stam: Av trädet ask skapade Oden den första människan, Ask.
avelsam: 'fruktsam'.
KARLS och OSCARS: Karl XIV Johans och kronprins Oscars.
glaven: 'svärds klinga'.
- 94 *åskådningar*: 'intryck'.
rese-anstalter: 'reseförberedelser'.
ett opvakt Hoved: (da.) 'en begåvad människa'.
Magnetismens ryktbara patriark: Upphovsmannen till teorin om den animala magnetismen, Franz Anton Mesmer.
mauriska: 'moriska'.
Louis: Se Louis Bonaparte i personreg.
enskilda: 'personliga', 'privata'.
- 95 *enkannerligen*: 'i synnerhet'.
själsodling: 'bildning'.
*Baron v. B***: Poul Godske von Bertouch.
- 96 *min Fortuna*: 'min lyckas gudinna'.
landamären: 'riksgränser'.
nel dolce parlar Italiano: (it.) 'i det ljuva Italienska språket'.
Der Schwede: (ty.) 'Svensken'. Diktens titel är »Der Schwede. An Fanny v. Unruh«.
- 97 *gemenligtvis*: 'vanligen'.
 98 *hieroglyfer*: här 'oläsliga anteckningar'.
legio: (lat.) 'otaliga'.
hovstat: 'avlöningslista'.

- Philosophie und Religion*: Schellings »Philosophie und Religion« ('Filosofi och religion') utkom 1804.
- 99 *centripetal*: 'mot centrum sig sökande'.
Bildande Konst: Till de bildande konsterna räknas målarkonst, skulptur och arkitektur.
- 100 *Urania*: Astronomiens musa.
Du död [...] seger?: 1:a Korintierbrevet 15:55.
glada vetenskap: Den medeltida trubadurdiktningen omtalades på gammal provensalska som *gai saber* 'den glada vetenskapen'.
- 101 *vederparters*: 'motparters'.
Auroras: Aurora är morgonrodnadens gudinna. Det litterära sällskapet Auroraförbundet, som stiftades av Atterbom och hans vänner 1807 (då med namnet *Musis amici* 'Musernas vänner'), ville vara en »morgonrodnad« i den svenska litteraturen.
komma till ordom: 'komma till tals'. *Ordom* är gammal dativform.
- 102 *Und wer [...] lesen!*: (ty.) 'Och den som inte kan förstå oss, bör – lära sig att läsa bättre!'.
die Leute zum Verstehen zu zwingen: (ty.) 'att tvinga människorna att förstå'.
antipoder: Antipoden är den punkt, som befinner sig på motsatt sida av jordklotet. Här avses människor med helt motsatta åsikter.
- 103 *kvartband*: 'band i kvartofomat'.
Accademia della Crusca: Språkligt sällskap, som bildades i Florens på 1500-talet.
diktion: 'uttryckssätt', särskilt när det gäller ordval och ordfogning.
står i förbindelse: 'står i (tacksamhets)skuld'.
begrinas: 'utskrattas'.
- 104 *Chacun doit [...] chantant*: (fra.) 'Var och en bör leva nöjd, såväl när han äter och dricker, som när han sjunger'.
Cartesianskan: Filosofen Descartes (lat. *Cartesius*) kom 1649 till Stockholm för att bli drottning Kristinas rådgivare och lärare.
auktorer: 'författare'.
diatrib: 'stridsskrift'.
filologiska: 'språkvetenskapliga'.
förtjante: 'välmeriterade'.

- Geb. Legationsrådet*: 'Geheime Legationsrådet', tjänsteman vid diplomatisk beskickning.
- 105 *visserligen*: 'förvisso'.
ex professo: (lat.) 'på yrkets vägnar'.
skyldra: här 'visa upp sig'.
förborgad: 'dold', 'okänd'.
Helicons: På berget Helikons slutningar låg musernas dal och Hippokrene, den poetiska inspirationens källa.
- 106 *Hindfjället*: Snorre Sturlasson berättar i »Skåldskaparmål«, att valkyrjan Brynhild satt på Hindfjället omgiven av en flammande låga. Hjalten Sigurd red uppför berget och genom elden. »Den kvällen firade han bröllop med Brynhild.«.
sömntörne: Törntag med sömngivande gift.
Arcturs isborg: Skandinavien. I en kommentar till dikten »Till en ung Skaldinna« (»Samlade dikter«, 1, 1837) skriver Atterbom att »*Arcturs* (Karlavagnens) *land* betecknar det Nordliga (här germaniskt och skandinaviskt Nordliga) Europa«.
det egendomligt karaktäriserande av: 'det speciellt karaktäristiska för'.
- 107 *Thule*: Enligt greken Pythias (300-t. f.Kr.) ligger norr om Britannia en ö kallad Thule. I Vergilius »*Georgica*« omtalas den nordligaste delen av den då kända världen som *Ultima Thule* 'Yttersta Thule'. Här ett poetiskt namn för Skandinavien.
framfodras: 'forslas fram', vanligen *framfodras*.
tankbilder: 'föreställningar'.
- 108 *förbindelsen*: 'skyldigheten'.
Ovändig: 'Opartist'.
- 109 *Isis*: Egyptisk himmels- och ödesgudinna, som ansågs visare än alla andra gudar.
spekulativa: 'djupsinniga', 'djuplodande'.
naturfilosofien: Naturfilosofi är ett samlande namn på läror, som försöker förklara naturens innersta väsen.
jakobin: 'omstörtare'. I Jakobinklubben samlade sig de radikala elementen under franska revolutionen.
nimbus: 'sken'.
stundligen: 'i varje stund'.
die Heidelbergischen Jahrbücher: (ty.) 'de heidelbergiska årsböckerna'.

- avisor*: 'tidningar'.
- 110 *Busenfreund*: (ty.) 'hjärtevän'.
Begeisterung: (ty.) 'entusiasm'.
- 111 *Ich lese [...] erscheint*: (ty.) 'Jag läser just nu er vackra bok om samtiden, och det med hjärtlig glädje, men jag måste tillstå, att er åsikt om Sveriges och Norges förhållande tycks mig helt felaktig och ensidig'.
Gyps-Abgüsse: (ty.) 'gipsavgjutningar'.
gemüthlich: (ty.) 'trevlig'.
- 112 *metaphysicus*: En som skildrar det översinnliga, det ickejordiska.
Bedeutung: (ty.) 'betydelse'.
konfust: 'förvirrande'.
blacka: 'bleka', 'ljus grå' eller 'ljus bruna'.
fenix-aska: Enligt grekisk mytologi förbränner fågeln Fenix sig själv vid döden men återuppstår förnygrad ur askan.
- 113 *eine gemeine Natur*: (ty.) 'en vardaglig natur'.
- 114 *dråplig*: 'präktig'.
abstraherar: 'bortser från'.
reminiscensen av: 'påminnelsen om'.
in rerum natura: (lat.) 'enligt naturens ordning'.
bewusst oder unbewusst: (ty.) 'medvetet eller omedvetet'.
Geschlechts-coquetterie: (ty., fra.) 'könskoketteri'.
eterisk: 'förandligad'.
unbefangen: (ty.) 'fördomsfri'.
- 115 *L'homme propose et Dieu dispose*: (fra.) 'människan spår och Gud rår'.
plaisant: (fra.) 'behagligt'.
dieser junge [...] Erscheinung: (ty.) 'denne unge svensk, en poetisk och märkvärdig uppenbarelse'.
- 116 *questo illustrissimo [...] figliuolo*: (it.) 'denne berömde och fantasifulle Svenske poet, som om han var min egen son'.
rempli des fantômes: (fra.) 'full av fantastiska idéer'.
in summa: (lat.) 'kort sagt'.
Student-uppträdet på Wartburg: 300-årsjubileet år 1817 av Luthers insats blev en politisk protest mot tidens reaktionära tendenser. I demonstrationerna deltog studenter och radikala intellektuella, såsom patrioten F.L. Jahn. Se Anmärkningar.

- Storhertigen av Weimar*: Karl August, storhertig av Sachsen-Weimar.
- remonstrationer*: 'protester'.
- Student-Bursche*: Jfr ty. *Bursch* 'student', 'pojke'.
- 117 *Landsmanskaper*: Sedan medeltiden har studenterna vid universitetet kunnat vara organiserade i nationsföreningar efter ursprungsland – i Sverige efter landskap, stift eller hemstad.
- realiter*: (lat.) 'i verkligheten'.
- Der Deutsche Bundestag*: (ty.) 'Den tyska förbundsriksdagen'.
- Wiener-Kongressen*: Den internationella kongressen i Wien 1814–15 försökte återställa ordningen i Europa efter Napoleonkrigen. De konservativa krafterna fick stort inflytande på kongressens beslut.
- Chevaleri-tiden*: 'Riddartiden' (av fra. *chevalerie* 'ridderskap').
- Lotosblätter*: (ty.) 'Lotusblad'.
- Rosengarten*: (ty.) 'Rosenträdgården'.
- nebulistiska*: 'oklara'.
- planta sensitiva*: (lat.) 'ömtålig planta'.
- zart*: (ty.) 'ömtålig'.
- 118 *teosofisk*: Teosofiska läror söker, ofta på visionär väg, kunskap om Guds väsen.
- allerliebste Sachen*: (ty.) 'de mest förtjusande saker'.
- fälvägar*: 'färdvägar'.
- Kalendern*: Poetisk kalender.
- Pylades*: I grekisk saga vän och följeslagare till den mykenske prinsen Orestes.
- 119 *Vier Bücher von Menschlicher Proportion*: (ty.) 'Fyra böcker om människans proportion(er)'.
- sur les tournois*: (fra.) 'om torneringarna'.
- Grüne Gewölbe*: (ty.) 'Gröna valvet'.
- Ryss-autokrat*: 'Ryske självhärskare'.
- S*: Georg Scheutz, en av redaktörerna för oppositionstidningen *Anmärkaren*, som utgavs i Stockholm 1816–29.
- Statistiska företag*: Tillsammans med Fredrik von Schwerin startade Johan Christoffer Askelöf och Clas Livijn 1816 månadskriften *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper*. Ordet *statistisk* kunde förr användas om något som tillhör eller karakteriserar en statsman eller staten.

aimabelt: 'älskvärt'.

das galante Sachsen: (ty.) 'det galanta Sachsen'.

Augusternas tid: Den period, då August den starke (regeringstid 1694–1733) och August III (regeringstid 1733–63) var kurfurstar av Sachsen.

pian piano: (it.) 'i sakta mak'.

- 120 *Abderiter*: 'enfaldiga personer' (efter namnet på invånarna i den forngrekiska staden Abdera, som ansågs vara sådana).

Fiabe Teatralli: (it.) 'Sagor för Scenen'.

Kinder-Mährchen: (ty.) 'Sagor för barn'.

patent: 'officiella intyg'.

- 122 *Der Schwede. An Fanny v. Unruh*: (ty.) 'Svensken. Till Fanny v. Unruh.'

'Nej, tro inte att, som man bruka säga, det svenska hjärtat är hårt och kallt! Även om dess pulsar slår stumt (långsamt), så svallar det (blodet) livligt där inne. Han fick inte språkets gåva, strängarna surrar gåtfullt, men i honom verkar ett glödande liv med djupt fördold trolldoms kraft.

Tankar, allvarliga som andar, bor i hans av klippor skyddade borg; visst brusar ofta stormarna därute, men ofta blickar månen in. Och en himmelsk längtan väcks, en aningsblyxt, en värkänsla, och sakta svallar, som kärlekstårar, sagans harpspel från fjärran.

Om du bestiger de granitmurar, där valkyrjan tronar ensam, då förvandlas till ljuv rysning det spöklika som bor i klyftan; då vill allting röra sig glatt, i ett nu faller klädnaden av is av, våren går dig raskt till mötes och bjuder dig barnahanden.

Han vill visa dig sina skatter, djupt i dalen, vid ängens källa; och även om björkarna tiger runtomkring, klingar dock hjordens klocka (koskällan) gällt. De tusen blåa sjöarna blickar som ögon upp mot solen, och tilltro och ljuvt förtroende väljer fram ur varje blomkalk.

Men det brokiga nya prunkar flyktigt, och evigt ung är bara döden: hur sällt sänker sig fädernas trofasthet till sonens hjärta i aftonrodnaden! Han förbliver gärna där det höga

visar sig som en modersbild, och den tår som han gråter för sina käras skull sinar inte.

Undvik därför inte de gröna ängarna, när dystra moln drar över dem! Det är bara våra förfäders skuggor, som så driver förbi med en hälsning. Många gånger, när allting vilade på natten, lyssnade vi efter deras stilla färd; då kände vi oss väl till mods och sorgsna (på en gång vid gott mod och vemodiga), då höjde längtan sin örnflykt.

Vad är det som klagande brusar i skogens vatten, vad viskar i asparnas dunge? Stenen, så mossigt grå och hög, täcker en kämpes gamla ben. En gång fallen i ädel kamp, sover han ut efter det tunga levnadslöppet; med sin älskade på armen, svärdet vid sidan, sirat med segerrunor.

Och andar virar trollkransar, natten är vittne, det är en vaken dröm; i den bleka skymningen rör sig danserna lätt och lekande kring *älvornas träd* (?). Sångens gåva är farlig, *Näck-en* lägger försåt för flickorna, och som en ljuslockig gosse visar han sig för dig vid alarnas bäck.

En saga från den yppiga Södern tränger sig lockande in i ynglingens bröst: ack, att han *en gång* här nere (på jorden) fick känna *hela* tillvarons rikedom och fröjd! Han ser redan lagern flätad till en krans, handlingen (tiden för handling) är mogen, kronan (segerens krona) lockar, det skönaste har han dristigt vunnit, så som han lyckas med det käraste (lyckas finna kärleken).

Men – av jordens heliga skatt rövas lätt färgglansen: *Diktens* daggstänkta blomma böjer snart sitt sömntyngda huvud. Och när *Tankens* obegränsade rike breder ut sig, vitt och allt vidare, så visar sig, sval, men stjärnklar, vintern, vit och väldig.

Då går bägaren runt vid vännernas härd, när tanken på forntiden klingar (vaknar; tränger sig på); då skimrar, som en blodig hämnare, norrskenet över granskogen; då genomlas varje livsgnista av den forna världen, så mild och djärv, och, berusad lika mycket av ärelystnad och sorg, börjar hjältens vrede gnistra.

För en varaktig gestaltning kämpar flammen i den dolda klyftan; redan kan man ana att stoffet (diktens ämne) utvecklar sig, och metallklangen vaknar (hörs). Sånglusten och kärleksglöden är nära besläktade med denna eld: men djupt, som under havsböljor, ligger *Sigurds gyllene skatt* bunden med trolldom.

Så tjusande tingens yttre värld blommar i ljusets sfär! Varför drar då den *egna* tyngden själen långt bort, och nedåt? Krafterna, som stammar från himlen, tröttnas ut i kamp och möda, strävandet (vår strävan) störtar samman (mattas) och segrar bara genom undergången.

Så vilar den mörka vågen drömmande i den stjärnströdda nattens sköte; du anar knappt, hur vild och skummande den mörka kraften ofta stegrar sig. Om på vattenspegeln, fuktigt bruten (bruten i fuktiga vågor), en dyster stråle fladdrar, en skarp smärta, – då får mitt liv sitt uttryck, då förstår du svenskens hjärta.'

älvornas träd: Ordet *Alfenbaum* tycks vara en konstruktion av Atterbom.

Sigurds gyllene skatt: »Rhenguldet«, som omtalas i sångerna om Sigurd Fafnesbane.

126 *tachygraf*: 'snabbskrivare', 'stenograf'.

mikrograf: 'finskrivare', dvs. en som skriver med liten stil.

ark: 8 sidor, om brevpappret hade kvartoformat (ungefär = A4).

sin yttre Erscheinung: (ty.) 'sitt yttre'.

127 *Es ritten [...] thut web!*: (ty.) 'Tre ryttare red ut genom porten, Farväl! – – – Farväl! Farväl! Ack, det gör ont att skiljas och komma från varandra!'

that sebr Web: (ty.) 'gjorde mycket ont'.

interlocuteur: (fra.) 'deltagare i samtalet'.

bispringa: 'hjälpa'.

verstimmt: (ty.) 'modfälld'.

128 *à son aise*: (fra.) 'avspänd'.

amis de la Maison: (fra.) 'vännerna i Huset'.

con amore: (it.) 'med kärlek'.

con furore: (it.) 'med passion'.

- Gemüth*: (ty.) 'sinnelag'.
- 129 *kräftig und blühend*: (ty.) 'friskt och blomstrande'.
- travailleras*: 'ansträngas'.
- maitrer*: 'skolmästare'.
- tentamina candidandi*: (lat.) 'tentamina för kandidatexamen'.
- Dresdner Abend-Zeitung*: (ty.) 'Dresdens *Aftonblad*'.
- Ganymedes*: Gudarnas munskänk i grekisk mytologi.
- 131 *Er siebt [...] edlen Haus!*: (ty.) 'Han ser så *stolt* och *missbelåten* ut, han är säkert av *ädel* blod!'
- domestiker*: 'tjänare'.
- bon gré mal gré*: (fra.) 'med eller mot min vilja'.
- Spässe*: (ty.) 'skämt'.
- däld*: 'dal'.
- eklärerat*: 'upplyst'.
- 132 *Ossianiska*: Atterbom syftar på James Macphersons dikter om sagohjälten Ossian. Samtiden tog starkt intryck av de dramatiska och melankoliska landskap, i vilka händelserna utspelas. Se komm. till s. 39.
- Selmas salar*: Selma är i Ossiandiktningen en del av det forntida Skottland.
- Siebenkäs*: »Siebenkäs« och den därefter nämnda »Hesperus« är romaner av Jean Paul.
- gesvindtare*: 'snabbare'.
- 133 *Seben Sie [...] kein Fach haben!*: (ty.) 'Ser ni, min herre! *Smörjningspengar* är *min* sak, så är det säger jag, och nu *får* jag inte smörja! Är det rättvist? Var och en skall som redlig borgare få göra det som hör till hans arbete! Måtte djävulen ta dem som *inte* har *något arbete!*' Atterbom gläder sig åt den dubbeltydighet som ligger i *Schmiergeld*: 'smörjningspengar' – 'mutor'.
- Burgverliesse*: (ty.) 'borgfångelser'.
- 134 *Das Herz gieng mir auf*: (ty.) 'Mitt hjärta öppnade sig'.
- Lied vom gefangnen Grafen*: (ty., eg. *Lied des gefangenen Grafen*) 'Sången om den fångne greven', undertitel till Goethes dikt »Das Blümlein Wunderschön« ('Den undersköna blomman').
- Dort unten [...] Erde*: (ty.) 'Där nere vandrar vid bäcken/jordens trognaste hjärta'. Goethes text lyder egentligen: *Doch*

- wandelt unten an dem Bach/Das treuste Weib der Erde* 'Dock vandrar där nere vid bäcken/jordens trognaste kvinna'.
- kapitäl*: Atterbom jämför trädtopparna med översta delen av pelare.
- omedelbart*: 'direkt'.
- 135 *potentiera*: 'förbättra'.
- depotentieras*: 'försvagas'.
- Troglodyter*: 'Grottmänniskor'.
- enbets-vagn*: 'enspännare', dvs. en vagn som dras av en enda dragare.
- 136 *Hussiter*: Husiterna var anhängare av den tjeckiske reformatorn Jan Hus. I husiterkrigen 1419–34 försvarade de sig till en början framgångsrikt mot kejsarmakten men förlorade till slut och utsattes för skoningslös förföljelse.
- zum goldnen Anker*: (ty.) 'Gyllene ankaret'.
- 137 *Lohnbedienter*: (ty.) 'uppassare'.
- schlank gewachsen*: (ty.) 'smärt'.
- Wohnt hier [...] Richter?*: (ty.) 'Bor legationsrådet van Richter här?'.
- Sind Sie der Schwedische Dichter?*: (ty.) 'Är Ni den svenske dikta-
ren?'.
- Ja, freylich bin ich der*: (ty.) 'Ja, visst är jag det'.
- Ei, das [...] sagen*: (ty.) 'Ä, det skall jag genast tala om för far'.
- maitre de musique*: (fra.) 'musiklärare'.
- surtout*: (fra.) 'syrtrut', en åtsittande rock med långa skört.
- 138 *Schoppe*: Figur i Jean Pauls roman »Titan« (1800–03).
- Däne*: (ty.) 'dansk'.
- 139 *discurser*: 'samtal'.
- geistreich und beiter*: (ty.) 'snillrik och munter'.
- Roquairols*: Roquairol är en genial nihilist med drag av Don Juan i Jean Pauls »Titan«.
- der leibhafte Roquairol par excellence*: (ty., fra.) 'den verkliga Ro-
quairol framför alla andra'.
- 140 *gar zu besonnen*: (ty.) 'rent av alltför förståndig'.
- ganz ohne alle Besonnenheit*: (ty.) 'utan någon förståndighet alls'.
- Taille*: (fra.) 'Midja'.
- 141 *»denn [...] zu seyn.«*: (ty.) '»ty«, sade han, »att döma av Ert ytt-
re, så tycks det mig som om Ni, fastän född i Norden, ändå
inte alls är skapad för denna årstid.«'.

- Bramin*: (oftast *brahman*) Indisk präst, medlem av den högsta kasten.
- 142 *der Deutsche Don Quixote*: (ty.) 'den tyske Don Quijote'.
Ich? Ich? [...] lieben?: (ty.) 'Jag? Jag? Jag också? Det hade jag verkligen inte trott! det gläder mig mycket! Alltså finns det verkligen människor där uppe, som känner till och tycker om mina besynnerliga arbeten?'.
föreföll: 'hände'.
Creussan: Creussen.
- 143 *duktiga gravar*: 'väl tilltagna vallgravar'.
Todtenstadt: (ty.) 'de dödas stad'.
Reliquien-Residenz: (ty.) 'relikplats'.
ett särskilt arkitektoniskt individuum: 'en självständig arkitektonisk helhet'.
sirater: 'utsmyckningar'.
alfresco-målningar: Målningar *al fresco* (it., 'på det färska') utförs på den ännu fuktiga kalkputsen.
väckelser: 'maningar' (till eftertanke eller handling).
- 144 *carrousell*: 'riddarspel'.
zum Rothen Ross: (ty.) 'Röda hästen'.
otium litterarium: (lat.) 'ledighet för att bedriva litterära studier'.
- 145 *emellanåt [att jag går]*: 'omväxlande med'.
Akademie der Wissenschaften: (ty.) 'Vetenskapsakademien'.
ordentliga sessionen: 'formella sittningen'.
seinen Kopf [...] Gestalt: (ty.) 'sitt (goda) huvud, sin äkta ridderlighet och sin vackra figur'.
- 146 *det mera särskilda av*: 'detaljer om'.
filistermässigare: 'mer kälkborgerlig'.
in petto: (it.) 'i sinnet', ordagrant 'i bröstet'.
Wechseldurchdringung: (ty.) ung. 'växelvis utbyte'.
statistisk: 'statlig'.
den beliga alliansen: Ett förbund mellan Europas furstar, som slöts i Paris 1815 för att återställa fred och säkerhet efter Napoleonkrigen.
raison: (fra.) 'förnuft'.
- 147 *charlatanisera*: 'uppträda som kvacksalvare'.
Gemüth: (ty.) 'sinne', 'själ'.
Vergeistigung: (ty.) 'andlighet'.

- Erderschütterung*: (ty.) 'jordbävning'.
Gewaltstreiche: (ty.) 'våldshandlingar'.
blygd: 'blygsel'.
- 148 *Insurgenternas*: 'Upprorsmännens'.
klienter: 'skyddslingar'.
wurde [...] angegriffen: (ty.) 'blev den germanska stammen dödligt sårad i sin djupaste politiska rot'.
- 149 *System der Legitimität*: (ty.) 'legitimitetsprincipen'. Enligt denna, som formulerades av Wienkongressen, skulle de tidigare regimerna återupprättas efter Napoleontidens omvälvningar.
kredit: 'förtroende'.
nederlagsplats: 'lagerplats'.
- 150 *depositorium och repertorium*: (lat.) 'ställe för förteckning och registrering'.
kompendiekännare: Ett kompendium är en kortfattad hand- eller lärobok.
Fach: (ty.) 'fack'.
splendid: 'storartat'.
enskilt: 'privat'.
- 151 *Dissertation*: 'Avhandling'.
zu sebr jugendlich: (ty.) 'alltför ungdomlig'.
Er hat [...] sebr: (ty.) 'Han har alltså kommit sig upp sedan dess! Det gläder mig mycket.'
- 152 *Redoute-salen*: 'Balsalen'.
splittrasande: 'stollig'.
- 153 *abstraherad från*: 'om man bortser från'.
Gedächtniss-feier: (ty.) 'minnesfest'.
fatala: 'bedrövliga', eg. 'ödesdigra'.
- 154 *Solidität des Geistes und Charakters*: (ty.) 'själens och karaktärens fasthet'.
- 155 *Weltalter*: (ty.) 'Världsåldrar'. Schelling arbetade på »Die Weltalter« redan 1811, men verket publicerades först efter hans död.
Gestaltung: (ty.) 'gestaltning'.
Auditoriernas: 'Föreläsningssalarnas'.
Geistesenergie: (ty.) 'tankekraft'.
- 156 *ex professo*: (lat.) 'yrkesmässigt'.
Gemüthskraft: (ty.) 'andliga kraft'.
paralytiserande: 'förlamande'.

- 157 *Schwedische Blumen*: (ty.) 'Svenska blommor'.
sireniska: Sirener var antika sagoväsen, som med sin sång lockade sjömän i fördärvet.
- 158 *die Rolle [...] Schriftstellers*: (ty.) 'en diktares eller överhuvudtaget en skriftställares roll'.
etenduen: 'utsträckningen'.
hypokondri: 'nedstämdhet', 'dysterhet'.
velinpapper: 'tunt pergament'.
die Mutter Gottes: (ty.) 'Guds Moder'. Se Anmärkningar.
piquera sig: 'skryta med'.
ausgezeichnet geistige Bildung: (ty.) 'utsökt själslig bildning'.
immerfort: (ty.) 'alltjämt'.
- 159 *mjältsjuka*: 'tungsintethet'.
ich spanne [...] zu machen: (ty.) ung. 'jag breder ut alla min andes segel för att framträda som en riktigt förändligad natur'.
ernst und tief: (ty.) 'allvarlig och djup'.
ausgegossen [...] Trauer: (ty.) 'utgjuten en intressant fläkt av längtan och sorg'.
Biedermann: (ty.) 'ärlig karl'.
detta Titaniska Individuum: 'denna väldiga personlighet'. Titanerna var i grekisk mytologi barn till Uranos och Gaia (Himlen och Jorden).
mask: 'mask'.
der allgemeinen Schwermuth der Natur: (ty.) ung. 'det svårmod som ligger i vår natur'.
- 160 *illudera*: 'låtsas'.
die gediegne Metallität des Nordens: (ty.) 'Nordens gedigna metallkvalitet'.
individualitet: 'karaktär'.
Dämon: 'Skyddsande'.
aimabel: 'älskvärd'.
- 161 *Urgebirg*: (ty.) 'urberg'.
das riesenhafte [...] wirken kann: (ty.) 'det jättelika och orubbligt fasta vilandet på sin bas, utan också – i det yttre (den yttre barken) – det skrovliga och omedgörliga, en hårdhet, som kan verka skoningslös och förkrossande'.
kabal: 'sammansvärjning'.
saffian: Ett mjukt skinn av get eller får.

- Erinnerung [...] begleiten!:* (ty.) 'Ett minne av konst och natur, som du möter på hesperisk mark, må denna bok bevara åt dig för kommande tider; Låt den därför följa dig som en vän!'
- 162 *Hermann:* Den germanske ledaren Arminius, som besegrade romarna i Teutoburgerskogen år 9 e.Kr., har också blivit känd under namnet *Hermann der Cherusker*.
- Schöne Mutter! Blanke Lichter!:* (ty.) 'Vacker mor! Strålände ljus!'.
Lassen Sie [...] leben!: (ty.) 'Låt också mig leva i Ert minne!'
- 163 *stenskrift-lika:* 'kärnfulla'. Att använda *stenstil* är att uttrycka sig kortfattat som på en inskrift.
- självnödvändig:* 'självklar'.
infama: 'ondskefulla'.
Empfehlungs-Schreiben: (ty.) 'rekommendationsskrivelse'.
gens comme il faut: (fra.) 'ansedda människor'.
- 164 *biljett:* 'not'.
agilare: 'rörligare'.
rechercherad: 'raffinerad'.
ägnar: 'anstår'.
Königl. Baier. Oberst-Bergrath: (ty.) 'kungligt bayerskt överbergsråd'.
Welt- und Geschäftsmann: (ty.) 'världs- och affärsman'.
Minen-Augen-und Gebärdenspiel: (ty.) 'uttryckssätt med miner, blickar och gester'.
volubilitet i tungan: 'munvighet'.
eloquent: 'vältaligt'.
etymologier: 'ordhärledningar'.
dialektik: 'argumentationskonst'.
- 165 *rediter:* 'upprepningar'.
Kaldéiska: Kaldéerna var ett folkslag i det nybabyloniska riket.
differera de: 'skilja de sig'.
sinnligt objektiv: Objektiv i den meningen att den bygger på det vi kan uppfatta med sinnen.
Filologi: 'Språkvetenskap'.
preliminär: 'inledning'.
Claudite [...] biberunt.: (lat.) 'Stäng fördämningen, pojkar! Vår äng har tillräckligt med vatten!' (Vergilius »Ekloger« III 111, övers. Gustav H. Karlsson).
- 166 *en atomistisk materialist:* En materialist, som grundar sin vetenskap på läran om atomer.

- den animala Magnetismen*: Enligt den tyske läkaren Franz Anton Mesmer var den animala magnetismen en kosmisk kraft, som också påverkade den mänskliga organismen.
- die elende Creatur da*: (ty.) 'den där eländiga varelsen'.
- 167 *Talmud*: Judendomens viktigaste samling av muntlig religiös undervisning.
frejd: 'anseende'.
demonium: 'onda andars tillhåll', vanligen *pandemonium*.
tillförne: 'förut'.
konfigurationen: 'ordningen'. Studiet av planeternas inbördes läge, deras *konfiguration*, har bl. a. spelat en roll i astrologin.
Gemüthlichkeit: (ty.) 'behaglighet', 'trevlighet'.
- 168 *Korrespondens-teorien*: I sin korrespondenslära spekulerade Emanuel Swedenborg över motsvarigheterna mellan det själsliga och det kroppsliga, det andliga och det naturliga.
applikationen: 'tillämpningen'.
artikel: 'avdelning', 'ämne'.
Boehmius redivivus: (lat.) 'den återuppväckte Böhme'.
discurerande: 'samtalande'.
Mysterium Magnum: »Mysterium Magnum« (lat., 'Det stora mysteriet') och »Signatura Rerum« (lat., 'Tingens beteckning') hör till Jakob Böhmes mest kända verk.
Ternarium: (lat.) 'Grupp om tre', 'Siffran tre'. Liksom följande förekommer begreppet *Ternarium* i teosofiska och alkemistiska skrifter.
Quaternarium: (lat.) 'Grupp om fyra', 'Siffran fyra'.
da haben Sie's!: (ty.) 'där har Ni det!'.
169 *Über [...] Lichts*: (ty.) 'Om blixten som ljusets fader'.
aber kein Pfäffler: (ty.) 'men ingen svartrock'.
proselyter: 'nya anhängare'.
rama: 'rena', 'äkta'.
der rasende Schelling: (ty.) 'den *rasande* Schelling'.
 »Σωκράτης μαινόμενος.«: (grek.) 'den *rasande* Sokrates'.
Weibrauch: (ty.) 'smicker'.
Appellations-Gerichts-Rätbin: (ty.) 'hustru till ett appellationsdomstolsråd'.
- 170 *Wischnou*: Vishnu, en indisk gud.
schwankend: (ty.) 'vacklande'.

- urban*: 'artig', 'världsvan'.
deciderad: 'bestämd'.
- 171 *Psyche i fjärils-larven*: 'Psyche i fjärilens puppa'. Grek. *psykhē* betyder 'andedräft', 'själ'. Eftersom själen i bildkonsten ofta framställdes som en fjäril, kunde fjärilen i puppan bli en bild för den odödliga själen fånglad i den jordiska kroppen. Kontrasten mellan Jacobis själfulla ansikte och hans blommiga sidennattrock har inspirerat Baader till den ironiska kommentaren.
 »*Beide sind [...] Capaun!*«: (ty.) '»Båda är geheimeråd, båda är förnäma, båda gamla, båda nyckfulla, båda ceremoniella, båda tycker framförallt om att umge sig med kvinnokotterier; den enda skillnaden är, att Goethe trampar på sina höns och att Jacobi blir trampad på av sina höns« – »ty,« skrek Baader till och sprang runtomkring mitt bord, »han är en kapun! Kapun! Kapun!«' En kapun är en kastrerad gödttupp.
bonmots: (fra.) 'kvickheter'.
Erbolungs-Lecture: (ty.) 'förströelselitteratur'.
piece: (fra.) 'drama'.
Sur L'Eucharistie: (fra.) 'Om Nattvarden'.
Poperna: 'De ryska prästerna'.
- 172 *Witz*: (ty.) 'kvickhet'.
fermenterande, inciterande: 'jäsande, stimulerande'.
- 173 *slår han sig ej särdeles ut*: 'lyckas han ej särskilt bra'.
Meine Frau – die ist eine Frau.: (ty.) 'Min fru – hon är en fru (kvinna).'
cavaljeriserad: 'förfinad', 'förvandlad till kavaljer'.
Encyclopädie d. Philos. Wissenschaften: Första upplagan av Hegels »Die Encyclopaedie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse« ('Encyklopedi över de filosofiska vetenskaperna i grunddrag') utkom 1817.
Logican: 'Logiken'.
- 174 *das Gemüthliche [...] Sinn*: (ty.) 'det gemytliga elementet och det sinne som förstår naturen och det levande konkreta'.
die Region [...] Constructionen: (ty.) 'den abstrakta andlighetens och de ensidigt ideella konstruktionernas region'.
Virtuosität [...] Darstellung: (ty.) 'språkskicklighet och framställningskonst'.

- journalier*: (fra.) 'skiftande', 'ombyttlig'.
- snarsticken*: 'snarstucken'.
- zenit*: 'höjdpunkt'.
- Ansichten [...] Naturwissenschaften*: (ty.) 'Tankar om naturvetenskapernas nattsida'. Gotthilf Heinrich von Schuberts verk utkom 1808.
- bildsamma*: 'formbara'.
- 175 *Altes [...] Seelenkunde*: (ty.) 'Gammalt och nytt på djuppsykologiens område'. Verkets första del utkom 1817.
- pietet*: 'aktning'.
- 176 *Nemesis*: 'hämndgudinna'.
- libertiner*: 'vällustingar'.
- 177 *Anakoret-system*: 'Eremitliv'.
- Siegfrid och Chriembilde*: Siegfried och Kriemhild är figurer i »Nibelungenlied«.
- Volker der kühne Fiedeler*: (ty.) 'Folker, den oförskräckte spelmannen', i »Nibelungenlied« hjälten Hagens vän och vapenbroder. Han förstår lika väl att hantera vapnen som fiddlan, och hans stråke är så bred och skarp som ett svärd.
- Herr Dieterich och der Meister Hildebrand*: Dietrich och Hildebrand förekommer i det fornhögtyska heroiska kvädet »Hildebrandslied«, som bevarats i ett fragment från 800-talet.
- Spielemann*: (ty.) 'spelmannen'.
- de Eginetiska konstverken*: De s. k. Egineterna är gavelfigurer från Afaia-templet på ön Egina nära Athen (ca 490 f. Kr.), nu på glyptoteket i München.
- förskrivas*: 'beställas'.
- rapida progresser*: 'snabba framsteg'.
- 178 *löskas*: 'avlusas'.
- el Cid Campeador*: (spa.) Den kastilianske hjälten El Cid kallades *el Campeador* 'den som utmärker sig i strid'.
- Escorial*: Escorial.
- 179 *Rede über d. Bild. Kunst*: (ty.) Rubriken på Schellings tal 1807 i Münchens kungliga vetenskapsakademi var »Über das Verhältniss der bildenden Künste zu der Natur« ('Om de bildande konsternas förhållande till naturen').
- 180 *dunstbild*: 'disig bild'.
- Donauwerth*: Donauwörth.

- Jesuiten-Kollegium*: 'jesuiternas högskola'.
Patres: (lat.) 'Fäderna'.
Konungens: Maximilian I Josef.
exekveras: 'utförs'.
- 181 *Herzog*: (ty.) 'Hertig'.
jungen [...] Atterbom: (ty.) 'ung filosof och diktare vid namn Atterbom'.
- 182 *delabrerade*: 'förfallna'.
Kung Lear: Shakespeares drama »King Lear«.
Schülerinn: (ty.) 'kvinnlige elev'.
- 183 *das Morgenblatt*: (ty.) 'Morgonbladet'.
pulverbäxa: 'käring'. En pulverbäxa beredde pulver med påstådda övernaturliga krafter.
in corpore: (lat.) 'i sin helhet'.
- 184 *amuserade*: 'roade'.
der einzig [...] Matthisson: (ty.) 'den ende ännu levande klassiske Matthisson'.
vapörer: 'väderspänningar', också 'nervösa anfall'.
das Siegelinden-Kind: (ty.) 'Sieglindes barn'. Sieglinde är i »Nibelungenlied« Siegfrids mor.
Svenska Classici: 'Svenska Klassiker', här använt i ironisk mening om diktare som följt franskklassiska mönster.
Opus Herculeum: (lat.) 'Herkulesarbete', anspelning på hjältens tolv stordåd i kung Eurystheus tjänst.
- 185 *Meistersängern*: *Meistersänger* (ty., 'mästersångare') var musiker och poeter, framförallt av hantverkarskrået, som från 1300-talet utövade sin diktkonst i särskilda mästersångargillen. Den mest berömda mästersångaren var Hans Sachs (1494–1576), skomakare i Nürnberg.
anticipera: 'föregripa'.
über [...] des Bösen: (ty.) 'över begreppet början, förhållandet mellan grund och orsak, föreställningen om människoblivandet och det ondas rot'.
Der Nordstern [...] sterben!: (ty.) 'Polstjärnan skall leva och alla källborgare skall dö!'.
Ja! [...] Philistern!: (ty.) 'Ja, det är rätt! Leve Polstjärnan! Bort med källborgarna!'.
- 186 *anathem*: 'fördömmande'.

- anstalt*: 'arrangemang'.
låddes: 'låtsades'.
 187 *protegerar*: 'beskyddar'.
infama: 'ondsinta'.
honnnettaste: 'mest ärbara'.
Sinngedicht: (ty.) 'epigram'.
 188 *den Sand [...] verglasen*: (ty.) 'förglasa sanden i vissa riktningar'.
an sich: (ty.) 'i sig själva'.
und allen Groll schlichten: (ty.) 'och mäkla fred i alla bråk'.
nyt: 'nyter'.
Gedichte: (ty.) 'Dikter'.
 189 *Der Neck. Nach dem Schwedischen*: (ty.) 'Näcken. Från svenskan'. Här återges A. A. Afzelius original från tidskriften *Iduna* 1812. Där ingick inte stroferna 2, 4 och 7, som här meddelas i prosaöversättning:

'Djupt i havet på **Demantehällen**
 Näcken vilar i grönan sal.
 Nattens Tärnor spänna mörka pällen
 Över skog, över berg och dal.
 Kvällen härlig står i svartan högtidsskrud,
 När och fjärran ej en susning, intet ljud
 Stör det lugn över nejden rår,
 När havets Kung ur gyllne borgen går.

Späda blommor, vita som snö, bekransa vassomslingrade hans lockiga hår; genomskinligt och klart glänser sidenets veck blågrått om kroppen. Det gröna skärpet virar sig löst om hans liv; i blicken gnistrar återhållen glöd; högt svävar i skymningen i hans hand den gyllene harpan mot strandbrädden.

Ägirs döttrar honom sakteliga
 Gunga fram på den klara sjö.
 Harpans ljud de gå så sorgeliga,
 Söka fjärran en våg att dö.
 Fast hans öga står åt dunkla Himmelen,
 Ingen stjärna bådard Nattens Drottning än;
Freja smyckar sitt gyllne hår,
 Och Näcken så sin sorg på Harpan slår.

Älvors barn, bleka i dimkoltar (i dimmors dräkt), hoppar käckt fram ur grundungen; daggmjöd, bryggt i blomkalkar, skänker dansarnas skara i åt harpospelaren. I hyddan, där det fläktar in i sömnen (där sången når de slumrande), gör bonden fromt ett korstecken och ber en bön, men dottern grips av kärleksvånda vid vattenmannens ljuva sång:

»O var dväljs du, klaraste bland Stjärnor
I den blånande Skymnings stund?
Du, som fordom, en av Jordens Tärnor,
Var min brud uti havets grund!
Och när hjärtat brann vid mina ömma slag,
Smög så skön och blyg de tjusande behag
Mot min barm i den svala flod,
Och gyllne harpan stum på vågen stod.

Men dig Oden böd högt över jorden
Eviggt stråla från Gimles famn.
Med sin Harpa Sångarn enslig vorden,
Kvar blott äger Din bild, ditt namn.
Men en dag när Midgårdsormen reser sig,
Gudar väpnas, allt förlossas – då hos Dig
Skall jag åter på vågor blå
För nya världar gyllne harpan slå.

Med dessa dystra trångmål (I denna mörka stund) dör skilsmässan (är söndringens tid till ända), bara kort varar asagudarnas rike. När materien spränger sina fjättrar, blir andarna åter vad de varit. Och där Gimles eviga, vårlika ö prunkar, närmar sig harpan, bävande, *det* som den åtrår; mäktigt svallande, sjunker hjärta mot hjärta ljusets glädje och vattnets smärta.«

Så den sorgsne, men vid Himmlaranden
Freja hult genom Natten ler.
Eviggt på den guldbeströdda stranden
Sina tårar hon glänsa ser.
Och sin Vän på havet hälsar hon så mild;
Vågen speglar darrande den huldans bild;
Näcken höres på böljan blå
Så gladelig sin gyllne harpa slå.

Nattens Tärnor, klara Stjärnor alla
 Gå till dans i den stilla kväll,
 När de skära Silvertoner skalla
 Över stranden från håll till håll.
 Men när blodig dagens Drott i östern står,
 Bleknande och rädd den blida stjärnan går,
 Sorgligt avsked hon blickar ner,
 Och gyllne harpan klingar icke mer.'

Demantehällen: 'Diamanthällen'.

Ägirs: I fornnordiska myter är Ägir havets jätte.

Freja: Kärleksgudinnan i nordisk mytologi.

Gimles: Gimle var Odens hall.

när Midgårdsormen reser sig: Syftar på Ragnarök, världsundergången.

191 *An den Freiherrn von der Malsburg*: (ty.) 'Till Friherre von der Malsburg'.

'Din diktare kallar stjärnorna solars lik, och den gudainvigde siaren talade sanning. Men ännu drömmer där *Kärleken*, den glada sorgen, och gråter leende i dödens bleknande.

Av dessa tårar, ljusa utan like, blommar här dess trädgård, i evig varaktighet (evig och oförgänglig); och gnistrande skyddar *Ärans* gyllene mur lundarnas grönska, vid himmelsblå tjärnar.

Väl hövs det dig, du fromme, trogne riddare, vandrande i aftonrodnadens morgonrike, att där tyda stjärntårarnas klang-er.

Och om det som sfärerna känner, aldrig förklingande, därom kunde din cittra berätta, när den djärvt rövade Calderóns sånger.'

192 *An Helmine von Chezy*: (ty.) 'Till Helmine von Chezy'.

'»Vad har jag att säga om avsked, då en så ljuv sång klingade? Ack! alla hjärtans klagorop är ändå som näktergalens sång.«
Helmine.

Vit snö och dunkel afton, när kommer åter maj och sol? Dog den så snart, sommarens lycka, som sällt vederkvickte alla hjärtan? Tyst begravande den döda sörjer nu alla elementens andar henne, den helt överhöljda, skygga inför den väldige mästaren, vars månblick bara skiner matt; när jorden själv gråter, vad har *jag* att säga om avsked?

Nu gäller det att våga och kämpa, friskt framåt genom dimmiga ödemarker seglar jag mot Söderns kuster, med viljans utbredda vingar. Kraft att glöda, mod att sjunga, kröner den som lyckades på färden! *Arcturs järnträd* skall glänsa av syd-ländska vårars purpur; och då skall du en dag få se, om jag svek ditt förtroende, då en så ljuv sång klingade.

Som ett smycke är för dig diktens vapen, som ett barn i blanka vågor leker du med det sköna, det goda! Kan det sina, kan det förslappas, detta morgonglada skapande, så rikt på ödmjukhet och sång? Dina nattviolssånger trollar åter lycka och ungdom; ty, vad är drömmen om kärlek, må det vara i leenden eller i tårar? Ack! den är ändå som näktergalens sång.

Till rosornas paradis skall din bild trofast följa mig, viska om gångna tider, där guldorangerna (apelsinträden) slår ut. Från källorna, som väller fram där, – även om de berusade sinnena (av intryck berusade) tvekar, – vill jag som nordbo åter till Norden, där livets silverblick: alpbäckars brusande, vårens skönhets spillror från hjälteåldern, diktartoner, är *ju alla* – hjärtans klagorop.

Så lev väl! och mottag stilla dessa små rader, ängsliga och bönfällande, som en fläkt från Tyrolen till dig för att säga vad jag längtar efter! Vid varje klippta och i varje grönskande dal, suckar jag alltid med ljuvt kval: »Vad har *jag* att säga om avsked, då en så ljuv sång klingade? Ack! alla hjärtans klagorop är ändå som näktergalens sång.«

Arcturs: 'Skandinaviens'. Se komm. till s. 106.

järnträd: *Eisenbaum* är ett gammalt namn på *Hainbuche* 'avenbok'.

194 *An Schelling [...] 1818*): (ty.) 'Till Schelling. (På hans 42:a

födelsedag, den 27 januari 1818.)' Atterboms svenska version av dikten infördes i Poetisk kalender för år 1820:

'Vän är av Götens vilja
Den ädla Sångens lilja,
Glad, att för honom fylla
Sin strålkalk överallt.
Djupt ur var syn, vart minne,
Hon spirar i hans sinne;
Lär främlings-ljud, att hylla
Var funnen huld gestalt.

Av intet fjärran hämmad,
För intet luftstreck främmad,
Han efter vishet drager
Än ur sitt hems förvar.
Han är sitt ursprung trogen;
Och än, i Nordanskogen,
Från [Valas norrskens-dager](#)
Gror mången run-ört kvar.

Som barn, jag redan kände
Hur blomman log. Då brände,
Djupt under stela isar,
Osläcklig värmas blod.
I lek på äng och gärde
Jag tingens bildskrift lärde;
Dock så blott, som den visar
Sin prakt åt Skaldens mod.

Vid kvällens helga tystnad,
Ljuvt hörde då min lystnad
I gåtor, ljud och vågor
Naturens pulsar slå.
Bland ros och fagra lunder
Snart upp steg månet under:
Då sågs, vid stjärnelågor,
Din ande till mig gå.

Och klar blev mig min vilja;
 Mot himlen lyft, min lilja
 I eld av Dig blev skärad
 Till kärlek, ljus och hopp!
 Visst mången smärtas bölja
 Försökt mig sedan hölja:
 Ur mörkret, oförfärad,
 Till *Dig* jag dock såg opp.

Då stod, av sol bestrålad,
 För mig Din bana målad,
 Hur genom alla töcken
 Din örnsjäl bröt sin gång;
 Då vek mitt vemods klagan,
 Ja, rättvis fann jag agan,
 Och genljud gav min öken
 Av mångfördubblad sång.

Hur ofta har jag trängtat,
 Hur länge har jag längtat
 Att se den förlåt falla,
 Som Siarns anlet bar!
 Nu -- rör mig klangens tjusning,
 Nu -- når mig strålens ljusning,
 När mig Din röst hörs kalla,
 När mig Din blick ger svar.

Ack! tungt det är, att skiljas.
 En fröjd, blott *en* beviljas
 Den vän, som, pilgrim vorden,
 Snart återtar sin stav:
 En helig Ängel vårdar
 Ditt bo i blomstergårdar;
 Jag vet, att också *jorden*
 Sin skönsta lott Dig gav.

De växla, Himla-varven;
 Med dem de rika arven

Som Tidens skiften lämna;
*Världsåldrar**) kallas de.
 Lär dem, som fåviskt famla,
 Det Enkla och det Gamla!
 Låt skuggans täcken rämna,
 Att de må *Fästet* se!

Min högre traktans Stjärna,
 Min mödas Bloss! hur gärna
 Igenom årens rader
 Jag följt Din gyllne tråd!
 De än i mängd Dig bida,
 Att se din ljus-glav strida;
Gud är med Dig, min Fader! –
Framåt! Det är Hans båd.

*) Under namnet »die Weltalter« utgives innan kort av Schelling ett stort filosofiskt verk, med vilket han i flera år varit sysslosatt.⁷

Valas norrskens-dager: Vala är en trollkvinna i fornnordisk mytologi.

- 197 *tvinsot*: 'borttvining'.
 198 *sinnrikhet*: 'fyndighet'.
 199 *översinnligt mål*: 'mål bortom sinnevärlden'.
förklungna: 'förklingade'.
stundligen: 'i varje stund'.
interimistiska: 'tillfälliga'.
 200 *segren över Vari legioner*: Arminius seger över de av Varus ledda romarna i Teutoburgerskogen år 9 e. Kr.
 201 *underpant*: 'bekräftelse'.
sinnligen: 'i praktiken', 'erfarenhetsmässigt'.
heliga romerska rike: *Heliga romerska riket av tysk nation* var fram till 1806 det officiella namnet för Tysk-romerska riket.
 202 *självvilligt*: 'självmant'.
Bilder-snillets: 'Konstsnillet', 'Snillet i bildande konst'.
 203 *yttermera*: 'ytterligare'.
nedlåtande: 'välvilligt'.
 204 *Hesperidernas*: Enligt grekisk mytologi vaktar Nattens döttrar,

- Hesperiderna, gyllene äpplen i en trädgård långt borta i väster. Här avses Italien.
- tritoner*: Havsgudomligheter i grekisk mytologi.
- 206 *die Schütt*: (ty.) 'soporna'.
- die Pegnitz-Schäfer*: (ty.) 'Pegnitz-herdarna'.
- der Pegnitzische Blumen-Orden*: (ty.) 'Pegnitz' Blomsterorden'.
- das Poeten-Wäldchen*: (ty.) 'Poetlunden'.
- arkadiska*: 'lantligt idylliska'. Redan Vergilius skildrade Arkadien som herdarnas land.
- der Irrbain*: (ty.) ung. 'Irrlunden'. Jfr *Irrenbaus* 'dårhus'.
- Tabor*: Berget Tabor i Galiléen, platsen för Kristi förklaring.
- surbrunn*: Kolsyrehaltig källa.
- 207 *die Kaiser-Brücke*: (ty.) 'Kejsarbron'.
- die Fleisch-Brücke*: (ty.) 'Slaktarbron', eg. 'Köttbron'.
- Omnia habent [...] vitulus.*: (lat. vers på elegiskt distikon) 'Allt har sin början och allt har också sin tillväxt. Men ändå;/oxen som du ser, den var aldrig en kalv.'
- die steinerne Brücke*: (ty.) 'Stenbron'.
- 208 *der Neue Bau*: (ty.) 'Nybygget'.
- 209 *Gesellenstechen*: (ty.) 'gesälltornering'.
- der Stadtmaey*: (ty.) 'stadens majstång'.
- 210 *bey der verfluchten Jungfrau*: (ty.) 'vid den förbannade jungfrun'.
- zum Geyer*: (ty.) 'Gamen'.
- der Köpffleins-berg*: (ty.) 'Huvudskalleberget', eg. 'Lilla huvudets berg'.
- fann ett människohuvud i jorden*: Enligt sagan skulle man på kung Tarquinius Superbus (d. 495 f.Kr.) tid ha funnit ett människohuvud vid grundgrävningar för Jupiters tempel på Capitolium; detta tolkades som ett tecken på att Rom skulle bli världens huvudstad (lat. *caput* 'huvud').
- die elende Strasse*: (ty.) 'Eländiga gatan', 'Fattiga gatan'.
- 211 *Fremd*: (ty.) 'Främmande'.
- das schöne Rosenthal*: (ty.) 'den sköna rosendalen'.
- däglichet*: 'dejlighet', 'ljuvhet'.
- 212 *Hierarkiens*: 'Prästväldets'.
- 213 *livsfärgen*: 'hudfärgen'.
- Valfurstarne*: Kurfurstarna eller valfurstarna hade rätt att delta i Tysk-romerska rikets kungaval.

- 214 *färgrika egendomlighet*: 'speciella färgrika karaktär'.
 215 *der Fischbach*: 'Fiskbäcken'.
 216 *zum Heiligen Geist*: (ty.) 'Helgeandskyrkan'.
Sacra: (lat.) 'Nådemedel'. Att administrera *sacra* 'heliga ting' är att utdela nattvardens och dopets sakrament.
gottfinnande: 'tillstånd'.
 217 *abstrakthet*: ung. 'böjelse för det abstrakta'.
Hätt' ich [...] der Welt!: (ty.) 'Om jag hade Venedigs makt, Augsburgs prakt, *Nürnbergers vett*, Strassburgs kanoner, och Ulms pengar: då vore jag den rikaste i världen!'.
flor: 'blomstring'.
vinåmar: 'vintunnor'.
 218 *kvaderstenar*: 'fyrkantiga stenblock'.
Laufer-, Frauen-, Spitaler- och Neu-Tor: (ty.) 'Löpare-, Vår Fru-, Hospitals- och Nya-porten'.
das Tiergärtner-Tor: (ty.) 'Djurgårdsporten'.
 219 *Lug-in's Land*: (ty.) ung. 'Spana ut över landet'.
circumvallations-linia: 'rad av vallar'.
die Zwingler: (ty.) 'fästningsgravarna'.
 220 *maktpåliggande*: 'viktigt'.
 221 *timade*: 'hände'.
die Freyung: (ty.) 'fristaden'. Den som begått ett brott kunde ta sin tillflykt till en *Freiung* för att undgå rättsliga följder.
 222 *Kastellanen*: 'Slottsvaktmästaren'.
immerfort: (ty.) 'oupphörligt'.
det tionde århundradets byggnadsart: Atterbom syftar tydligen särskilt på tidig romansk arkitektur.
embryoniskt: 'i sin första utveckling'.
mellankapitäl: Kapitälet är den översta utsmyckade delen av en pelare.
oskapligt: 'klumpigt'.
 223 *överleva*: 'lämning'.
attributerna: Som konstterm betecknar *attribut* föremål, som identifierar figuren på ett porträtt, såsom en kungs krona.
Diss ist [...] offenbar: (ty.) 'Detta liknar till form och gestalt kejsar Karl, som gjort det romerska riket underdånigt tyskarerna. Hans högt ärade krona och klädnad visar man varje år i Nürnberg tillsammans med andra reliket.'

- Karolus [...] annis 14.*: (lat.) 'Karl – den store – härskade – under 14 år.' Karl den store blev kejsare år 800 och dog 814.
- 224 *urbilderna*: 'originalen'.
- åskådningar*: 'iakttagelser', 'visioner'.
- 225 *Generalissimus*: 'Överbefälhavare'.
- preliminarierna till Westfaliska freds-exekutionen*: 'förberedelserna till verkställandet av westfaliska fredens beslut'.
- riksständiska*: 'representerande de tyska riksständerna', dvs. avdelningar av de riksförsamlingar, som grundade sig på ståndsprincipen. Till de andliga riksständerna hörde bl. a. andliga kurfurstar, ärkebiskopar och biskopar; till de världsliga hörde världsliga kurfurstar, hertigar, furstar, grevar och riksstäder.
- vandaliska*: 'brutala'. Germanfolket vandaler ansågs ha varit fiendliga mot konst och vetenskap och allmänt barbariska.
- Duca d'Amalfi*: (it.) 'Hertigen av Amalfi'.
- 226 *Eklektiska*: 'Osjälvständiga'.
- Jupiter Tonans*: (lat.) 'den Dundrande Jupiter'.
- rotunde*: (lat., eg. 'klotrunt', 'fullkomligt') 'kort och gott'.
- Es hat Euch [...] zum Besten.*: (ty.) 'Gud har bevarat er på ett förunderligt sätt, liksom han också har kallat mig till detta värv, ty jag väntade mig snarare Den yttersta dagen, än att jag skulle komma till Nürnberg – och när ni kallade på mig, så har jag lämnat mitt arma land och folk, och det som jag har kärt, och jag har fört med mig hit så många stora hjältar, som har vågat sitt liv vid min sida, och allt detta för den evangeliska sakens skull och för att bevara friheten i Tyskland.'
- fortfarande*: 'fortsättning'.
- Es wird [...] wie Mich!*: (ty.) 'Gud kommer inte alltid att skicka er en sådan predikant som mig!'.
- 227 *anakoretiska*: 'eremitiska'.
- menlösa*: 'oskuldsfulla'.
- lönnligaste*: 'hemligaste'.
- 228 *slaktnings-stycken*: 'bilder av stridsscener'.
- 230 *rönet*: 'experimentet'.
- 231 *tillbörligt*: 'tillräckligt'.
- 232 *besinningsvärd*: 'värd att tänka över'.
- 233 *hamnar*: 'skepnader'.
- 234 *framgrunden*: eg. 'förgrunden'. Atterbom syftar dock här, lik-

- som i andra fall, med *framgrund* på den längst från åskådaren belägna delen av ett landskap e. dyl.
- avbrottet*: 'kontrasten'.
- överlevor*: 'kvarlevor'.
- 235 *Bröllopet i Kana*: I Kana förvandlade Jesus vatten till vin.
Diese Treu macht treu.: (ty.) ung. 'Denna trohet skapar trofasta människor.'
- centner*: Viktenhet motsvarande drygt 40 kg.
Misericordias Domini: (lat.) 'Herrens barmhärtighet', dvs. 2:a söndagen efter påsk. Söndagarna fick namn efter inledningsorden i den för dagen gällande mästs-texten.
- urbilden*: 'originalet'.
- 236 *Effigies Alberti Dureri*: (lat.) 'Albert Dürers porträtt'.
- 237 *honom endast egendomligt tillhöriga*: 'för honom speciella'.
stämplar: 'präglar'.
- uppfinnig*: 'skapande fantasi'.
- 238 *halvupphöjt arbete*: 'lågrelief', 'basrelief'. I en basrelief höjer sig formerna obetydligt från grundytan och får aldrig, som ibland i högreliefen, full volym.
instiktelse: 'instiftande'.
- mättad*: 'måttfull'.
- 239 *raskbet*: 'energiskhet'.
- sinnbilder*: 'symboler'.
- Frauen-Taschenbuch*: (ty.) 'Liten bok för kvinnor'.
- 240 *övriga*: 'bevarade'.
- Theuerdank*: »Teuerdank« (1517) är en poetisk allegori av självbiografisk karaktär, skisserad och planerad av kejsar Maximilian I men skriven av Melchior Pfinszing.
- 241 *Tändler*: (ty.) 'lumphandlare', också 'tok'.
- Wenn [...] Theater*: (ty.) 'Om något i världen var värt att se, så är det herr Tändlers mekaniska teater.'
- decorum*: (lat.) 'värdigt uppträdande'.
- 243 *tiarer*: Tiaran är en toppig huvudbonad, som från 800-talet burits framförallt av påvarna.
bevekligaste: 'mest bevakande'.
- durchlauchtiga*: 'förnäma'.
- 244 *kapell zum Heiligen Grabe*: (ty.) 'Den beliga gravens kapell'.
- självenlighet*: 'konsekvens'.

- 245 *Cecilias instrument*: Den heliga Cecilia, musikens skyddshelgon, brukar avbildas med en orgel.
- 246 *sakrament-bus*: I en katolsk kyrka förvaringsplats för det invigda nattvardsbrödet.
- 247 *K. B.*: (ty., *Königliches Bayerisches*) 'Kungliga bayerska'.
Nachtkomödienbaus: (ty.) ordagrant 'Nattlustspelshus'.
Opernbaus: (ty.) 'Operahus'.
fastmer: 'snarare'.
griller: 'underliga idéer'.
- 248 *stante pede*: (lat.) 'på stående fot'.
- 249 *empirisk kännedom av*: 'faktakunskap om'.
Handbuch der Kunstkenntniss: (ty.) 'Konsthandbok'.
- 250 *cabier*: (fra.) 'skrivbok'.
- 252 *Och Psyche – till sin Gud*: Själens (grek. *psykhē*) skildras i grekisk konst ofta som en fågel eller fjärl. I kristen tradition blev fågeln som släpps ut ur sin bur och fjärlen som lämnar puppan bilder för själens frigörelse från jordelivets tvång. I Atterboms dikt står Psyche också för »diktens dröm«, som befrias och befriar.
- 253 *Xantippa*: Sokrates hustru. Hon har framställts som urtypen för en grälsjuk maka.
betären: 'kurtisanen', äldre ord för kvinna av tvivelaktig moral.
- 255 *ombugsan*: 'omsorg'.
gille: 'sällskap'.
- 256 *besungna*: 'besjungna'.
Chorleichen [...] Dreyerleichen: (ty.) 'körlik, femherrelik, åttaherrelik och trelik'.
tecken: 'signatur'.
Ecce Homo: (lat.) 'Se Människan'. Motivet med Kristus iförd purpurmantel och törnekrona har återgetts i konsten sedan 1500-talet.
- 257 *ME. AL. [...] M.D.XXVIII.*: (lat.) 'Till minne av Albrecht Dürer. Under denna gravvård ligger Albrecht Dürers dödliga stoft. Han lämnade oss den 6 april 1528.'
VIXIT [...] J. DE S.: (lat.) 'Under sin levnad var Albrecht Dürer en prydnad för sitt Tyskland, ett konstens ljus, en sol bland konstnärer, ett smycke för sin hemstad Nürnberg, en målare, grafiker och skulptör utan motstycke. Eftersom han var all-

vetande, fann utlänningar honom värd att efterlikna. Han var en magnet för magnater, en slipsten för genier, och eftersom han inte funnit sin like efter ett och ett halvt sekels vila, får han ligga här ensam. Strö dina blommor, vandringsman. Minnesmärket restes år 1681 av J. DE S.’

- 258 *Hier rube [...] Lorbeerkrone.*: (ty.) ’Vila här, Konstnärsturste! Du som är större än stor! I mångkunnighet har du ännu inte haft din like. Jorden har du skildrat, nu har himlen dig: helgad målar du nu där på bilden av Guds stad. Byggnads-, bildhuggar- och målarkonsten kallar dig sin skyddspatron, och sätter nu i döden på dig lagerkransen.’

mångkunnighet: ’mångkunnighet’, ’lärdom’.

Sebalder Leichenbuch: (ty.) ’Sebaldkyrkans dödsbok’.

Hans Sachse [...] gässlein.: (ty.) ’Hans Sachs, tysk poet och tidigare skomakare, i Hospitalsgränd.’

H. S.: (lat., förk. av *Hic situs*) ’Här (ligger) begravnen’.

H. S. [...] 1589: (ty., lat.) ’Här är den ärbare Hans Sachs, Zuckermachers och hans kära hustru Annas och deras två saliga arvtagerskors grift. Herrens år 1589’. Sachs hustrur hette Kuningunde och Barbara; han var inte sockerbagare (*Zuckermacher*). Om man inte accepterar Atterboms tanke att poeten Sachs delat grav med andra, får man anta att den begravne är en annan Hans Sachs, sockerbagare eller med tillnamnet Zuckermacher.

Gestorben [...] Urstet.: (ty.) ’Hans Sachs är död, den gamle tyske poeten, Gud give honom och oss en glad uppståndelse.’

- 259 *Vilibaldo [...] nescit.*: (lat.) ’Detta restes med sorg i hjärtat på allmän bekostnad över Willibald Pirkheimer, patricier och senator från Nürnberg, rådgivare till de gudomliga kejsarna Maximilian I och Karl V, mycket vis i sin behandling av viktiga värv, höglärd i såväl grekiska som latin, släkten Pirkheimers siste. Han levde i sextio år och sexton dagar. Han gick hädan den 22 december, i nådens år 1530. Dygden kan inte dö.’

föreställning: ’bild’.

- 260 *åskådning av*: ’föreställning om’.

för att sluta från: ’att döma av’.

Der Allmächtige [...] 1624.: (ty., lat.) ’Må den allsmäktige Guden alltfört välsigna och bevara denna familj och dess efter-

- kommande i god frid och gott välstånd till lov och ära för hans allraheligaste namn. I Frälsningens år dagen före (?) januari, 1624.' Efter *pr. (idie)* 'dagen före' saknas här en bestämning, t. ex. *Idus* 'den trettonde'.
- Effigies [...] 1509.*: (lat.) 'Bild av Albert Dürer. År 1509.'
- Effigies [...] Rath.*: (lat., ty.) 'Bild av Hermann Willibald Pirckheimer, före detta kejsar Maximilian I:s och Karl V:s råds-herre.'
- weiland*: (ty.) 'före detta'.
- 261 *monstransen*: Det liturgiska kärl i vilket brödet och vinet visas vid nattvarden.
- elogium*: (lat.) 'gravinskrift'.
- Mulieri [...] posui.*: (lat.) 'Detta minnesmärke över en ojämförlig kvinna, min kära hustru Crescentia, reste jag Willibald Pirckheimer, hennes make, som hon aldrig gjorde upprörd, utom genom sin död.'
- Migravit [...] 1504.*: (lat.) 'Hon lämnade alla bekymmer söndagen den 15 juni, i nådens år 1504.'
- Schillers Thekla*: Huvudpersonens dotter i Schillers drama »Wallenstein« (1799).
- Ich habe gelebt und geliebet*: (ty.) 'Jag har levat och älskat'.
- 262 *synnerliga*: 'märkvärdiga'.
- svärdssidan*: 'manliga sidan'.
- 263 *svärnaren*: 'verklighetsfrämmande idealisten'.
- 264 *antiquitas antiquitatum*: (lat.) 'antikviteters antikvitet'.
- avdrag*: 'avtryck', här av den graverade plåten.
- urbilden*: 'originalet'.
- gravstickel*: Ett spetsigt stålverktyg, som används vid gravering.
- konstigaste*: 'konstfullaste'.
- 265 *Pisanerne*: Se *Pisano* i personreg.
- Schlegel*: August Wilhelm von Schlegel, vars berömda Shakespeare-översättning utkom 1797-1810.
- 266 *Geschichte der Deutschen Poesie*: (ty.) 'Den tyska poesins historia'.
- menlöst*: 'oskuldfullt'.
- 267 *föryttra*: 'sälja', 'göra sig av med'.
- fideikommis*: Egendom, som enligt testamente skall stanna inom en släkts eller vissa personers ägo.

- ett *simpelt contrefait*: 'en enkel avbildning'.
- 268 *sinnbild*: (vanligen *sinnebild*) 'symbol'.
- 269 *foliant*: 'bok i folioformat'. I folioformat vikts pappersarket bara en gång och boken får en höjd av mer än 35 cm.
*Louise v. S***: Louise von Seidler.
- 270 *hårdraget*: 'konstlat'.
- dorisk ordning* [...] *korintisk*: I grekisk och av de antika mönstren inspirerad arkitektur skiljer sig den korintiska kolonnordningen från den doriska bl.a. genom den rikare utformningen av kapitälet.
basreliefs-sirater: 'utsmyckningar i lågrelief'.
- uppböjt bildverk*: 'bildverk i relief'.
- 271 *Nürnbergers Eyerlein*: (ty.) 'litet Nürnbergägg'.
- åldermannen*: En ålderman var ordförande eller ledare för ett skrå.
zum goldenen Bären: (ty.) 'Gyllene björnen'.
- 272 *gute Einfälle*: (ty.) 'goda infall'.
- die Herren von Nürnberg*: (ty.) 'herrarna i Nürnberg'.
- 273 *nyitaliensk stil*: 'renässansstil'. Atterbom skriver senare i »Minnen« (s. 411) om den florentinska byggnadskonsten, att den gotiska strängheten är »angenämt modererad av den i 16:de århundradet blommande Ny-Italienska ungdomligheten«.
- Ninus*: I grekisk saga en mäktig kung av Assyrien och grundare av staden Nineve. Han erövrade och äktade Semiramis, maka till en av hans officerare.
pelikan: Man trodde att pelikanen matade sina ungar med blod från sitt eget bröst. Motivet förekommer i medeltida konst och kan symboliskt uttrycka frälsningen genom Kristi blod.
Prudentia Legibus Et Gratia: (lat.) 'Genom visdom, lag och nåd', eller 'Visdom genom lag och nåd'.
- 274 *stuckaturer*: Stuck är en blandning av gips och kalk, som används för dekorationer.
- 275 *slätt*: 'dåligt'.
- fatalt*: 'ödesdigert', här ung. 'avslöjande'.
- nya*: 'nytra'.
- 276 *Maria med Barnet av – Leonardo da Vinci*: Den av Atterbom beundrade tavlan hade troligen en annan upphovsman. Bland målningar, som med säkerhet målats av Leonardo eller bru-

- kar tillskrivas denne, finns ingen som motsvarar beskrivningen av bilden i Nürnberg.
- 278 *die goldene Grasmagd*: (ty.) 'den gyllene slätterflickan', flicka som skär gräs åt boskapen.
Kunstgegenstände: (ty.) 'konstämnen'.
Frühmessen: (ty.) 'ottesånger'.
am Tage aller Seelen: (ty.) 'vid Alla själars dag'.
- 279 *Danae av Tizian*: Danaë lägrades av Zeus, som tagit gestalt av ett guldregn, och blev mor till Perseus.
kolorit, inkarnation: 'färgbehandling, återgivande av hudfärg', vanl. *karnation*.
Dianas bad: Jägaren Aktaion överraskade gudinnan Diana i badet och förvandlades som straff till en hjort, varefter han slets sönder av sina egna hundar.
Paris dom: Enligt grekisk saga dömde Trojaprinssen Paris i en skönhetstävlan mellan Hera, Athena och Afrodite. Hans val av Afrodite gav anledning till trojanska kriget.
die Frauenliebe: (ty.) 'Kvinnornas kärlek'.
exekutionen: 'utförandet'.
- 281 *Emsig wallet [...] und froh.*: (ty.) 'Utan rast vandrar pilgrimen! Och kommer han att finna den helige? Höra och se mannen, som har gjort underverken? Nej, tiden har fört bort honom: du finner bara lämningar, hans huvudskål, några av hans ben som bevarats. Vi är alla pilgrimer, vi som söker Italien: det är bara *kringspridda ben* som vi ärar, i tro och glädje.' (Goethes »Venezianische Epigramme« nr 21).
Jupiter Pluvius: (lat.) 'Jupiter regngivaren'.
Goethes [...] elegier: »Römische Elegien« publicerades 1795, »Venezianische Epigramme« 1796 (delvis 1791).
- 282 *nyromerska stil*: 'barockstil'.
- 283 *Vattenledarn*: 'Akvedukten'.
ecclesiarum [...] caput: (lat.) 'alla stadens och världens kyrkors moder och medelpunkt'.
Coliseum: Colosseum.
hierofanten: Kultens ledare i antika mysterier.
Romulider: 'ättlingar av Romulus'. Romulus var Roms mytiske grundläggare.
Antonini ärestod: Kolonnen på Piazza Colonna restes 180–96

- till ära för Antoninus Pius adoptivson, kejsar Marcus Aurelius.
- 284 *äntligen*: 'till slut'.
alberghi: (it.) 'hotell'.
locande: (it.) 'härbärgen'.
interims-boning: 'tillfällig bostad'.
Gran Vasciello: (it., eg. *Vascello*) 'Stora Skeppet'. Den närbelägna Piazza di Spagna pryds av Berninis *fontana della Barcaccia* 'Båtfontänen'.
bärmade: 'spelade', 'fingerade'.
 285 *strada Felice*: Gatan heter numera i sin första del Via Sistina och fortsätter i Via delle Quattro Fontane.
caffè Greco: (it., eg. *Caffè Greco*) 'Grekiska kaféet'. Det berömda kaféet öppnade 1760 och har bland sina gäster räknat Goethe och Mendelssohn, Stendhal och Taine, Baudelaire och Wagner m. fl.
caffè Tedesco: (it.) 'Tyska kaféet'.
Burschenschaft: (ty.) 'studentförening'.
gebarnschte Sonette: (ty.) 'Sonetter i harnesk?'.
 286 *avskudda sig*: 'befria sig från'.
långsträckta: 'utdragna'.
Niflunga-dikten: »Nibelungenlied«. *gli Tedeschi*: (it.) 'Tyskarna'.
 287 *paullo majora canamus*: Ur Vergilius »Ekloger« IV 1: *Sicelides Musae, paulo maiora canamus!* 'Muser, siciliska tärnor! Nu höjer vi tonen en aning' (övers. Gustav H. Karlsson).
Circus Rusticus eller Florae: (lat.) 'Den Lantliga eller Floras cirkus'. Flora var blomstringens gudinna.
Florealiska spelen: Festen Floralia firades vid månadskiftet april-maj till Floras ära.
Villa Malta: Villa Malta vid Via di Porta Pinciana var i Johan Niclas Byströms ägo 1818 till 1828, då den såldes till Ludvig av Bayern.
 288 *förekommer*: 'förefaller'.
flegma: 'sävlighet'.
tidning: 'underrättelsen'.
gazett-vägen: 'tidningsvägen'.
Allgemeine Zeitung: (ty.) 'Allmänna tidningen'.

- den beställsamma tillsats*: 'det beskäftiga tillägget'.
avisor: 'tidningar'.
- 289 *plastiska smak*: 'smak i modelleringskonsten'.
lycklig: 'utmärkt'.
- 291 *bårda Sinai-tavlor*: ung. 'stränga mönster'. På berget Sinai mottog Moses de tio budorden inristade på två stentavlor.
basrelief: 'lågrelief'.
abyssus: 'avgrund'.
- 292 *scen [...] Akilles*: I Iliaden lämnar Akilles striderna, då överbefälhavaren Agamemnon tar ifrån honom slavinnan Briseis.
Patrokles: (eg. *Patroklos*) Akilles vän och vapenbroder, som döddes av Hektor.
- 293 *Hermerna*: Hermer var i antikens Grekland skyddssymboler helgade åt guden Hermes. De hade formen av fyrkantiga pelare krönte av ett skulpterat huvud och sattes ut vid vägskäl m. m.
Daidali träbilder: Den mytiske bildhuggaren Daidalos ansågs i antikens Grekland ha skapat vissa bevarade träfigurer av hög ålder.
termer: 'badhus'.
- 294 *retas*: 'lockas'.
Jason: Sagohjälten Jason seglade med skeppet Argo till Svarta havet och erövrade det gyllene skinnet av en gumse.
Heros: 'Hjälte', 'Halvgud'.
vallmokrans: Hypnos, i grekisk mytologi sömnens gud, har i konsten framställts som en pojke med vallmokapslar i handen.
L' Amor [...] stelle: (it.) 'den Kärlek som rör sol och andra stjärnor' (slutorden i Dantes »Divina commedia«, övers. Ingvar Björkeson).
- 295 *bello Aprile*: (it.) 'vackra april'.
skäraste: 'renaste', 'klaraste'.
Auroras: Aurora är morgonrodnadens gudinna i romersk mytologi.
Pastor Fido: Giovanni Battista Guarinis herdedrama »Il pastor fido« (»Den trogna heerden«).
- 296 *Aminta*: Herdedrama av Tasso som skrevs för en hovfest och publicerades 1581.
- 297 *Alme Sol [...] majus!*: (lat.) 'Hulda Sol, stoltare stad än Roma

- skåde du aldrig!'. Citatet, som förkortats av Atterbom, är hämtat ur Horatius »Carmen Saeculare« (»Sekularsång«).
- fresko-målningar*: 'alfresco-målningar'.
- coups de theatre*: (fra.) 'överraskande teatrala effekter'.
- gaeliska*: 'keltiska'.
- 298 *Guidiska eterfärgor och Mengs'iska idealer*: Syftar på Guido Reni och Anton Raphael Mengs.
- Kunst [...] Mayn-Gegenden*: (ty.) 'Konst och antikviteter i Rhen- och Main-distriktet'.
- 299 *babylonisk förbistring*: 'språkförvirring', anspelning på den bibliska berättelsen om Babels torn. Gud hindrade människorna från att bygga Babels torn upp i himlen genom att förvirra deras språk, så att de inte kunde förstå varandra.
- ex hypothesi*: (lat.) 'hypotetiskt', 'som en förutsättning'.
- 300 *Aldobrandinska bröllopet*: Romersk fresk med en bröllopsscen som motiv. Den hittades 1605 och var i familjen Aldobrandinis ägo innan den kom till Vatikanen.
- 301 *timliga*: 'jordiska och förgängliga'.
- affektation*: 'låtsande'.
- 302 *Orfikernes förbund*: Orfikerna var anhängare till den mystisk-religiösa sekten orfism, som kan spåras till 500-talet f.Kr. De invigda levde asketiskt och förväntade sig ett lyckligt liv efter döden.
- eleusinska mysterierna*: I det antika Greklands religiösa mysterier ingick invigningar i hemliga riter. Mest kända var mysterierna i Eleusis utanför Athen.
- Nyplatonikernes teosofiska poesi*: Den filosofiska strömningen nyplatonism, vars huvudrepresentant var den grekiske filosofen Plotinos (ca 205–270), har påverkat både kristen teologi och arabiskt tänkande. Dess idéer aktualiserades under renässansen bl.a. av florentinaren Marsilio Ficino. Teosofi är ett samlande namn på läror som på filosofisk väg söker kunskap om Guds väsen.
- 303 *särskildhet*: 'särart', 'individualitet'.
- clair-obscur*: (fra.) 'ljusdunkel', 'klärobskyr'.
- 304 *carnation*: (fra.) 'hudfärg', 'karnation'.
- certa idea*: (lat.) 'förvissning'.
- 306 *formbävder*: 'tidiga historia'.

- Tabor*: Se komm. till s. 206.
analog: 'motsvarande'.
- 307 *proselytmakeri*: ung. 'frälsande'.
kartonger: Målningsförlagor på papper.
Villa Massimi: (eg. *Villa Massimo*) Nu sätet för Accademia Germanica.
ggyptotek: 'skulptursamling' (av grek. *glyptos* 'skulpterad' och *thēkē* 'förvaringsutrymme').
malmstreck: 'malmådror'.
- 308 *Äschyli*: Genitiv av Äschylus, se *Aischylos* i personreg.
paulinsk [...] johanneisk natur: Cornelius har drag av aposteln Paulus, Overbeck av Johannes.
- 309 *urbilder*: Atterbom associerar här med *urbilder* till de platoniska idéerna, tingens och begreppens förebilder i en evig värld bortom det jordiska.
medvetlös: 'omedveten'.
Maria [...] delen: I Lukas 10:42 säger Herren till Marta: »Maria har utvalt den goda delen, och den skall icke tagas ifrån henne.«
Marchese: (it.) 'Markis'.
Sofronia och Olindo: Dessa lider martyrdöden på bålet tillsammans i Tassos »Gerusalemmen liberata«. I G. J. Adlerbeths »Poëtiska arbeten« (1803) ingick översättningen »Olindo och Sofronia. Saga. Efter Tasso«.
con amore: (it.) 'med kärlek'.
stanzen: 'strofen'. Stans är ett femtaktigt jambiskt versmått.
Et [...] spiri: Ur Tassos »Gerusalemmen liberata«, 2:a sången. I övers. av Carl A. Kullberg (1860):
- 'Och, o hur saligt bleve döden ljuten,
 Hur ljuvt mitt kval, min lott hur blid och söt,
 Om nu jag fick, intill ditt hjärta slutet,
 Min själ utandas, hulda, i ditt sköt'.
- bugnande*: 'tillfredsställande'.
- 310 *stuckit*: 'graverat'.
Prins Zerbino: Ludwig Tiecks egenartade sagodrama »Prinz Zerbino« publicerades 1799.

- filistéeri*: 'källborgerlighet'.
- 311 *Teufels-Müller*: (ty.) 'Djävuls-Müller'.
Es wird [...] Muthe.: (ty.) ung. 'Jag blir riktigt spökrädd.'
inbillningskraften: 'den skapande fantasin'.
tavla: 'skildring'.
- 312 *omklädnad*: 'yttre dräkt', här 'ritualer'.
Världsanden: Atterbom anspelar ironiskt på ytliga tolkningar av Hegels filosofi, där Världsanden är historiens drivande kraft.
Larer: 'Husgudar', i romersk religion gudomligheter som skyddade hem och härd.
Penater: Som husgudar var den romerska religionens penater särskilt knutna till husfadern.
- 313 *Itinerario di Roma*: (it.) 'Vägvisare över Rom'. Se *Vasi* i personreg.
vindböjliga: 'opålitliga'.
spenser: 'kadettjackor'.
Goddams-lynnnet: ung. 'Tusandjävlar-humöret'.
Albions döttrar: 'Britanniens kvinnor'. *Albion* är ett gammalt namn på Brittiska öarna utom Irland.
- 314 *Cynthior, Corinnor och Cornelior*: Cynthia förekommer i Propertius kärlekslyrik och Corinna hos Ovidius. Cornelia (100-t. f.Kr.) var den dygdiga modern till folktribunerna Tiberius och Gaius Gracchus.
nog långt: 'väl långt'.
utrymme: 'tillfälle'.
- 315 *retelser*: 'stimulans'.
digestion: 'matsmältning'.
lykta sig: 'sluta'.
Nausikaa: När Odysseus i Odysseéns 6:e sång lider skeppsbrott på fajakernas ö, möter han den unga prinsessan Nausikaa, som för honom till sina föräldrar.
- 316 *Kapucin*: 'Kapuciner munk'. Kapucinorden är en gren av franciskanorden.
eumenidiska: ung. 'skrämmande'. I Aischylos drama »Eumeniderna« förföljs modermördaren Orestes av förfärliga hämndgudinnor.
piazza Montanara: En öppen plats vid Teatro di Marcello.
bruden från Korinthus: Goethes ballad »Die Braut von Korinth«

- (1798) är en makaber berättelse om en ung man och hans kärlek till en kvinna, som visar sig ha dött redan före deras möte.
Wenn der Funke [...] Göttern zu.: (ty.) 'När gnistan sprakar, när askan glöder, ila vi de gamla gudarna tillmötes.'
la Madre d'Amore: (it.) 'Kärlekens Moder'.
- 317 *osteria*: (it.) 'krog'.
felicissima notte: (it.) ordagrant 'mycket lycklig natt'.
Lejonet av Juda stam: I Uppenbarelseboken 5:5 omtalas Kristus som »lejonet av Juda stam«.
Coliseen: Colosseum.
vignerola: (it., eg. *vignarola*) 'vingårdsflicka'.
Ecce. [...] Juda.: (lat.) 'Se Guds Kors. Fly, fiender! Lejonet av Juda stam segrar.'
- 318 *Id quidem [...] ponimus.*: (lat.) 'Det finns inga gränser i den här staden; var vi än går, beträder vi historisk mark av något slag.' (Cicero, »De finibus bonorum et malorum«, bok 5).
- 319 *Niobe*: Maka till kung Amfion i Tebe. I stolthet över sina många barn hånade hon Leto, som bara hade två: Artemis och Apollon. Dessa hämnades genom att döda alla Niobes barn. Sorgen förvandlade henne till en stenstod.
- 322 »*Lass den Anfang [...] Geist*«: Se komm. till s. 2.
- 323 *de carrariska blockarna*: 'marmorblocken från Carrara'. Vid Carrara i Toscana har marmor brutits ända sedan kejsar Augustus tid.
bjuder: 'befaller'.
Kärlekens Mor: Venus.
Ljungarns gemål: 'Den Dundrandes maka', dvs. Jupiters maka Juno.
Diar [...] Gudarnas mod: Herkules var son till Zeus (lat. Jupiter) och den jordiska drottningen Alkmene. Den svartsjuka Hera (lat. Juno) arbetade på barnets undergång, men på Zeus order fick han dricka gudamjölk av hennes bröst då hon sov.
- 324 *tantaliska*: 'bedrägligt lockande'. Den grekiska mytens Tantalos hade förbrutit sig mot gudarna och måste i dödsriket pinas av hunger och törst, medan han stod i vatten upp till hakan och hade läckra men onåbara frukter hängande över sitt huvud.
Semeles lott: Den grekiska kungadottern Semele älskades enligt myten av Zeus. Hon förbrändes av en blix, då hon ville se honom i hans gudomliga gestalt.

- 325 *Und indem [...] empfinden.*: (ty.) 'Och medan *Naturen* utvecklade sin skönhets uppenbara hemlighet, måste vi känna en obehaglig längtan efter *Konsten*, såsom den mest värdiga uttyderskan.'
- Meisters Wanderjahre*: Goethes bildningsroman »Wilhelm Meisters Wanderjahre« ('Wilhelm Meisters vandringår') är en fortsättning på »Wilhelm Meisters Lehrjahre«. Den publicerades i sin slutgiltiga form 1829.
- 326 *mellanskov*: 'paus'.
- Elisabetta [...] Conjugal*: (it.) 'Elisabeth, Drottning av Sverige, eller den Äktenskapliga Kärlekens Hjälmotod'.
- un dramma [...] penna*: (it.) 'ett mycket vackert drama, av en berömd författare'.
- travestead*: 'förklädd'.
- 327 *Masker*: 'Maskspel'.
- ultramontan*: 'ultramontan', dvs. en med hemvist norr om Alperna.
- Dramaturgernes*: 'Dramatikernas'.
- en av de läsvärdaste själv-bekännelser*: Alfieris självbiografi »Vita« (1804; 'Liv').
- Fiabe Teatrali*: (it.) 'Sagor för Scenen'.
- 328 *betäckande*: 'skylande'.
- 329 *anmälan*: 'recension'.
- inemet*: 'i det närmaste'.
- scuola (eller setta) romantica*: (it.) 'romantisk skola (eller sekt)'.
- sancta simplicitas*: (lat.) 'heliga enfald'.
- 330 *helst*: 'i synnerhet'.
- 331 *auktorlige medborgare*: ung. 'medborgare i deras litterära värld'. Thiersch medverkade i grekiska tidskrifter.
- 332 *Ach! Scheiden und Meiden thut weh!*: (ty.) 'Ack, det gör ont att skiljas och komma från varandra!'
- 333 *Betrachtungen über die Heilige Schrift*: (ty.) 'Betraktelser över Den heliga Skrift'.
- Sie haben [...] gestohlen.*: (ty.) 'Ni har sett djupt i min personlighet, liksom i mitt vetenskapliga arbete; Ni kan döma om det under det kanske hårda och skrovliga skalet finns något behagligt och något som ger resonans; jag är just inte lätt att komma nära, det bekänner jag öppet bara för Er, Ni har stulit hjärtat ur bröstet på mig.'

- 334 *corpus delicti*: 'brottsbevis'. Lat. *corpus delicti* 'brottets kropp' betecknar som juridisk term det synliga beviset på ett brott, t. ex. ett lik.
D. Martin Luthers [...] Mariä: (ty.) 'Doktor Martin Luthers utläggning av Magnificat eller Marias lovsång'.
preservativ: 'förebyggande medel'.
- 335 *Sur l'Eucharistie*: (fra.) 'Om Nattvarden'.
Medusas uppsyn: Medusa var i grekisk mytologi ett monster med förstenande blick.
konstituera sig: 'göra sig'.
- 336 *Drottning Kristinas vittberyktade dårskap*: Drottning Kristina övergick officiellt till katolicismen i Innsbruck 1655.
profession: 'yrke'.
in effigie: (lat.) 'som bild'. En frånvarande brottsling kunde hängas *in effigie*, dvs. man hängde en bild av honom.
- 337 *tarvliga*: 'enkla'.
der Sandwirth: (ty.) 'värden i Sande'.
- 339 *vår Amalias*: Amalia von Helvig räknade också Geijer bland sina nära vänner.
Taschenbuch der Sagen und Legenden: (ty.) 'Liten bok med sagor och legender'.
de fyra huvuddygdena: Som de fyra naturliga dygdena eller kardinaldygdena har man sedan antiken räknat Vishet, Mod, Måttfullhet och Rättrådighet.
- 340 *skyldskap*: 'släktskap'.
Lasst [...] gewäbrt.: (ty.) 'Låt skrivaren löpa! Sådana nidvisor kommer och går som en aprilskur, och varar inte så länge som den gamla sången »Kristus är uppstånden«; som judarna klagat över för att den funnits till i femtonhundra år.'
- 342 *Dulce [...] mori*: (lat.) 'Att dö för fosterland, det är ljuvt och skönt' (Horatius »Carmina« 3, 2, 13, övers. Ebbe Linde).
änskönt: 'fastän'.
beseгла: 'visa riktigheten av'.
kanoniserad: 'helgonförklarad'.
upptäckte: 'avslöjade'.
- 343 *överljudd*: 'mycket ljudlig'.
344 *klemmiga*: (vanl. *klemiga*) 'vekliga', 'förvekligade'.
portiker: 'pelargångar'.

- table d'hôte*: (fra.) 'värdens bord', restaurangmåltid till fast pris, här ung. 'måltiden'.
- 345 *Wann ich in der Früh' aufstehe*: (ty.) 'När jag stiger upp i morgonstunden'.
- cbarta över*: 'beskrivning av'.
- Senatus Academicus*: (lat.) 'Universitetsstyrelsen'.
- more [...] edere*: (lat.) 'utbrista i okontrollerade vrål på tyrolarnas vis'.
- 346 *Minerva-söner*: Unga akademiker. Den romerska Minerva var liksom sin grekiska motsvarighet Athena bl.a. vishetens och konstens gudinna.
- 349 *amazonisk*: Amasonerna omtalas i antika grekiska sagor som ett folk av starka och krigiska kvinnor.
- nervus probandi*: (lat.) 'beviskraften'.
- i attiska ordasätt*: 'med förfinade ord'. Med *attiskt salt* menas kvickhet och elegans i uttrycks sättet.
- Thalestris*: Amasonernas drottning, som enligt sagan sökte upp Alexander den store tillsammans med 300 kvinnor i hopp om att bli upphov till ett helt släkte av Alexandrer.
- sangviniskt-koleriskt*: I den redan från antiken kända läran om de fyra temperamenten beskrivs sangvinikern som gladlynt bekymmerslös och kolerikern som hetsig.
- sex kvarter*: 1 kvarter var 1/4 aln, dvs. ungefär 15 cm.
- 350 *Was befehlen Sie, mein Schatz?*: (ty.) 'Skatten min, vad önskar Ni?'
- »*denken Sie [...] selbst!*«: (ty.) »tänk«, sade han, »hos herr Aloys Niederkircher själv!«
- Das glaub' ich [...] behaupten.*: (ty.) 'Det kan jag väl tro! Därför är också engelsmännen ett helt annat slags människor än fransoserna, och de kommer alltid att ha det anseendet.'
- indräktigt*: 'inbringande'.
- 351 *stora klippare*: ung. 'smarta figurer'.
- insurrectionen*: 'upproret'.
- briganter*: 'rövare'.
- 352 *sub Jove frigido*: (lat.) 'under den frostige Jupiter', dvs. 'under bar himmel' (Horatius »Carmina« 1, 1, 25).
- särskilt*: 'en i taget'.
- Sigurdar*: I den poetiska Eddan vinner hjälten Sigurd valkyrjan Brynhilds kärlek.

- chimäriska*: 'drömda', 'utopiska'.
- 354 *Gudrunor*: Gudrun är i Eddans hjältekväden Sigurds maka.
voyageurer: 'resenärer'.
- 355 *i tavlans framgrund*: eg. 'i tavlans förgrund'. Atterbom avser emellertid bakgrunden.
Kennst du das Land? wo die Citronen blübn: (ty.) 'Känner du landet? där citronerna blommar'. Flickan Mignons sång i Goethes »Wilhelm Meisters Lehrjahre« har ofta citerats i skildringar av Italien.
- 356 *det behandlas där med en viss högtidlig överlåtenhet*: 'det är där något som man högtidligt ägnar sig åt'.
chasseur: 'jägare'.
Togan: Den romerska togan, en mantel av ylle, var de romerska männens vanliga ytterplagg.
schubbskinns-päls: Sjubb är skinnet av tvättbjörnar.
avis au lecteur: (fra.) 'förord'.
- 357 *ligna [...] reponens*: (lat.) 'läggande rikligt med ved på elden' (Horatius »Carmina« 1, 9).
fatta: 'beskaffade'.
slantiga: 'trasigt klädda'.
- 358 *så konstruerade a priori*: ung. 'så redan från början missuppfattade'. Apriorisk kunskap är inte grundad på erfarenheten – dit hör t. ex. medfödda idéer.
cameriere: (it.) 'kypare', här 'hovmästare'.
garzonerne: 'uppassarna', 'kyparna'.
beneventera: 'hälsa', 'välkomna'.
göra les bonneurs: (fra.) 'sköta värdskapet'.
servo: Äldre it. ord för *domestico* 'tjänare'.
Tridentiska Koncilium: 'Tridentinska mötet'. I Trento (lat. *Tridentum*) hölls 1545–63 ett kyrkomöte, där frågor gällande motsättningar mellan romersk-katolska kyrkan och protestantismen diskuterades.
föreställd: 'avbildad'.
- 359 *Roveredo*: Rovereto.
avmätta: 'uppmätta'.
il Corso nuovo: (it.) ung. 'nya Storgatan'.
kredit: här 'förtroendekapital'.
- 360 *halvtäckare*: 'halvtäckt vagn'.

- provinsiallantdagarne*: 'provinsernas folkrepresentationer'.
juga: (lat.) 'ok'.
- 361 *Lago de' Loppi*: (it.) 'Lönnarnas sjö'.
alla Riva: (it.) 'vid Stranden'.
- 362 *utomordentligt*: här 'ovanligt'.
Kyrkostaten: I Kyrkostaten, där påven härskade med världslig makt, ingick förutom Rom och Latium stora delar av Mellanitalien.
- 363 *inkognito*: 'under antaget namn', här 'omärkligt'.
sympunkterna: 'utsiktspunkterna'.
dägligaste: 'dejlige', 'ljuvaste'.
Sarmione: Sirmione.
Catulli grotta: Catullus ägde en gård i Sirmio. *Grotte di Catullo* är lämningar av en stor romersk villa från 1:a århundradet f. Kr. – att den ägts av Catullus släkt är inte bevisat.
osminkade: 'uppriktige', den som inte drar sig för att säga sanningen.
fyrk: 'slant', eg. ett medeltida mynt värt en fjärdedels skilling.
- 365 *lönnlig*: 'hemlig'.
korsar: 'sjöröware', särskilt i Medelhavet.
carpioner: Ett slags laxfiskar.
industrien: 'aktiviteten'.
- 367 *Öst-Göt*: 'Östgot' eller 'Östgöte'.
duvna: 'matta'.
alle due Torri: (it.) 'vid de två Tornen'.
- 368 *il bel paese, dove 'l Si suona*: (it.) 'det sköna landet, som säger »Si«'. Citatet ur Dantes »Divina Commedia«, Inferno XXXIII, definierar italienskan som det språk där man jakande säger *sì* till skillnad från t. ex. provensalskans *oc*.
romantiska: 'medeltida'.
- 369 *sanktuarium*: 'relikskrin'.
Fuimus Troes!: (lat.) 'Vi var Trojaner!' (Vergilius Eneiden II 325). Här ung. 'Allt är förbi!'.
- 370 *servo di piazza*: (it.) 'hyrlakej'.
luvaktig: 'lymmelaktig'.
- 372 *brädd*: 'kant'.
Arlecchino: (it.) 'Harlekin'.
- 373 *Collina di S. Pietro*: (it.) 'S: t Peters kulle'.

- Antikvarier*: 'Antikforskare'.
- Castelvecchio*: (it.) 'Gamla borgen'.
- 374 *verde antico*: (it., eg. 'gammalt grönt') Ett slags marmor.
o. m. d.: Troligen förkortning för 'och mera dylikt'.
- 375 *Nobili-familjs*: 'Adelsfamiljs'.
- 376 *Mentor*: 'guide', 'handledare', efter Odysseus vän och rådgivare.
Porta dei Borsari: (it.) 'Börshandlarnas port', som uppfördes i
1:a årh. e.Kr. och restaurerades av kejsar Gallienus år 265.
- 377 *allongeperuk*: Allongeperuken med långa korkskruvslockar var
på modet i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet.
uppräningen: 'varpen', här 'sammandraget'.
diktion: 'deklamation'.
- 378 *luven*: 'lymmeln'.
en så rar ackvission: 'ett så fint förvärv'.
- 379 *con grandezza*: (it.) 'med värdighet'.
tirad: 'harang', 'svada'.
dacapos: (it.) 'rop på: från början', 'dacapo-rop'.
ancora una volta!: (it.) 'en gång till!'.
lorgnerar: 'lornjetterar', 'betraktar med lornjett', dvs. glasögon
med ett skaft.
- 380 *anfakta sig*: 'plågar sig'.
Intermezzo's: 'Mellanaktsspel'.
- 381 *satirisera*: 'vara spydig mot'.
pulverbäxor: 'kåringar'.
gratier: 'skönhetsgudinnor'.
idealiter: (lat.) 'i den idealiserande fantasin'.
donne och donzelle: (it.) 'kvinnor och unga kvinnor'.
- 382 *pazzie stravagantissime*: (it.) 'mycket besynnerliga galenskaper'.
viso da parlar all' anima: (it.) 'ansikte som talar till själen'.
det världsbekanta »Est, est, est,«: Den tyske prelaten Jakob Fugger skall enligt anekdoten ha avlidit i Montefiascone. Han hade på sin resa skickat en tjänare i förväg med order att skriva ordet »Est!« (lat., 'Det finns!') på dörrarna till värdshus, där vinet var rekommendabelt. I Montefiascone blev tjänaren så förtjust över vinets förträfflighet, att han skrev »Est! Est! Est!«. Fugger blev övertygad och drack sig till döds.
det berömda porträttet av Frans den Förste: Leonardo da Vinci har veterligen inte målat något porträtt av Frans I.

- 383 *cbevalerie*: (fra.) 'ridderskap'.
individualitet: 'personlighet'.
full evidens: 'all klarhet'.
- 384 *metamorfosen*: 'förvandlingen'.
ofyllig: 'icke utfyllbart'.
saltus: (lat.) 'språng'.
hiatus: (lat.) 'svalg', 'klyfta'.
deducera: 'härleda'.
lakun: 'tomrum'.
- 385 *evolution*: 'utveckling'.
gena: här ung. 'förenklande'.
- 386 *ascension*: 'uppstigning'.
descension: 'nedstigning'.
S. Zenos Basilika: San Zeno Maggiores nedre delar uppfördes 1120–38; kyrkan fullbordades c. 1225.
Basilika: En rektangelformad byggnad med längsgående skepp.
- 387 *coppa*: (it.) 'kärl', 'skål'.
gripar: Sagodjuret grip avbildas med örnens framkropp och lejonets bakkropp.
- 388 *Minerva-tempel*: Den romerska gudinnan Minerva motsvarar grekernas Athena.
paladiner: Karl den stores krigare och hovmän kallades paladiner. Till dem hörde Rolandssångens hjältar Roland och Olivier.
knävelborrar: 'yviga mustascher'.
Durindarda: Rolands svärd kallades Durendal.
- 389 *una grandissima sciocchezza*: (it.) 'en jättestor dumhet'.
- 390 *kaméer*: Smycken med i ädla stenar utskurna figurer.
- 391 *Georgica*: Lärodikt av Vergilius som skildrar det lyckliga bondelivet.
campagna ridente: (it.) 'leende landsbygd'.
- 392 *repositorium*: Plats för förvarande av heliga föremål. Från början användes ordet om det kärl där nattvardsbrödet bevarades.
Palazzo del Tè: Lustslott som uppfördes 1525–34 av Giulio Romano åt hertig Federico Gonzaga i Mantua.
Kennst du [...] das Gemach: (ty.) 'Känner du huset? På pelare vilar dess tak, salen glänsar, gemaket skimrar' (ur Mignons sång i Goethes »Wilhelm Meisters Lehrjahre«).

- Giganterne och Zeus*: Grekisk myt berättar om hur giganterna, Gaias (Jordens) jättelika söner, anföll Olympen genom att stapla bergen Pelion och Ossa på varandra. De besegrades i den strid som följde, gigantomakin.
- Pietolo*: Pietole.
- 393 *3 italienska mil (ungefär en halv svensk)*: En äldre svensk mil motsvarar knappt 10 700 m.
- legitima*: Enligt den av Wienkongressen formulerade legitimitetsprincipen skulle de gamla furstehusen återupprättas efter Napoleonkrigen.
- La Brenta*: Floden Brenta rinner över Poslätten och mynnar i Adriatiska havet.
- all'improvviso*: (it.) 'efter stundens ingivelse'.
- 394 *la Secchia rapita*: (it.) 'den bortrövade Spannen'.
- Sono Romano*: (it.) 'Jag är Romare'. Utropet fick en särskild glans genom anknytningen till det likbetydande latinska *Romanus sum*, ett uttryck för de gamla romarnas nationalstolthet.
- Signor! [...] Dio!*: (it.) 'Herrn! goda Herrar! en liten slant! för Guds kärleks skull!'
- 395 *gli Forestieri*: (it.) 'Främlingarna', 'Utlänningarna'.
- penetranta*: 'skarpsinniga'.
- parlar Italiano*: (it.) 'kunskap i Italienska'.
- 396 *mest*: 'oftast'.
- Salvator Mundi*: (lat.) 'Världens Frälsare'.
- 397 *il dolcissimo*: (it.) 'det mycket ljuva'.
- 398 *pronunciation*: 'uttal'.
- diskurs*: 'samtal'.
- Accouchements-vetenskapen*: 'Förlossningsvetenskapen'.
- 399 *quasi-Docens*: 'nästan-Docent'.
- vax-appareil*: 'vax-anordning'.
- komparativt-anatomisk*: 'jämförande anatomisk'.
- 400 *Virginus, som mördar sin dotter*: Enligt en berättelse från Roms sagotid ville patriciern Appius göra den unga Verginia till sin älskarinna. För att rädda henne från vanära stötte fadern Verginius en kniv i hennes bröst.
- Ecco [...] Prigionieri!*: (it.) 'Här är de stackars Fångarna! en liten allmosa för de stackars Fångarna!'
- principaler*: 'herrar'.

- 401 *Legaten*: 'Sändebudet'.
rara: 'sällsynta'.
filos. medic.: 'filosofiskt-medicinskt'.
- 402 *Minerva Medica's Tempel*: Nära nuvarande Centralstationen i Rom ligger ruinerna av Tempio di Minerva Medica från 300-talet e. Kr. Byggnaden kan ha varit ett nymfeum, helgat åt nymferna, eller en trädgårdspaviljong.
- 403 *die höchste [...] Mütterlichkeit*: (ty.) 'den ungdomliga moderlighetens högsta behag'.
das göttliche Herz der Welt: (ty.) 'världens gudomliga hjärta'.
ekvivalent: 'likvärdig'.
- 404 *[emot] dagen*: 'dagern'.
apoteles: 'förhärligande'.
rummet [är trångt]: 'utrymmet'.
Europa: Tidskrift utgiven 1803–05 av Friedrich von Schlegel.
- 405 *guld-bebrämade*: 'guldkantade'.
o Dio!: (it.) 'åh Gud!'.
gaz: 'gas', tunt glest tyg.
- 406 *reflexiv*: 'reflekterande'.
Genius: 'Skyddsande'.
Warum doch [...] uns herab!: (ty.) 'Varför skallar sångerna mot himlen? Gärna ville de draga ned stjärnorna, som blinkar och skrider däruppe; gärna drog de med sig Lunas [Mångudinans] ljuva omfamning och *de saliga gudarnas varma, sälla dagar* ner till oss!'. Dikten, som tonsatts av J. F. Reichardt, ingår i »Was wir bringen« ('Det vi kommer med'), ett förspel som Goethe skrev till öppnandet av teatern i Lauchstädt 26 juni 1802.
- 407 *elevation*: 'upphöjdhet', 'kroppslighet'.
nebulister: ung. 'töckenmålare'.
- 408 *industri*: 'verksamhet'.
pardonerar: 'benådar'.
Conigliajo: Covigliaio.
Rinaldo Rinaldini: Christian August Vulpius »Rinaldo Rinaldini« (1798) var den mest kända av dåtidens populära rövarromaner, som ofta hade sin handling förlagd till Italien.
- 409 *omgycklande*: 'som en gycklare kringfarande'.
410 *quoad stylum*: (lat.) 'vad beträffar stilen', 'stilistiskt'.

- Campus Sceleratus*: (lat.) 'Syndfältet', som låg i trakten av nuvarande Piazza Fiume.
- sardanapalisk*: 'överdådig', med syftning på den assyriske kungen Sardanapalos eller Assurbanipal (600-t. f. Kr.).
- Villa Patrizi*: Villan låg strax utanför Porta Pia och var känd för sitt vackra läge.
- Aequernas, Albanesernes och Sabinernes*: Aequerna etc. var fornitaliska folk, som föll offer för romarnas utvidgningspolitik.
- Soracte*: Berget Soracte norr om Rom besjungs av Horatius i »Carmina« 1, 9: *Vides, ut alta stet nive candidum/Soracte [...]* 'Hur snöbetäckt upptindrar Soractes topp?' (övers. G.J. Adlerbeth).
- 411 *flos fuit ille caducus*: (lat., eg. *flos erat ille caducus*) 'denna frukt var förgänglig' (Ovidius »Tristia« 5, 8, 19).
- flavus*: (lat.) 'gul'.
- Ny-Italienska ungdomligheten*: ung. 'Renessansen'.
- 412 *I Bacchanali di Roma*: (it.) 'Backusfesterna i Rom'. Pietro Generalis opera, som byggde på en tragedi av Giovanni Marchese Pindemonte, hette i sin första version »I baccanti di Roma« (1816; 'Backanterna i Rom').
- 413 *roulade*: (fra., eg. 'rullning') Ett slags ornament i koloratursång.
- brava! [...] ancora!*: (it.) 'bra! mästerligt! från början! vackert! en gång till!'.
- ävlas*: 'tävlar'.
- gouter*: 'njuta av'.
- quatuor*: (fra.) 'kvartett'.
- Damoner och Tirsar*: Damon och Thyrsis är liksom Chloë och Amaryllis vanliga namn i herdediktning.
- 414 *Eklogernas*: Efter Vergilius »Eclogae« (omkr. år 40 f. Kr.) har *eklog* blivit en beteckning för herdediktning efter antika mönster.
- Ausonernes*: Ausonerna var ett folk i Kampanien, som besegrades av romarna på 300-talet f. Kr.
- sinnebildligt*: 'symboliskt'.
- oljoträd*: 'olivträd'.
- 415 *re ipsa*: (lat.) 'i verkligheten'.
- plafonderna*: 'innertaken'.
- la Libreria*: (it.) 'Biblioteket'. Rafaels insats vid skapandet av freskerna är omdiskuterad.

obäkliga: 'otympliga'.

Āneā Sylvii: Genitiv av *Āneas Sylvius*, se *Eneas Sylvius* i personreg.

416 *på stat*: 'för att det skall se ståtligt ut'.

417 *med sin Narcissus-mine*: ung. 'medveten om sin skönhet'. Myntens Narkissos förälskade sig i sin spegelbild.

Si va bene [...] Signori?: (it.) 'Går det bra så här, mina Herrar?'

Sicuro: (it.) 'Visst'.

Rinaldo: Hjälten Rinaldo och den saracenska flickan Armida figurerar i Tassos »Det befriade Jerusalem«. G.J. Adlerbeths översättning »Rinaldo och Armida« trycktes i hans »Skaldskriffter«, bd 2 (1798).

Porsennas: Den etruskiske kungen Porsenna erövrade Rom 507 f. Kr.

418 *Karavan-Seraj*: Vårdshus avsett som övernattningsställe för karavaner. Sådana uppfördes i Mellanöstern särskilt under medeltiden.

detachement: (fra.) 'trupp'.

419 *ruskiga*: 'ruggiga'.

Acquapendente: (it.) ordagrant 'Hängande vattnet', 'Sluttande vattnet'.

oxhuvuden: ung. 'tunnor'. Rymdmåttet oxhuvud motsvarade vanligen 236 liter, men storleken kunde variera.

Backus måste ge vika för Morfeus: Vinets gud måste ge vika för sömnens.

Hostien: 'Hostian', 'Nattvardsbrödet'.

420 *magni nominis umbra*: (lat.) 'skuggan av ett stort namn'. Diktaren Lucanus använder i »Pharsalia« uttrycket om Pompejus, som fått träda tillbaka för Caesar.

Denne By er hæslig, mørk og skiden.: (da.) 'Den här staden är ful, mörk och smutsig.'

det sǣmre folket: Uttrycket *sǣmre folk* användes tidigare, ofta utan medveten värdering, för att beteckna 'underklassen', 'samhällets sämst lottade'.

Satyren och Fauner: De grekiska myternas satyrer hörde till Dionysos följe och avbildades som män med bockhorn och bockben; faunerna var deras romerska motsvarigheter.

Campagna di Roma: (it.) 'Den romerska slätten'.

- Catonernes*: Se *Cato* i personreg.
- 421 *bestrider*: 'sköter'.
Marca d'Ancona: Ancona är huvudstaden i regionen *Le Marche* 'Markerna'.
Gratiernas: De tre gratierna eller gracerna var i romersk religion skönhetsens, behagets och harmonins gudinnor.
flor: 'töcken'.
- 422 *chaussée*: (fra.) 'stensatt väg'.
Veji: Veio.
Samniternes: De fornitaliska samniterna kom i konflikt med romarna då de trängde fram i Kampanien och besegrades slutgiltigt i början på 200-talet f. Kr.
tuffstens-väggarne: Tuff är en vulkanisk bergart.
- 423 *Campus Martius*: (lat.) 'Marsfältet'.
Janiculus: Janiculum.
Ecco Roma!: (it.) 'Se där Rom!'.
Gianicolo: (it.) Janiculum.
- 424 *Id quidem [...] ponimus.*: Se komm. till s. 318.
Collis Hortulorum: (lat.) 'Trädgårdarnas kulle'.
Fågel Blå: Atterboms »Fågel Blå. Fragment af en dramatiserad Folksaga« trycktes i Poetisk kalender för år 1814.
jordfall: 'jordskred'.
muro torto: (it.) 'skeva mur'.
- 425 *Palazzo degli Scandinavi*: (it.) 'Skandinavernas palats'.
Tantae molis erit!: Se komm. till s. 31. Här dock: 'Så svår uppgift blir det!'.
ad interim: (lat.) 'tills vidare'.
- 426 *min Stjernhielmska ring*: Vid avfärden från Uppsala fick Atterbom av sina nationskamrater en ring med Georg Stjernhielms porträtt ingraverat i en ädelsten.
chevalier d'industrie: (fra.) 'skojare'.
Avviso: (it.) 'Anmälan'.
- 427 *moles [...] arduis!*: (lat.) 'en väldig massa invid de höga molnen!' (fritt citerat ur Horatius »Carmina« 3, 29, 10).
pistacier: 'pistaschmandelträd'.
Deus [...] fecit: (lat.) 'en gud har mig [eg. 'oss'] skänkt det härliga lugnet' (ur Vergilius »Ekloger« I 6, övers. J. Paulson).
- 428 *låghet*: 'nedrighet'.

- Poecile*: Portiken *Stoa poikilē* 'Den målade pelargången' låg vid Agora (Torget) i Athen.
- 429 *Orlando*: Ludovico Ariostos epos »Orlando furioso« (»Den rasande Roland«) utkom i sin första version 1516.
Villa Pamfili: Villa Pamphilj.
Eine Welt [...] doch obne: Ur Goethes »Römische Elegien« I:
- Eine Welt zwar bist du, o Rom; doch obne die Liebe
 Wäre die Welt nicht die Welt, wäre denn Rom auch nicht Rom.*
- 'Rom, en värld är du visserligen; men utan kärleken vore världen inte världen, och Rom vore inte Rom.'
- Messaliniska*: Den romerska kejsarinnan Messalina, Claudius gemål, har beskrivits som notoriskt otrogen.
- 430 *tankbild*: 'fantasibild'.
Folli [...] appella: (it.) 'Galningar, varför kastar ni bort ungdomens härliga gåva, som varar så kort tid? Bara ord och bilder utan innehåll är det som världen ärar och sätter värde på.' (ur Tassos »Gerusalemme liberata«, sång 14).
Alme Sol [...] majus: Se komm. till s. 297.
- 432 *faruter*: 'utgjutelser'.
 433 *Docentur-specimen*: Ett specimen är en skrift som vid sökande av en tjänst åberopas såsom merit.
C'est-à-dire: (fra.) 'Det vill säga'.
 434 *Supplementer*: 'Tillägg'.
 --- *perchè [...] impresa*: (it.) '--- ty livet är kort, och tankeförmågan skyggar inför det stora företaget' (ur Petrarcas »Canzoni« nr XVIII).
- 435 *Tusculum*: Cicero hade en lantgård i det antika Tusculum nära nuvarande Frascati.
solemniter: (lat.) 'högtidligt'.
Scirocco-vind: Sydvind som för med sig het luft från Nordafrika.
aria cattiva: (it.) 'onda (farliga) luften'.
 436 *rapsodiska*: 'fragmentariska'.
aperçuer: 'synpunkter'.
ett incitations-, elevations- och inspirations-medel: 'ett medel för stimulans, entusiasmering och inspiration'.

- Burschenhaftigkeit*: (ty.) 'studentikosa uppträdande'.
Fratzenhaftigkeit: (ty.) 'tokeri'.
en högt liggande Villa: Konsthärfesten 29 april 1818 hölls i Villa Schultheiss.
- Comus och Terpsichore*: »Mythologiskt lexicon« (1796) av Carl Stridsberg skriver om Comus: »Han har först i senare tider blivit intagen bland Gudarne. Under hans beskydd stå aftonlustbarheter, glättiga dryckeslag, muntert skämt och i allmänhet livets njutning.« Terpsichore är körlyrikens och dansens musa.
- transparentmålningar*: 'transparanger', målningar på genomskinligt material, ofta belysta bakifrån.
- codex*: Handskriven bok.
- 437 *Lebensgrösse*: (ty.) 'naturlig storlek'.
gris-en-gris: (fra.) 'grått i grått', målning med vit eller grå färg på grå bakgrund.
die Philister: (ty.) 'filistrarna', 'kälkborgarna'.
Über [...] Leben: (ty.) 'Om umgänget med människor; Människans självständighet; Vackra inblickar i livet'.
Bonne ville de Jéricho: (fra.) 'Den goda staden Jeriko'.
Lycéum: *Lykeion* (lat. *Lyceum*) var ett *gymnasion*, en offentlig inrättning med bibliotek, salar för idrott m.m. i det antika Athen.
- Augias stall*: Till Herkules tolv storverk hörde att han rensade kung Augias stall genom att leda in en flod i byggnaden.
- Recht brav [...] schlagen.*: (ty.) 'Bra! Nu har karln många att gå löst på.'
- 438 *faction*: (fra.) 'parti'.
Es lebe [...] Einbeit!: (ty.) 'Länge leve den tyska enheten!'.
Saltarella: (it., eg. *Saltarello*) En livlig dans i tretakt.
Lavandarina: (it., eg. *Lavanderina*) 'ung tvätterska', här ung. 'Tvätterskans dans'.
Am Rhein, am Rhein: (ty.) 'Vid Rhen, vid Rhen'.
Was [...] dem Thor: (ty.) 'Vad hör jag därute vid porten' (ur Goethes dikt »Der Sängere« 'Sångaren', c. 1783).
- 439 *Es ritten [...] Ade!*: (ty.) 'Det red tre riddare ut genom porten, Farväl!'.
karesserades: 'smektes'.

- Gegrüsst [...] Ihre Namen?:* Raderna i Goethes »Der Sanger« lyder egentligen: *Gegrüsst ihr, schöne Damen!/Welch reicher Himmel! Stern bei Stern!/Wer kennet ihre Namen?* (ty.) 'Var hälsade, sköna damer! Vilken ståtlig himmel! Stjärna vid stjärna! Vem känner deras namn?'
- 440 *festoner:* 'dekorerande band'.
 »*Er war [...] zu Viel!*«: (ty.) '»Han var väl lite överdriven«, sade han sedan; »men i detta sammanhang skadar det mycket mer med för lite än för mycket!«?'.
Ja leider [...] Nachbarn!: (ty.) 'Ja tyvärr! ni tappra svenskar, ni har verkligen förargliga grannar!'
- 441 *utr...n:* Troligen 'utriden'. A. F. Dalins »Ordbok öfver svenska språket« (1851–55) ger betydelsen »utmattad av möda, strapatser«, här väl av sexuell art.
extemporerade: 'diktade utan förberedelse'.
Improvisatrice: (it.) Kvinnlig improvisator. De italienska improvisatorerna, som på stående fot diktade över ett av publiken givet ämne, intresserade i hög grad gästande utlänningar.
- 442 *Pythias:* Prästinnan Pythia uttalade orakelspråken vid Apollons tempel i Delfi.
vårt Universitets Kansler: Kronprins Oscar blev kansler för Uppsala universitet 12 febr. 1818.
m. m. d.: 'med mera dylikt'.
- 444 *Resa till Tivoli:* Uppsatsen är tryckt efter ett manuskript, som förvaras på Kungliga biblioteket. Fastän till formen en personlig skildring av Atterboms utflykt till Tivoli består texten delvis av referat eller bearbetade citat ur de reseskildringar och resehandböcker, som han hade tillgång till. Se härom Bengt Lewan, »Drömmen om Italien« (1966) s. 72 ff.
lyckliga gatan: Ordagrann översättning av *strada Felice*. Gatan hade dock troligen sitt namn efter påven Sixtus V (*Felice Perretti*), som lät bygga akvedukten Acqua Felice.
ännu [ett långt stycke]: 'ytterligare'.
- 445 *Alba rugiadosa:* (it.) 'Daggfriska gryning'.
fuori delle mura: (it.) 'utanför murarna'.
Tibur superbum: (lat.) 'stolta Tibur'.
miglior: Se komm. till s. 10.
den lilla Tibern: *Teverone* betyder snarare 'den stora Tibern'.

446 *tartarisk*: Tartaros var i grekisk mytologi brottslingarnas dystra dödsrike.

bällande: 'lutande'.

svavelblomma: 'svavelpulver'.

Lago della Solfatara: (it.) 'Svavelgasvulkanens sjö'.

Faunus och Albunea: Faunus var i romersk myt en pastoral gud och siare, vars orakel fanns vid Tivoli. Här dyrkades också sibyllan Albunea.

Lago delle Isole Natanti: (it.) 'De Flytande Öarnas sjö'.

447 *bimstens-baltiga*: Pimpsten är en vulkanisk bergart.

Latini dagar: Latinus var enligt sagan Latiums kung, son till guden Faunus och far till Lavinia, som gifte sig med den trojanske prinsen Aeneas. Härom berättas i Vergilius epos Eneiden.

At rex [...] Avernis: Ur Vergilius Eneiden VII 81 ff. I övers. av Ingvar Björkeson:

'Konungen, oroad djupt av varslen, uppsöker Faunus',
sin profetiske fars, orakel och rådfrågar lunden
invid den höga Albuneas fot, den största av skogens
källor, med heligt sorl och skuggande, giftiga dunster.
Här är det alla italiska folk och hela Oinotrien
söker få råd i sin ovisshet, och här är det prästen
– efter det offren gjorts och i nattens tystnad han lagt sig
över de slaktade fårens utbredda skinn för att sova –
ser för sin blick gestalter sväva i sällsamma former,
uppfattar skilda röster och gläds åt samtal med gudar
eller anropar Acherons flod i det djupa Avernus.'

448 *L. delle Colonnelle*: (it.; *L.* = *Lago*) 'De små Kolonnernas sjö'.

tartarus: 'kalkstenskristaller'.

li Monticelli: (it.) 'de små Bergen'.

Palmyra: Stad i den syriska öknen, som erövrades av romarna 272 e.Kr.

449 *serpentin*: Mineralen serpentin är ett magnesiumsilikat, ibland med vackra gula eller gröna färgnyanser.

Lucanerne: Fornitaliskt folk med bosättningar främst i det nuvarande syditalienska Basilicata. De ingick allians med Rom 229 f.Kr.

- Sans-souci*: (fra.) 'Utan bekymmer'. Atterbom gör en jämförelse med Fredrik den stores berömda slott i Potsdam.
- 450 *paktares*: 'arrendators'.
custode: (it.) 'vaktare'.
- 451 *alkaisk verstakt*: Den fyrradiga alkaiska strofen är vanlig i latinsk poesi och har bl. a. använts av Tegnér.
mikrokosmos: 'värld i litet format'. I grekisk filosofi tänkte man sig att den lilla världen, människornas värld, återspeglade världsalldet.
- 452 *Pretorianska*: Pretorianerna utgjorde kejsarens livgarde.
naumachier: 'skeppslag'.
Prytaneum: (grek. *Prytaneion*) En rådslokal i antikens Athen.
Canopus: En stad i det forntida Egypten nordost om nuvarande Alexandria.
Academia: (grek. *Akadēmeia*) Den trädgård i Athen där Platon undervisade.
Tempe: Dalgång i Tessalien som var berömd för sin naturskönhet.
- 453 *Erebi*: Erebos var i grekisk myt det underjordiska mörkrets gud. Namnet kan också stå för dödsriket.
Plutoniska: Pluton var i grekisk mytologi dödsrikets gud, ibland identisk med Hades.
Furiernas: 'Hämndegudinnornas'.
den Sabinska och Hernikiska bergsbygdens: Monti Sabini ligger nordost om Rom; Monti Ernici, uppkallade efter de fornitaliska hernikerna, öster om Rom på gränsen till Abruzzerna.
Antoninerna: Se *Antoninus Pius* i personreg.
- 454 *arkitraver*: En arkitrav är en stenbalk, som vilar på kolonnerna i antika tempel.
esomoftast: 'ganska ofta'.
Pianta della Villa Tiburtina: (it.) 'Karta över den Tiburtinska Villan'.
- 455 *centum cellae*: (lat.) 'hundra rummen'.
le cento camerelle: (it.) 'de hundra små rummen'.
- 456 *Serapis- [...] templet*: Kulten av guden Serapis infördes på 300-talet f. Kr. i Egypten och spreds till andra medelhavskulturer. Han hade drag av döds gud men har också identifierats med Zeus och läkekonstens gud Asklepios.

- 459 *Filippi*: År 42 f.Kr. besegrades Caesars mördare Brutus och Cassius i slaget vid Filippi i norra Grekland.
Arkader: Evander, Tiburtus och Catillus, som troddes ha stammat från Arkadien på Peloponnesos, hör till det äldsta Roms sagohistoria.
Pelasgerna, som förträngde Siculerna: I romersk litteratur omtalas pelasgerna som ett folk i Italien före romarväldet. Sikulerna bebodde och har gett namn åt Sicilien.
- 460 *syllor*: 'syllar', 'balkar'.
Senatus Populusque Tiburtinus: (lat.) 'Senaten och Folket i Tibur'.
firma: 'signatur'.
kyrkan della Carità: (it.) 'Barmhärtighetens kyrka'.
alla Regina: (it.) 'Drottningens'.
- 461 *bajocchi*: Kopparmyntet baiocco användes i Kyrkostaten fram till 1866.
Vesta: Hemmets och härdens gudinna, vars tjänarinnor vaktade statens härd på Forum Romanum.
Numa Pompilius: Enligt sagan Roms andre kung.
- 462 *opera reticolata*: (lat.) Ett murverk med diagonalt ställda fyrkantiga stenar, så att det liknar ett nätverk (lat. *reticulum*).
- 463 *il padrone*: (it.) 'ägaren'.
il custode: (it.) 'vaktaren'.
Sorato: Troligen avses berget *Soratte*, romarnas *Soracte*.
retelse: 'tjusning'.
- 464 *venusbår*: *Adiantum*, en art inom ormbunksväxter.
till belöning för sitt medvetande: 'som en belöning för denna goda idé'.
- 465 *svagt hunna*: 'knappt nådda'.
 466 *ruggiga*: 'skrovliga'.
 467 *Cercis siliquastrum*: 'Judasträd'. *Cercis* hör till släktet ärtväxter och blommor i mars-april.
casino: (it.) 'lilla villa'.
sekular-sångarn: Då Augustus år 17 f.Kr. firade sin stora sekularfest för att markera inledandet av en ny tid, skrevs festkantaten »Carmen saeculare« av Horatius.
- 468 *mentha*: 'mynta'.
thymus: 'timjan'.

- Flaccus*: Horatius, vars fullständiga namn var Quintus Horatius Flaccus.
- ridens angulus terrarum*: (lat.) 'leende vrå av världen'. Atterbom har förkortat några rader i Horatius »Carmina« 2, 6.
- Ego [...] Carmina fingo*: (lat.) 'Jag likt Matinska biet,/ efter dess vana,/ som bland timjan träget sin honung letar,/ här i Tiburs lund vid dess vattenflöden/ så med ringa flit och med mycken möda/ visor jag diktar.' (Horatius »Carmina« 4, 2, 27–32, övers. Nils Östberg).
- evad huvudbädd [...] må ha ägt*: 'vilken huvudbädd [...] än må ha ägt'.
- rivi mobiles*: (lat.) 'livliga strömmar'.
- 469 *abor*: 'grannar'.
- Pisonerne*: Se *Piso* i personreg.
- Nullam [...] Catili*: (lat.) 'Sätt ej, Varus, en kvist innan sin plats heliga rankan fått/i den jord som du röjt, gärdat och plöjt ute vid Tiburs dal'. Atterbom har här något fritt citerat Horatius »Carmina« 1, 18, 1 f.
- 470 *vattenbehållningar*: 'vattenreservoarer'.
- obemängd*: 'oblandad'.
- 472 *Kyrkofesten vid Albano*: Uppsatsen trycktes i Svenska Litteraturföreningens tidning 1834 och i Nordstjernen 1843. Enligt Atterboms dagbok var den färdig 21/9 1818. Hans berättelse överensstämmer till stora delar med Wilhelm Müllers motsvarande skildring i »Rom, Römer und Römerinnen«, som utkom 1820. De två vännerna kan ha bevistat festen tillsammans, men likheterna mellan texterna är så stora, att de inte kan förklaras som en följd av samtal om de gemensamma upplevelserna. Det kan inte avgöras, om Atterbom gjort en fri bearbetning av Müllers text – kanske sedd i ett utkast, eller om denne haft tillgång till Atterboms anteckningar.
- Ebo*: 'Vem som helst'.
- Cynthias*: Dianans. Diana var i romersk mytologi en motsvarighet till grekernas Artemis, jaktens och månens gudinna, som också omtalades som Kynthia.
- per l'amore della Santissima Madonna*: (it.) 'för den Heliga Madonnans kärleks skull'.
- 473 *Dunque [...] l'avvocata!*: (it.) 'Alltså, sörjande Moder, tala alltid för vår sak!'.

Discendi [...] dolor!: (it.) 'Kom ner, min älskade, plåga mig inte längre!'

Horatiernes och Curiatiernes: Enligt sagan avgjordes romarnas strid mot staden Alba longa i Albanerbergen genom en tvekamp mellan trillingbröder, de romerska av släkten Horatius och de albanska av släkten Curiatius.

474 *atlas:* Ett glänsande, mjukt sidentyg.

475 *limon-vatten:* 'citronvatten'.

476 *fysiognomiskt:* Enligt fysiognomiken kan en människas personlighet utläsas ur hennes ansiktsdrag och kroppstyp.

classical tour: (eng.) 'klassiska resa'. I den stora bildningsresa, som under 1500–1700-talen borde ingå i en ung ståndspersons utbildning, var upplevelsen av Italiens klassiska mark en höjdpunkt.

janitsjar-musik: Den turkiskinspirerade janitsjarmusiken med flitig användning av slagverk och blåsare var mycket populär omkring år 1800.

i famnen höll hon sin dotter: Den heliga Annas dotter är Maria.

477 *Leopolds »vackra bedjerska«:* Carl Gustaf Leopolds verssaga »Den vackra bedjerskan eller troheten i liv och död« infördes i »Samlade skrifter«, bd 2 (1815).

478 *beläte:* 'bild'.

479 *Passionisternes:* Passionisternas orden stiftades 1720 till minnet av Kristi lidande och död av Paolo della Croce (1694–1775).

480 *förlåter:* 'förhängen'.

sylfer: 'luftandar'.

vädjomålet: 'kapplöpningmålet'.

481 *prosciutto:* (it.) 'skinka'.

salami: (it.) 'korvar'.

housambet: 'måttfullhet'.

482 *polyteistisk:* 'månggudadyrkande'.

